

ВІННИЦЬКИЙ КООПЕРАТИВНИЙ ІНСТИТУТ
WYŻSZA SZKOŁA EKONOMII, PRAWA I NAUK
MEDYCZNYCH IM. PROF. E. LIPIŃSKIEGO W KIELCACH

«НАУКОВИЙ ПРОСТІР: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ, ДОСЯГНЕННЯ ТА ІННОВАЦІЇ»

*Тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної
конференції здобувачів освіти та молодих вчених*

23-24 листопада 2021 р.
ВІННИЦЯ

УДК 001:895

Н 34

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації.

Серія ВЦ № 794-152-р від 23.09.2010 р.

Друкується за рішенням Вченої ради Вінницького кооперативного інституту.
Протокол № 3 від 24 листопада 2021 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голова редакційної колегії:	Драбовський А.Г., д.е.н, професор, почесний ректор Вінницького кооперативного інституту.
Заступник голови редакційної колегії:	Дибчук Л.В., к.і.н, доцент, проректор з науково-методичної роботи Вінницького кооперативного інституту.
Члени редакційної колегії:	Cisowski Waldemar, д.с.н, декан факультету права та безпеки Вищої школи економіки, права та медичних наук ім. проф. Едварда Ліпінського (м. Кельце, Польща); Колотій С.В., к.е.н., в.о. ректора Вінницького кооперативного інституту; Нагорняк С.В., к.п.н., проректор з навчально-педагогічної роботи Вінницького кооперативного інституту; Кашпрук Ю.А., к.е.н, проректор із дистанційної та заочної освіти Вінницького кооперативного інституту; Драбовська В.А., к.філол.н., доцент, завідувач відділу міжнародних зв'язків; Морозова Л.П., д.ф.н., професор кафедри економічної теорії, фундаментальних та соціально-гуманітарних дисциплін Вінницького кооперативного інституту; Іванюта П.В., д.держ.упр., професор кафедри менеджменту, маркетингу та підприємництва Вінницького кооперативного інституту; Петренко М.І., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, обліку та аналізу Вінницького кооперативного інституту; Петренко В.І., к.і.н., завідувач кафедри права Вінницького кооперативного інституту; Пиріжок С.Є., к.е.н., в.о. завідувача кафедри менеджменту, маркетингу та підприємництва Вінницького кооперативного інституту.
Технічний секретар:	Рябченко Г.В.

Редакційна колегія не несе відповідальності за зміст тез, матеріали друкуються в редакції і мовою авторів.

Збірник містить публікації здобувачів освіти та молодих вчених, котрі взяли участь у роботі Міжнародної науково-практичної конференції, в якій висвітлено актуальні питання, досягнення та інновації сучасної науки.

Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації: Міжнародна науково-практична конференція здобувачів освіти та молодих вчених, м. Вінниця,

23-24 листопада 2021 р.: [тези] / ред.кол.: Драбовський А.Г. [та ін.]. – Вінниця: Вінницький кооперативний інститут, 2021. – 370 с.

Видається в авторській редакції.

© Вінницький кооперативний інститут, 2021

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 01. Сільськогосподарські науки

Бойко Ю.	
Артемчук Л.М.	
МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ В БІОТЕХНОЛОГІЇ.....	18
Матиюк І.Ю..	
Чижевська О.І.	
ОРГАНІЗАЦІЯ ПРИСАДИБНОГО ВИРОЩУВАННЯ КРОЛІВ.....	19

СЕКЦІЯ 04. Медичні науки

Wiktorja Białoszycka	
Істошин В.М.	
ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЗМІНИ ПЕЧІНКИ ПРИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМУ АТЕРОСКЛЕРОЗІ ТА ЙОГО ГЕННІЙ ТЕРАПІЇ.....	22
Żanna Loretta Białoszycka	
Істошин В.М.	
МІКРОСКОПІЧНА БУДОВА ТКАНИНИ ЛЕГЕНІВ ПРИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМУ АТЕРОСКЛЕРОЗІ ТА ЙОГО ФІТОПРОФІЛАКТИЦІ.....	23
Шевня М.Б., Пачевська А.В.	
Білошицька А.В.	
ВИВЧЕННЯ ЗМІНИ ХАРАКТЕРУ КРИСТАЛОУТВОРЕННЯ СЛИНИ ПРИ ДІАГНОСТИЦІ ЦУКРОВОГО ДІАБЕТУ 2-ГО ТИПУ	24
Шевня М.Б.	
Шпакова Н.А.	
ПОРІВНЯЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ НЕЙРОПРОТЕКТОРНОЇ ДІЇ ГЕННОЇ ТРАНСФЕКЦІЇ І ФІТОТЕРАПІЇ ПРИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМУ АТЕРОСКЛЕРОЗІ У ЩУРІВ.....	25
Романенко Я.О.	
Білецька А.Г.	
COVID-19: КЛІНІЧНІ ПРОЯВИ, РЕЗУЛЬТАТИ АНКЕТУВАННЯ	25
Колесник В.А., Литовка В.О.	
Манжай Ю.А.	
ЛАБОРАТОРНА ДІАГНОСТИКА COVID-19.....	28
Саган Р.А.	
Шумовецька С. П.,	
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МЕДИЦИНИ В УКРАЇНІ.....	30
Dr.Tamimi Majd	
CLINICAL VALIDATION OF A RISK SCALE FOR SERIOUS OUTCOMES AMONG PATIENTS WITH CHRONIC OBSTRUCTIVE PULMONARY DISEASE MANAGED IN THE EMERGENCY DEPARTMENT.....	32

СЕКЦІЯ 08. Фізико-математичні науки

Матищук С.В. МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ БРОУНІВСЬКОГО РУХУ....	38
Синчук Д. Артемчук Л.М. МЕТОД ЗОЛОТОГО ПЕРЕТИНУ ДЛЯ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАВДАНЬ ОДНОВИМІРНОЇ ОПТИМІЗАЦІЇ.....	40

СЕКЦІЯ 10. Туризм

Береш Н.М. Мельник Н.В. САНАТОРІЙ «СИНЯК»: ІСТОРІЯ І СЬОГОДЕННЯ.....	42
Бабій М. С. ФОРМУВАННЯ НІМЕЦЬКО-СЛОВАЦЬКИХ ВІДНОСИН.....	43
Кашпрук Ю.А. ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТУРИСТСЬКО- РЕКРЕАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	45
Маїк М.О. Немировська В.Д. ПУТІВНИКИ КАРЛА БЕДЕКЕРА ЯК ВИТОКИ СУЧАСНОГО ТУРИЗМУ.....	46
Стасевич Х.А. Качала С.В. ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ТУРИЗМУ ТА СЕРВІСУ ЯК ІНСТРУМЕНТ БЕЗПЕЧНОГО ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРИВАБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТІВ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ.....	48

СЕКЦІЯ 12. Харчові технології

Височанська Р.П., КУТЕРНИЙ НІЖ І ЯКІСТЬ КОВБАСНИХ ВИРОБІВ.....	50
Сидорець М.В. Трубляк Г.М. ВЕГЕТАРІАНСТВО ТА ВЕГАНСТВО - НОВІ ТРЕНДИ ХАРЧУВАННЯ.....	54
Сидоренко В.А. Вознюк Т.К. ЇЖА – ОДИН ІЗ НАЙПОТУЖНІШИХ ЗАСОБІВ ВПЛИВУ НА ЗДОРОВ'Я.....	56

СЕКЦІЯ 13. Педагогічні науки

Дудник Л.В., Павлюк Л.Д. РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ.....	59
---	-----------

Ахаладзе К.В, Ільїна О.О. КОНТРОЛЬ ЗА НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ УЧНІВ.....	61
Блідченко С.С. Потримай Н.С. ПІДГОТОВКА ГУМАННОГО ВЧИТЕЛЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ.....	63
Помазанова О.І., Ткачук Н.П. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЄКТІВ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАУКОВИЙ ПРОСТІР.....	66
Прокопенко Д.Ю. Ільїна О.О. ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	68
Стрихарчук Л.П., Федорчук Н.А. ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ ГУРТКОВОЇ РОБОТИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	70
Процюк Д.В., Андрійчук С.А. Горобець Л. В. СТРАТЕГІЇ ЕФЕКТИВНОГО ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ....	75
Черненко Л.П. ВИКОРИСТАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ ПРІОРИТЕТІВ ЩОДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ.....	77
Крївова А.О. Рогульська О.О. ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ.....	79
Лубяна Я.О. Чернушенко Н.М. ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ЧАСТИН МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	82
Тарасенко О.В. Коваль Т.В. РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПРИ ОРГАНІЗАЦІЇ STEM-ОСВІТИ В РАМКАХ КУРСУ ЯДС.....	83
Голуб Р.І. Шукатка О.В. АДАПТИВНЕ ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ.....	86

Рольська Д.О.	
Чернушенко Н.М.	
ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	87
Полонська А.Ю.	
Отрошко Т.Ф.	
ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	88
Завадська К.Г.	
Чернушенко Н.М.	
РОБОТА НАД ЕТИМОЛОГІЄЮ СЛОВА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	90
Дишко О.Л., Ковальчук В.В.	
СПОРТИВНИЙ ТУРИЗМ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ.....	91
Коваль Ю.А.	
ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ТА КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ФАХОВИХ БАКАЛАВРІВ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ.....	93
Дацкова І.В.	
Шкільник О.О.	
ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ КОЛЕКТИВНОЇ РОБОТИ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	96
Бурдельна О.В.	
Шкільник О.О.	
ВПЛИВ ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ШКОЛЯРІВ.....	98
Шаповал А.Ф.	
Шкільник О.О.	
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕСТЕТИЧНОГО СПРИЙМАННЯ ТВОРІВ ЖИВОПИСУ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ШКОЛІ.....	101
Білик Ю.П.	
Костюк В.О.	
РОЗВИТОК ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ: ПЕРЕДУМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	103
Козинець О.В.	
Карпець О.В.	
АЛЬТЕРНАТИВНІ ТА ДОДАТКОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК СПОСІБ ВЗАЄМОДІЇ З ОТОЧЕННЯМ ДІТЕЙ ІЗ АУТИСТИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ...	106
Фадєєва А.В.	
Отрошко Т.Ф.	
ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДУЖЕ ВАЖЛИВИЙ.....	110

Звоницька О.В.	
Ковальчук Ж.М.	
ДО ПИТАННЯ ШКІЛЬНОЇ НЕУСПІШНОСТІ ДІТЕЙ З ДИСЛЕКСІЄЮ: ПОГЛЯД КРИЗЬ ПРИЗМУ СИСТЕМИ ОЦІНЮВАННЯ.....	112
Магдалюк О.Ю.	
Сошинська Н.В..	
УМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ПРОБЛЕМНО- РОЗВИВАЮЧОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ В ШКОЛІ.....	114
Павлишин Н.А	
Сошинська Н.В..	
ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ШКОЛЯРІВ ДО ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	116
Колодій В.О.	
Сошинська Н.В..	
ОСОБЛИВОСТІ УРОКУ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	119
Авер'янова Н.М.	
Лаврентьєва О.О.	
ІНСТРУМЕНТИ ІКТ У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ.....	122
Ляхович Б.Б.	
Зелінська І.С.	
ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ МЕТОДИК НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ.....	124
Левацька А.С.	
Чернушенко Н.М.	
ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА НАРОДОЗНАВЧОЮ ЛЕКСИКОЮ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	127
Полуянова Д.Р.,	
Потримай Н.С.	
ВЗАЄМОДІЯ ШКОЛИ ТА СІМ'Ї: НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ.....	129
Харитоновна І.В.	
Савосіна В.Р.	
ВИКОРИСТАННЯ МУЗЕЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОБОТІ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ.....	135
Харитоновна І.В.	
Турчак Л. М.	
ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ.....	139

Ускова Тамара КОММУНИКАТИВНІ ВЗАМОДЕЙСТВИЯ І КОММУНИКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	143
Баранецька О.С. Дембіцька С.В. ІНКЛЮЗІЯ ЯК НОВИЙ ТРЕНД У СУЧАСНІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ.....	144
Лакєєва В.В., Рішко Д.М. Єрмоєнко О.А. ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА СПРИЙНЯТТЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ПРИ ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	146
Лотиш М. М. Поповський Ю. Б. ОСНОВНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ.....	149
Лотиш М. М. Поповський Ю. Б. ОСНОВНІ РІВНІ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ.....	152

СЕКЦІЯ 14. Психологічні науки

Волкова В.В. Афузова Г.В. ПРОБЛЕМА ЕМОЦІЙНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ ПРИ РОЗЛАДАХ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ЗАХІДНИХ НАУКОВЦІВ.....	154
Іванов К. О. Шевякова І. П. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ІНТЕРНЕТУ НА ПСИХІКУ ЛЮДИНИ	156
Гаєвська О.П. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ В СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	158
Бондар І.О., Ставицький О.І. Голярдик Н.А. ПСИХОЛОГІЯ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	160
Заворотна Ж.С. Голярдик Н.А. ЕМОЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ.....	161
Паламарчук С.І. Голярдик Н.А. СЕКСУАЛЬНА КУЛЬТУРА У ПСИХОЛОГІЇ.....	162

Харін М.О., Прозорський Д.І. Голярдик Н.А. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СТРАХІВ У ДІТЕЙ.....	164
Фурманюк І.В. Калмиков Г.В. ФОРМУВАННЯ НАОЧНО-ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	166
Крижка А.М. Яланська С.П РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ: РЕСУРС БІСЕРОТЕРАПІЇ.....	168
Романко Е.Ю. Орбець Н.Ф. ТИМБЛДИНГ ЯК ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ ЗГУРТУВАННЯ СТУДЕНТСЬКОГО КОЛЕКТИВУ.....	171

СЕКЦІЯ 17. Мистецтвознавство

Гевко А.М. Самборська О. В. НАТРУННИЙ ПОРТРЕТ ВАРВАРИ ЛАНГИШ ЯК ПАМ'ЯТКА МИСТЕЦТВА ЛЬВОВА ДОБИ РЕНЕСАНСУ.....	173
Попович К.В. Підгорна Н.В. ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ОСОБИСТІСТЮ ТВОРІВ РІЗНИХ ВИДІВ МИСТЕЦТВА.....	176
Денисюк С.В. Мар'євич Н.К. ОРГАНІЗАЦІЯ МУЗИЧНО-ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА ЗАСАДАХ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В.М. ВЕРХОВИНЦЯ.....	178
Хухлей Н.В. Мар'євич Н. К. МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО: ІГРОВИЙ ПІДХІД.....	181

СЕКЦІЯ 18. Історичні науки

Березовська Т.І. КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ – СТОЛИЦЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ.....	184
Стефанків Л.А. Макогончук Н.В. РИМСЬКА ІСТОРІЯ: ВЕЛИЧНІ СТОРІНКИ ВЛАДИ.....	186

Сикало А.В. Забудкова О.А. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ДВОРЯНСТВА У БІЛЬШОВИЦЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ 1917–1922 рр.....	188
---	-----

СЕКЦІЯ 19. Культурологія

Стріляєва Б.М. Підгорна Н.В. ПРОЯВИ СТИЛЬОВИХ РИС РОМАНТИЗМУ В УКРАЇНСЬКОМУ ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ ХІХ СТОЛІТТЯ.....	191
---	-----

СЕКЦІЯ 20. Готельно-ресторанна справа

Гульчак М.М. Переверзева Т.І., РОЛЬ ЕТНІЧНОЇ КУХНІ В ЗАКЛАДАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА М.ЧЕРНІВЦІ.....	193
Sima K. K. Stupak M. H. APPLCATION OF EFFECTIVE REVENUE MANAGEMENT STRATEGIES IN HOTEL INDUSTRY DURING COVID-19 PANDEMIC.....	195
Мрищук В.О. Ліпінська К.В. МІСЦЕ, У ЯКЕ ПРИХОДЯТЬ ЗА СМАКОМ.....	197

СЕКЦІЯ 21. Політичні науки

Борщ Н.А. Баранова В.В. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЗБРОЇ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ.....	199
Шапарєва Н.І. Конотопенко О.П. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	201
Луганська Д.Р. Баранова В.В. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ КІБЕРБЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ.....	204

СЕКЦІЯ 22. Філологічні науки

Зленко А.О. Беценко Т.П. ПОЕТИКА МІСЬКОГО ПРОСТОРУ В ХУДОЖНІЙ МОВОДІЙСНОСТІ В ГОЛОБОРОДЬКА.....	206
--	-----

Yanovskiy V.V.	
Ivanchenko L.V.	
THE IMPORTANCE OF LEARNING ENGLISH IN MY FUTURE PROFESSION.....	208
Березос Д.В.	
Беценко Т.П.	
ВИХОВАННЯ ЛЮБОВІ ДО РІДНОЇ МОВИ У ПЕРШОКЛАСНИКІВ.....	210
Бартишев Д.М.	
Банецька Т.В.	
СКЛАДНОСТІ РОЗУМІННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОГО ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО ТЕКСТУ.....	211
Колокольчикова М.М.	
Банецька Т.В.	
ПОШИРЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У СВІТІ: РИСИ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ.....	214
Парванова Г.В.	
Лябах І. А.	
ВІКТОРИНИ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ).....	217
Міняйло П.С.	
Лябах І.А.	
ВИКОРИСТАННЯ РОЛЬОВИХ ІГОР ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	218
Лелека А.І.	
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЯВИЩА ВАРІАТИВНОСТІ В ТЕМАТИЧНІЙ ГРУПІ ЛЕКСИКИ «НАЗВИ ОДЯГУ ТА ПРИКРАС» ГОВІРОК ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	220
Івкін І.В.	
Коверсун Н.А.	
ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА У ТВОРАХ ІВАНА МАЛКОВИЧА.....	223
Капцевич М.О.	
Сіора В.В.	
РОЛЬ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В СУСПІЛЬСТВІ ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПРОРИВУ.....	224
Ковальчук Т.С.	
Масицька Т.Є.	
ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛЕЖНОГО СУБ'ЄКТА ПРОЦЕСУ (НА МАТЕРІАЛІ МОВОТВОРЧОСТІ ІВАНА БАЙДАКА).....	227
Правник М.О.	
Чернушенко Н.М.	
ВИКОРИСТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.....	229

Martyniuk O.V.	
Yurkiv H.V.	
THE ROLE OF BUSINESS ENGLISH IN MY FUTURE PROFESSION	231
Гарцунова М.М.	
Медвідь О.М.	
ФОРМИ АНГЛІЙСЬКОГО NETSPEAK.....	232
Коваленко Є.О.	
Гарцунова Л.І.	
ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНИХ ЗАСОБІВ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ).....	233
Бондарчук А.А., Радудік О.Є., Фальштинська Ю.В.	
СТВОРЕННЯ ТРЕНІНГОВОГО ЦЕНТРУ SELF-КОУЧИНГУ ДЛЯ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	235
Шуліка О.С.	
Кочубей В.Ю.	
РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОГО ВМІННЯ АУДІЮВАННЯ В СТАРШИХ КЛАСАХ.....	238
Вус В.В.	
Гришкова Н.В.	
ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ.....	241
Базильчук О.М.	
Бобир О.І.	
ВИКОРИСТАННЯ ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ В МОВІ РОМАНУ В. ДРОЗДА «ЛИСТЯ ЗЕМЛІ».....	243
<i>СЕКЦІЯ 23. Філософські науки</i>	
Трофименко Є.В.	
Геращенко Т. Г.	
ПАТРІОТИЗМ ЯК ОЗНАКА САМОДОСТАТНОСТІ НАЦІЇ.....	247
<i>СЕКЦІЯ 24. Економічні науки</i>	
Гарагуля Д.А.	
Чуйко М.М.	
ШОКОЛАД У КОНТЕКСТІ ЕКСПОРТУ Й ІМПОРТУ.....	248
Чміль Г.Л.	
ПРИНЦИПИ INBOUND МАРКЕТИНГУ.....	249
Іванюта П.В.	
ОБГРУНТУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКОГО ПРОЦЕСУ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	252
Віталін К.В.	
Пиріжок С.Є.	
УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ ТА ЙОГО ОБГРУНТУВАННЯ В ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ СТРУКТУРІ ПІДПРИЄМСТВА.....	253

Климьонова А.С., Ковальчук А.Ю.	
Іванюта П.В.	
ДИВІЗІОНАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ЯК НЕОБХІДНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ.....	254
Якубовська І.С., Бондарчук Р.О.	
Іванюта П.В.	
ЦІЛІ УПРАВЛІННЯ ЯК ОСНОВА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ПІДПРИЄМСТВА.....	257
Іваніна І.В., Юраш Є.П.	
Іванюта П.В.	
МАТРИЧНА ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ЯК УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ПРОЦЕСУ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	259
Судік О.В., Скрипар Ю.О.	
Іванюта П.В.	
ФАКТОРИ ЗОВНІШНЬОГО І ВНУТРІШНЬОГО ОТОЧЕННЯ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА.....	261
Stennikova V.V.	
Kovalenko N.	
EMOTIONAL INTELLIGENCE AS AN ELEMENT OF IMPROVING THE EFFICIENCY ENTERPRISE MANAGEMENT.....	263
Петренко М.І.	
ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ АУДИТУ ВИТРАТ НА ВИРОБНИЦТВО І КАЛЬКУЛЯЦІЮ СОБІВАРТОСТІ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	265
Несен М.А.	
Ляшевська В.І.	
РОЛЬ ПРОГНОЗУВАННЯ І ПЛАНУВАННЯ В ПІДВИЩЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	266
Лазебник Т.О.	
Риженко І.М.	
СТРАТЕГІЧНА РОЛЬ ДЕРЖАВНИХ ПОСЛУГ ЯК СТРУКТУРНОЇ УМОВИ СЕРВІСНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ.....	268
Рябінін Е.О..	
Кулініч О.А.	
ВЕКТОРИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	270
Андросова Т.В., Толлок А.В.	
УПРАВЛІННЯ МІЖНАРОДНОЮ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ.....	272

Robert Różycki dr Dariusz Palacz PANELE FOTOWOLTAICZNE W BUDOWIE SYSTEMU BEZPIECZEŃSTWA ENERGETYCZNEGO PAŃSTWA.....	274
Розізнана О.І Вечірко О.Г. СУТНІСТЬ КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	277
Карнаушук А.О. Кушнір О.Ю. ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА ПОНЯТТЯ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	278
Бедлевич М.О. Коваль Ю.А. ПЕРЕВАГИ ПРОФЕСІЇ СТРАХОВОГО АГЕНТА.....	280
Сманова Д.В. В.С. Володавчик КЛАСИФІКАЦІЙНА ЕКСПЕРТИЗА МЕДУ НАТУРАЛЬНОГО ЗА УКТЗЕД.....	281
Онищук С.І. Хрупович С.Є. ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА.....	283
Ющук Д.С. Омелько М.А. ВПЛИВ ПОДАТКІВ ТА ЗБОРІВ НА ОБСЯГИ БЮДЖЕТІВ.....	284
Коцаба Н.В. Василик О.Б. АНАЛІЗ КОЛЬОРІВ ВІДОМИХ БРЕНДІВ У КОНТЕКСТІ ВПЛИВУ НА ПОВЕДІНКУ СПОЖИВАЧА.....	286
Сіроха І.О. Гринчук Т.П. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА....	288
Пасєка Р.С. Грищенко О.В. ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	290
Боровик А.П. Пиріжок С.Є. СУЧАСНИЙ МЕНЕДЖЕР: ВИМОГИ СЬОГОДЕННЯ.....	293
Мазур Д.В. Дибчук Л.В. ВПЛИВ МАРКЕТИНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РОЗВИТОК СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	294

Сидоренко В.А...	
Дибчук Л.В.	
МЕХАНІЗМИ ПРОСУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ.....	297
Кравчук К.	
Головчук Ю.О.	
СУТЬ ТА ФУНКЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ РЕКЛАМИ.....	301
Таран Л. Г.	
Солоїд О.В.	
ФАКТОРИ ЗОВНІШНЬОГО І ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА І ЇХ ВПЛИВ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА.....	303
Шпак В.	
Головчук Ю.О.	
РОЗРОБКА ТА РОЗПОВСЮДЖЕННЯ РЕКЛАМИ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕЛЕБАЧЕННЯ.....	305
Рибчинський Б.В., Горпинюк А.М., Мазур Ю.С.	
Білецька Н.В.	
ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНИХ ТРЕНДІВ ЛОГІСТИКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	306
Пітера А..	
Борисова Т.	
ІШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СФЕРІ МАРКЕТИНГУ.....	309
Луценко Р.Р.	
Даніч В.М.	
МОЖЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЙ РОЗПОДІЛЕНОГО РЕЄСТРУ.....	310
Рахімі А.	
Кіріліна М.А.	
МЕНЕДЖМЕНТ: СУЧАСНІ ВИМОГИ В УМОВАХ «ІНДУСТРІЯ 4.0».....	313
Іваніна І.В. Якубовська.І.С.	
Шмагельська М.О.	
ПОЗИЦІЇ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГАХ У СФЕРІ ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ.....	314
Байба М.Л.	
Бартельова А.А.	
СТИМУЛЮВАННЯ ЗБУТУ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ.....	316
Біліченко Ю.В.	
Алексєєнко О.А.	
МЕХАНІЗМ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ КОМПАНІЇ.....	319
Капшицька Л.М., Тюрєнков Г.О.	
Крутоус Т.П.	
МАТЕМАТИКА ФІНАНСІВ.....	321

Баранецька О.С. Дембіцька С.В. ОСОБЛИВОСТІ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ СИСТЕМ.....	322
Грищенко І.В., Білецька Н.В., Блажчук А.О., Стець В.І. МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ МОДЕЛЯМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ.....	323
Федоренко М.В. Полковниченко С.О. РОЛЬ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ.....	325
Мурай А.О. Полковниченко С.О. МАРКЕТИНГОВА СТРАТЕГІЯ ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА.....	327

СЕКЦІЯ 25. Юридичні науки

Кутнякова А.Г. Луценко О.Є. МОБІНГ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ.....	329
Кутнякова А. Г. Тарасов О.В. ІНСТИТУТ ДИПЛОМАТИЧНОГО ЗАХИСТУ.....	331
Krzysztof Sikora dr Dariusz Palacz OSCHRONA OSÓB I MIENIA W ŚWIETLE OWOWIĄZUJĄCYCHPRZEPISÓW PRAWA.....	332
Кондратюк В.О... Горностай А.В. ОБЛИВОСТІ ПРИМУШУВАННЯ ДО ВСТУПУ В СТАТЕВИЙ ЗВ'ЯЗОК: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....	336
Пруднікова І. Горностай А.В. НЕОСУДНІСТЬ ТА ОБМЕЖЕНА ОСУДНІСТЬ ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ ІЗ ВІКОВОЮ ДЕМЕНЦІЄЮ.....	338
Рубежов Б.С. Ковтун М.С. НЕДЕРЖАВНА ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА У ЦЬЙ СФЕРІ....	340
Гега І.В. Петренко В.І. НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї ТА ШЛЯХИ ВИРШЕННЯ ПРОБЛЕМИ...	341

Шевчук Т.А.	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	344
Крижанівська А.	
Яковець О.В.	347
ПРАВО БАТЬКА НА ВІДПУСТКУ ПО ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ..	
Пригода К.І.	
Горностай А.В.	
КВАЛІФІКОВАНІ СКЛАДИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ СУБ'ЄКТАМИ ЯКИХ Є БАТЬКИ ДИТИНИ...	350
Хлібович В.А.	
Собчук А.О.	352
ДОМАШНЄ НАСИЛЛЯ: ЗЛОЧИН ЧИ ОСОБИСТА СПРАВА?.....	
Горячкіна Н.В.	
Горєлова Н. М.	
АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА АЛІМЕНТНИХ ПРАВОВІДНОСИН БАТЬКІВ ЩОДО ДІТЕЙ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	355
Фаріга Є.В.	
Горностай А.В.	
ВПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ В СТАНІ СП'ЯНІННЯ: АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ДОСВІД ОКРЕМИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН.....	357
Власова Є.Р.	
Горностай А.В.	
МІНІМАЛЬНИЙ ВІК ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В РІЗНИХ КРАЇНАХ СВІТУ.....	360
Марисей Н.І.	
ХАРАКТЕРИСТИКА ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ПРАВОВУ КУЛЬТУРУ МОЛОДІ.....	362
Вітенко З.Р.	364
СОЦІАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	
Волкова М. В.	
Вітенко З.Р.	
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОТИПРАВНИХ ДІЙ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я, ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ОСОБИ.....	367

СЕКЦІЯ 01. Сільськогосподарські науки

Бойко Ю., студентка

Науковий керівник: к.пед.н., доцент

доцент кафедри вищої та прикладної математики

Артемчук Л.М.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ В БІОТЕХНОЛОГІЇ

Сучасні біотехнології разом з математичним моделюванням та методами оптимізації набули широкого поширення в усіх галузях знань та сферах діяльності людини. Підвищення врожайності та культивування потрібних властивостей у рослин і тварин здавна були головними завданнями сільськогосподарської науки. Сьогодні ці завдання залишаються актуальними для біотехнології, математичної біології. Не всі процеси можна проекспериментувати, часто проведення експериментів може виявитись надзвичайно дорогим чи важко передбачити протікання процесу, тому використання сучасних математичних методів моделювання є ефективним засобом.

Використання сучасних методів моделювання зумовлено:

1. Загальною тенденцією розширення та поглиблення дослідження процесів в реальному фізичному світі;
2. Значною тривалістю ряду процесів;
3. Практичним унеможливленням отримувати необхідну інформацію шляхом дослідження об'єкту–оригіналу (об'єкти мікро– та макросвіту);
4. Неповнотою достовірних даних про фізичний об'єкт, що реально існує;
5. Складністю протікання реальних процесів та високою вартістю експериментальних досліджень об'єкту–оригіналу;
6. Необхідністю проведення великої кількості експериментів з наступним узагальненням результатів та багатофакторною оптимізацією, коли тривале дослідження реального об'єкту стає економічно недоцільним;
7. Відсутністю самого фізичного об'єкту, коли його виготовлення знаходиться на стадії ескізного або конструкторського проекту, при створенні технічних об'єктів (машин і апарати) і використанням математичного моделювання в системах автоматизованого проектування [1].

Математична модель біотехнологічного об'єкту (системи, процесу) – це сукупність математичних співвідношень (рівнянь, формул, графічних співвідношень, нерівностей), що пов'язують вихідні характеристики стану об'єкту з вхідною інформацією, початковими даними, геометричними (просторовими та іншими) обмеженнями, що накладаються на функціонування об'єкту. Математична модель знаходиться у певній відповідності з фізичним об'єктом і здатна замінити його з тією метою, щоб вивчення та дослідження моделі давало нову інформацію про поведінку об'єкту (механізм протікання процесів, динаміку, поведінку об'єкту як в минулому так і в майбутньому тощо) [2].

Існують три способи складання опису математичної моделі: емпіричний, експериментально-аналітичний, теоретичний. Вибір способу побудови математичної моделі залежить від важливості та складності біотехнологічного процесу. Для масових виробництв необхідні якісні моделі, тут застосовують теоретичний спосіб. Цим же способом користуються при утворенні принципово нових технологічних процесів. Для дрібносерійних виробництв зі складним характером процесу використовують експериментальний спосіб. На практиці, як правило, використовується розумне поєднання всіх способів.

Список використаних джерел:

1. Біотехнологічні процеси [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://moyaosvita.com.ua/biologija/biotexnologichni-procesi/>

2. Математические модели [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

Матиюк І.Ю., студентка

Науковий керівник:

викладач спеціальних дисциплін

Чижевська Ольга Іванівна

ВСП «Рожищенський фаховий коледж ЛНУВМБ імені С.З.Гжицького»

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРИСАДИБНОГО ВИРОЩУВАННЯ КРОЛІВ

Кролівництво - одна із найдавніших галузей тваринництва, яка доповнює споживчі потреби населення продуктами харчування і хутровою сировиною. М'ясо кролів має велике значення як дієтичний продукт харчування людей. Воно соковите, ніжне, має низьку калорійність за значного вмісту повноцінного білка, належить до білого м'яса і рекомендується як дієтичний продукт дітям, людям похилого віку, а також у разі захворювань шлунка, печінки, серцево-судинної системи [1].

Правильна організація утримання кролів є гарантією успіху при виробництві продукції кролівництва в умовах присадибного господарства. Способи утримання пухнастиків безпосередньо впливають на їх відтворні якості та здоров'я, якість шкурок та м'яса. Тому кролівники щоразу намагаються модернізувати існуючі та створити нові способи утримання кролів і для їх побудови використовують легкі та доступні матеріали. Ріст, розвиток тварин і якість шкурок - все залежить від того, в яких умовах утримувалися кролики. І тут фантазія кролівника не обмежена. Досвід багатьох кролівників показує, що не придумано нічого кращого із кращого для утримання кроликів, ніж клітка.

Переваги кліткового утримання такі: годівля кролів відбувається за потреби; парування проводиться згідно з планом; успішно проводиться племінна робота; захворілого кролика легко помітити й відсадити від здорових особин; зручно проводити профілактичні заходи; створення сприятливих гігієнічних умов, що позитивно позначаються на здоров'ї кролів.

Для кліткового утримання придатний будь-який сарай, але щоб кролі швидко росли і давали нормальний приплід, він має бути світлим, сухим, з належною вентиляцією. Дорослих кролів у такій будові утримують в індивідуальних клітках. Молодняк утримувати в індивідуальних клітках економічно не вигідно, тому молодняк до 3-місячного віку утримують групами, а далі - індивідуально [2].

Слід пам'ятати, що кролі - порівняно невибагливі тварини, легко переносять наші зимові морози, що дає змогу утримувати їх як у приміщенні, так і просто неба або під навісом (так званий комбінований спосіб). Суть такого способу полягає в утриманні за гарної погоди та високої температури повітря у клітках просто неба, а зимової пори їх переносять у приміщення. У такому випадку найчастіше використовують легкі переносні клітки, які розставляють на стелажах у два і більше ярусів, що дозволяє ще й економити простір.

Якщо погодні умови дозволяють, то кролів можна утримувати в клітках просто неба цілий рік. Цілорічне перебування тварин на свіжому повітрі підвищує стійкість до хвороб та добре впливає на якість волосяного покриву. «Вуличні» кролики менш агресивні і більш спокійні, ніж їх побратими, вирощені в неволі. «Вільні» кроленята ще відрізняються більшою витривалістю. Природний корм сприяє більш швидкому набору живої маси кролів, у них раніше настає статевая зрілість. Метод істотно полегшує годівлю стада і прибирання території.

Серед недоліків можна назвати відсутність повного контролю над кролями і велика ймовірність масових епідемій. Крім того, через кілька років кролики, які перебувають на вулиці, стають меншими за розмірами (відбувається споріднене спаровування) і вироджуються.

Також кролів можна утримувати на вигульних (вольєрних) дворах - це найпоширеніший спосіб ведення галузі у сільській місцевості. Майданчик огороджують

металевою сіткою заввишки не менш ніж 1 м. Підлога вольєра може бути земляною або глиняною і повинна заходити в землю на 30–40 см або навіть глибше, щоб запобігти можливості появи підкопів, інакше все поголів'я виявиться в сусідському городі й не залишить там живого місця від вирощених непосильною працею плодкових дерев і овочів. Для того щоб піймати кролика, використовують пастки. Сусіди церемонитися з вашими кроликами не будуть, у хід підуть вила й лопати. Так що назад їх, швидше за все, не повернути. Тому підлогу треба захищати капітально. Якщо підлогу залишити земляною і ніяк не захистити стіни від підкопів, то шанс насваритися із сусідами збільшується в рази [3].

Найкраще зупинити вибір на асфальтованій чи бетонованій підлозі або ж використовувати тротуарну плитку. Це полегшить прибирання та дезінфекцію вугулу. При цьому бажано, щоб підлога була вкладена з нахилом 5–10° – так сеча буде стікати, а не накопичуватися у вольєрі. Сітку вкопувати не треба – крізь бетонну підлогу підкоп не зробиш. Але кроликам буде на бетоні холодно, вони не зможуть рити нори, а для них це важливо. Тобто вийде та ж клітка, тільки більша.

Спорудження такого типу рекомендовано використовувати тільки для тварин від чотирьох місяців, тому що до цього віку ризик захворювання кокцидіозом, що виникає внаслідок поїдання власного калу, знижується. Важливо враховувати, що вольєр не підходить для утримання маточного поголів'я через ризик підвищеної вологості, яка негативно впливає на здоров'я кролиці та кроленят.

Існує думка, що при утриманні у вольєрах кролики практично не хворіють, у них міцний імунітет. Ясна річ, що кролі у вольєрах почувають себе набагато впевненіше і щасливіше, багато бігають і граються, відповідно проходить млявість і нервозність, відчуття свободи викликає у них безмежну радість, покращується самопочуття. Але все-таки хворіють не менше. Щодо захворювання кролів взагалі питання дуже спірне. Якщо занесена інфекція, то вольєрних кроликів ніщо не врятує, загинуть одночасно. Як говориться “Жили вони довго й щасливо, і вмерли в один день”.

А нам треба зберегти своє (часто дороге покупне й привезене здалеку) кроляче поголів'я цілим і непошкодженим. Якщо кролики однієї клітки занедужали, то в інших клітках вони мають шанси бути врятованими. Вжити заходів вчасно з появою ознак інфекції здатний будь-який кролівник.

У вольєрах у кроликів є кілька загальних годівниць і напувалок. Якщо воду вчасно не замінити, то занедужає багато тварин і відразу. До того ж, те, що кролики при вільному утриманні багато бігають, не є добре для їхніх господарів-любителів дієтичного м'яса. Із власного досвіду відзначу: м'ясо кролів, що живуть у вольєрі, більш грубе саме тому, що м'язи в них більш розвинені. У кліткових кроликів м'ясо більш ніжне та приємне [2,4].

Тушки кроликів, що живуть у вольєрах, мають насичений червоний колір, і їх товарна цінність зменшується. Тушки кліткових кроликів мають ясно-рожевий колір, “мармурове” м'ясо, яке так люблять усі господарки, і дуже охоче купляють ресторани. Це про мінуси.

Вольєрне утримання дуже зручне для використання на дачі. Витрат – мінімум, відходу – мінімум. Можна приїжджати раз у тиждень у вихідні, і за цей час з кроликами нічого не трапиться. На зиму залишати кролів у вольєрі не рекомендується. (Племінне стадо переміщають у теплий сарай, а навесні переносять назад). Ті, хто вирощує кролів на дачі й не має можливості взимку утримувати тварин у теплому сарайчику, забувають восени усіх кроликів, а щовесни закупають нових кролематок та самців і тримають у вольєрі до осені. Якщо кроленят багато, то у віці трьох-чотирьох місяців їх відсаджують в окремий вольєр і вирощують на м'ясо. Якщо мало, то залишають із кролицями й підростаючими молодими кроленятами в одному вольєрі, поступово відправляючи на забій. Кролі усіх статевих груп добре вживаються разом, тому що вони стадні тварини. Такий спосіб істотно полегшує працю кролівників, адже відпадає необхідність щодня заготовляти свіжу траву для годування кроликів і дбати про наявність корму і води в кожній клітці – у вольєрі всі кролики харчуються разом.

Вольєрне утримання кролів – процес досить клопіткий, але цікавий. Доглядати за вихованцями досить просто, головне, щоб вода і їжа завжди була в необхідній кількості. В результаті такого гарного поводження кролики завжди будуть веселі та активні.

Не менш поширеним є утримання кролів у ямах. Популярність цього способу пояснюється передусім його дешевизною, але тут слід врахувати, що в ямах неможливо вести племінний облік. Тому цей спосіб використовують лише для вирощування кролів задля одержання м'яса, причому потрібно змінювати материнське стадо хоча б раз на рік, краще двічі.

Утримання в ямі вважають найбільш наближеним до природних умов проживання кролів. У ямах практично немає комарів та мошок, які переносять таке захворювання, як міксоматоз, а через відсутність протягів знижується ризик легеневих захворювань. Стабільна температура в ямі знижує імовірність переохолодження або замерзання кроленят у холод, а теплої пори запобігає тепловим ударам.

В одну яму можна посадити, наприклад, 1 кролика і 5 – 6 кролиць. Годівлю та напування проводять відповідно до потреби цієї статеві-вікової групи, парування відбувається довільно: самець сам покриває самку, що перебуває в охоті. Житла для окролу і зимівлі кролики наріють собі самі (цікаво, що риттям займаються лише самки). Важлива умова: яму слід розташувати на пагорбі, щоб кролів не потопили талі або ґрунтові води, або обладнати яму системою водовідведення [3, 5].

Догляд за кролями в ямі передбачає регулярне прибирання приміщення, огляд тварин на предмет захворювань і відстеження сукрільних маток. Після досягнення кроленятами статевої зрілості, яка настає приблизно в 3 – 3,5 місяця, їх рекомендовано пересадити в клітки, зробити кастрацію, необхідні щеплення й почати відгодовувати на м'ясо.

У ямах можна отримувати зимові окроли, тим часом за інших способів утримання кролиці часто відмовляються від парування цієї пори року. Після народження кроленят також треба своєчасно відсадити їх із ями, щоб запобігти спорідненому спаруванню.

З-поміж недоліків утримання в ямах виділяють такі: ускладнюється своєчасна профілактична вакцинація молодих особин; підвищується ризик захворювання на кокцидіоз; немає можливості проводити племінну роботу.

Слід враховувати, що ямне утримання підходить тільки для м'ясних і універсальних порід (Метелик, Сріблястий, Радянська шиншила, Каліфорнійський). Хутрянні породи при такому способі стають непридатними, їх хутро звалюється, на ньому видніються лисини від «бойових» поранень в боротьбі за територію. Крім того, при ямному утриманні контролювати тварин практично неможливо.

Отже, спосіб утримання кролів в домашніх умовах залежить від того, в яких масштабах ви плануєте займатися кролівництвом, і скільки місця на ділянці готові для цих цілей виділити. Так, для вільного утримання потрібні досить великі площі, які може собі дозволити далеко не кожен кролівник. Клітки займають значно менше місця, їх цілком реально розмістити біля будинку або на дачі, особливо якщо поголів'я кролів невелике.

Список використаних джерел:

1. Білий Л.А. Кролівництво: навч. посіб./ Білий Л.А. – К.:Вища школа, 1990. – 182 с.
2. Практикум з годівлі сільськогосподарських тварин: навч.посіб./ І.І. Ібатуллін, А.І.Чигрин, В.В. Отченашко та ін. За ред. академіка НААН України І.І.Ібатулліна. – Житомир: Полісся, 2013. – 442 с.
3. Технологія виробництва продукції кролівництва і звірівництва/ Підручник./Бала В.І., Донченко Т.А., Безпалій І.Ф., Карченков А.А.– Вінниця: Нова Книга, 2009. – 272 с.
4. Бусенко О. Г. Технологія виробництва продукції тваринництва. – К.: Аграрна освіта, 2001. – 495.
5. Домченко Т.А. Способи утримання кролів: [Електрон. ресурс]. - Режим доступу - : <http://geomedia.top/sposobi-utrimannya-krolikiv-poradi/>.

СЕКЦІЯ 04. Медичні науки

Wiktorja Białoszycka

Wydział Lekarski, Warmińsko-Mazurski Uniwersytet, Olsztyn, Polska

Науковий керівник: к.б.н., доцент Істошин В. М.

Кафедра біологічної та загальної хімії

Вінницький національний медичний університет ім.М.І.Пирогова,

Україна

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЗМІНИ ПЕЧІНКИ ПРИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМУ АТЕРОСКЛЕРОЗІ ТА ЙОГО ГЕННІЙ ТЕРАПІЇ

Вступ. Як відомо, атеросклероз - одна з основних причин смертності від серцево-судинних захворювань в економічно розвинених країнах. Багаточисельні дослідження дали можливість виявити значення в розвитку атеросклерозу показників ліпідного спектру крові. Отож порушення функціонального стану печінки може сприяти розвитку дисліпопротеїдемії і атеросклерозу і, навпаки, дісліпопротеїдемія, котра виникає в наслідок впливу різних екзо- і ендогенних чинників, може негативно впливати на печінку.

Мета дослідження. Визначити показники функціональних змін печінки при експериментальному атеросклерозі та при введенні гену АРОЕ2 людини.

Матеріали і методи. Досліди проведені на щурах-самцях з вихідною масою тіла 150-170г. Стан експериментального атеросклерозу моделювався за класичною методикою Н.Н.Анічкова. Всі піддослідні тварини були розділені на 3 групи: 1 група – інтактні тварини; 2 група – щурі, яким моделювався атеросклероз; 3 група – профілактична, щурі, яким одночасно з моделюванням атеросклерозу вводився ген. Протягом 30 днів щурам другої та третьої груп внутрішньошлунково за допомогою зонду з оливою вводили холестерол в дозі 0,5г/кг маси і додатково метіл-2-тіоурацил в дозі 12мг/кг маси для пригнічення функції щитоподібної залози. Ген АРОЕ2 вводили в перший день досліду щурам третьої групи. Плазміда, що несе ген ізоформи $\epsilon 2$ людини АРОЕ2, з'єднаний з цитомегаловірусним промотором, включалася в структуру ліпосоми безпосередньо перед введенням щурам. В якості вектора використовувались ліпосоми ДОТАР Methosulfate salt (Product Code : D 1163 0,4 ml 121,60 C₄₃H₈₃NO₈S FW 7774,2 фірми "SIGMA") з розрахунку 1 мкг ДНК АРОЕ2 на 5 мг ДОТАР. Для оцінки функціональної активності стану печінки забирали кров з черевної аорти для отримання сироватки, в якій визначали активність аланінамінотрансферази (АЛТ), аспартатамінотрансферази (АСТ), гама-глутамілтранспептидази (ГГТ). Визначення проводили за стандартною методикою (набори «Філісіт-діагностика», Україна).

Результати та обговорення. В результаті проведеного дослідження в групі інтактних тварин виявлені показники активності визначених ферментів відповідають нормі для представників даного виду тварин (Табл.1).У тварин із експериментальним атеросклерозом відбувалось значне зростання активності АЛТ (в 4,2 рази) та АСТ (в 4,2 рази), активність ГГТ - на 4,2%.

Таблиця 1. Активність ферментів сироватки крові щурів (M±m)

Групи тварин	Показники		
	АЛТ мкм/год/мл	АСТ мкм/год/мл	ГГТ од.акт./л
Інтактні	0,543±0,028	0,348±0,01	5,157±0,037
Атеросклероз	2,286±0,066	1,472±0,043	5,376±0,031
Профілактика	0,57±0,021	0,369±0,012	5,225±0,023

В групі тварин, що отримували ген АРОЕ2 профілактично, показники активності ферментів зменшуються відносно показників тварин з експериментальним атеросклерозом без лікування: АЛТ – на 75%, АСТ – на 74%, ГГТ - на 3%, і наближаються до показників, що спостерігались у інтактних тварин (активність АЛТ була вища на 4,9%, АСТ – на 6,03%, ГГТ – на 2,5%).

Висновки. На підставі отриманих результатів можна стверджувати, що екзогенне навантаження щурів холестеролом призводить до порушень функції печінки, якому запобігає профілактичне введення гену АРОЕ2 людини.

Żanna Loretta Białoszycka

Wydział Lekarski, Warmińsko-Mazurski Uniwersytet, Olsztyn, Polska

Науковий керівник: к.б.н., доцент Істошин В. М.

Кафедра біологічної та загальної хімії

*Вінницький національний медичний університет ім. М.І.Пирогова,
Україна*

МІКРОСКОПІЧНА БУДОВА ТКАНИНИ ЛЕГЕНІВ ПРИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМУ АТЕРОСКЛЕРОЗІ ТА ЙОГО ФІТОПРОФІЛАКТИЦІ

Вступ. У структурі захворюваності населення Європи одними з найпоширеніших є захворювання органів дихання. Серед причин, які сприяють підвищенню захворюваності населення і мають негативний вплив на органи дихальної системи, перше місце займає атеросклероз. Це створює передумови для розробки методів профілактики атеросклерозу і ускладнень з боку дихальної системи.

Мета. Вивчити профілактичну дію фітопрепарату з традиційних лікарських рослин на клітинну перебудову тканини легенів при експериментальному атеросклерозі (класична методика Анічкова).

Матеріали і методи дослідження. Всі тварини були розділені на три групи: 1-інтактні, 2 -криси, яким моделювався атеросклероз, 3 -криси, яким проводилася профілактика атеросклерозу фітопрепаратом у вигляді відвару (2 мл в розведенні 1:10). Всього 30 щурів, по 10 тварин в кожній групі. Тварин виводили з експерименту шляхом декапітації під легким ефірним наркозом. Морфологічні дослідження проводили за загальноприйнятною методикою.

Результати дослідження та їх обговорення. При вивченні легеневої тканини встановлено, що вона представлена альвеолярної тканиною: відкритими бульбашками, заповненими повітрям. При експериментальному атеросклерозі в легеневій тканині відзначається різко виражене перерастягування альвеол з витонченням їх стінок, збільшення кількості еритроцитів в міжальвеолярних капілярах, діселектази альвеолярних бульбашок, зменшення в альвеолах кількості і респіраторних, і секреторних клітин. Досить часто спостерігається злущування альвеолярного епітелію з оголенням базальної мембрани. Цитоплазматичні відростки респіраторних епітеліоцитів витягнуті, перерозтягнуті. Секреторні епітеліоцити втрачають округлу форму. Епітеліоцити слизової оболонки бронхіол місцями пошкоджені, без'ядерні, фарбування цитоплазми неоднорідне, спостерігаються окремі ділянки з дефектами слизової - ерозіями, присутні гнійні нашарування. У перибронхіальному просторі з'являється велика кількість лімфоцитів- так звана лимфоцитарная інфільтрація. Поперечна площа судин збільшується за рахунок плазматичного просочування і збільшення кількості клітин фіброзного ряду. Потовщення стінок судин неровномірне, спостерігаються кальцифікати. Профілактичне введення відвару трав при експериментальному атеросклерозі призводить до значного зменшення структурної неоднорідності легеневої тканини. Практично у всіх полях зору спостерігається зменшення

втончення стінок альвеол за рахунок збільшення розмірів респіраторних альвеолоцитів, зменшення перерастягування їх відростків. Навколо альвеолярних пір збільшується кількість секреторних клітин, їх ядра знову набувають округлу форму, а цитоплазма гомогенного забарвлення. Компенсаторна емфізема не так яскраво виражена, як при експериментальній патології без корекції, хоча діселектази альвеолярних бульбашок зустрічаються досить часто. Часто зустрічаються бронхи і бронхіоли з великою кількістю лімфоцитів. Стінки судин потовщені в порівнянні з інтактними тваринами, але плазматичного просякання, як в групі з атеросклерозом, немає. У перибронхіальному і міжальвеолярному просторах спостерігається велика кількість пінистих макрофагів.

Висновки. 1. Експериментальний атеросклероз призводить до значної клітинної перебудови легеневої тканини.

2. Мікроскопічне дослідження тканини легенів підтверджує позитивний вплив введення фітопрепарату з профілактичною метою.

Шевня М.Б.

Пачевська А.В.

Науковий керівник: к.мед. наук, доцент Білошицька А.В.

Кафедра медичної біології

Вінницький національний медичний університет ім.М.І.Пирогова

ВИВЧЕННЯ ЗМІНИ ХАРАКТЕРУ КРИСТАЛОУТВОРЕННЯ СЛИНИ ПРИ ДІАГНОСТИЦІ ЦУКРОВОГО ДІАБЕТУ 2-ГО ТИПУ

Актуальність: Дослідниками встановлено, що цукровий діабет 2-го типу в першу чергу впливає на структуру і функцію слинних залоз. Це пояснює варіації кристалізації слини при висушуванні. З'ясовано, що саме муцин утворює складні хімічні комплекси з кальцієм (глікопротеїни формують ланцюг, з'єднуючись дисульфідними містками і іонами кальцію). Візуально це спостерігається утворенням при висушуванні гільчастих кристалів. Огляд літератури показав, що вивчення кристаллограмм хворих на цукровий діабет з інтактними зубними рядами і фізіологічною оклюзією в порожнині рота не розглядається строго об'єктивно.

Мета: Вивчити варіації в формоутворенні кристалічних агрегатів у хворих на цукровий діабет у віці 45-70 років.

Матеріали і методи дослідження. Використовувався метод висушування змішаної слини на предметному склі з подальшим дослідженням світловою мікроскопією при різних збільшеннях.

Результати. Вивчення кристаллограмм показало, що в контрольній групі переважають кристали нерівномірної товщини, фігури з асиметричними розгалуженнями, значно менше стовбурів кристалізації без розгалужень, з викривленими основними стовбурами, мінімальні значення отримали такі ознаки, як: плоскі кристали, розщеплені кристали, стовбури без розгалужень і хрестоподібні кристали. У хворих на цукровий діабет змішана слина при кристалізації в ряді випадків не проходила з утворенням мікрокристалів. У разі утворення кристалів спостерігалися утворення зі зміненими відростками і верхівками, від тіла кристала в більшості випадків до (80%) відходив тільки один відросток, який закінчувався нечітко текстурованою структурою. У 15% випадків з'являлися кристали у вигляді голок. Крім того, з'являлися кристали, що нагадували коралову гілку (25%). У хворих на цукровий діабет 2-го типу в 68% випадків спостерігалися кристали з одностороннім зростанням мікроростків.

Висновки: Розвиток інсулінорезистентного діабету призводить до якісної зміни росту кристалів змішаної слини.

ПОРІВНЯЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ НЕЙРОПРОТЕКТОРНОЇ ДІЇ ГЕННОЇ ТРАНСФЕКЦІЇ І ФІТОТЕРАПІЇ ПРИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМУ АТЕРОСКЛЕРОЗІ У ЩУРІВ

Актуальність. Збільшення кількості пацієнтів з інсультами та порушенням мозкового кровотоку свідчить, що хворі не отримують адекватну гіполіпідемічну і нейропротекторну терапію. Це викликає необхідність пошуку і впровадження нових методів лікування і профілактики таких патологій.

Мета. Порівняльне вивчення гіполіпідемічної і нейропротекторної дії генної терапії (трансфекції гена АРОЕ2) і фітотерапії при експериментальному атеросклерозі у щурів.

Матеріали і методи дослідження. Дослід проведено на 40 крисах- самцях. Для моделювання атеросклерозу використовувалася експериментальна модель Анічкова (згодовування щурам холестеролу в дозі 0,5 мг / кг маси), в якості профілактики використовували внутрішньом'язове введення гена АРОЕ2 (в дозі 50 мкг ДНК на тварину) і внутрішньошлункової введення фітопрепарату (2 мл відвару в розведенні 1 :10).

Результати. Мікроскопічне дослідження показало, що нормохромні нейроцити визначалися по рівномірній базофільно пофарбованій цитоплазмі, світлим округлим ядам з ядерцями. У ІІ і ІІІ шарах сенсомоторної зони кори головного мозку щурів нормоцитів було 90%, приблизно порівну (по 5%) спостерігалися гіпохромні нейроцити (клітини з дуже світлою цитоплазмою і дуже світлими ядрами) і гіперхромні нейроцити (клітини з темною цитоплазмою і темними ядрами). Біохімічне дослідження показало, що експериментальний атеросклероз призводив до різко вираженою дисліпідемії. Морфологічне дослідження кори в ІІ і ІІІ шарах тварин з експериментальним атеросклерозом показало кількісну і якісну зміну клітинного складу. Так, зменшилася кількість нормохромних клітин (до 50-ти%), гіпохромних клітин (до 4%), в 2 рази збільшилася кількість гіперхромних нейронів (до 10%), спостерігалися також різкогіперхромні нейроцити (до 20%) і різкогіпохромні нейроцити (до 10 %), без'ядрі клітини визначали за класифікацією Боголепова як клітини-тіні (до 6%). Генна терапія і фітопрофілактика мали виражену гіполіпідемічну дію, призводили до відновлення кількісного і якісного складу нейронів.

Висновки. Отримані дані свідчать про позитивну профілактичну дію генної трансфекції і фітотерапії і необхідності подальшого дослідження їх нейропротекторної дії.

Романенко Я.О., студент
Науковий керівник:
викладач вищої категорії, методист
Білецька А.Г.
Сумський фаховий медичний коледж

COVID-19: КЛІНІЧНІ ПРОЯВИ, РЕЗУЛЬТАТИ АНКЕТУВАННЯ

На сьогоднішній день коронавірусна хвороба 2019 (COVID-19) досі залишається глобальною пандемією, що кидає постійні виклики і випробовує людство на витривалість. Усе почалося зі спалаху, що трапився в провінції Ухань на ринку живих тварин і морепродуктів наприкінці грудня 2019 року, набувши широкого поширення по всьому Китаю, а далі охопив увесь світ за дуже короткий час. 30 січня 2020 року Всесвітня

організація охорони здоров'я (ВООЗ) офіційно назвала цей вірус коронавірусом-2, що викликає важкий гострий респіраторний синдром (SARS-CoV-2), а вже 11 лютого 2020 затвердила офіційну назву захворювання як «коронавірусна хвороба 2019» (COVID-19). Через місяць, 11 березня 2020 року ВООЗ оголосила COVID-19 пандемією.

Із самого початку майже ніхто не припускав, яку величезну хвилю паніки несе з собою COVID-19. Це поширилось в першу чергу на медичні системи, без виключення, всіх країн, які не змогли одразу підготувати себе до критичного напливу тяжкохворих, зіштовхнулися з нестачею життєво важливих медичних ресурсів, засобів особистого захисту і насамперед зараженням медичного персоналу, який одразу опинився під загрозою. У групі ризику також знаходяться люди похилого віку, люди з хронічними захворюваннями, освітяни, працівники сфери послуг.

Клінічно найпоширенішими симптомами COVID-19 є лихоманка, що характеризується підвищенням температури тіла до 38⁰С і вище; слабкість, від незначної до сильної; кашель, переважно сухий, який не впливає на комфорт пацієнта, проте з подальшим розвитком захворювання може підсилюватися і ставати виснажливим; утруднене дихання, яке виражається від незначних проявів до розвитку ядухи і вираженої кисневої залежності; біль в животі, нудота та діарея. Крім того, характерним симптомом є втрата нюху та смаку. Вважається, що інкубаційний період становить від 2 до 14 днів, і більшість людей відчують симптоми протягом 10 днів після зараження.

Нами було обстежено 32 співробітника КЗ СОР «Сумський фаховий медичний коледж» за допомогою анкети, що вміщує в себе 13 питань різноманітного характеру. Анкетування проводилося у період з вересня 2020 року по квітень 2021 року.

Більшу частку респондентів, а саме, 84% становили жінки, тоді як 14% - чоловіки. Таку різницю можна пояснити тим, що у Сумському фаховому медичному коледжі викладацький колектив у більшості жіночої статі.

Щодо періоду захворюваності, то 79% респондентів перехворіли в осінньо-зимовий період 2020 року, інші 21% повідомили про появу симптомів у зимово-весняний період 2021 року. На той час це припало на другу хвилю захворюваності, яка спостерігалася по всій Україні.

Спочатку інфекція переважно вражала людей похилого віку, але сьогодні показує нам, що ми частіше стикаємося з поширенням хвороби серед різних вікових груп. Більшість респондентів відповідали віку від 40-49 років і 50-59 років, відсоткова частка у цих вікових групах однакова – 31,25% від загальної кількості опитуваних. Респонденти віком 60-69 років склали 21,8%, а найменшу частку зайняли респонденти віком 30-39 років – 15,63%.

Серед опитуваних температуру тіла відзначили 84%, з цього числа 46% вказали на субфебрильну температуру, а 28% - фебрильну. У середньому підвищення температури спостерігалось протягом декількох днів, у період з 3 по 10 день хвороби.

Кашель спостерігався у 37% від загальної кількості респондентів, у більшості кашель був сухим, деякі вказували також на нападаподібний характер кашлю.

Утруднене дихання також відзначили 37% респондентів, у більшості виражалось в формі незначних проявів у вигляді задишки. Слабкість відмітили 84% респондентів. Крім цього, у деяких опитуваних відзначалися симптоми інтоксикації у вигляді головного болю – 15,6%; біль в спині, м'язах – 12,6%; Зникнення смаку та нюху відмітили 18,8% від загального числа опитуваних, що дає змогу вважати цей симптом важливим у діагностиці захворювання.

Діагностика захворювання проводилася трьома способами: методом комп'ютерної томографії (для виключення або підтвердження наявності пневмонії), тестування методом полімеразної ланцюгової реакції (ПЛР), тестування методом імуноферментного аналізу (ІФА), але цей метод тестування у цьому випадку не є найбільш інформативним, так як виявляє імунну реакцію на вірус – рівень антитіл, а не сам вірус. За результатами основним методом діагностики є ПЛР-тестування – 41% від загального числа опитуваних; другим за результатами є метод який використовували у пацієнтів з підозрою на пневмонію –

комп'ютерна томографія, але при цьому не виключали ПЛР-тестування – 37% респондентів. Комп'ютерну томографію без додаткового ПЛР-тесту використовували у 19% випадках. Таким чином, у пацієнтів, яким проводили діагностику методом КТ, виявляли пневмонію, що надалі впливало на призначення лікування таким хворим. Метод ПЛР проявив результат пацієнтам, у яких виявили саме коронавірусну хворобу.

Лікування проводилося амбулаторно у 78% випадках, 22% потребували госпіталізації у стаціонарне відділення. Щодо кисневої терапії, то її призначали лише 9% хворим від загальної кількості респондентів.

У призначеному лікуванні у 84% випадках використовували антибіотики, включаючи пацієнтів з легким перебігом захворювання. Це неправильно, антибіотикопрофілактику у хворих із COVID-19 проводити не слід, оскільки така практика не попереджує появу пізньої госпітальної пневмонії та сприяє розвитку антибіотикорезистентності.

Серед антибактеріальних препаратів для лікування бактеріальної пневмонії перевагу надавали азитроміцину з групи макролідів та азалідів; препарату мофлакса з групи фторхінолонів IV покоління; цефтріаксону з групи цефалоспоринів III покоління. Серед опитуваних респондентів у 37% випадках проявлялися побічні дії від прийому антибактеріальних засобів. В більшості скаржилися на дисбактеріоз, нудоту, сухість в роті, висипи на шкірі та слизових оболонках, кандидоз та прояви хейліту.

Щодо застосування противірусних препаратів, 66% респондентів отримали їх у призначеному лікуванні.

Отже, з огляду на вище вказане, слід зазначити, що перебіг захворювання у більшості пацієнтів був класичним, згідно симптомів коронавірусної хвороби. Були відмічені лихоманка, кашель, утруднене дихання, слабкість. Крім того, пацієнти вказували на появу болей у м'язах та спині, втрату нюху та смаку. Діагностику проводили декількома методами, основним з яких є ПЛР. За допомогою ПЛР виявляли коронавірусну хворобу, а комп'ютерна томографія виявляла пневмонію. У лікуванні у більшості випадків основними препаратами були антибіотики, за ними призначали противірусні препарати.

Список використаних джерел

1. Clinical features of patients infected with 2019 novel coronavirus in Wuhan, China / C. Huang, Y. Wang, X. Li (et al.) // Lancet. - 2020. - Vol. 395 No 10223. - P. 497-506.
2. Clinical characteristics of coronavirus disease 2019 in China / W. Guan, Z. Ni, Yu Hu (et al.) // N. Engl. J. Med. - 2020. - Vol. 382, No 18. P. 1708-1720.
3. World Health Organization (WHO). Off-label use of medicines for COVID-19, 31.03.2020. <https://www.who.int/news-room/commentaries/detail/off-label-use-of-medicines-for-COVID-19>
4. World Health Organization (WHO). Clinical management of COVID-19, 27.05.2020. <https://www.who.int/publications-detail/clinical-management-of-COVID-19>
5. World Health Organization (WHO). COVID-19 Clinical management: living guidance, 25.01.2021. <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-2019-nCoV-clinical-2021-1>
6. Huang C., Wang Y., Li X. et al. Clinical features of patients infected with 2019 novel coronavirus in Wuhan, China // Lancet. 2020. Vol. 395 (10223). - P. 497-506. Doi:10.1016/S0140-6736(20)30183-5.
7. McAloon C.G., Collins B.A., Hunt K.H. et al. The incubation period of COVID-19 - A rapid systematic review and meta-analysis of observational research // MedRxiv and bioRxiv. - 2020. Doi:10.1101/2020.04.24.20073957.
8. Moein S., Hashemian M.R., Mansourafshar B. et al. Smell dysfunction: a biomarker for COVID-19. Int. Forum Allergy Rhinol. - 2020. Doi: 10.1002/alr.22587.

ЛАБОРАТОРНА ДІАГНОСТИКА COVID-19

На 44 тижні року тривала осіння хвиля епідемії COVID-19. Вперше з середини вересня спостерігаються ознаки стабілізації ситуації: зареєстровано зменшення рівня захворюваності у порівнянні з попереднім тижнем; зменшилась кількість позитивних знахідок при дослідженні зразків біоматеріалу; зменшується завантаженість ліжок в «ковідних» стаціонарах. Проте поки що зростає смертність серед людей, хворих на COVID-19 (показники смертності «відстають» приблизно на два тижні від показників захворюваності). Протягом наступного тижня ситуація буде все ще складною, проте очікується подальше помірне зниження кількості нових випадків COVID-19. Зберігається небезпека погіршення епідситуації у випадку поширення в області варіанта Дельта + SARS-CoV-2.

За період з 13 вересня по 7 листопада, всього лише за 8 останніх тижнів (від початку до максимуму осінньої хвилі), захворіло 33 847 жителів області, що становить майже половину від усіх зареєстрованих випадків за рік і п'ять місяців до цього. За цей же період померло 690 наших співгромадян, або рівно половину від усіх, кого ми втратили з початку епідемії до початку осінньої хвилі

Станом на 9 листопада в Сумській області спостерігаються найвищі в Україні рівні захворюваності та позитивності зразків досліджень біологічного матеріалу.

З початку реєстрації випадків COVID-19 в Сумській області станом на 08.11.2021:

- зареєстровано 113 973 підтверджених випадки захворювання на COVID-19, показник захворюваності склав 10 721,7 на 100 тис. населення (8109,4 – по Україні);
- повідомлено про 2 056 летальних випадків серед захворілих на COVID-19, летальність 1,8% (2,4% - по Україні); показник смертності склав 193,4 на 100 тис. населення (190,4 – по Україні);

За 44-й тиждень в Сумській області:

- зареєстровано 6 474 підтверджених випадки захворювання на COVID-19 (-12 %), показник захворюваності склав 609,2 на 100 тис. населення (399,8 – по Україні);
- повідомлено про 171 летальний випадок серед захворілих на COVID-19 (+6,9%), летальність 2,6% (3,0 % - по Україні); показник смертності склав 16,1 на 100 тис. населення (11,9 – по Україні).

На 44 тижні показник захворюваності на 100 тис. населення за попередні 14 днів зменшився вперше з початку осінньої хвилі. Даний показник в Сумській та Херсонській областях є суттєво вищим, ніж в решті регіонів України і становить 1301 на 100 тис. населення.

За минулий тиждень кількість направлених від закладів охорони здоров'я зразків для проведення ПЛР у порівнянні з попереднім зменшилась на 806, з 11799 до 10993. Вірусологічними лабораторіями проводилось в середньому 1570 ПЛР досліджень на добу, проти 1690 на попередньому тижні. Найбільша кількість проведених за добу досліджень методом ПЛР склала – 2299 (2737 на минулому). За останні сім днів показник позитивних зразків, які містили РНК вірусу SARS-CoV-2, склав 51,4 % (за попередній тиждень – 55,6%).

За 44 тиждень кількість досліджень експрес-тестами на антиген до SARS-CoV-2 зменшилась на 449 і становила 4703 проти 5152. Частка позитивних результатів не змінилась і становила 25,5%.

За 44 тиждень в області обстежено в ПЛР 9821 особа або 934,2 на 100 тис. населення. У Дружбівській міській ОТГ не обстежено жодної особи. В 14-ти громадах за 7 днів було проведено менше 10 обстежень (в середньому 5): Бочечківська, Боромлянська, Грунська сільській, Великописарівська та Кириківська селищні, Синівська, Березівська сільські,

Есманська, Зноб-Новгородська, Свеська, Шалигинська, Ямпільська селищні, Середино-Будська міська ОТГ.

Безвідповідально низькі рівні обстежень вже декілька тижнів поспіль спостерігаються в Шосткинському районі: 444,1 на 100 тис. населення, що 2,1 рази менше, ніж по області в цілому. Фактично на минулому тижні обстеження проводились лише у Глухівській та Шосткинській міських ОТГ. В решті громад району проведено від 2 до 8 досліджень. В Глухівській міській ОТГ найвищий рівень позитивності зразків серед всіх громад області, що свідчить про фактично неконтрольований розвиток прихованої епідемії. В 9-ти ОТГ рівень обстеження є більшим, ніж в цілому по області, що свідчить про зацікавленість місцевої влади та керівників закладів охорони здоров'я у виявленні максимальної кількості хворих з наступним проведенням протиепідемічних заходів в осередках та недопущенням подальшого поширення захворювання. Лідерами є Сумська (1716,1 на 100 тис. населення), Тростянецька (1438,8), та Садівська сільська (1413,3), ОТГ. 46% всіх досліджень були проведені серед жителів обласного центру.

Показник виявлення позитивних результатів серед осіб, обстежених в ПЛР становить 55,2 %, що надзвичайно багато.

Нижчими за середньообласний рівень були показники у 10 ОТГ (Буринській (52,8%) та Путивльській (49,7) міських, Чернечинській сільській (52,4), Недригайлівській селищній (51,3), Верхньо- (54,9) та Нижньосироватській (42,9), Садівській (48,6) сільських, Лебединській (53,6), Сумській (52,1) та Шосткинській (53,8) міських), що є ознакою відносно більш спокійної епідситуації порівняно з іншими громадами. На сьогоднішній день рівень позитивності обстежень залишається на надвисоких значеннях у всіх адміністративних територіях, що свідчить про надзвичайно високу поширеність SARS-CoV-2 серед жителів області. З урахуванням поточної позитивності та за умови, що кількість позитивних результатів не буде зростати зі збільшенням обсягу досліджень, для переведення даного показника до «жовтої» індикаторної зони необхідно збільшити рівні охоплення тестуванням, принаймні в три рази до 27 тис. на тиждень. При аналізі вікової структури захворюваності слід звернути увагу на динаміку епідпроцесу в осінню хвилю, що пов'язано з Дельта варіантом вірусу SARS-CoV-2. До 43 тижня вікова структура захворюваності зміщувалась в молодші групи. Завдяки запровадженню шкільним канікулам та дистанційному навчанню на 44 тижні картина почала змінюватись. Захворюваність дітей шкільного віку зменшилась, проте спостерігається зростання інтенсивних показників у віковій групі 3-5 років та 70 років і старше.

На 44 тижні, як і в попередні тижні осінньої хвилі захворюваності, вікові групи 30-39, 40-49, 50-59 та 60-69 років рівномірно розподілені в структурі захворюлих і займають по 17-18% серед всіх випадків. Частка дорослих зросла і наразі становить 93,2 %.

Була проаналізована вікова структура хворих під час трьох останніх хвиль епідемії: з 30 тижня 2020 року по 5 тиждень 2021, з 6 по 27 тижні 2021 та з 28 по 44 тиждень 2021. Осіння хвиля 2020 року була обумовлена первинним варіантом SARS-CoV-2, весняна хвиля 2021 – варіантом Альфа, осіння хвиля 2021 – варіантом Дельта.

У віковій структурі кожної хвилі відбувались досить суттєві зміни. Під час циркуляції первинного варіанту SARS-CoV-2 62 відсотка всіх випадків COVID-19 припадала на вікову групу 30-59 років. У весняну хвилю вікова структура зсунулась до старших вікових груп і трохи частіше стали хворіти діти. Під час осінньої хвилі епідемії кардинально зросла частка всіх вікових груп до 29 років (10-17 років - вдвічі), фактично вирівнялась частка вікових груп середнього віку та залишилась достатньо високою частка вікових груп старше 60 років.

Епідемічний процес COVID-19 серед дитячого населення в осінню хвилю 2021 року характеризується суттєво більшою інтенсивністю, ніж навесні. Захворюваність серед дітей у всіх вікових групах наростала швидше і на більших значеннях.

Найбільше зростання демонструє вікова група 10-17 років. На пікових тижнях захворюваність в осінню хвилю є втричі більшою за показники весняної хвилі. Станом на сьогодні впродовж двох останніх тижнів у цій віковій групі спостерігається зниження

інтенсивності поширення хвороби. Протягом останнього тижня захворюваність школярів суттєво знизилась, проте у віковій групі продовжувалось зростання інтенсивного показника і наразі діти дошкільного віку лідирують.

Аналізуючи ефективність запроваджених рішенням обласної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій дострокових канікул та дистанційної форми навчання слід зазначити, що на кінець 44 тижня ці заходи були ефективними як серед молодших так і серед старших школярів. Захворюваність у віковій групі 10-17 років знизилась на 24%, а у віковій групі 6-9 років знизилась на 30% (вперше з початку навчального року).

З жовтня 2020 року в області реєструються повторні випадки захворювання на COVID-19. Станом на 07.11.2021 сімейними лікарями повідомлено про 522 таких випадків. Частка тих, хто захворів повторно мізерна і становить 0,5 % від загального числа зареєстрованих захворювань. Станом на 01.11.2021 р. від COVID-19 померло 2056 жителів області, в тому числі за 44 тижень – 171, що є черговим абсолютним рекордом.

Починаючи з середини вересня, коли почався підйом захворюваності на COVID-19, показники смертності в області виростили в 8,1 рази, з 1,98 до 16,1 на 100 тис. населення, що є абсолютним максимумом з початку року. Також смертність на піку осінньої хвилі є в 1,9 рази більшою, ніж на піку весняної хвилі.

Слід зазначити, що п'ять останніх тижнів смертності в області в 1,2 – 1,7 вища за смертність в цілому по країні, чого не відбувалось у весняну хвилю.

Більше 80% в структурі смертності, як в Україні, так і в Сумській області, становлять особи віком 60 років і старше. Не виключений вплив супутніх захворювань у осіб старшого віку на результат хвороби.

Летальність COVID-19 в Сумській області в цілому менша за показники в Україні у всіх вікових групах. Найвища летальність реєструється у віковій групі 70 років і старше (8,7%).

Проаналізувавши всі вище зазначені показники, можна дійти висновку, що пандемія на COVID-19 поки що не збирається здавати позиції, тому необхідно прислухатись та дотримуватись рекомендацій ВОЗ щодо шляхів подолання швидкого розповсюдження та профілактики даного захворювання.

Список використаних джерел:

1. <http://ses.sumy.ua/>
2. https://zaxid.net/koronavirus_v_ukrayini_statistika_kilkist_hvorih_na_koronavirus_ostanni_dani_n1499341
3. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-56001300>

Саган Р.А, курсантка

*Науковий керівник: докт. пед. наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Шумовецька С. П.,
Національна академія Державної прикордонної служби ім. Б. Хмельницького*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МЕДИЦИНИ В УКРАЇНІ

Наразі ми живемо в суспільстві, де відбувається стрімкий розвиток інноваційних технологій, який стосується усіх сфер діяльності людства. Розвиток сучасних технологій не оминув і медицини. Зараз стрімко впроваджуються нові методи лікування і діагностики захворювань, які дозволяють інтегруватись з світовим чи європейським простором.

Якщо в Україні не буде рішучих змін в медичній освіті, то вона не зможе конкурувати з світовими спеціалістами в галузі медицини. Новітні наукові досягнення рятують багато життів, тому потрібно створювати законодавчі умови для інвестування новітніх технологій. Для того щоб в Україні розвивалась медицина на більш високому рівні, необхідно створити науково-дослідні центри, впроваджувати інновації, проводити більше практичних занять для здобувачів вищої освіти.

Сучасний стан медичної галузі в Україні знаходиться на низькому рівні і потребує значних змін, в тому числі й на законодавчому рівні. Не лише у селах, але й у великих містах потребує покращення матеріально-технічна база, підвищення рівня фінансування, покращення роботи медичних працівників. Важливою проблемою є відтік найкращих студентів та кваліфікованих медичних працівників за кордон, які мають там кращі умови роботи та високе фінансове заохочення. Своєю чергою через брак потрібних фахівців та медичного обладнання, мільйони державних коштів та коштів громадян витрачаються на операції за кордоном, у той час коли їх можна було витратити на оновлення матеріальної бази. Крім того багато пацієнтів можуть і не дочекатися таких операцій через відсутність коштів або через довгі черги.

Серед позитиву в нашій країні можна вказати на кваліфіковані кадри, які врятували не одне життя. Протягом останніх десяти років багато операцій, які раніше вважалися неможливими і для їх проведення потрібно було їхати за кордон, сьогодні проводяться в Україні. До наших лікарів приїжджають для обміну досвіду фахівці з інших країн.

Позитивним моментом для лікарів та пацієнтів стало прийняття на законодавчому рівні законів, які стосуються медичної галузі. Зокрема йдеться про Закон про трансплантацію, що допоможе врятувати життя багатьох громадян. Тепер такі операції проводять і в Україні.

Сьогодні у ситуації, яка склалася після виникнення поширення ковід-19, ми бачимо, що наші лікарі незважаючи на всі проблеми згуртувалися й удень і вночі без відпочинку готові рятувати хворих, хоча й самі можуть стати жертвами цієї хвороби. Сьогодні ВООЗ підпорядковує низку незалежних технічних органів, які перевіряють безпеку вакцини. Дуже вигідно інтегруватись та інвестувати для того, щоб учені мали змогу співпрацювати та розробляти вакцини [1].

Роблячи вакцину, людина повинна усвідомлювати для чого вона це робить, це не має бути примусово. Наразі в Україні діє такий принцип, що громадяни мають робити вакцину під певним приводом. Громадяни України підписують згоду на те, що вони не висуватимуть ніяких претензій у разі побічних ефектів. Тим часом у зарубіжних країнах люди, які вакцинуються, підписують згоду на участь в експерименті. Через це часто в Україні у багатьох людей виникає недовіра до вакцини. Є багато версій щодо того, для чого все ж таки потрібна вакцина. Причинами цього є фейки та недовіра якості вакцини. Всі ці проблеми на сьогодні потребують вирішення та законодавчого врегулювання.

Список використаних джерел:

1. Covid-19: 87 000 публікацій за 10 місяців. URL: <https://zbruc.eu/node/103763> (Дата звернення: 13.11.2021).

**CLINICAL VALIDATION OF A RISK SCALE FOR SERIOUS OUTCOMES
AMONG PATIENTS WITH CHRONIC OBSTRUCTIVE PULMONARY DISEASE
MANAGED IN THE EMERGENCY DEPARTMENT**

A disease state characterized by the presence of airflow obstruction due to chronic bronchitis or emphysema; the airflow obstruction is generally progressive, may be accompanied by airflow hyperactivity, and may be viewed as partially reversible.

Includes emphysema and chronic bronchitis

One of the most common conditions causing respiratory difficulty in order patient is chronic obstructive pulmonary disease (COPD)

CAUSES:

Most cases of COPD occur as a result of long-term exposure to lung irritants that damage the lungs and the airways

The most common irritant that causes COPD is cigarette smoke

In rare cases, a genetic condition called alpha-1 antitrypsin deficiency may play a role in causing COPD

RESEARCH

They conducted this prospective cohort study involving patients in the emergency departments at 6 tertiary care hospitals and enrolled adults with acute exacerbation of COPD from May 2011 to December 2013.

They followed patients for 30 days and the primary outcome, shortterm serious outcomes, was defined as any of :

- 1 death
- 2 admission to monitored unit
- 3 intubation
- 4 noninvasive ventilation
- 5 myocardial infarction (MI) or relapse with hospital admission.

RESULTS

They enrolled 1415 patients with a mean age of 70.6 (SD 10.6) years and 50.2% were female.

Short term serious outcomes occurred in 135 (9.5%) cases.

Incidence of short term serious outcomes ranged from 4.6% for a total score of 0 to 100% for a score of 10.

An OCRS score threshold of greater than 1

would increase sensitivity for short-term serious outcomes from 51.9% to 79.3% and increase admissions from 45.0% to 56.6%.

A threshold of greater than 2 would improve sensitivity to 71.9% with 47.9% of patients being admitted.

INTERPRETATION

In this clinical validation of a risk-stratification tool for COPD in the emergency department

This risk scale can now be used to help emergency department disposition decisions for patients with COPD, which should lead to a decrease in unnecessary admissions and in unsafe discharges.

They found that OCRS showed better sensitivity for short-term serious outcomes compared with current practice.

The Ottawa COPD Risk Scale (OCRS)

Total the points for the following items:		COPD risk categories for serious adverse events		
Items	Points	Total score	Risk, %	Category
1. Initial assessment		0	2.2	Low
a) History of CABG	(1) ____	1	4.0	Medium
b) History of intervention for PVD	(1) ____	2	7.2	Medium
c) History of intubation for respiratory distress	(2) ____	3	12.5	High
d) Heart rate on ED arrival > 110	(2) ____	4	20.9	High
2. Investigations		5	32.9	Very high
a) ECG has acute ischemic changes	(2) ____	6	47.5	Very high
b) Chest x-ray has any pulmonary congestion	(1) ____	7	62.6	Very high
c) Hemoglobin < 100 g/L	(3) ____	8	75.6	Very high
d) Urea 12 mmol/L	(1) ____	10	91.4	Very high
e) Serum CO ₂ 35 mmol/L	(1) ____			
3. Re-Assessment after ED treatment				
a) SaO ₂ < 90% on room air or usual O ₂ , or HR 120	(2) ____			
Total score (0-16): ____				

Figure 1: The Ottawa COPD (chronic obstructive pulmonary disease) Risk Scale (OCRS) is used in the emergency department (ED) to identify patients with acute COPD who are at high risk for short-term serious outcomes. To date, no patients have had a score greater than 10. Note: CABG = coronary artery bypass graft, ECG = electrocardiogram, HR = heart rate, PVD = peripheral vascular disease, Sao₂ = oxygen saturation.

OUTCOME MEASURES

1 The patient was admitted to a monitored unit.

2 The patient required endotracheal intubation or noninvasive ventilation after hospital admission, unless the patient was using noninvasive ventilation at home.

3 The patient had a diagnosis of myocardial infarction (MI) as defined by the Joint ESC/ACCF/AHA/WHF Task Force for the Third Universal Definition of Myocardial Infarction.

4 The patient underwent a major procedure defined as coronary artery bypass graft, percutaneous coronary intervention, other cardiac surgery or new hemodialysis.

5 The patient was discharged after the initial visit to the emergency department and subsequently returned to the emergency department for any related medical problem within 14 days and followed by admission to hospital

They reviewed hospital and provincial death records to determine if a short-term serious outcome occurred.

They also had physicians answer this question, “How comfortable would you be using this scale to assist making a disposition decision for this patient?”, using a 5-point scale on the data form (from very comfortable to very uncomfortable).

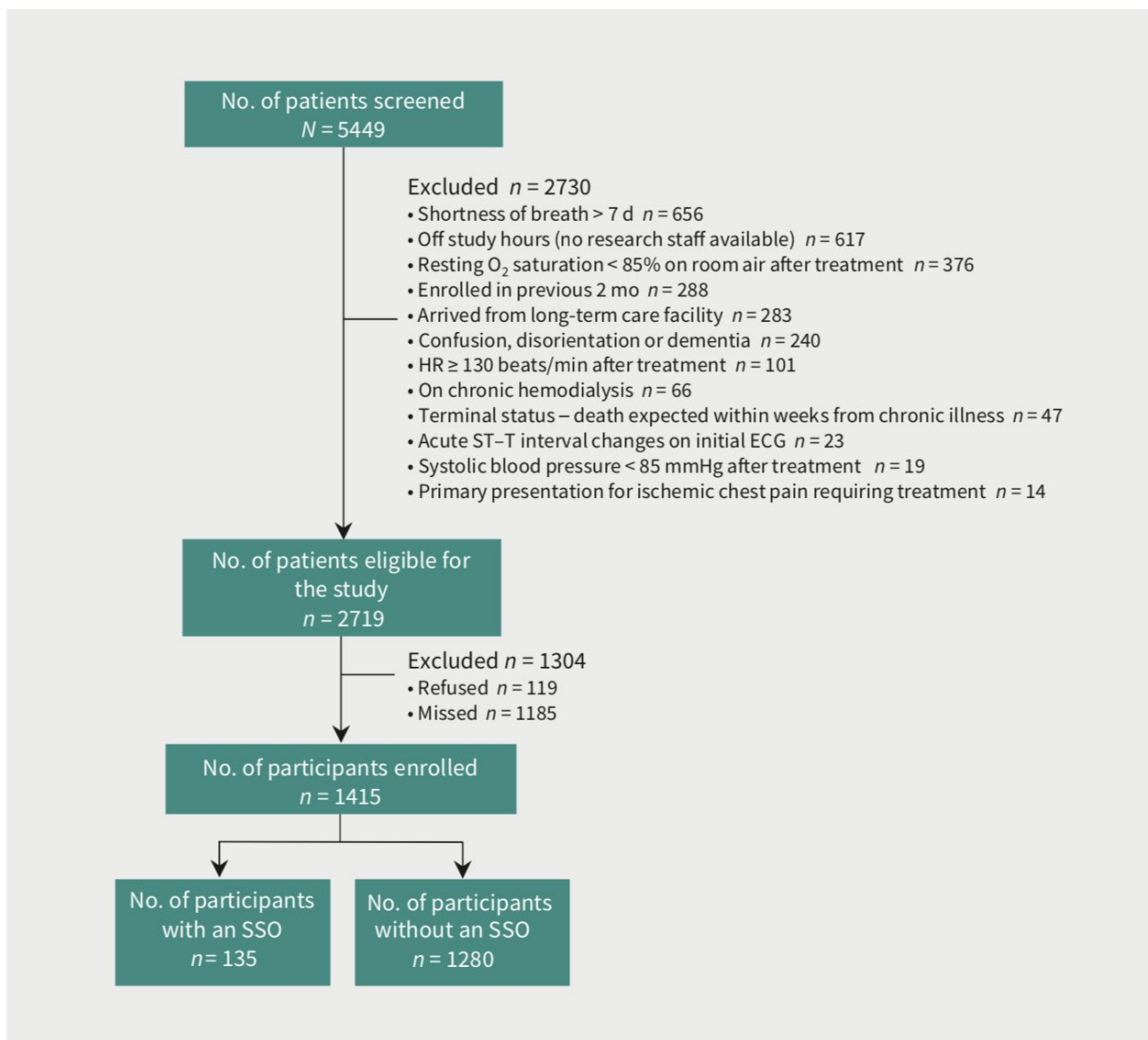

Figure 2: Flow diagram for participants in the study. Note: ECG = electrocardiography, SSO = short-term serious outcome.

STATISTICAL ANALYSIS

primary analyses used the original OCSR score calculated from the criterion interpretation, as determined by the study steering committee

They conducted secondary analyses to evaluate the scale on the data form as interpreted by the physicians.

The scale is intended to provide clinicians with an estimate of risk rather than a rigid “yes or no” cut point to guide admissions.

They assessed clinical sensibility in 2 modes:

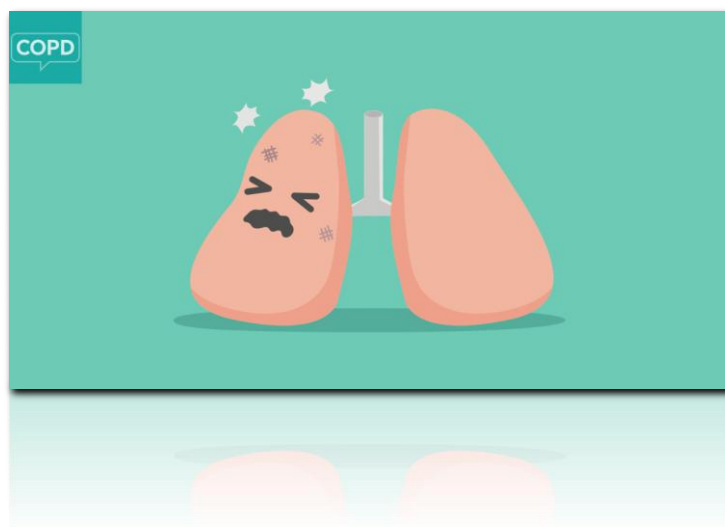
overall accuracy was calculated as percentages with 95% CIs for interpretation of the original OCSR by the treating physicians versus the criterion interpretation and data about the physicians’ responses to the theoretical question about use of the scale were tabulated in a simple descriptive format.

ETHICS APPROVAL

- The study protocol was approved by the research ethics boards at each hospital.
- The research ethics boards of 2 of the hospitals (Kingston General Hospital and University of Alberta Hospital) determined that written informed consent was required, whereas those at the other 4 sites waived the need for written consent for this observational study.
- The study was approved first by the Ottawa Health Science Network Research Ethics Board.

Table 1 (part 1 of 2): Characteristics of participants with acute chronic obstructive pulmonary disease in the emergency department		Table 1 (part 2 of 2): Characteristics of participants with acute chronic obstructive pulmonary disease in the emergency department	
Characteristic	No. (%) of participants* n = 1415	Characteristic	No. (%) of participants* n = 1415
Age, mean ± SD; yr	70.6 ± 10.6	Treatment received in the emergency department	
Range, yr	50–96	β-Agonist inhalation	1233 (87.1)
Sex, female	710 (50.2)	Corticosteroid, administered intravenously or orally	1009 (71.3)
Hospital site		Antibiotic, administered intravenously or orally	861 (60.9)
The Ottawa Hospital General Campus, Ottawa	313 (22.1)	Noninvasive ventilation	117 (8.3)
Kingston General Hospital, Kingston	304 (21.5)	Laboratory test result	
The Ottawa Hospital Civic Campus, Ottawa	292 (20.6)	White blood cell, mean ± SD; 10 ⁹ /L	10.5 ± 5.0 n = 1195
University of Alberta Hospital, Edmonton	220 (15.6)	Hemoglobin, mean ± SD; g/L	131.8 ± 19.4 n = 1313
Foothills Medical Centre, Calgary	178 (12.6)	Urea, mean ± SD; mmol/L	6.2 ± 3.8 n = 1202
Mount Sinai Hospital, Toronto	108 (7.6)	Creatinine, mean ± SD; mmol/L	80.1 ± 37.9 n = 1306
Arrival status		Serum CO ₂ , mean ± SD; mmol/L	27.7 ± 4.3 n = 1307
Arrived by ambulance	804 (56.8)	Potassium, mean ± SD; mmol/L	4.1 ± 1.0 n = 1294
Body temperature, mean ± SD; °C	36.5 ± 0.8	Glucose, mean ± SD; mmol/L	7.1 ± 2.7 n = 1279
Heart rate, mean ± SD; beats/min	95.8 ± 19.3	pCO ₂ , mean ± SD; mm Hg	52.1 ± 14.9 n = 1001
Respiratory rate, mean ± SD; breaths/min	23.9 ± 6.1	pO ₂ , mean ± SD; mm Hg	47.8 ± 28.4 n = 923
Systolic blood pressure, mean ± SD; mm Hg	138.3 ± 24.4	pH, mean ± SD	7.4 ± 0.1 n = 1001
SaO ₂ by oximetry, mean ± SD; %	94.0 ± 5.0	ECG	1196 (84.5)
Duration of respiratory distress, mean ± SD; h	65.3 ± 53.7	AV conduction disturbance	234 (19.6)
Canadian Triage Acuity Scale, median (IQR) †	2 (1–3)	Atrial fibrillation or flutter	109 (9.1)
Secondary diagnosis		Radiography of the chest	1381 (97.6)
Heart failure	63 (4.5)	Pneumonia	160 (11.6)
Medical history		Pleural effusion	142 (10.3)
COPD	1380 (97.5)	Cardiomegaly	134 (9.7)
Heart failure	248 (17.5)	Pulmonary congestion	89 (6.4)
Intubation for respiratory distress	51 (3.6)	Note: AV = atrioventricular, CABG = coronary artery bypass graft, CO ₂ = carbon dioxide, COPD = chronic obstructive pulmonary disease, ECG = electrocardiography, IQR = interquartile range, MI = myocardial infarction, PCI = percutaneous coronary intervention, pCO ₂ = partial pressure of carbon dioxide, pO ₂ = partial pressure of oxygen, Sao ₂ = oxygen saturation, SD = standard deviation, TIA = transient ischemic attack. *Unless stated otherwise. †Canadian Triage Acuity Scale ranges from 1 (most urgent) to 5 (least urgent).	
MI or angina	296 (20.9)		
CABG or PCI	156 (11.0)		
Pacemaker	54 (3.8)		
Atrial fibrillation	154 (10.9)		
Peripheral vascular disease (intervention)	50 (3.5)		
Cancer	36 (2.5)		
Hypertension	744 (52.6)		
Stroke or TIA	162 (11.5)		
Diabetes	269 (19.0)		
Valvular heart disease	46 (3.3)		
Dementia	40 (2.8)		
Chronic renal failure	85 (6.0)		
Smoker, current or former	1015 (71.7)		
Using oxygen at home	349 (24.7)		
Current respiratory medications	1370 (96.9)		
Antibiotic	217 (15.3)		
Inhaled anticholinergic	1042 (73.6)		
Inhaled β-agonist	1281 (90.5)		
Inhaled steroid	1015 (71.7)		
Oral corticosteroid	202 (14.3)		

RESULTS

INTERPRETATION

In this clinical validation of a risk-stratification tool for COPD in the emergency department, we found that 9.5% of the 1415 participants with COPD had short-term serious outcomes, with a concerning proportion occurring in those discharged home from the emergency department.

There was an excellent spread of the incidence of short-term serious outcome by score in a very similar pattern to the derivation study

Physicians displayed reasonable accuracy in interpretation, as well as good acceptance of OCRS.

Table 3: Classification performance and expected admission proportions based on different admission cut points for the Ottawa COPD (chronic obstructive pulmonary disease) Risk Scale compared with current practice at the 6 study hospital sites

Cut point	No. of participants	Incidence of SSO, n (%)*	% Threshold sensitivity (95% CI)†	%Threshold specificity (95% CI)†	%Threshold admission‡
Current practice‡	1415	9.5	51.9	55.8	45.0
OCRS score§	1415				
0	614	28 (4.6)	100 (0.98–1.0)	0 (0–0)	100
1	123	10 (8.1)	79.3 (0.72–0.85)	45.8 (0.45–0.46)	56.6
2	346	40 (11.6)	71.9 (0.64–0.79)	54.6 (0.54–0.55)	47.9
3	120	11 (9.2)	42.2 (0.34–0.50)	78.5 (0.78–0.79)	23.5
4	147	31 (21.1)	34.1 (0.27–0.42)	87.0 (0.86–0.88)	15.0
5	40	10 (25.0)	–¶	–¶	–¶
6	13	3 (23.1)	–	–	–
7	10	1 (10.0)	–	–	–
8	1	0 (0.0)	–	–	–
10	1	1 (100.0)	–	–	–

Note: CI = confidence interval, SSO = short-term serious outcome.

*Incidence of SSO if individual patient has this total score (e.g., a patient with a score of 3 has a 9.2% probability of a SSO).

†Estimated proportion for sensitivity, specificity and hospital admission if admission threshold was equal to or greater than the specific total score (e.g., admission 47.9% at a point total threshold ≥ 2).

‡Estimates based on actual SSO and hospital admission rates at the 6 study sites.

§Potential scores range from 0 to 16.

¶Thresholds > 5 were not clinically reasonable because of poor sensitivity.

Table 3: Classification performance and expected admission proportions based on different admission cut points for the Ottawa COPD (chronic obstructive pulmonary disease) Risk Scale compared with current practice at the 6 study hospital sites

Cut point	No. of participants	Incidence of SSO, n (%) [*]	% Threshold sensitivity (95% CI) [†]	%Threshold specificity (95% CI) [†]	%Threshold admission [‡]
Current practice[‡]	1415	9.5	51.9	55.8	45.0
OCRS score [§]	1415				
0	614	28 (4.6)	100 (0.98–1.0)	0 (0–0)	100
1	123	10 (8.1)	79.3 (0.72–0.85)	45.8 (0.45–0.46)	56.6
2	346	40 (11.6)	71.9 (0.64–0.79)	54.6 (0.54–0.55)	47.9
3	120	11 (9.2)	42.2 (0.34–0.50)	78.5 (0.78–0.79)	23.5
4	147	31 (21.1)	34.1 (0.27–0.42)	87.0 (0.86–0.88)	15.0
5	40	10 (25.0)	–¶	–¶	–¶
6	13	3 (23.1)	–	–	–
7	10	1 (10.0)	–	–	–
8	1	0 (0.0)	–	–	–
10	1	1 (100.0)	–	–	–

Note: CI = confidence interval, SSO = short-term serious outcome.

^{*}Incidence of SSO if individual patient has this total score (e.g., a patient with a score of 3 has a 9.2% probability of a SSO).

[†]Estimated proportion for sensitivity, specificity and hospital admission if admission threshold was equal to or greater than the specific total score (e.g., admission 47.9% at a point total threshold ≥ 2).

[‡]Estimates based on actual SSO and hospital admission rates at the 6 study sites.

[§]Potential scores range from 0 to 16.

[¶]Thresholds > 5 were not clinically reasonable because of poor sensitivity.

CONCLUSION

1. The OCRS showed better sensitivity for short-term serious outcomes compared with current practice, excellent stratification of risk and good acceptance by physicians.
2. This risk scale has been clinically validated and can now be used to estimate medical risk and help with decisions about patient disposition.
3. This should lead to a decrease both in unnecessary admissions and in unsafe discharge decisions for patients with COPD in the emergency department.

МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ БРОУНІВСЬКОГО РУХУ

Не спостерігаючи окремих частинок, які в рідині, не перебувають у броунівському русі, можна все ж помітити їх рух, якщо до рідини додати барвник. Рух частинок барвника буде причиною зміни забарвленості води в різних точках. Там де забарвлення сильніше, частинок більше, отже ймовірність того, що окрема частинка потрапить у це місце більше, ніж у те, де забарвлення слабкіше.

Чи так це? Чи можливо вивчити відхилення тиску від сталого значення? Як можна пояснити наявність коливань у числі і силі ударів молекул застосовуючи математичні розрахунки.

Успіхи у вивченні будови речовини розкрили перед дослідниками природи новий світ – світ найдрібніших частинок (мікросвіт). На відміну від світу великих тіл, мікросвіт недоступний безпосередньому спостереженню і для його вивчення потрібні особливі, тонкі методи. 1 ст.389.

Якщо спостерігати в потужний мікроскоп будь які маленькі частинки що перебувають у рідині або газі то можна побачити, що ці частинки весь час перебувають у русі. Вони безперервно коливаються. Рух не припиняється. Це явище відкрите англійським ботаником Робертом Броуном у 1827 р. і було назване його ім'ям.

Чи можливо чути броунівський рух? Дія слуху полягає у виявленні коливань тиску повітря. Але тиск повітря поблизу барабанної перетинки безперервно флюктує внаслідок броунівського руху молекул. Навіть якби броунівський рух був би більш інтенсивним, ми б всеодно його, скоріш за все, не чули б. Наш мозок відфільтровує любі постійні шумові сигнали. Наскільки інтенсивний броунівський рух?

Побудуємо математичну модель броунівського руху, використавши поняття математичної теорії ймовірності. Побудові ймовірності моделі випадкового досліду має передувати розгляд класичної і статистичної ймовірності шляхом повторення того що розглядалося в основній школі. Побудова ймовірнісної моделі випадкового випробовування складається з таких етапів:

1. Побудова простору елементарних подій випробовування.
2. Введення ймовірностей елементарних подій.

Випадковою подією для броунівського руху буде подія A , яка полягає в тому, що дана частинка через фіксований час потрапить у певний фіксований об'єм рідини, у якій цей рух відбувається.

Кожній випадковій події відповідає певна ймовірність, що ця подія відбудеться. Ймовірність події A буде $P(A)$, яка лежить між 0 (неможлива) і 1 (вірогідна). Так, якщо V_1 і V_2 – об'єми рідин і об'єм V – їх об'єднання, то потрапити частинці в об'єм V , це те саме що потрапити в V_1 або V_2 .

Властивості броунівського руху охарактеризуємо за допомогою ймовірності суми та добутку подій.

1. Властивості середовища в якому відбувається броунівський рух, не залежить від напрямку в якому відбувається рух.
2. Властивості простору в усіх точках однакові.

Оскільки усі напрямки руху рівноправні то розглянемо броунівський рух на прямій, а не в просторі.

Обмеження рухом на прямій не принципове і «знаючи», як поводить себе частинка у цьому випадку, можна описати математично точно її рух у просторі.

Друге припущення – положення частинки спостерігається в моменти кратні певному дуже малому проміжку часу t .

Третє припущення – спостереження вимірюються з точністю до h і за одиницю часу частинка може перейти з кожної точки лише у дві сусідні.

Для такого руху, який називають випадковим блуканням, застосуємо властивості загального броунівського руху.

З першої властивості випливає, що ймовірність перейти частинці за одиницю часу на 1 крок вправо або на 1 крок вліво – однаково. Тобто ймовірність дорівнює $\frac{1}{2}$.

З другої випливає, що події $A_0, A_1, \dots, A_n$ незалежні між собою.

Тому ймовірності добутку подій дорівнюють добутку їх ймовірностей. Події в різні моменти часу незалежні. Тому ймовірність добутку дорівнює $\frac{1}{4}$.

Для обчислення ймовірності того, що частинка через час n потрапить у точку m , застосовують формулу

$$P_n(m) = 2^{-n} C_n^{\frac{m+n}{2}} = \frac{n!}{2^n \frac{n+m}{2}! \frac{n-m}{2}!}$$

Відхилення частинки від початкового положення має порядок $\sqrt{n}$. Це означає: ймовірність того, що частинка відхилиться від початкового положення більше ніж $C \cdot \sqrt{n}$, для досить великих C буде як завгодно малою для всіх n .

Ймовірність потрапляння частинки в довільний інтервал a ; b задається інтегралом:

$$\int_a^b \varphi_t(x) dx,$$

де $\varphi_t(x)$ – щільність ймовірності.

Частинка в броунівському русі коливається біля свого початкового положення. Щоб побачити наскільки вона відхиляється від початкового положення, застосовують середнє значення квадрата відхилення частинки за час t яке дорівнює:

$$t \cdot D, \text{ де } D = \frac{h^2}{r}$$

де r - одиниця часу відхилення частинки

h - одиниця довжини відхилення частинки.

Статистичний підхід спирається на поняття відносної частоти події, статистично стійких дослідів. Він дає змогу говорити про ймовірність події за наявності результатів великої кількості дослідів, які проведені майже в однакових умовах.

Статистичний підхід до формування поняття ймовірності тісно пов'язаний з практикою. Потрібні великі зусилля для проведення експериментів за результатами яких можна оцінювати ймовірність події.

Список використаних джерел

1. Ландсберг Г.С. Елементарний підручник фізики. Т.1 Київ: Рад. школа, 1968. с.555.
2. Космогоров А.Н., Журейко Н.Г., Прохоров А.В. Введение в теорию вероятностей. Москва. 1982. с.360.
3. Скороход А.В.. Вероятности вокруг нас. Киев..1980. 192 с.

МЕТОД ЗОЛОТОГО ПЕРЕТИНУ ДЛЯ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАВДАНЬ ОДНОВИМІРНОЇ ОПТИМІЗАЦІЇ

В біотехнології поняття оптимізація трактують надзвичайно різноманітно. Під ним розуміють і чисто емпіричний підбір виду та концентрацій компонентів поживного середовища, що забезпечують максимальний вихід цільового продукту, і розрахунок оптимального режиму зміни температури або дозування субстрату в ході ферментації на основі математичної моделі процесу. Загалом кажучи, будь-яке завдання, умови якого дають волю вибору, може бути сформульована як завдання оптимізації. Стосовно до технологічних об'єктів оптимізацію часто ділять на завдання оптимального проектування й оптимального управління. Оптимальне проектування пов'язане з вибором розмірів і конструкції апаратів, складу поживного середовища, штаму продуцента, постійних значень технологічних параметрів (температури культивування, частоти обертання мішалки, витрат повітря на аерацію). Під оптимальним або оперативним управлінням мають на увазі зміну режимних параметрів безпосередньо в ході технологічного процесу, наприклад, вибір швидкості дозування поживного субстрату за даними дискретних поточних вимірів його концентрації в рідині.

Дуже важливо правильно сформулювати умови постановки завдання оптимізації:

1. Наявність конкретного об'єкту оптимізації та вимога вибору у якості критерію оптимальності лише однієї величини, що характеризує стан об'єкту оптимізації;
2. Умова наявності обов'язкового екстремуму цільової функції (max [min]) або екстремального значення критерію оптимальності;
3. Наявність ресурсів (параметрів) оптимізації – ступенів волі об'єкту оптимізації – управляючих впливів;
4. Можливість кількісної оцінки результату оптимізації – критерій оптимальності має бути чисельним.

Правильне виділення параметрів оптимізації дозволяє встановити причинно-слідчі зв'язки між параметрами, правильно сформулювати завдання математичного опису досліджуваного об'єкту та провести оптимізацію вибраного об'єкту.

Одним із простих методів оптимізації є метод «золотого перетину», який базується на використанні деяких цифр із послідовності Фібоначчі та «золотій пропорції».

Принцип був запропонований піфагорійською математичною школою, і є рішенням геометричної задачі про поділ відрізка на дві нерівні частини, A і B , таким чином, щоб $(A + B) / A = A / B$, то при вирішенні цього квадратного рівняння виходить два кореня: $X_1 = 1,618$ і $X_2 = 0,618$. Кілька століть потому італійський математик, Леонардо Пізанський, багато подорожуючи по Сходу, та вивчаючи індійську і арабську математику, формулює у своїй праці "Книга абака" [1] математичну послідовність. З тих пір цей математичний ряд називається рядом Фібоначчі. Ряд Фібоначчі (0, 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21 ...) особливий тим, що кожен член послідовності, починаючи з третього, дорівнює сумі двох попередніх. Якщо поділити кожний наступний член послідовності (починаючи з четвертого) на попередній, наприклад, $5/3$, $8/5$ і т.д., ми отримуємо округлене число 1,618, а якщо кожен попередній - на наступний, $3/5$, $5/8$ і т. д., то отримуємо округлене 0,618.

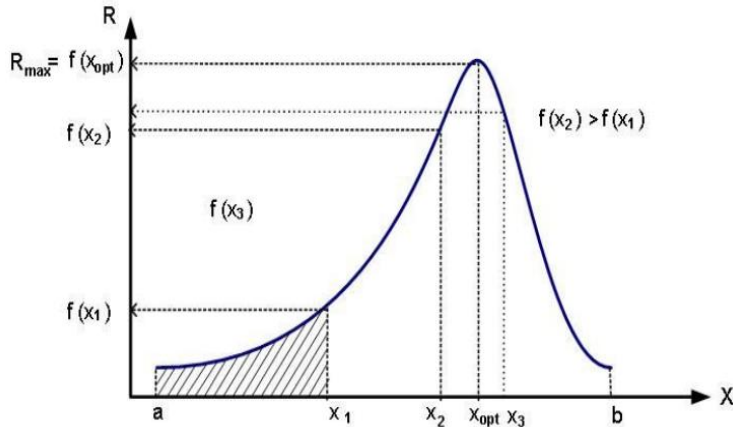

Сутність методу :

1. На відрізку $[a, b]$ виділяють дві симетричні точки x_1 та x_2 , які є точками “золотого перетину”:

$$x_1 = 0,618 \times a + 0,382 \times b;$$

$$x_2 = 0,382 \times a + 0,618 \times b.$$

Графічне відображення методу «золотого перетину»

2. Знаходять значення функцій $f(x_1)$ та $f(x_2)$ у відповідних точках x :

- якщо функція $f(x_1) < f(x_2)$, то $\max f(x)$ належить відрізку $[x_1, b]$ і тоді відрізок $[a, x_1]$ відкидається;

- якщо ж функція $f(x_1) > f(x_2)$, то $\max f(x)$ належить відрізку $[a, x_2]$ і відрізок $[x_2, b]$ відкидається.

3. На скороченому відрізку у відповідності з “золотим перетином” добудовується нова точка x_3 , значення якої симетричне старій точці, що залишилась після відкидання вибраного відрізка.

4. У цій точці відповідно до пункту 2 знову порівнюють значення функції $f(x_3)$ із таким, що залишилось.

5. Процедуру ітерації проводять доки не буде досягнута задана похибка розрахунків ϵ .

6. При заданій кількості ітерацій n точність визначення екстремума цільової функції

$$f(x) \text{ становитиме } \epsilon = \frac{b-a}{2} \cdot \frac{\sqrt{5}-1}{2}^{n-3} \text{ де } \epsilon - \text{ задана похибка. [2]}$$

Метод золотого перетину дозволяє відмітити закономірність: найбільше скорочення наступних інтервалів невизначеності досягається при обчисленні цільової функції в точках, рівновіддалених від його центру.

Список використаних джерел

1. Glushkov S. On approximation methods of Leonardo Fibonacci. Historia Mathematica. //3, 1976, p. 291-296.

2. Василев Ф. П. Лекции по методам решения экспериментальных задач / Василев Ф.П.// – М.: Изд – во Моск. Ун – та. 1984. – 374 с.

СЕКЦІЯ 10. Туризм

Береш Н.М., студентка

Науковий керівник:

к.геогр.н, доцент кафедри туризму

Мельник Н.В.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

САНАТОРІЙ «СИНЯК»: ІСТОРІЯ І СЬОГОДЕННЯ

Санаторій «Синяк» – бальнеологічна і кліматична оздоровниця Карпатського регіону. Свою назву він отримав від гори Синяк й однойменного села, поблизу якого розміщений. За іншою версією його назва пов'язана із джерельною водою синюватого кольору.

В історичних документах вперше згадується цілюще джерело «Синяк», ще в XVIII столітті. У санаторно-курортному лікуванні мінеральну воду «Синяк» почали використовувати у 1832 році, коли за розпорядженням адміністрації графського маєтку було збудовано примітивну «купіль», першим прообразом закладу ресторанного господарства стала корчма. У 1922 році граф Шенборн, вирішив побудувати тут купальню на основі цілющої місцевої води. З тих часів залишилася старовинна будівля лікувального корпусу, яка є архітектурною окрасою санаторію, а її різьбляні дерев'яні сходи, на яких є графський герб, вважають справжнім музейним експонатом.

За розповідями місцевих жителів, вперше про силу Синявського джерела заговорили місцеві вівчарі. Вони помітили, що їхня худоба, яка тут випасалася, ніколи не хворіла і добре росла. А вже зовсім скоро чутки про «божественну» воду розійшлися по обидва боки Карпатських гір, і звідусіль сюди почали сходитися люди.

Для санаторію, розміщеного у передгір'ях вулканічного хребта Карпат, в долині річки Синявка, характерні сприятливі кліматичні умови для відпочинку впродовж року. Орографічні рекреаційні ресурси та наявні два гірськолижні витяги дозволяють займатись гірськолижним спортом взимку. Кліматичні рекреаційні ресурси забезпечують кліматолікування. Наявність бальнеологічних ресурсів створюють хороші можливості та перспективи для розвитку лікувально-курортної рекреаційної діяльності. Генеруючими лікувальними чинниками оздоровниці є сірководнева мінеральна вода, термальні води та чисте гірське повітря.

За хімічним складом мінеральна вода слабо сульфідна, мало мінералізована, сульфатна, натрієво-кальцієво-магнієва, слаболужна. Сірководнева вода нагадує сочинську Мацесту, але її особливістю є те, що вона має не хімічне, а біологічне походження, тобто утворюється за рахунок життєдіяльності автохтонної мікрофлори. Вода допомагає пришвидшити кровообіг тканин тіла, зняти м'язові спазми, покращити діяльність серця та знизити артеріальний тиск. Також варто відзначити антиоксидантну дію цієї води, яка використовується при лікуванні уражень печінки та профілактики отруєнь важкими металами.

Унікальні лікувальні води Синяка за своєю якістю не поступаються таким знаменитим курортам як Баден-Баден, Карлові Вари, Кисловодськ, Трускавець.

Інфраструктурне оснащення санаторію «Синяк» дає можливість лікувати хвороби нервової системи, порушеннями рухового апарату, системи травлення, сечостатевої системи та системи кровообігу, шкірні захворювання, гінекологічні захворювання. Він облаштований необхідними лікувально-діагностичними кабінетами, водолікарнею, басейном для витягнення хребта, спортивними майданчиками, містечком лікувальної фізкультури, теренкуром, бюветом мінеральної води «Поляна купель». Сьогодні тут функціонує 5 спальних корпусів на 328 ліжокмісць.

До основних методів лікування, що застосовуються в санаторії відносимо кліматотерапію, лікувальну фізкультуру, бальнеотерапію, гідротерапію (гідропатію), внутрішнє застосування лікувальних мінеральних вод, пелоїдо- та тепло терапію,

лікувальний масаж. Серед доповнюючих методів варто виділити дієтичне харчування, фітотерапія, ароматерапія, додання теренкур-маршрутів тощо.

Окрім стандартного набору лікувально-оздоровчих та лікувально-профілактичних послуг, у санаторії можна здійснити гірські екскурсії, перегляд кінофільмів, використання бібліотечного фонду, великий спектр спортивних ігор тощо. Надаються також послуги для дітей будь-якого віку. Від санаторію «Синяк» слідує промаркований пішохідний маршрут Санаторій «Синяк» – санаторій «Карпати» довжиною у 14 км, який по тривалості розрахований на 4-4,5 години.

За даними статистично звітності ДП-санаторій «Синяк» у 2019 році тут оздоровилось 6300 осіб. У 2020 році ця цифра знизилась до 6100 осіб. Основний сегмент туристів, які відпочивають у санаторії становлять громадяни України. На жаль, інфраструктура санаторію сьогодні не зовсім відповідає вимогам світового ринку і не користується належною популярністю серед іноземних громадян.

Список використаних джерел:

1. ДП-санаторій «Синяк». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://syniak.com.ua/likuvannya/>
2. Санаторій «Синяк» Закарпаття 2021. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crimee.com/sinyak-ua.html>
3. Санаторій «Синяк» Закарпаття. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zahid.travel/ua/sanatorij-sinjak/>
4. Санаторій «Синяк» Закарпаття. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sanatorii-zakarpattia.com/ua/sinyak/>

УДК 339.5

Бабій М.С., студентка
факультету менеджменту
Пряшівський університет в Пряшеві
м. Пряшів, Словаччина

ФОРМУВАННЯ НІМЕЦЬКО-СЛОВАЦЬКИХ ВІДНОСИН

У той час як дві німецькі держави об'єдналися після падіння залізної завіси, Чехословаччина в результаті мирного процесу розділилася на дві незалежні країни. Погляд на економічні труднощі які виникали у Східній Німеччині підтвердив наміри словаків у здобутті незалежності та показав їм необхідність йти власним шляхом.

Комуністичний режим у Празі впав порівняно пізно, 17 листопада 1989 року. Однак у Братиславі 25 березня 1988 року вже відбувся мирний мітинг, який отримав назву «Демонстрація зі свічками» або «Братиславська Страсна п'ятниця». Демонстрація стала визначальною тим, що, хоча й була організована релігійними активістами, вона об'єднала людей різних переконань: католиків, лютеран, енвайронменталістів та інших прихильників змін.

25 березня оголошено Днем боротьби за права людини в Словаччині, в пам'ять про демонстрацію зі свічками.

Незважаючи на насильницькі розгони з боку поліції, акції протесту в Словаччині часто інтерпретуються як передчасний початок не лише «оксамитової революції» в Чехословаччині, а й європейської «annus mirabilis» у 1989 році в цілому [1].

Німеччина та Словаччина встановили дипломатичні відносини в 1993 році, але раніше мали відносини під час Другої світової війни, коли Словаччина була окремою державою, Словацькою Республікою. Німеччина має посольство в Братиславі. Словаччина має посольство в Берліні, відділення посольства в Бонні та генеральне консульство

в Мюнхені. Німеччина відіграє важливу роль в економіці Словаччини, оскільки вона є головним торговельним партнером Словаччини.

Обидві країни є повноправними членами НАТО, Ради Європи, Європейського Союзу та Організації з безпеки і співробітництва в Європі. У межах ЄС обидві країни запровадили євро як свою валюту та беруть участь у Шенгенській угоді.

Відносини між новою державою Словаччиною та Німеччиною, на відміну від Чеської Республіки та Німеччини, історично залишалися відносно незмінними. Той факт, що німці та словаки більше не були сусідами після розколу в Чехословаччині, безумовно, сприяв відносно послабленим відносинам. Після переходу до суверенітету словаки прагнули суворої відмови від усього, що нагадувало про їхні часи разом із чехами, і тому тяжіли до самостійних інтерпретацій, особливо при оцінці загальної (чехословацької) історії. Однак двостороннє зближення ускладнювалося тим, що Словаччина в перші роки своєї державної незалежності ізолювалася, зокрема, від західних держав [3].

Після двох десятиліть державності Словаччина утвердилася на міжнародній арені. Це також змінило погляд словаків на возз'єднану Німеччину. Німеччина все більше і більше стає у центрі уваги Словаччини як гарант власної історії економічного успіху, продовження якої залежить насамперед від можливостей словацьких підприємців.

Німеччина є найважливішим торговельним партнером Словаччини. Словацько-німецька торгово-промислова палата (АНК Slowakei) була заснована в червні 2005 року як 57-а Німецька іноземна торгова палата. АНК Slovakia підтримує економічні відносини між Словаччиною та Німеччиною.

Особливості АНК Slovakia [2]:

- постачальник послуг для компаній з обох країн;
- членська організація;
- офіційне представництво німецької економіки в Словаччині.

Майже 400 компаній входить до Німецько-словацької торгово-промислової палати, що базується в Братиславі.

Багато з них є одними з найважливіших у Словаччині, перш за все це Volkswagen Slovakia, яка ще кілька років тому була найбільшою виробничою компанією в країні. Третина доданої вартості в словацькій економіці базується на автомобільній промисловості, а в іншому економіка Словаччини значною мірою залежить від добробуту галузей, які тісно пов'язані з німецькою промисловістю. До них належать, перш за все, машинобудування та електротехнічна промисловість.

Німецько-словацькі культурні відносини, серед іншого, є історичними. сформовані через географічну близькість, тривале панування Габсбургів над словацькими територіями, а також через те, що велике значення мала німецька мова як мови культури та науки протягом багатьох століть.

Можна зробити висновки, що словацько-німецькі відносини є доволі тісними як в економічному плані так і в культурному.

Список використаних джерел:

1. Демонстрація зі свічками / Вільна енциклопедія – Вікіпедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Демонстрація_зі_свічками
2. Німецько-словацькі відносини / Вільна енциклопедія – Вікіпедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://de.wikipedia.org/wiki/Deutsch-slowakische_Beziehungen
3. Das wiedervereinigte Deutschland aus Sicht der Slowaken / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bpb.de/geschichte/zeitgeschichte/deutschlandarchiv/181573/das-wiedervereinigte-deutschland-aus-sicht-der-slowaken>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглядаються основні особливості забезпечення конкурентоспроможності туристсько-рекреаційних підприємств з метою виявлення резервів її підвищення.

Результати дослідження. Особливості, як визначено в економічному словнику, - це, передусім, характерні, відмітні властивості, або ознаки чого-небудь, тоді особливості забезпечення конкурентоспроможності туристсько-рекреаційних підприємств - це їх відмітні властивості, які необхідно враховувати при створенні, нарощування і утримання конкурентних переваг.

Аналіз сучасної літератури по туризму дозволив авторові систематизувати особливості забезпечення конкурентоспроможності туристсько-рекреаційних підприємств за такими класифікаційними ознаками:

- за характером дії на конкурентоспроможність: позитивні і негативні;
- по рівню розвитку туристсько-рекреаційної інфраструктури: складність інфраструктури і взаємозалежність суб'єктів туристсько-рекреаційного комплексу;
- за походженням туристсько-рекреаційних ресурсів: природні і штучні;
- залежно від властивостей туристичного продукту : невідчутність; нерозривність виробництва і споживання; нездатність до зберігання; мінливість виконання послуг; зональність; сезонність; мінливість; комплексність;
- залежно від структурних видів господарської діяльності туристсько-рекреаційних підприємств : виробничі, кадрові, фінансові, маркетингові.

Проте, для повноти аналізу особливостей забезпечення конкурентоспроможності туристсько-рекреаційних підприємств, на думку автора необхідно їх розглянути з точки зору способу забезпечення стратегічних цілей.

Внаслідок того, що окремі конкурентні переваги туристсько-рекреаційного підприємства мають тимчасовий характер і можуть нерівномірно змінюватися в межах вибраної конкурентної стратегії, доречно виділити особливості забезпечення конкурентоспроможності туристсько-рекреаційного підприємства залежно від способу забезпечення стратегічних цілей, до яких слід віднести : нерівномірність і рівномірність нарощування конкурентних переваг.

Нерівномірність нарощування конкурентних переваг туристсько-рекреаційного підприємства в стратегічному періоді безпосередньо пов'язана з наявністю нерівномірних конкурентних переваг, під якими слід розуміти конкурентні переваги, що не мають певного розподілу і/або невідповідні плану нарощування. Рівномірність нарощування конкурентних переваг туристсько-рекреаційного підприємства в стратегічному періоді у свою чергу пов'язана з перевагами, розподіленими відповідно до плану нарощування.

Оскільки, надмірне нарощування або відсутність конкурентних переваг є небажаними для підприємства, тому що можуть привести до зниження його конкурентоспроможності внаслідок введення неефективної діяльності, доцільно для досягнення стратегічних цілей забезпечити умови, які б дозволили рівномірно нарощувати конкурентні переваги і здійснювати оцінку рівномірності шляхом безперервного регулювання міри реалізації конкурентних переваг в порівнянні з мірою реалізації конкурентної стратегії.

З урахуванням вказаних особливостей, для рівномірного нарощування конкурентних переваг туристсько-рекреаційному підприємству доцільно, на думку автора, використати безперервне управління проектами, економічна суть якого полягає в тому, що за рахунок

безперервного здійснення проєктів для підтримки конкурентної стратегії, підприємство має можливість рівномірно розподіляти конкурентні переваги в довгостроковому періоді і здійснювати управління ними.

Висновки. Таким чином, процес забезпечення конкурентоспроможності туристсько-рекреаційних підприємств має свої особливості, які автором запропоновано систематизувати по таких класифікаційних групах: за характером дії на конкурентоспроможність; по рівню розвитку туристсько-рекреаційної інфраструктури; за походженням туристсько-рекреаційних ресурсів; залежно від властивостей туристичного продукту; залежно від структурних видів господарської діяльності туристсько-рекреаційних підприємств; залежно від способу забезпечення стратегічних цілей. Особливості забезпечення конкурентоспроможності туристсько-рекреаційного підприємства можуть робити як негативний, так і позитивний вплив на його діяльність - можуть сприяти створенню конкурентних переваг, і, навпаки, можуть зменшувати їх або зовсім виключити.

Список використаних джерел:

1. Дядечко Л.П. Економіка туристичного бізнесу / Л.П. Дядечко. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 224 с.
2. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг / О.О. Любіцева. – К. : Альтерпрес, 2006. – 436 с.
3. Гонтаржевська Л.І. Ринок туристичних послуг в Україні / Л.І. Гонтаржевська.– Донецьк: Східний видавничий дім, 2008. – 180 с.
4. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. – №324/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №13. – С.180.
5. Туризм в Україні [Електронний ресурс] / Держкомстат України, 2012. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Маїк М.О., студент

Науковий керівник: викладач

Немировська В.Д.

Відокремлений структурний підрозділ

«Ладизинський фаховий коледж

Вінницького національного аграрного університету»

ПУТІВНИКИ КАРЛА БЕДЕКЕРА ЯК ВИТОКИ СУЧАСНОГО ТУРИЗМУ

Карл Бедекер (1801-1859) – німецький книготворець і видавець, упорядник знаменитих путівників кишенькового формату, яким він дав своє ім'я.

У 1832 році Бедекер купує збанкрутіле видавництво, що випускало монографії з історії, географії та мистецтва Рейнської області професора Йоханна Августа Кляйна. Приблизно три роки по тому, коли запас німецьких видань закінчився, Бедекер вирішив скласти книгу самостійно. Зберігши ім'я Кляйна на титульному аркуші, Бедекер спростив текст, додав практичну інформацію про транспорт, готелі, розширив географічний обхват книги від Страсбурга до Роттердама, описав екскурсійні маршрути по притоках річок і іншим містам в Нідерландах. Так почала розвиватися видавнича імперія Бедекера.

Саму назву «путівник» Карл Бедекер запозичив у конкуруючого видавництва Мюррея. Бедекер також звернув увагу на необхідність звичної обкладинки, яка добре запам'ятається читачам. У 1846 році він представив першу книгу в яскравій червоній палітурці з позолоченим шрифтом. Всі книги мають також мармурові обрізи і шовкові ляссе, зазвичай червоного або зеленого кольору, приклеєні до верхньої частини книжкового блоку [1, с.9].

У своєму описі пам'яток Бедекер пропонував читачам точну інформацію, рекомендував, як пройти шлях з меншими витратами, найбільш комфортно, закликав зануритися у власні естетичні та емоційні переживання. Те, що мандрівники не могли

дізнатися самостійно: відомості про закордонні звичаї, ліки від чужоземних хвороб, застереження щодо одягута продуктів харчування – всю цю інформацію Бедекер надавав сповна. Карл Бедекер і його сини завжди використовували найкращі карти. Одне з головних достоїнств цих книг – не тільки щедре оснащення докладними картами хорошої якості, а й планами і (в деяких випусках) панорамами. Зазвичай вони розміщувалися на широкому листі, вклеєному в видання. У деяких більш пізніх виданнях могла бути спеціальна кишенька з картою, розміщена на форзаці книги.

Путівники Бедекера друкувалися такого формату, щоб їх можна було зручно носити в кишені пальто і тримати в руках, гуляючи вулицями міста або піднімаючись в гори. Тому книги повинні бути невеликого формату, в твердій палітурці легкими за вагою. Форма книги, яку обрало видавництво, відповідало всім цим вимогам та послужило головною причиною того, що книги стали настільки популярними [1, с. 14].

Для мадрівників, які вважали за краще знайомитися з визначними пам'ятками, пропонованими його путівниками, Карл Бедекер ввів позначку у вигляді зірочки. Починаючи з 1844 р. відзначав зірочкою деякі місця, які мандрівники неодмінно повинні були побачити. Пізніше він додав другу зірочку для позначення особливо видатних місць і розширив списки готелів та ресторанів.

Читачі відповідали вдячністю за турботу Карла Бедекера про їхні гаманці. У «бедекера» часто зустрічалися практичні поради про кращі страви в тому чи іншому ресторані, про вигідні ціни на квитки, відомості про ввічливість персоналу готелів та видах з вікон номерів. Бедекер відзначав відвідувані готелі зірочками, наділяючи кращі з них трьома та чотирма зірками. Пізніше символіка зірочок стала основою для сучасної системи класифікації європейських готелів за кількістю зірок [2, р. 390].

Після смерті Карла Бедекера у 1859 р його імперія перейшла у спадок до синів. Три сини Карла Бедекера управляли фірмою один за іншим. Перший, Ернест Бедекер, розширив сімейну імперію до Лондона і північної Італії. Йому на зміну в 1861 р. прийшов Карл Бедекер Молодший, який розширив видавничу діяльність за допомогою дослідження Альпійських піків і здійснив спроби до поширення видань ад до Єгипту. Протягом 1870-х рр. Коли здоров'я молодшого Карла Бедекера погіршилося, і наймолодший брат Фріц зайняв його місце, на фірмі почався період розквіту. У 1872 р. видавництво перемістило свої редакційні офіси в Лейпциг, центр німецької видавничої справи.

Перші путівники Карла Бедекера продовжували служити базовою моделлю для видань пізнішого періоду, але під керівництвом Фріца Бедекера в зміст і структуру книг були внесені поправки. Оповідання в путівниках ставало більш раціональним і коротким. І хоча це вже не цілком був стиль Карла Бедекера, ім'я «Карл Бедекер» на титульних аркушах стало маркою якості [2, р. 392].

З кінця 1870-х рр. з'явилася класична палітурка путівника з характерним шрифтом і відтиснутими манжетками на палітурній кришці. У видань англійською мовою було надруковано курсивом, більшість французьких і німецьких видань мали вертикальний шрифт. Існували й різні варіанти назви видавництва: «Baedekers» німецькою мовою, «Baedeker's» англійською мовою і «Baedeker» французькою мовою.

Після 1944 року в діяльності видавництва була значна перерва, пов'язана зі знищенням його будівлі та більшої частини архівів бомбардуванням.

Протягом майже двохсот років ім'я Бедекера служить зразком, на який рівняється весь туристичний світ. У своїх путівниках по Європі, Північній Америці та більшій частині Азії та Африки він зробив для читачів набагато більше, ніж просто вказав маршрут з прийнятними готелями, мальовничими церквами і бездоганними алеями. Бедекер створив та довів до досконалості абсолютно новий тип путівників [2, р. 401]. Навіть сьогодні видавництво «Verlag Karl Baedeker» продовжує випускати високоякісні путівники по країнам та містам світу.

Список використаних джерел:

1. Мастеница Е. Н. Круг чтения русского путешественника в конце XIX- начале XX века / Е.Н. Мастеница // Труды Государственного Музея истории Санкт-Петербурга.- Вып. 3. – СПб.: ГМИСПб., 1988.- С. 7-17.
2. Mandelson E. Baedeker's Universe / E. Mendelson // Yale Review/ - №74 (Spring 1985). – P. 386-403

Стасевич Х.А.

Качала С.В.

*Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу*

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ТУРИЗМУ ТА СЕРВІСУ ЯК ІНСТРУМЕНТ БЕЗПЕЧНОГО ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРИВАБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТІВ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Екологізація туризму та сервісу як інструмент безпечного підвищення рівня привабливості об'єктів туристичної інфраструктури є актуальною проблемою на фоні тенденції підвищення екологічної свідомості та утвердженні цінності здорового способу життя серед населення. Посилення ролі туризму як для економічного, так і для соціально-культурного розвитку багатьох країн світу, а також загострення проблем, що невід'ємно пов'язані з його організацією та розвитком, змушують знаходити шляхи та механізми щодо нових, екологічно значимих напрямків його впровадження.

Потреба вивчення безпечних шляхів підвищення рівня привабливості суб'єктів туристичної діяльності в Карпатському регіоні є актуальною, у зв'язку з зростаючим попитом на внутрішній туризм, що пов'язаний із пандемією COVID-19.

Під час пандемії люди почали більшу вагу приділяти безпеці та здоров'ю, а отже, з'явилися нові вимоги до організації відпочинку. Екологізація туризму вже давно стала трендом в розвинених країнах світу.

Екологізація галузі туризму та сервісу може служити одним із засобів безпечного підвищення рівня привабливості суб'єктів господарювання в галузі. Карпатський регіон багатий на рекреаційні ресурси, приваблює значну кількість туристів, та важливим є не тільки економічний розвиток регіону за рахунок доходів від туризму, але й збалансоване використання природних благ території. Розробка комплексного підходу до розвитку туризму в регіоні на засадах сталості повинна існувати в синергії з принципами екологізації, яка може застосовуватись на всіх рівнях: починаючи з звичайного домогосподарства та завершуючи змінами в нормативно-правових актах та державній політиці в сфері екології, туризму та природокористування. Екологізація туризму сприяє стійкому розвитку територій, передбачає участь місцевого населення у наданні послуг, створює економічні стимули до охорони довкілля.

Нами описано зразок застосування заходів із екологізації на прикладі еко-садиби в Карпатському регіоні, а саме садиби «Три сосни», що знаходиться в місті Косів, Івано-Франківської області. Робота демонструє як звичайне підприємство в галузі надання послуг з колективного розміщення, ємністю лише два номери, може впровадити екологізаційні процеси та сприяти підвищенню рівня екологічної свідомості серед населення. Адже, саме екологічна свідомість як і працівників галузі, так і туристів є запорукою та гарантом ефективності екологізаційних процесів.

За допомогою дослідження теоретичних особливостей розвитку екологізації та шляхів її впровадження, виявлено, що екологізаційні принципи та методи сприяють підвищенню рівня привабливості закладів розміщення будь-яких розмірів, форм, власності, типу. Було досліджено, що в науці немає єдності щодо самого терміну «екологізація». Відсутнє

визначення екологізації і в чинному законодавстві. Розглянуті варіанти трактування «екологізації» мають на меті сформувати новий філософський погляд, систему цінностей, де в пріоритеті буде не тільки економічна вигода та добробут, але є зменшення або усунення негативного впливу на навколишнє середовище. Таким чином, основою цих процесів є екологізація освіти та науки, з метою зміни суспільно пануючої думки, стосовно способу використання ресурсів природи. Екологізація туристичної галузі – це науково обґрунтована діяльність людини, яку буде спрямовано на розумне управління процесом взаємодії працівників галузі і туристів з навколишнім природним середовищем. Екологізація туристичного бізнесу є необхідною передумовою для збереження природних ресурсів і для проведення цієї ж діяльності.

Було з'ясовано принципи організації екологізації як інструменту підвищення туристичної привабливості, до яких належать такі принципи: плановірності та комплексності процесів екологізації; принцип раціональності розміщення об'єктів туристичної інфраструктури і концентрації продуктивних сил з урахуванням екологічних проблем; принцип максимального врахування економічних і соціальних умов регіонів, рівня використання природно-ресурсного потенціалу; принцип розрахунку можливих змін, що можуть вплинути на здоров'я та умови життя людей, природних і антропогенних ландшафтів; принцип науковості, тобто здійснення екологічної експертизи проектів та організація науково обґрунтованих форм екологізації та інші.

В процесі дослідження нами було сформовано систему екологічних показників для планування розвитку садиб та технології використання природних ресурсів, до яких відносяться такі методи як екологічна паспортизація, визначення допустимої рекреаційної місткості туристичних територій, визначення екологічної стійкості ландшафтів за допомогою розрахунку коефіцієнту екологічної стабілізації ландшафту. Також, для екологічного контролю діяльності засобів туристичної інфраструктури, а саме, закладів розміщення використовують екологічну сертифікацію. Охарактеризовано міжнародні та національні системи екологічної сертифікації. Наприклад, екологічна сертифікація «Українська гостинна садиба» та міжнародна організація з проведення екологічного аудиту «Green Globe», «Green Key» та інші. В процесі роботи було виявлено недостатню кількість сертифікованих закладів розміщення в Україні. Припускаємо, що це пов'язане із високою вартістю екологічного аудиту престижних міжнародних компаній (лише 2 готелі в Україні мають сертифікат «Green Key»).

Було проаналізовано діяльність еко-садиб Карпатського регіону та визначено, що в регіоні функціонує близько двох тисяч еко-садиб, які пропонують послуги з розміщення для туристів (за даними сайтів booking.com та karpaty.info.). Припускаємо, що кількість еко-садиб є достатньою на ринку та відповідає попиту. Було визначено, що найбільша фактична кількість еко-садиб у Івано-Франківській області, а саме 1146. У Закарпатській та Львівській областях майже однакова кількість садиб (більше 500). Чернівецька область має найменшу кількість еко-садиб. Проведено порівняння кількості еко-садиб Карпатського регіону на основі пропозиції із двох інтендер ресурсів. Охарактеризовано особливості використання цих ресурсів для реклами засобу розміщення в регіоні та відмінності цільової аудиторії двох сайтів.

Було описано закордонний досвід впровадження принципів екологізації в готельному господарстві, а саме, виявлено, що процес екологізації закладів гостинності зумовлений екологічною світовою кризою, формуванням концепції сталого розвитку туризму в світі. Поширена екологічна стандартизація та сертифікація міжнародних організацій «Green Globe», «Green Key», «ISO 14000», «British Airlines», «Gold LEED», «Ecosello» яка є добровільною. Нові готелі вже будують з урахуванням екологічних стандартів. Готельні заклади світових мереж дуже часто розробляють свої стандарти екологічного менеджменту та змушують всі готелі зі своєї мережі проходити екологічну сертифікацію. До готельних мереж, котрі впровадили принципи екологічного менеджменту можна віднести: «Hyatt corporation», «Accor Hotels», «Six Senses», «Hilton», «Radisson blue», «InterContinental Hotels

Group (IHG)», «Wyndham Hotel Group», «Marriott International» та інші. Сертифіковані еко-садиби розповсюджені в Німеччині, Австрії, Швеції, Швейцарії, Італії та інших країнах.

Нами визначено основні проблеми впровадження екологізації в Карпатському регіоні, до яких відносяться: відсутність належної державної політики в питаннях природокористування; неефективність системи екологічного контролю та юридичної відповідальності за правопорушення; низька екологічна свідомість населення; корупція; відсутність практики сортування сміття, недостатня кількість переробних заводів. До цього списку додаються такою уже наявні екологічні проблеми в Карпатському регіоні, як неконтрольована вирубка лісів, деградація земель, браконьєрство та ін.

Авторами запропоновано шляхи вдосконалення еко-садиб Карпатського регіону з дотриманням принципів екологізації на прикладі еко-садиби «Три сосни», що знаходиться в місті Косів, Івано-Франківської області. А саме: впровадження альтернативних джерел енергії (сонячні батареї); сортування та здача на переробку твердих побутових відходів; збереження історико-культурної спадщини Косівщини за допомогою використання елементів прикладного мистецтва в інтер'єрі; встановлення сантехніки із економічною витратою води; екологізація сервісу (використання безсульфатних та безхлорових миючих засобів) та інше.

Вважаємо, що впровадження вищеперелічених заходів допоможе підвищити екологічну свідомість власників бізнесу, туристів, і сприятиме більш раціональному ставленню до природних ресурсів, формування екологічно-позитивної громадської думки, і таким чином даватиме поштовх не тільки садибі «Три сосни» мати конкурентні переваги в Косівському регіоні, але й стимулюватиме інших суб'єктів туристичної діяльності підтримувати еко-ініціативи та брати участь в житті громади. Також, на нашу думку, це спонукатиме до прийняття вищим органами влади відповідних законів в галузі охорони природи.

Також нами розраховано коефіцієнт конкурентоспроможності еко-садиби «Три сосни» та її основних чотирьох конкурентів за допомогою методу експертних оцінок. Було визначено лідера ринку «Вілла медова» (з коефіцієнтом конкурентоспроможності 1,0), та ринкових послідовників «Три сосни» та «Сосновий двір» з коефіцієнтами 0,98 та 0,97 відповідно. Авторами проведений SWOT-аналіз деко-садиби «Три сосни» та визначено її конкурентні переваги, а саме: вигідне розташування закладу з розміщення туристів; високий рівень сервісу (на думку клієнтів); розумне співвідношення ціни до якості послуг. Надано рекомендації, щодо підвищення рівня конкурентоспроможності еко-садиби «Три сосни» за допомогою впровадження принципів екологізації наприклад, встановлення сонячної батареї, зміна дизайну кімнат на стиль «еко», розширення номерного фонду та інших.

Припущення, що екологізація закладів розміщення виступає фактором підвищення якості наданих послуг та виступає методом безпечного підвищення рівня привабливості закладу підтвердилась. Адже, екологізація сервісу виступає гарантом позитивного екологічного іміджу підприємства та дає можливість туристам та учасникам господарської діяльності відчутти себе вагомими елементом у процесі збереження природних ресурсів міста, регіону, держави та Світу.

СЕКЦІЯ 12. Харчові технології

Височанська Р.П.

викладач спецдисциплін

Рогатинський аграрний фаховий коледж

КУТЕРНИЙ НІЖ І ЯКІСТЬ КОВБАСНИХ ВИРОБІВ

Починаючи із початку XXI століття в м'ясну галузь прийшло багато людей, які не були зв'язані з нею ні освітою, ні досвідом роботи. Відкрилося багато нових підприємств, робітники яких не мають повної уяви про те, як впливає на якість ковбасних виробів

правильно заточений і підібраний ріжучий інструмент, а саме кутерний ніж. Багаторазово звертають увагу на низьку якість ковбасних виробів, хоча, якби здавалось і кутер добрий, і ножі встановлені у відповідності з паспортом до нього.

Основною причиною ступеня подрібнення сировини є неправильно підібраний і заточений ніж. Сьогодні, як 10 років назад, механіки м'ясокомбінатів закупають ножі «не прив'язуючи» їх до фаршу, тобто фарші для різних видів ковбасних виробів виготовляються одним і тим ж ножем.

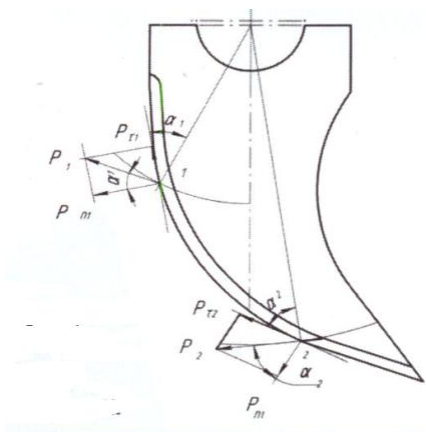
Одним з найбільш поширених і енергоємних процесів у ковбасному виробництві є різання, від якості якого і умов, в яких воно здійснюється, в більшій степені залежить якість і вихід готового продукту.

При виробництві безструктурних варених ковбас, сосисок, сарделюк подрібнювальну сировину необхідно перетворити в однорідну гомогенну масу, яка володіє відповідними властивостями: вологозв'язуючими, волого- і жируотворюючими, а також емульгуючи ми. Для цього використовують в основному машини для тонкого подрібнення – кутери. Сировина, що піддається обробці в кутері, найперше може бути однорідною або неоднорідною, мати в своєму складі більш міцні включення, ніж основна маса, тобто володіти різними фізико-механічними властивостями. Під час обробки в кутері необхідно подрібнювати продукт до заданого ступеня, зберігаючи її якість, харчову і біологічну цінність при мінімальних втратах і енергозатратах.

Розглянемо кутерний ніж (рис.1) і його взаємодію із м'язовими волокнами в точках 1 і 2.

На м'язове волокно в процесі кутерування діє саме P , направлена перпендикулярно радіусу обертуту ножа. Вона, в свою чергу, складається із нормальної P_n і дотичної P_a . Співвідношення цих двох сил залежить від кута α між дотичною в даній точці леза і радіусом обертуту.

Очевидно, чим менше буде кут α , тим більше нормальна складова різання P_n , так як із рисунка 1 виходить $P_n = P_a \cos \alpha$, і навпаки – збільшення кута α веде до зменшення нормальної складової сили різання і збільшення дотичної складової, так, як $P_a = P \sin \alpha$.

Рис. 1. Кутеруючий ніж з лінією леза у вигляді кривої II порядку

Ефективне і якісне різання м'ясної сировини проходить при лінійній швидкості не менше $V = 100 \div 110 \text{ м/с}$. На теперішній час більшість кутерів має максимальне число обертів до $n=3000 \text{ об/хв.}$ Тому при даному числі обертів, згідно формули $V = 2\pi nR$, вказаної швидкості можна досягти при радіусі чаші R не менше 350мм, а це кутери з ємністю чаші 300 літрів і більше.

Не менш важливим є і кут заточки леза, тому що заточити треба так, щоб з однієї сторони забезпечити якісне різання, а з другої – стійкість ножа в процесі роботи. Оптимальний час між перезаточками ножа складає 8 годин безперервної роботи кутера.

Максимальну стійкість жала леза ножа при якісному подрібненні забезпечує кут леза $\chi = 27 \div 30^\circ$.

Різним видам ковбасних виробів: вареним, півкопченим, сирокоченим – відповідають певні рецептури і технології в яких обговорюється склад і властивості основної сировини, допоміжних матеріалів і харчових інгредієнтів.

Відмінною характеристикою варених ковбас вищих сортів є наявність у сировині переважно м'язової тканини. Це складає добрі умови для різання сировини кутерним ножом з лезом, у вигляді незначної зігнутої лінії (рис.2), де переважає нормальна складова різання, а відповідно складаються сприятливі умови для «вбирання» вологи у подрібнену м'язову тканину. Кут у такому виді ножа не перевищує $15 \div 20^\circ$, час кутерування скорочується на $10 \div 15\%$. Фарш під таким ножом швидше набирає температуру, так як дотична складова сили різання мінімальна, а енерговтрати на такому ножі збільшуються. Також такий ніж високоефективний при подрібненні кускової сировини з температурою $9-10^\circ\text{C}$ (якщо дозволяє конструкція кутера). При цьому з'єднувальна тканина, знаходячись у замороженому куску легше прорізується силою різання.

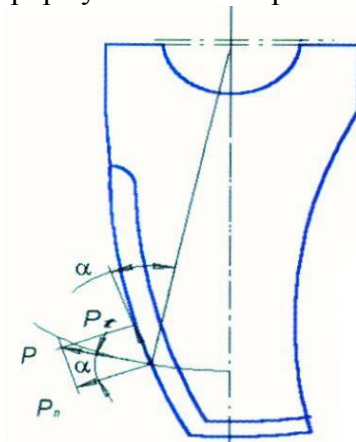

Рис.2. Кутерний ніж з лінією леза у вигляді не дуже зігнутої лінії

Варені ковбаси, сосиски, сардельки II сорту виготовляються із більш твердої сировини і маючої багато з'єднувальної тканини сировини, тому для його різання необхідна дотична складова сили різання. Для цього більше підходить кутерний ніж з лезом у вигляді ламаної лінії, вписаної у криву другого порядку (рис.3), так як в основній частині леза у нього переважає нормальна складова сили різання (α до 20°), а в кінцевій частині ножа має місце достатня дотична сила різання для пере різання з'єднувальної тканини (χ до $50 \div 60^\circ$). При цьому додаткове зусилля різання подібно своєрідним зубам будуть показувати вершини ламаної лінії. Такий ніж називають універсальним, його використовують також для виготовлення напівкопчених ковбас.

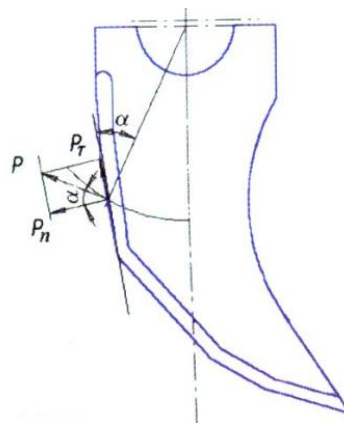
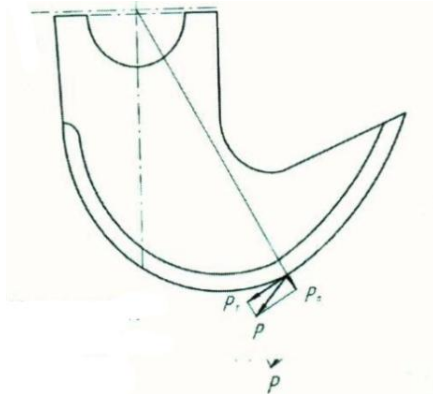

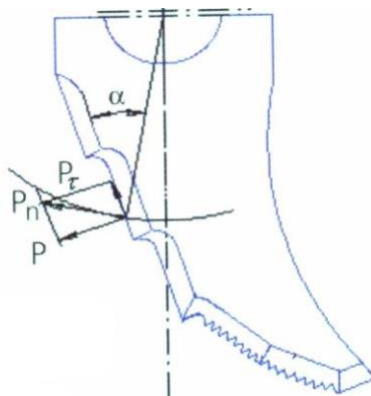
Рис.3. Кутерний ніж у вигляді ламаної лінії

При виготовленні сирокоччених ковбас теж використовують кутер. Але характер подрібнення при цьому кардинально відрізняється від характеру подрібнення сировини для варених ковбас. Якщо в останньому випадку необхідно створити умови для проникнення вологи в м'язову тканину, то при подрібненні сировини для сирокоччених ковбас необхідно створити умови для виходу вологи із неї, що буде сприяти прискоренню подальшого дозрівання і сушіння готових виробів. У зв'язку з цим необхідна мінімальна нормальна складова сили різання і максимальна дотична. Клітину необхідно ніби «відкрити не вбиваючи в неї» воду. Для такого виду різання найбільше підходить кутерний ніж, що має лезо у вигляді сильно зігнутої лінії, під кутом α , максимально наближений до 90° (рис.4).

Рис. 4. Кутерний ніж у вигляді сильно зігнутої лінії

Для приготування в кутері емульсії із сирі свинної шкіри рекомендується використовувати ножі із зубчатою лінією леза (рис.5), так як міцність основного білка свинної шкіри – колагену, дуже висока. Тому необхідно мати ніж, який був би здатний подрібнити його.

Рис. 5. Кутерний ніж з лінією леза у вигляді зубчатої лінії

Отже, для досягнення високої якості ковбасних виробів необхідно контролювати не тільки якість сировини, допоміжних матеріалів, інгредієнтів, але й звертати увагу та підбирати відповідний кутерний ніж для подрібнення сировини. Для кожного виду ковбас необхідно брати кутерний ніж, який призначений для даного виду ковбас.

Список використаних джерел:

1. Жариков А.И. Основы современных технологий переработки мяса. Краткий курс, 4.1. – М.1994
2. Камечов А.А., Астанина В.Ю., Кузнецов А.И. Технологическое оборудование мясной отрасли. – ВГТА, Воронеж, 2002
3. Журнал «Мясной бизнес». №8, 2004

ВЕГЕТАРІАНСТВО ТА ВЕГАНСТВО - НОВІ ТРЕНДИ ХАРЧУВАННЯ

Світ змінився, як і культура споживання продуктів. Тенденція сьогоднішнього дня – рослинне харчування, вегетаріанство. Українські заклади поки тільки починають освоювати цей напрямок. Разом із тим, попит на ринку все росте, як і кількість споживачів. Кількість веганських продуктів і альтернатив на ринку невпинно зростає: як імпортованих, так і місцевого виробництва.

Хто такі вегетаріанці і вегани? Що їх об'єднує і в чому між ними різниця?

Вегани та вегетаріанці – люди, які вирішили не їсти м'ясо. Однак веганство є набагато суворішим, адже забороняє споживання молочних продуктів, яєць, меду та використання будь-яких речей, які було отримано з продуктів тваринного походження, зокрема шкіри та шовку.

Вегетаріанці – це люди, які не їдять продукти чи субпродукти отримані в наслідок забою тварин. Вегетаріанці не вживають:

- м'ясо, наприклад, яловичину, свинину та дичину;
- птицю, наприклад, курку, індичку та качку;
- рибу і молюски;
- комах;
- розпушувачі, желатин та інші види тваринного білка;
- жири тваринного походження.

Однак багато вегетаріанців споживають побічні продукти, які не передбачають забою тварин.

До них належать:

- яйця;
- молочні продукти, такі як молоко, сир та йогурт;
- мед.

Зазвичай вегетаріанці споживають різноманітні фрукти, овочі, горіхи, насіння, зерна та бобові, а також «замінники м'яса», що походять з цих видів продуктів. Вегетаріанство, як правило, менш суворе, ніж веганство, тому існує кілька відомих варіацій вегетаріанської дієти. До них належать:

- лакто-ово-вегетаріанство. Люди, які дотримуються цієї дієти, уникають усіх видів м'яса та риби, але вживають молочні продукти та яйця;

- лакто-вегетаріанство. Люди, які дотримуються цієї дієти, не вживають ні м'яса, ні риби, ні яєць, але вживають молочні продукти;

- ово-вегетаріанство. Люди, які дотримуються цієї дієти, не вживають м'яса, риби чи молочних продуктів, але вживають яйця;

- пескатаріанство. Ті, хто дотримується цієї дієти, уникають будь-якого м'яса за виключенням риби та інших видів морепродуктів. Однак це не відповідає традиційному визначенню вегетаріанства, і багато людей називають пескатаріанську дієту напіввегетаріанською або флекситаріанською [1].

Веганізм – суворіша форма вегетаріанства. Вегани уникають вживання або використання будь-яких продуктів тваринного походження або субпродуктів. Веганське суспільство визначає веганство як «спосіб життя, який прагне виключити, наскільки це

можливо та реально, всі форми експлуатації та жорстокості до тварин з метою споживання їх в якості їжі, одягу чи будь-яких інших цілей».

Вегани суворо уникають вживання будь-яких продуктів або напоїв, які містять:

- м'ясо;
- птицю;
- рибу і молюски;
- яйця;
- молочні продукти;
- мед;
- комах;
- розпушувач, желатин та інші види тваринного білка;
- жири тваринного походження.

Суворі вегани поширюють ці принципи поза своїм раціоном, і намагатимуться скрізь, де це можливо, уникати будь-яких продуктів, які прямо або опосередковано пов'язані з використанням людиною тварин [2].

І хоча світові тренди вочевидь впливають на поширення веганства деінде, Україна видається однією з тих країн, де воно поширюється особливо стрімко. Причиною цьому може традиційна українська кухня, де попри велику кількість м'ясних страв, все ж таки є багато вегетаріанських. Для приготування більшості страв використовують доступні сезонні продукти на кшталт картоплі, буряка та капусти, а основою для десертів часто є місцеві фрукти та ягоди. Квасоля та горох – справжні суперфуди прихильників веганства – здавна були джерелом білка для українців, а різноманітні поживні каші досі є основою харчування багатьох. Крім того, дотримання Великого посту є важливим для багатьох в Україні, незалежно від віросповідання. М'ясні страви української кухні легко перетворити на пісні (себто веганізувати), особливо за допомогою простих рослинних альтернатив, як-от соєвого текстурату. Українські магазини та заклади навесні мають багато пісних продуктів і навіть вводять окреме рослинне меню для тих, хто дотримується посту. Багато людей відчують позитивні зміни в самопочутті після цього періоду, тож усвідомлюють зв'язок між рослинним харчуванням і здоров'ям [3].

Отже, веганство та вегетаріанство стають мейнстрімами, які дедалі більше асоціюються зі стійким розвитком. Як вегетаріанські, так і веганські дієти можуть забезпечити користь для здоров'я, включаючи зменшення маси тіла, зниження рівня холестерину та зниження ризику серцево-судинних захворювань. Однак вегетаріанців і веганів важливо забезпечити, ї, яка б відповідала усім харчовим потребам. Наприклад, рослини природним чином не містять вітаміну В-12, тому веганам і вегетаріанцям може знадобитися вживати збагачені продукти або приймати дієтичні добавки, щоб отримати достатню кількість вітаміну В-12.

Список використаних джерел:

1. <https://biz.nv.ua/ukr/experts/veganske-m-yaso-veganski-produkti-v-ukrajini-rinok-i-perspektivi-rozvitku-ostanni-novini-50182012.html>
2. <https://agroportal.ua/ua/publishing/lichnyi-vzglyad/trend-veganstva-kak-rastitelnaya-eda-izmenit-mir/>
3. <https://life.pravda.com.ua/columns>

Сидоренко В. А., здобувач освіти
Науковий керівник
к.е.н., викладач кафедри менеджменту,
маркетингу та підприємництва
Вознюк Т. К.
Вінницький кооперативний інститут

ЇЖА – ОДИН ІЗ НАЙПОТУЖНІШИХ ЗАСОБІВ ВПЛИВУ НА ЗДОРОВ'Я

У зв'язку з малорухливим стилем життя, екологічними факторами, неправильним харчуванням, зменшенням у раціоні натуральних продуктів збільшується кількість захворювань українців, особливе збільшення захворювань серед молоді. На сьогодні в Україні середня тривалість життя населення в цілому нижча, ніж середня по земній кулі, враховуючи Африку й інші країни. Середня тривалість життя в Україні - 63 роки у чоловіків і 73 роки у жінок.

Разом з тим, ми спостерігаємо за бажанням сучасних українців змінити свій спосіб життя на здоровий. Це стосується не тільки бажання займатися спортом, не палити, не вживати алкогольних напоїв, але найбільш важливого серед усіх можливих цінностей та пріоритетів людини – харчування.

Сучасні люди ретельніше обирають, як правильно харчуватись, які конкретно продукти харчування підходять саме їм, як харчуватися збалансовано тощо. Українці почали уважно ставитись до того, що вони споживають, коли і як.

Дієтологія (від грец. *diaita* – спосіб життя, режим харчування) — наука про фізіологічні та біохімічні основи харчування здорової людини та при різноманітних захворюваннях, в наші дні стала особливо актуальною.

Харчування сприяє підвищенню процесу пристосування організму до впливу несприятливих факторів навколишнього середовища, зміцнює здоров'я, забезпечує можливість адекватної реакції організму від надзвичайного зовнішнього стресового впливу [1].

Для забезпечення життєво необхідних процесів організму потрібні калорійні, якісні, повноцінні продукти. Вони повинні надходити в організм у нормованій кількості з їжею для відновлення постійних витрат енергії і клітин організму.

Основними правилами раціонального харчування є якість, різноманітність і нормований збалансований раціон.

Харчування обов'язково має бути різноманітним та збалансованим. Наприклад, броколі – дуже корисні. Але якщо людина щодня їстиме кілограмами броколі – користі буде мало. Також харчування має відповідати способу життя: наприклад, якщо людина займається спортом – то потрібно більше білку та свіжих овочів.

Можемо зробити висновок, що харчування є головним постійним фактором впливу на здоров'я дітей та дорослих. Збалансоване здорове харчування утримує ризик захворювань на мінімально можливому рівні.

Таким чином, їжа в організмі людини має багатофункціональне значення. Вона забезпечує його пластичними речовинами, які необхідні для побудови нових клітин, тканин, забезпечує синтез важливих сполук, як джерело енергії, необхідної для життєдіяльних процесів в організмі, а також для виконання розумової і фізичної роботи.

Їжа є одним з найважливіших чинників довкілля, що впливає на стан здоров'я, працездатність, розумовий і фізичний розвиток, а також на тривалість життя людини. Стабільний настрій, висока розумова і фізична працездатність, повноцінний сон, гармонійна фігура і хороша шкіра - результат правильного харчування [2].

Цій темі в останні роки приділяється більше уваги, ніж раніше. Відбувається активна промоція здорового способу життя.

Українцям запропонована “Тарілка здорового харчування”, яка створена експертами Гарвардської школи громадського здоров’я. Це керівництво для здорового, збалансованого харчування, подане у формі простої та зрозумілої інфографіки.

Рис.1. Інфографіка з зображенням основних принципів здорового харчування.

Така картинка з поясненнями щоденно нагадуватиме про можливості здорового, збалансованого харчування. Рекомендується просто роздрукувати її та прикріпити на холодильник.

Основні принципи здорового харчування:

1. Овочі та фрукти повинні становити основну частину прийому їжі – ½ тарілки. Забезпечте різноманітність кольору і виду їжі. І пам’ятайте, що картопля не вважається овочем у “Тарілці здорового харчування” через негативний вплив на рівень цукру в крові.

2. Віддавайте перевагу цілюзерновим продуктам – ¼ тарілки: цільні та неочищені зернові – ячмінь, зерна пшениці, вівсянка, гречка, неочищений рис і продукти, виготовлені з них. Наприклад, макарони з твердих сортів пшениці корисніші, ніж білий хліб, білий рис і інші очищені зерна.

3. Сила білка – ¼ тарілки. Курка, бобові, горіхи – здорові та різноманітні джерела білка. Їх можна додати в салат, і вони добре поєднуються з овочами. Обмежте споживання червоного м’яса і уникайте переробленого, як бекон і сосиски.

4. Корисні рослинні олії – в помірній кількості. Обирайте корисні рослинні олії, як оливкова, рапсова, кукурудзяна, соняшникова, арахісова та інші. Уникайте частково гідрогенізованих олій, які містять шкідливі трансжири. Пам’ятайте, що знижена жирність не завжди означає користь.

5. Пийте воду, каву або чай. Відмовтеся від солодких напоїв. Споживайте одну або дві порції молока і молочних продуктів на день. Обмежте вживання соку до маленької склянки на день.

6. Будьте активні. Червоний чоловічок, який біжить уздовж «Тарілки здорового харчування» – це нагадування, що активність також важлива для контролю ваги.

Отже, на нашій тарілці мають бути у певному балансі: білкові продукти, зернові продукти, овочеві, фруктові та ягідні [3].

У здоровому харчуванні особливу роль відіграє харчова промисловість, яка потребує впровадження новостворених або вдосконалених інноваційних технологій і випуску на їхній основі харчових продуктів із новими споживчими та функціональними властивостями. Саме на таких технологіях і нових продуктах ґрунтується можливість вирішення пріоритетного на сьогодні завдання – створення в Україні індустрії оздоровчих продуктів для забезпечення ними всього населення з метою поліпшення стану здоров'я споживачів, підвищення якості їхнього життя, збереження генофонду нації [4].

У сфері виробництва нових харчових продуктів зараз позиціонуються такі категорії: оздоровчі, функціональні, збагачені, пробіотичні, органічні продукти. Із зазначених категорій продуктів найбільш популярними на світовому ринку є:

- органічні продукти, що характеризуються поліпшеною якістю та безпечністю, відсутністю ризику забруднення ксенобіотиками, збереженням корисних властивостей сировини на етапі виробництва продукції;

- фізіологічно функціональні продукти, що характеризуються позитивними змінами показників якості в результаті модифікації складу нутрієнтів згідно з парадигмою нової концепції здорового харчування.

Саме ці дві категорії нових харчових продуктів є основним об'єктом уваги харчових інновацій. Ось чому саме харчова індустрія нині перетворюється на важливу складову охорони здоров'я і посідає особливе місце в сфері інтелектуальної та виробничої діяльності людини [5].

Отже, основне завдання харчування є покращення показників здоров'я населення шляхом максимального використання їжі, як найбільш важливого фактору навколишнього середовища.

Список використаних джерел:

1. Електронний ресурс – Режим доступу: <http://amnu.gov.ua/harchuvannya-lyudyny-sogodennya-ta-majbutnye/>

2. Електронний ресурс – Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/zbalansovane-harcuvannya-sucasnih-ukrainciv-238582.html>

3. Електронний ресурс – Режим доступу: <https://oppb.com.ua/news/harchuvannya-ta-yogo-vplyv-na-zdorovya>

4. Возіанов О. Ф. Харчування та здоров'я населення України (концептуальні основи раціонального харчування) / О. Ф. Возіанов // Журн. АМН України. – 2020. – Т. 8, № 4. – С. 647– 657.

5. Сімахіна Г. О. Інноваційні технології та продукти. Оздоровче харчування : підручник / Г. О. Сімахіна, А. І. Українець. – К. : НУХТ, 2021. – 294 с.

СЕКЦІЯ 13. Педагогічні науки

Дудник Л.В., викладач

Павлюк Л.Д., викладач

ВСП «Вінницький торговельно-економічний фаховий коледж КНТЕУ»

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ОСВІТЬОГО ПРОСТОРУ

Сучасна система освіти спрямована на вирішення складних завдань підготовки майбутніх фахівців відповідно до потреб економіки держави та відповідної галузі виробництва з урахуванням нахилів, уподобань, вибраного рівня кваліфікації, світогляду. Це спонукає педагогічну спільноту до пошуку нових підходів до організації навчально-виробничого процесу, удосконалення змісту та структури, форм та методів організації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців, впровадження сучасних педагогічних, інформаційних та виробничих технологій навчання.

У забезпеченні якісних результатів професійної підготовки фахівців особлива роль належить педпрацівнику, його професійно-педагогічній компетентності, зокрема методичній компетентності, яка поєднує професійні уміння фахівця високої кваліфікації у певній галузі, технологічні знання з відповідного виробництва і майстерність педагогічної діяльності. Від викладача сьогодні чекають готовності до розроблення авторських навчальних та методичних матеріалів, які б включали інформацію про сучасний стан розвитку виробництва, використання в своїй діяльності високоефективних педагогічних засобів і прийомів, інноваційних технологій, організації досвідної роботи, організації й аналізу її результатів, конструктивних дій у різноманітних педагогічних ситуаціях, досконалої комунікативної поведінки [1].

Конкурентоспроможність педагога на ринку праці визначається обсягом компетенцій у сфері професійної діяльності, залежить від рівня кваліфікації, педагогічного досвіду, майстерності, професійно значущих якостей особистості.

Рівень професійної компетентності педагога - це його знання, вміння, особистий досвід. Бути компетентним означає бути здатним мобілізувати в певній ситуації отримані знання й досвід. Але професійна компетентність викладача потребує постійного розвитку й удосконалення.

Зважаючи на це, актуалізується потреба у виявленні та практичній реалізації механізмів, форм і методів, засобів розвитку методичної компетентності викладача, яка закладає основу формування професійної компетентності, поступово вибудовуючи індивідуальний педагогічний стиль педагога.

Педагогічна компетентність викладача - це єдність його теоретичної і практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності. Психолого-педагогічна підготовленість складається із знань методологічних основ і категорій педагогіки; закономірностей соціалізації і розвитку особистості: суті, цілей і технологій навчання та виховання; законів вікового анатомо-фізіологічного і психічного розвитку дітей, підлітків, юнацтва. Вона є основою гуманістично-орієнтованого мислення педагога. Психолого-педагогічні і спеціальні знання є необхідною, але недостатньою умовою професійної компетентності. Практичне розв'язання педагогічних завдань забезпечують уміння і навички, передумовою яких є теоретично-практичні і методичні знання [2].

Сформованість кожного компоненту професійної компетентності можна оцінити за допомогою певних критеріїв. В якості критеріїв сформованості професійної компетентності викладача можна визначити наступні чинники:

- ціннісна педагогічна орієнтація викладача - усвідомлення особистісної та суспільної значущості професії, інтерес до всіх складових професійної компетентності та їх

використання, наявність мотивів та потреб у формуванні професійної компетентності. Показниками даного критерію є цілі, мотиви та інтереси формування професійної компетентності;

- когнітивний - знання про сутність професійної компетентності, усвідомлення її значущості для підготовки педагога в умовах переходу до інформаційного суспільства, володіння системою знань, необхідною та достатньою для успішного формування професійної компетентності. Виділяємо такі показники: знання з предмету спеціалізації, соціальні знання, комунікативні знання, методичні знання, знання комп'ютерних технологій;

- особистісний - професійно важливі якості особистості. Показники: організаторські (механізм діяльності), гнучкість мислення і поведінки – самостійне перенесення раніше засвоєних знань, умінь, способів діяльності в нові ситуації, бачення проблеми, що виникає, з різних рольових позицій, комбінування раніше відомих способів у новий;

- емпатійність – уміння поставити себе на місце студента, поглянути на подію з його позиції, емоційно відгукнутись на його проблеми, педагогічний такт;

- педагогічна рефлексія - розуміння власної значущості в колективі та розуміння результатів своєї діяльності, відповідальності за результати своєї діяльності, пізнання себе і самореалізації в професійній діяльності [3].

Підвищенню компетентності педагога сприяє післядипломна освіта, яка тримається на трьох китах: самоосвіта, курсова перепідготовка, участь у методичній роботі. Сьогодні в час інформатизації, вирішальну роль у творчому і професійному становленні педагога відіграє самоосвіта. "Хто дорожить життям думки, той знає дуже добре, що справжня освіта – це самоосвіта," – зазначав Д. Писарєв. Курсова перепідготовка не в змозі подолати той розрив між необхідним темпом отримання нових знань та їх традиційним поновленням. Самоосвіта - це процес свідомої самостійної пізнавальної діяльності, який здійснюється добровільно, планується, керується, контролюється самим педагогом. Для викладача самоосвіта є об'єктивною потребою.

Професійна компетентність педагога визначається обсягом компетенцій, колом повноважень у сфері професійної діяльності, що окреслюють індивідуальний стиль роботи, спосіб досягнення навчально-виховної мети, забезпечують якість і ефективність професійної діяльності.

Викладач навчального закладу має надзвичайні потенційні можливості впливати на формування особистості, світогляду, політичних переконань, настроїв і моралі підростаючого покоління. Але реалізація цих можливостей залежить в кожному окремому випадку від особистих якостей педагога; реальну роль відіграють його талант, любов до дітей, бажання працювати. Окрім цього, височінь соціального положення професії педагога, її престиж залежить від тієї системи суспільних відносин, у якій живе і працює викладач. Це добре розуміли в усі часи [4].

Підсумовуючи викладене, необхідно відзначити, що сфера освіти, починаючи з

Я.А. Коменського, базувалась на таких основних категоріях, як знання, вміння і навички. Професійна сфера сьогодні повинна працювати з іншими категоріями - компетенціями. У цьому розумінні професія дає відповідь на те, якою компетентністю повинна володіти людина, або яка ж сфера її компетенції. Тому професійна сфера оперує компетенціями, а освіта - знаннями, вміннями, навичками. І якщо педагогічний процес не задіює своїх суб'єктів у продуктивній діяльності, то вони стають просто споживачами.

Список використаних джерел:

1. Педагогічна майстерність: підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін.; за ред. І.А. Зязюна. - К.: Вища школа, 2004. - 286 с.

2.Скворцова С.О. Професійна компетентність вчителя: зміст поняття /С.О.Скворцова // Наука і освіта. - 2009. - № 4. - С. 93-94.

3. Сергієнко Н.Ф. Професійна компетентність сучасного вчителя
// <http://tme.umo.edu.ua/docs/5/11sercmt.pdf>

4. Петрікова Н.І. Професійна компетентність учителя - важлива складова якісної освіти
[//http://osvita.ua/school/lessons_summary/administration/34011/](http://osvita.ua/school/lessons_summary/administration/34011/)

Ахаладзе К.В., студентка
Науковий керівник: Ільїна О.О.
*кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту
Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради*

КОНТРОЛЬ ЗА НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ УЧНІВ

Проблема оцінки навчальної діяльності – одне з актуальних проблем, як і педагогічної теорії, і у педагогічній практиці. Контроль та оцінка – невід’ємна частина процесу навчання та показник його якості.

У теоретичній та практичній педагогіці місце завжди належало проблемі контролю, обліку та оцінки освітніх результатів учнів у навчальному процесі. Контроль є реалізацією принципу зворотний зв’язок, без нього неможливо управління процесом навчання. Контроль засвоєння навчального матеріалу сприяє розвитку пам’яті, мислення, мовлення учнів, допомагає привести в систему знання, оцінювати ефективність методів, що застосовуються. навчання, своєчасно усувати «прогалини» в знаннях. Раціональні прийоми значною мірою підвищують пізнавальну активність учнів під час уроків. Основним завданням та критерієм оцінки виступає вже не освоєння обов’язкового мінімуму змісту освіти, а оволодіння системою навчальних дій з навчальним матеріалом, що вивчається [2].

У дидактиці проблематика контролю навчальних досягнень учнів вивчена досить глибоко такими вченими, як А. Алексюк, С. Архангельський, Ю. Бабанський, В. Беспалько, І. Лернер, О. Ляшенко, В. Онишук, Н. Тализіна, Г. Щукіна та ін.

Науковець В. Ягупов поняття «контроль» визначає як усвідомлене, планомірне спостереження і фіксацію вербальних і практичних дій вихованців з метою з’ясування рівня набуття ними соціального досвіду, опанування програмного матеріалу, оволодіння теоретичними і практичними знаннями, навичками й уміннями та формування у них певних особистісних і професійних рис [4].

Головною метою контролю є визначення якості засвоєння навчального матеріалу, ступеня відповідності сформованих умінь та навичок цілям та завданням навчання [1, с. 103].

Теорією та практикою навчання встановлено такі педагогічні вимоги до організації контролю за навчальною діяльністю учнів:

- індивідуальний характер контролю, що вимагає здійснення контролю над роботою кожного учня, за його особистою навчальною діяльністю, що не допускає заміни результатів вчення окремих учнів підсумками роботи колективу (групи чи класу), та навпаки;
- систематичність, регулярність проведення контролю всіх етапах процесу навчання, поєднання його з іншими сторонами навчальної діяльності учнів;
- різноманітність форм проведення, що забезпечує виконання навчальної, що розвиває та виховує функцій контролю, підвищення інтересу учнів до його проведення та результатів;
- всебічність, що полягає в тому, що контроль повинен охоплювати всі розділи навчальної програми, забезпечувати перевірку теоретичних знань, інтелектуальних та практичних умінь та навичок учнів;

- об'єктивність контролю, що виключає навмисні, суб'єктивні та помилкові оціночні судження та висновки вчителя, засновані на недостатньому вивченні школярів або упередженому ставленні його до деяких із них;

- диференційований підхід, що враховує специфічні особливості кожного навчального предмета та окремих його розділів, а також індивідуальні якості учнів, що потребує застосування відповідно до цих особливостей різної методики проведення контролю та педагогічного такту вчителя;

- єдність вимог вчителів, які здійснюють контроль за навчальною роботою учнів у цьому класі [2].

Дотримання зазначених вимог забезпечує надійність контролю та виконання ним своїх завдань у процесі навчання.

Поряд з контролюючою, контроль виконує навчальну, діагностичну, виховну, прогностичну та орієнтуючу функції. Метою контролюючої функції є облік результатів контролю, встановлення зворотнього зв'язку. Навчальна функція полягає у вдосконаленні знань та умінь, їх систематизації. Учні не лише відтворюють раніше вивчене, а й застосовують знання та вміння у новій ситуації. Діагностична функція - отримання інформації про помилки, недоліки і прогалини у знаннях і вміннях учнів, а також про причини. Прогностична функція служить отриманню випереджальної інформації про освітній процес. Прогноз допомагає отримати правильні висновки для подальшого планування та здійснення освітнього процесу. Розвиваюча функція контролю полягає у стимулюванні пізнавальної активності учнів, у розвитку їх творчих здібностей. У процесі контролю розвиваються мова, пам'ять, увага, уява, воля та мислення школярів, формуються мотиви пізнавальної діяльності. Орієнтуюча функція – отримання інформації про ступінь досягнення мети навчання окремим учнем та класом загалом – наскільки засвоєно та як глибоко вивчено навчальний матеріал. Контроль допомагає учню краще дізнатися про себе, оцінити свої знання та можливості, тобто сприяє формуванню самооцінки. Виховна функція контролю полягає у вихованні у учнів відповідального ставлення до вчення, дисципліни, акуратності, чесності [3].

В освітньому процесі ці функції тісно взаємопов'язані та переплітаються один з одним, що дозволяє покращити якість контролю, швидко, економічно та ефективніше виконувати будь-які завдання навчання. Виділенні функції контролю підкреслюють його роль та значення у процесі навчання [3].

Список використаних джерел:

1. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / Ортинський В.Л. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
2. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: [підручник для студентів педагогічних факультетів] / Савченко О.Я. – К. : Абрис, 1997. – 416 с.
3. Щербак О.І. Теорія і практика оцінювання навчальних досягнень : навчально-методичний посібник / О.І. Щербак, Н.З. Софій, Б.Ю. Бович / за наук. ред. О.І. Щербак. – Івано-Франківськ : Лілея НВ, – 2014. – 136 с.
4. Ягупов В. В. Педагогіка : [навч. посіб.] / В. В. Ягупов. – Київ : Либідь, 2002. – 560 с.

Блідченко С.С., студент
Науковий керівник: магістр,
Потримай Н.С.
Комунальний заклад вищої освіти
«Барський гуманітарно-педагогічний коледж
імені Михайла Грушевського»

ПІДГОТОВКА ГУМАННОГО ВЧИТЕЛЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. В преамбулі Закону України «Про освіту» зазначено, що освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами, а серед основних принципів освіти визначено принцип гуманізму [4].

Проблема гуманізації освітнього процесу є однією з актуальних у педагогічній теорії та практиці діяльності закладів освіти. Основною метою майбутніх перетворень у цьому напрямку є не тільки якість освіти, не лише знання, а й способи практичної діяльності, ціннісні орієнтації особистості, зміна стосунків в навчальних закладах на основі гуманної педагогічної етики.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Гуманізм є об'єктом досліджень таких вітчизняних та зарубіжних учених у галузі педагогіки, психології, філософії як Ш. Амонашвілі, Б. Ананьєв, В. Андрущенко, Т. Антоненко, О. Базалук, М. Бердяєв, А. Бойко, Є. Бондаревська, М. Боришевський, Л. Буєва, В. Кремень, С. Кримський, О. Лазурський, Д. Леонтєв, С. Максименко, Н. Миропольська, В. Мясищев, М. Роганова, Л. Рубінштейн тощо.

Тому ми поставили за мету проаналізувати значення підготовки гуманного вчителя у гуманізації освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними шляхами гуманізації освіти є формування взаємин співробітництва між усіма учасниками педагогічного процесу; виховання в його учасників морально-емоційної культури взаємовідносин; формування в учнів емоційно-ціннісного досвіду розуміння людини; створення матеріально-технічних умов для нормального функціонування педагогічного процесу, що виховує гуманну особистість [2, с. 76].

«Саме з допомогою гуманізації відносин можна наповнити внутрішній світ індивіда моральними цінностями Добра, Істини, Свободи, Краси, регулювати його поведінку, формувати ціннісне ставлення до людини, до самого себе, допомогти йому долати внутрішньо-особистісні конфлікти. Гуманізація взаємин – це їх олюднювання, піднесення власної гідності людини: сприймання та ставлення до неї як до найвищої життєвої і педагогічної цінності, визначення того, що кожен має право бути особистістю, вільно здійснювати свій вибір і волевиявлення. Це й оберігання, підтримка і захищеність людини, усвідомлення кожним своєї унікальності та неповторності, створення необхідних умов для її самоактуалізації» [5, с. 300].

Тому важливою є фахова підготовка гуманного вчителя.

Виховання людини гуманної, вихованої забезпечується особистістю педагога та гуманістичною спрямованістю його діяльності. Тому вчитель має бути справжнім гуманістом, який піклується про гідне життя та розвиток кожної дитини, забезпечує всі умови для творчого, культурного та духовного становлення кожної особистості.

Особливе значення у впровадженні гуманної педагогіки в освітянському просторі має педагог, якому, зокрема, властива така особистісна якість як гуманність – любов до вихованців, вміння поважати їхню людську гідність, потреба і здатність надавати кваліфіковану педагогічну допомогу в їхньому особистісному розвитку [7, с. 143-145].

Характер педагога, на думку Шалви Амонашвілі, має розкриватися у наступних трьох якостях:

- доброта (доброта учителя до учня є матір'ю доброти серця учня до всього світу);
- щирість (вчительська щирість є умовою духовної єдності з учнем);
- відданість (відданість учителя примножує надію на спасіння і дарує йому захист)

[1, с.3].

Амонашвілі вважає, що «учитель – це Дух, що дарує Світло (Життя, Любов, Мудрість, Знання)!» [1, с.38].

Провідне місце в змісті духовної культури вчителя, на думку В. Сухомлинського, посідає його морально-естетична культура, сутність якої полягає в умінні створювати, підтримувати в навчально-виховному процесі школи атмосферу творчого співробітництва, гуманних і демократичних взаємовідносин. Важливу роль у створенні атмосфери творчого співробітництва педагог відводив захопленості вчителя своєю працею: «Шлях до серця дитини лежить через дружбу, через спільні інтереси, захоплення, почуття, переживання» [9, с. 39].

Василь Олександрович радив: «Дорогий мій колего, щоб стати справжнім вихователем, треба пройти цю школу сердечності – протягом тривалого часу пізнавати серцем усе, чим живе, що думає, з чого радіє й чим засмучується ваш вихованець. Це одна з найтонших речей у нашій педагогічній справі» [11, с. 424].

Педагог писав, що «Педагог без любові до дитини – це все одно, що співець без голосу, музикант без слуху, живописець без відчуття кольору» [10, с. 292].

Гуманні взаємини учасників фахової підготовки майбутніх учителів мають постійно супроводжувати процес гуманізації освітнього середовища у закладі вищої освіти.

Н.А. Дусь-Федорчук у передмові до монографії «Основи педагогічного спілкування вчителя початкових класів» звертається до учителя від імені учня: «Ми всі знаємо, яким має бути педагог. А от яким він бути не повинен? Ви, Учителю, не маєте права не бути ЛЮДИНОЮ! Ваша особиста амбіційність не повинна стати педагогічною! Поступіться нею дитячій безтурботності, ненавмисній бешкетності – тобто справжньому Дитинству! Дитина ніколи не полюбить людину, яка її не поважає, не цінує і не сприймає як ОСОБИСТІСТЬ. Невже так важко подивитися в дитячі очі, побачити там відкрите дитяче серце і хоча б спробувати зрозуміти дитячу душу?! Невже Ви забули, шановний Учителю, що колись і Ви були звичайною дитиною?! Чому ж збайдужіла Ваша душа до дитячого сміху, пустощів та щирої посмішки?! Чому Ви не пускаєте дитину у свою душу?! Чи Вам важко спуститися до неї зі свого педагогічного п'єдесталу?! Я дивлюся на Вас і, попри все, звертаюся з безмежною шановністю – на ВИ, – як до Педагога; і з великою надією на те, що колись і Ви звернетесь до мене не просто як до дитини, а як до УЧНЯ-ОСОБИСТОСТІ – на Ви! І я вірю: Ви змінитесь! Ви станете справжнім ПЕДАГОГОМ!» [3, с. 4].

Дійсно, задля здійснення гуманістичного виховання школярів педагог має володіти низкою фахових характеристик, серед яких – гуманістична професійна позиція, професійна етика, педагогічна тактовність, педагогічна толерантність, педагогічна терплячість, педагогічна емпатійність.

Гуманістична спрямованість в структурі особистості вчителя повинна бути визначальною. Професійні знання вчителя мають бути обов'язково пов'язані з певним набором особистісних якостей вчителя: людяністю, терпимістю, доброзичливістю, комунікативністю, натхненням, чуйністю, коректністю, тактовністю, самокритичністю, постійним прагненням до самовдосконалення і бажанням бути корисним.

Сучасна школа має стати осередком культурно-освітнього середовища, що передбачає підвищення загальної культури усіх суб'єктів освітнього процесу і самоцінності кожної особистості, виховання на національних і загальнолюдських цінностях [8].

Основою організації освітнього процесу в Новій українській школі є педагогіка партнерства [6]. Кожна дитина – неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями. Місія Нової української школи – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками.

Великого значення в Концепції набуває аспект педагогіки партнерства між всіма учасниками освітнього процесу. Педагогіка партнерства (співробітництва) ґрунтується на принципах гуманізму й творчого підходу до розвитку особистості. Її метою є створення нового гуманного суспільства, вільного від тоталітаризму і офіціозу. В основі педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними та зацікавленими односторонніми, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат.

Принципи партнерства – це повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах; діалог – взаємодія – взаємоповага; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків); принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей).

Висновки. Отже, гуманізація освіти передбачає створення максимально сприятливих умов для розкриття особистості в її всебічному самовизначенні і саморозвитку. Сьогодні освітяни мають переоцінити філософські засади своєї фахової діяльності, розширити свій кругозір та формувати гуманістичну професійну позицію.

Список використаних джерел:

1. Амонашвили Ш.А. Почему не прожить жизнь героями духа? Педагогическая трилогия «Школа Жизни», т.1. – Винница: Континет-Прим, 2004.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник // С. Гончаренко. – К. : «Либідь», 1997. – 376 с.
3. Дусь Н.А. Основи педагогічного спілкування вчителя початкових класів : монографія / Н.А. Дусь. – Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 224 с.
4. Закон України Про освіту : від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.mon.gov.ua/main.php?query=laws/education/prof>.
5. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 326 с.
6. Концепція «Нова школа. Простір освітніх можливостей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016>.
7. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: навч. посібник / Н. Є. Мойсеюк. – К., 2001. – 608 с.
8. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : постанова Кабінету міністрів України від 21 лютого 2018 р. №87. URL [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%B>.
9. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 4. – 640 с.
10. Сухомлинський В.О. Слово вчителя в моральному вихованні // В.О. Сухомлинський. Вибрані твори. В 5 т. – Т.5. Статті. – К.: Рад. школа, 1977. – 640 с.
11. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – 670 с.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЄКТІВ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАУКОВИЙ ПРОСТІР

Глобальні інтеграційні процеси сучасного світу охопили суспільне, культурне, духовне життя, а також освітню та наукову сфери. В сучасних умовах інтеграції вітчизняної педагогіки у європейський науковий простір набуті знання зазнають змін щороку, тому важливо, щоб молоді люди вміли самостійно мислити, вчитися працювати з новою іншомовною інформацією, самоудосконалювати знання майбутніх фахівців. Модернізація української освіти неминуче веде до необхідності пошуку нових підходів до викладання іноземних мов. Однією із найбільш ефективних форм викладання іноземної мови є метод проєктів, як спосіб залучення студентів до активної науково-практичної діяльності [2].

Метод проєктів перестав бути новим у світовій педагогіці. Він давно розвивався у США та багатьох європейських країнах. Метод проєктів розроблено американським педагогом Х.В. Килпатриком у 20-ті роки ХХ століття як практична реалізація концепції інструменталізму Джона Дьюї [10, С.133]. Питання реалізації проєктної методики навчання знайшли своє відображення в дослідженнях та публікаціях багатьох зарубіжних вчених S.Haines, G.Carter, H.Thomas, S.Estaire, D.Fried-Booth, T.Hutchinson. Ними було розроблено класифікацію проєктів, запропоновано систему поетапного виконання проєкту, а також оцінювання та контролю процесу виконання проєктів. Карл Фрейд у своїй роботі виділяє 17 відмінностей проєктного методу. [7].

Проблему реалізації проєктної методики навчання у навчальних закладах розглядали українські та російські дослідники. Зимня І.О. розглядає проєктне навчання як розвиваюче, що базується на «послідовному виконанні комплексних навчальних проєктів із інформаційними паузами для засвоєння базових теоретичних знань». [3]. Вченою-педагогінею Є.С. Полат було узагальнено методичну класифікацію проєктів та описано досвід міжнародних Інтернет-проєктів. Вона визначила метод проєктів як «належним чином організовану пошукову, дослідницьку діяльність учнів чи студентів, індивідуальну чи групову, що передбачає не просто досягнення результату, оформленого як конкретний практичний вихід, а й організацію процесу досягнення результату» [6]. Полат виділяє такі типи проєктів: *Дослідницькі* - цей тип вимагає добре продуману систему проєкту, чітко сформульовану до початку виконання проєкту мету, зацікавленість кожного учасника проєкту, продумані методи обробки результатів. *Творчі*, де немає детально опрацьованої структури, вона лише передбачається і розвивається, підпорядковуючись прийнятій самими студентами схемі. Це можуть бути твори, відеофільми. *Рольові/ігрові*, де кожен учасник вибирає собі певну роль, зумовлену характером і змістом проєкту. Це може бути літературні персонажі, герої, що імітують соціальні й ділові взаємини. Результати подібних проєктів можуть бути обговорені задалегідь.

У навчанні іноземній мови метод проєктів став особливо активно застосовуватися у кінці ХХ століття. Провідні видавництва Європи випускають методичні посібники з використання проєктів, у викладанні іноземної мови. Найвідоміший ресурсний посібник для викладачів –D.L.Friend-Booth «Project Work» (OU, 2006) [8]. В США та Західній Європі метод проєктів став дуже поширеним. Сьогодні метод проєктів широко використовується в

українських навчальних закладах. Основне завдання вчених-методистів та вчителів полягає в тому, щоб допомогти проектам зайняти належне місце в практиці навчання іноземних мов.

У сучасному розумінні навчальний проект - це дидактичний засіб: - розвитку, навчання та виховання, що дозволяє виробляти і розвивати специфічні вміння і навички проектування; - формулювання провідної проблеми та постановка задачі, яка витікає з цієї проблеми; - формування мети та планування діяльності; - самоаналізу; - презентації ходу своєї діяльності і результатів; - вміння готувати матеріал для проведення презентації у наочній формі з використанням спеціально підготовленого продукту проектування; - пошуку потрібної інформації, засвоєнню необхідного знання з інформаційного поля; - практичного застосування знань, умінь, навичок у різних ситуаціях; - вибору, освоєння та використання технології проектування; - проведення дослідження (аналізу, синтезу, висунення гіпотези, деталізації і узагальнення) [1].

Сьогодні є безліч класифікацій проектів. За однією з таких класифікацій англійського фахівця в галузі методик викладання мов Майкла Девіса розрізняють три види проектів: 1. *Груповий проект*, у якому дослідження проводять всією групою, а кожен студент вивчає певний аспект з теми; 2. *Міні-дослідження*- проведення індивідуального соціологічного опитування з допомогою анкетування ч; 3. *Проект з урахуванням роботи з літературою*, що припускає читання літератури з цікавої для студента теми в процесі індивідуальної роботи [9]. Вчена Пахомова Н.Ю вважає останній тип найлегшим для практичного використання і тому найпопулярнішим [5].

Отже, методика використання навчальних проектів дозволяє реалізовувати не тільки освітні завдання, що стоять перед викладачем іноземної мови, а й виховні. Молоді люди можуть по-новому поглянути на реалії свого щоденного життя, дізнатися те, що їх цікавить про життя в своїй країні та країні мови, що вивчається. Все це сприяє формуванню активної громадянської позиції молоді, розвитку індивідуальних здібностей в умовах процесу гуманізації та глобалізації системи освіти [4].

Список використаних джерел

1. Азимов Е.Г. Словарь методических терминов (теория и практика обучения иностранным языкам). СПб, Златоуст, 2003.-748с.
2. Гальскова Н.Д. Сучасна методика навчання іноземних мов К., 2009.
3. Зимняя И.А., Сахарова Т.Е. Проектная методика обучения английскому языку. //Иностранные языки в школе.-2009.-№3 -С.9-15.
4. Лузік Е. Гуманітарна освіта при підготовці спеціалістів профільних ВНЗ України. Філософія освіти 2(4)/2006
5. Пахомова Н.Ю. Метод навчального проекту. - К.: 2010
6. Полат Є.С. Метод проектов на уроках английского языка. // Иностранные языки в школе.-2007.- № 2, 3-С.17-19,23-24.
7. Фрей Карл Проектный метод. - Берлін: Бельц, 2011.-349с.
8. Friend-Booth D. ProjectWork.-Oxford:Oxford University Press,2006.-543р.
9. DavisM., Owned D. HelpwithYourProject.-London:Arnold,2007.-39р.

Прокопенко Д.Ю., студентка
Науковий керівник: Ільїна О.О.
*кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту
Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради*

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Актуальність. В наш час все більше наукової літератури присвячено використанню ігор в цілях підвищення ефективності освітнього процесу, але на жаль, далеко не всі педагоги вміють правильно використовувати їх.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до класифікації педагогічних технологій за типом організації та управлінням пізнавальною діяльністю дослідниками чітко виокремлено ігрові технології [2, с. 74]. Ігрові педагогічні технології - це технології, в основу яких покладена педагогічна гра, як вид діяльності в умовах ситуацій, спрямованих на відтворення і засвоєння суспільного досвіду [5, с. 122].

Перші роки навчання у школі є найважчими для дітей, а для деякого уроки математики ставали не улюбленим предметом. Це викликано тим, що в частини дітей недостатньо розвинена така розумова діяльність, як узагальнення, класифікація, аналіз, синтез, порівняння. Спочатку навчання дітей математики найважливішим завданням вчителя є спонукати інтерес дітей до навчальних занять, захопити їх, активізувати їхню діяльність. Для розвитку пізнавального інтересу до математичних знань можна використовувати різноманітні методи та прийоми навчання математики, залучаючи барвистий наочний та роздатковий матеріал, технічні засоби навчання. Одним із найефективніших засобів спонукання живого інтересу до математики є гра. Гра має важливе значення у житті дітей молодшого шкільного віку.

Високу оцінку гри давав В. Сухомлинський. Він писав: «Гра – це величезне світле вікно, крізь яке в духовний світ дитини вливається життєдайний потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що засвічує вогник допитливості. То що ж страшного в тому, що дитина вчиться писати граючись, що на якомусь етапі інтелектуального розвитку гра поєднується з працею, і вчитель не так уже часто говорить дітям: «Ну, пограли, а тепер будемо трудитися!»» [6, с. 95].

Дидактична гра – це сучасний і визнаний метод навчання та виховання учнів, що володіє освітньою, розвиваючою та виховною функціями, що діють в органічній єдності. Вона, як і кожна гра, являє собою самостійний вид діяльності, якою займаються учні: вона може бути як індивідуальною, так і колективною. Ця гра є важливим засобом виховання активності дітей, вона викликає у учнів великий інтерес до процесу пізнання. У ній діти з великим бажанням долають значні труднощі, тренують свої сили, розвивають здібності та вміння. Вона допомагає зробити будь-який навчальний матеріал живим та захоплюючим, викликає в учнів глибоке задоволення, створює радісний робочий настрій, полегшує процес засвоєння знань.

Дидактичні ігри та ігрові вправи на уроках математики стимулюють спілкування між учнями та викладачем, оскільки в процесі проведення цих ігор взаємини між учнями починають носити більш емоційний характер.

Використання дидактичних ігор виправдане лише тоді, коли вони тісно пов'язані з темою уроку, поєднуються з навчальним матеріалом, що відповідає дидактичним цілям уроку.

Завдяки використанню дидактичних ігор на уроках математики початковій школі можна досягти більш усвідомлених універсальних навчальних дій. Дидактична гра формує у дітей уяву, створює позитивний настрій. Позитивні емоції, що виникають у учнів у час ігор, активізують їх діяльність, забезпечують розвиток уваги, пам'яті, здатності порівнювати предмети, зіставляти їх, узагальнювати і робити висновки [4, с. 39].

Приклади дидактичних ігор, які використовуються у початкових класах, під час уроків математики: «Математична рибалка».

Мета дидактичної гри полягає в тому, щоб закріпити прийоми складання та віднімання множення та поділу. Засоби навчання: малюнки 10 рибок, модель вудки з магнітом.

Зміст гри: рибки, на звороті яких записані приклади, розміщуються у морі. Вчитель по одному викликає дітей до дошки, вони «ловлять» рибку, за допомогою вудки з магнітом, читають приклад, вирішують і називають відповідь. Усі учні знаходять відповідь та показують картку з цифрою вчителю

«Мовчанка» - на дошці або картці записані числа по колу, а в центрі знак дії. Вчитель мовчки показує на два числа і на когось із тих, хто навчається. Він у свою чергу повинен виконати з ними певну дію та назвати відповідь. Інші діти повідомляють про правильність рішення.

«Математична естафета».

Ціль гри полягає в тому, щоб закріпити навички швидкого рахунку.

Зміст гри: клас розбивається на три команди. Для кожної команди вчитель пише приклади. Одночасно від кожної команди до дошки викликається по одному учню. Їхнє завдання полягає в тому, щоб правильно і швидко вирішити відповідний приклад та передати естафету наступному учневі. Гра триває доти, доки учні кожної команди вирішать усі приклади. Перемагає та команда, яка раніше за інших правильно розв'яже всі заходи [3, с. 54].

Дидактична гра «Головоломка» – на дошці або картці записані за мірою з пропущеними числами. Замість однакових чисел намальовані одні та ті ж фігури. Завдання полягає в тому, щоб знайти пропущені числа.

«Космонавти» – клас ділиться на три екіпажі за кількістю рядів. На першій парті кожного ряду лежить ракета з виразами. Число їх відповідає числу членів екіпажу і однаково у кожного ряду. Вчитель каже: «Ми відправляємося в космічну подорож. Першою злетить та ракета, екіпаж якої правильно і найшвидше знайде значення виразів». За сигналом учні починають вирішувати приклади по черзі за одним прикладом. Останній учень, вирішивши, піднімає ракету. Рішення перевіряється і, якщо все правильно, екіпаж вирушає до космосу.

Висновок. Таким чином, дидактичні ігри особливо важливі у навчанні та вихованні дітей молодшого шкільного віку. Завдяки таким іграм вдається зосередити увагу і привернути інтерес навіть у найбільш незібраних учнів.

На початку дітей захоплюють лише ігрові дії, а потім і те, з якою метою була проведена та чи інша гра. Поступово в учнів прокидається інтерес і до самого уроку математики, що є необхідною умовою для успішного навчання.

Список використаних джерел.

1. Бершадская Д.С. Педагогические взгляды и деятельность С.Т. Шацкого / Д.С. Бершадская. – М.: Просвещение, 1960. – 265 с.
2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: [навчальний посібник] / Дичківська І. М. - К.: Академвидав, 2004. - 352 с.
3. Перова М.Н. Дидактические игры и упражнения по математике / М.Н. Перова. – М.: Просвещение, 1996. – 144 с.
4. Попова В.И. Игра помогает учиться / В.И. Попова //Начальная школа. – 2013. – №2. – С. 39.
5. Селевко Г.К.Энциклопедия образовательных технологий / Селевко Г. К. Т. 1. – М.: Народное образование, 2005. – 816 с.

6. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти томах. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.3. – С. 95–98, С. 176–185.

Стрихарчук Л.П., студентка
Науковий керівник: к.п.н.,
Федорчук Н.А.

Комунальний заклад вищої освіти
«Барський гуманітарно-педагогічний коледж
імені Михайла Грушевського»

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ ГУРТКОВОЇ РОБОТИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Постановка проблеми. Згідно Закону України «Про повну загальну середню освіту» [3] система загальної середньої освіти функціонує з метою забезпечення всебічного розвитку, навчання, виховання, виявлення обдарувань, соціалізації особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і здобуття освіти упродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності, дбайливого ставлення до родини, своєї країни, довкілля, спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству.

Освітній процес у сучасному закладі освіти здійснюється, зокрема у ході гурткової роботи. Для якісної організації в освітніх закладах гурткової роботи необхідно, щоб кожен вчитель початкових класів на належному рівні орієнтувався у методиці гурткової роботи та володів навичками її проведення.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Науково-педагогічні засади гурткової роботи закладені у працях К.Д. Ушинського, С. Русової, А.С. Макаренка, Т.І. Сущенко, Г.П. Пустовіта, В.В. Вербицького, В.О. Сухомлинського, І.Д. Бега тощо.

Гурткова робота як педагогічна проблема розроблялася сучасниками Л. Андріановою, В. Гороль, В. Горським, Б. Друзьом, І. Дубинським, О. Журавльовим, Г. Казанцевою, Г. Костомаровим, Т. Кудрявцевим, О. Линдою, Г. Перевертнем, Є. Проскурою, Я. Рожньовим, М. Галазуговим, Д. Тарнопольським, Ю. Столяровим, Д. Комським, тощо.

Звісно, майбутні учителі початкових класів повинні бути обізнані із науково-педагогічними, методичними основами організації позакласної гурткової роботи.

Тому **метою** даної роботи є обґрунтування науково-педагогічних засад організації позакласної гурткової роботи в початковій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми.

Поряд із уроком в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах практикують різноманітні форми навчання в позаурочний час. Такі форми навчання називають допоміжними [24, с. 241].

До допоміжних форм організації навчальної роботи належать різноманітні заняття, які доповнюють і розвивають класно-урочну діяльність учнів [6, с. 290]. Іншими словами – це форми позаурочної роботи.

Позакласна робота – складова частина навчально-виховної роботи, що організовується і проводиться в позаурочний час [2, с. 263].

Від позакласної слід відрізнити позашкільну роботу, яка також пов'язана із навчально-виховним процесом школи, але організовується поза її межами – в плацах та будинках школярів, дитячих клубах, парках, станціях юних натуралістів, техніків, туристів тощо [2, с. 263].

Позакласна робота організовується з метою вирішення наступних завдань [5, с. 127]:

закріплення, узагальнення і розширення знань і умінь, отриманих учнями в процесі трудового навчання; включення учнів в творчу діяльність на базі продуктивної праці; розширення уявлень про основи сучасного виробництва; поглиблена підготовка до вибору професії; формування позитивного ставлення до праці.

Форми позакласної та позашкільної роботи є різних видів: семінари, практикуми, факультативи, екскурсії, предметні гуртки, домашня самостійна робота учнів, консультації [11, с. 175], конференції [6, с. 290].

Я. Рожньов формами позакласної та позашкільної роботи називає наступні: індивідуальна робота з учнями; робота в гуртках, групах продовженого (повного) дня і таборах відпочинку та праці; масові форми позаурочної роботи (бесіди, показ діафільмів та тонфільмів, конкурси, виставки) [8, с. 105-109].

Та сучасна наука пропонує й іншу класифікацію таких форм роботи: індивідуальна робота учнів за завданням вчителя; робота в гуртках, групах продовженого дня, таборах праці та відпочинку; масові форми позаурочної роботи; вільна майстерня школярів [8, с. 110].

Однією із масових форм позакласної та позашкільної виховної роботи нині є гурток. Гуртки учнівські, як вказується в Українському педагогічному словнику, – це самодіяльні об'єднання учнів, що займаються поглибленим вивченням питань науки, літератури, мистецтва, фізкультурою, одна з форм позакласної та позашкільної роботи. Їх основне завдання – це поглиблювати й розширювати кругозір учнів, задовольняти їхні інтереси та запити, розвивати творчі здібності, формувати практичні уміння й навички [2, с. 78].

Т.. Ільїна відзначала: «Гуртки можуть мати різні назви: секція, гурток, угруповання. Отже, суть не стільки в назві, скільки в постановці роботи самодіяльних неформальних об'єднань школярів по інтересах – гуртків, у підвищенні результативності і ефективності їх діяльності» [4, с. 438].

Розширити і поглибити розвиток розумових здібностей школярів покликана гурткова робота – предметні гурти. Вони мають на меті сприяння підвищенню рівня знань, закріпленню умінь і навичок, набутих учнями на уроках, розвивати здібності, кмітливість, винахідливість, виявляти найбільш обдарованих дітей і сприяти їх подальшому розвитку [9, с. 163].

Видний педагог сучасності В. Сухомлинський розглядав гурткову роботу і як джерело знань, умінь, навичок, і як органічний зв'язок між поколіннями, що створює для кожного учня «привабливий своєю необов'язковістю світ знань, світ інтелектуального життя. І створюється цей світ завдяки струму, що основу інтелектуального життя колективу складають цивільні взаємини: старші керують гуртками молодших...» [10, с. 384].

Предметні гуртки створюють з різних навчальних предметів: математичні, фізичні, літературні, хімічні тощо [11, с. 182].

Члени предметних гуртків беруть участь у масових виховних заходах (тематичних вечорах, конкурсах, олімпіадах, тематичних тижня, вечорах), випускають стіннівки, радіогазети, що сприяє поглибленню знань дітей, підвищує їх інтерес до навчальних предметів.

У період Радянської освіти усі гуртки класифікували наступним чином: політичні гуртки і клуби, що працюють під керівництвом комітету комсомолу і ради дружини: клуби інтернаціональної дружби («Планета», «Різноколірні краватки», «Дружба»); гуртки по вивченню біографії В. Леніна; політичні гуртки і клуби («Орбіта», «Глобус»); гуртки по вивченню Статуту ВЛКСМ (по підготовці до вступу в комсомол); гуртки по атеїзму та атеїстичному вихованню; гуртки (секції), що поглиблюють знання наук, до яких відносяться (гурток вивчення рідної мови, Малі академії наук) [1, с. 48-58].

Сьогодні гурткова робота проводиться у наступних напрямках:

1) гурткова робота художньо-естетичного напрямку: гурткова робота з аплікації та орігамі; гурткова робота з виготовлення іграшок-сувенірів; гурткова робота з моделювання сценічного костюма; гурткова робота з дизайну одягу; гурткова робота із скульптурного

мистецтва; гурткова робота з музичного, танцювального та театрального мистецтва: «Вокальний спів», «Народний танець», «Бальний танець», «Лялька-рукавчика», «Мистецтво рідного краю», гурток «Писанкарство», «Фольклорне мистецтво», хоровий гурток;

2) гурткова робота з естетики побуту: «В'язання крючком», «В'язання спицями», «Макраме», «Фітодизайн», «Килимарство», «Ручне ткацтво», «Художня вишивка», «Швейна справа», «Розпис по дереву», «Кулінарія», «Розпис тканини», «Художнє оформлення шкіри», «Робота з бісером», «Умілі руки»; гурток «Пап'є-маше»; гурток «Дитячий вернісаж»; гурток «Мала пластика»; гурток «Берегиня»; гурток «Стиль»; гурток художнього слова;

3) гурткова робота з технічної творчості: гурткова робота з початкового технічного моделювання; гурткова робота з автомоделювання; гурткова робота з судномоделювання; гурткова робота з авіамоделювання; гурткова робота з автотранспорту; гурткова робота з макетування і конструювання транспортної техніки; гурткова робота з фотоаматорства; гурткова робота з дизайну;

4) гурткова робота з фізичної культури та спорту: гурткова робота із загальної фізичної підготовки; гурток з міні-баскетболу; гурток з волейболу; гурток з бадмінтону; гурток з легкої атлетики; гурток з ручного м'яча; гурток з настільного тенісу; гурток із плавання; гурток з футболу; гурток із шахів;

5) гурткова робота туристично-краєзнавчого та природоохоронного напрямків: гурткова робота природоохоронного напрямку: «Кришталеві джерела», «Юні друзі природи», «Юні натуралісти»; гурткова робота туристично-краєзнавчого напрямку: гурток юних туристів, гурток краєзнавців-істориків, гурток краєзнавців-географів, гурток туристів-велосипедистів, гурток туристів-гірників, гурток туристів-водників, гурток туристів-лижників.

Аналіз наукових праць присвячених дослідженню різних аспектів позакласної гурткової роботи та навчально-виховної практики у початковій школі дозволив констатувати, що гурткова робота спрямована на вирішення цілої низки завдань: формування у дитини позитивної Я-концепції; створення сприятливих умов для накопичення досвіду життя у колективі, навичок співпраці; формування у школярів потреби в продуктивній роботі, формування необхідних умінь і навичок; формування морального, емоційного, вольового компонентів світогляду; розвиток пізнавального інтересу; організація вільного часу учнів.

«Учні прагнуть вдосконалити себе в гуртковій роботі, щоб мати змогу проявити себе серед однолітків. Саме таким чином відбувається їх самоствердження в колективі. Проте, якщо навчальна діяльність не має стільки можливостей для прояву такого прагнення, то в позаурочній діяльності для реалізації себе, своїх задатків і здібностей створюються найсприятливіші умови. Також така позаурочна діяльність розкриває учням великі можливості для пізнання навколишнього світу. На відмінну від навчальної діяльності, позакласна робота спрямована на пізнання учнями того, що видається їм цікавим, що відповідає рівневі розвитку їх пізнавальних процесів і наявним здібностям» [9, с. 170].

Отже, саме гурток володіє значним навчальним, виховним і розвивальним потенціалом. Велика кількість форм такої роботи дає змогу кожному учневі віднайти саме ту, яка забезпечить його потреби та інтереси.

Організація діяльності керівника гуртка здійснюється згідно із Посадовою інструкцією керівника гуртка [7, с.13-63].

Чітко виписаними є і посадові обов'язки керівника гуртка:

- комплектує склад учнів гуртка, секції, студії, клубного чи іншого дитячого об'єднання і вживає заходів щодо його збереження протягом строку навчання;
- здійснює додаткову освіту учнів;
- забезпечує високий науково-педагогічний та організаційно-методичний рівень заняття;
- забезпечує педагогічно обґрунтований вибір форм, засобів і методів роботи (навчання), виходячи з психофізіологічної доцільності.

- запроваджує нові форми та методи в роботі з гуртківцями;
- забезпечує дотримання прав і свобод учнів;
- працює з гуртками за затвердженою навчальною програмою, навчально-виховним планом закладу та розкладом занять;
- бере участь у розробці та реалізації освітніх програм;
- складає плани і програми занять, забезпечує їх виконання, веде встановлену документацію та звітність; своєчасно проводить записи в журналах про проведену роботу та після закінчення занять здає їх на зберігання методисту відділу (чи працівнику, призначеному наказом);
- проведення занять поза центром оформляє у відповідності до вимог;
- виявляє творчі здібності учнів, сприяє їхньому розвитку, формуванню стійких професійних інтересів і нахилів;
- підтримує обдарованих і талановитих учнів, у тому числі дітей із обмеженими можливостями здоров'я;
- забезпечує участь гуртківців у змаганнях, виступах, концертах, виставках, масових заходах згідно із затвердженим планом роботи відділу;
- надає в межах своєї компетенції консультативну допомогу батькам (особам, що їх замінюють), а також педагогічним працівникам;
- забезпечує під час проведення занять дотримання правил охорони праці, техніки безпеки і протипожежного захисту, проводить інструктаж з охорони праці учнів з обов'язковою реєстрацією в журналі встановленого зразка;
- оперативно сповіщає адміністрацію про кожний нещасний випадок, вживає заходів щодо надання першої до лікарняної допомоги;
- підвищує свій професійний рівень, бере участь у методичній роботі різних форм, у тому числі в діяльності методичних об'єднань, відвідує відкриті заняття педагогів позашкільних закладів освіти;
- бере участь у роботі педагогічної і методичної ради та суспільному житті колективу;
- проходить періодично безкоштовний медичний огляд;
- дотримується етичних норм поведінки, що відповідають громадському статусу педагога в побуті, громадських місцях.

Як і до кожного педагога, до керівника гуртка певні вимоги. Зокрема, керівника гуртка повинен знати: нормативні та законодавчі освітні документи у галузі виховання; ухвали, накази, розпорядження та інші керівні матеріали по культурно-просвітницькій і позаурочній роботі; знати шляхи реалізації мети і завдань гурткової роботи в загальноосвітній школі; принципи її організації; основні принципи планування гурткової роботи в початкових класах; основні психолого-педагогічні вимоги до занять гуртків; особливості занять в гуртках найменших школярів-першокласників; основні прийоми і методи формування органів учнівського самоврядування в гуртках; основи удосконалення особистості гуртківців – самодисципліни, самовиховання, самоконтролю, самоорганізації; методику підготовки і проведення різноманітних масових заходів, умови їх ефективності в гуртках; напрямки і форми роботи з батьками; найпоширеніші методи навчання та виховання, особливості їх застосування в гуртках; основні вимоги до документації керівника гуртка; різноманітні звіти про роботу гуртківців; професійно-педагогічні вимоги до керівника гуртка і його діяльності; основні принципи, і шляхи реалізації педагогіки співробітництва в процесі гурткової роботи; основні критерії педагогічної майстерності керівника гуртка; особливості створення гуртків в дитячих організаціях та об'єднаннях; специфіку діяльності гуртків в ГПД, за місцем проживання, літніх оздоровчих закладах; засоби підвищення ефективності та результативності впливу гуртків, клубів, об'єднань за інтересами на формування особистості школяра; програми роботи гуртків за відповідним профілем і методичні рекомендації до них; форми і методи проведення роботи в гуртках; основи теорії галузей знань (науки, техніки, мистецтва), відповідні профілю гуртка;

основи педагогіки і педагогічної психології; правила праці і техніки безпеки.

Керівник гуртка повинен вміти:

- враховувати вікові та індивідуальні особливості гуртківців, їх вміння і попередні знання; раціонально добирати методи навчання та ігрової діяльності, добирати наочність, ТЗН, матеріал для кожного заняття;
- застосовувати у своїй діяльності принципи і методи педагогіки співробітництва;
- формувати в гуртках і клубах різноманітні органи дитячого самоврядування (рада, парламент, комітет), розподіляти доручення серед гуртківців;
- готувати і проводити з гуртківцями вечори і ранки, змагання і олімпіади, фестивалі і виставки, конференції і зльоти гуртківців, усні журнали, зустрічі, інші заходи; аналізувати масові заходи;
- організовувати різноманітні об'єднання гуртківців за інтересами;
- готувати і ефективно проводити різноманітні заходи для батьків: збори, конференції, лекції, тощо;
- розробляти анкети, тести, складати плани індивідуальних бесід з батьками, програми вивчення сімей гуртківців, залучати батьків до організації і проведення гурткової роботи;
- надавати методичну допомогу батькам-керівникам гуртків на громадських засадах;
- на практиці застосовувати при проведенні занять різноманітні методи навчання та ігрової діяльності: бесіди, розповіді, рольові ігри тощо;
- добирати оптимальні методи і прийоми навчання в гуртках з метою ефективного залучення школярів до пізнавальної, пошукової і творчої діяльності;
- поєднувати ігрову діяльність з навчальною; теоретичні знання з практичними вміннями і навичками;
- готувати і ефективно проводити підсумкові заходи: оформляти виставки і буклети;
- організовувати звіти гуртківців перед батьками, школярами, громадськістю;
- за допомогою різноманітних засобів гурткової роботи створювати найсприятливіші умови для розвитку допитливості, задоволення пізнавальних, пошукових і творчих інтересів гуртківців.

Безумовно, кожен педагог задля ефективності описаних вище умов та принципів її організації.

Висновки. Загалом, можемо зробити висновок, що в Україні діє система позакласної гурткової освіти й виховання школярів, яка відкриває простір для їх творчої самореалізації та професійного самовизначення.

Позакласна гурткова діяльність учителя має широкий потенціал у соціальному, культурному та педагогічному вимірах.

Позакласна гурткова діяльність дає змогу повніше враховувати знання й інтереси школярів, їх пізнавальні та інтелектуальні можливості, сприяє їх трудовому, моральному, естетичному, розумовому вихованню.

Звісно, наше дослідження не претендує на повноту висвітлення окресленої проблеми. Зокрема, подальшого вивчення потребує вивчення й інших напрямків гурткової діяльності молодших школярів.

Список використаних джерел

1. Внешкольные учреждения : пособие для работников внешкольных учреждений / Сост. Л.И. Филатов и В.С. Муратова; Под ред. Л.К. Балясной. – М. : Просвещение, 1978. – С. 48-58.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Закон України «Про повну загальну середню освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <https://zakon.rada.gov.ua>.

4. Ильина Т.А. Педагогика. Курс лекций : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Т.А. Ильина. – М. : Просвещение, 1984. – 460 с.
5. Методика трудового обучения с практикумом : учеб. пособие / под ред. Д.А. Тхоржевского. – М. : Просвещение, 1987. – 447 с.
6. Мойсеюк Н.Є. Педагогика : навчальний посібник / Н.Є. Мойсеюк. – К., 2003. – 615 с.
7. Посадові інструкції працівників загальноосвітніх закладів // Директор школи. – 2002. – №25-26. – С. 13-63.
8. Рожнев Я.А. Методика трудового обучения с практикумом в учебных мастерских / Я.А. Рожнев. – М. : Просвещение, 1988. – 240 с.
9. Салань Н. Формування компетентностей учнів на гуртках математики / Н. Салань, О.Салань // Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка». – 2019. – №18. – 328 с.
10. Сухомлинский В.А. С чего начинается гражданин / В.А. Сухомлинский // Избр. произведения : В 5 т. – К. : Рад. школа, 1980. – Т.5. – 384 с.
11. Фіцула М.М. Педагогика : навч. посібник для студентів педагогічних закладів освіти / М.М. Фіцула. – Тернопіль : «Навчальна книга–Богдан», 1997. – 192 с.

Процюк Д. В., Андрійчук С. А., студентки

Науковий керівник:

викладач

Горобець Л. В.

Вінницький кооперативний інститут

СТРАТЕГІЇ ЕФЕКТИВНОГО ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Дистанційне навчання стало ознакою нашого життя. І не тільки тому, що ми маємо пандемію. А ще й тому, що сучасний етап розвитку суспільства називають інформаційним.

Вчені заявляють, що в наш час інформація подвоюється кожні 1,5 роки. Тому без навчання протягом усього життя нам не обійтись. А дистанційний спосіб отримання освіти має значні переваги для людей певної категорії: тих, хто працює, має дітей, живе далеко від навчального закладу тощо.

Закордонні когнітивні психологи визначили ключові стратегії, які сприяють навчанню в багатьох ситуаціях. І це дослідження може бути використано для підвищення ефективності дистанційного навчання. Ці стратегії ретельно досліджувалися протягом десятиліть, і є багато доказів, які свідчать про їх ефективність у різноманітних ситуаціях [1]. Розглянемо їх.

Розподіл навчання в часі покращує навчання. Наприклад, студенти дізнаються та запам'ятовують більше, якщо вивчатимуть матеріал протягом 30 хвилин, змінюючи вид діяльності або роблячи перерву, а не 2,5 години впродовж одного дня. Студентам варто створити розклад із короткими навчальними заняттями щодня та дотримуватися його: призначити час для виконання завдань (наприклад, перегляд відео, читання, проходження тестів тощо). Гнучкість надання студентам можливості створювати власний розклад і опрацьовувати матеріал у власному темпі може бути дуже зручною для студентів із напруженим графіком (наприклад, для тих, хто працює або має інші справи). Однак, такі студенти можуть відкласти виконання завдань та врешті не встигнути його завершити. Викладачі можуть допомогти в цьому, спрямовуючи студентів до створення розкладу та встановлюючи дедлайни. Для викладачів також корисно розподіляти теми, які висвітлюються, на кілька тижнів, щоб був часовий проміжок між повтореннями одних і тих самих питань. Повторення дійсно допомагає!

Перемішування тем. Студенти дізнаються більше, коли можуть перемикатися між різними темами. Це допомагає студентам дізнатися схожість і відмінність між різними думками. У математиці, наприклад, студенти дізнаються більше, коли під час практики розв'язують багато різних типів задач, а не вирішують один і той же тип знову і знову. Зазвичай це призводить до більшої кількості помилок під час практики, але в довгостроковій перспективі студенти зберігають свої знання набагато довше. Якщо викладач дає студентам виконати домашнє завдання, то краще, щоб його виконання ґрунтувалося на новому і старому матеріалі. Беручи участь у дискусіях з відеолекціями чи онлайн-дошками для обговорень, викладачеві краще ставити спонукальні запитання, які вимагають від студентів інтегрувати знання з різних тем.

Пригадування матеріалу. Це трапляється, коли студенти складають тести або пишуть контрольну роботу, але це можна зробити й в інший спосіб. Наприклад, студенти можуть просто записати те, що вони запам'ятали, на чистому аркуші паперу або навіть намалювати. Головне, щоб вони пригадали інформацію, а потім порівняли з конспектом та визначили прогалини.

На дистанційних курсах викладачі можуть використовувати часті тести з низькими балами. Оскільки студенти матимуть доступ до матеріалів курсу, доцільно написати запитання, на які студенти не зможуть знайти відповідь слово в слово. Деякі дослідження показують, що можливості пошуку відповіді можуть бути ефективними [2] і що питання з кількома варіантами правильних відповідей сприяють запам'ятовуванню так, як і короткі відповіді [3,4]. Викладач також може використовувати часові обмеження, щоб студенти не мали змоги шукати відповіді або говорити один з одним під час тесту. Гарний результат дає той варіант, коли створюється група питань, з якої випадковим чином відбираються питання та включаються в тест. Цей спосіб дає можливість викладачу дозволити студентам вирішувати питання двічі для додаткової практики.

Конкретні приклади. Конкретну інформацію легше запам'ятати, ніж абстрактну, тому конкретні приклади сприяють навчанню. Дослідження показують, що кілька прикладів одного поняття, особливо з різними деталями, допомагають студентам зрозуміти справжнє значення цього поняття. Це тому, що новачки, як правило, запам'ятовують деталі поверхово. Як-от при вивченні поняття «дефіцит» можна використовувати приклад з авіаквитками. З часом студенти можуть пам'ятати, що дефіцит пов'язаний з польотами, але не з чимось іншим. Використання інших прикладів, які не мають нічого спільного з квитками (наприклад, вода під час посухи), і чітке встановлення зв'язку між прикладами допомагає студентам зрозуміти основну абстрактну ідею.

Розглумачення включає в себе запитання «як» і «чому» на конкретне поняття, а потім спробу знайти відповіді на ці запитання. Спроба описати й пояснити, як і чому це працює, допомагає студентам зрозуміти й запам'ятати. Студентам також варто пояснити, як ці теми пов'язані з їх власним життям, або взяти дві теми і пояснити, чим вони схожі та чим відрізняються. При дистанційному навчанні студенти можуть обговорювати поняття в онлайн-дошках або у віртуальних групах через відеочат. Викладачу варто давати студентам спонукальні запитання (особливо ті, які вимагають від студентів інтегрувати інформацію з різних тем), і попросити студентів разом опрацювати відповіді на ці запитання.

Подвійне кодування пов'язано з поєднанням вербальної інформації (слів) із візуальними представленнями інформації (малюнками/діаграмами). Якщо їх об'єднати, то легше зрозуміти подану інформацію. Важливо переконатися, що студенти мають достатньо часу, щоб засвоїти обидві подачі. Подвійне кодування може бути реалізовано в онлайн-відеолекціях, представляючи візуально інформацію на екрані та озвучуючи матеріал. Викладачу варто сповільнити подання матеріалу і пояснити всі аспекти або зупинити відео і попросити студентів спробувати пояснити отриману інформацію. Викладач також може дозволити студентам зробити паузу та перемотати назад, коли відчуває, що вони розгублені. Краще розбити відео лекцій на менші фрагменти, щоб студенти могли працювати з «маленькими» частинами.

Важливо, що всі ці стратегії мають кілька дуже важливих спільних речей.

Всі вони важкі. Дослідження постійно показує, що ця складність є хорошою; стратегії, які здаються легкими, - це ті, які не сприяють навчанню в довгостроковій перспективі.

Усі вони сприяють тривалому навчанню. Це важливо пам'ятати. Часто під час навчання студентам (і викладачам) здається, ніби такі підходи не сприяють навчанню. Ймовірно, це пов'язано зі складністю. Однак дослідження показують, що в довгостроковій перспективі (навіть через 1-2 дні) ці стратегії працюють дуже добре. І навпаки, стратегії, під час яких студентам легко і вони відчувають, ніби все насправді знають, сприяють навчанню, яке майже відразу забувається (навіть наступного дня) [1].

Викладачеві потрібно пам'ятати про це, впроваджуючи стратегії, і пояснювати ці моменти студентам. Це особливо важливо при дистанційному навчанні, коли студенти переважно самі контролюють своє навчання.

Існує також незліченна кількість способів поєднання стратегій для спільного використання.

Список використаних джерел:

1. Six Strategies for Effective Distance Learning: A Summary for Teachers. – URL: <https://www.learningscientists.org/blog/2020/5/7-1> (дата звернення: 03. 11. 2021)
2. Agarwal, P. K., Karpicke, J. D., Kang, S. H. K., Roediger, H. L., &McDermott, K. B. (2008). Examining the testing effect with open - and closed-book tests. *Applied Cognitive Psychology*, 22, 861-876.
3. Smith, M. A., & Karpicke, J. D. (2014). Retrieval practice with short-answer, multiple-choice, and hybrid tests. *Memory*, 22, 784-802.
4. Little J.L., Bjork E.L., Bjork R.A., &Angello G. (2012). Multiple-choice tests exonerated, at least of some charges: Fostering test-induced learning and avoiding test-induced forgetting. *Psychological Science*, 23, 1337-1344.

Черненко Л.П. викладач вищої кваліфікаційної категорії

КЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради»

ВИКОРИСТАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ ПРІОРИТЕТІВ ЩОДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Сутнісні ознаки та різновиди здоров'язбережувальних технологій віднайшли своє відображення в працях таких науковців як В. Бобрицька, М. Гончаренко, Н. Грицай,

Ю. Лукашин, А. Маджуга, О. Брунько, С. Хакутдинова, Н. Семченко та ін. Окремі аспекти їх змісту і впровадження у навчальний процес наведені в публікаціях Т. Ахутіної, Т. Бойченко, Ю. Бойчука, О. Ващенко, Д. Вороніна, О. Дорошенко, Ю. Драгнева, О. Дубогай, В. Єфімової, І. Царенко та ін..

Сутність здоров'язбережувальних технологій Т. Бойченко вбачає у проведенні відповідних коригуючих, психолого-педагогічних, реабілітаційних заходів з метою поліпшення якості життя особистості: формування більш високого рівня її здоров'я, навичок здорового способу життя [2].

Серед різноманіття здоров'язбережувальних технологій О. Ващенко та С. Свириденко [3, 1–6], виокремлюють такі їх типи: здоров'язберігаючі; оздоровчі – технології, технології навчання здоров'ю.

Збереження та зміцнення здоров'я молоді є пріоритетним завданням соціальної програми кожної держави. Його виконання передбачає формування у студентів стійкої

мотивації до здорового способу життя, впровадження комплексу здоров'язбережувальних заходів, що спрямовані на усвідомлення цінності здоров'я. Негативні тенденції погіршення стану здоров'я молоді, демографічна криза, економічна скрута, поширення інфекційних хвороб призводять до негативних соціальних та економічних наслідків.

Аналіз здоров'язберігаючої діяльності навчальних закладів України дозволив виділити такі складові цієї діяльності. Вона має поєднувати такі форми і види роботи:

- корекцію порушень соматичного здоров'я з використанням комплексу оздоровчих та медичних заходів без відриву від навчального процесу;
- різноманітні форми організації навчально-виховного процесу з урахуванням їх психологічного та фізіологічного впливу на студентів;
- контроль за виконанням санітарно-гігієнічних норм організації навчально-виховного процесу;
- нормування навчального навантаження та профілактику перевтоми студентів;
- медико - психолого-педагогічний моніторинг стану здоров'я, фізичного і психічного розвитку студентів;
- розробку та реалізацію навчальних програм із формування в учнів навичок ведення здорового способу життя та профілактики шкідливих звичок;
- діяльність служби психологічної допомоги вчителям та учням у подоланні стресів, стану тривоги;
- сприяння гуманному ставленню до кожного студента;
- формування доброзичливих взаємовідносин у колективі працівників;
- заходи, що сприяють збереженню та зміцненню здоров'я викладачів та студентів, створення умов для їх гармонійного розвитку [4].

Пріоритетною формою збереження і зміцнення здоров'я студентів є фізкультурно-оздоровча діяльність. Зважаючи на те, що значне зменшення рухової активності студентів призводить до погіршення їхнього стану здоров'я, зменшення адаптаційних можливостей організму, особлива увага в навчальних закладах має приділятися використанню різних засобів і форм фізичного виховання студентів. Система заходів підвищення рівня фізичного здоров'я студентів передбачає: проведення позакласних, додаткових і самостійних занять із фізичними вправами (змагання, ігри, турніри, туристичні походи, конкурси, дні здоров'я), що задовольняють біологічну потребу у русі. Одним з найважливіших напрямів діяльності коледжу є забезпечення необхідних санітарно-гігієнічних умов внутрішнього середовища, зокрема: озеленення приміщень, контроль за штучним освітленням, контроль за чистотою навчальних кабінетів. Особлива увага повинна приділятися контролю за якістю харчування студентів.

Впровадження здоров'язберігаючих освітніх технологій пов'язано з використанням медико - гігієнічних, фізкультурно-оздоровчих, лікувально-оздоровчих, соціально-адаптованих, екологічних здоров'язберігаючих технологій та технологій забезпечення безпеки життєдіяльності. На сьогодні в коледжі впроваджуються інноваційні оздоровчі технології: елементи художньої гімнастики, пальчикова гімнастика, дихальна гімнастика, футбол, хатха –йога та аеробіка.

Аеробіка – один із напрямів фізкультурно-оздоровчих фітнес-програм, побудованих на основі різних гімнастичних вправ. Базовими вправами аеробіки є різні види ходьби, бігу, підскоки та стрибки, махи ногами, випади. Аеробікою з задоволенням займаються студенти. Важливе значення у формуванні здорового способу життя при використанні аеробіки має музичний супровід. Правильно підібрані музичні композиції в поєднанні з різними рухами, залежно від частоти коливання, рівня голосності, ритму, запобігають гіподинамії, порушенням серцево-судинної системи, послабленню м'язів і кісток, формують гарну поставу, поліпшують настрій, знімають відчуття втоми.

Основна роль у здоров'язберігаючій діяльності коледжу відводиться грамотній організації навчального процесу. Спортивно-оздоровча робота сприяє фізичному розвитку

студентів, усвідомленню цінності власного життя і збереження здоров'я. Вже за традицією навчальний рік починається з змагань серед груп з видів спорту: шахи, шашки, змагання з баскетболу та волейболу, футболу. Проводяться фізкультурно-оздоровчі заходи: Олімпійський тиждень, турнір по футболу, День здоров'я, « Козацькі забави», «Ну мо, дівчата!».

Гурткова робота – одна із форм спортивно - масової роботи. Працюють секції з баскетболу та волейболу, футболу, легкої атлетики, настільного тенісу, аеробіки.

В коледжі проводяться тренінги, виховні години: «Твоє життя – твій вибір», « Твоє здоров'я – в твоїх руках», « Рецепти здоров'я», « В здоровому тілі - здоровий дух»,

« Шкідливі звички та їх наслідки», « Наркоманія – дорога до СНІДу, дорога в нікуди», які навчають студентів свідомо керувати власною поведінкою за будь-яких обставин.

У статті розглянуто проблему зміцнення фізичного здоров'я студентів шляхом упровадження та систематичного використання здоров'язбережувальних технологій на заняттях фізичної культури, з метою формування ціннісних пріоритетів щодо здорового способу життя.

Список використаних джерел:

1. Башавець Н. А. Історія розвитку проблеми здоров'язбереження молоді [Електронний ресурс] / Н. А. Башавець // Народна освіта : Електронне наукове фахове видання. – 2009. – Вип. № 3 (9). – Режим доступу : <http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/9/statti/bashavec.htm>.

2. Бойченко Т. Валеологія – мистецтво бути здоровим / Т. Бойченко // Здоров'я та фізична культура. – 2005. – № 2. – С. 1–4.

3. Ващенко О. Готовність вчителя до використання здоров'язбережувальних технологій у навчально-виховному процесі / О.Ващенко, С.Свириденко // Здоров'я та фізична культура. – 2006. – №8. – С.1-6

4. Волкова І.В. Становлення шкіл сприяння здоров'ю [Волкова І.В., Марінушкіна О.Є., Покроєва Л.Д., Рябова З.В]. – Харків: ХОНМІБО, 2007. – 40с.

5. Круцевич, Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання. В 2-х томах. К.: Олімпійська література, 2008.

6. Формування здорового способу життя школярів засобами фізичного виховання в умовах ступеневої освіти / А. Полулях. *Фізичне виховання в школі*. 2002. № 4. 56 с.

Кривова А.О., бакалавр

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, доцент

Розульська О.О.

Хмельницький Національний Університет

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Формування лексичної компетентності здійснюється в три етапи:

1. Етап ознайомлення учнів з новими лексичними одиницями (ЛО), який включає такі підетапи: семантизація ЛО; перевірка розуміння значення ЛО; фонетичне опрацювання; демонстрація графічної форми ЛО та її запис. Ознайомлення з новою ЛО є відповідальним моментом. Предметом ознайомлення, зазвичай, є семантика слова в єдності з його звуковою та графічною формами. Ознайомлення з новими ЛО активного мінімуму можна здійснювати як ізольовано так і у контексті.

2. Етап автоматизації дій учнів з новими ЛО. На етапі автоматизації дій учнів з новими ЛО активного словника учитель організує тренування з формування та удосконалення лексичних навичок. Учень оволодіває формою, значенням та функцією ЛО.

3. Етап застосування. На етапі застосування здійснюється відтворення ЛО на рецептивному та продуктивному рівнях. Учитель створює умови для спілкування в усній та письмовій формах з використанням нових ЛО. Учні вживають нову лексику у мовленні у відповідність з поставленою комунікативною ситуацією спілкування [4].

На етапах ознайомлення та автоматизації радимо використовувати онлайн-сервіс *Quizlet* (www.quizlet.com) – тренажер для вивчення нових слів та довготривалого їх запам'ятовування. Інструмент передбачає створення та застосування флеш-карток і навчальних ігор у різних категоріях. Сервіс Quizlet доступний як з комп'ютера, так і з будь-якого мобільного пристрою. У цьому додатку можна знайти вже готові картки з англійськими словами, виразами, колокаціями або ж можна створити їх власноруч. Для входу до сервісу необхідно зареєструватися або зробити вхід через Google або Facebook. У Quizlet можна надсилати учням посилання на модуль/курс, або вони самі можуть знайти їх, ввівши ім'я вчителя. У Quizlet існує сім різних способів роботи: п'ять навчальних режимів та дві гри. У режимі «Картки» учні бачать усі картки, перевертають їх, щоб повторювати терміни та визначення [1]. У режимі «Завчання» буде автоматично створено індивідуальний план навчання, що базується на оволодінні матеріалом модуля. Щоб завершити етап, необхідно правильно відповісти на кожне запитання двічі. Після завершення кожного етапу всі терміни будуть згруповані за рівнем оволодіння ними: «знайомі» – означає, що учень відповів правильно один раз, а «засвоєні» – двічі. У цьому режимі можна виставити дефайн вивчення усіх карток, відстежувати прогрес і отримувати нагадування від програми. У режимі «Правопис» буде дано певну картинку терміну, під якою необхідно написати слово та програма оцінює, наскільки добре учень знає матеріал і чи робить помилки у написанні. Щоб завершити етап режиму «Правопис» та переглянути свої результати, необхідно правильно відповісти на кожне запитання двічі [3]. У режимі «Підбір» учні з'єднують терміни до правильних визначень якнайшвидше і змагаються на час один з одним. У режимі «Тест» автоматично створюються різні варіанти тестів (*matching, multiple choice, true/false, fill the gap*). У грі «Гравітація» учні повинні дати правильні відповіді, щоб урятувати планету від ударів астероїдів. Крім цього, тут є гра «Quizlet Live». У режимі реального часу вчитель взаємодіє з учасниками гри та разом знаходить значення того чи іншого слова.

На етапі автоматизації доречно створювати «мапи пам'яті», на яких відображатимуться асоціації та ідеї навколо головного слова. Учитель пропонує слово, а учні добирають до нього синоніми, антоніми чи асоціативні ЛО з використанням нового лексичного запасу. Таку ефективну вправу можна реалізувати як традиційним способом (власноруч на аркушах паперу) або за допомогою електронних засобів (із онлайн-сервісами *Coogle* (www.coggle.it), *MindMeister* (www.mindmeister.com)).

Coggle – онлайн-сервіс, що дозволяє створювати, спільно редагувати та використовувати діаграми зв'язків. Програма активно застосовується для запису та структурування інформації. Цей інструмент дає можливість наочно та зручно відобразити потрібні відомості у вигляді ментальної карти. Ця діаграма має деревовидну структуру (також з можливими зв'язками між гілками) і подає семантичні або інші зв'язки між фрагментами інформації. Завдяки поданню цих зв'язків в радіальній, нелінійній формі, вона сприяє підходу в стилі мозкового штурму до будь-якого організаційного завдання, усуваючи необхідність створення детальної концептуальної системи перед початком роботи [2]. У будь-якому документі можна переглядати історію змін та правок. За допомогою опції *Drag&Drop* можна вставляти зображення у діаграму шляхом їх перетягування зі свого робочого столу. Для зручності на мапах встановлюються стартові точки, від яких розходяться гілки. У свою чергу, вони можуть поєднуватися послідовно або у формі петлі. Для переміщення усієї схеми в будь-яке місце екрана, потрібно затиснути лівою кнопкою миші і утримувати її, змінюючи положення. Швидка панель керування для кожної гілки

відображається при натисканні «+» правою кнопкою миші. Тут доступні опції: видалити гілку, скопіювати гілку, перетягнути гілку, додати гілку, вибрати форму, прокоментувати, розставити (зробити розгалуження однієї гілки автоматично однаковими) та вибрати стиль. Розділ Add Floating Text and Images допомагає вносити текстові мітки та зображення за межами діаграми. Powerful Flowcharting – перелік спеціальних форм, що дозволяють створювати зрозумілі блок-схеми, які описують послідовні процеси мапи та інші діаграми.

MindMeister – хмарне сховище для створення інтелект-мап, діаграм та презентацій. У MindMeister можна створювати макети як самому, так і в команді в режимі реального часу. Сервіс підійде для проведення мозкових штурмів, створення нотаток та демонстрації презентацій. Робота Mindmeister розпочинається з того, що користувач вказує тему, центральну ідею для майбутньої мапи. Потім додаються гілки (кнопка «Додати»). Щоб зробити розгалуження однієї гілки на декілька, її потрібно виділити і знову натиснути. Побудова мап відбувається у конструкторі. Користувачі створюють макети за допомогою функції drag-and-drop – на робочий простір з панелі інструментів користувач перетягує необхідні елементи. Елементи можна редагувати: змінювати розмір та форму, колір, додавати текст та створювати зв'язки. Це дозволяє за короткий проміжок часу створити схему. Для того, щоб поділитися інтелект-мапою необхідно надіслати лист із запрошенням електронною поштою. Працювати з MindMeister дуже просто і зручно. Побудовані гілки можна перетягувати з одного краю в інший, видаляти і додавати деякі піктограми. Для того, щоб побудовані мапи були точні, користувач може зменшувати і збільшувати масштаб мапи одним натисканням миші. На цьому можливості MindMeister не обмежуються. Щоб спілкуватися всередині сервісу, користувачам доступний чат та система коментарів. Веб-сайт автоматично зберігає внесення дані, які не будуть загублені. MindMeister зберігає кілька версій і в будь-який момент можна повернутися до старої версії. Завершивши свою роботу над створенням мапи, її можна буде відразу роздрукувати або експортувати (список підтримуваних форматів: GIF, RTF, MM (FreeMind File) і MMAP (Mindjet MindManager). Крім того, створену мапу знань можна опублікувати у себе на сайті [6].

На етапі застосування необхідно не лише активізувати потенційний словниковий запас, але й використати його на практиці. Пропонуємо скористатись освітнім порталом *British Council* (www.britishcouncil.com) – веб-сайт Британської ради, чиєю місією є розвиток співробітництва у галузі освіти, культури та мистецтва між Сполученим Королівством та іншими країнами [5]. За допомогою цього інтернет-ресурсу учитель має змогу продемонструвати відеоролик, міні-фільм за темою та обговорити його зміст з учнями або ж заздалегідь підготувати питання «на уважність». Такий підхід дає змогу урізноманітнити стандартний урок, навчити учнів розпізнавати ЛО у мовленні носіїв англійської мови. Сайт чітко структурований, що дозволяє швидко знаходити потрібні матеріали. Секція «Learn English» містить безліч корисних посилань на платформи та мобільні програми для вивчення мови для дітей, підлітків та дорослих. Тут є навчальні матеріали на будь-яку тему та для різних рівней знань англійської мови - від бізнес-англійської до футбольного сленгу. Більшість пропонованих курсів, відео, уроків є абсолютно безкоштовними. На сторінці є не лише текстові завдання, а й подкасти та відео [5]. Розділ «LearnEnglish Kids» містить безліч онлайн ігор, пісень, історій та занять для дітей. Тут є зручний пошук за алфавітом та темами. Можна читати, розвивати навички письма, співати пісні та вчити слова. «LearnEnglish Teens» створено для підлітків 13-17 років. У розділі підібрані тексти, ігри, аудіо, відео та вправи, які будуть цікаві підліткам. Розділ «LearnEnglish» пропонує багато актуальних матеріалів, розрахованих на дорослу аудиторію. Тут є тести, аудіо завдання, граматичні та лексичні вправи, бізнес-розділ, підготовка до іспитів.

Список використаних джерел:

1. Додаток Quizlet: як користуватися? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hi-news.pp.ua/kompyuteri/16989-dodatok-quizlet-yak-koristuvatisya.html> (дата звернення: 07.11.2021).

2. Мапа думок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Мапа_думок (дата звернення: 12.11.2021).
3. Учеба с Quizlet [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://help.quizlet.com/hc/ru/articles/360030841732-Учеба-с-Quizlet> (дата звернення: 07.11.2021).
4. Холод І. В. Методика викладання англійської мови : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів /Ірина Василівна Холод. – Умань : Візаві, 2018. – 165 с.
5. British Council [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.britishcouncil.org> (дата звернення: 12.11.2021).
6. MindMeister [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/MindMeister> (дата звернення: 12.11.2021).

Лубяна Я.О., студентка

Науковий керівник: к. філол. н., доцент, доцент кафедри теорії і методики викладання філологічних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті

Чернушенко Н.М.

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди

ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ЧАСТИН МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Приходячи до школи, діти в молодшому шкільному віці ще не налаштовані оперативно та творчо працювати, основним видом заняття для них є гра. Навчання грамоти - це важливий і невід'ємний процес кожної дитини, який формує вчитель ще в молодшому віці. Бо саме тут починаються залягати перші «пласти» формування знань і умінь щодо написання букв, розрізнення звуків, читання невеликих текстів, усно чи письмово формулювати думку.

Першими хто досліджував поняття «дидактична гра» в класичній педагогіці були такі вчені: О. Декролі, М. Монтесорі, С.Русова, Ф. Фрсьбель. А у вітчизняній - Е. Тихеева, саме вона вперше ввела термін «гра-заняття». Наступними, хто працював у цій сфері стали: В. Аванесова, В. Беспалова, Р. Жуковська, Н. Сакулина, Е. Удальцова та А. Усова.

Дидактична гра або ж гра-заняття – це один із різновидів гри у педагогіці, що має певні правила і проводиться з метою процесу здобуття знань та виховання. Тобто під час гри учні розвивають свої творчі здібності, увагу, вміння мислити, працювати в парі, в групі, йде активізація психічних процесів. А. К. Бондаренко виділяє чотири групи дидактичних ігор: ігри, за допомогою яких формується вміння виділяти суттєві, головні ознаки; ігри на розвиток у дітей уміння порівнювати, зіставляти, помічати алогізм; ігри на узагальнення, класифікацію; ігри на розвиток уваги, кмітливості, швидкості мислення, витримки. Головним, на що слід звернути увагу при виборі дидактичної гри – це на вікові особливості учнів.

Звідси виникає питання: «Як дидактична гра допомагає учителеві на уроках української мови вивчити частини мови?» Відповідь дуже проста, адже під час гри учень застосовує свої вміння, має можливість скористатися певним правилом у практичній діяльності, цим самим, закріпить знання. Гарним прикладом вважаю гру «Що біля мене? Хто біля мене?» Учні називають слова – назви предметів, які є навколо них, а відповідь починають зі слів: «Біля мене що? Парта. Це іменник, неістота» або «Біля мене хто? Учениця. Це іменник, істота». Мета її полягає в тому, аби учні молодшого шкільного віку змогли поглибити знання стосовно іменника, як самостійної частини мови та на конкретних прикладах побачити різницю на позначення істот-неістот, виходячи з цього, ставити відповідні запитання. Взагалі, різноманіття дидактичних ігор дуже велике, не винятком є й ігри для такої частини

мови, як дієслово. За статистикою діти 1-4 класів не розуміють, як відрізнити дієслово від того ж іменника. Тому вчителю слід задуматися про використання дидактичної гри. Наприклад, гра «Так чи ні?», де за допомогою певних запитань, учні стверджують та заперечують, при цьому доводять свою думку. Інший спосіб пояснення матеріалу через гру – «Додай словечко»: потрібно навести приклад іменника, а до нього слід підібрати те слово, яке виконує дію. Таким способом молодші школярі матимуть змогу розібратися в матеріалі, застосовуючи вже набуті знання раніше.

Використання дидактичних ігор або створення ігрових ситуацій повинно бути майже на кожному уроці, особливо тоді, коли діти знаходяться в першому класі, бо рівень втомлюваності дуже великий, тому слід підвищувати активність учнів, при цьому залучати всіх дітей класу.

Отже, дидактична гра має відповідати програмі та меті уроку, обов'язково керується вчителем та діє за певними правилами. Залучення дітей до таких ігор дає змогу розвинути всі вміння та оперувати вже набутими знаннями. Застосування на уроці ігор та ігрових моментів робить його легшим, цікавішим, створює в дітей бадьорий робочий настрій.

**Тарасенко О.В., студентка гр. 4ПН,
факультет педагогіки і психології**

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук

Коваль Т.В.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПРИ ОРГАНІЗАЦІЇ STEM-ОСВІТИ В РАМКАХ КУРСУ ЯДС

Розвиток сучасної початкової освіти вимагає пошуку нового змісту, форм і методів навчання молодших школярів. Відповідно до Державного стандарту початково освіти вчителю потрібно формувати ряд ключових компетентностей, серед них і громадянську. У Державному стандарті вказано, що формування громадської компетентності передбачає: виявлення поваги до інших та толерантності, уміння конструктивно співпрацювати, співчувати та діяти в конфліктних ситуаціях, зокрема пов'язаних з різними проявами дискримінації. Дбайливе ставлення до особистого, соціального і фізичного добробуту та здоров'я, дотримання здорового способу життя; розуміння правил поведінки і спілкування, що є загальноприйнятими в різних спільнотах і середовищах, спроможність діяти в умовах невизначеності та багатозадачності [1].

Виховати в учня громадянську компетентність означає сформувати в нього комплекс особистісних якостей і рис характеру, що є основою специфічного способу мислення та спонукальною силою повсякденних дій, вчинків, поведінки. Це патріотична самосвідомість, громадянська відповідальність і мужність, готовність трудитися для розвитку держави, захищати її, підносити міжнародний авторитет. Це повага до батьків, свого родоводу, традицій та історії рідного народу, усвідомлення своєї незалежності як його представника, спадкоємця й наступника. Це дисциплінованість, працьовитість, завзятість, творчість, почуття дбайливого господаря своєї землі, піклування про її природу, екологію. Ці та інші якості й риси формуються в процесі засвоєння учнями духовних надбань рідного народу, цілеспрямованого національного виховання як системи ідей, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної політики українського народу, спрямованих на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, виховання їх в дусі природно-історичного розвитку матеріальної і духовної культури нації.

Тому громадянське виховання ґрунтується на ідейному багатстві народу, його морально-етичних цінностях, виховній мудрості, що трансформовано в його педагогічному досвіді. Для того щоб діти стали народом, творцями своєї долі, необхідно, аби вони за час навчання, виховання в сім'ї, школі міцно засвоїли історію розвитку своєї держави, духовність, культуру рідного народу, глибоко проїняли його національним духом, способом мислення і буття [2].

Отже, сучасні вчителі перебувають у пошукові нових методів і форм для формування ключових компетентностей, зокрема громадянської. Тому мета нашої публікації з'ясувати, яким чином у рамках курсу ЯДС вчитель може організувати формування та розвиток громадянських компетентностей при реалізації Stem-освіти.

Підхід Stem є актуальним напрямком розвитку освіти в Україні, який реалізує комплексне вивчення певної теми учнями, велику кількість практичної діяльності учнів, де вони застосовують теоретичні знання, забезпечує цілісне бачення картини світу, творчий підхід, розвиває критичне мислення, здібності до дослідницької діяльності та забезпечує командний підхід до роботи. Акронім STEM вживається для позначення популярного напрямку в освіті, що охоплює природничі науки (Science), технології (Technology), технічну творчість (Engineering) та математику (Mathematics).

Stem – освіта передбачає реалізацію наступних завдань:

- забезпечення розвитку базових потенційних компетенцій і особистісних якостей школярів, що сприяють формуванню творчих і технічних здібностей, продуктивного та критичного мислення дітей;
- розвиток сенсорних, інтелектуальних здібностей, інтересів дітей, допитливості та пізнавальної мотивації;
- формування сенсорної культури та культури пізнання, цінностей пізнання;
- формування пізнавальних дій, становлення свідомості; розвиток уяви і творчої активності;
- формування уявлень про себе, інших людей, про властивості й відносини об'єктів довкілля (форми, кольори, розміри, матеріали, звучання, ритми, темпи, кількості, числа, частини і ціле, простір і час, рух і спокій, причини і наслідки тощо), про час й простір, Всесвіт, про особливості природи, різноманіття країн і народів світу тощо [3].

Уроки STEM також відрізняються активною комунікацією і командною роботою учнів. На стадії обговорення створюється вільна атмосфера для дискусій і висловлювання думок. Вони не бояться висловити будь-яку свою думку, вони вчать говорити і презентувати свої результати. Значну частину часу діти за партою не сидять, а тестують і розвивають свої конструкції. Вони весь час спілкуються з вчителем і своїми друзями по команді. Коли діти беруть активну участь в процесі, вони добре запам'ятовують урок [4].

Метою інтегрованого курсу «Я досліджую світ» є формування в учнів цілісної картини світу в процесі опанування соціального досвіду. Він охоплює систему знань про природу і суспільство, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності, способи дослідницької діяльності. Інтегрований курс має сприяти розвитку наукової і технологічної грамотності учнів на основі набуття конкретного досвіду вирішення проблем. Інтегрований курс «Я досліджую світ» об'єднує навчальний зміст кількох освітніх галузей [5].

У процесі впровадження STEM-освіти інтегроване навчання означає внесення порядку, усвідомлення єдності знань з метою підвищення ефективності як їх здобуття, так і

використання. І, відповідно, однією з ефективних форм інтегрованого навчання є організація проектно зорієнтованого навчання, яке залучає учнів до процесу набуття знань, умінь і навичок за допомогою дослідницької діяльності. Дослідницька проектна діяльність втілюється у навчальні предмети у формі їх об'єднання і представлення єдиним цілим. 5.

Тож при запровадженні Stem-освіти задля розвитку громадянських компетентностей доцільно буде розглянути наступні теми, що наведені у таблиці 1, у рамках інтегрованого курсу ЯДС.

Таблиця 1.

Дидактичні можливості запровадження Stem-освіти в курсі ЯДС

Приклади тем уроків з ЯДС	Запропоновані види роботи
Багатоманітність та взаємодія культур	Проведення учнями дослідження про особливості різних культур. Презентація кожним учнем результатів свого дослідження.
Права та обов'язки дітей	Дискусія на тему «Чому важливі права людини?». Робота у міні-групках, створення переліку прав і обов'язків учнів школи.
Здорове харчування	Проведення дослідження про негативний вплив солодких напоїв на наше здоров'я. Обговорення на тему «Що ж таке здорове харчування?». Створення пам'ятки вибору корисної для здоров'я їжі.

Отже, Stem-освіта є актуальним питанням у розвитку Нової української школи, адже завдяки інтеграції в учнів створюється цілісне бачення всього світу, після теоретичного опрацювання матеріалу передбачається практична діяльність, після якої отримані знання закріплюються в пам'яті. Також в учнів розвивається самостійність через запровадження проектної діяльності, великої кількості досліджень, формується вміння презентувати свою думку та результати своєї роботи. Підхід Stem може урізноманітнити освітній процес при організації уроків з курсу ЯДС.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>
2. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / Овчарук О. // Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К.: К.І.С., 2003. – 296 с.
3. Stem-освіта. URL: <https://naurok.com.ua/steam-osvita-prezentaciya-z-komentaryami-79728.html>
4. Stem – уроки для початкової школи. URL: http://socrat.in.ua/wp-content/uploads/2019/12/Stem_print.pdf
5. Крутій К. STREAM-освіта дошкільнят: виховуємо культуру інженерного мислення / К. Крутій, Т. Грицишина. // Дошкільне виховання. – 2016. – №1. – С. 3–7.

Голуб Р.І., студентка
Науковий керівник:
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри фізичного виховання та спорту
Шукатка О.В.
Львівський національний університет імені Івана Франка

АДАПТИВНЕ ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ

В останні десятиліття в свідомості громадськості набуває особливого значення важливий процес поступової зміни ставлення до проблеми людей з обмеженими можливостями. Зміщення фокусу з «люди з особливими потребами» на використання та збільшення наявного у неї потенціалу, максимально розширює особисті здібності цих людей.

Очевидний і одночасно сумний статистичний факт про неухильне зростання та трансформацію людей з особливими потребами в соціальну групу, яка набуває все більшої чисельності демографічного складу, змушує здійснювати пошуки ефективних шляхів вирішення вказаної проблеми.

Сьогодні у світі налічується понад 450 мільйонів людей, фізичні та інтелектуальні здібності яких обмежені. Згідно статистичних даних Всесвітньої організації охорони здоров'я, щорічно травми отримують близько 20 мільйонів людей, близько 12 мільйонів з яких, через дорожньо-транспортні пригоди.

Одним із найбільш ефективних та доступних шляхів інтеграції в суспільство осіб з фізичними вадами є адаптивна фізична культура (АФК).

Адаптивна фізична культура – це соціальне явище, головною метою якого є соціалізація людей з особливими потребами та лікування їх за допомогою фізичних вправ. Метою адаптивного спорту (АС) є адаптація людей з особливими потребами до фізичних і соціальних умов середовища.

Існують дві групи функцій в адаптивному фізичному вихованні: функція навчання і соціальна функція. До педагогічних функцій належать: корекційно-компенсаторна, профілактична, освітня, розвиваюча, виховна, ціннісно-орієнтовна, лікувально-виховна, професійно-підготовча, творча, рекреативно-оздоровча, гедоністична, спортивна і змагальна. До соціальних функцій належать: гуманістична, соціалізуюча, інтегративна, комунікативна, видовищна і естетична.

У своїх наукових пошуках С. Євсєєв, Р. Чудна, Л. Шпакова розглядають АФК, як отримання психофізичного розвантаження, великий спектр емоційних переживань, активний відпочинок і розвагу, повноту спілкування з людьми, самодіяльну творчість. Але без належного інтересу до здійснення діяльності, без усвідомленого мотиву до заняття неможливий процес адаптивної фізичної культури і як результат – оптимальний фізичний стан [1, с. 2].

Численні дослідження науковців показують, що систематичні заняття адаптивною фізичною культурою, участь у змаганнях підвищують адаптацію осіб з особливими потребами до умов життя, які змінилися [2, с. 3]. Фахівці стверджують, що АФК не тільки сприяє оздоровленню організму та розширенню функціональних можливостей, але й позитивно діє на психіку осіб з фізичними вадами, мобілізує їх волю на боротьбу з хворобою, повертає відчуття соціальної повноцінності [2, с. 3]. Тому дуже часто адаптивну фізичну культуру трактують як частину лікувальної фізичної культури, або зводять її тільки до адаптивного фізичного виховання в спеціальних (корекційних), освітніх установах для дітей із відхиленнями в розвитку [1]. Психологічний вплив, що супроводжує спортивні ігри і змагання, полегшує компенсацію фізичних, психічних, соціальних змін особистості, нормалізує його соціальну значимість, підвищує психоемоційну стійкість в умовах стресу. Збільшення дозування фізичних навантажень під час вправ розкриває резервні можливості організму і прискорює процес переадаптації. Підвищення комунікаційної активності та

соціальної підтримки в умовах конкуренції є важливими в сім'ї та родині, а також у процесі підготовки. При цьому дуже важливий так званий міжпредметний зв'язок, через який у процесі фізичних вправ засвоюються психологія, сенсорне сприйняття, спортивна поведінка та поняття, психологічне, моральне, естетичне та трудове виховання.

Тому цей вид діяльності сприяє не лише фізичному розвитку та фізичній підготовці учасників, а й дає змогу отримати цінний соціальний досвід: спілкування, виконання різноманітних ролей та функцій, позитивні емоції. Процес впровадження адаптивної спортивної культури для людей з особливими потребами допомагає їм адаптуватися в суспільстві та самореалізуватися.

Список використаних джерел:

1. Круцевич Т., Чудна Р. Понятійно-категоріальний апарат адаптивного фізичного виховання. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2005. № 2-3. С. 48-51.
2. Чудная Р.В. Адаптивная физическая культура. Киев, 2000. 358 с.
3. Шапкова Л. В. Средства адаптивной физической культуры. М., 2001. С. 27-51.

Рольська Д.О., студентка

Науковий керівник: к. філол. н., доцент, доцент кафедри теорії і методики викладання філологічних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті

Чернушенко Н.М.

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди

ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Найактуальнішою проблемою в освітньому процесі є формування лексичної компетентності в молодших школярів, адже вона зумовлена багатоаспектністю: збагаченням словникового запасу, набуття навичок у власному мовленні тощо.

Необхідність збагачення та розширення лексичного запасу молодших школярів, а також збагачення учнями словникового запасу, набуття лексичних знань досліджували такі вчені – дослідники, як: Гавриш Н., Леонтьєв О., Попова Л., Пономарьова К., Ладиженська Т. Та інші.

Лексична компетентність – це здатність розпізнавати та використовувати слова з різних шарів лексики, розуміти певні відносини серед груп слів, а також миттєво розпізнавати з пам'яті конкретні слова з мовленнєвого завдання. Лексична компетентність виявляється у здатності дитини до більш коректного формування висловлювань, а також розуміння мовлення, яке базується на взаємодії знань, навичок та лексичних усвідомлень (фразеологізми, стійкі вирази, однослівні форми). Формування лексичної компетентності, а саме збагачення лексичного запасу, відбувається протягом кожного уроку майже на всіх предметах, так як і його активізація. Лексична компетентність включає в себе лексичні знання (знання слів, української мови в цілому) та навичок (доведення до автоматизму певних лексичних знань). Тобто, говорячи про розвиток лексичної компетентності, ми її розглядаємо не тільки як засвоєння певних лексичних понять, а як здатність саме дитини застосовувати їх у процесі спілкування та в житті.

Лексична компетентність формується на уроках рідної мови, але лише за наявності відповідного запасу слів згідно вікового періоду, вживання образних висловів, прислів'їв, приказок, використання дидактичного матеріалу, такого, як казки, ігри, різноманітні історії про розвиток мови, адже в дітей молодшого шкільного віку переважно наочно-образне мислення, тому вони всі щось уявляють, фантазують. Важливе місце в цьому процесі належить збагаченню учнями словника певних предметів, їх якості, дії тощо. Наприклад, для

активізації словника, дитина повинна вивчати різноманітні казки, а потім завдяки прочитаному матеріалу підготуватись до обговорення чи навіть стислого переказу прочитаного. Доречним було б використання такої вправи, як «Переклади прочитане»: учням дається текст російською мовою, а вони потім перекладають його українською та порівнюють наголоси, правопис, вимову тощо. Також можна давати роботи над словами на позначення родових та видових понять. Ці завдання допомагають учням набути більшого словникового запасу, зрозуміти, які слова служать тільки для позначення окремих предметів, які одночасно називають цілий ряд предметів, формують уявлення про родові та видові предмети. На уроках української мови можна давати дітям завдання на визначення переносного значення слів: учні знаходять у тексті слова, які вживаються в переносному значенні, пояснюють їх значення на окремих прикладах.

Отже, розвиток лексичної компетентності в учнів початкових класів є одним з найголовніших завдань сучасної освіти, що є цілеспрямованим процесом взаємодії вчителя з учнями. Формування лексичної компетентності ефективно лише при залежності від індивідуальних здібностей, таланту, інтересів та захопленості самої дитини, а також при дотриманні різноманітних підходів у навчальному процесі.

Полонська А.Ю., молодший бакалавр

Науковий керівник:

*старший викладач кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту*

Отрошко Т.Ф.

*Харківський педагогічний фаховий коледж
комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»*

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, яка передбачає навчання у школі дітей з різними здібностями й можливостями, тобто коли діти з особливими освітніми потребами навчаються в «стандартному» навчальному середовищі, а не в спеціалізованій школі. Ця тенденція є найефективнішим способом отримання дітьми з особливими освітніми потребами справедливої можливості ходити до школи з іншими дітьми, навчатися та розвиватися відповідно до власних бажань та інтересів.

Усім змінам у Новій українській школі характерні плюси й мінуси. Інклюзивна освіта також має свої особливості, а саме, до переваг можна віднести:

1) для дітей з особливими потребами:

поліпшується соціальний, мовний, моторний, емоційний розвиток;

усі діти можуть бути частиною спільноти, розвивати почуття приналежності до групи однолітків, колективу та бути краще підготовленими до життя в суспільстві;

усі діти отримують відповідні знання, уміння, що дозволяє їм працювати над індивідуальними цілями разом із однолітками;

долучення батьків до взаємодії зі своїми дітьми.

2) для інших дітей:

толерантне сприйняття людських відмінностей;

уміння співчувати іншим;

нестандартний підхід до досягнення спільного результату.

Інклюзивна освіта, на жаль, має свої недоліки:

недостатня психологічна готовність учнів та педагогів до освітнього процесу разом з дітьми з особливими освітніми потребами;

неприсосованість будівель загальноосвітніх закладів для безперешкодного доступу дітей з особливими фізичними можливостями та відсутність достатнього фінансування на їх облаштування [2].

Наявність ефективних стратегій запровадження інклюзивної освіти в класі може зайняти час на планування, перш ніж вони будуть запроваджені, але важливо пам'ятати, що діти, швидше за все, почуватимуться добре та будуть успішними в класі, якщо є стратегії, які будуть задовольняти їхні потреби[3].

Ось декілька результативних порад методистів щодо запровадження деяких аспектів інклюзивної освіти [1]:

1) знайомство вчителя зі своїми учнями – якщо в класі є дитина з особливими освітніми потребами, то необхідно вчителю якомога більше дізнатися про її особливості. Можна поговорити з батьками, іншими вчителями, які працюють у класі, що вони знають про дитину, її сім'ю, а також із психологом, соціальним працівником школи стосовно методів та прийомів співпраці та спілкування в класі, які вони могли б порекомендувати;

2) учителю слід переконатися, що всі класні кімнати та інші службові приміщення школи є доступними для інвалідів на візках – у залежності від освітнього компоненту та теми, що вивчається, учні можуть переходити з однієї класної кімнати до іншої. У зв'язку з цим важливо пам'ятати, що всі кімнати повинні бути доступними для користування дітьми з особливими потребами;

3) учитель повинен бути готовим до змін – не кожна методика, яка використовується, буде працювати так, як хотілося б учителю. Усі діти мають різні потреби, тому всі вони навчаються по-різному. Отже, запроваджуючи нові стратегії інклюзивного навчання, важливо бути гнучким і готовим змінити їх у разі необхідності;

4) учитель повинен мати альтернативні засоби для читання – аудіокниги та інші засоби читання, щоб діти з особливими освітніми потребами могли брати участь разом із іншими учнями в читанні текстів. Перш ніж вирішити, який посібник із читання буде застосовуватися, корисно обговорити з учнями, чи є сенс його використовувати;

5) учитель повинен бути рівним у ставленні до всіх учнів - запроваджуючи правила класу, підводячи підсумки роботи учнів за певний період, важливо, щоб усі діти відчували, що до них ставляться однаково.

Отже, інклюзивна освіта визначається як позитивне ставлення та впровадження методів навчання, які забезпечують можливість участі в освітньому процесі та розвитку всіх дітей. Учителі та учні активно допомагають кожному відчувати себе бажаними й цінними, щоб діти та їхні сім'ї усвідомлювали, що кожна дитина має право на підтримку, необхідну для досягнення цілей [1].

Список використаних джерел:

1. What is Inclusive Education? [Електронний ресурс] – режим доступу ресурсу: <https://www.twinkl.com/teaching-wiki/inclusive-education>

2. Інклюзивна освіта [Електронний ресурс] – режим доступу ресурсу: http://ispukr.org.ua/?page_id=331#.YYkM9WBByO5

3. Inclusive Education and its Benefits [Електронний ресурс] – режим доступу ресурсу: <https://nbacl.nb.ca/module-pages/inclusive-education-and-its-benefits/>

Завадська К.Г., студентка
*Науковий керівник: доцент кафедри теорії і методики
викладання філологічних дисциплін у дошкільній,
початковій і спеціальній освіті*
Чернушенко Н.М.
*Харківський національний педагогічний
університет ім. Г.С.Сковороди*

РОБОТА НАД ЕТИМОЛОГІЄЮ СЛОВА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У сучасному світі діти дуже швидко розвиваються, гаджети та інтернет-джерела допомагають їм у пізнанні світу. Але хто як не вчитель, може зацікавити та пояснити не зрозуміле, розповісти всі таємниці Країни знань. Мабуть найцікавіше запитання в дітей молодшого шкільного віку це: «Чому слова мають саме такі назви? Чому дерево - це не кущ, а зошит - це не ручка?». З цим питанням стикається кожен учитель у своїй педагогічній практиці. Щоб знайти відповіді на запитання про походження слів, кожен повинен познайомитися з такою наукою як етимологія.

Питанням вивчення розвитку етимології (слова) як науки з учнями початкової школи займались Вашуленко М.С., Дубовик С.Г., Мельничайко О.І, Коваль А.П. та інші науковці. Етимологія - розділ мовознавства, що вивчає походження й еволюцію слів та морфем. Початки етимології ведуть із сивої давнини, зокрема з твору Платона „Кратіл”, який, власне, і започаткував науку про мову і, в першу чергу, етимологію. Афіньський учений-філософ уперше окреслив рамки проблеми етимологічного аналізу, визначив цілі й напрями етимологічних досліджень. У Давньому Римі над питаннями, що стосуються походження слів, працював саме Варрон. Він визначав етимологію як частину науки про мову, що вивчає, навіщо і звідки виникли слова. Цей учений у своїх працях передбачив напрямки й ідеї розвитку мовознавства, які розвинулися в етимологічній науці нового часу. Найдавнішими етимологічними дослідженнями займалися граматики й філософи. Перші з них характеризували слова описового характеру, другі – номінативного, хоча вони ще не були істинно науковими. Потрібні були б цілі томи книг, у яких би вмістилися хибні, несурозні, помилкові етимології і дослідження античних учених. Мета етимології – „відтворити у слові його первинну форму”, – писав у 1843 році Ф. Діц (основоположник романської філології) у вступі до свого етимологічного словника.

У системі освіти XVI – XIX ст. етимологія як розділ граматики посідала одне з найважливіших місць, оскільки її вважали засобом, за допомогою якого можна досягти усіх інших знань. Власне наукова етимологія в Україні починається з діяльністю О.Потебні. Він будує етимологію на засадах порівняльної граматики, використовує значний історичний і фольклорний матеріал. Над проблемами етимології в сучасному мовознавстві працюють наукові відділи історичної лексикології Інституту української мови й Інституту мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України.

За словами відомого мовознавця О.Д.Пономарьова, „етимологічна робота зі словом, або етимологізація слова має велике загальнокультурне значення у вивченні рідної мови: вона допомагає учням усвідомити її як суспільне явище”.

Коли людина розуміє значення слова, то при його вимовлянні виявляє певні емоції, наповнює мову логічним змістом та формує певні образи у свідомості. З самого народження діти цікавляться походженням слів, тому обов'язкове завдання вчителя пояснити це учням, щоб вони могли висловлюватись чітко та зрозуміло. Розповідаючи учням про розвиток мови та слів учитель має змогу зацікавити їх до вивчення української мови.

Основним завданням учителя при вивченні даного предмета з учнями є розвиток мовлення, а розвиток не можливий без опанування та збагачення словникового запасу. Проаналізувавши програми можна дійти висновку, що розділ «Лексикологія» в початковій

школі не орієнтується на вивчення історії походження слів, а отже, не дає учням усвідомити значення слова в його історичному та соціальному значенні.

Головним завданням уроку української мови в початковій школі є навчити учнів виражати думки усно й письмово. Щоб навчити дітей виражати свої думки, треба щоб вони розуміли значення слів. Не можна забувати про закономірність впливу мови на естетичне виховання, адже, мовлення вміщує сліди уявлень цілого народу і окремої людини про світ, відображає його історичне життя. У слові сконцентрувався досвід людства, в усьому його багатстві і різноманітності.

На уроці в початковій школі вчитель може використати деякі елементи етимологічного розбору слів. Для цього спочатку необхідно ознайомити учнів зі значенням слова. Найкраще це зробити за допомогою роботи зі словниками, де учні шукатимуть необхідне слово. Важливе завдання вчителя на цьому етапі навчити дітей працювати з тлумачним та етимологічним словниками, шукати в них інформацію. Він має пояснити школярам значення слова, промовити з ними його декілька разів та вивчити орфограму, що наявна у слові. На другому етапі – вчитель має допомогти учням усвідомити та запам'ятати правильність написання слова, це можна зробити за допомогою асоціацій або коротеньких правил. Вивчивши таким способом декілька слів можна проводити словникові диктанти, опитування біля дошки або дидактичні вправи. Зрозумілою буде для молодших школярів етимологія тих слів, про які треба повідомити лише їхнє давнє значення. Наприклад, день тижня „неділя” завжди означав вільний від роботи день, який проводять у відпочинку, без діла, в цей час немає діла, отже, „не діло” дало назву дня „неділя”.

Наприклад, вправа «Мікрофон»- кожен учень має назвати слово та орфограму до нього. Це не лише буде цікавою та активною діяльністю, але й дасть змогу швидко повторити велику кількість слів. Також можна запропонувати учням попрацювати творчо: намалювати значення слова на мушлях і створити потім стіну слів, на яку учні в будь-який момент можуть піддивитись та згадати матеріал. Це не лише дає змогу ще раз закріпити матеріал, але й допоможе діткам трохи відпочити. Це буде закріплюючим етапом, що полегшить запам'ятовування учнями слів, їх значення та орфограми.

Отже, можна дійти висновку, що головне завдання вчителя пояснити учням, де можливо знайти значення слів та навчити працювати зі словничками, пояснити важливість цих знань та сформувати в учнів любов до української мови. Цей предмет розкриває перед школярами багатство, образність слова, показує скарби української мови, її розвиток, збагачення, розквіт; навчає учнів вживати найбільш вдалі слова для вираження своїх думки.

Дишко О.Л., к.пед.н., доц., доцент кафедри фізичної культури
Ковальчук В.В., викладач кафедри фізичної культури
Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

СПОРТИВНИЙ ТУРИЗМ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Туризм для України є важливим чинником соціально-економічного розвитку. Кожен регіон має свої природні, історико-культурні особливості, що обумовлюють розвиток певних видів туризму. Саме ця галузь має стати джерелом поповнення державного і місцевих бюджетів, засобом загальнодоступного і повноцінного відпочинку й оздоровлення.

Науковці визначають туризм як «один із видів активного відпочинку, що здійснюється в процесі подорожі у вільний від трудової діяльності час, протягом якого відбувається духовний, культурний, соціальний розвиток особистості та задоволення її рекреаційних потреб (оскільки він поєднує різні види рекреаційної діяльності –

оздоровлення, пізнання, відновлення виробничих сил) і є складовою охорони здоров'я та фізичної культури» [1, 7].

Одним із найбільш перспективних видів туризму є спортивний, який стає все більш вагомим сегментом світової туристської галузі. За основними показниками розвитку він упевнено посідає третє місце після відпочинково-розважального та пізнавального туризму. Автори визначають спортивний туризм як вид активної рекреаційно-туристської діяльності, яка здійснюється в природному середовищі, і полягає у проходженні туристських спортивних маршрутів з подоланням різноманітних перешкод (перевалів, вершин, порогів, каньйонів, печер тощо) різними засобами пересування із використанням спеціальних технічних прийомів і спорядження [3].

За оцінками Всесвітньої туристської організації (UNWTO) та організацій, що займаються розвитком активних форм туризму та рекреації, на його долю припадає більше 10% туристського ринку світу, а темпи зростання туристських подорожей з активними засобами пересування перевищують середні темпи зростання туризму в цілому і становлять 5-7% щорічно. До цього напрямку туризму долучаються люди різного віку та професій, що мають різне сімейне та соціальне становище. Фахівці пояснюють феномен спортивного туризму зміною моралі та смаків, що відбулися за два останніх десятиріччя. Пріоритетний напрямок розвитку спортивного туризму в світі визначила «Міжнародна хартія спортивного туризму», прийнята на конгресі Міжнародної туристсько-спортивної спілки (1991). У ній, зокрема, визначено, що спортивний туризм як всеохоплююча форма оздоровчого, спортивного, пізнавального туризму та мандрівок є найефективнішим напрямом сучасного розвитку світового туризму [4].

На сьогодні важко переоцінити значення підготовки спеціалістів у ЗВО до здійснення спортивно-туристської діяльності. За умов пандемії намагання переконати студентів та абітурієнтів у перспективності спеціальності і прибутковості майбутньої професії, необхідність зберегти, підтримати та поглибити інтерес студентства до обраного фаху вимагають від викладачів чималої педагогічної майстерності. Однак ситуацію, що склалась, потрібно розцінювати не як проблему, а як перспективу для розвитку спортивного туризму, створення якісного тур-продукту та конкурентоздатного спеціаліста.

Важливе місце у підготовці фахівця з фізичної культури і спорту до використання засобів спортивного туризму є власне проведення туристських походів з різних видів для закріплення теоретичних знань. Щороку для майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту проводяться практичні заняття у формі походів вихідного дня (Волинська та Рівненська області) та багатоденних походів (Українські Карпати). Підготовка до подорожі розпочинається з обробки інформації щодо формування туристської групи, списків учасників походу, документації, харчування, маршруту, проведених раніше походів, звітів про туристські походи. Наступний етап – це проведення розрахунків калорійності, складу та вартості продуктів для походу, розподіл продуктів між учасниками походу, а також розраховуються витрати на проїзд, формуються списки необхідного особистого та групового спорядження та розподіляються обов'язки між учасниками групи. Ця діяльність на обох етапах може бути завданням із самостійної роботи студентів. Перед початком походу проводиться інструктаж з техніки безпеки. При цьому на кожному етапі береться до уваги специфіка кожного маршруту подорожі. Організація, підготовка, проведення і підбиття підсумків туристського походу – це комплекс паралельних і послідовних заходів, що забезпечують досягнення поставленої мети [2].

Майбутні фахівці з фізичної культури і спорту беруть участь у різноманітних змаганнях із спортивного туризму, а також є судьями таких спортивних заходів (Відкриті змагання Луцького педагогічного коледжу з пішохідного туризму та спортивного орієнтування; Відкритий Чемпіонат Волинської області серед юніорів з лижного туризму; XXI Обласні змагання зі спортивного орієнтування серед учнівської та студентської молоді «Волинська осінь» та ін.). Це сприяє формуванню важливого туристичного досвіду, навичок залучення молоді до активного способу життя (особливо в часи (пост)пандемії та тотальної

залежності від комп'ютерів і смартфонів), умінь і навичок виживання в екстремальних ситуаціях, а також гармонійному фізичному розвитку особистості та психологічній взаємодії у групі.

Таким чином, особливістю підготовки студентів спеціальності фізична культура і спорт є формування не тільки суто фізкультурної кваліфікації, але й туристських компетентностей через удосконалення навчально-методичної роботи, навчальних програм, практичної підготовки до професійної діяльності та участі в різних видах спортивного туризму.

Список використаних джерел:

1. Грабовський Ю.А. Спортивний туризм. Тернопіль, 2008. - 304 с.
2. Дишко О. Л., Ковальчук В. В., Палюх М. М., Чиж А. Г. Туристичний водний похід у системі практичної підготовки бакалаврів з фізичної культури і спорту. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. Луцьк, 2021. Вип. 1, - С.33-43. URL: <http://tester.journalsofznu.zp.ua/index.php/pedagogy/article/view/5/4>.
3. Колотуха О. В. Геопросторова організація спортивного туризму: Монографія. Кіровоград, 2015. - 448 с.
4. Международная хартия спортивного туризма. Москва, 1993. Вип. 2, - С. 30-31.

Коваль Ю.А., викладач

Вінницький кооперативний інститут

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ТА КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ФАХОВИХ БАКАЛАВРІВ ФІНАНСОВО- ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Сучасні глобальні екологічні проблеми змушують людство активно шукати шляхи їх усунення. Антропоцентрична свідомість людства, що формувалась століттями, являє собою реальну загрозу подальшому існуванню та розвитку біосфери та людини як її складової частини. Національна доктрина розвитку України в ХХІ столітті, Концепція екологічної освіти визначають одне з найбільш соціально значущих завдань сучасної вищої школи – виховання особистості в дусі дбайливого, відповідального ставлення до довкілля на основі усвідомлення єдності людини й природи та вироблення таких моделей поведінки, що мотивують і спонукають до екологічної безпечної діяльності.

Формування екологічної свідомості є складним динамічним процесом, метою якого є вироблення у студентської молоді навичок раціонального природокористування, вміння бачити екологічні наслідки, почуття відповідальності перед нинішнім та майбутніми поколіннями. Досягнення кінцевої мети можливе лише за умови екологізації усього навчально-виховного процесу підготовки молодших бакалаврів фінансово-економічного профілю. Саме тому проблема формування екологічної свідомості та культури набуває особливої актуальності.

Проблеми формування екологічної свідомості, як суспільної, так і індивідуальної, відображено у працях філософів (В.Л. Деркач, М.І. Дробноход, В.Г. Кремень, А.Н. Кочергін, М.І. Хілько та ін.); психологів (С.Д. Дерябо, Т.В. Іванова, А.М. Львовичкіна, Б.Т. Ліхачов, В.Ф.Моргун, С.Г. Москвічов, О.М. Паламарчук, В.І. Панов, В.О. Скребець, В.О. Ясвін та ін.).

Теоретико-методологічні засади неперервної екологічної освіти і виховання у навчальних закладах різних типів закладені І.Д. Зверевим, А.Н. Захлебним, І.Т. Суравегіною, Г.П. Пустовітом, В.В. Червонецьким та ін. Наукове обґрунтування принципів і підходів до побудови системи неперервної екологічної освіти і виховання у навчальних закладах здійснили В.В. Казначеев, Г.Н. Каропа, Л.Б. Лук'янова, Н.В. Левчук, Л.М. Немець,

Ю.П. Ожегов, О.В. Плахотнік, І.В. Удовиченко, Н.Б. Щокіна. Розробкою практичних підходів формування екологічної свідомості та культури в освітньому процесі займалися А.С. Волкова, Г.П. Волошина, В.В. Коваль, М.О. Колесник, О.В. Король, Т.В. Кучер, О.В. Лабенко, Д.І. Мельник, Н.А. Пустовіт.

Одним з найважливіших завдань екологічної культури та екологічного виховання є формування у громадян раціонального природокористування, вміння бачити екологічні наслідки, почуття відповідальності перед нинішніми та майбутніми поколіннями. В процесі неперервного екологічного виховання можна виділити такі етапи:

- екологічне просвітництво – це перший ступінь в екологічному вихованні, який формує перші елементарні знання про особливості взаємовідносин «суспільство-природа»;
- екологічна освіта – це психолого-педагогічний процес впливу на людину, метою якого є теоретичне формування екологічної свідомості;
- екологічне виховання – це формування в індивіда моральних принципів, що визначають його позицію та поведінку у сфері охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів. [1]

Становлення екологічної свідомості на сучасному етапі відбувається за такими основними напрямками, як:

- науковий, що проявляється у прагненні реалізувати на практиці наявні теоретичні знання про існуючі у природі зв'язки та набуті практичні навички щодо уникнення їхнього порушення в процесі господарської діяльності природокористувачів;
- економічний, що виражений в усвідомленні недоцільності продовження ведення господарської діяльності, що руйнує навколишнє природне середовище;
- культурний, виражений у прагненні зберегти навколишнє природне середовище як елемент соціокультурного простору;
- політичний, що проявляється у прагненні людей зберегти та примножити природні багатства відповідної країни та забезпечити добробут її населення.

Основною функцією екологічної відомості є забезпечення оптимізації взаємовідносин у системі «суспільство-природа», запобіганні екологічній кризі світового масштабу та вирішенні глобальних та регіональних екологічних проблем.

Екологічні знання мають особливе значення для майбутніх фахових молодших бакалаврів фінансово-економічного профілю як, насамперед, природокористувачів. Опанування професією повинно спиратись на пріоритетну роль екологічних знань та відповідних вмінь та навичок, що дозволить екологічно прогнозувати наслідки своєї професійної діяльності. Крім того, це сприяє включенню самих студентів у креативну пізнавальну діяльність.

Формування екологічної свідомості та культури у майбутніх молодших фахових бакалаврів фінансово-економічного профілю закладено у навчально-виховний процес. Дослідження доводять, що обізнаність молоді з екологічною проблематикою є фрагментарною, недиференційованою, вони краще орієнтуються в глобальних екологічних проблемах, ніж у регіональних, тобто проблемах свого регіону. Значна частина майбутніх економістів-фінансистів вважають себе непричетними до вирішення проблем довкілля. Тому необхідними умовами формування у студентів екологічної свідомості та культури повинні бути:

1. Розуміння власної відповідальності за стан навколишнього природного середовища та залежності від нього.
2. Формування системи цінностей, що включає природу.
3. Формування практичних вмінь і навичок та розробка відповідної стратегії поведінки.

Однією з умов формування екологічної свідомості є формування відповідної кардинально зміненої системи цінностей, визнання за природою «права голосу», надання цінності розвитку кожної людини, а також зміни в області управління та виховання. Сьогодні вирішальними постають цінності життя, пошук шляхів та засобів виживання людства за умов прогресуючого погіршення світової екологічної та соціальної ситуації. Тому одним з найважливіших завдань вищої освіти постає проблема формування екологічної свідомості екоцентричного типу, оскільки свідомість визначає поведінку людини, її діяльність, екологічну культуру, що в свою чергу призводить до належного рівня розвитку країни та людства в цілому. Екологічна свідомість формує активну громадянську позицію. Людина не може бути байдужою до оточення (як природнього, тек і соціального), в якому вона живе.[2]

Формування екологічної свідомості і поведінки майбутніх молодших фахових бакалаврів здійснюється на основі міждисциплінарного підходу, коли відповідна інформація включена до структури різних навчальних дисциплін. Зміст екологічної освіти і виховання базується на знаннях загальнонаукового, глобального і регіонального рівнів, тоді як інформація стосовно побутово-повсякденного рівня, що відноситься до зони компетенції студентів практично відсутня.

Освіта не повинна зупинятися на стадії простої поінформованості (теоретичне навчання), а виходити на складніші та проблематичні процеси навчання та виховання, цілеспрямованого формування особистості. Тому дуже важливим в педагогічній діяльності викладачів в процесі підготовки майбутніх молодших фахових бакалаврів фінансово-економічного профілю є використання таких форм і методів роботи, які б дозволили б, незважаючи на недосконалість існуючих навчальних програм, забезпечити формування екологічної свідомості та екологічної культури.

Найпоширенішими методами екологічної освіти є бесіда, підготовка рефератів, презентацій, творчих проєктів тощо, тобто ті, що формують навички пошуку та систематизації інформації. Проте, на мою думку, для формування екологічної культури та свідомості, доцільним також є використання форм і методів, спрямованих на розвиток мотиваційно-ціннісних та поведінково-діяльнісних складових екологічної свідомості та культури, зокрема:

- 1) Дослідження.
- 2) Постановка проблемних завдань, відповіді на які студенти знаходять протягом заняття, аналізуючи та узагальнюючи отриману інформацію.
- 3) Інтерактивні методи: мозковий штурм, вивчення конкретних ситуацій, обговорення критичного явища, групова дискусія, рольова гра, імітація, семінар, групові проєкти, завдяки яким джерелом інформації, носіями екологічних норм і вимог виступають самі студенти, а екологічні норми і вимоги сприймаються як їх власний вибір і рішення, що є значно потужнішим стимулом, ніж зовнішній примус.
- 4) Використання інформаційних комп'ютерних технологій, мультимедійного супроводу навчальних занять.
- 5) Залучення студентів до громадського екологічного руху, активної участі у різноманітних природоохоронних заходах.
- 6) Позааудиторна робота: конференції, семінари, вікторини, гурткова робота, факультативи.

Саме такі форми роботи, на мою думку, дають можливість вийти за межі програми навчальних дисциплін, доповнити знання, уміння, навички, досвід майбутніх молодших бакалаврів фінансово-економічного профілю та передбачають вибір і прийняття рішень, аналіз та оцінку ситуацій, сприяючи формуванню екологічної поведінки.

Отже, формування екологічної свідомості та культури є складним навчально-виховним процесом, що поєднує в собі формування сукупності знань про навколишнє природне середовище, природоохоронні уміння, психологічно вмотивовані дії, що забезпечують узагальнене й цілеспрямоване відображення зовнішнього світу, прогнозування їхніх наслідків, контроль та управління поведінкою особистості.

Список використаних джерел:

1. Варго О.М. Екологічна свідомість як умова становлення екологічного суспільства: дис. канд. філософ. наук: 09.00.03 / Харківський ун-т повітряних сил ім. Івана Кожедуба.- Х., 2006.
2. Громадська оцінка екологічної політики в Україні. Доповідь українських громадських екологічних організацій. – К., 2018. – с.45-48.

Дацкова І.В., бакалавр,

Науковий керівник:

викладач кафедри мистецьких дисциплін

Школьнік О.О.

*КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний
коледж ім. М. Грушевського»*

ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ КОЛЕКТИВНОЇ РОБОТИ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Колективна творча діяльність на уроках образотворчого мистецтва досить часто використовується в практиці закладів загальної середньої освіти. Вона користується популярністю не лише перед учителів, але й викликає активний інтерес у школярів. Спільна художньо-естетична діяльність сприяє формуванню в середовищі школярів позитивних взаємин з однолітками, вміння співпрацювати, розуміти і поважати художню творчість інших. Колективна діяльність визначається педагогами як рівноправна особистісна взаємодія загальних зусиль з метою досягнення високого рівня активності, колективної спільності та індивідуального задоволення, що виявляється в адекватній оцінці себе та інших, реалізації творчого потенціалу та художньої діяльності.

У Державній національній програмі «Освіта (XXI століття)» передбачається одне з головних завдань школи – всебічний розвиток та виховання особистості через формування в учнів бажання і вміння вчитися, через формування здатності виконувати творчі завдання індивідуально та у колективному середовищі однолітків [1, с. 6]. Колективна образотворча діяльність має величезне значення в художньому вихованні школярів різних вікових груп та є дієвим засобом активізації розвитку їхнього творчого потенціалу, формування та вдосконалення навичок спільної роботи, формування потреби в спілкуванні та посилення інтересу до образотворчого мистецтва.

Проблему колективної творчої діяльності досліджували у своїх наукових працях педагоги та психологи В. Авдєєв, І. Бех, Л. Виготський, О. Рудницька, О. Савченко, М. Фіцула та інші. На необхідності врахування вікових особливостей школярів у процесі навчальної діяльності наголошували Б. Батманов, В. Волощук, І. Кадовська, М. Ратушняк. в аспекті занять образотворчого мистецтва над цією проблемою працювали Є. Антонович, Л. Венгер, Є. Ігнатов, М. Кириченко, О. Марущак, Б. Неменський, В. Рибалка, Т. Рубля, С. Федун, В. Щербаков та інші [5, с. 12].

Колектив передбачає цілеспрямований комплекс особистостей, об'єднаних суспільно значимими цілями, спільною діяльністю для їх досягнення, взаємною відповідальністю та самоуправлінням. В основі колективної образотворчої діяльності знаходяться три форми організації спільної діяльності, виділені психологами: спільно-індивідуальна, спільно-послідовна, спільно-взаємодіюча [2, с. 15].

Спільно-індивідуальна діяльність передбачає, що кожен учень індивідуально виконує зображення або виріб, який на завершальному етапі стає частиною, елементом колективної композиції. Узгодження дій кожного з учасників спільної праці здійснюється на початку уроку, на першому етапі при розробці ідеї спільної композиції, при плануванні подальшої роботи, і в кінці уроку, на останньому етапі, коли складається і узагальнюється колективна композиція.

Спільно-послідовна діяльність передбачає послідовне виконання учнями певної технологічної операції, коли результат роботи одного учня має стати предметом діяльності іншого. Це процес-гра, де кожен учень уподібнюється майстру, відіграє роль художника-майстра, що працює на лінії конвеєру художнього виробництва.

Спільно-взаємодіюча діяльність передбачає або одночасну спільну роботу всіх учасників колективної творчості, або постійне узгодження дії всіх учасників колективної діяльності. Ця форма організації колективної діяльності вимагає від учителя певних організаторських здібностей, а від школярів – вміння спілкуватися в процесі практичної діяльності, співпрацювати, поважати чужу ініціативу, відстоювати власні ідеї в процесі узгодження питань змісту і форми, використання матеріалів і техніки виконання композиції [4, с. 58].

Успіх будь-якої діяльності залежить від її організації. Організація колективної діяльності на уроках образотворчого мистецтва вимагає від учителя особливої підготовки. При виборі теми і методики колективної образотворчої діяльності важливо враховувати такі методичні моменти: місце колективної діяльності в тематичному плані і в структурі уроку, вікові особливості учнів, посильність завдання і доступність образотворчої технології його виконання. Вибір форми і методики організації спільної діяльності залежить від типу уроку образотворчого мистецтва, його основної мети: повідомлення нового матеріалу, закріплення пройденого або узагальнення знань, отриманих протягом кількох уроків.

Організація колективної роботи школярів на уроках образотворчого мистецтва буде доцільною та продуктивною, якщо забезпечити реалізацію певних педагогічних умов, зокрема:

- обізнаність учителя образотворчого мистецтва зі специфікою організації та проведення колективної художньої діяльності;
- знання вчителем основних характеристик психології учнівського колективу та форм, методів і прийомів цілеспрямованого формування згуртованого, налаштованого на працю колективу класу;
- вміння зацікавити школярів, створити ситуацію успіху;
- забезпечення уроків образотворчого мистецтва необхідною матеріальною художньо-технічною базою [3, с. 21].

Таким чином, всі форми колективної художньої діяльності вимагають від сторін освітнього процесу певного досвіду спілкування: вміння і бажання співпрацювати, поважати чужу ініціативу, відстоювати власні ідеї тощо. Ефективність проведення колективної творчої діяльності на уроках образотворчого мистецтва залежить від фахового рівня вчителя, його відповідального ставлення до професійних обов'язків.

Колективна діяльність має велике значення в художньому вихованні школярів, є засобом активізації розвитку їх творчого потенціалу, формування та вдосконалення навичок спільної роботи, розвитку потреби в спілкуванні та інтересу до образотворчої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). – К. : Райдуга, 1994. – 112 с.
2. Інноваційні технології навчання від А до Я / упор. В. Волканова. – К. : Шк. світ, 2011. – 96 с.

3. Кириченко М. А. Основи образотворчої грамотності: Навч. посіб. / М. А. Кириченко, І. М. Кириченко. – К.: Вища школа., 2001 – 109 с.
4. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія / Л. М. Масол; Ін-т пробл. виховання АПН України. – К. : Промінь, 2006. – 432 с.
5. Рудницька О. П. Основи викладання мистецьких дисциплін / О. П. Рудницька. – К. : Просвіта, 1998. – 184 с.

**Бурдельна О.В., бакалавр,
Науковий керівник:**
*викладач кафедри мистецьких дисциплін
Шкільник О.О.
КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний
коледж ім. М. Грушевського»*

ВПЛИВ ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ШКОЛЯРІВ

Одним із важливих завдань сучасної освіти є створення необхідних умов для формування творчої особистості, реалізації її природних здібностей. Особливе місце в процесі гуманізації освітнього середовища належить художньо-естетичному циклу навчальних дисциплін, серед яких – декоративно-прикладне мистецтво, що є важливою складовою частиною системи художньої освіти, одним із засобів художнього, громадянського та духовного розвитку особистості, формування активного естетичного ставлення до дійсності. Прилученню учнів до декоративно-прикладного мистецтва можна здійснювати на уроках образотворчого мистецтва [1, с. 62].

Педагогічна цінність пізнання декоративно-прикладного мистецтва пояснюється наступними важливими причинами: твори цих видів мистецтва дозволяють виховувати у школярах певну культуру сприйняття матеріального світу, сприяють формуванню естетичного ставлення до дійсності, допомагають пізнати художньо-виразні засоби інших видів образотворчого мистецтва. Саме тому декоративно-прикладне мистецтво є одним із факторів гармонійного розвитку особистості. За допомогою декоративної діяльності відбувається збагачення душі дитини, прищеплюється любов до свого краю. Народна декоративна діяльність зберігає й передає новим поколінням національні традиції й вироблені народом форми певних відносин до світу. Мистецтво декоративної діяльності допомагає розкрити дітям світ прекрасного, розвивати в них художній смак.

На думку І. Демченко, на уроках образотворчого мистецтва в школі слід використовувати такі способи використання засобів декоративно-прикладного мистецтва: сприйняття творів декоративно-прикладного мистецтва та навчання декоративно-прикладній творчості [1, с. 63].

Основними напрямками роботи по декоративній діяльності на уроках образотворчого мистецтва є:

- знайомство учнів із виробами декоративно-прикладного мистецтва;
- самостійне створення школярами декоративних виробів.

Аналіз навчальних програм з образотворчого мистецтва засвідчив, що ознайомлення учнів з елементами народних розписів в Україні можна розпочинати з 2 класу. Під час вивчення теми «Декоративно-прикладне мистецтво» учні мають змогу отримувати перші знання про декоративний розпис, як самобутню галузь українського мистецтва та вчитися виконувати посильні композиції на основі перегляду творів майстрів українського народного розпису.

Знайомляться учнів і з різновидами мазків: «гребінчик», «зернятко», «горішок» і «перехідний мазок», «бігунець», цим самим виховуючи інтерес до народного мистецтва.

Особлива увага при вивченні декоративного розпису приділяється в 4 та 5 класах. Зокрема, підручники з «Образотворчого мистецтва» для цих класів містять розділ «Казкова квітка Петриківки», де розміщена інформація про методи та правила роботи над розписом. Уся інформація в підручниках переплітається із зображеннями робіт народних майстрів та прикладами виконання елементів петриківського розпису.

Розділ складається зі вступу, який несе коротку інформацію про петриківський розпис, низки вправ та правил, які необхідні для роботи та нових елементів петриківського розпису. Володіючи прийомами декоративного розпису учні власноруч зуміють зробити чудові подарунки для своїх рідних, опираючись на здобуті ними знання виконання елементів розпису.

Декоративна діяльність на уроках образотворчого мистецтва розпочинається зі знайомства дітей з декоративно-прикладним мистецтвом України. Форми проведення уроків образотворчого мистецтва для ознайомлення учнів з декоративно-прикладним мистецтвом різні: подорожі по музеях, знаменитими своїми художніми промислами, перетворення в майстрів-художників. На таких уроках вирішуються пізнавальні, навчальні й творчі завдання. Знайомлячи школярів із виробами народних промислів, важливо прилучати дітей до рідної культури, допомогти їм увійти в світ прекрасного, вчити бачити й почувати неповторні сполучення фарб природи, будити потребу любити й радіти життю. Необхідно навчити школярів бачити естетичні властивості предметів, розмаїть і красу форми, сполучення кольорів і відтінків, адже вдивляючись, міркуючи, діти вчать розуміти, почувати, любити [2, с. 41].

У декоративно-прикладному мистецтві творчі здібності дітей розвиваються в різних напрямках: спочатку у створенні ескізів на папері; у продумуванні елементів візерунка; у розташуванні їх на обсягах; у створенні предметів декоративного характеру; вмінні знайти спосіб зображення й оформлення предмета; у перенесенні задуманого декоративного візерунка на виріб. Із метою емоційного виховання розглядання предметів можна супроводжувати художнім словом, примовками, образними словами, які використовують народні майстри, звучанням народної музики, частівок, пісень. Короткі образні характеристики допомагають дітям запам'ятати того або іншого персонажа, формують доброзичливе ставлення до нього.

У геометричному орнаменті бажано вчити школярів розумінню того, що складний візерунок складається з найпростіших, знайомих частин – крапки, кружка, кільця, прямих і хвилястих ліній. Спочатку потрібно пояснювати, як намалювати нескладний візерунок, а потім запропонувати учням самим його виконати. Тим, у кого не виходить, дати подивитися таблиці з елементами й компоновання їх у візерунку.

Основними видами декоративно-прикладної діяльності на уроках образотворчого мистецтва в школі є декоративне малювання, декоративна аплікація та декоративне ліплення.

Декоративне малювання – це малювання різних орнаментів за допомогою гуашевих фарб на площині паперу та об'ємних виробів із глини. Зміст уроків образотворчого мистецтва по декоративному малюванню наступний:

- малювання візерунків і декоративних елементів за зразком;
- самостійне виконання в квадраті, колі візерунків із форм рослинного і тваринного світу (декоративна переробка листя дерев, квітів, грибів тощо), а також геометричних форм (кіл, трикутників, прямокутників);
- малювання казкових птахів, тварин, казкових квітів за мотивами народних майстрів [4, с. 13].

У процесі виконання декоративної роботи діти вчать застосовувати лінії симетрії, чергування елементів. На уроках образотворчого мистецтва використовують такі матеріали як: папір, кольорові олівці, пензлик, акварельні і гуашеві фарби.

Декоративна аплікація – це створення композиції шляхом наклеювання різаних елементів із кольорового паперу. На уроках образотворчого мистецтва по виготовленню аплікації діти створюють орнаменти чи художнє зображення шляхом наклеювання

різнокольорових шматочків паперу чи тканини. У процесі створення певного візерунка ставиться завдання навчити дітей виконувати візерунок у певній колірній гамі, характерної для того або іншого виду народного декоративного мистецтва: димковий, хохломський, городецький розпис, у теплих або холодних тонах тощо. Знайомство дітей з різними кольорами й навчання одержанню відтінків дозволяє їм використовувати при складанні візерунків не тільки основні кольори, але й відтінки. Після складання ритмічних візерунків із повторюваними елементами учнів поступово навчають складати симетричні, а потім й асиметричні композиції.

Аплікаційні роботи виконуються з кольорового паперу, з природних матеріалів – соломки, листків, трав, засушених квітів, із тканини, ниток, вирізок із газет і журналів.

Декоративна ліпка – ліплення за допомогою стеків, наліплювання, різних предметів народного вжитку. Змістом декоративного ліплення можуть бути посуд, намисто, настінні й настільні пластинки. За змістом декоративне ліплення умовно можна розділити на два види: предметне з елементами ліпного декору і власне декоративне ліплення. До першого виду відноситься декорування посуду, глиняних іграшок, казкових образів, зображень тварин та птахів. До власне декоративного ліплення можна віднести створення декоративних пластин та прикрас.

Цікавою та цінною у виховному плані є також робота по виготовленню школярами ліпних декоративних прикрас: сережок, кулонів, намиста, брошок, підвісок. Якщо діти мають певний досвід декоративного ліплення, то виготовлення декоративних прикрас не складає для них труднощів. Водночас, вони мають можливість виявити творчість, ініціативу, власними руками готувати подарунки і сувеніри для мам, сестричок, іменинників.

Уроки по декоративному ліпленню значно поглиблюють естетичні уявлення дітей, привчають розумітися в ліпній орнаментальній пластині, помічати скромну красу ліпного декору, розуміти його значення для покращення естетичної виразності предметів, формують естетичну культуру.

Ознайомлюють учнів на уроках образотворчого мистецтва і з писанкарством. Зважаючи на те, що творчий потенціал мистецтва писанкарства реалізується в загальноосвітній школі досить обмежено (з огляду на складність мистецтва), на уроках образотворчого мистецтва використовують переважно нетрадиційні техніки, наприклад, оздоблення яйця аплікацією з паперу, тканини чи соломки, а також такі види традиційної писанки, як дряпанка, крашанка. Ці способи, оздоблення яєць найбільш легкі та доступні для дітей. Виготовлення писанки традиційним способом, а також складніші нетрадиційні техніки (зокрема, обплетення бісером, оздоблення мозаїкою з бісеру тощо) використовується переважно в гуртковій роботі, оскільки їх виготовлення займає більше часу.

Таким чином, зміст уроків образотворчого мистецтва у закладах загальної середньої освіти повинен бути наповнений творами декоративного мистецтва України, при знайомстві з якими увага дітей звертається на красу, добірність, смак, з яким вони виконані. Учні знайомлять із символікою українського мистецтва, вчать використовувати її у процесі виготовлення власних виробів (малюнків, аплікацій, ліплень, витинанок тощо), вчать розуміти символіку українського мистецтва, виділяти виразні елементи декоративного мистецтва, що має надзвичайно важливе значення для формування національної свідомості школярів, виховання справжніх українських патріотів.

Список використаних джерел:

1. Демченко І. Творчий розвиток школярів засобами образотворчого мистецтва / І. Демченко // Рідна школа. – 2002. - № 6. - С.62-64.
2. Котляр В. П. Основи образотворчого мистецтва і методика художнього виховання дітей: навчальний посібник / В. П. Котляр. – К. : Кондор, 2006. – 200 с.
3. Лозко Г. Українське народознавство / Г. Лозко. – Тернопіль : Мандрівець, 2011. – 512 с.
4. Сирота В. Художньо-прикладна спрямованість образотворчого мистецтва в школі / В. Сирота // Мистецтво та освіта. – 2002. – № 4. – С. 13-15.

**Шаповал А.Ф., бакалавр,
Науковий керівник:**
викладач кафедри мистецьких дисциплін
Школьник О.О.
*КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний
коледж ім. М. Грушевського»*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕСТЕТИЧНОГО СПРИЙМАННЯ ТВОРІВ ЖИВОПИСУ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ШКОЛІ

Проблема залучення школярів до мистецтва живопису в умовах сучасного розвитку освіти є важливим напрямком педагогіки і має ще багато недосліджених аспектів. Освіта сьогодення набула в царині мистецтва особистісно орієнтованого спрямування, тому повноцінне художньо-естетичне виховання школярів засобами живопису важливо розглядати саме з такого підходу. Під поняттям художньо-естетичного ставлення до мистецтва розуміємо позицію особистості, яка складається внаслідок сприйняття творів живопису і проявляється у вираженні нею естетичних почуттів, емоцій, суджень, об'єктивної оцінки, що впливають із задоволення її духовних потреб та проявляються у прагненні до відтворення сприйнятого в різних видах художньо-творчої діяльності.

Змалку діти дуже люблять малювати. Завдання вчителя зберегти і розвинути дитячу активність, виховати працьовитість. Вчитель повинен навчити дітей працювати за планом, обмірковувати послідовність виконання роботи, логічно мислити, робити висновки на підставі спостережень натури, доводити почату справу до кінця [4, с. 63].

На уроках образотворчого мистецтва вивчають предмети навколишньої природи і оточення. Малювання розвиває вміння бачити і передавати на площині аркуша паперу зображення видимого. Вміння «бачити» важливо розуміти не як фізичний розвиток, а в широкому розумінні: вміння бачити перспективні зміни форми, красу навколишньої дійсності, різноманітність і чарівність природи. Учитель повинен навчити дітей «бачити» навколишній світ. Звертаючи увагу дітей на красу природи й мистецтва, вчитель пробуджує естетичні почуття [5, с. 39].

Головним завданням викладання образотворчого мистецтва є навчання учнів основам реалістичного малюнка, тому вчитель будує свою роботу з учнями на спостереженні і вивченні навколишньої дійсності. Діти приходять в школу з різними навичками малювання; запас знань, образних уявлень у них досить незначний, переважна більшість дітей не має уявлення про форму. Твори живопису є одним із засобів ознайомлення учнів із життям. Вони допомагають їм краще зрозуміти його. Потрібно ознайомлювати дітей з картинами художників, звертаючи їх увагу на реалістичність мистецтва, на майстерність художника, який за допомогою пензля і фарб уміло передає найтонші відтінки явищ природи, найглибші переживання людини [2, с. 42].

У процесі естетичного сприймання об'єктів дійсності учні по-різному реагують на їх естетичні якості. Одні об'єкти зумовлюють певні естетичні судження і почуття, а інші – ні. В естетичних судженнях учнів насамперед відображається спрямованість естетичного ставлення, вибіркового характеру сприймання. У подальшому коло об'єктів, які учні вважають красивими, розширюється за рахунок того, що їх розумінню стає більш доступне прекрасне як у самій людині, так і в її праці.

Найбільшими можливостями для формування естетичних почуттів та естетичного ставлення до мистецтва володіють живописні твори пейзажного жанру. Пейзаж – один з найпопулярніших серед дітей жанрів живопису, Картини пейзажистів дають людині естетичну насолоду і посилюють любов до рідної землі, до її чарівної краси. Не випадково пейзажисти, які узагальнили і якнайповніше відобразили народне уявлення про природу та її

красу, дістали найширше визнання: творчість їх увійшла в скарбницю світової художньої культури [3, с. 60].

Важливою властивістю мистецтва є його емоційна дійовість. Якщо художній твір не пробуджує в людини почуття, то він не доходить до неї, не збагачує її своїм змістом. Отже, емоційність картини залежить від того, як глядач відчув її колорит, який у свою чергу передає настрій зображеного.

Працюючи над пейзажем, художник створює образ природи, ставлення людини до природи. Пейзажний живопис розрахований не лише на відтворення тих зорових ефектів, якими нагороджує нас природа, що сяє вічною красою. Художній пейзаж відображає, насамперед, сприймання природи людиною, певне ставлення до неї, яке завжди пов'язане з світоглядом художника, певним колом ідей, переживань тощо. Художній задум розкривається в творі з явним розрахунком на пригадування й асоціації, що повинні виникати в глядача, який сприймає пейзаж.

Розуміння творів живопису в людей різне. Це відбивається і на характері їх естетичного ставлення до цих творів. Для того щоб успішно вчити дітей розуміти твори живопису, важливо знати особливості естетичного сприймання ними цих творів на певних вікових етапах розвитку.

Переважній більшості учнів пейзажні твори подобаються своїми зовнішньо-красивими ознаками: кольором, формою, розміром. Школярам, як правило, подобаються картини, намальовані яскравими, бадьорими фарбами. У своїх судженнях вони підкреслюють естетичні властивості природи, наприклад, їм подобається те, що яскраво забарвлене: «червоні жоржини», «молода зелена травичка». Учні в своїх судженнях не говорять про почуття, проте, якщо простежити за виразами їх обличчя, інтонацією, то можна сказати, що вони досить емоційно ставляться до тих об'єктів, які сприймають. Така естетична реакція на колір проявляється у вигуках: «Як красиво, який колір!» [5, с. 40].

Відчуття кольору в дітей – одне з найсильніших естетичних відчуттів. Почуття кольору є найпопулярнішою формою естетичного почуття взагалі. Почуття, які учні переживають під час естетичної реакції на колір, - це прості естетичні почуття, почуття естетичного задоволення.

Естетичне ставлення до кольору в них мають різні відтінки. Так, деяким учням подобається колір не всієї картини, не як певний чуттєвий тон, а як властивість окремого предмета. Для них колір є проявом певної естетичної властивості предмета, сигналом того, що цей предмет має специфічні естетичні якості [1, с. 36].

В естетичних судженнях учні намагаються дати диференційовану оцінку тим почуттям, які вони переживають. «Коли роздивляюсь картину, у мене виникає, приємний настрій, але не веселий». Дуже часто свої естетичні почуття діти називають приємними, але дати пояснення, яке це приємне, для них важко. Особливо важко їм дати оцінку об'єкту, який збудив це приємне почуття.

В естетичних судженнях учнів яскраво виявляються складні асоціативні зв'язки образів безпосереднього сприймання пейзажних творів із наявними образами уяви, а цьому сприяють власні спостереження учнів, їх життєвий досвід, знання з літератури. Так, розуміння краси прозорого, ясного неба базується на образах безпосереднього сприймання його учнями. При сприйманні картини у школярів виникають образи за асоціацією. Це збагачує їх безпосереднє сприймання, робить його глибшим, естетично насиченим.

Подальший розвиток естетичного ставлення до творів мистецтва проявляється в підвищенні інтелектуального компонента, у доборі об'єктів зображення, що подобаються учням. Якщо в молодших школярів присутня лише розповідь по картині, то в учнів середніх класів це не тільки розповідь про те, що вони бачать (безпосередньо сприймають), а й певні міркування, пов'язані з їх знаннями. Часто це розповідь не про всі зображені об'єкти, а лише про той, який учня найбільше вразив, який найбільше подобається. Учень вибирає його з загальної композиції і починає над ним міркувати, розкривати в ряді суджень естетичне ставлення до зображеного.

Таким чином, зіставлення явищ, відображених у художніх образах, з явищами, які учні спостерігали в житті, приводить їх до розуміння характерних сторін цих явищ, що в свою чергу дає змогу виробити емоційну художньо-естетичну оцінку, аналогічну до авторської. А це важлива умова формування правильного естетичного ставлення не лише до творів мистецтва, а й до навколишньої дійсності, формування в учнів правильних естетичних уявлень і оцінок.

Список використаних джерел:

1. Белкіна Е. Виховання мистецтвом / Е. Белкіна // Мистецтво та освіта. – 2001. – № 2. – С. 36-38.
2. Васильєва О. Розвиток творчої особистості дитини в образотворчій діяльності / О. Васильєва, І. Поклад // Мистецтво та освіта. – 2002. – № 2. – С. 42-43.
3. Гіптерс З. Мистецтво як засіб художньо-естетичного виховання / З. Гіптерс // Рідна школа. – 2001. – № 9. – С. 60.
4. Демченко І. Творчий розвиток школярів засобами образотворчого мистецтва / І. Демченко // Рідна школа. – 2002. – № 6. – С. 62-64.
5. Єрьоміна О. Формування естетичного сприйняття творів мистецтва: З досвіду роботи / О. Єрьоміна, І. Сердюк // Мистецтво та освіта. – 2000. – № 1. – С. 39-41.

Білик Ю.П., аспірантка

*Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського,
викладач математики, інформатики КЗВО «Барський
гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського»*

Костюк В.О., студентка 1 курсу

КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського»

РОЗВИТОК ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ: ПЕРЕДУМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Модернізація змісту освіти, євроінтеграційні процеси, введення карантину, зумовленого пандемією коронавірусу, та соціально-економічні виклики суспільства сприяли підвищенню значимості дистанційної освіти як в Україні, так й у світі в цілому. Нормативну базу для введення дистанційного навчання в закладах освіти складають наступні документи: закон України «Про вищу освіту», закон України «Про освіту», «Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти», лист Міністерства освіти і науки України «Щодо організації дистанційного навчання», «Концепція розвитку дистанційної освіти України».

Дистанційна форма освіти з'явилась як відповідь освітніх систем, з одного боку, на об'єктивні тенденції глобалізації світу, підвищення динаміки його соціально-економічного розвитку, а, з іншого, є реакцією на бурхливий розвиток інформаційних і телекомунікаційних технологій, необхідність їх застосовування в освітній практиці як засіб навчання і предмет вивчення та дослідження [1, с. 78].

Питання впровадження дистанційного навчання вивчали О. І. Огієнко [9], В. Ю. Биков [1], Ю. І. Мальований [6], К. Р. Колос, Г. А. Шиліна, О. М. Хара, Є. Г. Прокоф'єв, В. М. Кухаренко, В. В. Бондаренко, О. П. Муковіз тощо, однак аналіз наукових джерел свідчить про необхідність подальшого і глибшого дослідження даної тематики.

Метою роботи є теоретичний аналіз проблем та перспектив розвитку дистанційного навчання в Україні.

Дистанційне навчання – це прогресивна педагогічна технологія, яка ґрунтується на сучасних досягненнях у галузі інформаційних та телекомунікаційних технологій. Впровадження дистанційного навчання допоможе реалізувати принцип навчання впродовж життя, а отже забезпечить безперервність освіти [4, с. 2]. Однак до 2020 р. дистанційне навчання в закладах загальної середньої освіти в Україні на відміну від окремих закладів вищої освіти, в основному розглядалося лише як додатковий спосіб набуття знань, підготовки до контрольних робіт, тестів, ЗНО; ефективного доповнення до традиційних форм освіти [3, с. 18].

Система дистанційного навчання для України є порівняно новим різновидом створення освітньої продукції. У розвитку дистанційного навчання в Україні деякі дослідники виокремлюють два етапи: початковий та сучасний. Перший тривав з 1990 до 1998 рр. і був ознаменований розробкою та запровадженням концепції гнучкого дистанційного навчання на основі глобальних комп'ютерних комунікацій, тобто використанням інформаційних і комунікативних технологій у навчанні; створенням комп'ютерних телекомунікаційних лабораторій; розробкою дистанційних навчальних програм та курсів; технологічним і методологічним забезпеченням дистанційного навчання. На другому етапі, який розпочався 1999 р. і триває досі, інтелектуальні інформаційні технології використовуються для підтримки безперервного навчання: створюються інформаційно-навчальні середовища, віртуальні лабораторії, мультимедіатехнології, віртуальні товариства тощо [8, с. 188].

В Україні першими стали на шлях впровадження дистанційної форми навчання Національний технічний університет України (КПІ), Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Сумський державний університет, Харківський національний університет радіоелектроніки, Хмельницький національний університет, Херсонський державний університет [2, с. 9].

Поняття дистанційного навчання характеризується багатоаспектністю та наявністю різних підходів до його визначення. Маринченко Г. М. виділяє наступні підходи до означення назв форм навчання на відстані: дистанційне учіння – отримання учнем знань за допомогою Інтернету, комп'ютерів, телебачення, радіо тощо; дистанційне навчання – викладання «на відстані»; дистанційна освіта – поєднання праці викладача і студента, якщо немає безпосереднього контакту між ними; теленавчання – навчання з використанням супутникового й інших варіантів телебачення; навчання за допомогою мережі як використання переважно одного лише Інтернету; телематична освіта є найширшим із зазначених понять, що включає спільні дії всіх учасників навчання з використанням усієї гами інформаційних засобів [7, с. 189].

У Законі України «Про освіту» [10] зазначається, що дистанційна форма здобуття освіти – це індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

Дистанційне навчання має низку переваг перед іншими формами навчання, серед яких можна виділити такі: орієнтацію на потреби сучасного вчителя; нові підходи до навчання; навчання у зручній для учасників освітнього процесу час; можливість здобувати освіту в будь-якому місці; економію коштів; постійну онлайн-підтримку тощо [7, с. 190].

Однак, незважаючи на позитивні тенденції у розвитку системи дистанційного навчання, Україна суттєво відстає у цій сфері від розвинених країн і не в повній мірі задовольняє освітніми потребами суспільства. Таке відставання зумовлено наступними проблемами, описаними зокрема І. Гайдамашко та О. Шквир:

1. Запровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освіті і науці, включаючи систему дистанційного навчання, не визнано на державному рівні як одного з пріоритетних напрямів розвитку освіти, не координується і не розвивається на єдиній

системній основі.

2. Відсутність комплексного підходу до створення національного освітньо-наукового інформаційного середовища України.

3. Відсутність бюджетного фінансування розвитку системи дистанційного навчання та інших складових освітньо-наукового інформаційного середовища.

4. Несформованість та недосконалість нормативно-правової бази дистанційної форми навчання [2, с. 13].

Для вдосконалення та поширення дистанційних технологій необхідне рішення двох основних проблем. Головна, знаходиться в області права, інша – в сфері фінансування робіт з розробки та впровадження інноваційних технологій [5, с. 87]. Іванченко Г. В. та Мальований Ю. І. виокремлюють низку першочергових заходів і напрямів, спрямованих на успішне вирішення згаданих проблем:

–забезпечення усіх учасників освітнього процесу надійним інтернет-зв'язком і необхідними цифровими засобами спілкування для ефективної роботи в режимі онлайн;

–створення якісного, всеосяжного, вседоступного базового контенту, який давав би можливість педагогам не лише використовувати готові технології, а й вибудовувати власні онлайн-системи навчання предмета;

–здійснення підготовки вчителів та учнів до ефективної роботи в умовах дистанційного навчання, забезпечення сформованості необхідних для цього методичної, інформаційно- технологічної та інших компетентностей;

–формування надійного науково-методичного супроводу дистанційного навчання, розроблення його цілісної дидактичної теорії і дослідження методичних аспектів;

–упорядкування на державному рівні нормативного регулювання дистанційного навчання [6, с. 2];

– розробка і реалізація Загальноукраїнської програми дистанційної безперервної освіти;

– створення варіативних методик з дистанційного навчання людей з різними рівнями здібностей, віком і потребами;

– створення системи підтримки проектів, нововведень в технології дистанційної освіти, її заочних та інших форм [5, с. 87].

В свою чергу, Огієнко О. І. стверджує, що водночас впровадження дистанційного навчання залежить від:

–рівня розробленості науково-теоретичного забезпечення організації дистанційного навчання у закладах освіти;

–фактичного рівня готовності викладачів, вчителів до здійснення дистанційної освіти та реального стану і характеру підготовки майбутніх фахівців щодо реалізації елементів дистанційної освіти у власній професійній діяльності;

–використання інноваційних освітніх технологій, що базуються на дистанційній освіті;

–методологічної системи дистанційного навчання [9, с. 60].

Отже, дистанційне навчання в Україні потребує подальшого розвитку з опорою на прогресивний зарубіжний досвід та новітні досягнення в сфері освіти і технологій. Питання вдосконалення дистанційної форми здобуття освіти покликане сприяти вирішенню низки актуальних проблем, серед яких підвищення рівня якості та доступності освіти, зокрема і в умовах карантину, реалізація потреб здобувачів в освітніх послугах та підготовці кадрів, розвиток єдиного освітнього простору в рамках світової спільноти.

Список використаних джерел:

1. Биков В. Ю. Дистанційна освіта: актуальність, особливості і принципи побудови, шляхи розвитку та сфера застосування. *Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби і технології*: Колективна монографія. К.: Атіка, 2005. 252 с.

2. Вишнівський В. В., Гніденко М. П., Гайдур Г. І., Ільїн О. О. Організація дистанційного навчання. Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів. Навчальний посібник. Київ: ДУТ, 2014. 140 с.
3. Гайдамашко І., Шквир О. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до дистанційного навчання. *Молодь і ринок*. 2020. №3-4 (182-183). URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/216616/216630>.
4. Дем'яненко О. М. Перспективи розвитку дистанційної освіти в Україні. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/23646/1/Osvita.PDF>.
5. Іванченко Г. В. Тенденції розвитку дистанційної освіти в Україні. *Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія* : матеріали міжвузівського вебінару (м. Вінниця, 31 березня 2017 р.) / відп. ред. Л. Б.Ліщинська. Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ, 2017. С. 85-88. URL: http://www.vtei.com.ua/images/VN/31_03.pdf.
6. Мальований Ю. І. Дистанційне навчання: реалії і перспективи. *Вісник НАПН України*. 2020, № 2(1). URL: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-10-1>.
7. Маринченко Г. М. Дистанційна освіта в Україні: історія та сучасний стан. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Випуск 22. Т. 3. С. 188-191. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/22/part_3/43.pdf.
8. Мась Н. М., Сторожук Н. А., Ряба Л. О., Солодєєва Л. В. Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду використання дистанційного навчання в освіті та його ефективність. *Зб. наук. пр. Військового ін-ту Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка*. Київ, 2013. Вип. 41. С. 183–190. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpviku_2013_41_33.
9. Огієнко О. І. Дистанційна педагогічна освіта: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Методичні рекомендації*. 2012. 75 с. URL: http://ipood.com.ua/data/NDR/Information_technology/2012_Ogienko_recomend.pdf.
10. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. (дата звернення: 06.11.2021).

Козинець О.В.

*к.п.н., доцент кафедри логопедії та логопсихології,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,*

Карпець О.В.

*магістр кафедри логопедії та логопсихології,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова*

АЛЬТЕРНАТИВНІ ТА ДОДАТКОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК СПОСІБ ВЗАЄМОДІЇ З ОТОЧЕННЯМ ДІТЕЙ ІЗ АУТИСТИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

На сьогоднішній день в Україні аутизм став однією із найважливіших проблем не лише корекційної педагогіки, а й дитячої психіатрії. Адже за останні роки кількість дітей, яким ставлять це порушення, різко збільшилась, а батьків цих дітей дуже лякає уже сама згадка про нього [1, с. 31].

Аутизм і розлади аутистичного спектра зустрічаються доволі часто, «фактично у співвідношенні одна дитина із 68, і належність до конкретної національності та соціальний статус людини немає значення». До того ж висока частота таких розладів, їхній хронічний характер роблять аутизм реальним соціально-медичним лихом у всьому світі. [7, с. 8-9]. Тож діти з аутизмом є особливою категорією дітей, із якими працює логопед та інші спеціалісти [5, с. 31].

Аутистичний розлад (Autistic disorder), або аутизм, є важкою формою патології розвитку, що характеризується порушеннями соціальних, комунікативних і мовленнєвих функцій, а також наявністю нетипових інтересів і форм поведінки. Аутизм впливає на всі

види взаємодії дитини з навколишнім світом і виявляється в ураженні багатьох ділянок мозку, руйнуючи часто такі функції, як реакції на дію соціуму, здатність до комунікації і співчуття, що ми їх виражаємо іншим людям [10].

Розлади аутистичного спектру проявляються вже у дитячому віці та характеризуються глибокими порушеннями у розвитку, які викликані суттєвими обмеженнями соціальної взаємодії, комунікації та поведінки. Поряд із порушеною здібністю до комунікації, або її відсутністю, дуже помітні нав'язливі стереотипні, із постійним повторенням поведінкові образи, а також обмежений набір дій та інтересів [5, с. 31].

Діти із аутистичними розладами часто замикаються в собі, зі значними труднощами взаємодіють з іншими. Зазвичай ці діти не потребують спілкування з оточенням. Багато таких дітей мовчать узагалі або говорять із запізненням та мають значні труднощі в мовленні. При цьому порушення мовленнєвих функцій і комунікації мають комплексний характер. Розуміння мовлення дітьми з аутизмом також досить ускладнене [5, с. 32; 7, с. 8].

Як відомо, недосконалість або відсутність комунікативних навичок, мовленнєва інактивність гальмують процес вільного спілкування та не сприяють розвиткові мовленнєво-мисленнєвої і пізнавальної діяльності особистості. Адже саме завдяки комунікативній діяльності дитина набуває життєвого досвіду, а сам процес спілкування безпосередньо прискорює розвиток дитини. При цьому вплив комунікації у формі її позитивного впливу простежується у всіх сферах психічного життя дитини – від процесів сприймання до становлення особистості та самосвідомості [5, с. 15-16; 10, с. 35].

Тому у наш час в Україні до проблеми розвитку комунікації та підвищення мовленнєвої функції у дітей з аутистичними порушеннями прикута увага багатьох науковців [9]. Формування комунікативної діяльності дітей з аутистичними порушеннями – надзвичайно складний корекційний процес, що сприяє формуванню необхідних для їх особистісного розвитку передумов для порозуміння і взаємодії з оточуючими людьми [2; 3].

Так як не всі діти з аутизмом використовують функціональну мову (усне мовлення як засіб комунікації для описаної категорії дітей є надто складним), а це не повинно стати перешкодою для повноцінного спілкування, виникає потреба у навчанні використання альтернативних засобів невербальної комунікації [5, с. 32; 6].

Для безмовленнєвої дитини, унаслідок особливостей психофізичного розвитку та відсутності можливості спілкуватися за допомогою вербальних засобів, стає актуальним використання невербальних засобів, завдяки яким вона виражає та передає набуті знання, уміння, думки, ідеї [5, с. 35].

Ураховуючи це, науковцями, ученими та педагогами була розроблена концепція підтримувальної комунікації: альтернативної та допоміжної для надання допомоги особам, у яких унаслідок наявності порушень різного генезу мовлення взагалі відсутнє або суттєво обмежене [5, с. 35].

Альтернативна та додаткова комунікація – Augmentative and Alternative Communication (далі – ААС) базується на застосуванні відповідних предметів, фотографій, зображень, графічних символів, жестів, спеціальних простих і складних інформаційних технологій [5, с. 35].

Технології ААС у практиці абілітації та реабілітації із успіхом застосовують країни Західної і Центральної Європи. В останні роки інтерес до ААС стали виявляти і країни Східної Європи, у тому числі Україна [5, с. 36].

Підтримувальною комунікацією або «комунікацією з опорою» називають різноманітні види педагогічної та терапевтичної допомоги, яка надається особам із відсутністю або суттєвими обмеженнями усного мовлення з метою оптимізації їхніх комунікативних можливостей (Зузанне Рабе) [5, с. 36].

Додаткова комунікація користується попитом в осіб із недостатньо сформованим усним мовленням. Вона представлена системою спеціальних методів і засобів, які з одного боку допомагають дітям із тимчасовою грубою затримкою мовленнєвого розвитку, а з іншого –

полегшують розуміння вербальних повідомлень осіб із тяжкими мовленнєвими порушеннями [5, с. 36].

Альтернативна комунікація є актуальною у випадку відсутності усного мовлення й передбачає оволодіння зовсім іншою комунікативною системою, де особливого значення набувають невербальні комунікативні засоби (предмети, фотографії, жести, символи тощо) [5, с. 36].

У світовій практиці використовують різноманітні засоби ААС, серед яких виділяють:

- засоби комунікації із використанням предметів, фотографій і зображень, графічних символів (піктограм), жестів, які можуть бути поєднані у комунікативні таблички, дошки та книги. Розроблені стандартизовані набори символів: Бліссимволіка (автор – Чарльз Блісс, Канада), Леб-система (Райнхольд Леб, Німеччина) тощо;

- засоби комунікації із використанням простої техніки (наочність із використанням спеціальних пристроїв);

- система з використанням складних технічних пристроїв (синтезатор мовлення, комунікативні дошки із вмонтованими програвачами, комп'ютерний переклад письмового мовлення в усне) [5, с. 38-39].

Системи ААС допомагають забезпечити достатньо ефективну комунікацію на всіх рівнях життєдіяльності дитини (домашнє середовище з його «рутинами», навчання, спілкування з однолітками, спілкування за межами дому, дошкільного та навчального закладів, взаємодія з персоналом під час відвідування магазинів, кінотеатрів, кафе та інших публічних місць). Крім цього, ці системи допомагають розвивати абстрактне мислення та символічну діяльність безмовленнєвих дітей, стимулюючи розвиток розуміння та появу вербального (звукового) мовлення. Систематичне використання ААС розширює функціональні можливості людей із обмеженнями у всіх сферах їх діяльності (пізнавальної, трудової, дозвілля тощо), значно підвищує якість їхнього життя, розвиває їхню самоповагу та дає їм можливість відчувати себе повноцінною особистістю [5, с. 38].

У сучасному світовому просторі проблема комунікації при грубому порушенні мовленнєвої функції вирішується залученням певних комунікаційних стратегій, що підвищують можливості розуміння та полегшують інформаційний обмін між людьми [5, с. 33].

На сьогодні розроблена низка технік, які допомагають дітям із аутизмом розвинути навички використання мови та мовлення. Серед них метод мовленнєвого оперативного обслуговування, піктограми, система Блісса, система ПІС, система Rebus, лексиграми, методики «Макатон» і «Сигналонг», картинки, письмо, кубики зі словами, таблиці та книжки для комунікації [4, с. 784-788; 5, с. 98-119].

Разом із перерахованими методами також дітей можна навчати мові жестів, адже багатьом дітям із аутистичними порушеннями легше спілкуватися за допомогою невербальних засобів [4, с. 788; 5, с. 92-98].

Відповідне використання альтернативного способу порозуміння завжди обумовлене потребами даної особи, її індивідуальною ситуацією, руховими можливостями, можливістю прослідковування руху, форми та образів. Можна одночасно скористатися декількома системами, але потрібно вибрати основну. Найкращою буде та ситуація, коли однією системою користується якнайбільша кількість осіб. Це полегшує роботу з дітьми та молоддю, які мають проблеми комунікативної сфери [4, с. 789].

При виборі комунікації для дітей з аутистичними порушеннями слід пам'ятати, що вони не здатні абстрагуватися і їм необхідна візуальна підтримка – картинка. Такого спілкування необхідно навчати, як абетці. «Візуальною підтримкою може бути графічне зображення людини, предмета, дії, властивостей, ознак живих та неживих об'єктів. Це – піктограми, фотографії, картинки, реальні (або іграшкові) предмети. Комунікативні картки, зошити або таблиці складаються індивідуально, виходячи з потреб дитини. Кількість піктограм повинна збільшуватись у міру їхнього засвоєння. Їх обсяг розширюється від позначень життєво

важливих понять (туалет, пити, їсти тощо) до піктограм, які визначають коло інтересів дитини» [8, с. 509].

У результаті формування комунікації за методикою піктограм багато дітей навчаються висловлювати свої потреби, набувають можливості спілкування з іншими людьми [8, с. 510].

Спілкування знаками надзвичайно допомагає і дітям з аутизмом, і їхнім батькам у повсякденному житті. Але багато батьків дітей з аутистичними порушеннями побоюються, що, освоївши мову знаків, дитина ніколи не заговорить. Проте практика свідчить, що використання знаків сприяє розвитку мовлення. Хоча довести успішність або неуспішність знакових систем не можливо, дослідження показують, що діти використовують знаки лише у міру необхідності та залишають їх, як тільки починають говорити [4, с. 789].

Вивчення символів на ранніх етапах допомагає дитині знайти потрібне слово для підтримання розмови, виробити вміння та бажання спілкуватися, а за одно попередити проблеми виховання [4, с. 789]. Але якщо дитина, яка працювала із символами, почала розмовляти, не варто залишати вивчення символів, найкращим способом є продовження збагачення пасивного словника та навчання правильній вимові, написанню слова. Адже раптове відлучення дитини від її «словника» може призвести до замовкання. Це ж те саме, що вирвати її з власного світу, позбавивши власного мовлення [4, с. 789].

І варто пам'ятати, що для успішного проведення корекційно-психолого-педагогічних заходів із розвитку комунікативної поведінки дітей із тяжкими порушеннями мовлення засобами альтернативної та додаткової комунікації важливим є поетапне цілеспрямоване вивчення комунікативних можливостей дітей [5, с. 50].

Позитивна динаміка у формуванні комунікативної функції загалом і, зокрема, мовленнєвого розвитку у дітей з аутистичними порушеннями, особливо у період старшого дошкільного віку, передбачається за умови забезпечення спеціально організованої, цілеспрямованої, послідовної та систематичної корекційно-розвивальної роботи з розвитку мовлення та комунікативної активності. А за своєчасно розпочатої корекційної роботи можливе подолання аутистичних тенденцій і поступове входження дитини у соціум [3, 9].

Список використаних джерел:

1. Аутизм в Україні. Сучасні реалії надання допомоги особам з розладами спектру аутизму : матеріали науково-практичної конференції до Всесвітнього дня поширення інформації про аутизм, м. Київ, 28-29 берез. 2014 р. Київ : Громадська спілка «Захисту прав осіб з розладами спектру аутизму», 2014. 98 с.
2. Базима Н. В. Особливості мовленнєвої та комунікативної діяльності у дітей з аутизмом. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : «Корекційна педагогіка та спеціальна психологія»*. 2011. № 18. С. 7-9.
3. Базима Н. В. Проблема соціальної взаємодії та спілкування у дітей з аутистичними проявами. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : «Корекційна педагогіка та спеціальна психологія»*. 2010. № 16. С. 4-7.
4. Логопедія: підручник / за ред. М. К. Шеремет. Вид. 5-те. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2018. 856 с.
5. Марченко І. С. Педагогічні технології комунікативного розвитку дітей із тяжкими порушеннями мовлення (логопедична робота) : Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Спеціальність : корекційна освіта (логопедія і спеціальна психологія). 1-е вид. Київ : ДІА, 2019. 148 с.
6. Панічевська Є. Л. Використання невербальної комунікації. Використання альтернативних засобів комунікації. *Дитина з Майбутнім Інфо* : ютуб-канал. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=SyMgKCbf4DA> (дата звернення: 23.08.2021)
7. Стефано Вікарі. У нас дитина з аутизмом. Допомога сім'ям із дітьми з аутизмом. Практичні рекомендації для батьків і педагогів. Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2019. 112 с.
8. Тарасун В. В. Аутологія : монографія. Київ : «МП Леся», 2014. 580 с.

9. Шеремет М. К., Базима Н. В. Корекційно-розвивальна робота з розвитку комунікативної функції мовлення у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) : збірник наукових праць*. 2015. № 5(2). С. 369-378

10. Шульженко Д. І. Шульженко О. Є. Емоційна стабільність як чинник особистісної готовності майбутнього психолога до корекційної роботи з аутичними дітьми. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) : збірник наукових праць*. 2015. № 5(2). С. 378-390.

**Фадєєва А.В., молодший бакалавр
Науковий керівник:**

*Старший викладач, кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту*

Отрошко Т.Ф.

*Харківський педагогічний фаховий коледж
комунального закладу «ХГПА»*

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДУЖЕ ВАЖЛИВИЙ

Індивідуальний підхід. Уважається, що освіта, навчання та виховання повинні ґрунтуватися на індивідуальності кожної людини. Попит на індивідуальний підхід, заснований на індивідуальних особливостях кожного, зумовлений тим, що будь-який вплив на особистість проходить через її особистісні особливості, якщо їх не враховувати, то реальний ефективний виховний процес дійсно неможливий. Тому це питання в освіті є актуальним, і є однією з головних передумов якісної освіти.

Пропозиція враховувати індивідуальні особливості у процесі навчання не нова, це питання піднімалося задовго до сьогоденних публікацій. Існує багато монографій, статей, практичних і теоретичних пояснень щодо застосувань різного типу завдань з метою урахування індивідуальних особливостей учнів. Проблема індивідуального підходу до освітнього процесу цікавила педагогів та психологів різних країн у різні часи. Багато вчених та практиків вказували на необхідність поглибленого дослідження та відповідного вивчення індивідуальних особливостей учнів у процесі навчання. На ці питання вперше відповів Я. А. Коменський, Ж. Ж. Руссо, а пізніше К. Д. Ушинський, Сухомлинський О. В. та ін.[5].

Найважливішим аспектом навчального процесу є оригінальний підхід до здобувачів освіти. Необхідними умовами хорошого навчання є індивідуальне навчання та знання окремих учнів. Щоб впливати на особистість, треба її добре знати та розуміти. Передусім дуже важливо встановити довірливі, доброзичливі стосунки між вихованцями й педагогом. Важливим є також вплив учителя на учня, особливо вміння швидко керувати справою і передбачати наслідки своїх дій. Індивідуальний підхід здійснюється в умовах групової роботи класу однакового змісту навчання та в межах одних і тих самих завдань, тобто, всі учні класу мають заволодіти знаннями, вміннями й навичками, що визначені програмою для певного класу[4].

З цієї причини головна мета індивідуального підходу полягає в тому, щоб усі здобувачі освіти досягли успіху в засвоєнні змісту програми. Учитель у першу чергу має звернути увагу на тих учнів які проявляють найменшу зацікавленість у самому процесі навчання, і в його змісті зокрема. У такому випадку вчитель має попрацювати над вивченням індивідуальних особливостей учнів, щоб відповісти самому собі на запитання: чому конкретні учні не проявляють інтересу в навчанні? Наступним етапом його діяльності буде підготовка матеріалу для роботи з такими учнями[3]. Велике значення має спілкування з цього питання вчителя з батьками учнів. Якщо батьки ставляться до дитини з повагою, вони можуть заохочувати тенденцію до особистого спілкування з учителем і допомогти дитині позбутися непотрібного і шкідливого навантаження в тих областях навчання, де вона

фізично не могла самовиразитися. Індивідуальна виховна робота повинна координувати вплив на батьків та вчителів на учнів.

Діти – це маленькі люди, які тільки почали жити. Вони приходять до школи, щоб отримати якісь знання і стати справжніми людьми, які вміють розуміти інших та звертатися до старших, коли їм потрібна допомога. Оцінки – це лише показники, вони повинні бути, але вони не мають викликати негативного ставлення до учня, а допомагають краще його пізнати та розвинути певні сторони [1]. Індивідуальний підхід не виключає, а навпаки, передбачає колективну, групову діяльність, а також має на меті знайти не лише недоліки підготовки дитини до школи, а й особливості її психофізіологічного розвитку [2]. Таким чином, врахування індивідуальних особливостей дітей сприяє розвитку уявлень учнів про себе як особистостей.

Індивідуальний підхід позитивно впливає на формування особистості кожної дитини за умови, що це відбувається в певному порядку і послідовно. Прийоми й методи для індивідуального підходу не є специфічними, це загальна педагогіка. Творче завдання вчителя — вибрати із загального арсеналу засобів ті, які найбільше відповідають індивідуальним особливостям дитини з найбільш ефективними та особливими потребами в тій чи іншій ситуації. Коли вчитель організовує індивідуальну роботу під час різної дитячої діяльності, він повинен довіряти групі дітей у класі. Ця команда — сила, яка зміцнює соціальні принципи дитини.

Тому індивідуальне ставлення до дітей є важливою умовою і способом подолання психологічних недоліків кожного учня та досягнення максимальної зрілості особистості.

Список використаних джерел:

1. Здійснення індивідуального підходу та організація освітнього процесу учнів з особливими потребами [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:
<https://genezum.org/library/zdiysnennya-indyvidualnogo-pidhodu-ta-organizaciya-osvitnogo-procesu-uchniv-z-osoblyvymy-potrebamy>
2. Сутність індивідуального підходу на уроках історії України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:
<http://www.novapedahohika.com/noloms-1568-1.html>
3. Індивідуальний підхід до навчання молодших школярів [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:
https://knowledge.allbest.ru/pedagogics/2c0b65625a3ad68a5c53a88421306d36_0.html
4. Психологія індивідуального підходу до дитини в навчально-виховному процесі [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:
<https://studopedia.org/index.php?vol=1&post=110572>
5. Врахування індивідуальних особливостей студентів у навчанні та вихованні [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:
<http://ap.uu.edu.ua/article/14>
6. Технологія забезпечення якості фундаментальної підготовки майбутніх вчителів математики [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:
https://stud.wiki/pedagogics/2c0b65635a3bc68a4d53a88521206d37_0.html

Звоницька О. В., магістр

Науковий керівник:

к.п.н., ст. викладач кафедри логопедії та логопсихології

Ковальчук Ж. М.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ДО ПИТАННЯ ШКІЛЬНОЇ НЕУСПІШНОСТІ ДІТЕЙ З ДИСЛЕКСІЄЮ: ПОГЛЯД КРІЗЬ ПРИЗМУ СИСТЕМИ ОЦІНЮВАННЯ

Молодший шкільний вік є визначальним та важливим періодом для людини. Адже саме в цьому віці дитина відкріплюється від батьків та в очах суспільства отримує власне визначення - школяр. Неможливо переоцінити важливість цього періоду і для подальшого навчання і для подальшого життя взагалі. Саме тому відчуття впевненості у власних силах на цьому етапі дасть той важливий базис для становлення навчальної діяльності маленької людини.

Стійкі труднощі в опануванні писемним мовленням є розповсюдженим фактором шкільної неспішності серед молодших школярів (Г.Блінова, О.Гончарова, Е.Данілавічюте, Л.Єфіменкова, О.Іншакова, О.Корнєв, І.Марченко, І.Прищепова, М.Русецька, І.Садівнікова, Л.Спірова, Є.Соботович, В.Тищенко, В.Тарасун, М.Хватцев, Н.Чередніченко, Г.Чиркіна, М.Шеремет, А.Ястребова та ін.)

Базовими для опанування шкільної програми молодшим школярем є навички читання та письма. Адже вивчення майже всіх шкільних предметів пов'язане з можливістю дитини засвоїти знання з печатного тексту (Б.Ананьєв, Д.Богоявленський, М.Вашуленко, Л.Виготський, Д.Ельконін, С.Жуйков, Н.Менчинська, К.Прищеп, О.Савченко, М.Феофанов, В.Штерн та ін.), і в свою чергу оцінювання, здебільшого, базується на перевірці письмових відповідей.

Тож дитина що не в змозі на рівні з однолітками опанувати читання та письмо опиняється в умовах шкільної неспішності. Успішність молодшого школяра корелюється з засвоєнням шкільної програми. Соціум оцінює саму дитину-школяра та зусилля що прикладають її батьки до виховання за шкільними оцінками. Шкільна неспішність спричиняє стрес та соціальну дезадаптацію дитини. В своїх дослідженнях Кондратенко Л. висвітлила стан дитини в умовах соціальної дезадаптації, а також окреслила і психологічну відповідь такої дитини соціуму. Тож за матеріалами дослідження було окреслено такі прийоми психологічного захисту дитини з шкільною неспішністю: а) упереджуюча агресія; б) упереджуюче особистісне приниження; в) захисне підлабузництво; г) упереджуюча неспішність; д) соціальне самоусунення [1, с.174]. Що є вторинними нашоюваннями на стійкі специфічні складнощі в опануванні письмом та читанням. Саме «упереджуюча неспішність» як психологічний механізм захисту дитини провокує відставання дитини не лише за предметами читання та письма, а й багатьма іншими.

Хоча картина загальної шкільної неспішності не є справедливою для дітей з дислексією. За визначенням О. Корнєва для дітей з дислексією характерною є лише складність у сприйнятті письмового тексту, в іншому їх психічний розвиток та інтелектуальні можливості відповідають віковій нормі, а деякі здібності розвинені навіть краще від однолітків. Але як відзначає науковець, стійкі складнощі в опануванні читання та письма провокують виникнення у дитини психогенної шкільної дезадаптації, передумовами якої є: стійка шкільна неспішність, дисгармонійні відношення з однолітками, дисгармонійні дитячо-батьківські відношення, шкільні перевантаження [3].

За свідченням батьків дітей що мають дислексію шкільні оцінки дітей прямозалежні від способу опитування вчителем: якщо це усне опитування - рівень знань оцінюється на достатньому або високому рівні (8, 9, 10 балів), якщо опитування письмове оцінка різко знижується (2, 3 бали). Також іноді відстежується вагомий дисонас в оцінюванні домашніх та

класних робіт дитини, але тут спрацьовує вже зовсім інший механізм. Велика кількість батьків в початковій школі, намагаючись уникнути низьких балів, маскують проблеми дитини виконанням письмових робіт разом з дитиною, а іноді навіть замість дитини. Але це лиш тимчасово маскує та ускладнює труднощі в засвоєнні писемного мовлення.

В цьому контексті є цікавими дослідження В. Тарасун . У своїх дослідженнях науковець детально розглянула питання оцінювання навчальних досягнень дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку. Робота увібрала опис наукового підґрунтя розробки системи оцінювання знань, умінь та навичок, описаний якісний, рівневий та поелементний підходи до оцінювання навчальних досягнень, викладена методика оцінювання стану знань та навичок з читання[5].

На сьогодні діти з дислексією згідно з Постановою про «Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» від 15 вересня 2021р №957 , оцінювання має здійснюватись «..21. Оцінювання результатів навчання учнів у закладах освіти здійснюється за системою та загальними критеріями оцінювання, затвердженими МОН, та з урахуванням індивідуального навчального плану (за наявності)...»[4].

Варто відмітити, що з метою доступності освіти для дітей з дислексією на базі лабораторії логопедії Інституту спеціальної педагогіки НАПН України проводиться робота по розробці та впровадженню навчально-методичних посібників для роботи з дітьми з дислексією, дисграфією, дизорфографією, а також підручників з читання та української мови для навчання таких дітей.

Тож роблячи висновок з вищесказаного дитина з дислексією має шкільну неуспішність здебільшого через спосіб подачі матеріалу для засвоєння та спосіб відбору матеріалу для оцінювання. Підставою для оцінювання знань з предметів для дитини з дислексією має бути усна форма відповіді не пов'язана з написанням або сприйманням письмового тексту. Лише в такому випадку дислексія не буде синонімом «шкільної неуспішності» і як наслідок «соціальної дезадаптації».

Існує популярний список людей що з дислексією змогли добитися визнання в своїй галузі, не зважаючи на шкільну неуспішність, але всіх цих людей дуже легко перелічити, і вони точно не становлять від 15 до 20% населення вцілому які за дослідженнями International Dyslexia Association мають симптоми дислексії [1]. Залишається велике питання, адже не існує статистики людей, що були зломлені ситуацією шкільної неуспішності, і незважаючи на те, що вони проявляли талант в іншій галузі, їх життя склалося так, що не поставиш в приклад.

Отже не дивлячись на те, що шкільна неуспішність спровокована стійкими специфічними порушеннями в опануванні писемним мовленням зараз знаходиться в центрі уваги науковців, ми спостерігаємо: низьку обізнаність серед суспільства - адже в цьому випадку відсутня та ланка, що як місток має з'єднати дитину та її родину з спеціалістом який має знання та інструменти для корекції дислексії та дисграфії; непристосованість та негнучкість подачі інформації для засвоєння знань не лише через письмовий текст -адже останнім часом відзначається значна теоретизація навчального процесу; неналаштовану систему оцінювання на законодавчому рівні.

Список використаних джерел:

1. Carolyn Cowen. How widespread is dyslexia? Find solutions at the International Dyslexia Association(IDA)
URL:<https://1xwltg429wbz1nv5201c3cao-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2018/07/How-Widespread-is-Dyslexia-1.jpg>
2. Кондратенко Л.О. Психологія первинної шкільної неуспішності: монографія. Кондратенко Л.О. Чернігів: Десна Поліграф, 2017. 488 с
3. Корнев А. Н. Школьная дезадаптация у детей с недоразвитием речи и ее предупреждение . Вестник ЮУрГУ, № 19. Серия «Психология», выпуск 17, 2012. с 68-76
4. Постанова від 15 вересня 2021 р. № 957. Київ. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>

5. Тарасун В. В. Основи теорії і практики логодидактики: підручник для вищих навчальних закладів. К.: «Каравела», 2017. 316 с.

**Магдалюк О.Ю., бакалавр,
Науковий керівник:
викладач кафедри мистецьких дисциплін
Сошинська Н.В.,
КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний
коледж ім. М. Грушевського»**

УМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ПРОБЛЕМНО- РОЗВИВАЮЧОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ В ШКОЛІ

Вибір методу навчання залежить від дидактичної мети, особливостей змісту навчального матеріалу, пізнавальних можливостей учнів і методичної підготовки викладача.

Дидактична мета – очікуваний, раніше запланований викладачем результат навчальної діяльності, спрямований на поліпшення засвоєння учнями знань, набуття вмінь та навичок [4, с. 20].

У навчальній діяльності простежуються чотири рівні засвоєння навчального матеріалу, які відображають психологічну послідовність процесу засвоєння:

1. Запам'ятовування навчального матеріалу. На цьому рівні учень пізнає об'єкт за його істотними ознаками.

2. Рівень розуміння навчального матеріалу. Полягає в усвідомленні функціональної залежності між вивченими явищами, вмінні описати об'єкт.

3. Практичне застосування навчального матеріалу. Його характеризує вміння учнів практично використовувати засвоєне при вирішенні завдань.

4. Рівень творчого перенесення знань. Учень вільно оперує вивченим матеріалом, уміє свідомо та швидко трансформувати його у нових умовах [3, с. 132].

Засвоєнню учнями навчального матеріалу на першому рівні сприяють методи показового та діалогічного викладання (уроки засвоєння нових знань), на другому – методи діалогічного викладання та евристичної бесіди (уроки засвоєння вмінь та навичок). Засвоєння навчального матеріалу на третьому рівні буде ефективним за використання методів евристичної бесіди та дослідницьких завдань (уроки застосування знань, умінь і навичок), на четвертому – методів дослідницьких та програмованих завдань (уроки узагальнення та систематизації або контролю і корекції знань).

Обрати найефективніший метод на підставі лише дидактичної мети неможливо, тому що за однієї й тієї ж мети занять, але за різного змісту навчального матеріалу можна використовувати різні методи [1, с. 30].

Навчальний матеріал – призначена для вивчення і засвоєння інформація. Зміст його містить основну інформацію, призначену перетворитися на знання, та допоміжну, яка допомагає в засвоєнні основної інформації. Якщо зміст навчального матеріалу характеризується допоміжним значенням понять, які вивчаються (низьким ступенем узагальнення нових та опорних знань; великою кількістю фактичного матеріалу), застосовують репродуктивні методи (показовий та програмований), які забезпечують незначний рівень пізнавальної самостійності учнів.

Якщо ж зміст навчального матеріалу характеризується важливістю елемента, що вивчається (високим ступенем узагальнення нових та опорних знань; малою кількістю фактичного матеріалу), застосовують продуктивні методи (діалогічний, евристичний та дослідницький), за використання яких рівень пізнавальної самостійності учнів значно зростає.

Якщо використання репродуктивних та продуктивних методів проблемно-розвиваючого навчання залежить від змісту навчального матеріалу, то при виборі методів викладання та навчального рівня проблемності викладач орієнтується на пізнавальні можливості учнів, наявність засобів навчання, рівень власної педагогічної майстерності.

При використанні методу проблемно-розвиваючого навчання, відповідно до пізнавальних можливостей учнів, їх готовності до роботи за цим методом, враховують: попередню теоретичну та практичну підготовку; підготовленість до проблемно-пошукової діяльності (самостійність мислення, вміння визначити головне в матеріалі, вміння вести індивідуальний пошук); підготовку до самостійної роботи (вміння планувати навчальну роботу, здійснювати її в належному темпі, здатність до самоконтролю) [2, с. 15].

Вибір та застосування методу залежить від пізнавальних можливостей учнів, які самі визначають рівень складності проблемного завдання. Відомо, що не дуже легке і не дуже важке проблемне завдання не викликає в учнів мотивації до вирішення навчальної проблеми. У зв'язку з цим необхідно обрати такий метод навчання, який забезпечив би оптимальний рівень складності проблемного завдання.

Рівень складності навчальних завдань передбачає зіставлення нового матеріалу з раніше вивченим та пізнавальними можливостями учнів. Тобто, складність є співвідношенням між об'єктивною мірою складності навчального завдання і пізнавальними можливостями учнів. Поняття «складність» характеризує властивості завдання (їх змістовий склад), а «трудність», крім складності навчального матеріалу, охоплює і пізнавальні (суб'єктивні) можливості учня.

Поняття «проблемність» і «рівень проблемності» навчальних завдань є суб'єктивними параметрами складності у засвоєнні матеріалу. Проблемність пов'язана з результатом мисленої взаємодії суб'єкта (учня) з об'єктом (навчальним матеріалом) пізнання. Проблемна ситуація характеризує специфічний стан інтелектуального суб'єкта, якому недостатньо знань та вмінь для вирішення проблеми. Рівень проблемності виражає ступінь невідповідності між наявними знаннями, вміннями, розумовими здібностями учня і необхідними для вирішення навчальної проблеми.

Отже, рівень складності проблемного завдання визначається відношенням рівня його складності до рівня проблемності. Він виникає, коли навчальний матеріал, викладений учителем за допомогою методу проблемно-розвиваючого навчання, не відповідає підготовці учнів. Тому необхідно стежити, щоб завдання перебувало в «діапазоні проблемності» учня, тоді він зможе у процесі напруженої розумової діяльності вирішити проблемне завдання і засвоїти нові знання.

За незначних прогалин в опорних знаннях та вміннях, певної підготовленості до проблемно-пошукової діяльності й самостійної роботи вдаються до діалогічного методу, орієнтованого на середній рівень складності проблемного завдання. Він потребує осмислення навчального матеріалу, виконання практичної роботи (спільно з викладачем), доведення гіпотези та самостійної перевірки правильності вирішення проблеми.

Достатній обсяг знань і вмінь, підготовленість учнів до проблемно-пошукової діяльності й самостійної роботи дає змогу використати евристичний метод, орієнтований на високий рівень складності проблемного завдання. Він потребує осмислення навчального матеріалу, активності при аналізі проблемної ситуації, висуненні припущень, самостійного доведення гіпотези та перевірки правильності вирішення проблеми [3, с. 73].

Щодо учнів, які мають високі опорні знання та вміння, підготовлені до проблемно-пошукової діяльності і самостійної роботи, застосовують дослідницький метод, орієнтований на дуже високий рівень складності проблемного завдання, що потребує від них пошуку невідомого алгоритму, активної участі в аналізі проблемної ситуації, самостійного висунення припущень, доведення гіпотези та перевірки правильності вирішення проблеми.

Вибір відповідного методу проблемно-розвиваючого навчання залежить і від рівня методичної підготовки викладача. Невміння його правильно співвідносити мету навчання зі змістом навчального матеріалу, пізнавальними можливостями учнів призводить або до спрощення процесу навчання, або до завищення рівня проблемності. У першому випадку

зменшуються можливості пізнавальної самостійності учнів, в другому – у них не виникає пізнавальної мотивації.

Основні труднощі при плануванні та використанні методів проблемно-розвиваючого навчання полягають у розробці дидактичного матеріалу (проблемних задач і завдань), використанні засобів наочності, технічних засобів навчання.

Для того щоб проблемна ситуація була усвідомлена учнями, підштовхнула їх до розумової діяльності та переросла в проблему, часто необхідно «побачити» її, тобто необхідна візуалізація проблемної ситуації. Особливо це актуально при вивченні природничих дисциплін (фізики, біології та ін.), де порівняння та зіставлення багатьох суперечливих фактів і явищ потребують не тільки слухового, але й зорового сприйняття.

При створенні проблемних ситуацій часто вдаються до екранно-звукових засобів навчання. Однак їх використання не вичерпує проблем інтенсифікації та оптимізації процесу проблемно-розвиваючого навчання. Тому при створенні проблемних ситуацій необхідно використовувати їх комплексно.

Для створення проблемних ситуацій першого типу найкраще використовувати навчальні відеофільми та діапозитиви, другого — навчальні програми і транспаранти, третього й четвертого — навчальні програми і навчальні відеофільми.

Таким чином, добираючи зміст, форми, методи навчання, учитель повинен враховувати, якою мірою вони будуть сприяти більш ефективному сприйманню, глибині розуміння й засвоєння знань, розвитку умінь та навичок учнів. Підготовка і проведення ефективного уроку вимагає високих професійно-педагогічних знань, навичок та вмінь, бажання працювати з учнями, відповідального ставлення до своїх учительських обов'язків, нового рівня педагогічного мислення.

Коли матеріал, що вивчається, не є принципово новим, аналогічно продовжує вивчений на попередніх уроках, і школярі самостійно (або частково з допомогою вчителя) можуть висловити потрібні судження, доцільно застосовувати метод проблемного викладу. Для його використання потрібно більше часу порівняно з іншими згаданими методами. Це також треба враховувати під час планування уроку.

Список використаних джерел

1. Ворожейкіна О. М. 100 цікавих ідей для проведення уроку / О. М. Ворожейкіна. – Х. : Вид група «Основа», 2011. – 287 с.
2. Дичковська І. Інноваційні педагогічні технології: Навч. посібник / І. Дичковська. – К. : Вища школа, 2004. – 352 с.
3. Освітні технології: Навчально-методичний посібник / За ред. О Пехоти – К.: Вища школа, 2002. – 350 с.
4. Основи педагогічної майстерності / За ред. І. Зязюна. – К. : Вища школа, 1987. – 207 с.

**Павлишин Н.А., бакалавр,
Науковий керівник:**

викладач кафедри мистецьких дисциплін

Сошинська Н.В..

*КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний
коледж ім. М. Грушевського»*

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ШКОЛЯРІВ ДО ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Щоб правильно й успішно навчати дітей музики, важливо знати їхні вікові особливості, зважати на наукові дані про музичний розвиток і формування у людини музичних уявлень.

Необхідність врахування вікових особливостей дітей у процесі їхнього виховання й навчання є провідним принципом вітчизняної педагогіки, яким треба керуватися і в навчанні

музичного мистецтва. При цьому врахування вікових особливостей важливо органічно поєднувати з вивченням індивідуальних можливостей дітей, їхніх музичних інтересів і нахилів. Лише за таких умов заклади загальної середньої освіти будуть забезпечувати учням необхідний рівень музичної освіти.

Дитина народжується на світ із певними фізичними особливостями і з задатками різноманітних здібностей. Розвиток цих задатків залежить від умов життя й діяльності людини, від її виховання. Вирішальне значення у розвитку характерних особливостей особистості відіграє активність дитини, яка виявляється у різних формах діяльності і сприяє пробудженню й розвитку відповідних здібностей [2, с. 21].

Фізичний розвиток дітей віком від 6 до 9 років характеризується деяким сповільненням росту тіла і більш енергійними процесами внутрішнього розвитку та зміцненням організму. Головну роль у загальному розвитку дітей у цей період відіграє навчання і виховання в школах.

У зв'язку з набуттям знань у дітей поступово створюються загальні уявлення, формуються поняття і перші абстракції.

В умовах школи, класу і особливо у процесі діяльності музичних колективів (хору, оркестру) у дітей розвивається почуття товаришування і дружби. Такі, в загальних рисах, особливості фізичного і психічного розвитку дітей молодшого шкільного віку [1, с. 24].

Істотним моментом є те, що дитина, яка звикла тільки до гри, тепер має обов'язкові навчальні заняття, що являють собою своєрідну працю. Завдяки вимогам дисципліни навчальної роботи у молодших школярів помітно розвиваються процеси стримування, самоконтролю, що, в свою чергу, позитивно впливає на процес навчання, зокрема, й на ефективність занять з музики.

При виконанні школярами вокальних вправ з метою вироблення у них співацьких навичок важливо враховувати закономірності дихання у дітей молодшого шкільного віку: діти семи років роблять 25 подихів за хвилину, в підлітковому віці близько 20, а дорослі – 16-18. Дихання дітей більш поверхневе, ніж у дорослих, але завдяки частішому диханню через дихальні шляхи дитини проходить приблизно така сама кількість повітря, як у дорослих. Внаслідок цього підвищується вентиляція легенів. Формування певних типів дихання (у хлопчиків – діафрагмальне, а у дівчаток – грудне) стає помітним лише після 12 років [3, с. 45].

У роботі з учнями молодших класів над пісенним матеріалом істотну роль відіграє засвоєння ними поетичного тексту. Усвідомлення змісту пісні, розуміння всіх понять і образів, що фігурують у тексті, є важливою умовою виразного й емоційного співу. Діти молодшого шкільного віку ще не розуміють переносного значення понять. Вони люблять слухати й читати байки та казки, але зміст алегорій їм часто незрозумілий. Характерним для них є механічне заучування текстів без намагання зрозуміти зміст. Дослідження психологів показують, що дитина може порівняно швидко заучувати беззмістовний набір слів, якщо ці слова розміщені ритмічно. При вивченні тексту пісні це створює певні об'єктивні умови для механічного заучування. Беручи до уваги властивість дітей порівняно легко заучувати зрозумілий і незрозумілий текст, важливо докладати всіх зусиль для його осмисленого сприймання [2, с. 67].

Слід мати на увазі, що у молодших школярів розвивається й осмислене запам'ятовування, але воно присутнє лише тоді, коли матеріал близький, доступний і цікавий для дитини. У запам'ятовуванні велике значення мають почуття. Емоційні переживання позитивно впливають на швидкість, кількість і якість запам'ятовування і є обов'язковою умовою при заучуванні тексту пісні.

Для проведення різних навчальних занять, у тому числі й музичних, необхідно враховувати дані психологічної науки про тривалість зосередженості учнів різного віку. Встановлено, що діти 5-6 років можуть бути зосередженими 15 хвилин, 7-9 років – 20 хвилин, 10-12 років – 25 хвилин, після 12 років – 30 хвилин. На тривалість довільної уваги впливає присутність у дітей інтересу до занять, усвідомлення їх важливості тощо, але в щоденній

роботі з дітьми необхідно орієнтуватися на ці середні результати [3, с. 12].

Збудником інтересу на уроках музичного мистецтва є сила вражень, а тому перший показ пісні чи музичного твору повинен бути яскравим, емоційним. Нестійкість уваги молодших школярів вимагає різноманітності видів роботи. Зауважимо, що заняття музикою, співом не менше, ніж оволодіння матеріалом інших навчальних дисциплін, вимагає певних вольових зусиль, уміння зосереджувати свою увагу протягом певного часу, витримки, дисципліни.

Підлітковий вік 10-15 років відповідає учням середніх класів, Учні цієї вікової категорії характеризуються бурхливим інтелектуальним розвитком. Вони потребують розумових навантажень, які виконують із задоволенням. Завдяки своєрідності логічного і художньо-образного мислення, підлітки здатні виявити основну ідею композитора, власну думку щодо культурних і мистецьких явищ. Оцінна діяльність стає для них засобом творчого самовираження [4, с. 49].

Наближення уяви підлітка до теоретичного мислення надає імпульс творчості: учні цієї вікової категорії із задоволенням вдаються до різних видів художньої творчості, отримуючи задоволення як від творчого результату, так і від здійснення самого процесу творчості.

Маючи певний досвід діяльності, підліток активно використовує його у розв'язанні практичних завдань, легко переключається з одного виду на інший, більш критично оцінює її, висловлює свою власну думку. Для нього характерним є бажання розширювати сферу своїх знань, умінь, навичок, розширювати досвід. Саме ці інтереси підлітка спонукають його до поглиблення знань, зростання освітнього рівня, духовності. Вони є мотиваційним орієнтиром для подальшого розвитку, збуджуючи активність та самостійність підлітка.

Ростовський О. Я. у своїй програмі «Методика викладання музики в основній школі» зазначає, що концепція музичного виховання школярів базується на українській національній культурі та педагогічних ідеях Кабалевського Д. Б. Також Ростовський О. Я. зазначає, що підліткова творчість розвивається під час слухання музики, але зазначає ще й те, що глибоке сприймання музичного твору можливе лише за наявності у підлітків вичерпних знань про твір, а також відповідного життєвого і художнього досвіду. Чим більше підготовча інформація відповідає змісту музичного твору, досвіду і знанням дітей, тим активніше вони сприймають музику, глибше осягають її. Недостатня інформація робить враження дітей поверховими, а надмірна інформація, перевантажуючи їх, гальмує естетичну реакцію на музику. Тому обсяг інформації, яка спрямовує сприймання, і обсяг самого твору слід дозувати, як за часом сприймання, так і за змістом і складністю музики, у залежності від здібностей, підготовки і психічного стану учнів [4, с. 20].

Слід враховувати й таку закономірність: чим менша загальна інформація, що спрямовує сприймання, тим більший простір для творчої фантазії підлітка. Така закономірність спрямовує на те, щоб не тільки повідомляти учням необхідну інформацію, але й прагнути до розвитку їхнього мислення, уяви, творчих здібностей.

Таким чином, розвиток музичної творчості молодших школярів та школярів-підлітків вимагає врахування вікових особливостей дітей цих вікових періодів та їхню готовність до занять творчими видами діяльності на уроках музичного мистецтва. Це дозволить ефективно та максимально розкрити творчий потенціал кожного школяра, долучити учнів до мистецтва, формуючи у них духовні цінності та свідому потребу у вивченні мистецтва.

Список використаних джерел

1. Гумінська О. О. Уроки музики в загальноосвітній школі: Методичний посібник / О. О. Гумінська. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 104 с.
2. Олексюк О. М. Музична педагогіка : навч. посіб. / О. М. Олексюк; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. – 247 с.
3. Падалка Г. М. Теорія та методика мистецької освіти. Наукова школа Г. М. Падалки / Падалка Г. М. та ін.; під наук. ред. А. В. Козир; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т

мистецтв. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. – 358 с.

4. Ростовський О. Я. Музична педагогіка : навч. програми, метод. рек. та матеріали : навч. посіб. / О. Я. Ростовський; Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2008. – 191 с.

**Колодій В.О., бакалавр,
Науковий керівник:
викладач кафедри мистецьких дисциплін
Сошинська Н.В..
КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний
коледж ім. М. Грушевського»**

ОСОБЛИВОСТІ УРОКУ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Урок музичного мистецтва – основна форма організації музичного виховання в закладах загальної середньої освіти. І хоча є ще музичні гуртки, проводяться факультативні заняття, проте урок музичного мистецтва, який охоплює всіх дітей, ніколи не втрапить свого значення.

Урок музичного мистецтва в закладах загальної середньої освіти, як і кожен інший навчальний предмет, є взірцем застосування учителем знань педагогіки, психології та методики викладання навчальної дисципліни у навчально-виховному процесі, в чому й полягають його загальні особливості.

Підпорядкованість завданням формування особистості. Усі предмети, що входять у навчальний план, поєднує загальна мета: формування всебічно розвинутої, гармонійної особистості. І хоч у кожному випадку ціль реалізується різними засобами (у даному випадку – засобами музики), вона – єдина. Тому одним із принципів положень масового музичного виховання є те, що заклад загальної середньої освіти не готує музиканта-професіонала, як не готує він і фахівця з хімії, фізики, літератури, історії тощо.

Урок музичного мистецтва, як й інший шкільний урок, мусить зважати на виховні вимоги:

- відповідність мети, змісту, методів і засобів уроку загальнолюдським цінностям;
- постановка виховної мети уроку й відповідних завдань щодо розумового виховання учнів, виховання у них високих моральних якостей – національної самосвідомості, формування естетичних смаків, культури поведінки й праці тощо;
- забезпечення тісного зв'язку змісту уроку з життям, його потребами й вимогами формування в учнів прагнення до активної діяльності;
- врахування індивідуальних особливостей учнів з метою забезпечення різнобічного розвитку на основі їхніх нахилів, інтересів та обдарувань [1, с. 16].

Підпорядкованість психологічним закономірностям. В основі побудови будь-якого шкільного уроку знаходяться психологічні закономірності. Наприклад, враховуються вікові особливості школярів, що виявляються у своєрідності їхньої уваги, пам'яті, уяви, мислення. Урок музичного мистецтва також будується з урахуванням вікових та психологічних особливостей кожного учня, реалізації особистісно-гуманного підходу до дитини, дотримання педагогічного такту, уміння володіти собою, здатності за допомогою музичних засобів здійснювати інтелектуальний, емоційно-вольовий та моральний вплив на учнів, уміння збуджувати й підтримувати увагу та інтерес дітей до навчання.

Підпорядкованість організаційним закономірностям освітнього процесу. Урок музичного мистецтва – основна форма практичної реалізації музичного виховання у закладах загальної середньої освіти, в якій беруть участь усі без винятку школярі, тобто він є

обов'язковим для всіх учнів, незалежно від їхніх інтересів і схильностей. Урок музичного мистецтва в середніх класах, як й інші уроки, триває 45 хвилин, а клас має той самий склад учнів визначеної вікової групи (однакова форма організації уроку).

На кожному уроці мають місце повідомлення нової інформації, закріплення, повторення та перевірка засвоєння вивченого матеріалу.

При наявності різних форм роботи (наприклад, робота над вправою, слухання розповіді вчителя, написання твору – чи спів, слухання музики, музична імпровізація) урок повинен бути цілісним: різні види діяльності, їх зміст повинні визначатися конкретною метою та завданнями уроку [3, с. 41].

Виходячи з дидактичних особливостей уроку зрозумілі й вимоги до уроку музичного мистецтва:

- організаційна чіткість проведення уроку, правильна постановка теми, зрозумілої та досяжної мети й конкретних завдань, раціональне використання часу;
- уміле володіння методикою навчання і виховання – досконала організація навчальної праці учнів на уроці, продумана й майстерно реалізована, гнучка й різноманітна, динамічна й емоційна тактика управління навчально-виховним процесом;
- раціональне управління пізнавальною і практичною діяльністю учнів, їх вихованням та інтелектуальним розвитком;
- комплексна реалізація на уроці загальноприйнятих, а також специфічних дидактичних принципів навчання [1, с. 15].

Добираючи зміст, форми, методи навчання, учитель музичного мистецтва повинен враховувати, якою мірою вони будуть сприяти більш ефективному сприйманню, глибині розуміння й засвоєння знань, розвитку умінь та навичок учнів. Підготовка й проведення ефективного уроку вимагає високих професійно-педагогічних знань, навичок та вмій, бажання працювати з учнями, відповідального ставлення до своїх учительських обов'язків, нового рівня педагогічного мислення.

Урок музичного мистецтва, маючи риси, що наближують його до інших шкільних уроків, водночас має *специфічні особливості*, що закономірно впливають із головної особливості означеного уроку як уроку мистецтва.

Відмінності уроку музичного мистецтва специфічно впливають і на загальні моменти, і на проведення його окремих елементів. Так, жоден шкільний урок не має стільки видів діяльності (форм роботи): хоровий спів, слухання музики, музично-ритмічні рухи, гра на музичних інструментах, музична творчість, теоретичне вивчення музики, кожен з яких потребує певної методики його освоєння. Завдяки даному різноманіттю і тематичній побудові багатьох сучасних програм із музики досягається цілісність уроку, де різні твори й види діяльності є гранями музики як єдиного цілого.

Особливістю музичних видів діяльності є, переважно, колективна форма роботи: слухають і виконують музику всі діти одночасно. Наприклад, під час хорового співу клас ніби утворює єдиний інструмент [4, с. 42].

Мистецтво глибоко захоплює усілякі сторони психіки людини – не тільки уяву і почуття, але і думку, і волю. Звідси його величезне значення у розвитку свідомості і самосвідомості, у вихованні морального почуття і формуванні світогляду. Тому-то художнє виховання і є одним із могутніх засобів, що сприяють всебічному і гармонійному розвитку особистості.

Визначення й формулювання учителем завдань уроку – одне з найголовніших питань підготовки та реалізації уроку, адже вчитель має знати відповідь на питання *що* вивчати, *які* уміння та навички розвивати, *для чого* саме вивчається той чи інший матеріал уроку, *навіщо* учитель використовує ті чи інші види діяльності, користується тими чи іншими методами навчання.

Відповідно до програми, навчання передбачає комплексне досягнення освітньої, розвиваючої та виховної мети. Виходячи із загальних кінцевих цілей навчання, вчитель визначає конкретні завдання уроку: освітні (навчальні), розвиваючі, виховні [1, с. 23].

Визначення освітніх (навчальних) завдань спрямоване на розширення загального, естетичного та музичного кругозору учнів, ознайомлення їх із загально-естетичними, жанрово-стилістичними поняттями, з життям і творчістю композиторів, музичними творами, термінами, музичною грамотою тощо. Передбачаючи виконання цих завдань, учитель мусить конкретно знати, чому він буде навчати учнів на уроці.

Музичний розвиток – процес складний і довготривалий. До компонентів музичного розвитку належать: розвиток метро-ритмічного, звуковисотного, ладового відчуття; вокально-хорових і творчих навичок, навичок образного, осмисленого сприйняття музики, навичок музикування тощо. Він здійснюється через включення дітей у різні види музичної діяльності. Таким чином, розвиваючі завдання спрямовані на розвиток виконавської діяльності учнів у галузі музичного мистецтва та їх музичних здібностей [4, с. 56].

Їх можна диференціювати у таких напрямках: розвивати навички активного сприймання музичного твору; вчитись співвідносити музичні образи з живописними (літературними) образами; вчити розрізняти елементи музичної мови, використані для створення образу; працювати над виробленням вокально-хорових навичок (диханням, звукоутворенням, артикуляцією, унісоном...); вчити правильно тягнути вокальний звук; добиватися виразності виконання фраз у пісні; вчити учнів застосовувати знання тривалостей у грі на шумових інструментах; працювати над художнім виконанням пісні; розвивати ладове (ритмічне, темброве, поліфонічне) відчуття. Плануючи досягнення розвиваючих завдань, учитель повинен чітко визначити відповідний потенціал навчального матеріалу уроку й своїх дій на ньому.

Окрім розвитку музичних здібностей, на уроці музичного мистецтва розвиваються пізнавальні процеси (мислення, мова, пам'ять, уява, увага). У даному напрямку формулювання можуть виглядати так: розвивати музичну пам'ять і спостережливість; розвивати образне мислення; розвивати кмітливість учнів (використання ребусів, кросвордів, ігор тощо); розвивати інтелектуальну гнучкість (виконання творчих завдань на застосування музичних термінів).

Виховні завдання забезпечують формування емоційних, естетичних, моральних, загальнолюдських та національних якостей особистості засобами музики (загальний напрям виховного впливу). Окрім цього, виховними можуть бути конкретні завдання кожного уроку, (відповідно до музичного матеріалу): виховувати у дітей національну гордість і патріотичні почуття; виховувати любов до рідного краю, до природи; виховувати любов до народних пісень, народних традицій, до творчості композиторів; виховувати почуття товарищескості, поваги і любові до батьків, рідних [4, с. 97].

Формулювання виховних завдань може виглядати так: виховувати інтерес, любов до музики; виховувати повагу до народних звичаїв, до людей праці; виховувати естетичні смаки; формувати потребу сприймати та виконувати високохудожні музичні твори.

Таким чином, підготовка і проведення уроку завжди вимагають від учителя творчого підходу, активного прояву його знань, умінь, професійного досвіду. Будучи результатом творчості вчителя, урок музики має дивовижну силу ідейно-емоційного впливу на внутрішній світ учнів, пробуджує інтерес до музики, потребу у спілкуванні з нею.

Список використаних джерел:

1. Гумінська О. О. Уроки музики в загальноосвітній школі: Методичний посібник / О. О. Гумінська. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 104 с.
2. Дичковська І. Інноваційні педагогічні технології: Навч. посібник / І. Дичковська. – К.: Вища школа, 2004. – 352 с.
3. Коберник О. М. Теорія і методика психолого-педагогічного проектування виховного процесу в школі: Навч - метод, посібник / О. Коберник. – К.: Наук, світ, 2001. – 182 с.
4. Кушка Я. С. Методика музичного виховання дітей. Видання друге, доопрацьоване. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів культури і мистецтв I – II рівнів

Авер'янова Н.М., аспірантка

Науковий керівник:

д-р пед. наук, проф. каф. ЗТД ПН

Лаврентьєва О.О.,

Криворізький державний педагогічний університет

ІНСТРУМЕНТИ ІКТ У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Розробка методики реалізації міждисциплінарних зв'язків в процесі навчання природничих дисциплін сприяла їх модифікації та створенню таких технологій як STEM, STEAM, STREAM, SEPIA та інші. Їх використання вимагає від викладача застосування ІКТ, роль яких посилилась в період пандемії.

Розглянемо детальніше інструменти інформаційно-комунікативних технологій, що знаходяться у вільному доступі, не потребують встановлення додаткового програмного забезпечення та можуть підвищити ефективність реалізації міждисциплінарних зв'язків.

В процесі природничо-математичної освіти фундаментальну роль набуває взаємозв'язок науки, технології, інженерії та математики (STEM), що прослідковується в STEAM (доповнюється мистецтво та креативним мисленням), STREAM (додається мистецтво, читання та розуміння) та SEPIA (STEM+soft skills). Тому зосередимо увагу на використанні ІКТ викладачами в процесі інтегрованої STEM-освіти, що включає [1]: використання контекстів реального світу для залучення студентів до активного осмисленого процесу навчання, зображення реальних зв'язків між природничими дисциплінами; застосування особистісно-орієнтованих підходів до навчання; формування ключових компетентностей XXI століття (критичне мислення, творчий підхід, співробітництво). Кожен STEM-компонент діяльності та їх складні комбінації, передбачають застосування інформаційно-комунікативних технологій.

Вивчення природничих дисциплін спрямоване на формування розуміння реального світу, кордони якого розширюють цифрові технології. Серед інноваційних інструментів ІКТ найперспективнішими у цьому напрямку є імерсивні технології, які сприяють зануренню у сутність процесів та явищ. На сьогоднішньому етапі, викладачі-практики STEM-дисциплін традиційно використовують потужні можливості інтерактивних моделей та симуляцій, віртуальних лабораторій, онлайн екскурсій та інше.

Значна кількість готових симуляцій та моделей, які можна адаптувати для вивчення реальних процесів та явищ знаходяться у вільному доступі. Для мобільних телефонів з операційною системою Android 7 або вище доступна функція перегляду результатів пошуку в Google у 3D, взаємодію із 3D контентом забезпечують смартфони, що підтримують ARCore. Перелік пошукових запитів Google доступних для перегляду та взаємодії у доповненій реальності постійно розширюється [7]. Сучасні цифрові технології надають перспективи створення викладачами й здобувачами власних моделей та симуляцій за допомогою безплатних 3D інструментів для візуалізацій від Windows 10, таких як Paint 3D, Mixed Reality Viewer, 3D Builder, Remix 3D, PowerPoint та інше [5]. Цей список можна розширити, додавши 3D Slash, Adobe Aero, Blender, Cinema 4D, Modo, Onshape, Pixologic, Shape Shifter, SketchUp, TinkerCAD та інші.

Необхідно зазначити потужний потенціал інтерактивних симуляцій PhET, які об'єднує спільна ідея використання міждисциплінарних зв'язків в процесі навчання фізики, хімії, математики, географії, біології. Використання Phet-символів доцільне для концептуального

розуміння понять, явищ і процесів, проте, як зазначають розробники, вони не підходять для моделювання практичних занять [4].

Для підтримки та розвитку STEM-освіти в нашій державі було створено Віртуальний STEM-центр Малої академії наук України [3], який спеціалізується на дослідженнях у галузі природничих наук. На сайті центру презентовано готові віртуальні дослідницькі роботи, розроблені кращими практиками, які містять керівництво до роботи під час проведення навчальних занять, проте, на нашу думку, вони зорієнтовані на здобувачів з високим рівнем знань, деякі потребують залучення додаткових матеріальних ресурсів.

Застосування особистісно-орієнтованих підходів до навчання та формування ключових компетентностей XXI століття в процесі STEM-освіти передбачає обов'язкове використання динамічного спектра сервісів онлайн спілкування, від чатів (Viber, Messenger, Telegram, Instagram), чат-ботів (інформаційні, пошукові, боти перекладачі, консультанти, помічники та інші) до відеоконференцій (Google Meet, Microsoft Teams, Zoom та інші), додатків для одночасної роботи (хмарні сервіси від Google Workspace, сервіси Bubbl.us, Dabbleboard, Jamboard, Padlet, Twiddla та інші), сервісів для геймфікації (PurposeGames, FLIPPITY, Powtoon, LearningApps.org) та багато інших. В процесі реалізації міждисциплінарних зв'язків, кожен викладач, орієнтуючись на аудиторію здобувачів закладу освіти, матеріально-технічну базу, обирає свій індивідуальний підхід, що надає оптимальні можливості для самореалізації учнів (студентів) та його самого.

Можемо висновкувати, що з одного боку, розширений інструментарій цифрових технологій дозволяє персоналізувати, інтенсифікувати та підвищити якість процесу реалізації міждисциплінарних зв'язків, а з іншого, стрімке розширення інструментальної бази інформаційно-комунікативних технологій, вимагає від викладача вміння освоювати нові цифрові технології, гнучкості мислення, здатності адаптуватися до нових умов, великої мотивації до саморозвитку та самовдосконалення протягом усього життя.

Список використаних джерел:

1. Toward a productive definition of technology in science and STEM education / [J. Ellis, J. Wieselmann, R. Sivaraj та ін.]. // Contemporary Issues in Technology and Teacher Education. – 2020. – №20. – С. 472–496.
2. Views of primary Thai teachers toward STREAM education / [P. Nuangchalerm, V. Prachagool, T. Prommaboon та ін.]. // 9. – №4. – С. 987–992.
3. Віртуальний STEM-центр Малої академії наук України. Дослідницькі роботи [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://stemua.science/%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8/.https://stemua.science/%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8/
4. Інтерактивні симуляції для природничих наук і математики [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://phet.colorado.edu/uk/>.
5. Пінчук О. Імерсивні технології в навчанні: проблема чи перспектива? [Електронний ресурс] / О. Пінчук // Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції «ІНТЕРНЕТОСВІТА-НАУКА-2020» (ІОН-2020). – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://lib.iitta.gov.ua/720835/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8%20%D0%86%D0%9E%D0%9D%202020%20%D0%9F%D1%96%D0%BD%D1%87%D1%83%D0%BA%20fin.pdf>.
6. Ткаченко І. А. Використання ІКТ у вивченні природничих дисциплін [Електронний ресурс] / І. А. Ткаченко, Ю. М. Краснобокий // Тези II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Інформаційно-комп'ютерні технології: стан, досягнення та перспективи розвитку». – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/140-3.pdf>.

7. Як дивитись результати пошуку Google в 3D і доповненої реальності [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://support.google.com/websearch/answer/9817187?hl=ru-RU>.

Ляхович Б. Б., бакалавр

Науковий керівник:

викладач-методист

Зелінська І.С.

*КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний
коледж імені Михайла Грушевського*

ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ МЕТОДИК НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Загальна мистецька освіта – це підсистема шкільної освіти, що гармонійно поєднує навчання, виховання та розвиток дітей і молоді засобами мистецтва. Вона покликана підготувати їх до активної участі в соціокультурному житті, до подальшої художньо-естетичної самоосвіти. Мистецька освіта є посередником між суспільно значущими культурними цінностями й особистісними цінностями людини та забезпечує набуття ключових і предметних мистецьких компетентностей, формування прагнення і здатності до художньо-творчої самореалізації і духовного самовдосконалення протягом життя.

Навчання предметів освітньої галузі «Мистецтво» у 2021-2022 н.р. має будуватися на інтеграції в практичну діяльність інноваційних художньо-педагогічних технологій з використанням концептуальних засад сучасної (зокрема загальної мистецької) освіти, загальних положень дидактики, психології, методики, завдань і видів діяльності, які спрямовані на розвиток ключових, міжпредметних і предметних компетентностей учнів.

Оскільки сучасне життя вимагає таких педагогічних технологій, які повинні, з одного боку, забезпечити дітям якісні глибокі знання, створюючи інтелектуальну базу для подальшого навчання, а з іншого боку, орієнтуватися на їх фізичне, психічне, духовне здоров'я і враховувати психофізіологічні особливості кожного віку, то метою нашого дослідження є розкриття особливостей використання різноманітних арт-терапевтичних методик, які можна застосовувати на уроках музичного мистецтва в закладах загальної середньої освіти.

Зміст технології, історію розвитку та сучасні особливості арт-терапії розглянуто в працях О. Вознесенської, О. Копитіна, Л. Терлецької. Можливості використання різних форм та методик арт-терапії у психологічній практиці досліджували К. Рудестам, В. Соловійова. Педагогічні аспекти застосування арт-терапії (артпедагогіка, педагогіка творчості) проаналізовано в працях О. Деркач, Л. Нікішиної, О. Образцової.

Арт-терапія – це вид психотерапії та психологічної корекції, заснований на мистецтві та творчості. Арт-терапія надає дітям можливість програвати, переживати, усвідомлювати конфліктну ситуацію чи певну проблему найбільш зручним для їх психіки способом. Арт-терапевтичні методики дозволяють занурюватися у проблему настільки, наскільки дитина готова до її переживання. Це дозволяє ненав'язливо, спостерігаючи за дитиною у процесі спонтанної творчості, пізнати її життєві цінності та особистісні інтереси. Інтеграція цього напрямку з психологією і педагогікою дає можливість створити таку гуманістичну методологію, яка б гармонічно поєднувала досягнення науки та досвід мистецтва. Основним завданням предметів освітньої галузі «Мистецтво» є: зняття нервово-психологічних перевантажень, відновлення позитивного емоційного тону, усвідомлення своїх почуттів і переживань.

Ізотерапія є одним з найбільш поширених видів арт-терапії. За формою організації вона може бути індивідуальною і груповою. У сучасній зарубіжній та вітчизняній ізотерапії виділяють два напрями цього методу: використання вже існуючих творів образотворчого

мистецтва шляхом їх аналізу та інтерпретації і спонукання до самостійних творчих проявів в образотворчій діяльності. Слід зазначити, що малюнок виступає ефективним інструментом, завдяки якому, дитина може вільно висловити свої думки, почуття та переживання через мову образів, символів та кольорів, а також звільнитися від негативних переживань та визначити своє ставлення до оточуючої дійсності. Для малювання можна використовувати найрізноманітніші засоби, такі як фарби, олівці, масляну і художню пастель, фломастери, крейду. Ізотерапія активізує важливі психічні функції (мову, сприймання, рухову координацію, мислення) та забезпечує зв'язок між ними.

Практично нами перевірено, що найбільш ефективною технологією на уроках музичного мистецтва в закладах загальної середньої освіти є музикотерапія – особлива форма роботи з дітьми з використанням музики у різних видах діяльності (хоровий спів, слухання музики, музично-ритмічні рухи, гра на музичних інструментах, музична творчість).

Видатний композитор і педагог Д. Кабалевський вважав, що в основі музичного виховання лежить активне сприймання музики. «Лише тоді музика може виконати свою естетичну, пізнавальну і виховну роль, коли діти навчаються по-справжньому чути і роздумувати про неї. Справжнє, відчуте і продумане сприймання музики – основа усіх форм прилучення до музики, тому що при цьому активізується внутрішній духовний світ учнів, їх почуття і думки. Поза сприйманням музика як мистецтво не існує» [2, с. 28].

До слухання музики відносяться: бесіди або заняття, коли музика звучить фоном; спеціальне прослухання музичних творів або їх фрагментів з аналізом почутого; вправи на внутрішнє слухання. Дуже важливо для занять, пов'язаних із слуханням музики: спеціально підбирати музичний репертуар і методи роботи з ним; музичну діяльність дітей поєднувати з іншими видами музичної діяльності; використання на заняттях творів інших видів мистецтва. Такі прийоми піднімають музичне сприймання на вищий рівень, є способом активного аналізу музики. При підборі творів для слухання слід звертати увагу на те, щоб вони відповідали принципам художності і доступності.

Разом із слуханням музики важливо використовувати і активне музикування. На думку К. Орфа елементарна музика, елементарний інструментарій є головними засобами виховання дітей. Він вказував: «Елементарна музика, слово і рух, ігри і все, що пробуджує і розвиває духовні сили, створюють основу для розвитку особистості, основу, без якої ми прийдемо до духовного спустошення... Слід підкреслити, що елементарна музика в школі має бути не чимось додатковим, а основоположним. Йдеться не лише про власне музичне виховання, а й формування людської особистості: у навчальній роботі це виходить далеко за межі так званих уроків музики і співу. Фантазію і здатність до переживання слід розвивати у ранньому віці. Усе, що дитина переживає, усе, що в ній пробуджене і виховане, виявиться протягом усього її життя» [1, с. 63].

Музична терапія разом з грою на музичних інструментах, включає в себе терапію співом (вокалотерапію, хоровий спів). Хоровий спів є ефективним засобом виховання естетичного смаку, розвитку музичних здібностей (співацького голосу, відчуття ритму, музичної пам'яті), інтересу до музики. У наші дні терапевтичний ефект вокалізації знаходить наукове тлумачення. Вокалізація розділяється на три основні процеси. Це фонація, або утворення звуків; резонанс, або гармонійне посилення звуку; і артикуляція, або оформлення й подача вокальних звуків у лінгвістичних формах, які ми називаємо словами. У мові та співі довжина голосових зв'язок і повітряний потік, що проходить через них, регулюють рухами гортані, шиї, грудей і черевного відділу. Вся система має широкий діапазон зміни звуків, що визначаються незначними коливаннями м'язового тону. Проте дихання і вокалізація є не просто маніпуляціями м'яза, що викликаються нервовими сигналами – вони залучають свідомість, причому на багатьох рівнях. Саме тому наш голос відображає внутрішню енергію і напруження. Вокалотерапія рекомендується депресивним, загальмованим, егоцентричним дітям.

Існує чимало методів розвитку і постановки голосу. Критерії правильного співу – легкість і свобода, що відчувається виконавцем в процесі співу, і приємні емоції, що

відчувають слухачі. Хоровий спів допомагає дітям зрозуміти роль колективу в людській діяльності, формуючи, таким чином, їх світогляд. Л. Хлебнікова зазначає, що «хоровий спів – прекрасний засіб творчих і фізичних сил людини» [5, с. 24].

Для того, щоб навчитися правильно співати, необхідно навчитися правильно дихати. Окрім профілактичної ролі, у вокально-хоровій діяльності, правильне дихання виконує ще і терапевтичне завдання. Уміння керувати диханням, сприяє умінню керувати собою, своїм організмом. Правильне дихання стимулює роботу серця, головного мозку і нервової системи, лікує від заїкання, кашлю, бронхіальної астми, знімає втому і перевтому, позбавляє людину від багатьох хвороб, покращує травлення, оскільки перш ніж їжа буде переварена і засвоєна, вона повинна поглинути кисень з крові і окислюватися. Найправильніше і корисніше дихання – це повне дихання. Воно вентилює легені, збільшує приплив кисню в кров; впливаючи на діафрагму, стимулює роботу серця, печінки, шлунку і інших органів, підтримує нормальний кровообіг, травлення, допомагає виведенню шлаків з організму.

Особливу цінність має поєднання співу з танцювальними рухами, а також імпровізація вільного танцю під звуки класичної музики. «Без тілесних відчуттів ритму... не може бути відтворений ритм музичний», – стверджував Е. Жак-Далькроз [4, с. 198]. Завдяки використанню людського тіла як своєрідного музичного інструмента водночас розвивається ритмічне почуття, співацький голос і рухова координація, закладаються умови для формування інших компонентів музикальності. Саме ритм лежить в основі лікувальних властивостей музики. У природі все підпорядковано певним ритмам, і людський організм не виключення.

Лікувальну дію мають не лише інструменти, але і музичні твори, серед яких чільне місце займають класичні твори. Адже в основі класичної музики лежить віковий художній досвід, мудрість різних історичних епох. До музичної класики відносять не лише твори великих композиторів, але й кращі зразки народної музичної творчості. Класична музика розглядається як змістовне мистецтво, що має велику силу естетичного впливу на людей.

Досліджено, що повільна музика у стилі бароко (Й. Бах, Г. Гендель, А. Вівальді, А. Кореллі) дає відчуття впевненості, порядку, безпеки і створює духовне стимулююче середовище, яке підходить для занять або роботи. Класична музика (Й. Гайдн і В. Моцарт) відрізняється ясністю, елегантністю і прозорістю. Вона здатна покращувати пам'ять і просторове сприйняття. Джаз, блюз й інші музичні і танцювальні форми, в основі яких лежать виразні африканські мелодії, піднімають настрій і надихають, дають вихід радості, розсіюють печаль, загострюють гумор та іронію, підвищують товариськість. Поп-музика, а також народні мелодії провокують рухи тіла, створюють відчуття благополуччя. Релігійна і обрядова музика, включаючи барабани шаманів, церковні гімни, храмову музику, може заспокоїти нас і привести в стан заспокоєння [6, с.48].

Таким чином, арт-терапія є сучасною технологією корекційно-виховної роботи, за допомогою якої можна створити оптимальні умови для розвитку дітей, виховання у них естетичного смаку, позбавлення від комплексів, розкриття нових здібностей. Музикотерапія сприяє становленню характеру, норм поведінки, збагачує внутрішній світ дитини яскравими переживаннями, разом з тим виховуючи любов до музичного мистецтва та естетичне відношення до того, що їх оточує.

Список використаних джерел

1. Элементарное музыкальное воспитание по системе Карла Орфа / ред.-сост.Л. Баренбойм. – М. : Сов. Композитор, 1978. – 368 с.
2. Кабалевсий Д. Б. Воспитание ума и сердца : книга для учителя / Д. Б. Кабалевский. – М. : Просвещение, 1984. – 206 с.
3. Про викладання предметів художньо-естетичного циклу у 2021/2022 н.р. [file:///C:/Users/Ira/Downloads/metod_mistectvo_2021_2022%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Ira/Downloads/metod_mistectvo_2021_2022%20(1).pdf) (дата звернення: 15.11.2021).

4. Ростовський О. Я. Методика викладання музики у початкових класах : навчально-методичний посібник / О. Я. Ростовський. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. – 216 с.
5. Хлебнікова Л. О. Методика хорового співу у початковій школі : методичний посібник / Л. О. Хлебнікова. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006. – 216 с.
6. Шабутін С. В., Хміль С. В., Шабутіна І. В. Зцілення музикою : монографія / С. В. Шабутін, С. В. Хміль, І. В. Шабутіна. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 192 с.

Левацька А.С., бакалавр

Науковий керівник:

*к. філол. н., доцент, доцент кафедри
теорії і методики викладання філологічних
дисциплін у дошкільній, початковій
і спеціальній освіті **Чернушенко Н.М.**
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С.Сковороди*

ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА НАРОДОЗНАВЧОЮ ЛЕКСИКОЮ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Розвиток мови молодших школярів є складною проблемою сучасної науки, що вимагає пошуку ефективної методики навчання рідної мови, яка б забезпечила результативність у формуванні мовних умінь та навичок учнів для активної комунікації у ситуаціях життя. Цінність рідної мови як національного джерела формування особистості ставить перед сьогоднішньою початковою школою важливі завдання – донести до кожної дитини культурне та духовне надбання українського народу, оживити його мовні багатства, сприяти їхньому свідомому засвоєнню та використанню у власній мові.

Збагачення словникового запасу учнів початкової школи – один із найважливіших напрямів у словниковій роботі. Поповнення активного словника учнів лексикою народознавчого змісту має значення як для розвитку мовлення, мислення, але й виховання мовного чуття, почуття національної самосвідомості.

Окремі аспекти збагачення мовлення учнів народознавчими словами здавна цікавили вчених, методистів, передових учителів. Так ефективні шляхи збагачення мовлення учнів пропонували учені-психологи: І.О.Синиця, Г.С.Костюк, Л.С.Виготський, М.І.Жинкін, Д.Б.Ельконін, Л.І.Айдарова та ін.; педагоги: Я.Коменський, К.Ушинський, Ф.Буслаєв, І.Срезневський, С.Чавдаров, В.Сухомлинський, М.Стельмахович; лінгводидакти: А.Богуш, Т.Донченко, С.Карамана, В.Кононенко, Л.Мацько, М.Пентиліук, О.Семенов та багато інших учених.

Розробка національно орієнтованого словесного масиву, у свою чергу, відкриває широкі можливості паралельного розгляду розвитку мови та народної культури, етнічного розвитку з урахуванням історичної долі нації загалом та етнічних груп зокрема. Саме такий підхід до вивчення мови дозволяє знайомити дітей із національною філософією, етикою, мораллю, які визначають національний характер, ментальність, основу якої становлять ідеї духовної досконалості, добра, честі, справедливості, милосердя. Під народознавчою лексикою рідної мови розуміємо лексику, що відбиває специфічні риси культури певного народу, починаючи від матеріальних реалій та громадських ритуалів до цінностей, ідеалів та установок людей і того, як вони думають про світ і своє життя в цьому світі. Народознавчий аспект вивчення мови полягає в тому, що саме рідна мова є засобом пізнання самого себе як представника української нації, свого народу, його історії, культури; передбачає навчання рідної мови на основі народної педагогіки та дидактики, відображає національну специфіку світогляду та світосприйняття українців, визначає типові особливості українського побуту,

національних традицій, звичаїв, зокрема споріднених, та найбільш повно виражається в лексико-семантичній системі.

Процес навчання та виховання в початковій школі має набувати національного характеру, тобто ґрунтуватися на національних традиціях українського народу, його самобутності, відображати знання української історії, культури, звичаїв, обрядів, побутових особливостей життя. Формуючи національно-мовну особистість, слід передавати поколінням соціальний досвід, національну ментальність народу, своєрідність його світогляду. Народознавчий підхід до навчання рідної мови – це всебічне та глибоке вивчення учнями всього культурно-історичного розвитку та досвіду рідного народу, успадкування його духовного надбання та досягнень культури, формування в учнів як громадян України трудової, моральної, розумової, естетичної, правової, екологічної культури. Рідна мова стає зрозумілішою і швидше засвоюється дітьми через використання всіх видів і жанрів народної творчості (казок, легенд, загадок, скоромовок, лічилок, прислів'їв та приказок тощо), адже відомо, що узагальнений досвід життя народу найяскравіше відображається у фольклорі.

На уроках української мови за допомогою **лексико-семантичних** вправ учні засвоюють необхідні теоретичні відомості з лексикології, набувають різноманітних умінь і навичок (вчать знаходити в тексті лексику з національно-культурним компонентом, виявляють її характерні риси, виробляють уміння визначати за словником значення слова та сферу вживання). Наведемо зразки цих вправ:

I. Прочитайте подані речення. Випишіть слова з національно-культурним компонентом.

Поясніть їх значення.

1. *На розпутьті кобзар сидить Та на кобзі грає; Кругом хлопці та дівчата – Як мак розцвітає.* 2. *І барвінком, і руюю, і рястом квітчає весна землю, мов дівчину в зеленому гаї.* 3. *Та на зелених святках, Під хатою в сорочці білій Сидів з бандурою в руках.* 4. *Пішов Марко, Вернулися люди з рушниками, З святим хлібом обмінялись* (Тарас Шевченко).

Вправи лексико-стилістичного характеру покликані навчити розкривати стилістичну функцію слів, що сприяє розширенню словникового запасу учнів, виробляє уміння диференціювати лексику, точно і ясно висловлювати свої думки. Серед вправ лексико-стилістичного характеру заслуговують на увагу такі:

I. Прочитайте словосполучення. Подумайте, в текстах якого стилю вони можуть вживатися. Складіть з ними речення.

Диво калинове, величаві мальви, джерельна вода, запашна материнка, біла хата, червона калина, золоточубі соняшники, малиновий дзвін.

Головна мета **логіко-лексичних вправ** допомогти учням оволодіти основними логічними прийомами (зіставлення, порівняння, узагальнення, класифікація). Саме такий вид роботи впливає на позитивне мислення учнів, готує до свідомого оволодіння граматичним матеріалом, сприяє збагаченню мовлення.

I. Знайдіть загальну назву для кожного ряду слів:

гончарство, килимарство, кераміка, ковальство, різьба; килим, лава, образ, сволок, скриня, веретено; вареники, голубці, калита, коровай, плетеник, узвар; жупан, сап'янці, плахта, сорочка, очіпок, намітка.

Вивчення лексики з національно-культурним компонентом на основі створення і розв'язання можна здійснювати під час пояснення нового матеріалу та під час закріплення вивченого. **Проблемно-ситуативні вправи** стимулюють мислення учнів, підвищують їх активність у набутті знань, виробленні практичних умінь і навичок, викликають інтерес до вивчення української мови. Серед цих вправ можна виділити такі підвиди: ситуативно-аналітичні, ситуативно-уявні, ситуативно-мнемічні.

У процесі засвоєння лексики з національно-культурним компонентом, спостережень над текстами культурологічної тематики в учнів поглибиться розуміння значення і змісту культури українського народу, його духовних скарбів, зростуть рівні репродуктивної творчої уяви, естетичного сприйняття та розуміння фольклорних і класичних творів,

текстів історичної тематики, інтерес до минулого, а отже, лексика з національно-культурним компонентом почне частіше вживатися у власному мовленні школярів.

Функціонування української мови, володіння нею як найважливішим засобом національного та мовного виховання не лише забезпечує комфортне буття індивіда в суспільстві, а й дає змогу виробити систему загальнонародних, національно зумовлених цінностей, сформуванати національний характер, мовну особистість.

Список використаних джерел:

1. Гончарова І.М., Полохова Л.М. Формування мовленнєво-комунікативних компетентностей молодших школярів / І.М.Гончарова, Л.М. Полохова. Уроки розвитку зв'язного мовлення в 1 класі. – Х. : Вид. група “Основа”, 2010. – 139с.
2. Збагачення мовлення школярів лексикою з національно-культурним компонентом // Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Тарас Шевченко і сьогодні», м. Сімферополь, 28-29 березня 2013 року. – Сімферополь: ФОП Котбедінова Д.А., 2013. –С. 160–167. (у співавторстві з Т.Левченко).
2. Лаппо В.В. Формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідного краю засобами етнокультури (на прикладі гуцульського етноregionу) Автореф. дис...к-та пед.наук. 13.00.08/ В.В.Лаппо – Київ, 2008 - С. 20.
3. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за редакцією М.І.Пентиліук: Херсон. - 400с.
4. Стельмахович М.Г. Застосування ідей української етнопедагогіки в роботі вчителя початкових класів // Шляхи розвитку творчих здібностей молодших школярів: Збірник статей (за редакцією акад. М.Г.Стельмаховича). – Івано-Франківськ, 1995. – 127с.
5. Бацевич Ф. Духовна синергетика рідної мови: Лінгвофілософські нариси: монографія. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 192 с.

Полуянова Д.Р., студентка

Науковий керівник: магістр,

Потримай Н.С.

Комунальний заклад вищої освіти

«Барський гуманітарно-педагогічний коледж

імені Михайла Грушевського»

ВЗАЄМОДІЯ ШКОЛИ ТА СІМ'Ї: НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ

Постановка проблеми. Важливою умовою досягнення мети національного виховання в Україні є гармонізація родинного і суспільного виховання – організація педагогічного всеобучу батьків, об'єднання і координація виховних зусиль усіх суспільних інституцій [5, с. 49].

В умовах становлення системи національних цінностей незалежної України особливого значення набуває сім'я як найкраще природне середовище для людини, для виховання, захисту і розвитку дітей, важливий фактор їх соціалізації. Тому в сучасних умовах важливого значення набуває принцип взаємодії, взаємопроникнення школи і сім'ї в процесі виховання дитини. Вчителям слід відмовитися від звички прямо керувати батьками, а надавати перевагу діалогу, який передбачав би врахування досвіду, поглядів, думок батьків.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблемі взаємозв'язку шкільного й сімейного виховання в історії педагогічної думки приділяли значну увагу видатні вітчизняні та зарубіжні педагоги Я.-А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Й.Г. Песталоцці, К.Д. Ушинський, П.Ф. Лесгафт, П.П. Блонський, С.Т. Шацький, А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський тощо. Сучасним соціальним проблемам сім'ї та вихованню дітей присвячено дослідження Т. Алексєнко, В. Болдирєв, Л. Волинець, О. Докукіної, З. Зайцевої, В. Заслуженюка, В.

Семичеико, Ю. Якубової; зарубіжних педагогів: С Лупан, А. Торре Делла, Дж. Уінделл, Г. Фігдор, Д. Фіцпатрік тощо. На сьогодні багато дослідників вказують на необхідність консультування батьків з приводу виховання дітей Ф. Думко, В. Постовий, І. Підласий, І. Трубавіна, А. Холман, Д. Строган тощо.

Проте нині прослідковується протиріччя між необхідністю здійснення тісної взаємодії школи з сім'єю, з однієї сторони, і небажанням батьків співпрацювати з вчителями, невмінням класоводів організувати різні форми контакту педагогами, з іншого боку. У даній роботі пропонуємо окреслити науково-педагогічні аспекти взаємодії школи та сім'ї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виховання дітей – одна з найважливіших функцій сім'ї, вона забезпечує належні матеріальні та педагогічні умови для фізичного, морального, духовного розвитку дитини, становлення її особистості. Виховна функція – «ще здійснення в сучасних умовах первинної соціалізації дітей і виховання до їх соціальної зрілості. Сім'я забезпечує духовний розвиток особистості дітей, привчання і вироблення ставлення до праці як основного джерела достатку й благополуччя людини, формує світогляд і характер громадянина України, здатного до захисту її інтересів у всіх формах, видах і виявах, аж до самопожертви» [9, с. 16].

Сучасні педагогічні дослідження свідчать про те, що і школа, і сім'я виступають рівноправними партнерами і учасниками єдиного педагогічного процесу, школа здійснює наукове керівництво сім'єю (допомога методичного плану, консультативна батьківська просвіта, що сприяє критичній самооцінці батьків) [11, с. 77].

Характеризуючи сучасну взаємодію сім'ї та школи, О.Я. Сичова у своєму дослідженні використовує терміни: «їх взаємопроникнення», «взаємодопомога», «взаємна інформованість», «постійна активна участь батьків у виховному процесі школи», «вміле керівництво самовихованням старшокласників педагогами та батьками» [12, с. 161]. Ось чому стосунки сім'ї і школи необхідно розглядати з позиції не тільки педагогічного навчання батьків, але й безпосереднього використання своїх знань і соціального досвіду в навчально-виховній роботі школи.

Спілкування з батьками збагачує педагогів новою інформацією, розширює кругозір, поповнює культурний багаж. Не обмеження функцій, не зниження відповідальності родини за виховання дитини, а інтенсифікація, розширення завдань, поглиблення виховного процесу за рахунок включення нового педагогічного колективу і встановлення з ними зв'язків на основі діалогу і співробітництва [1, с. 75].

В.Є. Коган, характеризуючи сучасний стан взаємодії сім'ї та школи, зазначає, що «школа більше знає - сім'я більше відчуває, школа більше розповідає – сім'я показує, повчає, школа - контролює результати більше на рівні колективної поведінки, а сім'я – індивідуальної, але через те, що знання, професіоналізм, масштабне бачення проблем – на базі школи, то саме вона... повинна виконувати завдання консультування і в разі необхідності – виховання сім'ї» [4, с. 256].

Одним із важливих напрямів роботи вчителя-класного керівника забезпечення взаємозв'язку школи із сім'єю, педагогічне керівництво родинним вихованням. Головними завданнями педагогічного керівництва родинним виховання визначено: «спрямування сімейного виховання на всебічний розвиток дітей надання батькам допомоги у вихованні дітей, визначенні правильних методів і прийомів; розвиток у батьків позитивного відношення до школи, навчання, довір до вчителів; допомога батькам у керівництві домашньою навчальною роботою дітей; зміцнення авторитету батьків у сім'ї; тактовне керівництво педагогічної самоосвітою батьків, розвиток їх прагнення до самовдосконалення» [2, с.26].

В педагогічній літературі [9, с. 35] визначено напрями роботи з батьками школи: ознайомлення з умовами життя сім'ї, її психологічним кліматом, особливостями поведінки дитини в сім'ї; визначення рівня педагогічної культури батьків; виявлення труднощів, які відчувають батьки; виявлення позитивного досвіду сімейного виховання з метою його поширення; здійснення колективного, диференційованого та індивідуального педагогічного впливу на батьків на основі ретельного аналізу; допомога батькам у підвищенні їхньої педагогічної культури, організації родинного життя як джерела самовиховання дитини;

залучення батьків до організації позашкільної виховної роботи; поширення досвіду роботи з батьками, підготовка передач, інтерв'ю, бесід питань сімейного виховання під рубрикою «Сім'я: традиції, проблеми»; проведення «круглих столів», конференцій та семінарів за темою виховна функція сім'ї в умовах соціально-економічної розбудови України»; створення банків науково-методичної інформації з проблем сім'ї, роботи з батьками та сімейного виховання».

Спільна робота школи і родини ґрунтується на принципах гуманістичної педагогіки: пріоритетності сімейного виховання, громадянськості, демократизму, гуманізації взаємин педагогів і батьків, ретроспективності, педагогізації батьків [1, с. 514-516].

П. Щербань рекомендує батькам співпрацювати зі школою: самим старанно вивчати рідну українську мову, сприяти якісному вивченню української мови дітьми, підвищуючи культуру сімейного спілкування, формувати в дітях почуття любові до України, гордості за рідний край, історію свого народу, вшанування національних героїв, виховувати дітей патріотами; впроваджувати в родинно-побутову культуру народні традиції, звичаї, відзначення дат народного та родинного календаря, традиційних свят українського народу; наполегливо оволодівати змістом, знанням з педагогіки, формами і методами національного виховання дітей у сім'ї; через фольклор, українську пісню, музику створювати атмосферу національного духу в сім'ї, пам'ятаючи, що народна пісня і мова – духовне обличчя нації; формувати зацікавленість дітей та інших членів своєї родини у відродженні національної культури українського народу та прагнення докласти і своїх зусиль у створення незалежної і багатой Української держави [15, с. 194].

Аналіз педагогічної літератури виявив декілька підходів до класифікації форм роботи вчителя, класного керівника з батьками. Так, М.І. Болдирев [2, с. 193] зазначає, що ефективність роботи з батьками залежить від використання різноманітних форм співпраці з ними. Слід поєднувати колективні та індивідуальні форми. Роз'яснювальну роботу, розпочату на батьківських зборах, слід вести й під час індивідуальних зустрічей і вдома, і в школі. Індивідуальні бесіди з батьками часто підказують форми і зміст колективної роботи, допомагають накреслити ті заходи, які потрібно провести з батьками. Тісна співдружність класного керівника з батьками та з громадськістю значно розширює сферу організованого виховного впливу на учнів і допомагає успішніше розв'язувати завдання їхнього виховання. Автором подано і детально охарактеризовано основні, на його погляд, форми роботи з батьками: відвідання сім'ї школяра, запрошення батьків до школи, листування з батьками учнів, класні батьківські збори, бесіди і лекції для батьків, консультації, вечори запитань і відповідей, конференції з обміну досвідом виховання, лекторії та університети для батьків, усні журнали, ознайомлення батьків з педагогічною літературою, робота з активом батьків.

У посібнику з педагогіки Н.Є. Мойсеюк [7, с. 525] подано поділ форм на індивідуальні та колективні. На думку автора, «провідна роль належить індивідуальним формам роботи: відвіданню сім'ї учня, пропаганді сімейного виховання, виконанню батьками педагогічних доручень, педагогічним консультаціям». До колективних форм роботи з батьками належать: батьківська школа, педагогічний лекторій, університет педагогічних знань, науково-практичні конференції, день відкритих дверей або батьківський день, класні батьківські збори».

М.М. Фіцула подає такі «види й методи роботи з батьками»: «відвідування батьків у дома, запрошення батьків до школи, день відкритих дверей батьків у школі, класні батьківські збори, бесіди та лекції на педагогічну тематику, тематичні вечори запитань і відповідей, конференції, самоосвіта» [14, с. 382]. В іншому посібнику автори характеризують, на їхній погляд, найбільш розповсюджені форми взаємодії: «батьківські збори, лекторії, батьківські дні в школі, педагогічні практикуми» [6, с. 163].

У науковому фонді [3, с. 358] також знаходимо поділ форм співробітництва з сім'єю на масові (колективні), групові, індивідуальні. Найбільш поширеними формами індивідуальної роботи визначено «бесіди й консультації в школі або при відвіданні учителем сім'ї дома, виконання батьками громадських доручень», групової – «батьківські комітети школи і класу, робота з групою батьків зі схожих родин», до колективних – «батьківські збори».

Вивчення теоретичних досліджень з питань взаємодії сім'ї та школи дозволяє

класифікувати форми взаємодії сім'ї та школи за такими ознаками:

- за кількістю учасників (індивідуальні, групові, масові чи колективні);
- за представництвом інтересів і прав дітей: кожен за свою дитину чи обрані батьки від імені інших захищають права групи дітей, класу, школи в органах шкільного управління, органах державної влади;
- ступенем активності та самостійності батьків: за провідною роллю педагога; за ініціативою окремих батьків; за ініціативою більшості батьків (батьківські комітети, асоціації);
- за часом: одноразові, тимчасові, постійні;
- за метою спрямовані: на навчальний процес; на господарську роботу; на забезпечення сприятливих умов для розвитку навчання і виховання дитини в школі, вдома; на професійну орієнтацію і працевлаштування дітей, захист прав дітей у сім'ї та школі [13, с. 47].

Індивідуальні форми роботи з сім'єю мають надзвичайно важливе значення, оскільки сприяють глибшому вивченню сім'ї і особистості вихованця, встановленню взаєморозуміння між вчителем і батьками, з'ясуванню позиції батьків щодо виховання їх дітей, особливостей родинного виховання, стосунків у сім'ї, корекції негативного сімейного виховання.

Важливе місце серед індивідуальних форм роботи з батьками посідає індивідуальна педагогічна бесіда з батьками окремої дитини щодо питань і проблем виховання та розвитку їхньої дитини. Таку бесіду слід проводити не лише у негативних випадках, а з багатьох проблем, питань, які стосуються виховання та навчання школяра.

Серед означеної групи науковці виділяють також індивідуальну (педагогічну) консультацію щодо особливостей становлення особистості дитини, яка може проводитись з ініціативи батьків або класного керівника, в основі яких лежать відповіді на запитання батьків. Психолого-педагогічними основами консультації є прихильне ставлення учителів до ініціативи батьків; вияв готовності до надання допомоги сім'ї; конкретні рекомендації і поради з питань, з якими звернулись до педагога батьки [7, с. 516].

Слід виділити також відвідання батьків удома (відвідання сім'ї школяра). Дану форму науковці [2, с. 50] вважають найпоширенішою, найефективнішою формою індивідуальної роботи з батьками. Таке відвідування може мати різну мету: загальне ознайомлення з умовами життя, встановлення єдиних вимог школи і сім'ї до учня, допомога в організації режиму. Відвідування сім'ї учня допомагає з'ясувати загальну та педагогічну культуру родини, ознайомитися з досвідом виховання, дати поради.

Ще однією розповсюдженою індивідуальною формою є запрошення батьків до школи для бесіди чи розмови у разі необхідності. У класного керівника часто виникає потреба зустрітися з батьками, порадитися про виховання учня. Відвідати сім'ю він не завжди може. Тоді батьків запрошують до школи. Така бесіда буде корисна і для вчителя, і для батьків. Педагог відповідає на запитання батьків, висловлює їм свої вимоги. Такі зустрічі дають змогу спільно розв'язати багато складних питань навчання і виховання. Батьки отримують корисні поради і допомогу від педагога, переконуються в його уважному ставленні до них, турботі про їхню дитину [2, с. 50].

Встановленню контактів сприяє спілкування батьків і класного керівника у процесі виконання батьками педагогічних доручень. Це може бути керівництво гуртком за інтересами, дитячим клубом, об'єднанням за місцем проживання, спортивною секцією; сприяння у проведенні екскурсій, в організації зустрічей з цікавими людьми; у створенні класної бібліотеки; участь у розвитку і зміцненні матеріальної бази школи, у вирішенні господарських завдань тощо [7, с. 516].

Групові форми співпраці школи з сім'єю використовуються з метою врахування спільних особливостей і проблем у сімейному вихованні, об'єднання зусиль групи батьків на вирішення поставлених завдань.

Групові збори-бесіда проводяться при наявності спільних завдань чи однакових недоліків у вихованні дітей у декількох сім'ях. Значну допомогу у вихованні школярів і в роботі з батьками надають батьківські комітети. Спілкуючись з батьками, класний керівник намічає

актив. Окремі батьки часто відвідують школу, стежать за педагогічною літературою, беруть активну участь у проведенні батьківських зборів, конференцій з обміну досвідом сімейного виховання, який може бути взірцем для наслідування. З них поступово складається батьківський комітет.

Організація роботи батьківського комітету школи чи класу, які обираються на відповідних батьківських зборах і працюють у тісному взаємозв'язку з класним керівником. Це постійно діючий орган батьківської громадськості. До шкільного батьківського комітету входять представники всіх класів, його голова є також членом ради школи; до класного – найбільш активні, авторитетні батьки учнів класу, досвід виховання яких може бути взірцем для наслідування; люди, які користуються загальною повагою, яким властива висока громадянська свідомість, ініціатива, які мають організаторські здібності, виявляють інтерес до справ класу, люблять дітей, що відповідають за навчально-виховну, культурно-масову, санітарно-господарську роботу, успішність учнів. Кожен із них входить до складу відповідної комісії, організованої при батьківському комітеті школи. Голова класного батьківського комітету, як правило, є членом батьківського комітету школи [2, с. 50].

Значну користь дають індивідуальні та групові консультації з різних питань виховання дітей у процесі співпраці школи з сім'єю. Метою консультації є вирішення конкретних особистих питань, які постають перед батьками в щоденному житті. Адже на колективних заняттях не завжди бажано про все говорити перед батьківською аудиторією. Іноді у батьків виникають індивідуальні проблеми, запитання стосовно саме їх дитини, що теж бажано вирішувати індивідуально, віч-на-віч з учителем. Вони допомагають встановити безпосередній контакт учителя з батьками, досягти більшого взаєморозуміння [10, с. 21].

Батьківська школа – це одна з масових форм співпраці школи з сім'єю, «що створюється для переконання всіх батьків у необхідності вивчення основ гуманістичної педагогіки, педагогіки співробітництва, діяльнісного підходу. Результатом повинно стати стимулювання намагання поповнювати свої знання, оволодіння практичними навичками виховання дітей у сім'ї» [7, с. 517].

Науковці також до даної групи відносять педагогічний лекторій, «метою якого є акцентування уваги батьків на актуальних проблемах виховання, з метою пропаганди педагогічних знань. Ця форма забезпечує оволодіння батьками систематичними знаннями основ теорії виховання. Класний керівник планує цикл лекцій з різних питань виховання в сім'ї. Зміст їх залежить від запитів та інтересів батьків, від конкретних завдань виховання та навчання. Батькам, наприклад, необхідно розповісти про організацію домашніх занять, про режим школяра, про залучення дітей до роботи з самообслуговування. Батькам, діти яких відстають у навчанні, корисно розповісти про те, як допомогти дітям у навчальних заняттях, як контролювати виконання домашніх завдань» [2, с. 51].

Також варто акцентувати увагу на необхідності проведення університету педагогічних знань, «який включає вивчення передбачає більш складних, порівняно з попередніми форми роботи, питань навчання та виховання дітей у сім'ї. Навчання передбачає лекційний курс, а також семінарські заняття» [7, с. 517].

Серед форм роботи означеної групи важливе значення має день відкритих дверей або батьківський день. Зустрічі а батьками в школі не лише корисні, а й необхідні. Вони дають змогу встановити тісний контакт між школою та сім'єю і своєчасно вжити заходів, щоб запобігти недолікам у навчанні чи порушенням дисципліни учнів. Проводиться дана форма, як правило, перед початком чверті, семестру з метою привернути увагу батьків до роботи всієї школи, до питань виховання. Вона потребує єдності школи, батьків, учнів, сприяє згуртуванню шкільного колективу. Варто зазначити, що одних школах день відкритих дверей для батьків проводять що чверті, в інших – щомісяця. У ці дні батьки можуть прийти до школи і поговорити про успішність та поведінку дітей. Класні керівники дають педагогічні поради про виховання в сім'ї, допомагають скласти раціональний режим школяра, рекомендують педагогічну літературу. У ряді шкіл є «Куточки батьків». Тут можна переглянути та прочитати останні номери журналів про сімейне виховання, ознайомитися з «Пам'ятками для батьків»,

прочитати стінну газету, випущену батьківським комітетом, дістати потрібну консультацію про виховання дітей [2, с. 51].

На сучасному етапі у досвіді роботи прогресивних педагогічних колективів використовуються інноваційні форми роботи з батьками «педагогічний десант (виступ педагогів в організаціях, де працюють батьки); дерево родоводу (зустрічі поколінь, роздуми над проблемами виховання); у сімейному колі (індивідуальна допомога родинам, організація зустрічей з лікарями, юристами, психологами); родинний міс (збори дітей, батьків, членів родини); день добрих справ (спільна трудова діяльність учителів, батьків, дітей); сімейна скринька (добірка матеріалів з позитивним досвідом родинного виховання); дні довіри (у визначені дні батьки-лікарі, батьки-юристи. Проводять консультації для бажаних); народні світлиці (спільне проведення традиційних святкувань); аукціони педагогічних ідей (обмін досвідом з родинного виховання); батьківські педагогічні ринги (спільні розв'язання педагогічних задач); батьківські педагогічні «табу» (спільне обговорення шляхів виходу із кризових ситуацій)» [8, с. 21].

Батьківські збори є однією з важливих форм роботи класного керівника з батьками. Вони сприяють формуванню громадської думки батьків, створенню єдиного колективу вчителів, батьків, об'єднанню спільних зусиль на створення необхідних умов для самоствердження і реалізації особистості кожної дитини. Під час їх проведення обговорюються найважливіші питання виховання і навчання дітей в школі і сім'ї. Важливо ознайомити батьків з передовим досвідом сімейного виховання, допомогти розібратися в складних питаннях.

Батьківські збори можуть бути загальношкільними та класними. Загальношкільні (загальні) батьківські збори проводять для батьків учнів всієї школи або її ланок, класної паралелі. Їх проводять 1-2 рази на рік з метою ознайомлення з планом навчально-виховної роботи школи, заслуховування звітів батьківського комітету, внесення пропозицій щодо поліпшення взаємозв'язку школи із сім'єю, покращення умов виховання дітей, їх всебічного розвитку.

Класні батьківські збори проводяться для батьків учнів одного класу орієнтовно 1-2 рази на чверть. За змістом вони поділяються на:

- організаційні (на початку навчального року) – з метою вирішення питань організації та здійснення спільної діяльності педагогів і батьків, навчально-виховної роботи з дітьми в школі та вдома;
- підсумкові (в кінці кожної чверті та навчального року) – з метою аналізу навчально-пізнавальної діяльності учнів, виконання намічених завдань щодо їх виховання;
- тематичні (систематично протягом року) – з метою обговорення певних проблем у вихованні учнів; включають висвітлення питань з педагогіки, психології, фізіології, правознавства, медицини; передбачають обмін досвідом виховання, пропаганду необхідних батькам знань; тематика зборів визначається загальними завданнями виховання, умовами навчально-виховної роботи в класі, рівнем загальної культури та педагогічного кругозору батьків [2, с. 53].

За формою проведення батьківські збори можуть бути: лекції, бесіди, диспути, круглі столи, практикуми, семінари, усні журнали тощо. Класні керівники практикують також спільні збори з батьками та учнями.

Висновки. Зокрема, нами зроблено низку **висновків**. В роботі класного керівника з батьками варто використовувати масові форми роботи, які мають свої переваги. У взаємодії з сім'єю доцільно поєднувати колективні, групові та індивідуальні форми. Нині варто шукати нові, сучасні форми роботи з батьками, які відповідають сучасній освітньо-виховній стратегії; пропагувати такі підходи, за яких будуть створені умови для взаємодії вчителів, батьків, учнів, громадськості.

Надалі вважаємо за доцільне глибше дослідити сучасні форми співпраці педагогічного та батьківського колективів.

Список використаних джерел

1. Бойко Л. П. Формування у школярів загальнолюдських цінностей в умовах функціонування соціально-педагогічної системи «сім'я – школа – установи культури» / Л. П. Бойко : дис... канд. пед. наук : 13.00.05. – К. : Інститут педагогіки, 1998. – 153 с.
2. Болдирев В. І. Класний керівник / В. І. Болдирев. – К., 1982. – 255 с.
3. Галузьяк В. М. Педагогіка : навчальний посібник / В. М. Галузьяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. – Вінниця, 2003. – 416 с.
4. Коган В. Воспитателю о сексологии / В. Коган. – М. : Просвещение, 1991. – 256 с.
5. Концепція національного виховання // Поч. школа. – 1994. – №7. – С. 48-52.
6. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання / В. І. Лозова, Г. В. Троцько. – Харків, 2002. – 400 с.
7. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навчальний посібник / Н. Є. Мойсеюк. – К., 2001. – 608 с.
8. Організація роботи з батьками / упор. Л. О. Юзефік, Н. М. Купина. – Тернопіль, 2002. – 168 с.
9. Постовий В. Сім'я і родинне виховання : концепція / В. Постовий, П. Щербань, Т. Алексеенко, О. Докукіна, Н. Стрельнікова // Поч. школа. – 1996. – №11-12. – С.15-20.
10. Родинна педагогіка : навч.-метод. посібник / А. А. Марушкевич, В. Г. Постовий, Т. Ф. Алексеенко. – К., 2002. – 216 с.
11. Семейная психотерапия : хрестоматия / сост. З. Г. Зйдемиллер, Н. В. Александрова, В. Л. Юстицкис. – СПб : Питер, 2000. – 512 с.
12. Сычева Е. Я. Взаимодействие семьи и школы в подготовке старшеклассников к семейной жизни : дис... канд. пед. наук: 13.00.01. / Е. Я. Сычева. – К. : Інститут педагогіки АПН України, 1989. – 212 с.
13. Трубавіна І. М. Зміст та форми просвітницької роботи з батьками / І. М. Трубавіна. – К. : УДЦССМ, 2001. – 86 с.
14. Фіцула М. М. Педагогіка : посібник / М. М. Фіцула. – К., 2000. – 542 с.
15. Щербань П. Національне виховання в сім'ї / П. Щербань. – К. : «Борівітер», 2000. – 247 с.

Савосіна В. Р.

студентка 1 МБШ групи

Науковий керівник

викладач вищої категорії, викладач методист

Харитонова І.В.

КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний

коледж ім. М. Грушевського»

ВИКОРИСТАННЯ МУЗЕЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОБОТІ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

Зміни в соціальному житті нашої країни, зміни в галузі освіти роблять особливо актуальними проблеми духовності, моралі, етики. Стає іншою і сучасна стратегія розвитку української школи: в центрі її – формування духовно багатого, високоморальної, освіченої і творчої особистості. Відновлюються найважливіші функції школи – освітньо-виховна та етнокультурна, акценти в навчанні переносяться зі збільшення обсягу інформації на пізнання, виховання і розвиток. Сучасна реформа Нової української школи ставить завдання знайти оптимальний спосіб для ефективного навчання школярів, адже мета НУШ – виховати інноватора та громадянина, який вміє ухвалювати відповідальні рішення та дотримується прав людини.

Замість запам'ятовування фактів та понять учні мають набуватимуть компетентностей. Це – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення,

поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну або подальшу навчальну діяльність. Тобто формується ядро знань, на яке будуть накладатись уміння цими знаннями користуватися, а також цінності та навички, що знадобляться випускникам української школи у професійному та приватному житті

Щоб набувати компетентностей, школярі навчаються за діяльнісним підходом – тобто частіше щось роблять замість того, щоб просто сидіти за партами і слухати вчителя. Концепція НУШ пропонує також впроваджувати інтегроване та проєктне навчання. Це сприяє тому, що учні отримують цілісне уявлення про світ, адже вивчають явища з точки зору різних наук та вчать вирішувати реальні проблеми за допомогою знань з різних дисциплін [9].

Метою духовно-морального розвитку і виховання учнів на ступені початкової загальної освіти є соціально-педагогічна підтримка становлення і розвитку високоморального, творчого, компетентного громадянина України, який приймає долю Батьківщини як свою особисту, усвідомлює відповідальність за сьогодення і майбутнє своєї країни, вкоріненого в духовних і культурних традиціях народу.

Важливо в роботі з молодшими школярами досягти того, щоб сприйняття традицій, цінностей, особливих форм культурно історичного, соціального і духовного життя їх рідного села, міста, району, області було усвідомленим. Важливо наповнити конкретним змістом такі поняття, як «Батьківщина», «Мала Батьківщина», «рідна земля», «рідна мова», «моя сім'я і рід», «мій дім». І найкоротший шлях до цього через природне середовище і соціальне оточення, через сім'ю, родичів, друзів.

Комплексне вивчення рідного краю передбачає обов'язкове залучення краєзнавства. І ось тут на допомогу, вчителям початкових класів, приходять музеї краєзнавства. Починаючи з азів в початковій школі, варто налагоджувати співпрацю з досвідченими працівниками музею.

Такий досвід представляє особливу цінність, тому що передбачає спільну кропітку роботу вчителів і співробітників музею по формуванню інтересу учнів до справжніх цінностей - рідної історії та культури, духовного життя, що так актуально сьогодні.

Уже в самому ранньому віці дітей починає цікавити предметний світ. Пізнання навколишнього світу здійснюється шляхом накопичення чуттєвих вражень від оточуючих дитини предметів. Радість пізнання і задоволення від розглядання - це, по суті, явища подібні і одночасні. Музей здатний збагатити дітей враженнями від часом абсолютно нових, незнайомих предметів, які дитина ніколи не зустрічала, та й не могла зустріти в навколишній дійсності. Це надзвичайно розширює її кругозір, уявлення про світ.

Щоб долучити дитину до цінностей, які людство накопичувало і берегло протягом свого минулого, потрібно занурити школяра в культурно-історичний простір. Особлива роль в цьому належить музею, саме він приходиться на допомогу освіті. Він виводить індивіда за межі соціуму, цивілізації в світ культури. Тому дуже важливий процес інтеграції музейної справи, освіти і культури. Зливаючись в єдине ціле, музей і освіта формують духовність людини.

Музейна педагогіка, як один з напрямків діяльності музею, стає все більш затребуваною в практиці духовно-морального, цивільно-патріотичного, історико-краєзнавчого виховання особистості в єдиному освітньому процесі.

Музей володіє великим освітнім потенціалом, виробляючи відбір подій, фактів, людських доль через функцію документування, особливо якщо цією діяльністю займаються не тільки дорослі, а й учні. Музейні предмети-речі, цінності-виступають в якості джерела інформації про людей і події, здатні впливати емоційно, викликати почуття причетності, так як дозволяють проникнути в дух минулого, в світ творця. Так прокладається місток до серця дитини, так формуються правильні життєві орієнтири, відбувається залучення до вічних цінностей життя. У цьому суть музейної педагогіки. Крім того, сьогодні музей стає засобом залучення людини до культурного середовища і виступає антиподом світу комп'ютерних

технологій. Продовжуючи залишатися місцем зберігання реліквій, раритетів музей стає базою для спілкування, формування моральних орієнтирів, виховання людини високої культури [4].

Актуальність музейної педагогіки визначається особливою важливістю на сучасному етапі реалізації безперервної шкільної освіти учнів засобами інтеграції навчально-виховної роботи з музейною діяльністю та недостатньою увагою до цієї проблеми, як у наукових дослідженнях, так і в масовій практиці.

Музейна і шкільна освіта звичайно ж різні, саме тому їх варто використовувати у взаємодоповненні.

Музейний урок-це урок в музеї або з використанням переносної музейної виставки із застосуванням інтерактивних технологій. Він змінює звичну форму ведення традиційних заходів, робить вивчення історії рідного краю, життя видатних земляків більш цікавим і змістовним.

На музейних уроках використовуються методи створення ігрових ситуацій, організовується інтерактивний діалог, театралізація, самостійна пізнавальна діяльність. Ці методи відповідають віковим особливостям учнів початкових класів [1].

Отже, нову тенденцію у взаємодії музею і школи можна визначити як прагнення до партнерства, тобто до інтеграції, але на основі поділу функцій, диференціації.

Спільна робота співпраці "музей-школа" має свій шлях, своє освітнє завдання - формування ціннісного, емоційно забарвленого ставлення до культурної спадщини. Це особливо важливо стосовно молодших школярів. Адже якщо дитина не пройшов стадію залучення до предметного світу, занурення у стихію національної культури, не дізнався про існування цінностей, відмінних від масових зразків, його розвиток буде неповним.

Відвідування музею-це свого роду подорож. Кожна подорож включає підготовку-цю частину роботи виконує вчитель на уроці. Після цього слідує екскурсія в музей, яку проводять співробітники музею. Музей передбачає організацію аудиторії. Вирішуючи, здавалося б, чисто організаційні питання (на що звертати увагу, як розміщуватися біля стенду або вітрини, в якому темпі йти, як задавати питання), екскурсивод, по суті, переслідує вельми важливу мету - виховання музейної культури маленького відвідувача.

Закінчується подорож уроком закріплення, яке також проводить вчитель у школі. Кращою формою закріплення і осмислення отриманих в музеї вражень і знань є творча робота-найприродніший для дітей спосіб освоєння інформації. Так моделюється ситуація партнерства музею краєзнавства та вчителів початкових класів.

Вибір методів і прийомів визначається цілями і завданнями уроку, типом відібраних предметів, урахуванням здібностей, навичок і умінь учнів.

Надзавдання педагога який займається музейною педагогікою, - створення умов для вироблення в учнів позиції творення; позиції не стороннього спостерігача, а зацікавленого дослідника; позиції особистої відповідальності у ставленні до минулого, сьогодення і майбутнього спадщини; позиції не стільки механічного запам'ятовування історичного та іншого матеріалу, а його розуміння і емоційно-моральної оцінки.

Особливо ефективні в музейній педагогіці ігрові технології, технологія колективних творчих справ, технології проблемного та індивідуального навчання.

Як один з варіантів технології індивідуального навчання може бути використаний метод проектів. Це комплексний навчальний метод, який дозволяє індивідуалізувати навчальний процес, дає можливість дитині проявити самостійність в плануванні, організації та контролі своєї діяльності.

Якщо музейний урок зберігає спадкоємність з традиційними урочними формами роботи, така організація діяльності вимагає іншої форми - дитячо-дорослих спільних проектів, в якій дорослий виступає почасти організатором, почасти консультантом. Крім того, потрібно щоразу незвично зустріти, розповісти, приготувати ігри, атрибути, знайти образ. Музейний урок, як вистава, може бути нудним і захоплюючим, талановитим і

пересічним. У музеї теж потрібна режисура, як в театрі, тут теж важливо розставити акценти, показати найважливіше, потрібне, цікаве.

Щодо участі учнів в проведенні музейного уроку, то результатом їхньої роботи є збір та засвоєння інформації про історію свого краю та його видатних земляків та знайомство з основними експонатами історико – краєзнавчого музею [2].

Музейна діяльність сприяє набуттю в учнів нових компетенцій: дослідницьких (вміння самостійно знайти відсутню інформацію в інформаційному полі; вміння запросити відсутню інформацію у фахівця; вміння знаходити кілька варіантів вирішення проблеми, вміння використовувати моделювання, реальний і уявний експерименти, спостереження, робота з першоджерелами; вміння адекватно здійснювати самооцінку і самоконтроль); регулятивні (вміння ставити мету; вміння планувати діяльність, час, ресурси; вміння приймати рішення і прогнозувати їх наслідки; навички дослідження власної діяльності; навички саморегуляції в діяльності); комунікативні (уміння ініціювати взаємодію – вступати в діалог, ставити запитання; вміння вести дискусію; вміння відстоювати свою точку зору; вміння знаходити компроміс; навички інтерв'ювання; усного опитування); презентаційні (навичок монологічної мови; вміння впевнено триматися під час виступу; вміння використовувати різні засоби наочності при виступі; уміння відповідати на незаплановані питання).

Що ж до діяльності вчителя, варто зазначити, що проведення музейних уроків значно розширює знання і досвід використання нетрадиційних форм проведення уроків, і допомагає апробувати нові форми музейної комунікації;

Отже, організація і проведення музейних уроків є важливим і цікавим способом набуття знань молодшими школярами, адже допомагає закріпити і поглибити отримані на уроках знання.

Музейна середовище стимулює не тільки пізнавальні інтереси молодших школярів, а й сприяє їх всебічному розвитку, а наявність незнайомих предметів викликає почуття подиву, спонукає до самостійних пошуків інформації. Велике значення має феномен впізнавання-підкріплення малих знань про події і явища враженнями про предмети, що документують ці події і явища [7]. Це сприяє розвитку навичок предметного бачення, перетворенню абстрактних знань в конкретні. Урок в музеї допомагає активізувати в рівній мірі всіх учнів, так як створює можливість індивідуального підходу до різного рівня сприйняття музейної інформації. Послідовне проведення циклу занять в музеї виховує музейну культуру, хлопці усвідомлюють необхідність приходити в музей самостійно, за своєю ініціативою, з сім'єю, з друзями. Музейна робота представляє великі можливості для того, щоб зробити процес навчання і виховання молодшого школяра активним, змістовним, насиченим пізнавальною діяльністю і тим самим перетворює його в істотний фактор розвитку особистості.

Список використаної літератури:

1. Дзюбак С. О. Музейні уроки та музейна методична робота учнів як інноваційна методика навчально-виховного процесу на уроках історії. URL: <http://279.kiev.ua/index.php/korysne/metodychni-materialy/153-muzeyni-uroky-ta-muzeyna-metodychna-robota-uchniv-yak-inovatsiyna-metodyka-navchalno-vykhovnoho-protsesu-na-urokakh-istoriyi>
2. Дячук Т. І. Організація історико-краєзнавчої та пошукової роботи в школі (з досвіду роботи). URL: <https://naurok.com.ua/organizaciya-istoriko-kraeznavcho-ta-poshukovo-roboti-v-shkoli-z-dosvidu-roboti-105770.html>
3. Камбалова Я. М. Краєзнавча екскурсія як форма вивчення історії рідного краю. / Я. М. Камбалова // Історія та правознавство. Позакласна робота. – 2015. – № 1. – С. 14 – 17;
4. Основи музейної педагогіки : метод. вказівки і текст лекцій до спецкурсу / уклад. О. В. Караманов – Л. : Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 66 с.
5. Клевцов О. Краєзнавство на уроках образотворчого мистецтва. URL: http://aklev.blogspot.com/p/blog-page_85.html

6. Мистецтво як феномен культури. Генезис мистецтва, формування його видової структури. Поняття про актуальний вид мистецтва. URL: <https://www.sites.google.com/site/hudoznakultura15/mistectvo-ak-fenomen-kulturi-genezis-mistectva-formuvanna-jogo-vidovoie-strukturi-ponatta-pro-aktualnij-vid-mistectva>
7. Ласкій І. Курс «Музейна педагогіка»: особливості взаємодії школи й музею// Мистецтво та освіта. – 2009. – № 3. – С. 27;
8. Пацюк О. Особливості використання експонатів шкільного музею у процесі викладання історії. http://istorikdndz.blogspot.com/2014/11/blog-post_22.html
9. <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>

Турчак Л. М.
Студентка 1 МБШ групи
Науковий керівник:
викладач вищої категорії, викладач методист
Харитонова І.В.
КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний
коледж ім. М. Грушевського»

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

XXI століття внесло серйозні корективи у діяльність освітньої галузі, а надто початкової школи. Істотно змінюється зміст середньої освіти. До нього входять не тільки знання й уміння, а й такі компоненти, як компетентності, досвід творчої діяльності, емоційно-ціннісне ставлення до світу.

Наше суспільство має потребу в підготовці освічених людей, що володіють не тільки знаннями, а й гарними рисами особистості. Сама по собі освіта не гарантує високого рівня моральної вихованості, бо вихованість – це якість особистості, що визначає в повсякденній поведінці людини його ставлення до інших людей на основі поваги і доброзичливості до кожної людини.

Сьогодні виникла потреба визначитися з основними морально-ціннісними орієнтирами здійснення навчально-виховного процесу в закладах освіти, які спонукатимуть учнів до активної творчої діяльності на національних засадах, тобто допоможуть сформувати у підростаючого покоління правильні морально-ціннісні орієнтації. Національно-патріотична ідеологія повинна бути головною ідеологією держави і ці положення містяться в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, Законах України та законодавчих державних актах [6].

Невід’ємним складником процесу формування зрілої особистості - громадянина, справжнього спадкоємця і продовжувача національних традицій з активною громадянською позицією – є громадянське та національно-патріотичне виховання дітей молодшого шкільного віку. У Концепції Нової української школи зазначено, що випускники школи мають бути освічені, всебічно розвинені, відповідальні громадяни і патріоти, здатні до ризику та інновацій; вони поведуть українську економіку вперед у XXI сторіччі. Виконання цього завдання програма сучасної школи в першу чергу покладає на суспільні дисципліни. Такі навчальні предмети, як історія України, українська мова, історія української культури, соціологія, правознавство відіграють ключову роль у формуванні морально-ціннісних орієнтацій та національно-патріотичного виховання при підготовці підростаючого покоління. Саме ці навчальні дисципліни складають основу громадянської та історичної освітньої галузі. Але на найпершому, початковому, етапі шкільної освіти завдання реалізації

громадянської та історичної освіти реалізовується в інтегрованому курсі «Я досліджую світ», який сприяє формуванню в учнів початкових класів соціального досвіду та ціннісних орієнтацій в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики.

Цілий ряд проблем, пов'язаних з морально-ціннісним вихованням в Україні, знайшли своє відображення у „педагогіці миру”, виховному напрямі, ініціаторами якого стали провідні вітчизняні науковці: О. Сухомлинська, І. Бех, О. Безкоровайна та ін. Процес становлення і розвитку моральних цінностей учнівської та студентської молоді став предметом дослідження Г. Іванової, О. Рудіної. Вплив колективу на цей процес обґрунтували М. Казакіна, Е. Помиткін. Важливі аспекти морального розвитку особистості та механізми формування моральних цінностей і ціннісних орієнтацій розкрито у працях І. Беха, В. Галузяка, А. Донцова, В. Тюріної, Є. Научитель.

Необхідною передумовою всебічного формування людини і вироблення її морально-світоглядної позиції є різноманітність вибору цінностей. Особливість сучасної ситуації полягає в тому, що діти змушені вирішувати життєво важливі проблеми в умовах зростання егоцентризму, культу сили та досить жорстоких відносин між людьми. За таких обставин проблема виховання у молодого покоління морально-ціннісних орієнтацій набуває особливого значення [2]. Актуальність вивчення цієї проблеми та пошуку продуктивних механізмів виховання морально-ціннісних орієнтацій ми вбачаємо і в тому, що становлення духовного життя суспільства можливе лише за умов, якщо в освітньому процесі протягом усіх років навчання враховуватимуться та виховуватимуться ціннісні орієнтації учнів. А громадянська та історична освітня галузь є провідною для виконання поставленого завдання в роботі з підростаючим поколінням.

Становлення морально-ціннісних орієнтацій учня, як виховний процес, є залученням особистості до створеної людством системи моральних цінностей, що бере початок у сім'ї і триває протягом усього життя людини. Важливим етапом у цьому процесі є період навчання у школі [3]. У зв'язку з цим актуальність проблеми духовно-морального виховання пов'язана, принаймні, з чотирма положеннями:

По-перше, наше суспільство потребує підготовки високоморальних людей, що володіють не тільки знаннями, а й прекрасними рисами особистості.

По-друге, в сучасному світі на незміцнілий інтелект і почуття дитини, обрушуються різноманітні джерела впливу, як позитивного, так і негативного характеру.

По-третє, саме по собі освіта не гарантує високого рівня моральної вихованості, так як вихованість - це якість особистості, що визначає в повсякденній поведінці людини його ставлення до інших людей, на основі поваги і доброзичливості до кожної людини.

По-четверте, озброєння моральними знаннями важливо і тому, що вони не тільки інформують дитину про норми поведінки, а й дають уявлення про наслідки порушення норм або наслідки даного вчинку для оточуючих людей.

До джерел морального досвіду дітей шкільного віку, перш за все, відноситься навчальна діяльність. Вчителю важливо знати, що моральний розвиток учнів на уроках здійснюється через зміст програмного і дидактичного матеріалу, процес організації уроку, особистість вчителя. Зміст навчального матеріалу збагачує уявлення учнів про моральні якості особистості, розкриває прекрасне в природі, суспільному житті, особистих взаєминах людей, розвиває у підростаючого покоління позитивне особисте ставлення до принципів моралі, формує ідеал прекрасної людини, спонукає співвідносити свою поведінку з поведінкою героїчної особистості.

Але найбільший вплив на моральний розвиток школярів в процесі навчання надає особистість педагога. Моральний вигляд педагога розкривається дітям в його ставленні до своєї основної та громадської роботи, до учнів та інших людей, до самого себе. І, навпаки, якщо учні були свідками байдужого або нетактовного ставлення педагога до своїх товаришів, моральному розвитку школярів наноситься істотної шкоди [8].

Духовна близькість і повагу до педагога, бажання йому наслідувати, залежать від ступеня його компетентності, професіоналізму, характеру повсякденних взаємин з дітьми.

Особливо важливо не допускати, щоб слова, навіть щирі, пристрасні, розходилися з його справами, вчинками. Якщо вчитель проголошує одні норми життя, а сам дотримується інших, то він ніколи не стане авторитетним наставником.

Іншим важливим джерелом морального досвіду школярів є різноманітна позакласна робота. У ній задовольняються їх повсякденні потреби в спілкуванні, самовираженні і самоствердженні в колективі однолітків. У позакласній роботі створюються сприятливі умови для включення учнів в систему реальних моральних відносин взаємодопомоги, відповідальності. Індивідуальні нахили, творчі здібності в більш повній мірі розвиваються саме в цій діяльності. Відомо, що такі моральні риси особистості, як мужність, відповідальність, громадянська активність, єдність слова і діла не можна виховати тільки в рамках навчального процесу. Для становлення цих якостей необхідні життєві ситуації, що вимагають безпосереднього прояву відповідальності, принципості та ініціативи. Такі ситуації частіше виникають у позанавчальній діяльності [7]. Якщо в дитячому колективі утвердилися відносини доброзичливості, відповідальності один за одного, якщо кожній дитині забезпечено благополучне становище в колективі, у нього міцніше стають зв'язки з однокласниками, зміцнюються почуття колективної честі, колективного обов'язку, відповідальності. Благополучне емоційне самопочуття, стан захищеності. Згуртуванню дитячого колективу педагог повинен віддавати багато часу і сил, планувати його розвиток, знаходити найбільш оптимальні форми самоврядування. Турбота про іншу людину успішно реалізується в співдружності старших школярів і малюків. Воно передбачає взаємну турботу і спільну діяльність, що доставляє задоволення двом сторонам. Особливо корисно індивідуальне шефство старших над малюками.

Відносини з оточуючими педагогів – також важливе джерело морального досвіду школярів. Для дітей ставлення вихователя до оточуючих-це моральний зразок ставлення людини до людини, який діти наслідують як взірець у спілкування один з одним.

Психологи підтверджують: ставлення до вимог у дітей залежить від ставлення до вчителя. Якщо вимоги виходять від шановного, духовно близького учням педагога, вони сприймають ці вимоги як доцільні і особисто значущі. В іншому випадку діти підкоряються вимозі під натиском педагога, але ця вимога викликає внутрішній опір підлітків.

Важливим джерелом життєвого досвіду школярів є внутрішньосімейні відносини, що відображають моральні установки, духовні цінності батьків. Можливості вихователя в перебудові несприятливих внутрішньосімейних відносин обмежені. Однак вихователь може заповнити таким дітям недолік емоційного комфорту особливою теплотою, увагою, турботою у їхній іншій «сім'ї» - дитячому колективі. Для цього треба вести спеціальну роботу з колективом вчителів та учнів, по можливості нейтралізувати негативний вплив несприятливих відносин в сім'ї на вихованця, формуючи у нього правильні погляди на характер внутрішньосімейних взаємин.

До важливих джерел морального досвіду школярів відноситься мистецтво. Форми такого спілкування: відвідування театрів, художніх виставок, участь в конкурсах і фестивалях, шкільних виставах, творчих колективах і т.п. Велика роль мистецтва в накопиченні досвіду співпереживання. Мистецтво дозволяє пережити те, що кожна людина в силу недосвідченості пережити не може. Співчуваючи героям художніх творів, радіючи їхнім успіхам, людина стає емоційно багатшою, чуйнішою, проникливішою, мудрішою.

Проаналізувавши досвід роботи з духовно моральної освіти та виховання вихованців можна зробити наступні висновки:

1. Намагатися зрозуміти дитину, бачити те, що відбувається його очима, зрозуміти його внутрішній світ.

2. Бачити в дитині рівноправну особистість

Наше головне завдання-це спілкування з дітьми, прагнення до діалогу, бажання знайти альтернативний вихід, завжди бути терпимими і ввічливими. В результаті виконаної роботи можна виділити наступні особистісні якості педагога:

По-перше, любити дітей такими, якими вони є. Треба однаково любити і пустуна, і слухняного, і кмітливого, і тугодума, і ледачого, і старанного. Доброта і любов до дітей не дозволять грубо поводитися з ними, обмежувати їх самолюбство і гідність, не радіти успіхам кожного.

По-друге, вміти розуміти дітей, приймати їх турботи і справи як серйозні і рахуватися з ними.

По-третє, необхідно бути оптимістами. Йдеться не про пасивний оптимізм, коли, склавши руки, педагог з надією очікує, коли дитина порозумнішає, щоб потім зайнятися його вихованням, приступити до розвитку його духовно - моральної свідомості. Йдеться про діяльний оптимізм, коли педагог глибоко вникає у внутрішній світ дитини – і в залежності від цього шукає шляхи виховання, навчання і розвитку.

По-четверте, педагогу має бути притаманне все краще, що людям подобається в людині: і посмішка, і строгість, і стриманість, і скромність, і чуйність, і щирість, і інтелігентність, і товариськість, і любов до життя.

Прагнути бути таким для педагога дуже важливо. Він-посередник між дитиною і духовними цінностями минулих і сучасних поколінь. Гуманний педагог, залучаючи дітей до знань, одночасно передає їм свій характер, постає перед ними, як зразок людяності, формує його духовний світ. Для дитини знання не існують без вчителя, тільки через любов до свого вчителя дитина входить в світ знань, освоює духовно - моральні цінності суспільства.

Тобто усе життя сучасної нової української школи має орієнтуватися у вихованні на загальнолюдських цінностях: цінностях поваги до іншої людини, цінностях любові до власної країни і це повинно пронизувати не тільки окремі виховні заходи, а й увесь зміст освіти і увесь процес навчання.

Кожне нове покоління живе в період складних соціально-економічних і суспільно-політичних процесів, які звичайно накладають свій відбиток на формування його морально-ціннісних орієнтирів. Отже, завдання сучасної освіти загалом, а вчителя зокрема продовжує залишатися незмінним - формувати ціннісні ставлення і судження, які слугують базою для щасливого особистого життя та успішної взаємодії з суспільством; виховувати не лише відповідальність за себе, а й за розвиток і добробут країни та всього людства; плекати українську ідентичність; виховувати не лише відповідальність за себе, а й за розвиток і добробут країни та всього людства.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко В.П., Торlach Н.І. Соціологія: наука про суспільство: навчальний посібник для студентів вузів. - Харків 1996.
2. . Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1(14). – С. 124–129.
3. Донцов А. В. Моральна культура вчителя. Монографія. – Х.: ХНУ имени В. Н. Каразіна, 2008. - 240 с.
4. Коберник О.М. Методи і засоби особистісно орієнтованого виховання / О.М.Коберник. – Умань : СПД Жовтий, 2009. – 140 с.
5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. URL: http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/nsro_1221.pdf
6. Гончарова О. А. Методичні умови реалізації ціннісно-діяльнісного підходу при вивченні нової історії в школі при використанні ІКТ. URL: https://otherreferats.allbest.ru/pedagogics/01043957_0.html
7. Проблема ціннісних орієнтацій. URL: https://studexpo.ru/72252/psihologiya/problema_tsinnisnih_oriyentatsiy

8. Паламар С. Ціннісні орієнтири майбутніх вчителів як проблема освітнього простору. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24579/1/S_PALAMAR_OD.pdf

Ускова Тамара, старший преподаватель
Украинская инженерно-педагогическая академия, г. Харьков

КОММУНИКАТИВНЫЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ И КОММУНИКАТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Глобализация информационной среды стремительно воплощается в различных сферах нашей жизни, кардинальным образом влияют на получение знаний и, как следствие, на способы преобразования этих знаний в опыт и навыки, необходимых для самореализации будущих специалистов в профессиональной деятельности. На данном этапе развития общество вошло в информационную эру, когда главными продуктами производства становятся информация и знания.

К ведущим чертам информационного общества относим создание глобального информационного пространства, появление качественно новых коммуникаций и эффективного коммуникативного взаимодействия людей на основе растущего доступа к информационным ресурсам. В отличие от индустриального общества, в информационном обмен информацией приобретает мгновенный характер, растут возможности не только для сбора, обработки, хранения и передачи информации, но и возрастает значение доступа к информации для развития различных сфер человеческой деятельности.

Организация качественной профессиональной подготовки будущих филологов, формирования умений и навыков информационной деятельности невозможны без использования в образовательном процессе высших учебных заведений современных технических средств обучения и внедрения информационных и коммуникационных технологий.

Рост потребности в специалистах с лингвистической подготовкой, как профессиональных субъектов, способных к инновационному типу жизни, а также специфики профессиональной подготовки в современных высших учебных заведениях требуют не только неотложного пересмотра подходов по организации учебного процесса, но и поиска новых путей оптимизации обучения.

Компетентностный подход, реализованный с помощью специальных программ и отдельных курсов на начальном этапе внесения изменений в учебные планы. Он не вызывает существенного пересмотра традиционной и базовой ориентации самих учебных планов, ставит под сомнение традиционные взгляды и предположения, не требует нового мышления, не оговаривает создание новой концепции учебных планов в свете новых знаний, результатов научного труда и способов постижения мира.

Но существуют другие подходы, которые могут использоваться при введении нового компонента в учебные планы:

- метод полезных взносов, который заключается в том, что в процессе обучения добавляются новые учебные курсы, где модулируются события, связанные с решением конкретных проблем, отрабатывают те или иные компетентности - трансформационный подход, с помощью которого меняются стратегии образования.

Любая модель планирования изменений требует педагогического проектирования новых подходов к созданию и трансформации учебных программ.

Преподаватель пользуется типовыми или ориентировочными программами со всеми их преимуществами и недостатками. Вместе с тем он имеет право на создание рабочего варианта ориентировочной программы. В связи с этим на уровне вузов необходимо определить возможные изменения в учебных программах.

Программы нового поколения проектируются на основе отбора задач, ориентированных на достижения студентами ключевых компетенций. Как видим, общий недостаток почти всех существующих учебных программ в том, что они отмечают совокупности сведений, а не на процедурах усвоения способов деятельности студентами. Следует вывод, что содержание образования устаревает и требует систематического обновления.

Список використаних джерел:

1. Братко М. В. Освітнє середовище вищого навчального закладу як детермінанта якості освіти // Збірник тез Всеукраїнської інтернет-конференції “Актуальні проблеми університетської та професійної післядипломної освіти в кризових умовах / НАПН України, Інститут менеджменту освіти. – К., 2015 – 112 с.
2. Актуальні проблеми вищої професійної освіти України: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. 23 березня 2017 р. / За заг. Ред. Е. В. Лузік, О.М. Акмалдінової. – К.: НАУ, 2017.- 188 с.

**Баранецька О.С., бакалавр
Науковий керівник:**

*д.пед.н., професор кафедри безпеки життєдіяльності та
педагогіки безпеки*

Дембіцька С.В.

Вінницький національний технічний університет

ІНКЛЮЗІЯ ЯК НОВИЙ ТРЕНД У СУЧАСНІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ

Конвенція ЮНЕСКО про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960 р.) та інші міжнародні договори з прав людини забороняють будь-які спроби позбавити можливості здобуття освіти або обмежити доступ до неї, засновані на соціально-приписуваних або передбачуваних відмінностях, таких як стать, етнічна/соціальна. походження, мова, релігія, національність, економічний стан, здібності.

Сучасна освіта в Україні активно розвивається в напрямку розвитку інклюзивного середовища. Створюються стратегії розвитку, з урахуванням даного компонента, змінюється законодавство як в освітній галузі так і в будівельній з урахуванням безбарерності і доступності, втілюються існуючі проекти та програми.

Інклюзивна освіта має на меті надати людині рівні можливості в суспільстві, не залежно від її статусу. При цьому ми можемо зазначити деяку економічну складність в побудові такого роду систем. В освіті можна виділити такі проблеми як складність вирішення архітектурно-будівельних аспектів, розробка індивідуальних навчальних планів для дітей з особливими освітніми потребами, неготовність педагогів і недостатність кваліфікаційних навичок для роботи з такими дітьми, низький рівень мотивації та фінансового забезпечення, низький рівень співпраці спеціалізованих закладів освіти з загальноосвітніми закладами.

Всі ці фактори вказують на неготовність нашої країни до активного провадження інклюзивної освіти. Для прикладу, в більшій частині європейських навчальних закладів існує трирівнева система інклюзії. Якщо дитині дозволяє ментальне і фізичне здоров'я, вона навчається в звичайному класі, якщо у дитини виникають складнощі в навчанні їй надають відповідний супровід або переводять у спеціалізований клас. Кількість дітей у такому класі вдвічі менша ніж в звичайному, але він організований на базі звичайного навчального закладу. Якщо ментальне і фізичне здоров'я не дозволяє повноцінно навчатись в звичайному навчальному закладі – існує можливість здобуття освіти у спеціалізованій школі. Спеціалізовані школи в основному відвідують діти з важкими ураженнями психіки, значним

порушенням інтелекту та діти з відхиленнями аутистичного спектру. Основне завдання інклюзивної освіти в Європі – зробити все для того, щоб людина з особливими потребами могла бути самостійною. Існує і економічне підґрунтя у створенні інклюзивних технологій – зменшення кількості людей, що потребують соціального забезпечення та розширення потенціалу для ринку праці. Тут вступає в хід професійна освіта, що має за кордоном безліч програм інклюзивного характеру: від професійно-технічної до вищої освіти. Власні роздуми щодо започаткованої проблеми частково відображено в публікаціях [1-3].

У деяких вітчизняних закладах вищої освіти активно працюють над створення відповідних умов інклюзивного навчання, забезпечення доступу студентів з обмеженими можливостями здоров'я та інвалідності до вищої освіти. Інклюзивне навчання у ЗВО передбачає особливу стратегію щодо студентів з особливими освітніми потребами:

– на всіх етапах навчання має бути передбачена інтеграція в університетське середовище;

– забезпечення доступності усіх рівнів вищої освіти для студентів з особливими освітніми потребами: бакалаврат, магістратура, аспірантура;

– створення системи підготовки кваліфікованих кадрів для роботи в умовах інклюзивного середовища вищої школи.

Сучасна інклюзивна освіта у ЗВО ґрунтується на:

– спеціально розроблених методах навчання та освітніх програмах;
– спеціальних підручниках, посібниках та дидактичних матеріалах;
– спеціальних технічних засобах навчання індивідуального та колективного користування;

– надання послуг помічника (помічника), який забезпечує необхідну технічну допомогу, а також психологічний супровід студентів з особливими освітніми потребами;

– забезпечення участі в індивідуальних та групових корекційних заняттях;

– забезпечення вільного доступу до будівель та організацій, які здійснюють освітню діяльність;

– соціокультурний супровід позанавчальної діяльності;

– залучення студентів з особливими освітніми потребами до участі у спортивних секціях та творчих колективах.

Варто зазначити, що існує і критичне ставлення до інклюзивної освіти. До прикладу, в Німеччині кожен другий опитаний фахівцями Bertelsmann Foundation вважає, що школярі без фізичних і ментальних порушень, які навчаються в інклюзивних школах, демонструють нижчий рівень знань, порівняно з ровесниками зі звичайних шкіл. За кордоном також спостерігається деяка проблематика впровадження інклюзивної освіти. Вона полягає в складнощах забезпечення корекційними педагогами і неготовністю педагогічних працівників до роботи з такими дітьми. Але попри все, в Європі, як і в Україні існує тенденція до зростання рівня використання інклюзивних технологій. З кожним роком зростає кількість дітей з особливими освітніми потребами у звичайних навчальних закладах.

Перспективним видається визначення змісту та структури інклюзивної компетентності викладачів закладів вищої освіти, окреслення шляхів їх формування як на етапі фахової підготовки, так і в процесі професійної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Dembitska S. V. Kuzmenko O. S. Improvement of self-educational activity of students of technical specialties based on innovative society development (on the example of studying physics). *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021 № 2 (38), vol. 1. С. 24–30.

2. Дембіцька С. В. Кобилянська І.М., Кобилянський О. В. Структура педагогічної компетентності фахівців технічних спеціальностей. Інноваційні технології в процесі підготовки фахівців. I-66 Матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-

конференції, 25-26 березня 2021 року: збірник наукових праць. Вінниця : ВНТУ, 2021. С.74-75

3. Дембіцька С. В. Кобилянська І.М., Кобилянський О. В. Умови формування педагогічної компетентності в процесі професійної підготовки фахівців технічних спеціальностей. Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м.Вінниця, 26-27 листопада 2020 р). Вінниця: «Твори». С. 111–114.

Лакєєва В.В., бакалавр

Рішко Д.М., бакалавр

Науковий керівник:

*д.пед.н., доцент кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту*

Єрмоєнко О.А.

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради*

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІ НА СПРИЙНЯТТЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ПРИ ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У сучасних умовах розвитку технологій та інформаційного суспільства виникає нагальна потреба у використанні цифрових технологій під час освітньої діяльності. Цифровізація освітнього процесу на сьогодні стає головним «трендом» розвитку системи освіти, що охоплює всі рівні освіти: від дошкільної до післядипломної. Цифрова освіта «сприяє трансформації освітньої системи в цілому. Галузь освіти, локалізована інституційними, тимчасовими і просторовими рамками, значно модернізується за рахунок впровадження цифрових технологій в освітній процес» [2, с. 110].

Як і всі дидактичні прийоми, новітні методики взаємодії здобувачів освіти з викладачем, застосування цифрових технологій має ряд переваг та недоліків. Найчастіше викладачі обирають різноманітні цифрові технології саме через їх актуальність, доступність, проте необхідно пам'ятати й про недоліки, негативні впливи як на здоров'я учасників освітнього процесу так і на зміни під час перебігу навчального заняття.

Можемо уявити використання інформаційно-цифрових технологій під час навчання різних дисциплін, проте вивчення української мови має інший цільовий аспект. Навчання української мови базується на комунікативній спрямованості уроку, тому перед учителями виникає проблемне питання – чи не витіснять інноваційні технології потребу живої взаємодії вчителя та здобувачів освіти.

Проблема впровадження цифровізації в освітній простір стала об'єктом наукового дослідження низки учених. Г. Генсерук та М. Бойко [2] проаналізували цифрові технології як засіб підвищення якості освітнього процесу; І. Кучерак [6] з'ясувала вплив цифрових технологій на освітній простір у контексті формування ключових компетентностей. Усе частіше до процесу формування цифрової компетентності звертаються вітчизняні вчителі філологічного профілю. Так, Я. Бойко [1] досліджував можливості використання цифрових технологій під час вивчення іноземної мови. Актуальність вивчення цих питань спонукає дослідити вплив цифровізації під час опанування української мови.

Цифровізацію «як багатогранний процес переходу суспільства на цифрові технології, який стосується всіх сфер суспільної життєдіяльності» визначила Н. Чередніченко [5]. Цифровізація, відповідно до визначення English Dictionary «LEXICO», трактується так: «перетворення тексту, зображень або звуку в цифрову форму, яку можна обробити комп'ютером; адаптація системи, процесу тощо для роботи з використанням комп'ютерів та Інтернету» [7]. Тобто під поняттям «цифровізація» розуміють використання різноманітних

технічних засобів, як комп'ютер, телефон, мережеві платформи та ін., їх програмне забезпечення для полегшення професійної діяльності, швидкому обміну інформації тощо.

Цифрова компетентність дозволяє вчителю під час процесу викладання сконцентруватися на дидактичних можливостях цифрових освітніх ресурсів, що охоплюють цифрові дидактичні проекти, спільне створення нових знань та їх сприйняття, розвиток креативних здібностей та формування критичного мислення.

Уважаємо за необхідне визначити ключові переваги використання цифрових технологій під час освітнього процесу, зокрема на уроках української мови.

1. Мотивація здобувачів освіти. Завдяки різноманітності цифрових форм і видів навчальної діяльності, процес пізнання на уроці стає яскравим, захоплюючим і візуальним. Сучасне покоління «Z» (діти, народжені після 2000 рр.) повністю «цифрове покоління», їх з народження оточують різноманітні гаджети і віртуальний світ для них стає на першому плані. Тому вони завжди будуть надавати перевагу кіберпростору ніж спілкуванню при особистій зустрічі.

2. Практичність та полегшення роботи вчителя. Учителю не потрібно витрачати багато часу, порівняно з нещодавнім минулим, коли необхідно було шукати рідкісні книги, практичний матеріал вигадувати самостійно. Відтепер використання електронних словників, програм з орфографії та лексики сприяють швидкому пошуку необхідної інформації та завжди знаходяться під рукою. Створити ілюстративну наочність тепер можна за допомогою цікавих презентацій. У просторі Інтернету можна знайти «лайфхаки» щодо запам'ятовування правил та винятків, різноманіття вправ та матеріалів до них. При складнощях запам'ятовування наголосів, українських відповідників до слів іншомовного походження, правопису прислівників, відміни іменника можна використати римовані пісні, що складаються саме з необхідних слів. Ритм, мелодія, зв'язність змісту – допоможуть швидше запам'ятати навчальний матеріал, а головне – невимушено.

3. Нестандартність подання навчального матеріалу: через спеціальні програми – створення коміксів за вивченою темою, інтелект-карти для візуалізації навчального матеріалу, блок-схеми за правилом тощо. Різноманітні месенджери дозволяють створити постійні, або тимчасові (на конкретне заняття, тему чи рік навчання) групи для спілкування. Це може бути канал у Telegram, де вчитель періодично викладає якийсь цікавий та корисний навчальний матеріал, наприклад, віршовані правила вивчення правопису, мовні меми тощо, а здобувачі освіти можуть долучатися до їх обговорення, дискутувати та ставити власні запитання. Для дітей досить захопливо було б виконувати творчі вправи, зокрема домашні завдання, у месенджерах: відповіді зашифрувати у смайли, з них же можна скласти невелике есе або фразеологізм. Зауважимо, що це не просто розваги, а робота над розвитком критичного мислення, швидкості реакції тощо. Візуалізація подорожей – яскрава перевага використання цифрових технологій, адже так можна здійснити віртуально подорож у будь-який куточок планети (Версальський палац, Музей Гетьманства, Музей-садиба І. Котляревського тощо) [3]. Наприклад, під час написання переказу чи твору можна здійснити таку екскурсію в історико-культурні пам'ятки світу, щоб пояснити тлумачення іншомовних слів. Під час розвитку зв'язного мовлення відвідування музею чи виставки обов'язково надихне здобувачі освіти до роздумів та обговорень. Така екскурсія допомагає швидше сприймати складний матеріал, глибше усвідомити культурну спадщину конкретного народу.

Отже, завдяки використанню цифрових технологій сучасні здобувачі освіти отримують задоволення від процесу пізнання невичерпного світу українського слова. Таке заняття викликає в них емоційний підйом, прагнення до активності під час уроку. Електронні презентації, навчальні відеофільми, електронні тексти, анімаційні зображення – це невичерпний потенціал, адже ці засоби навчання активізують процес розвитку творчих здібностей, умінь та навичок здобувачів освіти, застосування знань для розв'язання нетрадиційних завдань [4]. Несприйняття інформації на паперових носіях поколінням «Z», унеможливорює якісне опанування української мови застарілими методами, тому

цифровізація відкриває сучасні можливості на сприйняття та усвідомлення необхідності вивчення рідної мови.

Сучасна молодь дуже мало читає, часто не розуміє зміст прочитаного, не вміє переказувати своїми словами, аналізувати текст. Їх пам'ять стає малорозвиненою. Проте молодь активно та свідомо працює в онлайн середовищах, тому активне залучення її до освітньої діяльності з використанням цифрових технологій не є проблемою. Однак цифровізація процесу навчання не повинна сприйматися як самоціль. Вона – лише інструмент, що створює переваги та надає до них простий доступ, це зміна парадигми того, як саме ми міркуємо, які інструменти обираємо для дій, яким стратегіям надаємо перевагу під час спілкування один з одним тощо [6, с. 195].

Варто наголосити на недоліках, які можуть виникати при застосуванні цифрових технологій під час навчання української мови.

1. Ненормована кількість використання цифрових технологій на уроці, їх нав'язливість, що призводить до емоційного виснаження здобувачів освіти і, навіть загрози їхньому здоров'ю.

2. Нераціональне використання цифрових технологій, які не відповідають віковим та психологічним особливостям здобувачів освіти, а також темі та меті уроку, через що відбувається демотивація здобувачів освіти.

3. Нівелювання соціалізацією здобувачів освіти як головного компонента формування уміння співпрацювати у колективі.

Отже, використовуючи цифрові технології на уроках української мови важливо створювати ситуацію комфорту. Тобто добирати доступний матеріал, орієнтуватися на потреби здобувачів освіти, а саме подавати різний рівень складності, залучати до інтерактивної взаємодії, ураховувати освітні потреби здобувачів освіти, вибудовувати індивідуальну траєкторію навчання впродовж життя у відкритому цифровому просторі.

Застосування цифрових технологій у різних формах і видах навчальної діяльності здобувачів освіти спрямовано на надання освітньому процесу пізнавально-творчих характеристик. Одним із головних завдань сучасного учителя української мови – розширювати способи передачі, сприймання та відтворення інформації на основі застосування цифрових технологій. Це сприятиме розширенню пізнавально-активних можливостей учнів, покращуватиме засвоєння та відтворення ними навчального матеріалу. Використання різних цифрових технологій забезпечуватиме творчу діяльність у віртуальному освітньому середовищі.

З-поміж низки переваг цифровізації, таких як інтенсивність освітнього процесу, його ефективність, гнучкість, можна виділити оптимальне використання часу задля формування предметних компетентностей, а також сприятливі умови для самонавчання. Тож, використання цифрових технологій на уроках української мови сприяє ефективнішому сприйняттю та засвоєнню навчального матеріалу здобувачами освіти.

Список використаних джерел:

1. Бойко Я. А. Цифрові технології та їх застосування під час вивчення англійської мови в середній школі. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету, 2019. Вип. 3. С.13-23.
2. Генсерук Г. Р., Бойко М. М. Цифрові технології як засіб підвищення якості освітнього процесу закладу вищої освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи*, 2020. № 5. С. 110-111.
3. Музеї онлайн. *Україна Incognita*. URL : <https://incognita.day.kyiv.ua/exposition/>. (дата звернення: 12.11.2021)
4. Освітні технології : навч.-метод. посібник / О.М.Пехота, А.З.Кіктенко, О.М. Любарська та ін. ; за заг. ред. О. М. Пехоти. Київ : АСК, 2002. 255 с.
5. Чередніченко Н. С. Цифровізація державного управління. 2 с. URL : <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/354.pdf>. (дата звернення: 12.11.2021)

6. Кучерак І.В. Цифровізація та її вплив на освітній простір у контексті формування ключових компетентностей. *Інноваційна педагогіка*, 2020. Вип. 2. С. 91-94.
7. English Dictionary «LEXICO»: **digitisation**. URL : <https://www.lexico.com/definition/digitization> (дата звернення: 12.11.2021)
8. Carretero Gomez S., Vuorikari R., Punie Y. *The Digital Competence Framework for Citizens with eight proficiency levels and examples of use*. Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2017. С. 21-43. URL : <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC106281> (дата звернення: 12.11.2021)

**Лотиш М. М., магістр
Науковий керівник:**

*к.пед.н., доцент кафедри економічної та управлінської аналітики
Поповський Ю. Б.
Донецький національний університет імені Василя Стуса*

ОСНОВНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

В умовах трансформації українського суспільства і держави, в період адміністративних реформ постійно посилюється увага до сфери управління, організації управлінської діяльності, суб'єктами якої є представники апарату управління на підприємствах. На сьогоднішній день затребуваними являються фахівці в галузі соціально-економічного та соціокультурного управління, які здатні професійно та ефективно виконувати свої функції. Важливу роль у діяльності підприємств відіграють менеджери-управлінці, що актуалізує необхідність всебічного наукового вивчення даної професійної групи, її місця у соціальній структурі суспільства, а також проблеми формування культури управління.

На різних етапах історичного розвитку взаємозалежність економіки та управлінської культури виявлялася по-різному, оскільки ґрунтується на інтеграції економічних та культурних факторів діяльності підприємств. Вимоги сучасного ринку диктують необхідність їх принципово нового, більш тісного взаємозв'язку. Тому, будь-яка економічна криза поводить як соціокультурної. Причини економічних криз треба шукати не тільки у збогах фінансової системи та використанні ресурсів, а й у «нестиковках» економіки із соціокультурною життєдіяльністю суспільства: зросла роль науки, освіти, відбуваються змінами в управлінській культурі, що пов'язано з переходом суспільства до нового типу соціокультурного розвитку. За даних умов зростає роль тих механізмів, за допомогою яких в економіку інтегруються управлінські методи. Тому, для досягнення успіхів в управлінській діяльності важливим чинником виступає управлінська культура у її культурологічному вимірі. І як наслідок цього, виникає необхідність подальшої теоретичної та емпіричної розробки основ управлінської культури керівників підприємств та установ.

Науковий інтерес до проблем управлінської культури відображається в роботах Т. Ганта, Ф. Гілберта, Ф. Тейлора, С. Томсона, Г. Емерсона та ін. Їх дослідження багато в чому носили емпіричний характер, пов'язаний з питаннями підвищення продуктивності праці та соціально-економічних відносин на підприємствах. Завдяки їх практичним рекомендаціям різко покращилася організація та культура управління на підприємствах та значно підвищилася продуктивність праці.

Серед багатьох аспектів сучасної діяльності на підприємствах актуалізуються питання управлінської культури, що обумовлено наступними факторами:

- збільшилися можливості людини в різних галузях життя та діяльності, що вимагає більш ретельного підходу до організації, управління та контролю на підприємствах та установах;

- останніми роками суттєво збільшилася інтенсивність та масштабності перебігу процесів у різних сферах діяльності підприємств, що вимагає оперативного втручання керівництва з метою недопущення деструктивних змін, які мають глобальні наслідки;

- потенціал технізації явно вичерпується, все більше відчувається потреба у додаткових резервах, необхідних для ефективного вирішення актуальних проблем на підприємствах, внаслідок чого керівництву підприємства необхідно більше стійких точок опори у своїй діяльності;

- у сфері управління, не до кінця вирішено проблему комплектування посад кадрами, що на професійному рівні застосовують управлінську культуру [1].

Перш ніж уточнити визначення «управлінська культура», слід виділити ряд типологічних характеристик, співвідносячи його як суб'єкта управління. Перша риса – це знання, отримані як результати індивідуальних пізнавальних зусиль. Вони сприяють становленню та розвитку особистості. У цьому випадку професійні знання стають мірою трудової активності людини. Друга типологічна риса - це вміння та навички, які нерозривно розглядаються в органічному поєднанні зі знаннями, доповнюючи вже існуючі здібності людини щодо їх застосування на практиці. Професіоналізм проявляється в умінні застосовувати різні засоби, а також - все те, що служить дієвим методом досягнення бажаного результату в рамках управлінської культури. Вміння та навички виступають необхідними атрибутами професійної спроможності, що показують ступінь володіння людиною прийомами виконання управлінських дій, які можуть відображати як розумові, так і практичні аспекти. Наступна якість керівника - це здатність освоювати та демонструвати найкращі риси професійної свідомості та поведінки. Соціальний механізм передачі досвіду, знань, норм, установок фіксується в визначенні «традиція». Крім того, слід особливо відмітити про схильність людини до того чи іншого виду діяльності, зокрема, до управління. В основі цієї схильності містяться психофізіологічні задатки, а також соціальні якості особистості. Виходячи з вищевикладеного, можна дати таке визначення: управлінська культура - це рівень сформованості інтелектуальних, емоційно-вольових, моральних, фізичних якостей, сукупність яких дозволяє вирішувати професійні завдання у сфері соціального управління. з високим ступенем ефективності та стабільності [2; 3].

Отже, управлінська культура являється складовою загальної культури, носить історичний характер, має здатність до відтворення. Таке визначення цілком адаптовано до суб'єкта управління, тобто. до особистості, чії професійні обов'язки пов'язані з реалізацією управлінських функцій.

Соціальне середовище, під яким розуміється вся сукупність соціальних проявів, може розглядатися на кількох рівнях: мегасередовища, макро- середовище, мезосередовище та мікросередовище. Такий підхід дозволяє усвідомити основні умови та фактори, що впливають на особу керівника, що формують та розвивають необхідні якості, серед яких центральне місце займає управлінська культура.

Мегасередовище є комплексом політичних, економічних, соціальних, духовних, культурних процесів, як у світі так і загалом. Під макросередовищем розуміється весь комплекс перерахованих вище процесів, включаючи образ і рівень життя людей, характер соціокультурних відносин у конкретному суспільстві у певний історичний період.

Мезосередовище охоплює устрій життєдіяльності людини в специфічній формі, тобто середовищі професійних відносин, що визначається особливостями цілей, завдань, функцій, методів керівної діяльності, умов підготовки спеціалістів.

Мікросередовище включає в себе малі соціальні групи, професійні колективи, людей найближчого оточення, а також може бути наведене лише на рівні окремої особи [1; 3].

Тип управлінської діяльності має свої особливості, що зумовлюють специфічний зміст управлінської культури керівників. До цих особливостей ми можемо віднести:

- нерівномірність історичного розвитку, його стрибкоподібний ритм, незбалансованість у сферах соціокультурного життя, що у різні періоди суспільства формувало такі форми, які не знаходили свого закріплення в послідуочих періодах;

- склався своєрідний симбіоз норм та правил ділового спілкування в управлінській діяльності минулого, радянського періоду та запозичених із Заходу, що не дозволяє результативно вирішувати управлінські завдання;

- професійний рівень, що розвиває управлінську культуру в умовах окремих соціальних груп, на якому у керівника формуються такі професійні якості, як відповідальність, зацікавленість, спроможність у практичній реалізації професійних функцій - планування, координації, прийняття рішень та ін.

- міжособистісний рівень, який визначає специфіку формування та розвитку управлінської культури як практики взаємодії професіоналів та початківців з урахуванням особистісних особливостей, якому характерні наставництво, спілкування та навчання в процесі професійної діяльності, виконання конкретних індивідуальних занять тощо.

Ми можемо виокремити і такий рівень як самовиховання та самонавчання, які проявляються як вплив людини на саму себе в різних життєвих та професійних обставинах. Тут особливе значення набувають реалізовані задатки та здібності особистості, її мотиви, інтереси, воля, наполегливість. В результаті особистість може сформувати такі якості керівника, як твердість характеру та принциповість.

Таким чином, як показники професійного потенціалу керівника, на наш погляд, слід виділити об'єктивні та суб'єктивні складові управлінської культури

Об'єктивні - це дані, що ґрунтуються на об'єктивних статистичних даних, що включають характеристику професійної підготовки за рівнем освіти, підвищення кваліфікації, стажу роботи.

Суб'єктивні - це дані, засновані на особистих суб'єктивних точках зору керівників, які відображають специфіку професійної діяльності: знання, вміння, навички, ділові якості, мотивація до професійної діяльності, рівень задоволеності працею, морально-етичні характеристики.

Отже, для аналізу професійного потенціалу керівництва підприємством важливо враховувати суб'єктивні схильності до виконання професійних функцій та завдань. Тобто, враховувати ставлення керівництва підприємством до свого соціального та професійного статусу, обов'язків, мотивів, правових і моральних регуляторів їх службової поведінки, які можуть бути виявлені з допомогою соціологічних досліджень.

Список використаних джерел:

1. Поповський Ю.Б. Компоненти, критерії і показники сформованості готовності майбутніх економістів до використання автоматизованої системи опитування. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2013. Вип. № 29. С. 170-173.

2. Kozlovskiy, S., Shaulska, L., Butyrskiy, A., Burkina, N., Popovskiy, Y. (2018), The marketing strategy for making optimal managerial decisions by means of smart analytics, *Innovative Marketing*, Vol. 14, No. 4, pp. 1-18. [https://doi.org/10.21511/im.14\(4\).2018.01](https://doi.org/10.21511/im.14(4).2018.01).

3. R.Lavrov, N.Burkina, Y.Popovskiy, S.Vitvitskiy, O.Korniichuk, S.Kozlovskiy. Customer classification and decision making in the digital economy based on scoring models. *International Journal of Management (IJM)*. Volume 11, Issue 6, June 2020, pp. 1463-1481. URL: <http://www.iaeme.com/IJM/issues.asp?JType=IJM&VType=11&IType=6>.

Лотиш М. М., магістр
Науковий керівник:
к.пед.н., доцент кафедри економічної та управлінської аналітики
Поповський Ю. Б.
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ОСНОВНІ РІВНІ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

В сучасному суспільстві все сильніше усвідомлюється необхідність підготовки фахівців високої якості, які відповідають вимогам державних та світових стандартів. Даний фактор є не випадковим, оскільки концепція економічного розвитку держави, що реалізується в галузі політики управління, полягає у розумінні даного процесу, який постійно спрямовується на підвищення рівня діяльності підприємств та організацій. Інтеграція українського суспільства до світової спільноти переконливо доводить ефективність вирішення багатьох проблем засобами управлінської роботи, в якій знаходять відображення всі контекстуальні зміни, що відбуваються в державі. Все це значно підвищило роль підготовки кадрів, і визначило вагомість управлінської культури як ефективного та стабілізуючого потенціалу розвитку держави.

Зростання багатогранності та різноманіття форм управління на підприємствах вимагає нових підходів до їх дослідження та функції. Фахівці з управління повинні, володіючи сучасними знаннями, володіти управлінською культурою, яка дозволяє їм приймати комплексні, відповідальні рішення, що охоплюють соціально-економічну проблематику у всьому різноманітті її проявів, зв'язків та відносин. Сам характер сучасної управлінської роботи вимагає від фахівців кваліфікованого розуміння широкого кола питань, безпосередньо пов'язаних з багаторівневістю управлінських завдань у відповідній галузі: від принципів та нормативів організації системи управлінської підтримки в цілому, технологій управління підприємством та його структурними підрозділами до прийомів управління та взаємодією з клієнтами.

Таким чином, управління, як провідна технологія діяльності на підприємстві, відіграє особливу, систематизуючу роль у діяльності фахівця, на якому рівні він не функціонував. Тому, досягнення ним високого рівня управлінської культури – це не тільки базис для подальшого професійного вдосконалення фахівця, але обов'язкова умова продуктивного розвитку підприємства.

Проблеми формування управлінських знань та умінь в процесі безперервної підготовки фахівців розглядаються в науковій них працях В.С. Агапова, А.Б. Бакурадзе, А.М. Баскакова, Т.С. Кабаченко, І.Д. Ладанова, Л.І. Уманського, К.М. Ушакова.

Ефективність роботи підприємств та їх працівників у більшій мірі залежить від професійної та управлінської культури кадрів, організаційної культури побудови, їх функціонування та розвитку. В сучасних економічних умовах формуються нові цілі та завдання діяльності підприємств, їх інноваційна управлінська культура.

Дослідження проблеми формування управлінської культури у світовому контексті показало, що вона розглядається як наука та галузь практичної діяльності. У кожній країні ця діяльність має свої характерні відмінності, обумовлені економічною та політичною ситуацією, національними, культурними та етнічними традиціями. Є відмінності в державному статусі професійної діяльності, в системі підготовки працівників, та їх спеціалізаціях. Однією з провідних прогресивних сучасних тенденцій розвитку світової практики управлінської культури є її спрямованість на своєчасне виявлення та ефективне вирішення проблем, що виникають на підприємствах [1].

На основі аналізу досліджень у галузі управлінського менеджменту ми можемо виділити різні рівні управлінської культури:

- управління, яке здійснюють регіональні, обласні та місцеві органи управління соціальною роботою - менеджмент соціальної роботи;

- діяльність керівника підприємства, відділу;
- управлінська діяльність конкретного працівника на підприємстві, з урахуванням його функціональних обов'язків;
- управління собою.

Узагальнюючи результати проведених досліджень у контексті суб'єктної взаємодії та суб'єкт-об'єктного впливу працівника на підприємстві, ми можемо виділити рівні, на яких він здійснює управління:

- особистісний (самоменеджмент, самоврядування працівника);
- клієнтоорієнтований (управління в системі спеціаліст-клієнт);
- організаційно-функціональний (управління у вертикальній та горизонтальній системах роботи на підприємстві).

Управління являється базовою технологією, що інтегрує всі види особистісних та організаційних ресурсів (матеріальні, інформаційні, духовно-моральні, компетентні).

Ефективність організації діяльності підприємства на всіх рівнях залежить насамперед від конструктивної реалізації управлінських функцій та управлінської культури працівників, що дозволяють забезпечити якісне виконання своїх обов'язків [2; 3].

Отже, управлінську культуру у будь-якій діяльності становлять знання, вміння, досвід, оволодіння якими необхідні працівнику, щоб виконувати управлінські функції. Управлінська культура - це одна із складових професійної культури. Культура управління працівника означає: наявність глибоких знань, теоретичний та практичний досвід; висока організованість та гнучке мислення; застосування у своїй роботі сучасних наукових методів управління; вміння прогнозувати перебіг подій та швидко орієнтуватися в обстановці; об'єктивність судження; своєчасність у доведенні до виконавців усіх документів та розпоряджень; систематичний контроль за виконанням; ініціативу та самостійність, витримку; вміння чітко розробляти та акуратно оформляти службові документи. У культуру управління входить вміння поєднувати ініціативу, самостійність, новаторство разом з консерватизмом в управлінні. Як професійна характеристика, управлінська культура працівника являється управлінським досвідом, що виражений у накопичених управлінських знаннях; набутим працівником досвідом виконання різних видів управлінської діяльності; досвідом управлінської діяльності, що покликаний забезпечити готовність до пошуку рішення нових управлінських проблем, а також досвід відносин у процесі управлінської взаємодії, що передбачає знання про норми відносини та навички в дотримання цих норм.

Список використаних джерел:

1. Поповський Ю.Б. Компоненти, критерії і показники сформованості готовності майбутніх економістів до використання автоматизованої системи опитування. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2013. Вип. № 29. С. 170-173.
2. Kozlovskiy, S., Shaulska, L., Butyrskiy, A., Burkina, N., Popovskiy, Y. (2018), The marketing strategy for making optimal managerial decisions by means of smart analytics, *Innovative Marketing*, Vol. 14, No. 4, pp. 1-18. [https://doi.org/10.21511/im.14\(4\).2018.01](https://doi.org/10.21511/im.14(4).2018.01).
3. R.Lavrov, N.Burkina, Y.Popovskiy, S.Vitvitskiy, O.Korniichuk, S.Kozlovskiy. Customer classification and decision making in the digital economy based on scoring models. *International Journal of Management (IJM)*. Volume 11, Issue 6, June 2020, pp. 1463-1481. URL: <http://www.iaeme.com/IJM/issues.asp?JType=IJM&VType=11&IType=6>.

СЕКЦІЯ 14. Психологічні науки

Волкова В.В., студентка

Науковий керівник:

к.психол. н., доцент кафедри спеціальної психології та медицини

Афузова Г.В.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ПРОБЛЕМА ЕМОЦІЙНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ ПРИ РОЗЛАДАХ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ЗАХІДНИХ НАУКОВЦІВ

В даний час відзначається зростання інтересу до вивчення проблеми емоційної регуляції поведінки. У різних дослідженнях розглядаються окремі її аспекти: управління поведінкою і діяльністю в умовах стресових ситуацій і використання копінг-стратегій (О. Дашкевич; Cicchetti, Ackerman & Izard; M.Boekaerts); емоційна регуляція інтелектуальної діяльності та вирішення завдань (І. Васильєв; М.Іванова; О. Дрокін; Bell M.A. & Wolfe C.D.); формування регуляторних механізмів в онтогенезі (Л. Неверович, О. Запорожець; Г. Бреслав; Г. Віленська; С.Корр; L.Pulkkinen; Campos J.J., Frankel C.B. & Camras L.; Eisenberg N. & Spinrad T. тощо); в рамках вивчення порушень в розвитку і психічних захворювань (Т. Сорокіна, В. Чупров, В. Лебединський; О.Нікольська; Wilton & Craig; Maedgen J. & Carlson C.; Thayer J., Rossy L. & Johnsen; Bishop S., Dalgleish T. & Yule W. та ін.).

Емоційна регуляція (ЕР) являє собою мимовільну або довільну модифікацію емоційного стану людини, яка сприяє адаптаційній або цілеспрямованій поведінці [1, 2]. Емоції дозволяють швидко оцінити силу зовнішніх і внутрішніх стимулів і підготувати подальші дії для адаптації, таким чином емоції впливають із оцінки індивідом стимулу. Регулювання передбачає зусилля, яке спрямоване на зміну або контроль інтенсивності емоційних проявів відповідно до індивідуальної мети. ЕР охоплює такі сфери як поведінка, суб'єктивний досвід та фізіологія, при цьому також враховуються властивості уваги та мотивація [1, 3]. Разом з тим, особливе значення має виявлення специфіки формується в умовах дизонтогенеза регуляції поведінки, зокрема, тих її механізмів, які відображають і визначають рівень емоційного розвитку.

Розлади аутистичного спектру (РАС) – це стан нейророзвитку, діагностований на основі порушень соціалізації та соціальної комунікації, а також наявності обмеженої та повторюваної поведінки, він характеризується посиленою емоційною реакцією в поєднанні із слабким емоційним контролем [1]. У випадку із РАС ЕР може бути ослабленою або відсутньою, тому реакція на емоційні подразники може мати імпульсивний характер і проявлятися у вигляді істерик та агресії [1, 4]. Типова симптоматика, яка ілюструє порушену ЕР при РАС проявляється у вигляді інтенсивної реакції на стрес, або так званих спалахів – «meltdowns» (з англ. – зриви) [1, 5].

За висновками західних дослідників, при РАС притаманними є погано диференційовані емоційні реакції, превалювання негативних афектів над позитивними, орієнтація на фізіологічні наслідки емоцій з обмеженим когнітивним їх розумінням, відсутність емоційної проникливості, необхідної для ефективного ЕР; схильність до неадекватних стратегій ЕР (наприклад, придушення емоцій) тощо [1, 6]. Частина західних клініцистів вважає, що загальний дистрес або високий початковий рівень негативного афекта також можуть відігравати важливу роль порушення ЕР при РАС, що пов'язане з перманентним станом фізіологічного перезбудження через сприймання оточуючого світу як набору негативно забарвлених афективних ознак, що викликають дифузну тривожність [1, 7].

Також одним із можливих пояснень неадекватної ЕР при РАС є наявність психічного розладу, який і пояснює цей дефіцит. Не виключено, що певні психічні розлади і дефіцит емоційної регуляції мають спільні клінічні і нейробіологічні особливості, що ускладнює

визначення джерела поведінкового розладу [1]. Як вказують науковці, існує певний взаємозв'язок між емоційною регуляцією та психічними розладами, який полягає в тому, що неадаптивна ЕР підвищує ризик розвитку психічного розладу, а наявність психічного розладу заважає регуляції емоцій. При цьому часто порушена емоційна регуляція є загальним механізмом багатьох розладів [1, 8].

Водночас існують дослідження, в яких відзначається, що ЕР активує декілька областей префронтальної кори (ПФК), зокрема фронтальна поясна кора відповідає за модуляцію афективних переживань, мигдалина та вентромедіальна частина префронтальної кори пов'язані із розладами настрою та тривожністю. Порушення префронтальної кори головного мозку є провідним нейробіологічним симптомом як при порушеннях ЕР, так і за показниками нейровізуалізації при РАС [1, 9]. Численні повідомлення про порушену медіальну активність ПФК при РАС узгоджуються із даними про внесок ПФК в ЕР, отже і з висновками про дефіцит ЕР при РАС. Мигдалина бере участь у відображенні емоцій, в клінічних зразках при порушенні ЕР без РАС відбувається її гіперактивація, а у поєднанні із РАС навпаки, відбувається гіпоактивація мигдалини, але деякі дослідження вказують на гіперактивацію мигдалини при емоційному сприйманні обличчя особами з РАС [1, 10], а також при уникненні погляду очей, що пов'язує таку активність із соціальним уникненням [1, 11]. У дослідженні впливу мигдалини необхідно враховувати індивідуальні особливості особистості, зокрема рівень тривожності; специфіку розподілу уваги при РАС; загальний стан досліджуваного (настрій, емоційність тощо) [1]. Крім того, для повного розуміння порушення ЕР при РАС недостатньо знати особливості функціонування ПФК і мигдалини, емоційні процеси слід розглядати в контексті ширших мереж та більш складних модуляторних зв'язків [1, 12].

Клінічні спостереження при РАС вказують на тенденцію інтенсивно реагувати на емоційні стимули без чіткої спрямованості. Водночас при РАС часто використовуються придушення, змирення та уникнення, що переконує у думці, що в ЕР при РАС відсутній мотиваційний компонент, а це може ускладнюватися поганими емоційною проникливістю та самоконтролем [1]. Враховуючи проблеми з когнітивною гнучкістю і труднощі з модуляцією поведінки при РАС, більш ширше використовуються дезадаптивні стратегії. Крім того дефіцит при РАС може призводити до нерозуміння і обмеження здатності оцінювати реакції інших [1, 13]. При РАС на ЕР також буде впливати різниця в обробці інформації і сприйманні, зокрема підвищена чутливість до зовнішніх впливів. Гіперчутливість буде призводити до інтенсивних реакцій тривоги і неспокою, а гіпочутливість буде пов'язана з дезорганізуючою і нерегульованою поведінкою [1, 14].

На основі наведеної вище інформації можна скласти модель чинників, які впливають на порушення емоційної регуляції при РАС:

- специфіка функціонального та мотиваційного компонентів емоцій;
- превалювання негативного афекту;
- когнітивні фактори (порушення сприймання перспективи, порушена здатність до вирішення проблем);
- особливості сприймання та обробки інформації (концентрація на нетипових подразниках, труднощі у фільтрації стимулів);
- психічні розлади (особливо ті, що пов'язані із розладами настрою та тривожністю);
- нейрофізіологічні порушення (аномальна функція мигдалини і ПФК, які впливають на регуляцію емоцій та соціальної поведінки);
- змінена фізіологічна активність (схильність до перезбудження) [1].

Список використаних джерел:

1. Mazefsky C. A., Herrington J., Siegel M., Scarpa A., Maddox B. B., Scahill L., White S. W. The role of emotion regulation in autism spectrum disorder. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*. 2013. Jul; 52(7). Pp. 679-688. doi: 10.1016/j.jaac.2013.05.006.

2. Thompson RA. Emotion regulation: A theme in search of definition. Chicago, Illinois : University of Chicago Press, 1994. Pp. 25-52.
3. Eisenberg N., Spinrad T. L. Emotion-related regulation: sharpening the definition. *Child Dev.* 2004. 75(2). Pp. 334-339.
4. Sofronoff K., Attwood T., Hinton S., Levin I. A randomized controlled trial of a cognitive behavioural intervention for anger management in children diagnosed with Asperger syndrome. *J Autism Dev Dis.* 2007. 37(7). Pp. 1203-1214.
5. Baker J. No More Meltdowns. Arlington, TX: Future Horizons, 2008. 150 p.
6. Samson A. C., Huber O., Gross J. J. Emotion regulation in Asperger's syndrome and high-functioning autism. *J Emotion.* 2012; 12(4). Pp. 659-665.
7. Rogers S. J., Ozonoff S. Annotation: What do we know about sensory dysfunction in autism? A critical review of the empirical evidence. *Journal of Child Psychology and Psychiatry.* 2005;46(12). Pp. 1255-1268.
8. Berking M., Wupperman P. Emotion regulation and mental health: recent findings, current challenges, and future directions. *Curr Opin Psychiatry.* 2012; 25(2). Pp. 128-134.
9. Herrington J. D., Schultz R. Neuroimaging of autism spectrum disorders. In M. Shenton & B. Turetsky (Eds.), *Understanding Neuropsychiatric Disorders: Insights from Neuroimaging* (pp. 517-536). Cambridge: Cambridge University Press, 2010. doi:10.1017/CBO9780511782091.037
10. Dalton K.M., Nacewicz B.M., Alexander A.L., Davidson R.J. Gaze-fixation, brain activation, and amygdala volume in unaffected siblings of individuals with autism. *Bio Psychiatry.* 2007; 61(4). Pp. 512-520.
11. Kliemann D., Dziobek I., Hatri A., Baudewig J., Heekeren H.R. The role of the amygdala in atypical gaze on emotional faces in autism spectrum disorders. *J Neurosci.* 2012; 32(28). Pp. 9469-9476.
12. Pfeifer J.H., Allen N.B. Arrested development? Reconsidering dual-systems models of brain function in adolescence and disorders. *Trends Cogn Sci.* 2012; 16(6). Pp. 322-329.
13. Aldao A., Nolen-Hoeksema S., Schweizer S. Emotion-regulation strategies across psychopathology: A meta-analytic review. *Clin Psychol Rev.* 2010; 30(2). Pp. 217-237.
14. Dunn W., City K. The Impact of Sensory Processing Abilities on the Daily Lives of Young Children and Their Families: A Conceptual Model. *Infant Young Child.* 1997; 9(4). Pp. 24-35.

Іванов К. О.,

здобувач вищої освіти з курсу

спеціальності «Середня освіта (фізична культура)»

Науковий керівник:

асистент кафедри психології

Шевякова І. П.

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ІНТЕРНЕТУ НА ПСИХІКУ ЛЮДИНИ

Актуальність. Сьогодні кількість інформації, якою користується людство, стрімко збільшується, а разом і з цим, кількість проведеного часу у просторі інформаційно-комунікаційних технологій. Люди бажають дізнатися всю потрібну для себе інформацію в мережі Інтернет, іноді ігноруючи спілкування з реальним навколишнім світом. Бажання бути в курсі останніх новин може перетворитися на Інтернет-серфінг, пошук важливої інформації на відволікання на емоційну та часом непотрібну інформацію, і замість того, щоб прочитати цікаву пізнавальну статтю, людина блукає фото- або відео- ресурсами, або проводить багато часу у соціальних мережах замість необхідного навчання на курсах. Такий спосіб життя, коли людина проводить весь вільний час у віртуальному світі, ігноруючи реальність та

спілкування зі своїми рідними, не може не впливати на її самопочуття, свідомість, психіку. При «передозованому» користуванні Інтернетом можуть з'являтися симптоми інтернет-залежності, і разом з перевагами мережі Інтернет впливають негативні наслідки впливу на психіку людини, дослідження яких ми вважаємо актуальними.

Виклад основного матеріалу. Залежність — набута гостра потреба здійснювати якісь дії або вживати якісь речовини. Залежність буває фізична і психологічна. Одним із видів психологічної залежності є інтернет-залежність [3]. Інтернет-залежність ґрунтується на основі використання Інтернету як засобу задоволення людиною певних власних потреб, які не можна задовольнити в реальному житті [1]. Дослідженням впливу інтернет-залежності на особистість займалися такі зарубіжні вчені як: А. Войскунський, А. Голдберг, Д. Грінфілд, А. Єгорова, К. Янг. Серед українців цією проблемою займалися О. Гузьман, Н. Ляшенко, О. Камінська, Г. Пілягіна, О. Чабан, Л. Юр'єва. Науковці визначають поняття інтернет-залежності по-різному. Нам імпонує думка М. Дрепи, що інтернет-залежність це різновид технологічних адикцій, що виявляються зміщенням цілей особистості у віртуальну реальність для заповнення фрустрованих сфер реального життя [2, с. 34]. Неможливо не погодитися з думкою А. Голдберга про те, що інтернет залежність розглядається як «патологічне використання комп'ютера», а інтернет-адикція – як один з його видів, специфіка якого полягає в використанні комп'ютера для встановлення соціальної взаємодії [4, с. 28–29].

Існує кілька типів прояву інтернет-залежності:

- віртуальні знайомства – надмір інтернет-друзів у мережі, постійні нові знайомства;
- безперервне перебування в мережі – пошук інформації у базах даних і на пошукових сайтах, безперервне перебування в соціальних мережах;
- нав'язлива потреба постійного перебування в мережі – підрахунок лайків, ігри онлайн, покупки на сайтах, обговорення на форумах;
- ігрова залежність від онлайн-комп'ютерних ігор.

Але незалежно від типів, існують певні симптоми інтернет-залежності: ейфорія від перебування за комп'ютером, неухвалене ставлення до членів сім'ї та друзів, збільшення часу перебування за комп'ютером, а також тривожність, дратівливість, роздратованість, байдужість до оточуючих, біль в очах, запаморочення [5].

Крім вищезазначеного, люди, в яких спостерігається інтернет-залежність, можуть комплексувати, мають занижену самооцінку і проблеми з комунікацією [5].

Особливо слід відмітити ту категорію користувачів, які недостатньо свідомо можуть користуватися Інтернетом, а саме дітей та підлітків. Разом з таким позитивним впливом як доступ до корисної, необхідної інформації, розвиток уваги, пам'яті та логіки, дрібної моторики рук за допомогою роботи з клавіатурою, є ризики негативних проявів, таких як: захоплення онлайн іграми, занадто довге або безперервне перебування у соціальних мережах, доступ до сайтів, які заборонені до 18 років. Зважаючи на те, що дитяча психіка неповністю сформована, доступність інформації такого характеру може—нанести психологічну травму.

Для того щоб захистити психіку дітей від негативних впливів комп'ютера та Інтернету дорослі мають пояснити і показати сайти, якими можна користуватися, сказати, що при зіткненні з негативним впливом в Інтернеті, дитина має обов'язково повідомляти. Батьки повинні спостерігати за поведінкою та змінами дитини і, якщо вона занадто багато часу проводить в Інтернеті, необхідно визначити причини такої поведінки, проводити більше часу разом, знайти нові цікаві захоплення або за необхідності звернутися до психолога [6].

Для уникнення негативних емоцій та симптомів інтернет-залежності ми можемо дати наступні рекомендації при користуванні комп'ютером: знаходити корисну і цікаву інформацію, використовувати її за призначенням; користуватися в Інтернеті тільки перевіреними сайтами; контролювати свій час перебування у соціальних мережах; обережно ставитися до нових знайомств в кібер-середовищі, не приділяти даному явищу забагато уваги; використовувати інформаційні технології для власного розвитку, а не деградації; у

взаємодії з дітьми пояснювати про правильне користування комп'ютером та Інтернетом; підбирати той контент, який позитивно або нейтрально впливає на ваш психічний стан.

Висновки: За результатами вищесказаного можна зробити наступні висновки: 1. Інтернет та інформаційні технології є невід'ємною складовою нашого життя. 2. Інформаційні технології мають як позитивний, так і негативний вплив на психіку людей різних вікових категорій. 3. При «передозованому», неконтрольованому користуванні Інтернетом можуть з'являтися симптоми інтернет-залежності. 4. Для мінімізації негативного впливу мережі Інтернет на власне здоров'я людям необхідно контролювати кількість часу, проведеного у соціальних мережах. 5. Дітей під час знаходження за комп'ютером мають контролювати батьки. 6. При перших ознаках та проявах інтернет-залежності необхідно зосередити увагу на причинах такої поведінки, інших важливих та цікавих сторонах реального світу або звернутися за психологічною допомогою.

Список використаних джерел

1. Вплив інтернет-залежності на особистість (за методикою К. Янг). Веб сайт: науковий блог Національний університет «Острозька академія». URL: <https://naub.ua.edu.ua/2014/vplyv-internet-zalezhnosti-na-osobystist-za-metodykoyu-k-yanh/> (дата звернення: 07. 11. 2021)
2. Дрепа М. И. Психологическая профилактика Интернет-зависимости у студентов [Текст] / М. И. Дрепа. – Ставрополь: КУБ, 2010. 277 с.
3. Залежність. Веб сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%B6%D0%BD%D1%9D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96> (дата звернення: 08. 11. 2021).
4. Інтернет-залежність: психологическая природа и динамика развития [Текст] / Ред.-сост. А. Е. Войскунский. – М. : Акрополь, 2009. – 279 с.
5. Ознаки інтернет залежності. Веб сайт. URL: <https://fp.com.ua/articles/internet-zalezhnist-rujnuye-psyhiku-lyudyny/> (дата звернення: 07. 11. 2021)
6. Плюси і мінуси впливу комп'ютера та інтернету на психіку дитини. Веб сайт. URL: <https://infokava.com/uk/38361-plyusy-i-minusy-vliyaniya-kompyutera-i-interneta-na-psyhiku-rebenka.html> (дата звернення: 07. 11. 2021)

Гаєвська О.П.

Вінницький кооперативний інститут

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ В СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Життєдіяльність студентського колективу багато в чому залежить від взаємовідносин його членів, і громадської думки.

Студентське життя, це перш за все, період інтенсивної соціалізації людини, розвитку і становлення її вищих психічних функцій, а також інтелектуальної сфери особистості в цілому.

Вивчаючи студентство, з точки зору біологічного віку, необхідно віднести його до етапу юності в якості перехідного етапу розвитку особистості між дитинством та дорослістю [2].

На сучасному етапі вивчення даного питання є певна наукова література, в якій розглянутий подібний аналіз конфліктів в юнацькому середовищі, а саме, праці А.В. Глухової, Є.Ю. Красової, Ю.А. Зубок, Л.І. Ніковської та інших.

Так, дослідження Є.Ю. Красової та А.В. Глухової «Конфлікти в студентському середовищі» являються одними з найбільш показовими. За даними досліджень вказаних авторів 89 % опитуваних студентів відзначили наявність конфліктних відносин в студентському середовищі. Студентами болісно сприймаються традиційні міжособистісні конфлікти, при цьому основна частина їх пов'язана з викладачами. Близько половини

опитуваних студентів (60 %) наголосили, що найчастіше вони стикаються в конфліктних ситуаціях саме з викладачами. Понад третину конфліктів пов'язані з об'єктивним оцінюванням знань студентів. Дві інші причини пов'язані з рівнем професійної некомпетентності викладача [1, С.48-65].

Тетяна Володимирівні Черкасова в своїх працях, присвячених проблемам соціальних конфліктів, а також шляхам їх врегулювання основними причинами називає неефективність виховання в сім'ї та в навчальних закладах, відсутність об'єктивної можливості в суспільно корисній діяльності, в реалізації почуття «ми», безкарності в правовому полі, збільшення відсотка психічних захворювань, які здатність викликати агресивність особистості. В своїх працях, автором виокремлюються ключові фактори, що впливають на появу конфліктів в молодіжному середовищі, а саме: вплив ЗМІ, а також особливості виховання в сім'ї. Якщо взяти до уваги питання конфліктів в сім'ї, то дана конфліктність, як правило, пов'язана з духовно-моральною кризою в суспільстві, суттєвим зниженням рівня життя, що дається взнаки в рольових обов'язках, а також відношенні молодих індивідів до трудової та навчальної діяльності. В стінах навчальних закладів конфліктність в основному визначається тим, що рівень духовно-моральної і професійної підготовки молоді не завжди відповідає вимогам ринку [4, С.9].

В працях Лідії Степанівни Тіткової «Внутрішньогрупова конфліктність студентів сучасних вузів і фактори, що впливають на неї» визначається залежність виникнення конфліктів від соціального походження студентів. Так переважну більшість проблем можна відмітити у представників наступних груп населення – сімей селян (50 %), військовослужбовців (46,7%), інтелігенції та підприємців (по 33,3%). В якості провідного фактору конфліктності виступають відмінності в вихованні і моральних установках особистостей, які вирости в різних соціальних групах. По типу конфліктних конфліктної ситуації, більша кількість конфліктів має прямий зв'язок з особистими проблемами і нездатністю особистості встановлювати сприятливі відносини з оточуючими людьми. Найбільш рідкісним явищем діагностуються конфлікти, на побутовій основі. Так, були виявлені наступні відмінні особливості, в відмінності від курсу навчання студента. Так, на першому курсі відмічались конфлікти, пов'язані з ціннісними орієнтаціями, а на другому курсі можна помітити переважання комунікативних конфліктів.

Генадій Іванович Козирьов в своїх дослідженнях розглядає дві основні причини конфліктів в студентському середовищі. В якості першої він виділяє сформовані непорозуміння (неправильне розуміння однієї людини іншою). Це пов'язано з різними уявленнями про предмети, факти, явища і т.д. В якості другої причини конфлікту Генадій Іванович виділяє міжособистісну несумісність соціальних установок, інтересів, ціннісних орієнтацій, мотивів, темпераментів, характерів, психофізичних реакцій, а також індивідуально-психологічних характеристик суб'єктів взаємодії. Причиною емоційного конфлікту може стати міжособистісна несумісність [3].

Таким чином, виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що конфлікти в студентському середовищі є постійним явищем. Отже, необхідно навчати студентів мінімізації і знаходженню адекватних способів виходу із конфліктних ситуацій.

Список використаних джерел:

1. Глухова А.В., Красова Є.Ю. Конфлікти в студентському середовищі // Вістник Воронежського державного університету. Серія Гуманітарні науки. 2003. 1. – С.50-64.
2. Зімня І.А. Педагогічна психологія. Посібник для вузів. Вид. друге, доп., випр., і перер. М.: Видавницька корпорація «Логос», 2000.
3. Козирьов Г. І. Введення в конфліктологію: моногр. / М.: Владос, 2016. - 176 с. 2. Піскопель, А. А. Конфліктна взаємодія / А.А. Піскопель. - М.: Спадщина ММК, 2019. – 194 с.
4. Черкасова Т.В. Соціальні конфлікти молоді і альтернативи їх вирішення: Наукова монографія. - Уфа, вид-во БГПУ, 2001. 14,2 пл.

Бондар І.О., курсант
Ставицький О.І., курсант
Науковий керівник:

*к.психол.н., доцент, доцент кафедри психології,
педагогіки та соціально-економічних дисциплін*

Голярдик Н.А.

*Національна академія Державної
прикордонної служби ім. Б. Хмельницького*

ПСИХОЛОГІЯ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасна Україна тісно пов'язана з формуванням і динамічним розвитком громадського суспільства. Громадянські інститути повною мірою охоплюють багато аспектів свідомого українця. Але враховуючи не зовсім гідне як матеріальне, так і ресурсне забезпечення, розвиток цих процесів залишається на досить низькому рівні. Згідно з міжнародними оцінками, громадянське суспільство (далі ГС) в Україні залишається частково несформованим та значно відстає у своєму розвитку в порівнянні як з європейськими, так і з постсоціалістичними країнами. На даний момент є проблема реалізації системи громадянського суспільства в Україні, що зумовлена наявністю внутрішніх чинників та зовнішніх обмежень, але для розвитку громадянського суспільства є не менш значним фактором недостатнє законодавче середовище. Проблема розвитку та формування громадського суспільства актуальна на тривалий період, адже це формування є кінцевою метою соціального розвитку. Проте у випадку нашої Батьківщини, цей процес був доволі умовним. Панування на наших землях іноземних загарбників протягом тривалого часу унеможливило самобутнє формування громадянського суспільства.

Найтрагічнішим періодом для формування ГС в Україні став період існування Радянського Союзу, коли Україна була примусово включена до цього об'єднання упродовж 1922 – 1991 років. За цей час зросло не одне покоління українців, вихованих в межах радянської ідеологічної системи, з відповідним набором соціально-психологічних рис, які проявляються не лише у мисленні, а навіть у політичній свідомості. Перебування у складі СРСР негативно вплинуло на менталітет українців, на розуміння самої сутності ГС, а також на процес його подальшого формування та розвитку. Варто зауважити, що під поняттям ГС пропагувалось хибна концепція «комуно-соціалістичного» суспільства. Основними критеріями які обмежували формування та розвиток ГС в Україні в радянський період були:

1. Нав'язування «сталінської ідеології» (майже тотальна ізоляція СРСР від інших держав «Залізна завіса», що викликало дефіцити продукції та уповільнений громадянський розвиток);

2. Конституція, яка діяла лише формально (фактичне невиконання положень основного закону СРСР);

3. Політика розвитку країни через сільськогосподарську діяльність та промисловість (широке залучення населення до роботи у колгоспах, яке зумовлювало відсутність громадянської і політичної свідомості; популярнішою була технічна освіта ніж гуманітарна);

4. Тотальний терор та репресії стосовно населення (прикладом можуть бути шістдесятники, дисиденти, українська інтелігенція та духовенство, які були репресовані).

5. Тотальний контроль та ідеологізація всіх сфер життя, а також відсутність альтернативних джерел отримання інформації [1].

У результаті аналізу вищевикладених чинників можна стверджувати, що в незалежній Україні, є велика кількість необізнаних людей, які навіть не усвідомлюють власну потребу в формуванні ГС. Вони або не знають своїх прав та не можуть їх, відповідно, реалізувати, або знають, проте враховуючи власну аполітичність та байдужість, позбавляють оточення можливості формування та розвитку інститутів ГС. Враховуючи інші негативні фактори

(економічна ситуація, війна на сході України, геополітичні протистояння та ін.) можемо відзначити, що ключовою проблемою є саме соціально – психологічний аспект формування громадянського суспільства, який полягає у:

- 1) Неспроможності на рівні свідомості українців до закріплення думки, що ми дійсно здатні до встановлення громадянського суспільства в сучасній Україні;
- 2) Неусвідомленість українським народом тієї соціальної цінності, яку несе громадянське суспільство для подальшого розвитку держави;
- 3) Недостатні умови в межах держави, які є необхідними для формування громадянського суспільства [2].

Проте ситуація не є безнадійною, хоча і не може бути вирішена у найближчій перспективі. Так, для покращення соціально-психологічного клімату і рівня політичної культури в Україні необхідно удосконалити рівень юридичної обізнаності громадян, здійснювати регулярний аналіз морально-психологічного стану, популяризацію та створення умов для отримання вищої освіти молоддю в Україні, вирішення питань подолання трудової міграції, інноваційний розвиток освіти і сфери послуг, а також стимулювання у суспільстві ролі науки та політологічних знань зокрема. Все це має відбуватися у тісному взаємозв'язку з психологічними знаннями, з усвідомленням ваги власного голосу, власної думки та політичної участі. Доки саме суспільство не буде прагнути до освіти та науки, ним будуть лише вдало маніпулювати.

Список використаних джерел:

1. Крупчан С., Крупчан Т., Скопненко О., Іванюк О.. Новий довідник. Історія України. Київ : КАЗКА, 2005. 722 с.
2. Гюстав Лебон. Психологія людських спільнот. Львів, 2020. 228 с.

**Заворотна Ж.С., курсант
Науковий керівник:**

*к.психол.н., доцент, доцент кафедри психології,
педагогіки та соціально-економічних дисциплін*

Голярдик Н.А.

*Національна академія Державної
прикордонної служби ім. Б. Хмельницького*

ЕМОЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

Ми звикли жити, приховуючи свої справжні емоції, не вивчаючи їх, а більше того – соромлячись.

Суспільство пригнічених і незрозумілих. З дитинства нас привчали, що злість, заздрість, гординя - це погано; присоромлювали. Чому є такий чіткий поділ між добрим і поганим? Чому не можна злитися? Чи ревнувати? Чому кохання – завжди асоціюють із чимось світлим і піднесеним? А коли на очах сльози єдині слова підтримки, які ти чуєш – не плач, все буде добре.

Злість, сором, заздрість, щастя, закоханість, образа, гординя, ревності – це лише частина з емоцій, які ми переживаємо чи не щодень. Більшістю з них ми не вміємо ані керувати, ані жити з ними.

Емоції – це первинна рефлекторна реакція на будь-які подразники. Негативні чи позитивні емоції виникають у будь-якому випадку, уникнути їх неможливо, але можна навчитися розуміти їх і контролювати [2, с. 59].

Один зі способів контролювати свої емоції – за допомогою свого розуму і свідомості. Насамперед необхідно зрозуміти, чому виникають ті чи ті емоції, що стало причиною. А для цього необхідно навчитися перемикає увагу з емоцій на мислення. «Включити» мізки можна за допомогою правильно поставлених запитань:

- чому і звідки ця емоція прийшла;
- наскільки вона актуальна.

Таким чином ми перенаправляємо енергію на розумовий процес і гасимо свої емоції. А отже, починаємо ними керувати. Звичайно, результат – це справа тренування і практики.

Ще один спосіб – це заміщення одних емоцій іншими. Як варіант це може бути будь-який творчий процес: малюнок, спів, танець – усе, що може подарувати сильні позитивні емоції, дати розрядку і змінити фокус уваги.

Ще в 1990-х ізраїльський вчений Джора Кейнан разом із командою провів експеримент, у якому взяли участь 134 людини. У процесі вчені підтвердили одну з гіпотез: інтенсивність гніву має негативну кореляцію з поганим самопочуттям, тимчасом як частота гніву – позитивну. Це означає, що розгніватися, навіть сильно, – це не погано для здоров'я, навіть корисно, а от перебувати у стані гніву чи злості часто – шкідливо. Отже, найперша форма поведінки зі злістю – замість звичної внутрішньої заборони «так, мені не можна злитися, я не злюсь», казати собі: «Добре, я злюся, чому?». І так само, замість спиняти інших людей у злості, ефективніше сказати: «Я бачу, що ти злишся. Не хочеш розповісти чому?» [1, с. 132].

Заздрість часто стосується наших глибинних психологічних потреб – любові, влади, слави. Уявімо, що людина заходить у соцмережі. Людина бачить пости, у яких інші демонструють свої досягнення, і чомусь починає злитися та писати неприємні коментарі або ж бубоніти під ніс: «Не така ти вже й класна». І це замість визнати, що заздрить і теж хоче чимось похвалитися й одержати підтримку. Завдання заздрості – допомогти сформулювати потребу. Переважно саме поведінка людини та дії, а не почуття, роблять її аморальною. Заздрість акумулює енергію до дії через збудження. Людина може чогось хотіти, але не розуміти цього, не мати зв'язку з потребою або не зізнаватися собі в бажанні, витісняючи його у підсвідомість. Відповідно, заздрість є маяком, на сигнал якого варто рухатися в пізнанні себе та власних бажань.

Список використаних джерел:

1. Марк Лівін, Ілля Полудньоний. Простими словами. Як розібратися у своїх емоціях. К.: Наш формат, 2021, 264 с.
2. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: Навч. посіб. К.: Каравела, 2012. 328 с.

Паламарчук С.І., курсант

Науковий керівник:

*к.психол.н., доцент, доцент кафедри психології,
педагогіки та соціально-економічних дисциплін*

Голярдик Н.А.

*Національна академія Державної
прикордонної служби ім. Б. Хмельницького*

СЕКСУАЛЬНА КУЛЬТУРА У ПСИХОЛОГІЇ

Сексуальна культура – це стосунки між юнаком і дівчиною в інтимній сфері, побудовані на досягненні сексуальної гармонії, задоволенні індивідуальних потреб кожного з одночасним шануванням і пристосуванням до тонкощів натури партнера; це сукупність знань про функціонування людини як сексуальної істоти [4, с. 162].

Загалом тривалий період у нашій країні була під забороною тема сексуальності людини. Переважна більшість батьків не здатна говорити на тему стосунків з протилежною статтю зі своїми дітьми. З одного боку, є частина батьків, яким важко говорити з дітьми на тему сексуальності, з іншого, відбувається активне просування ліберальних ідей щодо статевої моралі – ці фактори ставлять сучасного підлітка у достатньо складне становище. У

свою чергу, прогрес людства прискорив темп статевого дозрівання, що призвело до більш ранньої зацікавленості підлітків матеріалами сексуального характеру.

На жаль, батьки, які повинні ретранслювати базові елементи сексуальної культури своїм дітям, не можуть цього зробити, оскільки самі перебувають в стані розгубленості. Це особливо помітно у зв'язку з поширенням венеричних захворювань, абортів серед неповнолітніх, збільшення кількості матерів-одиночок у віці 15-17 років, погіршення репродуктивного здоров'я молодого покоління.

Формування статевої освіченості має відбуватися за допомогою сім'ї. Щоб у родині виросла здорова людина з високою сексуальною культурою, необхідно, щоб батьки: показували своїм дітям, що вони їх цінують, поважають, приймають такими, які вони є, і довіряють їм; демонстрували, що сексуальність є частиною нормального життя і не заслуговує несхвалення чи осуду; на власному прикладі демонстрували сексуально здорові сімейні стосунки; були добре інформованими в питаннях сексу.

Велика кількість досліджень підтверджують, що взаємодія батьків з дитиною напругу впливають на сексуальну поведінку підлітка. Більшість сексуально активних дітей говорили про те, що не мали якісного спілкування зі своїми батьками. І, навпаки, якісне спілкування з батьками корелює з сексуальним утриманням підлітків [3, с. 508].

Як не прикро, але на сьогоднішній день існують сім'ї, які обумовлюють формування статевої відхилень поведінці старшокласників. Типологія таких сімей описана в сучасній літературі.

На жаль, системних кроків для впровадження програми статевого виховання на сьогоднішній день робиться дуже мало. Дотепер тема психосексуального розвитку підлітка є темою, яку намагаються оминати і заховати якомога далі. І. Кон запевняє, що «психосексуальний розвиток – результат статевої соціалізації, у процесі якої індивід засвоює певну статево-роль та правила сексуальної поведінки. Вирішальне значення тут мають соціальні фактори: структура діяльності індивіда, його взаємовідносини зі значущими іншими, норми статевої моралі, вік...» [2, с. 192].

Структурними компонентами статевої культури є пізнавальний (знання про анатомію та фізіологію; статево-розмноження; статево-відносини; сексуальність; особливості жіночої та чоловічої статей; планування сім'ї тощо), практично-дійовий (уміння й навички гігієни статевих органів; спілкування з протилежною статтю; відмінності між еротикою та порнографією; відмінності між сексуальністю та репродукцією; критичне осмислення реальних ситуацій; чітке формулювання своєї позиції; самовдосконалення, прийняття рішень й відповідальність тощо), ціннісно-емоційний (ціннісні орієнтації та установки, переконання; вищі емоції та почуття; інтелектуальні, естетичні та практичні орієнтації тощо).

Морально-психологічна невідповідність та сексуальна неосвіченість значної частини молоді, яка вступає в шлях інтимних стосунків, тягне за собою серйозні негативні наслідки для суспільства, для батьків та для самої молоді. Спроба зрозуміти цю соціально-обізнану проблему була використана, щоб надати деякі переваги користі проекту для здоров'я. Статева поведінка хоче і має біологічний фундамент, проте формується під соціально-психологічним впливом зовнішнього середовища (насамперед під впливом виховання), яке виступає у ролі психопрофілактики девіацій психологічної культури сексуального здоров'я, що переживає у юнацькому віці.

Відповідно основними завданнями психологічної профілактики як способу формування культури сексуального здоров'я в юнацькому віці є:

- не-директивне (не моралізаторське) інформування про систему сексуальних цінностей;
- ознайомлення з психологічними особливостями чоловічої та жіночої сексуальності;
- практичне засвоєння навичок психогігієни сексуального спілкування;
- ознайомлення з психологічними методиками і шляхами збагачення сексуального життя, секретами сексуального благополуччя;

- ознайомлення молоді з ознаками і симптомами найбільш поширених сексуальних розладів, сексуальної дисгармонією та шляхами їх подолання [1].

Отже, аналізуючи дослідження щодо особливостей розвитку статевої культури, варто зазначити, що її досить низький рівень є наслідком здебільшого не акселерації, автономії та зміщення акценту на спілкування в колективах, а зменшення психологічно-виховних впливів родини та освітніх установ на фоні лібералізації моральних норм у суспільстві, а також відсутності державної стратегії щодо статевого виховання.

Список використаних джерел:

1. Затонська Юлія. Психологічна профілактика як спосіб формування культури сексуального здоров'я в юнацькому віці. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2945>
2. Кон И. С. Введение в сексологию. М.: «Медицина», 1989. 336 с.
3. Крайг Г., Бокум Д. Психология развития. 9-е изд. Спб.: Питер, 2005. 940 с.
4. Юрій М.Ф. Соціологія культури: Навчальний посібник. Київ : Кондор, 2006. 302 с.

Харін М.О., курсант

Прозорський Д.І., курсант

Науковий керівник:

*к.психол.н., доцент, доцент кафедри психології,
педагогіки та соціально-економічних дисциплін*

Голярдик Н.А.

*Національна академія Державної
прикордонної служби ім. Б. Хмельницького*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СТРАХІВ У ДІТЕЙ

Проблема дитячих страхів становить інтерес для психологічної науки, оскільки її розробка є надзвичайно актуальною та важливою для вирішення багатьох питань освітнянської практики, пов'язаної з успішною адаптацією дитини до школи, а також попередженням виникнення в неї невротичних проявів, які пов'язані з відвідуванням школи й неадекватною поведінкою вчителів і батьків.

Розглядаючи специфіку прояву страхів у дітей молодшого шкільного віку, насамперед варто окреслити особливості цього вікового періоду дитини. За віковою періодизацією, прийнятою українськими психологами і педагогами, час життя дітей від шести до одинадцяти років називається молодшим шкільним віком.

Саме у цьому віці дитина спрямована на інтелектуальні заняття, спорт тощо. З'являється у структурі молодших школярів Его (Я) і Супер-его (над-Я). У цьому віці формуються психологічні новоутворення: дитина оволодіває елементарними культурними навичками, навчається у школі, провідною діяльністю стає учіння, зростають здатність дитини до логічного мислення і самодисципліни, а також здатності до взаємозв'язку з ровесниками у відповідно до встановлених правил тощо [3, с. 120].

Однак, як вважають окремі вчені, зокрема американсько-німецький психолог Е. Еріксон, на цій стадії розвитку дитини існує небезпека, яка полягає у можливості появи почуття неповноцінності або некомпетентності. Механізм її появи пов'язаний з тим, що у молодших школярів центром зосередження стає випробування себе, в результаті якого проходить диференціація дітей на тих, які впевнені і які невпевнені. Саме у невпевнених починає розвиватись неповноцінність [3, с. 121].

Усі вказані особливості, на нашу думку, і є передумовами виникнення страху у дітей названої вікової категорії.

Аналіз літературних джерел засвідчує, що страхи у молодших школярів є об'єктом вивчення як у загальній, так і спеціальній педагогіці і психології.

Поняття страху у психології розроблялося багатьма вченими та має різні визначення. Так, Артур Ребер у великому тлумачному психологічному словнику трактує страх як «емоційний стан, який виникає у присутності або в перевазі небезпечного чи шкідливого стимулу. Страх переважно характеризується внутрішнім, суб'єктивним переживанням дуже сильного збудження, бажанням втекти» [2, с. 71].

Відомий фізіолог І. Павлов вважає страх проявом природного рефлексу, пасивно-захисною реакцією з легким гальмуванням кори великих півкуль. Страх ґрунтується на інстинкті самозбереження [6, с. 564].

Проаналізувавши різні визначення поняття страху, ми дійшли висновку, що страх – це емоційний стан, при якому людина відчуває тривогу, занепокоєння, небезпеку, які пов'язані з уявною чи дійсною небезпекою для неї.

Дуже часто разом з терміном «страх» вживають термін «тривога». На думку О. Захарова, і страх, і тривога мають таку спільну рису, як відчуття схвильованості та неспокій. Тривога – це передчуття небезпеки, стан неспокою. Тривога виникає у відповідальних людей з розвинутих відчуттям гідності, обов'язку. Також тривога може виступати як відчуття відповідальності за життя своє та близьких. Страх можна розглядати як прояв тривоги в конкретній формі [4, с. 115].

Найпоширенішою є думка, що базова тривога необхідна для подальшого розвитку реакцій страху. К. Голдштейн вважає тривогу первинною і первісною реакцією. Перші реакції дитини на тривогу недиференційовані, страхи – це пізніші утворення, що виникають у міру того, як дитина навчається об'єктивізувати і певним чином ставитися до тих елементів світу довкола, які можуть вкинути її у «катастрофічний стан» [5, с. 52]. О. Черникова говорить про тривогу як про «страх очікування», З. Кондаш – про страх перед випробуванням. Ф. Перлз визначає тривогу як розрив між «тепер» і «пізніше» або як «страх перед аудиторією». Тривога є результатом активності уяви, фантазії майбутнього. Тривога з'являється у людини внаслідок незавершених ситуацій, заблокованої активності, що не дає розрядити збудження.

За спостереженнями О. Захарова, страхом «в деяких випадках є своєрідний клапан для виходу лежачої під ним тривоги» [4, с. 16-20]. Тому діти з високим рівнем тривожності схильні до яких-небудь страхів.

Більшість дітей проходять у своєму психічному розвитку ряд вікових періодів підвищеної чутливості до страхів. Наприклад, шкільні страхи не тільки позбавляють дитину психологічного комфорту, радощі навчання, але і сприяють розвитку дитячих неврозів. Так, першокласники, які з різних причин не можуть впоратися з навчальним навантаженням, з часом потрапляють у розряд неуспішних, що, у свою чергу, приводить як до неврозів, так і до проявів страху.

Варто зазначити, що на різних етапах свого розвитку дітям притаманні загальні страхи: у дошкільному віці – страх відділення від матері, страх перед тваринами, темнотою, в 6-8 років – страх смерті тощо. Наскільки буде виражений той або інший страх і чи буде він виражений взагалі, залежить від індивідуальних особливостей психічного розвитку і конкретних соціальних умов, в яких відбувається формування особистості дитини [4, с. 31].

Як зазначає О. Атемасова, із шести-семи років діти можуть боятися пожежі, тварин, нещастя із близькими, катастроф. Від восьми років деякі діти або самі бояться вмерти, або бояться смерті близьких. Ці дитячі страхи є віковими, але вони можуть сприяти появі агресивності, нервозності, розладу сну, мовлення, спілкування, а також можуть бути проявом патології [1, с. 10].

Отже, страх – негативний емоційний стан, який виникає у ситуаціях уявної або реальної загрози біологічному або соціальному існуванню людини, спрямований на джерело цієї ситуації. Особливістю дитячих страхів є те, що їх поява у молодшому шкільному віці залежить від життєвого досвіду дитини, рівня розвитку самостійності, уяви, емоційної

чутливості, хвилювання, тривожності, сором'язливості, невпевненості, що говорить про наявність різних видів страхів та їх причини. Залежно від ситуації, яка склалася, ступеня її небезпечності та індивідуальних особливостей дитини страх може набувати різної інтенсивності: від легкого побоювання до жаху, що повністю паралізує рухи і мову.

Список використаних джерел:

1. Атемасова О.А. Практична психологія. Старший дошкільний вік: алгоритми вирішення дитячих проблем / О.А. Атемасова. – Х.: Ранок, 2010. – 176 с.
2. Большой толковый психологический словарь. / Перевод с англ. Ребер Артур. М.: АСТ, Вече, 2001. с. 71.
3. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. для студ. ВНЗ / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін., 3-тє вид., випр. і доп. К.: Каравела, 2012. 400 с.
4. Жігаркова О. Час тривожних дітей / О.Жігаркова // Психологічна газета. 2001. № 11. с. 6-7.
5. Захаров А.І. Как преодолеть страхи у детей / А.І. Захаров. М.: Педагогика, 1986. 109с.
6. Карпенко Н.В. Корекція та профілактика дитячих страхів / Н.В. Карпенко // Психологічна Газета. 2006. № 7. с.4.

Фурманюк І.В., магістр

Науковий керівник:

доктор психологічних наук, доцент

Калмиков Г. В.,

Державний вищий навчальний заклад

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний

університет імені Григорія Сковороди

(м. Переяслав-Хмельницький)

ФОРМУВАННЯ НАОЧНО-ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Важливою умовою динамічного й всебічного розвитку дошкільників є не тільки наявність окремих знань, умінь та навичок, а й достатній рівень сформованості усіх пізнавальних процесів. У дітей з нормою онтогенетичного розвитку до вступу в школу провідним видом діяльності є ігрова діяльність, яка спрямована на отримання нових знань, умінь, навичок, накопичення систематичних відомостей про оточуюче довкілля, природу та суспільство. Ці процеси є можливими тільки за умови достатнього розвитку мислення, як вищої психічної функції, що полягає в створенні нового знання на основі творчого відображення та перетворення дійсності людиною. Розвиток людини, пристосування до нових умов життєдіяльності, починаючи з дитинства з розвитком пізнавальної сфери дитини (О. Блинова, С. Бабатіна, Т. Дудка, А. Одінцова, 2018) [1].

Рівень сформованості наочно-образного мислення дошкільників досліджувався за допомогою ряду методик, що дозволяють комплексно оцінити та різнобічно охарактеризувати його розвиток у кожній дитини окремо та визначити динамічні зміни, які відбуваються в розвитку дитини в цілому [2].

Нами були обрані наступні методики діагностики наочно-образного мислення дітей дошкільного віку: «Кольорові матриці Равена», «Нісенітниця», «Чого не вистачає на малюнках», «Визначення четвертого зайвого» [3, 4].

В ході експериментального дослідження були виявлені різні рівні сформованості наочно-образного мислення у дітей дошкільного віку: високий, середній, нижче середнього та низький.

У процесі психодіагностичної процедури нами були проаналізовані умови проведення та отримані результати за даними методиками. Було виявлено, що для дошкільного віку з нормою онтогенезу у 90% випадків характерним є III (середній) і IV (високий) рівні успішності виконання тесту «Кольорові матриці Равена», тоді як II (нижче середнього) і особливо I (низький) рівні успішності вирішення матричних завдань зустрічаються у дітей рідше. Аналізуючи отримані дані, можна зазначити, що низький рівень успішності виконання тесту мають тільки 20% діти молодшої групи. На II рівні (нижче середнього) перебувають 20% дітей всіх груп. Середній рівень успішності виконання завдань мають 40% у всіх дітей, та 60% дітей середньої групи. А IV (високий рівень) переважає у старших дітей (60%), 40% у дітей середньої групи та у 20% молодших дітей.

За даними дослідження можна зробити висновок, що впродовж навчання у дошкільнят, відбуваються позитивні зміни в розвитку наочно-образного мислення. Зокрема, якщо спочатку діти перебувають переважно на низькому рівні успішності виконання тесту, то вже у старшому віці показники покращуються: більшість дітей мають високий рівень наочно-образного мислення. Також варто зазначити, що учні з низькими результатами потребували стимулюючої допомоги при виконанні завдань. Здебільшого діти давали правильну відповідь на матриці з другої або третьої спроби, що відповідно оцінювалось дослідником.

Наступний тест, використаний нами для визначення рівня сформованості наочно-образного мислення – методика «Нісенітниця». Як видно з отриманих нами даних, діти молодшої групи мають середній (40%), нижче середнього (40%) та низький (20%) рівні розвитку наочно-образного мислення, високого рівня не виявлено. У 40% дітей середньої групи спостерігається високий рівень, у 60% визначено середній (20%), нижче середнього (20%) та низький (20%) рівні розвитку наочно-образного мислення. 40% дітей старшого віку перебувають на високому рівні, 40% на середньому та 20% на рівні нижче середнього. Найбільш позитивний результат відзначається у старших дітей, де 80% мають високий рівень, а 20% середній.

Отримані дані можуть свідчити про труднощі дошкільнят у формуванні уявлень про довкілля, недостатній практичний досвід учнів та труднощі у встановленні логічних зв'язків між предметами і оточуючим. Підтвердився той факт, що низький рівень розвитку мовлення дітей негативно впливає на формування наочно-образного мислення, оскільки під час діагностики за методикою «Нісенітниця» було виявлено, що діти з низьким рівнем та рівнем нижче середнього, якщо їм віднаходили нісенітницю на малюнку, то їм було важко пояснити свій вибір та розповісти як насправді повинно бути. Як свідчать дані, у більш дорослі дошкільнята досягають досить високого рівня наочно-образного мислення. На нашу думку, це пов'язано зі збагаченням мовленнєвого та загального життєвого досвіду, розвитком всіх психічних процесів, удосконаленням знань умінь та навичок дітей протягом навчання у закладі дошкільньої освіти.

Результати дослідження наочно-образного мислення дошкільників за методикою «Визначення четвертого зайвого» наводимо нижче. Аналіз даних показав, що завдання методики «Визначення четвертого зайвого» викликаються значні труднощі у 20% дітей (рівень – нижче середнього). У 40% дітей (20%) та (20%) групи рівень сформованості наочно-образного мислення на середньому рівні. В той же час, діти старшої групи не мали труднощів у визначенні четвертого зайвого предмета, що свідчить про високий рівень сформованості наочно-образного мислення за результатами даної методики.

Отримані дані свідчать про досить високі результати наочного узагальнення довкілля за істотними ознаками. У дітей з рівнем нижче середнього виникали труднощі у та формулюванні й поясненні свого вибору, що пояснюється недостатнім рівнем мовленнєвої компетенції. У дослідженнях було виявлено схожі результати. У дослідженнях науковці результати виконання дітьми завдань на прості узагальнення та класифікацію давали досить позитивні результати, схожі показники ми отримали під час діагностики дітей з молодшого дошкільного віку за методикою «Визначення четвертого зайвого». А труднощі, що виникали у визначенні четвертого зайвого об'єкта, які наявні у незначній кількості дітей зникають вже

надалі.

Останньою методикою, яка застосовувалась для перевірки рівня розвитку наочно-образного мислення дітей дошкільного віку, була методика «Чого не вистачає на малюнках». З даних таблиці видно, що молодші діти розподілені за рівнем розвитку наочно-образного мислення таким чином: високий – немає, середній – 40%, нижче середнього – 40%, низький – 20%. Серед старших 20% дітей мають високий рівень, 40% – середній, 40% – нижче середнього та низький рівні. У виконанні завдання методики дітьми старшого дошкільного віку спостерігається позитивна динаміка. Так, 60% дітей перебувають на високому рівні, 20% на середньому та 20% на рівні нижче середнього. В той час як результати дітей розподілились таким чином: високий – 60%, середній – 40%.

У дітей дошкільного віку, яким було важко впоратися з завданням (нижче середнього та низький рівні) були визначені наступні особливості: бідність образів довкілля, порушення цілісного сприймання предметів і об'єктів навколишньої дійсності; труднощі у використанні образів, уявлень про оточуючий світ.

Аналізуючи дані дослідження, можна відзначити, що рівень розвитку наочно-образного мислення дітей дошкільного віку є нерівномірним. Так, у молодшим дітям важко сприймати образ об'єкта цілісно, процеси аналізу та синтезу ще недостатньо сформовані. В процесі спеціального навчання в закладі дошкільної освіти відбувається поступове формування наочно-образного мислення і старших дітей досягає досить високого рівня.

Застосований діагностичний інструментарій дозволив отримати досить різні результати у дітей. Це свідчить про те, що наочно-образне мислення у дітей розвивається нерівномірно, мозаїчно. Якщо один вид завдань був досить легкий для виконання дітьми, то інший, наприклад за методикою «Нісенітниця», викликав значні труднощі, оскільки потрібно було застосувати пояснення свого вибору.

Список використаних джерел:

1. Блинова О. Є., Бабатіна С. І., Дудка Т. М., Одінцова А. М. Соціокультурні та психологічні вектори становлення особистості: колективна монографія / відпов. ред. О. Є. Блинова. Херсон : ФОП Вишемирський В. С. 2018. 428 с.
2. Венгер А. Л. Готов ли ваш ребенок к школе. М., 1994. 192 с.
3. Елесина Г. Н., Мульдаров В. К. Особенности действий детей 6-7 лет при переходе от наглядно-действенного и образного мышления к мышлению в понятиях. *Психологическая наука и образование*. 1997. С. 94-98.
4. Моргун В.Ф. Психологічні чинники розвитку мислення особистості в умовах інтегрованого навчання. *Технології інтеграції змісту освіти* / за ред. В. Р. Ільченко. Полтава : НМЦ ІЗО, 2002. Вип. 1. С. 111-120.

Крижка А.М., студентка

Науковий керівник:

доктор психологічних наук, професор

Яланська С.П

*Національний університет «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»*

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ: РЕСУРС БІСЕРОТЕРАПІЇ

Сучасні науковці і практики зауважують, що творчість як предмет наукового дослідження має своєрідну специфіку: її не лише складно вивчати, але й охарактеризувати, пояснити. Предмет психології творчості визначається Я. Пономарьовим як психічний структурний рівень організації творчої діяльності. Наприклад, у науковій творчості ним буде психічний структурний рівень організації творчої діяльності вченого, що приводить до

відкриття. Цей рівень можна інтерпретувати також як вираження психологічного механізму розвитку тієї чи іншої галузі діяльності людини. Академік В. Моляко зазначає, що сьогодні ми маємо всі підстави говорити про наявність чіткого замовлення на проведення досліджень саме з психології творчості. І пояснює це насамперед тим, що загальні тенденції розвитку людства, окремих країн, і тенденції у індивідуальній праці, житті майже кожної людини вимагають, окрім класичних компетентностей, таких, що пов'язані з творчістю, бо у кожного є певна необхідність успішно вирішувати нові завдання, нові проблеми творчого характеру [1, с. 6, 13-14].

За С.Д. Максименком, дотриматися принципу креативності в аналізі особистості означає «взяти» її існування в цілому, в її унікальній спрямованій єдності, в котрій вона лише і існує. І це означає реально врахувати багатозначність, неочікуваність і непередбачуваність особистості. Один із принципів генетико-моделюючого методу – креативність, перетворено в напрям і метод дослідження – «генетико-креативний». Визначені основні принципи, а саме: принцип розвитку, принцип переживання, принцип свободи, принцип взаємодії, принцип невизначеності і індетермінізму, принцип терапевтичного ефекту [2].

За А. Маслоу, «творчість – універсальна функція людини, яка веде до всіх форм самовираження»; здатність до творчості є вродженою, вона закладена в кожному і не вимагає спеціальних талантів, тому творчими можуть бути і домогосподарки, і бізнесмени, і професори. Проте здебільшого люди втрачають цю здатність у процесі «окультурення», чому неминучою мірою сприяє офіційна освіта. На думку Г. Альтшуллера – автора теорії розвитку творчої особистості, здатність до творчості – не талант, а природа людини. Творчість – норма людського буття. Творчі здібності є у всіх, але творчий «генетичний скарб» сам по собі не виявиться, поки не виникне потреба у суспільства і не з'явиться можливість реалізації у особистості. Головне – не розвиток здібностей, а створення мотивації до творчості й оволодіння технологією творчої праці. Основним способом розвитку творчої особистості є самовдосконалення [1, с. 20-21].

Потужним ресурсом в розвитку творчості особистості є бісеротерапія. Мистецтво вишивки бісером відоме з давніх часів. Ще з сивої давнини наші предки вишивали оберегові орнаменти, оздоблюючи свій одяг намистинами, а пізніше і скляним бісером. Уперше бісер почали використовувати у Стародавньому Єгипті, а на території України він набув поширення у XVIII–XIX ст. Вважають, що назва «бісер» походить від арабського «бусра», що означає «фальшиві перли» [3].

Вишивка, малювання, оригамі, ліплення допомагають проявляти свою особистість, творчі здібності, відчувати задоволення та визнання своєї праці. Бісеротерапія є актуальною для розвитку творчості особистості, забезпечення психологічного здоров'я. Наприклад, здійснюють реабілітаційні заходи, спрямовані на те, щоб допомогти пацієнтам отримати доступ до ресурсів своєї психіки, підвести їх до самопізнання, навчити адекватно справлятися з хворобливими переживаннями, відчуттями і проблемами, оволодіти навичками самоконтролю, сформувані здібності конструктивно взаємодіяти з оточуючими. Спеціалісти спеціалізованих закладів намагаються підбирати реабілітаційні програми для пацієнтів індивідуально [4].

Вишивка бісером допоможе створити справжні картини, а також різноманітні вироби з красивими візерунками. На сьогодні існує декілька технік для вишивання, серед яких «Монастирський»:

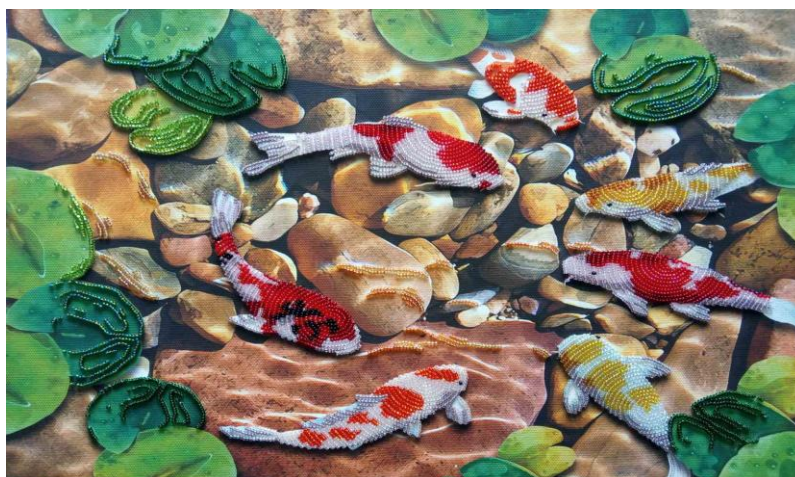
- бісеринки нанизуються на голку необхідного діаметра;
- виконується стібок, який спрямований вгору по діагоналі. Голка встромляється в найближче місце біля намистини. Робиться отвір і простягається голка;
- з виворотного боку полотна виконується стібок, який повинен мати вертикальний напрямок вниз. Після цього виконується стібок нитки на лицьову сторону;
- знову нанизуються бісеринка і рукодільниці необхідно повторити другий і третій кроки.

«Монастирський» шов користується великою популярністю завдяки своїй простоті вишивання. Представлена техніка виконується таким чином до кінця ряду. При цьому нитка не повинна обриватися в тому місці, де починається наступний ряд. Варто відзначити, що в другому ряду вертикальні стібки повинні виконуватися у напрямку знизу вгору. Діагональні стібки мають спрямованість зверху вниз [5].

Маючи досвід більше двох років вишивки картин бісером, можна із впевненістю сказати, що це заняття сприяє заспокоєнню, забезпеченню психологічного балансу, благополуччя (див. рис. 1, рис. 2).

Рис. 1 Картина з бісеру «Венеція» вишита автором

Рис. 2 Картина з бісеру «Карпи Кої» вишита автором

Коли складно емоційно, коли психологічне перенавантаження, виснаження – досить почати вишивати для того, щоб заспокоїтися. Шиючи ту чи іншу картину, з’являються сили на нові звершення. Власний досвід підтверджує: «Я шию і відчуваю гармонію. У момент вишивання я можу вирішити деякі питання. Подумати над тим, що важливо, а що ні... Картини приносять мені неймовірне задоволення. Я водночас радію і засмучуюсь коли закінчую свою справу. Особисто для мене це невичерпна доля розвантаження». Проте більшість можуть не погоджуватися. Адже для цієї праці потрібно володіти важливими якостями: великою витримкою, старанністю, терпінням, самодисципліною, витривалістю, наполегливістю, цілеспрямованістю. Проте, головне – мати бажання. Можна розвивати в собі

ці якості і досягати необхідного результату. Так, цілком можливо відразу не відчувати, що це те чим ви хочете займатися. Але згодом ви зрозумієте, що це ваше... Нічого не буває одразу. Перші тижні, місяці може бути складно сконцентруватися. Проте потім, коли ви почнете робити це вже як улюблену справу, вам стане набагато легше. Після закінчення першої роботи, у вас спочатку може не виникати бажання починати іншу. Але пройде час і ви почнете розуміти, що вам цього не вистачає. З власного досвіду зробили висновок, що достатньо закінчити дві картини, щоб зрозуміти, що це та справа, яка стимулює до роботи над поставленими цілями.

Вишивання картин бісером стимулює розвиток уваги, творчої уяви, самоконтролю, сприяє розвитку творчої гармонійної особистості.

Список використаної літератури:

1. Карпенко Н. А. Навчальний посібник «Психологія творчості». Львів: ЛьвДУВС, 2016. 156 с.
2. Максименко С.Д., Яланська С. П. Генетико-креативний підхід: діяльнісне опосередкування особистісного розвитку: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2021. 513 с.
3. Мистецтво вишивки картин бісером від давніх часів до сьогодні. 2019. URL: <https://ocnt.com.ua/mistectvo-vishivki-kartin-biserom/>
4. Чайка А. В. Лікування мистецтвом у реабілітаційній роботі з пацієнтами, які мають вади психічного здоров'я. 2014. URL: <https://neuronews.com.ua/ua/archive/2014/4%2859%29/article-1371/likuvannya-mistectvom-u-reabilitaciyui-roboti-z-paciyentami-yaki-mayut-vadi-psihichnogo-zdorov-ya#gsc.tab=0>
5. Техніка вишивки бісером картин і різних візерунків на тканині. 2021. URL: <https://krasalife.ru/rizne/2743-tehnika-vishivki-biserom-kartin-i-riznih.html>

Романко Е.Ю., студентка

Науковий керівник:

викладачка психології, голова циклової комісії філологічних дисциплін

Орбець Н.Ф.

Чернівецький кооперативний фаховий коледж економіки і права

ТИМБІЛДИНГ ЯК ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ ЗГУРТУВАННЯ СТУДЕНТСЬКОГО КОЛЕКТИВУ

В умовах глобальних змін в Україні відбувається модернізація змісту системи освіти, особливо актуально розвиваються інноваційні технології командоутворення. Технологія тимбілдингу є мейнстримом парадигми сучасної освіти, так як формує високу працездатність всіх її учасників.

Кожен освітній заклад, незалежно від підпорядкування і форми власності, функціонує як система взаємин членів колективу. Ефективність і результативність управління колективом значною мірою залежать від того, які технології використовують менеджери освіти для реалізації поставлених цілей. На відміну від жорсткого адміністративного управління, командний підхід у сучасних умовах реформування галузі освіти є найбільш ефективним в управлінні колективом.

Упродовж останніх років набувають актуальності питання щодо процесу формування команд та командної роботи: вивчення теоретичних питань командоутворення (Г. Гертер, Л. Карамушка, А.Карпов, Р. Кричевський, Р. Муха, М. Прищак, А. Халіна та ін.); тимбілдинг (В. Боковець, О. Виноградова, О. Гавриш, В.Горбунова, Т. Куликова, О. Романовський, О. Сорочан та ін.) [3,4]. Аналіз наукової літератури вказує на достатню кількість публікацій з проблем тимбілдингу у сфері бізнесу, та на сучасному етапі розвитку педагогічної науки

освітній тимбілдинг розроблений недостатньо, що й доводить актуальність його впровадження.

Спільна колективна праця (колаборація) є досить складним процесом, який вимагає перманентної підтримки та координування на всіх стадіях розвитку студентського колективу, а тимбілдинг, на думку науковців, і є тією ефективною технологією, яка спрямована на формування, зміцнення команди та покращення мікроклімату в академічній групі. Сьогодні, мабуть, ніхто не заперечуватиме необхідності формування командного духу, зміцнення студентського колективу, покращення сприятливого мікроклімату. Перші дні в освітньому закладі для «вчорашніх школярів» сповнені багатьох викликів: знайомство з новим колективом, адаптація до нових форматів навчання, вивчення розкладу, налагодження свого побуту та ритму студентського життя. Досить часто молоді люди не володіють навичками групової взаємодії, не вміють співпрацювати в команді, що в майбутньому може стати на заваді успішної реалізації своїх цілей та досягнення успіху. У будь-якому освітньому закладі існує складна схема неформальних стосунків між групами та мікрогрупами, які здійснюють великий вплив на якість спільної роботи як всередині окремо виділеного колективу (груп, підгруп), так і на ефективність діяльності всього закладу. Одним із методів формування студентського колективу і є тимбілдинг, що забезпечує повноцінний розвиток успішного освітнього закладу, є одним з найефективніших інструментів управління персоналом та актуальним для фахівців будь-якого віку та виду діяльності.

Тимбілдинг (командотворення) (англ. team building – побудова команди) – термін, що часто використовується в контексті бізнесу й може бути застосованим до широкого діапазону дій для створення та підвищення ефективності роботи команди [5]. Ідея командних методів роботи запозичена зі світу спорту та стала активно впроваджуватися в практику менеджменту. Це спеціально розроблені заходи, спрямовані на згуртування колективу, формування сильної команди, що успішно досягає будь-яких поставлених цілей.

Командотворення є важливим фактором, що забезпечує кращу якість і надання, і отримання освітніх послуг, в той же час зберігає здорову конкуренцію. Формування команди ґрунтується на створенні мікрогруп рівноправних членів, які усвідомлюють відповідальність за результати своєї діяльності й на рівноправних умовах здійснюють розподіл обов'язків. На цьому етапі першими помічниками стають куратори, одногрупники, психологи та вихователі гуртожитку.

Тимбілдинг забезпечує розвиток командного духу в роботі зі студентами, реалізацію їх особистісного потенціалу, допомагає знайти варіанти вирішення конфліктів, розвиває здатність швидко приймати рішення в критичних і нестандартних ситуаціях, а також виховує в колективі довіру один до одного. Він є вагомим методом нематеріальної мотивації, який дозволяє студентам відчути визнання та увагу викладачів до кожного, що зрештою сприятиме створенню згуртованої та креативної студентської групи [4].

Серед переліку різноманітних видів тимбілдингу активно застосовуються такі:

- ✓ спортивний – вид активного відпочинку на природі, який поєднує корисне з приємним: роботу по згуртуванню студентського колективу і відпочинок на свіжому повітрі (спортивні ігри, квести, естафети тощо);
- ✓ участь у дослідницьких і наукових проєктах, виховних заходах, спрямована і на згуртування колективу, і на розвиток творчого потенціалу студентів (інтелектуальні ігри, талант-шоу, флешмоби, конкурси, фотоколажі тощо);
- ✓ психологічний тимбілдинг (тренінги з виявлення лідерських якостей студентів, розвиток комунікативних навичок, формування сприятливої психологічної атмосфери під час адаптаційних процесів студентів нового набору тощо).

Тимбілдинг може стати ефективним управлінським механізмом тільки за умови грамотного його використання, оскільки команда не може згуртуватися самостійно, необхідно проводити цілеспрямований комплекс заходів щодо формування у студентів почуття приналежності, згуртованості, єдності цілей, визнання, лояльності.

Отже, підсумовуючи вищесказане, ми дійшли висновку, що на сучасному етапі розвитку освіти коректування міжособистісних стосунків в студентському середовищі шляхом використання методів тимбілдингу є одним з важливих. Адже головне завдання – створити сильну команду задля спільної справи. Таким чином, систематичне застосування методів тимбілдингу на всіх етапах формування і розвитку студентського колективу дає змогу згуртувати команду однодумців, виявити потенційних лідерів, формувати імідж, встановлювати корпоративні цінності і стандарти та вирішити проблему дезадаптаційних процесів у студентському середовищі.

У наш час тимбілдинг є однією з перспективних моделей корпоративного управління, що забезпечує повноцінний розвиток колективу, є одним з найбільш ефективних інструментів управління персоналом.

Список використаних джерел:

1. Будуємо команду: корпоративний тимбілдинг на допомогу // Sport space [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://sport-space.com.ua/uk/blog/stroim-komandu-korporativni-timbilding-vam-v-pomoshh/>
2. Карамушка Л. М. Психологія управління закладами середньої освіти : [монографія] / Л. М. Карамушка. – К. : Ніка-центр, 2000. – 332 с.
3. Психологія тимбілдингу: навчальний посібник / Романовський О.Г., Шаполова В.В., Квасник О.В., Гура Т.В. ; за заг. ред. Романовського О.Г., Калашникової С.В. – Харків : «Друкарня Мадрид», 2017. – 92 с.
4. Технології роботи організаційних психологів : [навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти] / за наук. ред. Л. М. Карамушки. – К. : ІНКІС, 2005. – 366 с.
5. Тимбілдинг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

СЕКЦІЯ 17. Мистецтвознавство

Гевко А. М., здобувачка III курсу

ОПП «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво»

Науковий керівник:

к. пед. н., старший викладач кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва

Самборська О. В.

Хмельницький національний університет

НАТРУННИЙ ПОРТРЕТ ВАРВАРИ ЛАНГИШ ЯК ПАМ'ЯТКА МИСТЕЦТВА ЛЬВОВА ДОБИ РЕНЕСАНСУ

Зміни, які відбувалися у мистецькому житті українських земель упродовж другої половини XVI – першої половини XVII ст., трансформували характер мистецької культури, не зачепили її фундаментальних основ, тому нова мистецька епоха стала органічним продовженням на новому історичному ґрунті традиції. При зовнішньому її оновленні внутрішня структура залишалася стабільною. У своїх найважливіших засадах зберігалася й історично складена система взаємовідносин всередині самої культури. Одним з найхарактерніших проявів цього стала традиційна роль малярства у системі української культури другої половини XVI – першої половини XVII ст. І одним із перших творів малярів цього періоду став портрет Варвари Лангиш [2-5].

Рисунок 1 – Портрет Варвари Лангиш виконаний Миколою Мороховським

Рисунок 2 – Портрет Варвари Лангиш переведений в ч/б

Натрунний портрет на овальній блясі молодої міщанки Варвари Лангишівни (див. рисунки 1, 2), доньки старости Львівського православного братства, померлої 1635 р. вважається одним із найкращих портретів львівських майстрів. Робота вражає поетичністю зображення, граничною простотою і скромністю композиції та вмінням у виразі портретованої особи майстерно й тонко розкрити скупими живописними засобами світ її внутрішнього життя. Проте, більшість дослідників вважають, що портрет Варвари був написаний з натури у західноєвропейській традиції, виконувався як парадний – для жениха, що жив десь у Білорусі. Тоді часто знайомились віртуально, в сенсі заочно — за портретом. Але поки чекали на весілля, Варвара захворіла й померла. І цей портрет повернувся назад, до Львова, його використали як посмертний, натрунний портрет. На даний час портрет Варвари знаходиться у львівському історичному музеї. Художником цього портрету став Микола Мороховський, зрідка званий Петраховичем – найвизначніша й водночас найзагадковіша постать львівського малярства XVII ст. [1, 8-9].

Портрет став справжнім мистецьким шедевром, котрий написаний близько 1635 року. Художник густою, ледве прозорою темрявою заповнює простір навколо погруддя Лангишівни, створюючи відчуття безмежності. Кидаючи яскравий сніп світла на обличчя зображеної, митець ніби намагається вирвати її образ з темряви вічної ночі з тим, щоб розповісти глядачам сумну повість про життя, що урвалося, коли людина була в розквіті сил [5, 7].

У трактуванні цього портрету вже немає і сліду впливу середньовічних проповідей відречення від земного життя. Жінка дивиться на нас з портрету темними, ніби вологими очима, сповненими ніжного почуття, її повні, трохи розтулені червоні губи, жива лінія брів, темно-брунатні кучері, що пом'якшують строгість високого чола, ніжна округлість рум'яних щік – все має промовляти за життя, призначене для насолод і радощів. Ніби боячись, щоб яка-небудь стороння деталь не відволікала увагу глядача від обличчя жінки, художник навіть головний убір, з-під якого вибивається волосся, майже повністю подає в густій сутіні.

Винятком є лише разок пронизаних світлом перлин, що надають обличчю ще більшої витонченості й осяйності [5, 7].

До того часу в українському портретному мистецтві ще не було такої проникливої характеристики людини, такого досконалого виконання, життєвості й поетичності в зображенні реальної людини. Майстрові вдалося не тільки досягти портретної схожості, а й створити образ дівчини, в якому втілені природна грація, доброта, щиросердність і витончена привабливість. Вражає розуміння кольору і особливо такого могутнього засобу нового реалістичного мистецтва, як світло [6].

Варвара вважалася еталоном краси того часу. І тому кожна дівчина хотіла б бути схожою на Варвару, бути такою ж ніжною, витонченою та теплою. Також варто зазначити що Юрій Андрухович присвятив Варварі Лангиш власні віршовані рядки. Вона померла того, ж року коли створювався її портрет, про це свідчить безліч дописів про повернення портрету та розірвання заручин через смерть нареченої.

Таким чином, вважаємо, що портрет Варвари Лангиш зображує львівську патриціанку і дає уявлення про зовнішній вигляд представниць її соціальної верстви, а також свідчить про тенденції психологізації образу людини та виникнення камерних форм портрета. Він є зразком розвиненого смаку і допомагає вдосконалювати майстерність численних художників різних категорій. Погоджуємось із міркуваннями дослідників, мистецтвознавців, що цей портрет не можна вилучати з історії нашої української художньої культури, адже натрунний портрет є цінним документом певної епохи.

Перспективами майбутніх досліджень є детальна характеристика інших пам'яток українського мистецтва доби Ренесансу та визначення їх ролі у контексті світової історії мистецтв.

Список використаних джерел:

1. Александрович В. Українське портретне малярство XVI–XVIII століть у контексті польського портрету / В. Александрович // *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. — 2007. — Т. 23-24. — С. 368-384.
2. Білецький П. О. Українське мистецтво другої половини XVII-XVIII ст. / П. О. Білецький. — К.: Мистецтво, 1981. — 159 с.
3. Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в 16–18 ст. / П. М. Жолтовський. — К., 1983. — 179 с.
4. Жолтовський П. М. Український живопис XVII–XVIII ст. / П. М. Жолтовський. — К., 1978. — 327 с.
5. Історія українського мистецтва: у 5 т. Т. 3. Мистецтво другої половини XVI-XVIII ст. — К.: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАНУ, 2011. — 1088 с.
6. Логвин Г. Н. По Україні. Стародавні мистецькі пам'ятки / Г. Н. Логвин. — К., «Мистецтво», 1968. — 464 с.
7. Овсійчук В. А. Українське мистецтво XIV- пер. пол. XVII ст. / В. А. Овсійчук. — Київ: Мистецтво, 1985. — 173с.
8. Овсійчук В. А. Маляри перехідної доби (роздуми над творчістю художників Ф. Сеньковича та М. Петраховича) / В. А. Овсійчук // *Записки товариства імені Шевченка*. Т. ССХХVII: Праці Секції мистецтвознавства. — Львів: «ЗНТШ», 1994, — С. 88-108.
9. Український портрет XVI — XVIII століть. Каталог-альбом. — К.: Артанія-Нова, 2006. — 352 с.

Попович К.В., бакалавр
Науковий керівник:
викладач кафедри мистецьких дисциплін
Підгорна Н.В.
КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний
коледж ім. М. Грушевського»

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ОСОБИСТІСТЮ ТВОРІВ РІЗНИХ ВИДІВ МИСТЕЦТВА

Метою мистецької освіти в закладах загальної середньої освіти є формування основ художньої культури учнів як важливої та невід'ємної частини їхньої духовної культури, комплексу ключових, міжпредметних і предметних компетентностей у процесі сприйняття й інтерпретації кращих зразків української та світової художньої культури, а також формування естетичного досвіду та емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва [2, с. 4].

Художнє сприйняття має свої особливості, пов'язані з умовним характером мистецтва та установкою на отримання позитивних емоцій від спілкування з твором мистецтва. Воно напряму залежить від культури особистості, її естетичного досвіду, особистісних якостей та установок; умов сприйняття і якостей самого художнього твору. Так, розвинута у морально-естетичному плані особистість характеризує наявність гуманістичних якостей і почуттів, що формують морально-естетичну свідомість: сталий інтерес до мистецтва, вихований художній смак, розвиненість творчих здібностей, грамотне судження про твори мистецтва, можливість самостійно та об'єктивно оцінювати його моральний зміст і, як результат – будувати своє життя адекватно вищим нормам людської моралі та естетичної довершеності.

Проблема сприйняття художніх творів є актуальною в світлі зростаючої ролі мистецтва як найважливішого засобу естетичного виховання підрастаючого покоління. Дослідження з цієї проблеми здійснювали як психологи (С. Беляєва-Екземплярська, Л. Виготський, О. Леонт'єв, Б. Теплов, С. Рубінштейн), так і педагоги (Б. Мейлах, І. Гончаров, Б. Юсов, П. Якобсон) тощо [1].

Мистецтво не могло б створюватися й існувати, якби той, хто дає йому життя, не сподівався на те, що воно сприйматиметься кимось іншим і набуде чинності. Серед різних форм людської діяльності статус художнього сприйняття особливий. У певному розумінні він навіть вирішальний, адже мистецтво живе не лише створенням нових духовних цінностей, а й незмінним відтворенням його у сприйнятті. Впливаючи на психологію і свідомість, задовольняючи допитливість і даючи пізнання, воно здатне водночас включати реципієнта в дійство, надавати йому можливість думати і спілкуватися.

Сприйняття мистецтва можна розцінювати не як додаток до загальних існуючих теорій, в яких розкривається сутність мистецтва, і не як розрізнені емпіричні факти почуттєвого, соціологічного, психологічного чи якогось іншого характеру, виявлені у взаємозв'язках людської діяльності і мистецтва, а як самодостатню, науково і методологічно обґрунтовану органічну частину філософії культури, всезагальних ідей філософської естетики.

Художнє сприйняття характеризується загальними закономірностями сприйняття як відображення предметів та явищ у сукупності всіх їхніх властивостей і частин при безпосередньому впливі на органи чуттів. Найважливіші особливості сприйняття – чуттєва безпосередність, цілісність, усвідомленість, «переживання предмета» – є неодмінними в художньому сприйнятті. Останнє вимагає відповідних навичок і розвитку здібностей, воно залежить від психологічних та деяких інших, в тому числі соціальних, морально окреслених, передумов [3, с. 69].

Сприйняття будь-якого значного твору в усіх видах мистецтва не може зводитися до словесного переказу його змісту, оскільки за цим неодмінно критиметься спрощення, про що неодноразово засвідчували самі ж митці. У кращому випадку неминучим буде інтерпретаційне бачення твору та різні рівні тлумачення його, акценти і кінцеві умовисновки

– автором, спеціалістом-мистецтвознавцем і звичайним реципієнтом. Але є та певна міра недосконалості для «систематичного аналізу», яка на відміну від усіх інших способів пізнання залишається прерогативою і окрасою саме мистецтва. Ця властивість вносить чимало непорозумінь, різночитань і навіть крайнього суб'єктивізму чи тенденційності. Тут можна назвати кілька причин, серед яких особливо виділяється неможливість втиснути увесь спектр образних, емоційних, асоціативних вражень у суворо логічний конструкт і заданість сенсу. У справжньому художньому творі, в якому поєднані конкретність і безкінечність, завжди залишається місце для об'ємності і перспективи сприйняття [1, с. 68].

Мистецтво завжди прагнуло властивими лише йому засобами пізнати і відтворити світ і воно змушене було відстоювати це своє призначення. Однак тоді, коли мистецтво потрапляло в залежність від реального світу як реальної моделі наслідування, не виявляючи при цьому власної, притаманної йому природи, воно втрачало себе. Тому й сприймання мистецтва услід за цією обов'язковою закономірністю завжди вимагало не натуралістичного обтяження, а легкості і свободи уяви. Музика у цьому відношенні особливо позбавлена ілюстративного супроводу зображень; вона розвиває саме цю інтерпретаційну свободу.

Мистецтво живе в кількох часових вимірах – передусім у минулому, до якого належить час його утворення і з яким не можна не рахуватися, і в сучасному, який постійно диктує свої правила сприйняття. Сучасний твір, якщо йому судилося довге життя, також слугуватиме цьому подвійному часові мистецтва: нашій і майбутній епохам. Метаморфози, яких зазнає мистецтво минулого, залежать від змісту сприймання.

Класичне образотворче мистецтво, архітектура, література, драма, музика, балет і опера, зрештою, міфологічні ідеї і персонажі, фольклор – усі ці види і жанри, духовно-культурні надбання стають об'єктом вивчення в оригіналах, творчого переосмислення, а відтак і відповідного сприймання. Не можна спрощувати розуміння глибини і складності проблеми ставлення до класики, яка увібрала в себе найвищі досягнення людського духу і таланту, що мають неперехідний зміст. Не слід, крім того, легковажити і в розумінні особливостей художньої мови й характеру самовияву в мистецтві, в осягненні культуротворчих зв'язків.

Саме тепер з'явленням своїм архітектура в її класичних зразках, попри всю змінюваність засобів її виразності, продовжує викликати почуття захоплення, більше того – своєрідно вступає у синтез із новим баченням і сприйняттям гармонії простору. Знання про ті чи інші стилі не виключає таємничості вічного прагнення до гармонії буття, що саме по собі служить естетичним стимулом споглядання. Протягом століть продовжує викликати здивування і захоплення «Мона Ліза» Леонардо да Вінчі, про яку писав сучасник художника Джорджо Вазарі, вражаючись чарівною посмішкою, яка грає на цьому обличчі, і здається, що воно – творіння Неба, а не рук людських [4, с. 8].

Трагічна в утисках і прекрасна в боротьбі доля українського слова продовжує свій непростий шлях, долучаючи все нові свідчення того, якою силою воно може володіти. Сприйняття художнього слова поставлене в залежність від того, які акценти зроблено в оцінці його творців і які офіційні розпорядження були визначальними.

Веління часу вимагає новаторства у засобах і мові мистецтва, переосмислення філософсько-естетичних концепцій його взаємозв'язків з природою. Сама об'єктивна реальність і створений нею тип культури диктує специфіку художнього сприйняття світу. Сучасний живопис, як вважає мистецтвознавець, дослідник цієї проблеми Г. Гадамер, вже не може повністю ігнорувати таку вимогу: картина має не просто привертати до себе увагу, запрошуючи до споглядання, а й водночас вказувати на життєві обставини, в яких вона існує і частиною яких є [3, с. 71].

Таким чином, сприйняття мистецтва – складний феномен естетичних здібностей особистості, що потребує уважного ставлення до нього, постійного і копіткого плекання. Сприйняття мистецтва формується усім життям людини і загальним набутком культури суспільства. Вся історія свідчень сприйняття мистецтва доводить, наскільки важливим за будь-яких умов залишається включення інтелекту, попередніх знань, ставлення до мистецтва

взагалі і міра вимогливості до власного сумління у знанні надбань світової художньої творчості. Уміння сприймати, культура цього процесу потребують значної підготовки і є невід'ємною частиною всього художнього життя особистості в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Выготский Л. С. Психология искусства. Анализ эстетической реакции / Выготский Л. С. – М. : Лабиринт, 1997. – 416 с.
2. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). – К. : Райдуга, 1994. – 112 с.
3. Медведева Н. В. Проблема творчого художнього сприймання / Н. В. Медведева // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. В. О. Моляко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – Т. 12. – Вип. 5. – Ч.І. – С. 68–77.
4. Моляко В. О. Концепція творчого сприймання / В. О. Моляко // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Зб. наук. праць / за ред. В. О. Моляко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – Т.12. – Вип.5. – Ч.І. – С. 7-14.

Денисюк С.В., молодший бакалавр

Науковий керівник:

к.п.н, асистент кафедри мистецьких дисциплін

Мар'євич Н. К.

КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського»

ОРГАНІЗАЦІЯ МУЗИЧНО-ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА ЗАСАДАХ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В.М. ВЕРХОВИНЦЯ

В умовах розбудови української державності зростає інтерес до проблем відродження національної культури, прилучення молоді до її духовних скарбів. Пріоритетним є гуманізація навчально-виховного процесу, звернення до національної культури, що орієнтована на відтворення і розвиток матеріальних і духовних цінностей народу та передачу їх молоді. Для того, щоб українська школа стала справді національною, вона має базуватися на українській педагогіці, на українській національній системі виховання. Народна педагогіка дає змогу глибше усвідомити та пізнати народні традиції, свята, ігри, пісні, декоративно-прикладне мистецтво, перекази, легенди, прислів'я, які містять неоціненний скарб педагогічної мудрості народу, згусток виховання дітей, який накопичувався протягом віків.

Одним із таких ігрових методів є, випробувана віками, емоційно насичена автентична народна гра – справжнє диво, здатне заряджати наснагою, мобілізувати приховані резерви духовного розвитку дитини. Народні ігри як засіб виховання дітей високо оцінювали К. Ушинський, Є. Водовозова, Є. Тихеева, С. Русова, Г. Ващенко, В. Сухомлинський. Найбільш активно досліджував цю проблему в контексті української народної педагогіки М.Стельмахович, який неодноразово підкреслював, що це наймудріша, найідейніша, найпрогресивніша, найбагатша, найгуманніша, найдемократичніша наука [5, с.4].

І сьогодні дослідники активно вивчають природу гри, її вплив та можливості її використання у навчально-виховному процесі початкової школи (Н.Бібік, В.Бондар, І.Гудзик, Г.Кіт, Н.Кудикіна, Н.Підгорна, О.Савченко, Г.Тарасенко, В.Тименко та ін.). Зокрема, Н.Кудикіна робить справедливий висновок про те, що науковцями актуалізовані, але всебічно не досліджені культурно-історичні корені народних ігор, їх класифікація, етнопедагогічні засади організації ігрової діяльності школярів [2, с. 31].

З огляду на це метою нашої дослідницької діяльності є аналіз фольклорно-педагогічної спадщини видатного українського педагога, етнографа, композитора і хореографа Василя

Миколайовича Верховинця в контексті можливостей її використання у сучасній теорії і методиці музично-ігрової діяльності молодших школярів. Видатний педагог став одним з основоположників створення українського музично-ігрового репертуару для молодших школярів, розробив і успішно втілював ідею комплексного використання елементів музичного, хореографічного і драматичного мистецтва в навчально-виховному процесі. Науковець підкреслював, що «гра є наймиліша хвилинка, котрої потрібно дитині для всебічного виховання її молоденького тіла, розуму та її індивідуальних здібностей» [1, с.3].

В.Верховинець вважав, що гра містить у собі різноманітну пізнавальну інформацію, потребує виконання зумовлених змістом завдань, сприяючи інтелектуальному розвитку дитини. Під час гри малеча рухається, виконує гімнастичні вправи і хореографічні елементи, тобто розвивається фізично. Через гру здійснюється моральне й естетичне виховання: дитина засвоює певні принципи, правила і норми поведінки, в неї формуються естетичні погляди, розвиваються індивідуальні здібності.

Педагог прагнув прилучити підростаюче покоління до духовної спадщини українського народу, а тому радив використовувати у навчально-виховному процесі народні ігри, а в них - пісні, танці, казки, утішки, тощо. Вважав, що формування національної культури підростаючого покоління, його навчання і виховання залежить від відповідної підготовки вчительських кадрів.

Педагогічні погляди В. Верховинця формувались під впливом прогресивних ідей національної свідомості, які поширились у ХІХ ст. в колах української інтелігенції та базувались на принципах етнічної тотожності, спільної мови і культури.

Педагогічну спадщину і діяльність В. Верховинця можна вивчати в контексті декількох підсистем, які розгортаються у відповідності з періодами життя і творчості педагога, етнографа та науковця, зокрема: вчителювання в народних школах Галичини та початок мистецької діяльності (1899-1904 рр.); театральна музично-виховна та етнографічно-дослідницька діяльність (1904-1919 рр.); музично-педагогічна діяльність у вищих навчальних закладах (Києва, Полтави, Харкова) (1919-1930рр.); культурно-просвітницька робота з професіональними мистецькими колективами (1930-1938 рр.) [1].

Формуванню В. Верховинця як музикознавця і педагога, як зазначають дослідники його творчості, сприяла сім'я. Його батько керував церковним хором, мати – мала гарний голос, знала багато пісень і часто співала їх. Родина Костівих була провідником культури на селі. В ній панували поетичне слово, народна музика й пісня. Працюючи лектором з методики хорового співу на диригентських курсах ім. М.Лисенка в Києві у 1919-1932 рр., педагог викладає курс «Дитячі ігри», в основу якого був покладений власний дослідницький етнографічний матеріал, який пізніше увійшов до репертуарно-методичного посібника «Весняночка», який став практичним втіленням ідеї комплексного використання елементів народного музичного, хореографічного і драматичного мистецтва у навчально-виховному процесі.

Репертуарно-методичний посібник «Весняночка» складається з шести розділів: 1. Теоретичний (де автор дає методичні пояснення до ігор з піснями). 2. Ігри та пісні на різні теми. 3. Весна. 4. Літо. 5. Осінь. 6. Зима. До збірки увійшли 156 рухливих ігор і пісень. Серед них народні ігри на основі народних мелодій, поетичного фольклору, рухливі музичні ігри, пісні, написані педагогом на слова українських поетів: Т.Шевченка, Л.Українки, І.Франка, П.Тичини, О.Олеся, М.Вороного та ін. У «Весняночці» В.Верховинець пропонує ігри і пісні не лише відповідно до пори року, але й відповідно до інших центрів, як-от: «Домашні тварини та птахи»; «Поле»; «Ліс», «Сад», «Город»; «Вода»; «Патріотизм»; «Трудовий процес».

Автор розробив алгоритм підготовки і проведення рухливих музичних ігор. Етап підготовки включає утворення кола (чи рядочка), розучування пісні, призначення дійових осіб, ознайомлення з грою, вивчення танцювальних рухів. Реалізується принцип наступності, досягається необхідна послідовність у посиленні впливу на розвиток розумових, моральних і фізичних здібностей вихованців, що зумовлює поступове ускладнення ігор за змістом,

формою та засобами проведення. Гра набуває характеру драматичної дії, вона передбачає перевтілення учасників у певні художні образи, тобто, переростає у маленький спектакль, це такі як: «Ходить гарбуз», «Два півники», «Ми дзвіночки», «Медведик і лісові звірята», «Метеличок» [1].

Під час аналізу ігор та їх практичного використання в навчально-виховному процесі початкової школи нами з'ясовано, що у більшості з них відтворені картини повсякденного життя, предмети побуту, природні явища, тому вони добре задовольняють пізнавальні потреби вихованців, несуть нову інформацію, знайомлять з навколишнім. Тому їх варто використовувати в роботі з молодшими школярами на всіх уроках в початковій школі. Так, наприклад, у іграх «Котик Мурчик», «Сидить Василь», «Гляньте, діточки», «Бджоли», дітям прищеплюється любов до домашніх тварин, доброта, розвивається спостережливість, вони знайомляться з життям тваринного і рослинного світу. У грі «Білесенькі сніжиночки» через спів і танцювальні рухи відтворюється картина зимового дня. Через ігри патріотичного циклу «Старий батько», «А вже весна» діти пізнають героїчну історію свого народу, в них виховується любов і шана до захисників Батьківщини, патріотичні почуття, формується національна самосвідомість.

Аналіз результатів педагогічної практики засвідчує, що молодшим школярам подобається, коли студенти проводять уроки із застосуванням музичних ігор. Так, у 1-му класі діти знайомляться з букварем, вчать читати склади, правильно артикулювати та вимовляти звуки. Вдалими є уроки з музичними поспівками, мовними розминками-скоромовками. Заспівавши поспівку про букву «Т», відгадавши загадки, прочитавши вірші, варто провести гру «Гоп-гоп» В.Верховинця з хореографічними рухами та співом, під час якої розвивається дикція, артикуляція, почуття ритму, та закріплення знань про нову букву «Т», яка зустрічається у грі [3, с. 27].

На уроці читання також можна використовувати ігри зі збірки «Весняночка» у 2-му класі за темою «Читання оповідання В.Сухомлинського «Соловейко і Жук»». Для зміни видів діяльності діти співають з рухами українську народну пісню «Соловечку, сватку». На завершення учням пропонують здійснити подорож до лісу, роздають дітям маски лісових звірів і грають в гру «Медведик і лісові звірята» (В.Верховинець), а Соловей і Жук – герої казки В.Сухомлинського – задають звірятам питання на закріплення нового матеріалу.

На уроці «Я і Україна» 3-му класі за темою «Квіти України» може бути використана гра «Ой чого ти, метелику» із збірки . Дітям пропонується уявити себе весняними квіточками. Вони сидять за партами, а поміж них літає Метелик і під спів учнів вибирає якусь Квіточку. Коли доторкається до неї, обрана Квіточка розводить стулені долоньки, вклоняється Метелику, кружляє в парі та займає його місце. Можна запропонувати власну інтерпретацію для того, щоб гра стала ще цікавішою для дітей, наприклад, з чотирьох квіточок, які присіли в колі, метелик обирає одну з них. Квіточка піднімається, ніби виростає, може затанцювати або коротко розповісти про себе.

Урок образотворчого мистецтва в 3-му класі варто розпочинати з музичних ігор «Бджоли», або, «Метеличок» де діти спостерігають за життям комах, отримують завдання їх намалювати або виліпити з пластиліну.

В. Верховинець дотримувався думки, що гра сприяє і фізичному розвитку вихованців, тому що «найсильніше бажання у дитини – це бажання руху, дитина рухається під час гри, в гру вона вкладає всю свою енергію, бо це зміст її життя» [1, с. 21]. З цією метою він включає в кожну гру ритмічні рухи, гімнастичні вправи, елементи народного танцю, які зумовлені самим змістом гри або способом її проведення. Наприклад, використання ігор «Дибидиби», «Ладки, ладки», «Гоп-гоп», «Куй-куй, ковалі» на уроках фізкультури через виконання гімнастичних вправ, нахилиння корпусу із згинанням ніг в колінах та випростовуванням сприяє гартуванню дитячого організму. Популярними та корисними є руханки «Росте буряк», під час якої діти відтворюють в рухах трудові процеси, розважаються, збираючи городні овочі. Рухи під музику стають не тільки логічно послідовними, але й свідомими, осмисленими і виразними, тобто художньо цінними. Невипадково ритмічна основа об'єднує

всі ігри «Весняночки».

Як висновок зазначимо, що творча спадщина В.Верховинця не втрачає свого культурно-педагогічного значення. Педагогічні ідеї В.Верховинця широко використовуються в освітньому процесі, здобувши світове визнання. Посібник «Весняночка» стає найпершим помічником учителя в організації ігрової діяльності дітей на уроці і в позаурочний час. Сьогодні освітяни мають змогу насолоджуватись неоціненним творчим доробком свого співвітчизника – скарбом, у який Василь Верховинець вклав красу народної пісні, вишуканість руху, витончений світ української душі.

Список використаних джерел:

1. Верховинець В.М. Весняночка: ігри з піснями для дітей дошк. і мол. шк. віку / В.М. Верховинець. – 5-те вид. – К.: Муз. Україна, 1989. – 343 с.
2. Кудикіна Н.В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі. / Н.В. Кудикіна – К: КМПУ, 2003. – 272 с.
3. Мар'євич Н. Музичні ігри в початковій школі : методичний посібник / Наталія Мар'євич. – Вінниця ; Бар : ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2011. – 120 с.
4. Стельмахович М. Г. Народная педагогика / М. Г. Стельмахович. – К. : Рад. шк., 1985. – 321 с.
5. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения : в 6 т. / К. Д. Ушинский. –М. : Педагогика, 1988. – Т. 6. – 528 с.

Хухлей Н.В., молодший бакалавр

Науковий керівник:

к.пед.н, асистент кафедри мистецьких дисциплін

Мар'євич Н. К.

КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського»

МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО: ІГРОВИЙ ПІДХІД

Мистецтво таке ж сильне джерело пробудження, формування і розвитку естетичних почуттів дітей, як і слово вчителя. Те, що неможливо передати словом, передається гармонією барв, звуків, ритміки. Це надзвичайний засіб виховання творчих сил дитини. Уміння слухати, розуміти музику український педагог вважав однією з елементарних ознак естетичної культури. В статті «Музыка выпрямляет душу человека» В. Сухомлинський писав: «Культура воспитательного процесса в школе во многом определяется тем, насколько насыщена школьная жизнь духом музыки. Как гимнастика выпрямляет тело, так музыка выпрямляет душу человека» [6, с. 170].

Василь Олександрович Сухомлинський належить до плеяди славетних вітчизняних педагогів, якими пишається Україна. Усе прогресивне людство вважає його педагогом світового рівня, українським просвітителем, людиною енциклопедичних знань, адже він належить до педагогів, вислови яких цитують як незаперечний доказ педагогічної думки.

Осмилення педагогічної спадщини великого педагога-гуманіста в умовах сьогодення, можливості її творчого використання в сучасних навчально-виховних закладах України виступають провідними чинниками звернення освітян до його напрацювань.

Педагогічна спадщина видатного українського педагога В. Сухомлинського сповнена безмежною любов'ю до світу дитинства. Василь Олександрович завжди з повагою ставився до специфіки особистісного розвитку учнів молодшого шкільного віку. Особливість цього вікового періоду повинна щільно враховуватись педагогами. Талановитий учитель закликав берегти ество дитинства, не придушуючи його надмірним дидактизмом, залишаючи

достатній простір для вільної самореалізації дитини в процесі ігрової діяльності.

У житті кожної дитини гра як основний і найдоступніший вид діяльності та важливий засіб духовного, естетичного і фізичного виховання посідає значне місце.

Феномен гри протягом усієї історії людства привертав до себе увагу визначних мислителів (Я.А.Коменський, Дж.Локк, Й.Г.Песталоцці, Ф.Фребель, Ф.Шіллер та ін.). Зарубіжна педагогіка, психологія, культурологія (В.Акслейн, Ф.Бонтейдаєк, В.Вундт, К.Гросс, К.Левін, Д.Мід, М.Монтессорі, Д.Селлі, Г.Спенсер, З.Фрейд, Й.Гейзінга) активно досліджувала соціально-психологічну роль та культурно-функціональне поле гри. Плідні думки про гру як метод навчання і виховання знаходимо у науковій спадщині П.Блонського, В.Верховинця, П.Каптерева, Я.Корчака, А.Макаренка, С.Русової, В.Сороки-Росинського, В.Сухомлинського, К.Ушинського та ін.). Глибоке розуміння ігрової діяльності започатковане у працях відомих вітчизняних психологів Л.Виготського, О.Запорожця, В.Зінковського, Д.Ельконіна, О.Леонтьєва, С.Рубінштейна, Б.Теплова.

І сьогодні дослідники активно вивчають природу гри та можливості її використання у навчально-виховному процесі початкової школи (Н.Бібік, В.Бондар, І.Гудзик, Н.Кудикіна, Н.Підгорна, О.Савченко, Г.Тарасенко, В.Тименко та ін.).

Особливе значення набуває гра для дітей молодшого шкільного віку, так, як цей вік найбільш сензитивний для розумового розвитку дитини. У педагогічній літературі зафіксовано багато спроб систематизувати ігри та визначити структурну модель ігрової діяльності. Нам імпонує своєю чіткістю класифікація Н.Кудикіної, яка розподіляє ігри на дві великі групи: творчі та ігри за правилами. До творчих ігор відносять: сюжетно-рольові, конструктивно-будівельні, ігри-драматизації, ігри з елементами праці, ігри-фантазування. Ігри за правилами мають такі різновиди: дидактичні, пізнавальні, рухливі, спортивні, хороводи, народні, інтелектуальні, комп'ютерні та ігри-розваги [1, с. 107-111].

Серед ігор, які учитель початкових класів використовує в своїй роботі, особливе місце посідають музичні ігри. Їхня особливість обумовлена тим, що під час музично-ігрової діяльності легше подолати розбіжності між почуттями, думкою і дією. В таких іграх відбувається могутній розвиток емоційно-почуттєвої сфери молодших школярів.

В свій час В.О.Сухомлинський вважав, музика є могутнім засобом самовиховання. Хоча він і не мав спеціальної музичної освіти, але у своїй літературно-педагогічній діяльності не одноразово торкався питань виховання дітей засобами музики. Його педагогічний досвід переконує нас в тому, що сприймання музики сприяє розвитку в молодших школярів уяви, мислення і мовлення, що музика – могутнє джерело думки, що пробуджує в дітях яскраві уявлення, вона – незамінний засіб виховання творчих сил розуму. Любов В.Сухомлинського до музики, звичайно, знайшла відображення і в його педагогічній діяльності. У працях він стверджував, що музика – мова почуття переживань, найтонших відтінків настрою – є могутнім засобом виховання творчої особистості [2, с. 26-30].

В.О.Сухомлинський писав: «Творчість дітей – своєрідна сфера їхнього духовного життя, самовираження і самоутворення, в якому яскраво виявляється індивідуальна самобутність кожної дитини. Цю самобутність неможливо охопити якимсь правилами, єдиними і обов'язковими для всіх [3, с. 556]. Творчість – це завжди творення, тобто побудова нового й оригінального. Потужним потенціалом для творчого розвитку учнів початкової школи є образотворче та музичне мистецтво. Чимало уваги педагог приділяв єдності музики з поезією, живописом. На найкращих мистецьких зразках у молодших школярів педагог-гуманіст виховував вміння цінувати справжнє мистецтво.

У педагогічних працях «О воспитании», «Сердце отдаю детям», «Виховання громадянина», «Сто порад вчителів» В.Сухомлинський приділяв увагу засобам естетичного виховання школярів, переконливо доводив, що основа виховання людини – це естетичне ставлення до природи. Так, у книзі «Павлиська середня школа» читаємо: «Людина стала людиною, коли почула шелест листя і пісню коника, дзюрчання весняного струмка і дзвін срібних дзвіночків жайворонка в бездонному літньому небі, шелест сніжинок і завивання завірюхи за вікном, ласкавий плескіт хвилі й урочисту тишу ночі – почула і, затамувавши

подих слухає сотні і тисячі років чудову музику життя» [4, с. 370].

Виховуючи у дітей естетичне ставлення до природи, до музики, Василь Олександрович Сухомлинський враховував ще й пору року, якої він з учнями слухав той чи інший твір. Так, «Осіньню пісню» П. Чайковського вони слухали тихого сонячного дня «бабиного літа», а в зимові снігові дні – музику Е. Гріга, Ф. Шуберта, Р. Шумана. Сприймання музики допомогло дітям відчувати неповторну красу, яку досі не помічали.

В. Сухомлинський створив для дітей багато казок, оповідань, у яких втілено глибокі думки щодо естетики навколишнього світу, людських взаємин. Чимало з цих казок присвячено музиці природи. Казки у В. Сухомлинського насичені олюдненими емоціями – зокрема й ті, в яких звучить музика природи. Педагог звертає увагу на те, що говорити про музику дуже важко: слово ніколи не може повністю передати всієї глибини музики, але без слова неможливо наблизитись до цієї найтоншої сфери пізнання почуттів. В. Сухомлинський дуже тонко надавав неабиякого значення емоційному настрою під час слухання музики.

Видатний український педагог опирався у своїй практиці на народні традиції, звичаї, обряди. Він стверджував, що передавати дітям традиційні ціннісні орієнтації, установки, досвід, зразки поведінки треба в період їхнього отроцтва. Коли «розум людини, що формується, вбирає в себе ідеологію і психіку народу, його переконання, традиції, інтелектуальну, моральну й естетичну культуру» [4, с. 206].

Досвід «школи радості», створеної В. Сухомлинським, переконує в тому, що тільки у ранньому дитинстві скрізь сприймання краси музичного твору дитина відчуває багатогранні відтінки людських почуттів, у неї відбувається зростання культури, яке неможливо забезпечити ніякими іншими засобами.

Аналізуючи спадщину видатного українського педагога, ми дійшли висновку, що музично-естетичне виховання молодших школярів необхідно реалізовувати на засадах педагогічних ідей В. Сухомлинського, адже педагог широко використовував у практиці національного виховання скарби народного виховного впливу – пісні, легенди, казки, оповіді, бувальщини, приказки, народні традиції, звичай, народні ігри.

А тому, під час організації музично-ігрової діяльності молодших школярів, розвиваючи творчий потенціал дітей, потрібно домагатися виразної передачі у музично-ігровій формі різних казкових образів, імпровізувати оригінальні поспівки, з використанням ритмічних рухів, створювати танцювальні рухи під час інсценування пісні. Добираючи ігри до уроків музики учитель має віддавати пріоритет музично-ігровій діяльності, адже музичні ігри активно розвивають музично-естетичний потенціал дитини.

Ефективними формами організації музично-ігрової діяльності в початковій школі, на нашу думку, є: українські народні рухливі ігри з пісенним текстом зі збірки «Весняночка» В. Верховинця («Кривий танець», «Квочка», «Ой, летіла зозуленька», «Ой, до нори, мишко», «Унадився журавель»), свята, виставки, конкурси, вікторини з використанням музичних ігор за методикою Г. Тарасенко («Осіньний базар», «Галерея музичних портретів», «Ігри-подорожі в природу»), гра на дитячих музичних інструментах з використанням ігор за методикою Б. Нестеровича («Оркестр», «Весняний оркестр», «Музичний будиночок», «Скільки звуків»), сюжетно-рольові ігри на музичну тематику за методикою М. Шутя («Ми йдемо», «Привітанки та прочанки», «Десять бананів»), слухання музики на різних уроках початкової школи (ігри «Намалюймо музику», «Юний музикознавець», «Музична казка», «Вартові казкового королівства») тощо.

З кожним роком кількість читачів, дослідників, продовжувачів справи В. О. Сухомлинського зростає, а свідченням цього є створення у 1990 році Української асоціації Василя Сухомлинського (очолює О.Я.Савченко, академік АПН України), яка об'єднала педагогів України не байдужих до творчості павлівського вчителя.

Протягом останніх років Асоціація проводить Всеукраїнські педагогічні читання під загальною назвою «В.О.Сухомлинський і сучасність». Тому, щороку, у коледжі за ініціативою викладачів циклової комісії педагогіки, психології та фахових методик проводяться педагогічні читання, розробляються сценарії заходів, відкритих уроків за темою:

«В.О.Сухомлинський: листи з минулого», готуються доповіді на теми: «Біографія В.О.Сухомлинського», «Літературна творчість В.О.Сухомлинського в нових підручниках для початкової школи», «В.О.Сухомлинський про методи виховання моральних цінностей учнів», «Батьківська педагогіка В.Сухомлинського», «Реалізація ідей В.О.Сухомлинського щодо розумового розвитку першокласників під час уроків навчання грамоти», «Музика як засіб естетичного виховання молодших школярів у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського», «В.О.Сухомлинський про роль мистецтва у формуванні творчої особистості молодшого школяра».

Таким чином, організація музично-ігрової діяльності молодших школярів на засадах педагогічних ідей В. Сухомлинського, зокрема, в царині музично-естетичного виховання школярів, має надзвичайно важливе значення в наш час, вона є скарбницею, надбанням педагогічної майстерності майбутнього вчителя початкових класів.

Список використаних джерел:

1. Кудикіна Н.В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі. / Н.В. Кудикіна – К: КМПУ, 2003. – 272 с.
2. Печерська Е.В. В.О. Сухомлинський і музичне виховання дітей // Початкова школа. – 1998. – №4. – С.26-30.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т.: – К.: Радянська школа, 1977. – Т.3. – 670 с.
4. Сухомлинський В.О. Павлицька середня школа. – К.: Радянська школа, 1977. – Т.4. – 640 с.
5. Сухомлинський В.А. Сердце отдаю детям. – К.: Радянська школа, 1985. – 272 с.

СЕКЦІЯ 18. Історичні науки

Березовська Т.І., викладач

Борщівський агротехнічний фаховий коледж

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ – СТОЛИЦЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Вивчаючи та аналізуючи історію нашої держави, дуже часто складається враження, що наш край завжди перебував в тіні, розділяючи долю історичної провінції. Але насправді це не так. Прикладом, коли історія буквально творилася на очах наших краян, були зокрема славні події сторічної давнини, події Української революції 1917-1920 років.

У листопаді 1918 р. відбулися революції в Австро-Угорщині та Німеччині, які сприяли поваленню монархій Габсбургів та Гогенцолернів.

Суперечки почалися під час підготовки в листопаді – грудні 1918 року повстання проти гетьмана Павла Скоропадського. За два три місяці Винниченко оповідав, що коли він закликав Петлюру прийняти участь у повстанні проти гетьмана, то Петлюра вагався, а потім, не повідомивши Винниченка, сам поїхав у Білу Церкву до галицьких січових стрільців і став на чолі їх, об'явивши себе отаманом всього республіканського війська.

15 листопада 1918 року в Білій Церкві, Симон Петлюра оголосив про початок повстання проти гетьмана, що був підтримуваний Німеччиною, яке завершилося тим, що 14 грудня Павло Скоропадський зрікся влади. А Симон Петлюра вийде з Української соціал-демократичної робітничої партії й із 11 лютого 1919-го очолить Директорію.

Директорія УНР – найвищий орган державної влади відродженої Української Народної Республіки, який діяв з 14 листопада 1918 року до 10 листопада 1920 року.

Дріб'язковість й інтриги між тодішніми українськими лідерами згодом стануть однією з головних причин поразки УНР. Але того морозного дня, 22 січня 1919 року, коли проголошували Акт Злуки, Винниченко й Петлюра на Софіївському майдані ще стояли поруч. Навіть прибули туди в одному авто.

Підготовкою свята займався міністр освіти, а за сумісництвом ректор університету в Кам'янці – Подільському Іван Огієнко. Для цих цілей він отримав із державної скарбниці УНР 100 тис. крб. Для прикладу: передплата щоденної газети «Нова Рада», що виходила в Києві, і з 1 березня 1919-го на місяць коштувала 20 крб.

Директорія була урядом соціалістичного спрямування. Прийшовши до влади, вона розгорнула активну державотворчу діяльність.

Була, зокрема, відновлена назва держави УНР (замість Українська Держава при Гетьманаті), визначені органи влади (вища влада належить Директорії, законодавча – Трудовому конгресу, виконавча – Раді народних міністрів, ухвалено новий земельний закон про передачу поміщицької землі селянам без викупу, 22 січня 1919 р. проголошено Злуку УНР із ЗУНР.

На початку квітня 1919 року Армія УНР під натиском Червоної армії постійно відходила на захід. В квітні 1919 року на Правобережжі були розгромлені війська Директорії, і станом на весну 1919 року на території України (крім Надзбруччя і західних областей) знову було встановлено радянську владу.

Зміцнілі польські війська за підтримки переможниці Антанти окупували майже всю Східну Галичину. Відчайдушний контрнаступ – Чортківська офензива – лише ненадовго виправив ситуацію. Врешті уряд і армія ЗУНР були змушені перетнути Збруч і об'єднатися із силами Директорії на Поділлі.

Територія теперішнього Борщівського району стала тим форпостом, з якого починалося відновлення влади УНР на Поділлі із столицею в Кам'янці-Подільському.

В Україні є безліч міст і навіть сіл зі столичним минулим. Але з усіх тимчасових столиць Кам'янець пробув у цьому статусі довше за всіх. Місто було обрано запасним плацдармом не просто. Ще з кінця лютого 1919 року тут працювало Міністерство народної освіти УНР, членом ради якого був засновник і перший ректор Кам'янець-Подільського державного університету (нині національний університет ім.І.Огієнка) Іван Іванович Огієнко. Михайло Грушевський виступав тут з лекціями і редагував газету Життя Поділля. 11 березня, тікаючи від більшовиків, на Поділля прибули й інші міністерства.

Тісно пов'язана з Кам'янцем діяльність Симона Петлюри, Головного отамана війська Української Народної Республіки, Голови Директорії УНР (після травня 1919 року).

Після боїв із червоними українські частини 30 серпня 1919-го здобули Київ.

Під час перебування в Кам'янці Петлюра інтенсивно займався налагодженням міжнародних відносин. Він сподівався на зміну поглядів керівництва Антанти щодо України, враховуючи об'єднання сил і контроль над значною частиною території. У зверненні «До населення всієї Соборної України» він виклав основні принципи уряду УНР: передача землі селянам, восьмигодинний робочий день, загальні рівні вибори державної ради. У відповідь повстанці Чернігівщини та Полтавщини надіслали Петлюрі листа отамана Ангела про підтримку УНР.

22 жовтня урочисто відкрито Кам'янець-Подільський народний український університет. Туди приймали всіх охочих, іспитів не було. Єдині умови – наявність в абітурієнта хоча б початкової освіти та вік старше 15 років. Навчання коштувало 50 крб на місяць і велося українською мовою, комплекс українознавчих дисциплін був обов'язковим для всіх факультетів. Студентом університету став Павло Губенко (Остап Вишня), тут він написав 20 фейлетонів.

7 листопада більшовики почали третій похід на Україну, відкинувши наші війська на лінію Козятин – Бердичів – Житомир. Українські армії опинилися перед небезпекою повного оточення з одного боку більшовиками, з іншого – денікінцями, а з-за Збручу – ще й польською армією.

Крах був неминучим. Того ж дня в Кам'янець прийшла звістка про перехід небоєспроможної УГА на бік Денікіна. 9 листопада Петлюра запропонував віддати ще не захоплену ворогами територію УНР під військовий контроль Польщі. 15 листопада уряд востаннє зібрався в Кам'янці.

На наступний день Петлюра прийняв Огієнка, сказавши на прощання: «Не знаю, що буде далі. Полякам не вірю, з ними угоди немає, не дають. Бережіть Україну як зможете». Огієнко був призначений головноуповноваженим уряду УНР і перебував на цій посаді до 8 липня 1920 року.

Знову столиця? Так, але ненадовго: 7 липня Петлюра підписав наказ про військову облогу Кам'янця-Подільського та околиць, а 9 липня уряд УНР виїхав до Станіславова (нині – Івано-Франківськ). У середині липня Кам'янець знову опинився в руках більшовиків.

Востаннє Петлюра прибуде в тимчасову столицю 30 вересня. Третя спроба закріпитися триватиме до 14 листопада 1920 року, коли Директорія та уряд УНР назавжди залишать Кам'янець-Подільський.

Історія чи не кожної країни повниться суперечливими постатями, однак мало хто вмів би конкурувати з Симоном Петлюрою, який привертає увагу своєю неординарністю та вийнятковістю, він не лише видатний редактор і патріот, - він революційний вождь українського народу.

Весь час зміряють український дух – влучають в тіло. Спостерігаємо фатальні речі, де в травні суцільні вбивства: перепоховали Т. Шевченка, помер І. Франко, в травні знайшли повішеним Міхновського, в травні помер Білозір, в травні розстріляли Коновальця, розстріляли Петлюру. Запресувати український дух, запресувати прагнення національно-української держави не можливо....

Список використаних джерел:

1. Історія: Україна і світ. 10 клас. Мудрий - Нова програма
2. Історія України. Комплексна підготовка до ЗНО і ДПА. І. Панчук.
3. <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/08/27/156149/>
4. <https://incognita.day.kyiv.ua/ostannya-stoliczya-unr.html>
5. <https://umity.in.ua/topic/?id=706>
6. <https://www.schoollife.org.ua/68-2016/>

Стефанків Л.А., курсант

Науковий керівник:

Макогончук Н.В., кан. пед. наук, доцент

Національна академія Державної прикордонної служби

України імені Богдана Хмельницького

РИМСЬКА ІСТОРІЯ: ВЕЛИЧНІ СТОРІНКИ ВЛАДИ

Римляни були однією з найуспішніших імперських держав в історії. Вони перетворили свою державу з маленького містечка, розташованого біля річки Тибр в центральній Італії, у величезну імперію з понад 50 мільйонами жителів. Монархія стала республікою, а потім імперією. Римська імперія створила багато структур, від яких залежить цивілізація сучасної Європи. Яких же цінностей дотримувалися римляни та що допомогло їм досягти такого успіху?

Стародавній Рим був космополітичним суспільством, яке увібрало деякі риси людей, які він завоював, зокрема етрусків, греків та єгиптян. У перші роки римського періоду греки мали значну присутність у римській культурі та освіті, а грецькі вчені та мистецтво процвітали по всій імперії.

Сучасні вчені часто називають ранню Римську імперію *принципатом*. Це тому, що Август називав себе «першим громадянином». Поселення Августа дало мир римському світу

на період понад двісті років. За добрих і поганих імператорів імперський уряд працював безперервно, забезпечуючи не просто мир, а й процвітання та (за досучасними мірками) хорошу адміністрацію приблизно для п'ятдесяти мільйонів жителів імперії. Наступниками Августа стали члени його власного роду Юліан (до якого належав Юлій Цезар) та їхні родичі – родина Клавдіїв (тому вони становлять так звану «династію Юліїв-Клавдіїв»). Правителі цієї групи були одними з найвідоміших з усіх римських імператорів: Тиберій, Гай (більш відомий як божевільний імператор Калігула), Клавдій і Нерон.

Римляни не мали ніякого навмисного плану побудови імперії. Натомість Рим розширювався, коли вступав у конфлікт з навколишніми містами-державами, королівствами та імперіями, і змушений був шукати шляхи для включення цих нових територій і населення. Римляни не намагалися перетворити всіх завойованих на самих римлян. Здебільшого містам і регіонам, які потрапили під римський контроль, було дозволено зберегти свої існуючі культурні та політичні інститути. Єдина головна вимога, яку Рим висував до своїх переможених ворогів, полягала в тому, щоб вони забезпечували солдатів для військових кампаній. У стародавньому світі військова перемога зазвичай означала частку награбованого, відібраного у підкорених, тому участь на стороні переможця в конфлікті давала стимул для нових союзників Риму.

Історики підкреслюють переваги провінційного уряду, обмеженого імперським контролем та розробкою витонченого і складного законодавчого кодексу, який досі лежить в основі континентальних правових систем. Вони вказали на переваги центральної бюрократії, створеної ранніми імператорами, особливо Клавдієм, яка забезпечувала структуру для довгострокової безперервності на тлі змін династій.

Однією з найдивовижніших рис Римської імперії є величезна різноманітність географічних і культурних ландшафтів, які вона контролювала. Це була європейська імперія в тому сенсі, що вона контролювала більшу частину території держав-членів нинішнього ЄС, за винятком частини Німеччини та Скандинавії.

Але це була перш за все Середземноморська імперія, яка об'єднувала різні культури в Азії (Близький Схід), Єгипті та Північній Африці, які не були возз'єднані з часів поширення ісламу. Це представляло величезну різноманітність, включаючи мову (дві «міжнародні» мови все ще були потрібні для спілкування, грецька, а також латинська, не кажучи вже про місцеві мови) та відносний розвиток – вони говорили про «варварів» проти римлян/греків. Будівництво міст з різноманітними мережами громадських послуг та розваг було ознакою та інструментом просування до статусу «першого світу».

Величезні регіональні контрасти дійсно були значними, але імператори не відчували зобов'язання підтримувати чи захищати їх. Єдність імперії полягала в сукупності факторів. Центральна структура управління була значно простішою в порівнянні з сучасними державами – ні імперська бюрократія, ні навіть військові сили не були великими за сучасними мірками.

Але перш за все єдність полягала в реальності участі в центральній владі сусідніх регіонів. Подібно до того, як самі імператори прибули не лише з Риму та Італії, а й з Іспанії, Галлії, Північної Африки, Дунайських провінцій та Близького Сходу, так і хвилі економічного процвітання з часом поширювалися назовні.

В Римській імперії не було концепції прав людини: рабство вимагало систематичного застосування фізичних покарань, судових тортур і вражаючих страт. Від розп'яття тисяч повстанських рабів до використання театральних постановок жахливих смертей на арені як форми розваги, перед нами постає світ, у якому жорстокість була не тільки нормальною, але й необхідною частиною системи. А оскільки римська економіка сильно залежала від рабської праці, ми не дивним є той факт, що сучасним технологічним революціям, керованим зниженням вартості робочої сили, не було місця в їхньому світі.

У Стародавньому Римі тільки вільнонародженим чоловікам дозволялося носити тоги, що є ознакою римського громадянства. Жінки носили столи, жіночий варіант тог, виготовлених з льону. На початку Римської республіки плебеї не могли ні вступати в шлюби

з патриціями, ні мати елітний статус, але це змінилося після Пізньої республіки, коли Октавіан, народжений у плебейх, піднявся до елітного статусу і врешті став першим імператором. З часом було прийнято законодавство, яке охороняло життя і здоров'я рабів. Раби могли стати вільновідпущенниками, а отже й громадянами, якщо їх власники звільняли їх або якщо вони купували свободу, сплачуючи певні кошти своїм власникам. Вільнонароджені жінки вважалися громадянами, хоча вони не могли ні голосувати, ні займати політичні посади.

Таким чином Рим став наймогутнішою державою у світі в першому столітті до нашої ери завдяки поєднанню військової могутності, політичної гнучкості, економічної експансії. Найпотужніша Римська імперія контролювала Середземне море, Балкани, Туреччину, сучасні райони Нідерландів, південну Німеччину, Францію, Швейцарію та Англію.

Сикало А. В., бакалавр

Науковий керівник:

к. і. н., доцент кафедри історії України

Забудкова О. А.

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ДВОРЯНСТВА У БІЛЬШОВИЦЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ 1917–1922 рр.

Революційні події 1917–1921 рр. кардинально змінили соціальну структуру українського суспільства, адже диктатура пролетаріату проголошувала одним із головних завдань придушення будь-якого спротиву повалених класів і встановлення нової соціальної ієрархії, в якій колишні привілейовані верстви суспільства мали посісти місце «соціальних ізгоїв». Вони опинилися на межі соціально-культурного життя та були штучно об'єднані в одну категорію – «колишні люди» або просто «колишні». Вона складалася з представників різних соціальних груп «старого суспільства», що мали чимало відмінностей у майновому стані, соціальному статусі і т.д., що зумовило її складність і внутрішню суперечливість. Саме тому історики у дискусіях з історії Української революції 1917–1921 рр. та системи більшовицького режиму все частіше повертаються до даного питання, яке є актуальним за сучасних умов розбудови вільного українського суспільства.

Вивчення дворянського статусу у більшовицькому законодавстві є малодослідженою темою сучасної вітчизняної історіографії, не дивлячись на важливу роль цієї верстви у структурі суспільства того часу. Вивчаючи дворянський соціально-правовий статус, варто приділити увагу дисертації А. А. Шмалюх «Колишні люди» в соціально-класовій структурі українського радянського суспільства 1920-х – 1930-х рр. [1, с. 133]. Зокрема, в ній згадується стаття під назвою «Пролетарии на коне», де проаналізовано події громадянської війни і зазначено, що: «Історія перед робітниками і селянами поставила завдання – довести, що вони кращі спадкових дворян, які із покоління в покоління навчалися і служили у кавалерійських частинах, зуміють швидкими темпами побудувати потрібні збройні сили ... Клас проти класу. Старий світ проти нового світу. І в боротьбі за владу, створення червоної кінноти, робочі і селяни показали свою першість, своє право на владу перед старими і особливо дворянськими верствами буржуазії» [2, с. 3].

До 1917 р. дворяни та поміщики становили найвпливовішу в державно-політичному вимірі категорію населення в країні. З цього приводу В. Ленін постійно наголошував, що «... вони на довгий час неминуче зберігають ряд величезних фактичних переваг: у них залишаються гроші, деяке рухоме майно, лишаються зв'язки, навички організації і управління, знання всіх “таємниць” (звичай, прийомів, засобів, можливостей) управління, лишається незмірно більший навик у військовій справі» [3, с. 23].

Марксистська аграрна доктрина, а саме її російський різновид, категорично проголошувала, що поміщики складають основу експлуаторських класів, адже маєтне дворянство зосереджувало у своїх руках матеріальні цінності, а отже, і всю повноту влади в країні [1, с. 133]. Спільною датою завершення існування дворянського, а також поміщицького, купецького та церковного землеволодіння є 1917 рік, вона пов'язана з жовтневим переворотом та проголошенням більшовицького «Декрету про землю», згідно з яким поміщицькі маєтки, а також удільні, монастирські, церковні землі з усім їх реманентом, присадибними будівлями передавалися в розпорядження волосних земельних комітетів і повітових Рад селянських депутатів. Останні були зобов'язані вживати необхідних заходів для дотримання найсуворішого порядку при конфіскації поміщицьких маєтків. Варто зазначити, що через революційні, військові, а особливо державотворчі процеси в Україні кінця 1917 р. – 1919 р. процес ліквідації поміщицьких земель розпочався тільки з 1919 р., хоча політико-правовий механізм її більшовицького варіанту було закладено Декретом про землю 1917 р. [4].

Звернемо увагу, що сучасна українська історіографія не завжди звертає увагу на соціально-економічне та правове походження дворянського і поміщицького землеволодіння. Зокрема, В.М. Шевченко, досліджуючи земельний ринок України 1861–1917 рр., фактично отожднює «дворян» та «поміщиків» [5, с. 204]. Натомість Н. Р. Темірова в своїй роботі говорить, що термін поміщик походить від назви «помістя», а початок його станового формування припадає на XV ст., саме тому вона не ставить знаку рівності між соціальними групами «дворяни» і «поміщики». Згідно Всеросійського сільськогосподарського перепису 1917 р. поміщиками вважали тих, які мали 50 і більше десятин придатної землі, а в Україні налічувалося 14,2 тис. дворянських та 7,4 тис. недворянських маєтків, тобто 21,6 тис. володінь, у яких мешкало разом з членами родин 275 тис. осіб [6, с. 58].

Бурхливі революційні події позбавили дворян не лише землі, але й привілейованого становища в суспільстві загалом, адже вони як і буржуазія, були усунуті від влади. Утративши політичну владу, дворянство позбулося незабаром своїх станових привілеїв. Уже 11 листопада 1917 р. було ухвалено декрет ВЦВК «Про знищення станів і громадських чинів», що скасовував будь-які звання, стани і громадські чини, ліквідував станові організації та установи після того як відбулося його ухвалення встановлювалося, що будь-які звання дворянина знищуються і встановлюється одне загальне для населення Росії найменування – громадян Російської Республіки, а також згідно з 3 статтею: майно дворянських станових установ було передано у розпорядження відповідних земських та міських самоврядувань [7].

Потрібно також згадати і про Конституцію 1919 р. в якій було проголошено скасування приватної власності на всі засоби виробництва, у тому числі і на землю, закріплення влади тільки за трудящими масами, адже лише за ними визнавалися політичні права, а також на них покладался збройний захист завоювань революції [8].

Одним з важливих нормативно-правових актів, що започаткував реальну ліквідацію поміщицького землеволодіння в Україні, стала інструкція Наркомзему Української СРР «Про розподіл земель у тимчасове зрівняльне користування» від 6 березня 1919 р., згідно з нею другий пункт закликав волосні та повітові земельні відділи «... негайно виселити поміщиків, їх довірених і нетрудових орендаторів з їхніх колишніх маєтків та господарств і взяти їх на облік та контроль» [9, с. 86].

Варто також згадати про «Положення про соціалістичний землеустрій і про перехідні заходи до соціалістичного землеробства» від 26 травня 1919 р., у якому проголошувалися ліворадикальні заходи, а саме: усупільнення одноосібного землекористування, також варто додати, що індивідуальні види землекористування вважалися «тимчасовими і відмираючими» [10, с. 32].

Тож радянське законодавство обмежувало соціальні права колишніх дворян, особливо в царині землекористування та участі у виборах представницьких органів влади. Згідно закону 5 лютого 1920 р. право користування землею мали лише трудящі, а інструкція про його

застосування від 25 квітня 1921 р. юридично обґрунтовувала механізм конфіскації поміщицького майна. «Усі колишні поміщицькі, казенні, монастирські та удільні землі конфісковані ще у минулому році Радянською владою, – наголошувалося в ній, – переходять без викупу у користування усього трудового народу. Усі колишні нетрудові власники (поміщики) і нетрудові орендарі підлягають негайному виселенню з їхніх економік» [11]. Саме тому інструкція Раднаркому УСРР «Про закріплення землі в трудове користування» була ухвалена 2 квітня 1921 р. [12], на підставі якої відбувалося реальне позбавлення землі колишніх поміщиків.

Таким чином, тема соціально-правового статусу дворянства у більшовицькому законодавстві 1917–1922 рр. не отримала спеціального вивчення за межами великих комплексних робіт. Поза увагою дослідників залишається велика кількість аспектів регулювання дворянських прав в усіх життєвих сферах їхньої діяльності та долі в період більшовицького панування загалом. Тож проблема потребує подальшого ґрунтовного дослідження.

Список використаних джерел:

1. Шмалюх А. А. «Колишні люди» в соціально-класовій структурі українського радянського суспільства 1920-х – 1930-х рр. [Рукопис] : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Умань, 2020. 249 с.
2. Пролетарии на коне. *Красная газета*. 1922. 23 февраля.
3. Турченко Ф. Г. Ліквідація класу поміщиків на Україні. *Український історичний журнал*. 1984. № 6. С. 18–30.
4. Луцкий Е. А. Ленинский декрет «О земле» в советской исторической литературе 1917 – начала 1920-х годов. *Труды Московского Гос. историко-архивного института*. М. : [Б.и.], 1968. Т. 26. С.12–30
5. Шевченко В.М. Земельний ринок України (1861–1917 рр.). Монографія. Ніжин: Вид-во «Аспект-поліграф», 2010. 344 с.
6. Темірова Н.Р. Поміщики України в 1861–1917 рр.: соціально-економічна еволюція. Донецьк: ДонНУ, 2007. 319 с.
7. Декрет ВЦИК, СНК от 10 (23) ноября 1917 года «Об уничтожении сословий и гражданских чинов». *Газета Временного Рабочего и Крестьянского Правительства*. 1917. № 9. 12 (25) ноября.
8. Бойко В. М. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки 1919. *Енциклопедія історії України*. К. : Наукова думка, 2008. Т. 5. С. 99–100.
9. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1919 – 1920 рр. Харків : Правительственная типография, 1921. 790 с.
10. Гершенов М. Комментарии к Земельному кодексу УССР. 2-е изд., перераб. Харків: Госполитиздат, 1925. 334 с.
11. Приложение к инструкции от 25 апреля 1921 г. по применению Закона о земле и о порядке производства работ по социалистическому землеустройству на Украине. Х.: НКЗ, 1921. 18 с.
12. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. 1921. № 6. Арт. 172.

СЕКЦІЯ 19. Культурологія

Стріляєва Б.М., бакалавр

Науковий керівник:

викладач кафедри мистецьких дисциплін

Підгорна Н.В.

КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний

коледж ім. М. Грушевського»

ПРОЯВИ СТИЛЬОВИХ РИС РОМАНТИЗМУ В УКРАЇНСЬКОМУ ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ ХІХ СТОЛІТТЯ

Романтизм – це художній та духовний напрямок в образотворчому мистецтві на межі XVIII і XIX століть, для якого характерна відмова від стереотипів мислення, висока оцінка особистості художника. У цей період у мистецтві з'являється мрійливе захоплення з приводу всього середньовічного. Глибину власних особистих переживань та думок – ось що передають живописці через свій художній образ, створений за допомогою кольору, композиції та акцентів.

Характерними ознаками романтизму є заперечення раціоналізму, відмова від суворої нормативності в художній творчості, культ почуттів людини. Його ідеологія спирається на культ індивідуалізму, на підкреслену, загострену увагу людської особистості до психологічних проблем її внутрішнього «Я». У центрі зображення романтиків знаходиться винятковий характер у виняткових обставинах [1, с. 93].

В образотворчому мистецтві, насамперед малярстві, цього періоду не спостерігалось таких глибоких явищ, які б зачіпали глобальні процеси суспільно-громадського життя. Однак і малярство не обійшло нові віяння, оскільки світська тематика все-таки переважала. У малярстві продовжилась і ширше розвинулася розпочата класицизмом сторінка європейського портрета. Провідне становище портрета в образотворчому мистецтві – характерне для романтизму. Саме в ньому через образ сучасника виражалася епоха та її ідеали. Рівень портретів того часу засвідчує, що у них нерідко наслідувалися репрезентативні, авторитетні пози зі знаменитих зображень столичного мистецтва. Ефектна парадність шанувалася більше, ніж розкриття духовного стану, який, по суті, за нормативами догматичної естетики того часу до уваги не брався. Тому популярним був штамп, а не глибоке вивчення життя [4, с. 71].

Поступово змінилося становище художника в суспільстві. Ще зовсім недавно, з існуванням малярського цеху, його членам була відведена роль ремісників із незмінними засобами, манерою виконання та звичайним колом замовників. Автопортрети – жанр, найпоширеніший у мистецтві романтизму, особливо порівняно з минулими епохами, коли в українському мистецтві не спостерігалось появи подібного різновиду. Романтизм, співзвучний емоційною піднесеністю бароко, сприяв такому явищу, як культ художника – визнання мистецької особистості та її творчості, що стало яскравим свідченням змін у суспільному світогляді, ставленні до мистецтва й індивідуальної оцінки творця. У період романтизму автопортрет став виразником художньої свідомості, духовного розвитку творчої особистості, оновлених пластичних засобів. Новаторський характер такого портрета не піддається сумніву. Його успішний розвиток припадає на 20-40-ті роки XIX ст. У портреті представлено наче все суспільство, і в такий спосіб міняються соціальні функції портретування, воно значно демократизується й соціально диференціюється [1, с. 68].

Велике значення для розвитку українського реалістичного живопису, зокрема портретного, мала творчість Василя Андрійовича Тропініна (1776-1857). Він створив реалістичні портрети подільських селян-кріпаків – «Дівчина з Поділля», портрет селянина-кріпака з Поділля, портрет Устима Кармалюка, портрети «Українець», «Хлопчик з сопілкою»

та інші. Крім того, Тропінін написав ескіз картини «Весілля в Кукавці», композиції побутових сцен із життя подільських селян, а також пейзажі Кукавки та інших подільських сіл [4, с. 273].

Особливо вражають жіночі портрети художника. В. Тропінін відходить від правил побудови академічного портрета, він цілком довіряється правді життя. Малює жінок і дівчат Шавліївки, Кукавки, інших сіл, розташованих поблизу Могилева-Подільського. Ясноокі, круглолиді, з типовим для жителів Поділля малюнком губ, з піднятими вгору куточками, вони наче вихоплені з гуші народу.

Майстерно змалював В. Тропінін і народний одяг. Коси у дівчат перев'язані широкими шовковими стрічками, на шиї – низки різнобарвного намиста. Білосніжні або кремові (жовтуватого, рожевого, голубуватого відтінків) сорочки, зібрані довкруги шиї дрібними складками, вишиті на грудях і на рукавах. Та найголовніше те, що В. Тропінін створив правдиві характери, трохи сентиментальні, романтичні, але завжди дуже зворушливі, ширі. Тлом для багатьох портретів слугують краєвиди сіл – з блакитним небом, далеким обрієм, деревами і будиночками, оповитими теплим вологим повітрям [4, с. 275].

Пензлеві Василя Тропініна належить і портрет відомого ватажка селянського повстання проти кріпосництва – Устима Кармелюка, якого називали «українським Робіном Гудом». Художник малював борця за волю у в'язниці в 1820 році для документів судової справи. Сьогодні цей портрет зберігається в художньому музеї міста Нижній Тагіл на Уралі.

Цікаві живописні твори, в яких любовно змальовувалася природа України, залишив художник, ініціатор визволення Шевченка та його друг Іван Максимович Сошенко (1807-1876). Із збережених творів Сошенка відомі: «Портрет бабусі М. Чалого», «Жіночий портрет», «Хлопчики-рибалки», «Продаж сіна на Дніпрі» (1857); пейзажі; ікони.

Значний слід у розвитку українського образотворчого мистецтва залишила творчість відомого живописця й графіка Василя Івановича Штернберга (1818-1845), що був одним із найближчих друзів Т. Шевченка. У багатьох творах Штернберга реалістично зображені чудесна природа України, українські пейзажі, побут українських селян. Такими є картини: «Водяний млин на Україні», «Качанівка», «Вітряки в степу», «Ярмарок в Ічні», «Переправа через Дніпро під Києвом» та інші.

У Петербурзі Штернберг, живучи разом із Т. Шевченком на одній квартирі, виконав кілька портретів поета. Створив фронтиспіс до першого видання «Кобзаря» – офорт «Кобзар з поводитрем» (1840). Т. Шевченко присвятив Штернбергу поему «Іван Підкова» та перед його від'їздом до Італії подарував «Кобзар», на якому написав вірш «На незабудь Штернбергові» (1840).

Уже в ранніх пейзажах В. Штернберга «Водяний млин» (1836), «Садиба Г. Тарновського в Качанівці» (1837), «Альтанка в Качанівці» (1837), «Вигляд на Поділ в Києві» (1837), де ще так відчутні академічні засоби лаштункової побудови і декоративна, облямовуюча функція дерев, вловлюється прагнення виявити органічну структуру природи як нерозривного цілого. У цих мотивах художник бачив цілком певний настрій, який найчастіше асоціюється з напруженим, прихованим драматизмом. Округлі форми і м'які контури дерев та будівель несуть у собі відчуття нагрітого вологого повітря, що струмує від потічка у «Водяному млині», озера у «Садибі Г. Тарновського в Качанівці», від плеса річки в «Переправі через Дніпро під Києвом». Ці повітряні потоки, оповиваючи землю, дерева, будівлі, надають природі рухливості, насичують її життям і безперервною мінливістю [3, с. 20].

Значне місце в українському романтичному живописі й графіці займає постать Т. Шевченка. Сприймавши все краще від своїх учителів, він у своїх численних картинах і гравюрах різних жанрів – портретному, побутовому, історичному, пейзажному – реалістично змалював широку панораму тодішньої дійсності: важке життя покріпаченого селянства, солдатів-рекрутів, змучених і знедолених жінок та дітей, «блудних синів», бідних казахських дітей-байгушів тощо, створив серію прекрасно написаних портретів, відобразив чудесну природу України, високохудожньо відтворив ряд сторінок з її історичного минулого. Важко

перерахувати все, створене Т. Шевченком, як художником. Це і автопортрети, і портрети М. Щепкіна, К. Брюллова, Ф. Толстого та інших, і «Катерина», і серія офортів «Живописна Україна», до якої ввійшли шість офортів: «У Києві», «Видубицький монастир у Києві», «Судна рада», «Старости», «Казка», «Дари в Чигрині 1649 року». Це також малюнки, зроблені Шевченком за завданням Київської комісії для розгляду давніх актів із пам'яток старовини: сепії «Кам'яні хрести в Суботові», «Чигиринський дівочий монастир», акварелі «Мотрин монастир», «Богданові руїни в Суботові», «Чигирин з Суботівського шляху» та багато інших [2, с. 49].

Таким чином, у першій половині ХІХ століття українське мистецтво продовжувало свій прогресивний розвиток, хоча це відбувалося в умовах систематичних утисків і заборон. Художникам доводилося долати не лише внутрішні суперечності та перешкоди, притаманні будь-якому мистецтву, але й великий політичний тиск з боку державних російської, німецької, польської культур.

Список використаних джерел:

1. Бовсунівська Т. Феномен українського романтизму. Етногенез і теогенез / Т. Бовсунівська. – К. : Інститут літ-ри ім. Т. Шевченка, 1997. – 155 с.
2. Забужко О. Шевченків міф України : Спроба філософського аналізу / О. Забужко. – К. : Наукова думка, 1997. – 138 с.
3. Степовик Д. Українське мистецтво першої половини ХІХ століття / Д. Степовик. – К. : Мистецтво, 2000. – 188 с.
4. Українська та зарубіжна культура : Навч. посіб. / М. Закович, А. Зязюн, О. Семашко та ін. ; За ред. М. Закович. – К. : Т-во «Знання», 2010. – 622 с.

СЕКЦІЯ 20. Готельно-ресторанна справа

Гульчак М.М., студент

Науковий керівник:

викладач,

туристичних та технологічних дисциплін

Переверзева Т.І.,

*Чернівецького кооперативного
економіко-правового коледжу*

РОЛЬ ЕТНІЧНОЇ КУХНІ В ЗАКЛАДАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА М. ЧЕРНІВЦІ

Розвиток індустрії етнічних ресторанів нерозривно пов'язаний з туризмом, еміграцією і широким висвітленням у культурній та публіцистичній пресі теми кухонь народів світу, які привертають увагу своєю самобутністю, різноманітністю, прихильністю до натуральних і екологічно чистих продуктів

Ресторан є основним видом в системі закладів ресторанного господарства та характеризується високим рівнем обслуговування у поєднанні з організацією відпочинку та дозвілля. За тематичною спрямованістю всі ресторани поділяються на два види – класичні та концептуальні; останні, в свою чергу, можуть бути тематичними або етнічними (ресторанами національної кухні).

Зазвичай, вони пропонують обмежений вибір страв, адже їх головне завдання – створити настрій, атмосферу. Етнічні ресторани, навпаки, намагаються презентувати різноманітні кулінарні страви, створені за традиційними рецептами певної країни або етносу. Це стосується й інтер'єру, меню, одягу персоналу та незвичного музичного супроводу, які

враховують етнічні традиції певного народу, щоб відвідувачі могли повністю поринути в культуру окремого етносу. Однією з важливих переваг етнічного ресторану є етнічна кухня із зануренням в національні традиції.

Одним з ключових трендів є ресторани національної кухні (етнічні), які намагаються презентувати різноманітні кулінарні страви, створені за традиційними рецептами певної країни або народу. Стиль таких закладів також підпорядковується основній концепції. Етнічні ресторани, які розповсюджені у всьому світі, пропонують місцевим жителям та туристам ознайомитись з кулінарною культурою певних народів, а представникам національної діаспори – нагадати їх батьківщину. Найбільш динамічно розвиваються демократичні ресторани зі спеціалізацією за етнічною кухнею. Переваги за типом кухні дуже неоднозначні, особливо в регіонах України. Характерна прихильність до певного продукту, а не до типу кухні як такого, наприклад переваги м'яса, часто певного вигляду (свинина, куряче м'ясо), у виконанні різних кухонь або риби і морепродуктів.

Крім інтер'єру, національний мотив використовують також в назві, логотипі, а також у формі офіціантів. Сервіровка характерна для даної національної специфіки, фарфор стилізований, включена велика кількість додаткових аксесуарів. Особливе естетичне і смислове навантаження несуть меблі і оформлення торгового залу. Зазвичай такий ресторан має свою легенду. Сервіс безпосередньо пов'язаний з національним колоритом і враховує його особливості.

Аналізуючи формати ресторанів, можемо простежити, що нині процвітає загальносвітова тенденція до здорового способу життя і харчування. Але справа не тільки в продуктах: більш здоровими здаються страви, які приготовані на ваших очах, так би мовити, прямо з печі, з-під ножа, тому нині актуальна тенденція відкритих кухонь. Якщо людина бачить, що страву приготовлено на її очах, на підсвідомому рівні вона здається більш свіжою. Але тут ключовим є саме психологічний момент, адже готувати можуть і з не зовсім якісних продуктів. У 2019-2021 рр. тенденція здорового харчування продовжувалася і в ресторанах проявлялась саме в наявності відкритих кухонь. Дана тенденція охопила і етнічні тематичні заклади ресторанного господарства України.

Розвивається спеціалізований ресторанний бізнес в місті Чернівці повільно. Меню в ресторані «Панська Гуральня», як і в кожному українському домі: справжній український борщ з пампушками та салом, рум'яні кільця домашньої ковбаски, деруни, оселедець з цибулею, холодець з хроном, млинці, пухкі вареники і запашний хліб, голубчики-молодчики і всякі різні страви щедрої української кухні, великий вибір смачних настоянок та наливанок, кожна з яких по-своєму особлива та виготовляється за унікальним рецептом на основі ягід, фруктів та трав.

Ресторан «Чічері» – це ресторан з українськими традиціями, який знаходиться в самому серці Чернівців. Як тільки переступаєш поріг цього житла зникає суєта міста і здається, що ти опиняєшся в справжньому українському селі, у дворі де цвіте мальва, і ось-ось заспіває півень біля української хати, де живуть люди добрі, щирі, і багаті

Ресторан «Садиба» - це новий заклад у Чернівцях, де інтер'єр виконано в українському стилі. Завітавши до ресторану, ви потрапите у стару українську хату. Селянська піч, колоритні родинні фотографії та дзюрчання води у колодязі навіють на Вас ностальгію за бабусиним затишком.

Але можна з упевненістю стверджувати, що саме українська кухня все більше викликає зацікавленість у всіх відвідувачів. Дійсно, менталітет українців (місцевих жителів та внутрішніх туристів) підштовхує вибирати звичні страви, а іноземні туристи, які прибувають в регіон, бажають ознайомитись із нашими національними традиціями. Отже, тематичні

етнічні ресторани в м. Чернівці формуються, розвиваються в розрізі національних та загальносвітових тенденцій.

Отже, ресторанний бізнес є одним із найбільш розповсюджених видів малого бізнесу, який динамічно розвивається та має гарні перспективи для подальшого розвитку в Україні та в регіонах. На прикладі міста Чернівці можемо сказати, що етнічна кухня розвинута недостатньо, так як представлена здебільшого ресторанами грузинської, італійської та європейської кухонь. Таким чином, можемо зробити висновки про те, що етнічна кухня відіграє важливу роль у розвитку ресторанного бізнесу, проведенні якісного цікавого дозвілля та як результат підвищення якості життя населення.

Список використаних джерел:

1. Островська Г. Й. Особливості розвитку готельно-ресторанної справи: кухні народів світу. Навчальний посібник. / Г. Й. Островська. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2018. – 268 с.
2. Ощипок І. М. Кухні народів світу: навч. посібн. / І. М. Ощипок, П. Х. Пономарьов, М. І. Філь. – Львів : Видавництво “Магнолія 2006”. – 2015. – 248 с.
3. Ростовський В. Кухні народів світу: підруч. / В. Ростовський. – Кондор, 2016. – 502 с
4. Подлепіна П. О. Підвищення конкурентоспроможності підприємств індустрії гостинності / П. О. Подлепіна // Туристичний бізнес: світові тенденції та національні пріоритети: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. – С. 214–216.
5. Шамара І. М. Тенденції розвитку ресторанного господарства як складової туристичної галузі України / І. М. Шамара // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. – 2013. – № 1042. – С. 151–153.

Sima K. K., III-rd-year student

Scientific advisor:

Teacher, specialist of the highest category

Stupak M. H.

Chernivtsi Cooperative Professional College of Economy and Law

APPLCATION OF EFFECTIVE REVENUE MANAGEMENT STRATEGIES IN HOTEL INDUSTRY DURING COVID-19 PANDEMIC

Nowadays businesses make important decisions regarding what, when and to whom to sell, and for how much. In this context, revenue management has become a popular concept for every business since it is concerned with optimizing financial results by maximizing revenue.

There exist a lot of definitions of revenue management. Robert G. Cross (1997), for instance, defines it as the art and science of predicting real-time customer demand at the micro market level and optimizing the price and availability of product [1]. Kimes & Wirtz (2003) define revenue management as the application of information systems and pricing strategies to allocate the right capacity to the right customer at the right price at the right time [2]. In simple words, revenue management means predicting consumers' behavior to sell the product at an optimal price every day.

Initially developed by the airline industry after the deregulation process in the 1970s, revenue management has expanded to its current state as a common business practice in a wide range of industries. It should be mentioned that although revenue management is applicable to many

businesses, it is of special significance for the hospitality industry because hotels deal with a perishable inventory, fixed costs and varied levels of demand.

Within hotels, revenue management is usually viewed as the process of selling the right hotel rooms to the right customers at the right moment and at the right price via the right distribution channel in order to optimize financial results. In our opinion, the most comprehensive definition of hotel revenue management is given by Ivanov (2014). He considers it as the constellation of tools and actions dedicated toward the achievement of an optimal level of the hotel's net revenues and gross operating profit by offering the right product to the right customers via the right distribution channel at the right time at the right price with the right communication [3, p. 8].

It is worth noting that never before has a single event affected the global economy to the extent that the ongoing COVID-19 pandemic has. In this respect, hotel industry is one of the spheres that suffered the most. Since hotel revenue management faced significant challenges due to the pandemic, people engaged in this industry had to adapt quickly to new realities. Under these circumstances, the revenue managers were required to take a leadership role in the hotel commercial strategy.

In fact, a good criterion of a successful hospitality business is revenue. To be profitable, hotels have to apply various revenue management strategies. Although the situation connected with the global pandemic has recently improved a little, application of effective revenue management strategies is the key task for hoteliers to get ahead of their competitors and to cover the losses they have made in the past. It should be mentioned that in the current unstable environment, hotel managers have the option to apply a set of different revenue management strategies, which could facilitate the revival of their business due to optimization of financial results by maximizing revenue. In this work we will look briefly at some of the most effective revenue management strategies.

Market Awareness. In order to implement a successful revenue management strategy, hoteliers are required to have a clear understanding of the market, where demand comes from as well as other local factors that might affect seasonal demand. They also need to be aware of potential customers and their needs, wants and expectations. Furthermore, hoteliers must understand the competition that exists within the market and make strategic decisions regarding price, discounts and advertising with this competition in mind.

Segmentation and Price Optimization. In order to sell the right room to the right customer at the right price, hoteliers are required to appropriately segment their customers' base. To do this, they need to identify different customers' segments and evaluate when these customers book hotel rooms or hotel facilities, how they book them and so on. Having carried out this, hoteliers are able to optimize prices for those different segments. Once prices are optimized for a particular segment, price changes can be minimized.

Close Collaboration with Other Departments. It is very important for hoteliers to achieve close collaboration with such hotel departments as sales and marketing, so as to ensure that their revenue management strategies are harmonized.

Forecasting Strategies. One of the most essential aspects of revenue management is forecasting, which allows hoteliers to anticipate future demand and revenue, enabling necessary adjustments to be made. Within the hospitality industry, high-quality forecasting relies on accurate records being kept, including occupancy, room rates and revenue.

Search Engine Optimization (SEO). Search engines offer one of the single biggest opportunities for those operating in the hotel industry to attract customers, which makes SEO an important part of a robust revenue management strategy. Through SEO, hotel owners can improve the visibility of their website on search engine results pages [4]. Moreover, it is a good chance to attract those customers who are not specifically searching for this particular hotel, but who are searching for a hotel in the nearest location.

Appropriate Pricing Strategy. Those who are engaged in hotel industry should consider the best pricing strategy for their hotels, taking into account what they have to offer, what customers they are trying to attract, and what strategies their competitors are applying. A competitive pricing

strategy is good when a certain hotel owner has more to offer than his competitors do. In slow seasons or during quarantine restrictions, for example, a discount strategy is the best. Another option is the value-added approach, where rates are higher, but additional value is provided through extras and freebies.

Actually, there are many more revenue management strategies that are successfully applied in hotel industry, especially today, during the COVID-19 pandemic. But in this research we have only touched upon a few of them.

To sum up, it should be mentioned that a crucial part of running a hotel is revenue management. But in the COVID-19 era, it faced a unique set of challenges. The pandemic has forced people engaged in hotel industry to change their approach to techniques of increasing the market share. Hoteliers now need to think differently and to come up with creative solutions to their problems. Moreover, they need to explore and apply effective revenue management strategies to go ahead of their competitors.

References:

1. Cross, R. (1997). Revenue management: Hard-core tactics for market domination. New York: Broadway.
2. Kimes, S. E. & Wirtz, J. (2003). Has revenue management become acceptable? Findings from an international study on the perceived fairness of rate fences. *Journal of Service Research*, 6(2), pp. 125- 135.
3. Ivanov, S. (2014). *Hotel Revenue Management: From Theory to Practice*. Varna: Zangador, 204 p.
4. Revenue Management Strategies to Grow Your Hotel Business [Electronic resource] – Available at: <https://www.revfine.com/revenue-management-strategies-hotel-industry/>

Мрищук В. О., студентка

Науковий керівник:

викладач II категорії Ліпінська К. В.,

Фаховий коледж економіки і права

Вінницького кооперативного інституту

МІСЦЕ, У ЯКЕ ПРИХОДЯТЬ ЗА СМАКОМ

Розвиток ресторанного господарства є особливо актуальним на сучасному етапі, адже ресторанний бізнес відіграє важливу роль у житті людини та економіки країни в цілому.

На території України ресторанний бізнес розвивається достатньо швидкими темпами і у середньому щороку ресторанний фонд збільшується на 3-5%. У Вінниці ж, лише минулого року, свою роботу розпочало щонайменше 14 закладів, що також є невід'ємним показником перспективи розвитку ресторанного бізнесу на території міста Вінниці.

Але слід пам'ятати, що ринок надання послуг харчування своїм корінням сягає у глибину сторіч, як результат, виникає необхідність дослідити історію розвитку ресторанного господарства та механізму надання послуг для заснування в майбутньому економічно стійкої системи обслуговування. Тому, залишивши сьогоднішнє, ми вирушаємо у минуле, щоб зрозуміти специфіку надання послуг харчування.

Уявімо...Вінниця...Минуле століття...Будуються та розвиваються навчальні заклади, лікарні, крамниці, з'являються перші інституційні культури, а згодом набуває популярності серед вінничан та гостей з інших країн готельно-ресторанне господарство.

Попри те, що закладів харчування було не так багато, їх власники, зробили практично неможливе, одразу здобули прихильність не лише вінничан, а й гостей міста. Тому розглянемо найперспективніші з них.

За містом, у дубовому гаю біліє хатина – це кафе «Лісова сторожка». Заклад української національної кухні, гадаю, не варто перераховувати принади національної кухні: борщ, галушки та вареники, про них чули напевно усі, тим паче, що смак словами не

передати. Перейдемо до опису кафе: воно має власну пасіку, корівник, свинарню та копильню, а у сезон персонал такого незвичайного комплексу вирушає у ліс, що знаходиться зовсім поряд, збирати гриби та ягоди. Також солять огірки та помідори, квасять капусту та консервують компоти. Не для себе – для гостей. Тут це звичайна справа, тому що піклуються про широкий асортимент страв, їх якість, вишуканість та користь, піклуються, щоб гості йшли від них з чудовим настроєм та наміром повернутись знову [1].

Ресторан «Кельце», який названо іменем міста-побратима Польської Народної Республіки. Не лише його назва має польський відтінок, а й увесь заклад передає атмосферу цього міста. Доказом цього є меню польської кухні, меблі, посуд та навіть така дрібничка, як емблема у польському стилі на одязі офіціантів. Неймовірну роботу з оформлення закладу виконали майстри вінницьких виробничих майстерень Художнього фонду УРСР, які виготовили гобелени, панно й інші прикраси на тему польсько-радянської дружби.

У чотирьох залах і на веранді одночасно можуть розміститись до 600 відвідувачів, яких обслуговуватимуть близько 180 офіціантів, метроделів та інших працівників закладу. На першому поверсі розміщені чисельні виробничі цехи, на другому поверсі їдальня, молодіжне кафе, яке організовує тематичні вечори, зустрічі та вогники, літня веранда, яка здатна задовольнити смаки любителів солодощів, а як подарунок, відкриває неймовірний вигляд на «Вишеньку». На третьому поверсі розмістився ресторан з баром та банкетною залюю, де лунає музика та встановлений кольоровий музичний екран [2].

А який готельно-ресторанний комплекс став візитівкою міста Вінниця? Даю підказку: готель відкриває чудовий вигляд на річку Південний Буг, а просторий хол поєднує його з рестораном, у якому проводять зимові бали для студентів коледжів та випускні вечори. А згодом з'являється і казино, яке має вражаючий інтер'єр: стіни оздоблені червоним кольором, що чудово гармонує з не дуже яскравим освітленням. Впевнена, що усім одразу стало відомо, що мова йде про комплекс «Південний Буг», адже будівля znana серед вінничан, і не тільки, саме тут зупиняються гості з усього Радянського Союзу [3].

Також у Вінниці працює досить багато кафе різних типів: на будь-який стиль, вік, характер.

До найбільш атмосферних із них відносяться: «Кафе у Віктора» – заклад, який не залишить байдужими любителів смачної, ароматної та якісної кави, а також любителів експериментів зі смаком даного напою, адже саме у цьому закладі готують неймовірно смачну каву на піску, якій вдалось підкорити далеко не одне серце вінничан [4]. Наступна зупинка – кафе «Криниченька» та її неймовірні черги, незважаючи на будь-які умови, та відомою вона стала не через це. Молочні коктейлі та пиріжки з лівером – ось головні винуватці неймовірних черг [5]. Ще один із атмосферних закладів – це арт-кафе «Русский чай» [6]. Саме тут зосереджене місце збору творчих вінничан та молоді. Неймовірну атмосферу тут створюють гості, читаючи поезію, співаючи пісні чи просто проводячи час разом, але не обходиться і без вередливих сусідів, що часто невдоволені через гамір. Найпопулярнішим напоєм закладу сміло називають культовий напій «Надія» та вінницьке пиво.

Отже, повертаючись назад, у сьогоднішній день, та проаналізувавши діяльність ресторанного бізнесу в минулому, можна зробити висновок, що їх усіх об'єднувала спільна мета – зробити так, щоб гість пішов від них щасливим. І їх спільний девіз: «Ресторан – як місце, у яке приходять за смаком», є досить актуальним і на даному етапі розвитку ресторанного бізнесу не лише у Вінниці, а й у всьому світі.

Список використаних джерел:

1. Газета «33 канал», 1980 рік, 2 липня.
2. Газета «Вінницька правда», 1976 рік, 5 березня.
3. Газета «Комсомольське плем'я», 1990 рік, 17 листопада.
4. Газета «Демократична Україна», 1991 рік, 25 жовтня.
5. Газета «Вінничина», 1985 рік, 24 липня.
6. Газета «Спеціальний випуск. Вінницька газета», 1989 рік, 29 серпня.

СЕКЦІЯ 21. Політичні науки

Борщ Н.А., студентка

Науковий керівник:

професор кафедри туристичного бізнесу та країнознавства,

доктор економічних наук, доцент

Баранова В.В.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЗБРОЇ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Значні досягнення за останні десять років в області комп'ютерних, інформаційних і телекомунікаційних технологій зробили світ уразливим перед новою зброєю, можливо, більш небезпечною, ніж ядерна. У сучасній війні неможливо досягти поставлених цілей без постійного здійснення заходів інформаційної боротьби не тільки в ході, але ж ще задовго до її початку та після завершення. Тому фахівці виділяють як самостійний вид зброї – інформаційну зброю, яка розглядається як засіб ведення інформаційної боротьби.

Головною передумовою тенденції посилення інформаційного протиборства у військовому мистецтві стало зростання користувачів інформаційного продукту, а саме мережі Інтернет.

Рис. 1. Кількість користувачів мережею Інтернет за 2010-2020 роки, особи [6]

За рис. 1 можна побачити, що кількість користувачів Інтернету у світі за 10 років збільшилася вдвічі, і наразі складає вже більше 50% планети. Тож можна з впевненістю сказати, що кожен другий піддається впливу інформації.

Проте, поняття інформаційної війни з'явилося відносно недавно. В індустріально розвинених країнах світу в широкому обігу дане поняття з'явилося у другій половині 80-х років. Більш активно це поняття почало згадуватись уперше після проведення операції «Буря в пустелі» у 1991 р., де нові ІТ-технології вперше були використані як засіб ведення бойових дій [5].

Головний спосіб проведення інформаційної війни – використання інформаційної зброї.

Інформаційна зброя – це засоби знищення, перекручення або розкрадання інформаційних масивів, добування з них необхідної інформації після подолання систем

захисту, обмеження або заборони доступу до них законних користувачів, дезорганізації роботи технічних засобів, виведення з ладу телекомунікаційних мереж, комп'ютерних систем, всього високотехнологічного забезпечення життя суспільства і функціонування держави [1].

Інформаційну зброю від звичайних засобів уражень відрізняють такі ознаки:

- скритність – можливість досягати мети без видимої підготовки і оголошення війни;
- масштабність – можливість наносити непоправної шкоди, не визнаючи національних кордонів і суверенітету, без обмеження простору у всіх сферах життєдіяльності людини;
- універсальність – можливість багатоваріантного використання як військових, так і цивільних структур країни нападу проти військових і цивільних об'єктів країни поразки.

При цьому за своєю результативності інформаційна зброя порівнюється зі зброєю масового ураження.

Існує декілька класифікацій інформаційної зброї. Основною є за об'єктами впливу. Її можна поділити на два основних класи: інформаційно-технічну та інформаційно-психологічну. При інформаційно-технічній боротьбі головними об'єктами впливу і захисту є інформаційно-технічні системи (системи зв'язку, телекомунікаційні системи, радіоелектронні засоби і т. ін.). Інформаційно-психологічна зброя застосовується з метою руйнування тонких структур суспільства (мораль, традиції) та формування інформаційного колоніалізму активною стороною і може бути застосована загалом самостійно або у складі так званої організаційної зброї, яка є зброєю другого пріоритету.

Загальною проблемою у сфері забезпечення міжнародної і національної безпеки держави сьогодні є адекватне реагування політичного керівництва міжнародних організацій та держав на появу нових викликів і загроз у різних сферах життєдіяльності міжнародної спільноти. Добре відомо, що в процесі подальшої глобалізації і домінування інформаційної складової в структурі сучасної цивілізації істотно й невпинно ускладнюється зміст і характер війн. Все частіше проявляються кібератаки. Згідно з Global Cybersecurity Exposure Index 2020 найбільш схильними до отримання кібератак є такі малорозвинені держави, як Афганістан, М'янма, Ефіопія. Натомість найбезпечнішими у кіберпросторі є Фінляндія, Данія, Люксембург. Україна займає 50 позицію із 85 країн даного рейтингу [4].

В епоху інформаційної революції руйнуються практично всі традиційні «імперативи» «класичної» геополітики. Сучасний світовий простір все важче характеризувати як «міждержавний» – з погляду його розподілу, принципів функціонування суспільних спільнот, викликів сучасному етапу всесвітньої історії. Представники одного з нових напрямів у політичній науці – соціології міжнародних відносин – звертають увагу на те, що сьогодні три головні засади, на яких базувалися класичні уявлення про міжнародні відносини, а саме територія, суверенітет, безпека, не можуть більше вважатися адекватною новим реаліям. Феномен масової міграції людей, потоків капіталів, циркуляція ідей, деградація навколишнього середовища, розповсюдження зброї масового знищення девальвують звичні уявлення про безпеку й державу, національні інтереси і політичні пріоритети. Базовими факторами суспільного розвитку є інформаційно-комунікативні, тобто інтелектуальні, а провідною системою сучасної економіки – сфера переробки, передачі та використання знань. Унаслідок цього встановлюється новий вид суспільних відносин – інформаційні, які трактуються як базисні, такі, що детермінують інші суспільні відносини [5, с. 430].

Останні роки продемонстрували чітку залежність процесів стабілізації або дестабілізації сучасних держав від якості функціонування їх інформаційних інфраструктур. Оскільки здійснення інформаційного впливу на супротивника є одночасним з веденням перших традиційних війн, не можна вести мову про те, що з використанням інформаційної зброї традиційна війна стає інформаційною.

На сьогоднішній день інформаційна зброя є єдиною ефективною зброєю, яка в умовах науково-технічного прогресу здатна призвести одну з протидіючих сторін до перемоги, в той

час, як застосування арсеналу сучасної традиційної зброї в глобальному або відносно глобальному конфлікті здатне призвести до знищення всіх учасників протистояння або, принаймні, до непоправних втрат в структурі національної безпеки, економіки та інших важливих сферах життєдіяльності конфліктуючих сторін такою мірою, що жодна з них не зможе скористатися результатами перемоги. Проте її впровадження вимагає передусім наявності висококваліфікованих кадрів та значних фінансових і матеріальних ресурсів. На сьогодні, вже десятки країн планують і здійснюють різноманітні інформаційні операції, а сумарні витрати на розробки в галузі інформаційної зброї в світі складають мільярди доларів на рік.

За оцінками експертів інформаційна зброя є одною з головних загроз не тільки інформаційній, але й національній безпеці держави взагалі. Використання інформаційної зброї змушує звертатися до асиметричних видів інформаційного впливу, тобто ефективну у довготривалому плані стратегію захисту від інформаційно-психологічних операцій може бути лише «стратегія гнучкого реагування на асиметричній основі».

Список використаних джерел:

1. Баранова В.В. Ризики валютного ринку в оцінці економічної безпеки народного господарства (дані вейвлет аналізу) // Науковий журнал «Вісник Одеського національного університету» – 2019. – Том 24. – Вип. 1 (74). – С. 137-141.
2. Васильев А. Д., Подсохин Ф. Е.. Информационная война: лингвистический аспект. Политическая лингвистика. 2016. № 2 (56). С. 10-16
3. Пригожин А. И. Особенности четвертой мировой войны. Вестник Московского университета. Сер. 18. Социология и политология. 2004. № 3. С. 60.
4. Рейтинг Стран / Подверженность Киберугрозам 2020 | 10Guards. 10Guards | Cybersecurity Services (Advisory/Ethical Hacking). URL: <https://bitly.su/1hH1sE>
5. Шевченко М. М. Парадигми міжнародних відносин. Енциклопедія державного управління: у 8 т. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; К. : НАДУ, 2011. С. 430–431.
6. ITU-D ICT Statistics. ITU. URL: <https://bitly.su/CavLc>

Шапарєва Н.І., магістр

Науковий керівник:

кандидат філософських наук, доцент

Конотопенко О.П.

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Прагнення України до членства у ЄС та подальше становлення як правової держави неможливі без розвитку територіальних громад. Цей тезис можна підтвердити ст. 1 Конституції, де Україна позиціонується як суверенна, незалежна, демократична та соціально-правова держава [6]. Місцеве самоврядування є ключовим елементом, який забезпечує механізм функціонування демократії та права держави, оскільки на рівні територіальних громад формуються основи громадянського суспільства, закладається підґрунтя соціального, економічного та культурного розвитку країни.

Проаналізуємо загальні постулати нормативно правового регулювання місцевого самоврядування в Україні. Початковим кроком до формування власної моделі місцевого самоврядування в незалежній Україні став, ухвалений Верховною Радою УРСР Закон «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування» від 7.12.1990

року [4]. Даний нормативно-правовий акт започаткував розвиток системи місцевого самоврядування та дав йому визначення: «Місцеве самоврядування в Україні – територіальна самоорганізація громадян для самостійного вирішення безпосередньо або через державні і громадські органи, які вони обирають, усіх питань місцевого життя, виходячи з інтересів населення, на основі законів Української РСР та власної фінансово-економічної бази». Також визначив порядок формування, функції, компетенцію сільських, селищних і міських рад народних депутатів та їх органів, організацію роботи виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради народних депутатів та визначив базові принципи функціонування місцевого самоврядування в Україні. Загалом вищезазначений Закон дозволив перейти від командно-адміністративної системи організації влади, що була притаманна радянській моделі, до демократичної децентралізованої системи.

Наступним кроком становлення місцевого самоврядування в Україні, було прийняття закону України «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» від 26.03.1992 року, як нова редакція Закону Української РСР «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування». В ньому, зокрема, було закріплено місцеве та регіональне самоврядування як основи демократичного устрою влади в Україні. По суті, даний закон повністю скасовував радянську модель територіальної організації влади [4].

28 червня 1996 року в історії розвитку самоврядування незалежної України відбулася важлива подія – прийняття Конституції України [6]. Ключовими нормами, які в подальшому вплинули на організацію місцевого самоврядування було визначено наступне:

- в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування (ст. 7).
- носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (ст. 5).
- місцевому самоврядуванню в присвячено окремий 11 Розділ, у якому закріплюються поняття, основні принципи та система [6].

З прийняттям Конституції України місцеве самоврядування стало однією із важливих засад конституційного ладу в Україні. Остаточо було розмежовано функції місцевої виконавчої влади і місцевого самоврядування.

На основі Конституції 21.05.1997 року було прийнято Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [5], який визначив систему та гарантії місцевого самоврядування, правовий статус, основи організації та діяльності і відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Важливим кроком у наближенні організації системи місцевого самоврядування до вимог ЄС, стало підписання та ратифікація Україною у 1997 році Європейської хартії місцевого самоврядування. У даному документі узагальнено європейський досвід, що містить норми, які гарантують правову, адміністративну і фінансову автономність територіальних громад та їх органів та підкреслюється роль місцевого самоврядування в управлінні державою і суспільством [3]. Хартія ратифікована Законом України «Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування» від 15 липня 1997 р. без будь-яких застережень. Слід зазначити, що більшість положень чинної Конституції України ґрунтується на положеннях Хартії, які об'єктивно і закономірно відповідають європейському вибору України [1].

Наступним етапом у забезпеченні конституційно-правового регулювання місцевого самоврядування в Україні стало прийняття законів, які націлені на урегулювання процесу формування складу органів місцевого самоврядування. Зокрема це Закон «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 14.01.1998 року. Він втратив чинність із прийняттям наступного Закону «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 06.04.2004 року, котрий також втратив чинність на підставі Закону «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських

голів» від 10.07.2010 року. Даний нормативно-правовий акт також втратив чинність із прийняттям Закону «Про місцеві вибори» від 14.07.2015 року. Остаточним нормативним актом на даний час, який регламентує гарантії права громадян на участь у виборах, регулює підготовку та проведення виборів Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, сільських, селищних, міських, районних у містах рад, сільських, селищних, міських голів став Виборчий Кодекс України від 19.12.2019 року [2].

Важливим для розвитку місцевого самоврядування стало визначення статусу посадових осіб та депутатів місцевих рад прийняттям Законів «Про статус депутатів місцевих рад» від 11.07.2002 року та «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 07.06.2001 року. Закони, якими врегульовано засади організації взаємовідносин органів місцевого самоврядування між собою, органами державної влади та громадськими організаціями: «Про звернення громадян» від 02.10.1996 року, «Про місцеві державні адміністрації» від 09.09.1999 року, «Про органи самоорганізації населення» від 11.07.2001 року, «Про асоціації органів місцевого самоврядування» від 16.04.2009 року [1].

Правове регулювання специфічних питань місцевого самоврядування в регіонах України зі спеціальним статусом здійснюють Закони України «Про столицю України – місто-герой Київ» від 15.01.1999 року та «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 року та Конституція АРК, затверджена Законом України від 23.12.1998 року [10].

Прогресуючі процеси демократизації суспільства викликали необхідність реформувати сформовану за роки незалежності систему місцевого самоврядування. Так, 1 квітня 2014 року Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [8]. Документ, визначив план заходів щодо проведення децентралізації влади в Україні. Для реалізації положень Концепції, було сформоване підґрунтя, прийняттям ряду нових Законів України: «Про співробітництво територіальних громад» від 17.06.2014 року, «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 року, «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 року, «Про місцеві вибори» від 14.07.2015 року. Окрім цього 28 грудня 2014 року Верховна рада ухвалила зміни до Податкового та Бюджетного кодексів України, якими здійснено перший етап бюджетної децентралізації, а 31 серпня 2015 року схвалила зміни до Конституції щодо децентралізації влади [10-11].

12 червня 2020 року Уряд затвердив новий адміністративно-територіальний устрій базового рівня. Відповідно до розпоряджень Кабінету Міністрів, в Україні сформовано 1469 територіальних громад, які покриватимуть усю територію країни. 17 липня 2020 року Верховна Рада України прийняла Постанову № 3650 «Про утворення та ліквідацію районів». Згідно з документом, тепер в Україні 136 районів. Старі 490 районів парламент ліквідував. 15 липня 2020 року Верховна Рада України прийняла постанову 3809 про призначення чергових місцевих виборів на 25 жовтня 2020 року. 16 липня Верховна Рада України прийняла зміни до виборчого законодавства. 25 жовтня 2020 року пройшли місцеві вибори на новій територіальній основі громад і районів. Усе це створює стійке підґрунтя для наступних кроків реформи місцевого самоврядування, а також сприяє прискоренню реформ у сфері охорони здоров'я, освіти, культури, соціальних послуг, енергоефективності та інших секторах [9].

Отже, еволюцію конституційно-правового регулювання місцевого самоврядування в Україні можна узагальнити у чотири послідовних етапи:

I етап (1990–1996 рр). Це початковий етап правового закріплення місцевого самоврядування в Україні. Характеризується утвердженням правових актів, які визначали органи місцевого самоврядування підзвітними місцевим державними адміністраціям. Прийняття Конституції України в 1996 році, дозволило розділити повноваження органів місцевого самоврядування та місцевої виконавчої влади.

II етап (1997–2010 рр). Етап активного законотворчого періоду, які забезпечили становлення місцевого самоврядування, відповідно положенням Конституції України.

III етап (2011–2018 рр). Етап правового становлення місцевого самоврядування відповідно Концепції реформування місцевого самоврядування Відбулась реалізація територіальної організації влади в країні.

IV етап (з 2019 р. і до сьогодні). Етап активної децентралізації в Україні. У 2022 році очікується внесення зміни до Конституції щодо децентралізації, які необхідні для подальшого просування реформи та її завершення.

Список використаних джерел:

1. Бабиц В. А., Сидорчук В. О. Адміністративно-правове регулювання децентралізації місцевого самоврядування в Україні. Молодий вчений. 2017. № 3. С. 533-536.
2. Виборчий Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20/ed20210801#Text>
3. Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
4. Закон «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-12#Text>
5. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97вр#Text>
6. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96вр#Text>
7. Конституція УРСР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#Text>
8. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-80#n8>
9. Офіційний веб-сайт Головного інформаційного порталу реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. URL: <https://decentralization.gov.ua>
10. Панова І. Ю. Становлення правового регулювання місцевого самоврядування в незалежній Україні. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Юридичні науки. 2018. № 5. С. 27-32.
11. Правдюк А. Л. Конституційно-правове регулювання місцевого самоврядування в Україні. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2017. № 9. С. 135-147

Луганська Д.Р.

студентка 4 курсу

Науковий керівник:

*професор кафедри туристичного бізнесу та країнознавства,
доктор економічних наук, доцент*

Баранова В.В.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ КІБЕРБЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Нові виклики щодо захисту інформації виникли у зв'язку із все більшим переходом світу до інформаційного суспільства. Не виключенням є і Україна. актуальним питанням в останні роки стало забезпечення захисту інформації, що знаходиться на електронних технічних пристроях, а також особистих даних в Інтернеті.

З настанням гібридної війни з Росією, де не останню чергу займає саме інформаційний майданчик, що став ще одною площиною для військових дій, захистити інформацію, що часто стає мішенню кібератак з боку зовнішньої розвідки Росії та інших кіберзлочинців стало однією з важливих питань на порядку денному [3].

До того ж у 2017 р. в Україні трапилась усім відома глобальна атака вірусу під назвою «Ретуа», що блокувала усю інформацію на персональних комп'ютерах та вимагала грошовий

викуп. Цієї атаки зазнали українські банки, зокрема, Ощадбанк, Харківський аеропорт, бухгалтерські програми, що використовуються податковою інспекцією, Чорнобильська АЕС та інші підприємства країни. Тому захистити критично важливі об'єкти інфраструктури України на майбутнє є надважливо.

На міжнародному рівні країнами членами Ради безпеки підписана «Конвенція про кіберзлочинність». В Україні ж ця сфера регулюється Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 2017 р. У цьому законі зазначено, що відповідальність за кібербезпеку у нашій країні несуть Президент України, який є очільником РНБО, Національний координаційний центр кібербезпеки як робочий орган РНБО, Кабінет Міністрів України, Національна поліція, Служба Безпеки України, Міністерство оборони та Національний банк України [1].

Проте у реальності, як вказує фахівець з інформаційної безпеки, співзасновник громадської організації «Український Кіберальянс», Віктор Корсун: «Повноваження усіх органів розпорошені. В результаті – або ніхто не відповідає за певні питання, або, навпаки, органи починають конкурувати між собою» [4].

До того ж достатньо показовими є статистичні дані здійснених кібератак в Україні за 2020 р. (рис. 1).

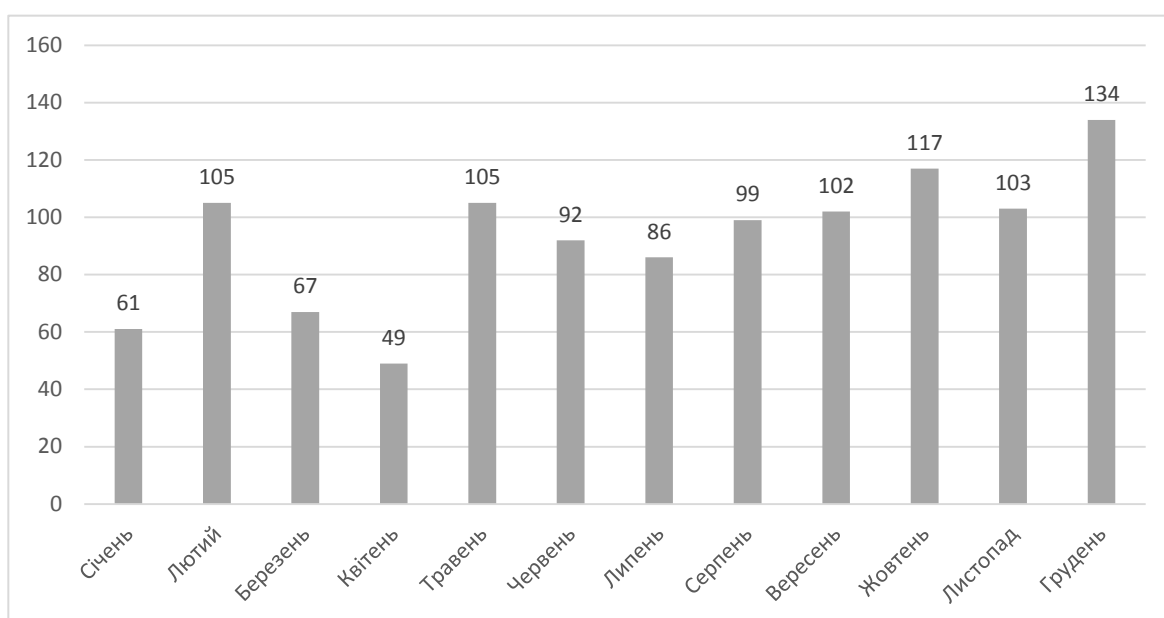

Рис. 1. Кількість кібератак у 2020 році [6]

За рис. 1. ми можемо простежити, що збільшення кібератак спостерігається саме з появою COVID-19, тому що масова захворюваність спонукає підприємства до переходу на дистанційну роботу, а обмін інформацією відбувається саме за допомогою технологій спілкування онлайн, що і робило захоплення конфіденційної інформації легкою здобиччю для злочинців.

З 2020 р. Україна розпочала реформу сфери кіберзахисту. У серпні 2021 р. Указом Президента України була затверджена «Стратегія кібербезпеки України», головною метою якого є підвищити рівня захисту України від здійснення кіберзлочинів [2].

Одним з департаментів Національної поліції України є Кіберполіція, що забезпечує запобігання та розкриття злочинів пов'язаних з кіберзлочинністю. Проте, як показує практика, їх діяльність не надто ефективна. Тому що держава не може запропонувати їм достойну заробітну платню, через що відбувається відтік дійсно кваліфікованих кадрів.

Наразі в Україні діє Кіберальянс, це недержавна спільнота кіберактивістів зі всієї України, і як вони самі визначають, їх їхня мета – захищати Україну від Російської Федерації у війні, а також вказувати на недоліки в захисті державних систем. Окрім спеціальних

операцій, що стосуються гібридної війни з Росією, вони займаються тим, що хакають сайти, бази даних чи комп'ютери держустанов, що привернути увагу влади, наскільки незахищеними є ці дані, що зрештою викликає питання, наскільки законні їхні дії та напружують їх стосунки з поліцією [5]. Також дуже важливо розуміти, що ціллю кібератаки може бути не лише держпідприємство чи приватна компанія, а й проста особа, тому кожен має захистити самого себе та свої дані від кіберзлочинців, це насамперед не переходити за сумнівними посиланнями, використовувати складні паролі, регулярно робити резервну копію інформації, що знаходиться на електронних носіях, а також користуватися антивірусом [4].

Отже, кількість кіберзлочинів з кожним роком лише зростає, а от ступінь захищеності України від них все ще викликає багато запитання, особливо з огляду на показові зломи українських держустанов Кіберальянсом. Очевидно, що наша система кіберполіції, їхнє обладнання та підвищення кваліфікації кадрів є необхідним, тому великі ставки робляться на нещодавно прийняту «Стратегію кібербезпеки України».

Список використаних джерел:

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення 07.11.2021).
2. Стратегія кібербезпеки України: Закон України від 26 серпня 2021 року № 447/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013> (дата звернення 07.11.2021).
3. Інтерв'ю із головою Держспецзв'язку Юрієм Щиголем. АрміяInform. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/06/90-kiberatak-v-ukrayini-povyazani-z-rf-i-hakerskymy-grupamy-yaki-finansuye-rosijska-vlada-golova-derzhspeczzv'yazku/> (дата звернення 05.11.2021).
4. Кібератака по США пробила захист державних мереж. А Україна до нової загрози готова? Інформаційна платформа іномовлення України «Укрінформ». 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3157559-kiberataka-po-ssa-probila-zahist-derzavnih-merez-a-ukraina-do-novoi-zagrozi-gotova.html> (дата звернення 05.11.2021).
5. Козлюк С. Український кіберальянс: «Держструктурам не варто лишати двері для хакерів прочиненими». Український тиждень. 2017. URL: <https://tyzhden.ua/Society/204857> (дата звернення 05.11.2021).
6. Медведская Н. Статистика по кибербезопасности за 2020 год. 2020. URL: <https://10guards.com/ru/articles/2020-cybersecurity-statistics/> (дата звернення 05.11.2021).
7. Баранова В.В. Сутність економічної безпеки національного господарства та її характеристики // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». – 2018. – Вип. 21 (2). – С. 147-152.

СЕКЦІЯ 22. Філологічні науки

Зленко А. О., магістр

Науковий керівник:

д.філол.н., професор кафедри української мови і літератури

Беценко Т. П.

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ПОЕТИКА МІСЬКОГО ПРОСТОРУ В ХУДОЖНІЙ МОВОДІЙНОСТІ В. ГОЛОБОРОДЬКА

В. Голобородько – митець з непізнаним поетичним світом. У художньому дискурсі письменника чільне місце посідають просторові поняття. Митець відтворюючи реальний

простір, разом із тим формує певний художній простір. Невід'ємним елементом українського простору в поезії Голобородька постає художній образ міста. На нашу думку, пізнання специфіки репрезентації художнього простору у творчості письменника слугуватиме джерелом осягнення поетичної мови як своєрідної знакової системи.

Художній простір, реалізований у поетичній творчості митця, був предметом наукових спостережень М. Шленової.

Метою розвідки є описати специфіку репрезентації простору міста у поезії Василя Голобородька.

Проблема мовного вираження простору в українській поезії є складною. У сучасному тлумачному словнику термін «**простір**» має принаймні п'ять основних визначень: 1) одна з основних об'єктивних форм існування матерії, яка характеризується протяжністю та обсягом; 2) необмежена протяжність (в усіх вимірах, напрямках); тривимірна протяжність над землею; 3) вільний, великий обшир; просторінь; 4) відсутність яких-небудь обмежень, перешкод у чомусь; воля; 5) абстрактна множина з аксіоматично заданою певною структурою, в якій розвивається та чи інша математична теорія [3].

Місто у поетичній картині світу В. Голобородька набуває символічного значення, несучи в собі ознаки національного, духовного буття українського народу і Донбасу зокрема.

А. Степанова стверджує: *«місто як суб'єкт переходу становить самоцінний та самодостатній простір, у якому відбувається зміна соціальних формацій, культурних парадигм, типів культурної свідомості, продукованих та сформованих естетичної думкою»* [7]. До такого простору вдається і Голобородько, кардинально розширюючи межі. Письменник активізує велику кількість топонімів, які, будучи найбільш чіткими та конкретними маркерами художнього простору, посідають чільне місце у системі поезики митця.

Знак-символ «*місто*» за академічним тлумачним словником означає *«великий населений пункт; адміністративний, промисловий, торговий і культурний центр»* [6]. Міський простір у В. Голобородька охоплює *міста, будинки, готелі, бульвари, вулиці, набережні, автомобілі, трамваї, асфальт, тротуар, парк* тощо.

Простір міста у віршах Голобородька передусім визначається як спосіб передачі загальнолюдських цінностей, а також філософського осягнення світу, подієвих реалій та пошуку сенсу життя: *Розмірковую, що добре було б, / коли б мою батьківщиною / був Дніпропетровськ / і я там проживав, – / звідти рівно стільки ж їхати до Києва, / як і до того місця, де я живу тепер / і де я народився* [2].

Митець активно послуговується топонімами – **назвами українських міст**: *Чигирин, Київ, Донецьк, Макіївка, Харків, Львів, Дніпропетровськ, Полтава* топонімами – **назвами закордонних топооб'єктів**: *Воркута, Прага, Урал, Тбілісі, Баку, Париж*. В одному вірші може згадати декілька міст та їх особливих «візитівок» - найменування базарів: *Шукаю своєї належності до світу / у квіткарях Бесарабки у Києві, / на Критому базарі у Донецькому, / на автовокзалі у Києві* [2]. Урбаноніми конкретизують ті чи інші явища, пояснюють події, надають зображуваному символічного значення, орієнтують на пошук себе, сприятливого та «ідеального» місця на землі. *...коли літак твій до Парижа вже відлетів.* («Вдруге в Парижі»).

У поезії: *Я от завтра повертаюся до Києва, / в десять тридцять поїзд мій виходить, / в п'ятому вагоні їду я, / місце двадцять п'яте* [5, 145] згадано ойконім Київ. Київ – столиця України, одне з найбільших міст Європи, також одне з найдревніших міст Східної Європи, символізує початок, зародження, культуру, міць і звитяги українського народу. Це своєрідний символ і оберіг українського народу.

Інший приклад: *Той глечик, як українка з Полтавщини / – маляр не байдужий – розібратися хоче* [5, 101]. Полтавщина асоціативно співвіднесена з видатними літераторами, насамперед І. Котляревським, П. Мирним та І. Н. Левицьким.

Особливої ваги набувають топоніми на позначення рідних місць поета: *Іван проорав аж від Макіївки додому/ а той кричить ходімо їсти* [5, 114]. *Макіївка* – місто в Донецькій області. Автор використовує топонім для позначення великої відстані.

Митець може не подавати назви міста, не вказувати на те, що описує місто, лише зображувати його «атрибути». Наприклад: *Піду в кіно і на танці,/ піду під вікнами високих будинків,/ піду до крамниці дитячих іграшок,/ але ніде нікого не знайду* («У цьому місті я відчуваю, що когось немає»). У поезії письменник максимально розширює макропростір міста: **телефонна будка, під'їзди, квартири, громадські установи, крамниці, метро**.

Отже, мовний образ міста займає чільне місце в просторовій організації художнього світу майстра. Значну роль у організації художнього локусу відіграють топоніми, які своєрідними знаками-символами, маркерами національного буття.

Список використаних джерел :

1. Беценко Т. П. Поетичний мовосвіт Василя Голобородька: прикмети ідіостилю. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2017. № 31 том 1. 5 с.
2. Василь Голобородько «Летюче віконце. Вибрані поезії». Видавництво «Український письменник». Київ, 2005. 463 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови за ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
4. Венжинович Н. Простір і час в українській фразеології: лінгвокультурологічний аспект. 2016. С. 423–428
5. Голобородько В. І. Ікар на метеликових крилах: Вірші. Київ. Молодь, 1990. 160 с.
6. Словник української мови в 11-и т. Т. 8 Київ : Наукова думка, 1977. 927 с.
7. Степанова А. Місто на межах: естетичні грані образу в літературі перехідних епох. URL: http://www.nbug.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apsf_lil/2009_22/stepanova.pdf

Yanovskiy V.V.
Ivanchenko L.V., research supervisor
Kremenchuk Flight college

THE IMPORTANCE OF LEARNING ENGLISH IN MY FUTURE PROFESSION

What are the main reasons for choosing your future profession? First of all it should seem interesting to you. An exciting job that you really like is an important component of happiness in life. Then you should consider the problem of earning a living. The most fascinating job will bring no satisfaction if you starve. And there is the very up-to-date problem of unemployment: you should choose a profession which will produce a job.

In the modern world, international cooperation in different areas of human activity is very important. Science and engineering is one of specific fields where international ties between specialists increasingly widen and involve people from different countries. Often engineering problems are solved by international teams. To communicate, specialists should possess one or the other common language. For contacts in a specific field engineers should be able to discuss questions in the relevant problem domain. Taking into account very wide range of existing engineering activities and the fact that engineering problems understanding requires special professional education in the appropriate area, every engineer should manage his languages.

In most cases knowledge of English and English professional terminology in the due field of science and engineering is everything what is needed to participate in an international professional team or discuss professional tasks with specialists all over the world. Speaking English allows you to broaden your world, from job opportunities to the ability to relate to people from every country.

If you are a student, or just eager to learn, to understand English is almost mandatory since many publications are in English. English is not hard to learn, compared to many other foreign languages. You'll be in a much stronger position to apply for jobs overseas if you've reached a good level of fluency in English.

Many countries around the world speak English. It is often the nominated language to use in many spheres such as aviation. Therefore, learning English gives you the skills necessary to move on in your career that requires English to work. You could get ahead of other candidates when you are applying for a new job or a promotion by being good in English. Speaking English opens up a wide range of new opportunities in your career and in your personal life. Showing you have learned a foreign language like English will show employers that you are dedicated and have a work ethic. It also shows you are a hard-working person. Employers look for people like this.

As I am a student of Kremenchuk Flight college I study professional English because it plays a vital role in my future profession. I know that when companies hire their profession staff they look for people who is good in English. In my case, knowing English can get you abroad.

My future speciality is avionics technician. I need to know all the technician terminology to be able to work not only in our country but also abroad. I will have many duties.

An avionics technician handles electronic components of an aircraft or spacecraft. These talented professionals are involved in the development of new avionics systems, also they are involved in installation, repair, adjustment, and routine maintenance of existing systems. Training for avionics technicians is available at special universities and training schools.

Many of aviation-related industries employ avionics technicians. Commercial airlines are very interested in my profession, relying on avionics technicians to keep their aircraft safe. The military also employs a larger number of these professionals, as do airfields and private aviation companies. People who are interested in working on the future of avionics can find job within these companies.

One of the most vital parts of the job for an avionics technician is preventative care and maintenance. Technicians keep logs for the aircraft they work on, creating detailed reports about maintenance which are used to schedule new maintenance sessions. During maintenance, they use professional imaging and diagnostic equipment to look for problems, they repair or replace components as needed, install replacement parts, and perform routine checks and tests. Avionics technician ensures that and aircraft is so well maintained that it will never develops any problems

Repair is also an important component of a job. When a pilot reports a problem with any part of an aircraft's electronics, such as the navigation or radio a future avionics technician will look at the aircraft to determine the problem and they will begin to adjust, repair. The technician will also view the maintenance records to find any signs of maintenance lapses or potential problems which were observed during earlier maintenance sessions.

A good avionics technician has a deep interest in electronics systems. These technicians are important to the safety of aircraft from two-seater personal planes for recreation to the jumbo jets used to move people and cargo all over the world, and every aspect of their job is important. It is critical to be able to identify abnormalities and issues which may become problems during the operation of an helicopter, and to keep up with the latest equipment, information and technology in the field. Some avionics technicians go on to become avionics engineers, receiving a higher level of training and certification.

At last I want to tell you that to achieve success in my professional life is impossible without knowing a foreign language, as for example English.

If you want to be a good specialist in any field you need English to receive new information on your speciality. That's why I am very happy that I know English a little and I am going to learn it way more better in my future years.

Literature:

- Emery Henry, Roberts Andy. Aviation English
- Good Reasons to Learn a Foreign Language, [http:// www.onlinecollege.org](http://www.onlinecollege.org)

- Great Reasons to Learn a Foreign Language, [http:// www.pickthebrain.com](http://www.pickthebrain.com)
- Hammer-Merle, Lynn, Marcheteau, Michel (2000) Engleza americană, Teora.
- Lescanne, Dominique, Mason, Christopher (2008) Engleza practică, Niculescu. 5. Personal Benefits of Foreign Language Study, www.wiki.answers.com
- Peters, Jo-Ann, Ravier, Jean-Mishel (2009) Let's Learn English, Teora.
- Reason to Learn English, <http://www.exploringabroad.com>
- Reasons Why Learning English is Important, [http:// www.ezinearticles.com](http://www.ezinearticles.com)
- The Importance of Learning a Foreign Language, www.associatedcontent.com
- Why Should I Learn English?, <http://www.omniglot.com>.

Березос Д. В., бакалавр

Науковий керівник:

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови і літератури

Беценко Т. П.

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

ВИХОВАННЯ ЛЮБОВІ ДО РІДНОЇ МОВИ У ПЕРШОКЛАСНИКІВ

«Мова – духовне багатство народу»

В. О. Сухомлинський

Світ для дитини, немов казка, яку вони пізнають завдяки слову. Образ рідного слова приходить до немовляти у змісті народних казок, пісень та маминих колискових. Дитина з кожним днем чує сотні нових слів і її знання зі словесності ширшають, неначе струмочок, що згодом розливається могутньою рікою. І слово до слова – складається мова. Виховання любові до рідної мови починається ще з малечку і продовжується протягом всього життя. [5]

Звертаючись до реформи шкільництва Міністерства освіти та науки «Нова українська школа», серед пріоритетних напрямків виділяють патріотичне виховання, а саме виховання національно-мовної особистості, яка на належному рівні має володіти рідною мовою, як засобом комунікації, розвитку і самовираження. [2]

З початком шкільного життя найвагомішим підручником для першокласників стає Буквар. Адже завдяки йому юні учні навчаються грамоти та отримують уявлення про навколишній світ. Для вчителя ж Буквар є інструментом, завдяки якому він не лише навчає дітей, а й прищеплює любов до рідної мови.

Добір художніх та навчальних текстів, тем для розігрування діалогів, застосування тематичних груп слів та висловлювань, в яких прослідковуються особливості духовної культури України, його національного характеру передбачено соціокультурною лінією Державного стандарту. [3]

Виховання любові до рідної мови також прослідковується в інтегрованому курсі Мистецтво. Першокласники освоюють даний курс завдяки почуттям, уявленням та асоціаціям. У процесі перетворення сенсорної інформації, осмислення художнього чи музичного твору учні набувають духовно-практичного досвіду. Таким чином відбувається патріотичне виховання, а отже і виховання любові до рідної мови. [1]

Також, якщо звернутися до інтегрованого курсу Я досліджую світ, то можна впевнено сказати, що вихованню любові до рідного слова приділяється немало уваги. Беручи для аналізу підручник за О. В. Волощенко, можна прослідкувати, що книга створена для дітей шестирічного віку, наповнена безліччю цікавих завдань, таких як: історій-малюнків, на яких діти пізнають себе та навколишній світ; складають розповіді за сюжетними картинками; комікси морально-етичної тематики та ін. Всі ці завдання повною мірою реалізують цілі мовно-літературної та громадянської освітньої галузі. [4]

Роблячи висновки хочемо наголосити, що тільки за умови виховання у дітей любові до рідної мови, розвитку дбайливого ставлення до неї, ми можемо збудувати процвітаючу державу. І саме тому, необхідно виховувати палких патріотів з малечку та плідно працювати з перших днів навчання.

Список використаних джерел:

1. Калініченко О. В., Аристова Л. С. Мистецтво: підруч. інтегрованого курсу для 1 кл. закладів загальної середньої освіти. К.: Видавничий дім «Освіта», 2018. 128 с. 4.
2. Концепція загальної і середньої освіти (12-річна школа) // Педагогічна газета. – 2002. – № 1(91). – С. 4 – 6
3. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1–4 класи. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2012. – 392 с.
4. Підручник "Я досліджую світ" для 1 класу [Електронний ресурс]. Режим доступу:<https://svitdovkola.org/books/ik1>
5. Прищеплюємо любов до рідної мови [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zhgazeta.wixsite.com/zhgazeta/singlepost/2015/11/10/%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%89%D0%B5%D0%BF%D0>

Бартишев Д. М., здобувач освіти
Науковий керівник:
викладач-методист
Банецька Т. В.

Мелітопольський промислово економічний фаховий коледж

СКЛАДНОСТІ РОЗУМІННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОГО ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО ТЕКСТУ

Потік інформації стрімко збільшується з кожним днем, і здобувачам освіти у майбутньому неминуче доведеться зіткнутися з необхідністю інтенсивного використання іноземної мови у професійній діяльності. Крім того, зростаючі ділові та культурні зв'язки із зарубіжними країнами вимагають, щоб сучасні фахівці володіли компетентністю у читання документів, що супроводжують імпорту продукцію та послуги, могли самостійно здійснювати інформаційний обмін з іноземними діловими партнерами. Наведені обставини роблять актуальним розвиток навичок роботи з професійно-орієнтованими текстами у процесі навчання студентів іноземним мовам. Переклад текстів технічної тематики справа досить складна. Насичені вузькоспеціальною термінологією, науково-технічні тексти потребують не лише доброго рівня знань граматики і лексики мови, але й володіння основами знань у професійній галузі.

Актуальність наукової роботи зумовлена потребою дослідження особливостей англо-українського перекладу термінологічних одиниць на матеріалі науково-технічних текстів галузі знань Механічна інженерія, спеціальності Галузеве машинобудування. Джерелом фактичного матеріалу слугував англomовний текст статті «Applications of CNC Machines. Types of CNC Machining Center. • Tri-State Fabricators» із міжнародного наукового інтернет видання [<https://tristatefabricators.com/applications-of-cnc-machines-types-of-cnc-machining-center/>].

Як справедливо зазначає дослідниця Л. Вілль, для тлумачення значення окремо взятої лексеми перекладач «виконує роль двомовного словника й пригадує свої знання про співвідношення певних лексичних одиниць, яке було встановлено іншими людьми й закріпилося в конкретній дискурсивній спільноті» [3, с. 22].

Отже, специфікою науково-технічного перекладу є максимально точне відтворення змісту тексту оригіналу за допомогою правильного вибору відповідників термінів та інших

лексичних одиниць у мові перекладу.

Оскільки обрана нами наукова стаття стосується машинобудування, найбільш частотним терміном є «machine», який вжито 24 рази. Згідно зі словником термін machine має чотири варіанти перекладу: верстат, механізм, машина, снаряд. Оскільки текст описує роботу верстату з ЧПУ, то в цьому випадку оптимальним буде термін верстат: A CNC machine is a motorized maneuverable tool and often a motorized maneuverable platform, which are both controlled by a computer, according to specific input instructions. Верстат з ЧПУ – це моторизований маневрений інструмент і часто моторизована маневрена платформа, які керуються комп'ютером відповідно до конкретних інструкцій.

У тексті статті термін machine переважно сполучається з іншими словами або термінами, які уточнюють його значення, указують на його характеристики, утворюючи з ними дво- або трикомпонентні термінологічні одиниці. Вони вважаються найбільш інформативними, оскільки з їх допомогою можна описати важливі ознаки поняття. Для правильного перекладу таких термінологічних одиниць необхідно спочатку розпізнати складений термін у тексті та визначити його межі, тобто які саме слова належать до його складу, потім визначити основне слово, від якого починатиметься переклад. Термін machine є частиною термінологічних одиниць, які за структурою поділяються на такі:

1) іменник + іменник (N1+N2): machine control – керування машиною, machine tools-верстати;

2) прикметник + іменник (Adj+N): a particular machine – конкретна машина, modern machines – сучасні машини, milling machine – фрезерний верстат.

У науково-технічних текстах часто уживають аббревіатури, що позначають різноманітні поняття: CNC, CAD, CAM, EDM. Очевидно, що такі терміни становлять значні труднощі у процесі перекладу професійно-орієнтованих текстів, оскільки за скороченою формою часто важко визначити правильний варіант перекладу. Наприклад, термін CNC, який є основним у статті, можна тлумачити як Numerical software control, або верстат з ЧПК. Отже, для достовірного перекладу таких термінів необхідно особливо уважно розглянути безпосереднє оточення, у якому їх ужито, а також безпосередній контекст.

Розглянемо декілька способів перекладу термінів-аббревіатур:

1. Переклад із використанням відповідного скорочення (уже існуючого) у мові перекладу: CAD (Computer-Aided Design) – КП (Комп'ютерне проектування).

2. Переклад із використанням повної форми терміна-аббревіатури мовою перекладу: CAM (Computer Aided Manufacturing) – Комп'ютерне виробництво. Такий спосіб перекладу використовують у випадку відсутності у мові перекладу аббревіатури-відповідника англomовного терміна.

3. Уживання в тексті перекладу аббревіатури мовою оригіналу із поясненням українською мовою: EDM (**Electrical Discharge Machining**) – Електророзрядна обробна промисловість

Коли ми працюємо з професійно орієнтованими текстами використовуються різні види перекладу. Спочатку переважає письмовий переклад, частіше суцільний ніж вибіркового. Мета письмового перекладу – глибока, вдумлива та ретельна робота з текстом. Потім ми робимо усний вибіркового переклад як вид аудиторної перевірки. Усний переклад близький до безперекладного розуміння тексту та труднощі викликає не весь текст, а лише окремі речення. При перекладі термінів з англійської мови на українську можуть бути використані такі перекладацькі прийоми: впізнання (ідентифікація) невідомих слів за асоціацією, впізнання із контексту, впізнання за словотворчими елементами, впізнання за приналежністю до групи інтернаціональних слів, транслітерація, калька, переклад – опис.

Наведемо приклад використання цих прийомів при перекладі вище запропонованого тексту:

1. Впізнання (ідентифікація) невідомих слів за асоціацією:

For example: machine – з української мови ми можемо асоціювати це слово як якась машина, а у тексті воно перекладається як «верстат»; maneuverable platform – це

словосполучення асоціюється як якась платформа.

2. Впізнання із контексту:

For example: maneuverable platform – із контексту зрозуміло, що це платформа, а далі прочитавши текст стає зрозуміло, що це маневрена платформа; sequential program – знаємо, що це програма, а далі зо контекстом ми зрозуміємо, що слово sequential перекладається як “поступова”. І ми отримуємо переклад словосполучення sequential program як поступальна програма; mechanical dimensions-наприклад ми знаємо слово “mechanical” тобто “механічна”, а далі за текстом ми дізнаємось значення слово “dimensions” – це означає “розмір” і ми отримаємо “механічний розмір”.

3. Впізнання за словотворчими елементами:

For example: “instructions”. Слово “instruct” означає “інструктувати”, а з суфіксом “tion” і закінченням “s” отримуємо слово “інструкції”; слово “improvement” означає “покращення,” а без префікса “im” означає “просування”.

4. Впізнання за приналежністю до групи інтернаціональних слів:

а) слова з повним збігом значень у двох мовах:

For example: 3D printer-3D принтер; **industry-індустрія; промисловість, metal – метал;**

б) слова з частковим збігом значень у двох мовах:

For example: словосполучення” laser cutting” означає “лазерна різка”; to design-проектувати, to compute – обчислити.

5. Транслітерація:

For example: plasma – плазма (іонізований газ, один з чотирьох класичних агрегатних станів речовини.); computer – комп’ютер (програмно-керований пристрій для обробки інформації).

6. Калька:

For example: interdependence – взаємозамінність; computer-aided – за допомогою комп’ютера; direct-drive – з прямим приводом.

7. Переклад – опис:

For example: mill – багатолезовий різальний інструмент для оброблення з обертальним головним рухом різання інструменту без зміни радіуса траєкторії цього руху і хоч би з одним рухом подавання, напрям якого не збігається з віссю обертання; shafts – одна з найголовніших деталей машин і механізмів, що обертається навколо своєї осі, призначена для передачі руху зв’язаним з нею частинам.

8. Хибні друзі перекладача:

For example: conductor англійською мовою, conducteur французькою мовою і кондуктор українською мовою, а в технічній термінології «провідник».

Отже, основними труднощами перекладу професійно-орієнтованих текстів є наявність великої кількості в них загальнонаукових термінологічних одиниць, які використовуються у науковій літературі, для опису різних базових понять та процесів. Найчастіше такі терміни сполучаються із вузькоспеціальними термінологічними одиницями конкретної галузі, утворюючи поняття. Завданням студента, який вивчає дисципліну «Іноземна мова (за професійним спрямуванням), є встановлення точного відповідника таких термінів у мові перекладу.

Список використаних джерел:

1. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури Частина II: Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі/ В. І. Карабан // Вінниця : «Нова книга», 2001. 304 с.

2. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням / С. В. Шевчук, І. В. Клименко //: Підручник. 2-ге вид., виправ. і доповнен. –К. : Алерта, 2011. 696 с.

3. Specialist languages in use and translation Edited by Lycuna Wille and Marta Pikor-

Niedziałek. Wydawnictwo Uniwersytetu

4. Rzeszówskiego Rzeszów 2014. 178 s. Gotti M. Investigating specialized discourse 3rd rev. ed. Bern [etc.]: Peter Lang, cop. 2011. 230 s.

5. Барабанова Г. В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання в немовному ВНЗ: [моногр.] / Г. В. Барабанова. – К. : Інкос, 2005. — 315 с.

Колокольчикова М. М., здобувач освіти

Науковий керівник:

викладач іноземної мови, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист

Банецька Т. В.

Мелітопольський промислово-економічний фаховий коледж

ПОШИРЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У СВІТІ: РИСИ, ТЕНДЕНЦІ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ

Глобалізаційні процеси у світі вимагають від фахівців знання різних мов та володіння ними на високому рівні. Професійна мова спілкування всього світу та бізнесу на сьогодні – це англійська мова. Її вивчають у дитячих садках, закладах середньої та вищої освіти. Це дає можливість зробити мову доступною для всіх, спростити її вивчення. Тому тема наукової роботи щодо дослідження поширення англійської мови, її сприйняття та мотиваційних механізмів є актуальною та обґрунтовує її вибір.

Метою наукової роботи є аналіз сучасних тенденцій та рівня вивчення англійської мови, її поширення у всьому світі та Україні, а також виявлення бажань здобувачів освіти щодо її вивчення та саморозвитку в цьому напрямі.

Основні напрями дослідження:

- моніторинг найпоширеніших мов світу та місце серед них англійської мови;
- аналіз англійськомовних країн світу;
- напрями застосування англійської мови українцями у звичайному житті та бізнесі;
- виявлення мотиваційних аспектів та сучасної думки молоді щодо необхідності та можливостей вивчення англійської мови.

Джерелом інформації виступають Інтернет ресурси, а також власні дослідження автора роботи.

1. Моніторинг найпоширеніших мов світу

Сучасний світ представлено взаємодією людей, технологій, інформації та бізнесу. В цьому симбіозі мова є зворотнім зв'язком між цими складовими та рушійною силою науково – технічного прогресу. Для спрощення спілкування та уніфікації стилю робочого зв'язку у світі сформувались підходи до використання найбільш поширеніших мов бізнесу. Одна з таких мов є англійська.

Результати онлайн-дослідження TNS показують, що серед більшості опитаних (89%) лише 18% професійно володіють англійською мовою, тобто цей показник не такий і великий. За даними EF English Proficiency Index серед європейських країн англійську знають у Швеції (70,94% населення), Нідерландах (70,58%) та Данії (70,05%). Однією з цілей мовної політики ЄС є оволодіння кожним європейським громадянином двома іноземними мовами на додаток до їх рідної мови.

Згідно моніторингу найпоширеніших мов світу, у топ 10 входять такі мови: китайська, іспанська, англійська, хінді, арабська, португальська, бенгальська, російська, японська та пенджабська. Однак весь світ бізнесу підкорила англійська мова. За статистичними даними 360 мільйонів носіїв англійської мови, це є 5,52% світового населення планети. Англійська спочатку була мовою Англії, але вона стала первинною чи вторинною мовою багатьох

колишніх британських колоній, таких як Сполучені Штати, Канада, Австралія та Індія. В даний час англійська мова є основною мовою у багатьох ділових і культурних сферах.

Досліджуючи англійськомовні країни та регіони світу було встановлено, що список держав, де англійська мова є офіційною невеликий: Велика Британія, Індія, Ірландія, Нова Зеландія, Канада, Філіппіни. Однак інші країни світу також використовують англійську мову як мову життя та бізнесу де-юре.

2. Англійська мова у бізнесі та житті українців

Поширення англійської мови як мови ділового світу обґрунтовується тим, що деякі великі держави, такі як США, Канада, Велика Британія, є розвинутими та мають великі транснаціональні корпорації. Ці країни фактично започаткували мову бізнесу, мови здійснення економічних угод, мови ведення ділових переговорів. Тому то і де – юро англійська мова є мовою бізнесу всього світу. Таке ствердження підкріплюється і англіцизмами, які поширюються на сферу економіки, політики та торгівлі, а саме:

бізнес - business	лізинг - leasing
бізнесвумен - businesswoman	маркетинг - marketing
бос - boss	менеджер - manager
бюджет - budget	менеджмент - management
ваучер - voucher	офшори - offshore
демпінг - dumping	прайс-лист - price list
дилер - dealer	промоутер - promoter
дистриб'ютор - distributor	рейтинг - rating
долар - dollar	спонсор - sponsor
іміджмейкер - image maker	трест - trust
інвестиція - investment	тендер - tender
лідер - leader	холдинг - holding
форум - forum	чек - check

Україна, як країна, що розвивається, також активно приєднується до світового бізнесу. В країні є компанії, які є транснаціональними компаніями всього світу, та українські, які працюють на міжнародному ринку. Це дає можливість працевлаштування фахівцям, особливо економічного профілю, а також спонукає українців до підготовки висококваліфікованих кадрів з обов'язковою умовою – володіння іноземною (англійською) мовою. Ось чому зараз виникає гостра необхідність вивчення цієї мови та володіння на відповідному рівні.

Згідно розглянутої статистичної інформації в Україні серед інших іноземних мов, англійську вивчають понад 89%, однак рівень володіння лише 16%. У той же час усі розуміють, що вона дає додаткові можливості, а саме: вільне спілкування з іноземцями 63%, отримання вищого доходу 43% тощо.

3. Мотиваційні аспекти та сучасні погляди студентів на англійську мову, як інструмент кар'єрного росту та саморозвитку

З метою підвищення рівня професіонального володіння англійською мовою, як мовою ведення бізнесу необхідно постійно проводити заходи, які мотивують до її вивчення, створюють сприятливі умови вивчення та практичної перевірки знань та роблять цей процес постійно діючим. На поширення англійської мови, як мови бізнесу, економіки, політики та торгівлі є вплив на особистість внутрішніх та зовнішніх чинників. До внутрішніх чинників ми відносимо саму особистість, її характер, модель поведінки та взаємозв'язку у суспільстві.

До мотивуючих факторів ми віднесли сукупність демографічних факторів, а особливо культури та субкультури. Тому що відчуття нестатку добробуту, демографічні особливості життя у селі, або місті, культура виховання людини та її цінності – це запорука мотивації навчання. На підставі перелічених факторів формується і потреба у саморозвитку та самореалізації особистості.

До більш економічних важелів мотивації до навчання англійської мови є присутність в українському бізнесі міжнародних компаній світу та розвиток вітчизняного бізнесу за кордоном, а також реальна можливість отримання більш великих доходів.

Вагомий вклад у вивчення англійської мови роблять і коледжі, які знайомлять здобувачів освіти з англійською мовою бізнесу, надають фундаментальні знання економічних термінів та бізнес процесів. З метою визначення відношення до англійської мови, її необхідності та важливості у житті та бізнесі проведено дослідження думки студентів 2 курсу спеціальності «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність». Активна участь студентів групи (87,5%) дала можливість виявити відношення молоді до вивчення іноземної мови, отримати їх власну оцінку рівнем володіння англійською мовою, зрозуміти їх позицію до питання самостійного вивчення мови та важливості цього процесу.

Відповіді респондентів дають підстави зробити наступні висновки. На сьогодні лише 10% студентів групи оцінюють свій рівень володіння англійською мовою як «високий», 25% – як «середній», і, нажалю, більша частина, а це 65% – як «низький». На запитання «Чи плануєте ви вивчати англійську мову самостійно» більша частина – 75% відповіла, що «так». Обґрунтуванням цієї відповіді є і наступне запитання «Ви згодні з тим, що знання мови сприятиме успішній діловій кар'єрі», на яке усі відповіли 100%, що «так». І головним питанням було «Як швидше вивчити мову», відповіді на яке поділились: половина опитаних респондентів 52,0% вважають, що її вивчити можливо на спеціальних курсах, а інша частина опитаних вважає 29% – у коледжі та 19% самостійно.

Проведені дослідження показали, що англійська мова є однією з найпоширеніших мов у світі та займає третє місце по використанню після китайської та іспанської. В Україні серед найбільш популярних іноземних мов, які вивчають пересічні громадяни англійська мова займає першу позицію. Таким чином зрозуміло, що в сучасних умовах молодь розуміє необхідність вивчення англійської мови, згодна з тим, що це можна зробити як самостійно, так і у закладах освіти.

Список використаних джерел

1. Англійська мова. Вікіпедія.

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0

2. Результати онлайн-дослідження TNS

https://tvoemisto.tv/news/skilky_ukraintsiv_volodiyut_angliyskoyu_movoyu_infografika_75095.html

3. Моніторинг найпоширеніших мов світу <https://polyglotclub.com/help/language-learning-tips/most-spoken-languages/translate-ukrainian>

4. Стан володіння іноземними мовами в Україні сьогодні

https://tvoemisto.tv/news/skilky_ukraintsiv_volodiyut_angliyskoyu_movoyu_infografika_75095.html

5. Скільки українців володіють англійською мовою. Інфографіка.

https://tvoemisto.tv/news/skilky_ukraintsiv_volodiyut_angliyskoyu_movoyu_infografika_75095.html

Парванова Г. В., здобувач освіти
Науковий керівник:
викладач іноземної мови, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист
Лябах І. А.
Мелітопольський промислово-економічний фаховий коледж

ВІКТОРИНИ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)

Створення оптимальних умов для всебічного розвитку особистості – є пріоритетною метою, яку можна досягти, на думку фахівців, створюючи ситуацію успіху. І допомогти в цьому можуть вікторини, бо вікторини — це не тільки спосіб боротьби зі стресом, але й, до того ж, вони значно розширюють світогляд. Це особливий вид гри, яка складається з запитань і відповідей з різних галузей науки, техніки, літератури та мистецтва, поєднаних якоюсь загальною темою. Суть якої полягає у вгадуванні правильних відповідей на питання однієї чи безлічі тематик та різного рівня складності. Традиційно вікторини ділять за тематичними аспектами та проводять у вузьких колах для розваги чи змагань в ерудиції. Запитання відбираються з урахуванням віку та рівня знань учасників. Цінність вікторин з відповідями полягає в тому, що вони допомагають виявити рівень знань, сприяють розвитку пізнавальних інтересів та кмітливості.

Отже, метою нашого дослідження є:

- ознайомитись та проаналізувати публікації та Інтернет видання з теми;
- уточнити питання: в чому полягає популярність використання вікторин у навчанні іноземної мови та методика їх опрацювання;
- підібрати приклади вікторин з економічної тематики та презентувати їх.

Слід зазначити, що вікторини широко розповсюджені у освітньому процесі. Виховна цінність вікторин в тому, що вони розвивають винахідливість і активність здобувачів освіти, розширюють їх світогляд, сприяють розумовому вихованню, розвитку пізнавальних інтересів і творчих здібностей, кмітливості, допомагають виявляти рівень знань в тій чи іншій галузі науки, техніки, мистецтві. Захоплююча ігрова форма вікторин збільшує емоційний тонус, сприяє кращому засвоєнню змістової інформації вікторин.

Отже, метою вікторини є розвиток пізнавальних інтересів учнів, підвищення рівня їх інтелектуального розвитку, формування наукових знань, активності та самостійності. Інтерес студентів до вікторин і її успіх залежить від вдало складених питань і ступеня активності учасників. Питання можуть ставитися: усно і письмово. Питання, які складаються в письмовій формі, яскраво оформлюються на великому аркуші паперу, ілюструються малюнками і передчасно вивішуються для загального ознайомлення. Інтерес до таких питань збільшується, коли питання пробуджують творче мислення та увагу студентів, і є посильними і цікавими для них.

Чітке і ясне формування питань – обов'язкова вимога до відбору для вікторини. Ступінь складності, кількість питань, що пропонується залежить від віку учасників, рівня їх підготовленості, їх розумових здібностей. На підготовчому етапі відбувається вибір галузі знань для змісту вікторини, визначення цілей та завдань проведення, критерії та умови визначення переможців, створення творчої групи та розподілення обов'язків між її членами, складання плану підготовки та проведення вікторини, визначення дати, місця, ходу та часу проведення.

Вікторини в закладі освіти повинні бути добре організовані. Створюється журі, яке відповідає за успішність проведення вікторини. Творча група залучає до підготовки вікторини якомога більше учасників. Вони готують питання, виробляють умови проведення вікторини, встановлюють премії для переможців, піклуються про різноманітне оформлення об'яв, оголошень і спеціальних урн для відповідей на питання, визначає де і коли буде

проходити вікторина.

Проведення вікторини. Перед початком один із членів журі ознайомлює з виробленими правилами вікторини. Якщо вікторина ведеться усно то допускаються обговорення деяких питань, що дає учасникам можливість обмінятися своїми думками. Коли вікторина проводиться в письмовій формі, відповіді здаються членам журі. Через визначений термін часу прийом відповідей припиняється. Журі перевіряє відповіді і встановлює переможця чи переможців.

Наприкінці проголошують підсумки вікторини, особливо відзначаючи вдалі і достатньо повні відповіді, а також труднощі в підготовці, недоліки проведення вікторини і вказують шляхи усунення таких проблем в майбутньому.

На заняттях з іноземної мови студентами складаються та проводяться вікторини з економічної тематики, а саме: термінологічна лексика, галузі економіки, економічний розвиток країн, видатні вчені-економісти. Це – невелике за обсягом завдання, що робить заняття з іноземної мови більш цікавішим, тому що використання вікторин при вивченні англійської мови сприяє підтримці і підвищенню мотивації до навчання. Студенти не тільки повторюють матеріал з теми, вдосконалюють свої знання, вміння та навички, а й вчаться взаємодіяти один з одним, отримують можливість самовираження та самоствердження, а так само досвід міжособистісного спілкування.

Міжпредметні вікторини дозволяють здобувачам освіти застосувати знання отримані не тільки на заняттях з іноземної мови, а й в інших галузях людських знань.

Список використаних джерел:

- 1.Гаврилова С. В. Активізація пізнавальної діяльності учнів на уроках.//Англійська мова та література. – 2016. - №1-3. – С. 55-62.
- 2.<https://studfile.net/preview/2412420/page:30/>

Міняйло П. С., здобувач освіти

Науковий керівник:

викладач іноземної мови, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист

Лябах І. А.

Мелітопольський промислово-економічний фаховий коледж

ВИКОРИСТАННЯ РОЛЬОВИХ ІГОР ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Як відомо,формування іншомовної комунікативної компетентності відбувається в процесі іншомовної мовленнєвої діяльності. А процес навчання іноземної мови будується адекватно реальному процесу мовленнєвого спілкування. Важливим завданням є створення на заняттях з іноземної мови реальних та уявних ситуацій спілкування, використовуючи для цього різні прийоми роботи. Одним із таких прийомів є рольова гра.

Отже, актуальність обраної теми полягає в тому, що хоча з одного боку рольові ігри застосовуються вже десятиріччя, проте якими є сучасні тенденції використання ігрових технологій на заняттях з іноземної мови.

Завданням нашого дослідження є:

– Ознайомитись та проаналізувати методичну літературу, наукові джерела, публікації, вітчизняних та зарубіжних авторів.

– Уточнити питання: в чому полягає популярність використання рольових ігор у навчанні іноземної мови; основні правила та вимоги, структура рольової гри та етапи її виконання.

– Проаналізувати підручники та визначити: які сучасні технології використовуються при підготовці та проведення рольових ігор.

– Провести анкетування та визначити теми, що є найбільш актуальними для студентів, скласти їх перелік.

Рольова гра як простий і природний спосіб пізнання людиною навколишньої дійсності, найбільш доступний шлях до оволодіння знаннями, уміннями, навичками, як творчий підхід до навчання іноземної мови розглядається у роботах багатьох методистів та науковців. Відомо, що рольова гра являє собою умовне відтворення її учасниками реальної практичної діяльності людей, створює умови реального спілкування.

Рольова гра мотивує розумову діяльність, оскільки ті, хто навчаються, опиняються в ситуації, коли актуалізується необхідність щось сказати, попросити, дізнатися, довести, чимось поділитися зі співрозмовником.

Практично весь навчальний час у рольовій грі відведено на розмовну практику, при цьому не тільки той, хто розмовляє, але й той, хто слухає, максимально активний, так як він повинен зрозуміти й запам'ятати репліку партнера, співвіднести її із ситуацією і правильно відреагувати на репліку. Ігри позитивно впливають на формування пізнавальних інтересів, сприяють свідомому засвоєнню іноземної мови, розвитку таких якостей, як самостійність, ініціативність, почуття колективізму. Слід звернути увагу, що методисти пропонують класифікацію рольових ігор не тільки за темами, але й за змістом лінгвістичного матеріалу (граматичні, лексичні, фонетичні) а також творчі рольові та ділові ігри.

У публікаціях розглядаються такі найбільш розповсюджені форми рольових ігор: презентація, інтерв'ю, прес – конференція, круглий стіл, телеміст, екскурсія, репортаж.

Крім того, зазначаються основні вимоги до рольових ігор:

1. Гра повинна стимулювати мотивацію навчання, викликати інтерес і бажання добре виконати завдання.
2. Гра не виникає раптово. Її треба добре підготувати та добре організувати.
3. Рольова гра неодмінно проводиться в доброзичливій, творчій атмосфері.
4. Застосування рольової гри має бути системною.

Що стосується структури рольових ігор, то методисти виділяють такі компоненти: ролі, вихідна ситуація, рольові дії. Ролі можуть бути соціальними, соціальних відносин і міжособистісними. До другого компоненту рольової гри відноситься – вихідна ситуація, що виступає як спосіб її організації, де враховуються як обставини реальної дійсності, так і взаємини комунікантів. Третім компонентом рольової гри є рольові дії, які виконують ті, хто навчається, граючи певну роль.

На думку більшості методистів, у рольовій грі виділяються три етапи, підготовчий, власна гра і заключний. Підготовчий етап в аудиторії передбачає: вступну бесіду викладача який знайомить з рольовою ситуацією, питаннями для обговорення. При проведенні гри слід створити сприятливі соціально-психологічні умови: а також атмосферу місця дії рольової гри. На заключному етапі в аудиторії проводиться обговорення рольової гри дискусії з даної або близькою їй проблеми.

Слід також підкреслити, що при проведенні рольової гри формуються не тільки комунікативні компетентності іншомовного спілкування, але й розвивається увага, пам'ять, творча уява; проявляються такі якості як взаємодопомога, відповідальність, ініціатива.

За допомогою анкет студентів можна створити банк даних де записані всі ситуації в яких може використовуватися той чи інший лексичний матеріал. Рольова ситуація може бути створена як вербальним, так і не вербальними засобами : текст, графічні засоби, аудіо файли. Ситуація вказує на умови здійснення опису дії, які належать зробити, та завдання, яке слід вирішити.

Наступний етап нашого дослідження – аналіз сучасних підручників авторів О. Д. Карпюк, Л. В. Мисик, М. А. Нерсисян. Вони містять рольові ігри, які можна охарактеризувати як: не спонтанні, а заздалегідь розроблені; цілеспрямовані; проводяться за правилами, що втілені в інструкції; вербальні; системні, проводяться наприкінці кожної теми.

- В результаті нашого анкетування було виявлені теми, які могли б зацікавити студентів:
- 40% студентів віддають перевагу темі подорожі;
  - 11% – мистецтву;
  - 6% – економічний розвиток України;
  - 20% – сучасна мода;
  - 23% – життєві моменти.

Таким чином, проаналізувавши статті, роботи присвячені рольовим іграм, слід зазначити, що методисти вважають рольові ігри одними з найбільших ефективних комунікативних прийомів реалізації підходів у навчанні іноземних мов, бо:

- Рольова гра – це навчання в діяльності.
- Використовуються всі знання, вміння та засоби.
- Рольова гра є найбільш мотивуючою, бо містить елемент гри та непередбачений результат.

- Студент бачить можливість використання ситуації рольових ігор у реальному житті.

Список використаних джерел

1. Казачінер О. С. Інноваційні педагогічні технології в сучасному навчанні іноземної мови. – Х.: Вид. група «Основа», 2016. – 77с. – (Б-ка журн. «Англійська мова та література»; Вип.3 (159)).

2. Коткова Н. В. Ігрові елементи в навчальному процесі.//Англійська мова та література. – 2020. - №1-3. – С. 60-67.

Лелека А.І., викладач

ВСП «Ладизинський фаховий коледж ВНАУ»

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЯВИЩА ВАРІАТИВНОСТІ В ТЕМАТИЧНІЙ ГРУПІ ЛЕКСИКИ «НАЗВИ ОДЯГУ ТА ПРИКРАС» ГОВІРОК ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Варіативність належить до фундаментальних властивостей мовної системи та вважається одним із способів і джерел існування мови. Це явище передбачає мінливість, або модифікацію, лексеми при збереженні сутнісних її властивостей. Варіативність є універсальною властивістю мовної системи, способом існування і функціонування всіх без винятку одиниць мови. Інакше кажучи, це здатність мови в процесі еволюції створювати конкуруючі засоби вираження на всіх рівнях під впливом внутрішніх закономірностей розвитку мови або зовнішніх причин.

Варіювання слова – універсалія, характерна для всіх мов у різні періоди їх історії. Згідно з гіпотетичними судженнями лінгвістів, ступінь надмірності мовного коду становить близько 50%: кількість форм для вираження значень у два рази перевищує кількість значень. Як іманентна властивість будь-якого різновиду мови, зокрема і літературної форми мови з її кодифікованими нормами, письмовими традиціями, варіантність слова відрізняється особливою продуктивністю в усній народній (діалектній) мові [Блинова 1975: 97].

У діалектній мовній системі варіантні одиниці займають особливе місце. Усі наступні судження справедливо можна співвіднести з мовою говорів, адже явище варіативності ширше представлено саме в регіональній лексиці. Варіантні одиниці називає «генами життя мови»

Л. А. Глінкіна [Глинкіна 1995: 128], «корелятами еволюційної зміни мови» – Ю. М. Караулов [Караулов 1988: 10].

Вважається, що слово як двобічна одиниця може модифікуватися або в плані вираження, або в плані змісту. У першому випадку перед нами формальні (зовнішні, матеріальні) варіанти слова, у другому – лексико-семантичні варіанти. Цим пояснюється потреба досліджувати ці два аспекти варіативності [Вербицкая 1998: 38].

Стосовно формального варіювання лексем, то за основу ми взяли класифікацію, представлену в монографії П. Ю. Гриценка «Арельне варіювання лексики» [Гриченко 1990: 53–125].

Аналізуючи матеріали записів живого мовлення, зафіксовано акцентуаційні варіанти номенів. Варіативність лексеми в аспекті акцентуації полягає в рухливості наголосу в зіставних формах того самого слова в різних говірках. Варто відзначити такі акцентуаційні варіанти лексем у досліджених говірках: *фартух* (10) – *фар'тух* (1- 3, 5-10) 'жіночий фартух', *п'ідк'ладка* (2, 7) – *п'ідклатка*(6) 'підкладка у верхньому одязі', *карман* (2) – *кар'ман* (1, 3-8, 10) 'кишеня'.

Звукові зміни, що відбуваються в межах сталої довжини слова, в основному знаходять своє вираження в явищі субституції. Спостережено, що змінам піддаються як голосні, так і приголосні звуки в говірковому мовленні. Значну варіативність спостерігаємо у системі вокалізму: *карал'і* (9) – *ко'рал'і* (6) 'намисто', *кирза'ки*(8, 10) – *к'ірза'ки*(3, 5) 'кирзовічоботи', *к'іл'чики*(2) – *кул'чики*(3-10) 'сережки'; так і консонантизму: *п'ід'жак* (4) – *п'ін'жак* (3) 'літній жіночий піджак', *па'дз'орка*(7) – *па'ц'орка*(1, 4) 'намистина', *капел'ух*(2) – *капел'уш* (3, 9) 'чоловічий капелюх' та ін.

Цікавим є те, що практично на всіх мовних рівнях відзначаємо варіантні ряди, що складаються з 3 і більше лексем: *жа'кет*(5) – *же'кет* (3) – *жу'кет* (6) – *жу'кет* (8) 'літній жіночий піджак', *вел'ан*(6, 9) – *вел'ін*(2-3) – *вел'он* (1, 3-4) 'весільний головний убір молодої', *ку'шен'а* (4, 9) – *ку'шен'а*(5, 8, 10) – *к'і'шен'а*(2-3) 'кишеня', *п'ідк'лад'ка*(4) – *п'ід'кладка* (3) – *п'итклатка* (9) 'підкладка у верхньому одязі' та ін.

Загалом на матеріалі, що досліджувався, можна перекоонатися, що стосовно варіювання в межах сталої довжини слова кількісно поширеним є явище субституції (16 випадків у системі вокалізму, 10 випадків у системі консонантизму). Із загальної кількості проаналізованих лексем варіює 37,7 % (52 одиниці).

Зміни, що пов'язані з динамікою слова, не так широко представлені в говірках, що досліджувалися. Фіксується лише 4 випадки, серед яких 1 – наявність протетичного приголосного (*го'дежа* (2) – *о'дежа* (3, 5, 8-10) 'одяг, загальна назва для одягу взагалі') та 3 – нерегулярна втрата приголосних (*п'ід'жак* (4) – *п'і'жак* (2, 10) 'літній жіночий піджак', *п'лат':а* (1, 4, 6) – *п'лат'а* (2-3, 5, 7-8, 10) 'жіночеплаття', *ш'мат':а* (6) – *ш'мат'а*(1-2, 5, 8-9) 'білизна, натільний одяг'). Спостережено стягнення подвоєних приголосних, яке відзначає як особливість подільського говору Ф. Т. Жилко у своїй монографії «Нариси з діалектології української мови»[Жилко1966].

Значно відчутнішими для носіїв говірок є відмінності морфемні, що стосуються вже не будь-яких звукосполучень у межах слова, а таких, що становлять певну цілісність у плані форми і змісту. У проаналізованих говірках Вінницької області виділяється 1 випадок префіксального типу (*че'ре'вики* (1-2, 5, 9) – *п'і'че'ре'вики* (10) 'взуття, що закриває ногу вище кісточок') та 7 – суфіксального (*боти* (6) – *бо'т'інки*(3, 8) 'взуття, що закриває ногу вище кісточок', *жа'кет* (5) – *жу'кетка* (9) 'літній жіночий піджак', *рука'виц'і* (1, 3-6, 8-10) – *рука'вички*(2) 'рукавички', *со'рочка* (5) – *со'рочина* (2) – *со'рочечка* (9) 'сорочка (дит.)', *сукн'а* (4) – *сукенка* (9) 'жіночеплаття', *хустка* (3-5, 7, 9-10) – *хуст'ина*(2, 6, 10) – *хуст'инка* (8) – *хусточка* (1) 'жіночехустка', *шарф* (2, 8) – *шарф'ік*(3) 'чоловічий шарф').

Можна зазначити, що в дослідженні морфологічне варіювання представлено 15,2 % досліджених лексем (19 одиниця, з яких 2 варіанти префіксального типу та 17 – суфіксального). Тож такий показник є відносно незначним в порівнянні з фонетичною варіацією проаналізованого матеріалу.

Лексичний рівень варіативності характеризується передовсім явищем субституції – заступлення однієї лексеми іншою. Лексичне варіювання представлено в проаналізованому матеріалі для аналізу найширше. Серед варіантів виявляються, наприклад, такі: *бо'т'інки*(3,

8) –*полусапожки*(4) – *румінки*(7) – *черевики* (3) 'взуття, що закриває ногу вище кісточок', *бусинка* (10) – *гарда*(6) – *карал*(9) – *намистина*(2, 5) – *пацюрка*(1, 4) 'намистина', *димка* (6) – *жупка*(1-4, 6-8) – *спідниця*'а(2-3, 5, 9-10) 'спідниця', *жакет*(5) – *кофта* (7) – *піджак* (4) – *френч* (9) 'літній жіночий піджак', *коутки*(2, 6, 10) – *кул'чики* (3-10) – *с'рожки*(4) 'сережки', *лахи* (1, 3-4) – *одежа*(3, 5, 8-10) – *шмотки* (10) 'одяг, загальна назва для одягу взагалі', *підкладка* (2, 7) – *підм'ишка*(1, 8) – *спідка*(3, 5) 'підкладка у верхньому одязі', *плат'а* (1, 4, 6) – *сукн'а*(4) 'жіночеплаття' та ін.

Субституції піддаються 49% лексем (67 одиниць.) Тому можна зробити висновок, що найпоширенішим типом варіативності є саме лексична субституція.

На відміну від варіативності форм мовних одиниць під лексико-семантичною варіантністю слова розуміється результат варіювання значення слова без порушення його тотожності. Семантична варіативність у словах передбачає видозміну його лексичного значення при незмінній звуковій оболонці слова [Смирницький 1954: 3].

На проаналізованому нами говірковому матеріалі пересвідчуємось, що семантичне варіювання зустрічається значно рідше в порівнянні з формальним (лише 1 випадок): *шмат'а*– 1. 'одяг, загальна назва для одягу взагалі'(5, 7), 2. 'білизна, натільний одяг' (1, 5, 8, 9).

Варіювання слова – яскравий показник сучасного діалекту. Охоплюючи різні класи та розряди слів, групи і пласти лексики, воно становить, по-перше, відмінну рису великого масиву слів відносно слів зі стабільною формою. По-друге, матеріальній видозміні піддаються різні ділянки і елементи форми слова. По-третє, варіювання слова є неодмінним атрибутом діалектної мови, яке характеризується вираженістю варіантних зв'язків лексичних одиниць в різних цілях, його можна визнати, поряд з експресивністю та іншими ознаками, феноменом народної мовної культури.

Явище варіативності представлене широким типологічним спектром у говірках, що були проаналізовані. Усього нараховано 66 випадків варіювання у лексемах говірок Вінницької області в ТГЛ «Назви одягу та прикрас». З них 50 % (33 випадки) фонетичного характеру, 13,7 % (9 випадків) морфемного, 34,8 % (23 випадки) лексичного та 1,5 % (1 випадок) семантичного.

Отже, теоретичний підхід до явища варіативності та його практичне застосування на прикладах живомовного матеріалу дає нам змогу стверджувати про широкий типологічний спектр феномену варіативності в говірках, що потребує систематичного аналізу на широкому емпіричному матеріалі з різних діалектних ареалів України.

Список використаних джерел:

1. Блинова О. И. Введение в современную региональную лексикологию: Материалы для спецкурса / Блинова О. И. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 1975. – Изд. 2-е. – 257 с.
2. Вербицкая Л. А. Вариативность как основная черта развивающейся системы / Л. А. Вербицкая // Славистический сборник : В честь 70-летия профессора П. А. Дмитриева : сб. ст. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1998. – С. 36–44.
3. Глинкина Л. А. Вариативность как научный объект в русском языкознании / Л. А. Глинкина // Лингвистика на исходе XX века: итоги и перспективы : тез. конф. – М. : Филология, 1995. – Т. 1. – С. 126–128.
4. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики / П. Ю. Гриценко. – К.: Наукова думка, 1990. – 268 с.
5. Дзензелівський Й. О. Програма для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови / Й. О. Дзензелівський. – К.: Наукова думка, 1987. – 308 с.
6. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови / Ф. Т. Жилко. – К. : Рад. школа, 1966. – 307 с.
7. Караулов Ю. Н. Современное состояние и тенденции развития русской лексики / Ю. Н. Караулов // Советская лексикография : сб. ст. – М. : Рус. яз., 1988. – С. 5–18.

8. Смирницкий А. И. К вопросу о слове (проблема «тождества слова») / А. И. Смирницкий // Труды Ин-та языкознания АН СССР. – М., 1954. – Т. 4. – С. 3–50.

Івкін І.В., курсант
Науковий керівник:
викладач української мови та літератури
Коверсун Н.А.
Кременчуцький льотний коледж ХНУВС

ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА У ТВОРАХ ІВАНА МАЛКОВИЧА

В українській літературі письменники часто використовують у своїх творах діалектизми, щоб продемонструвати колорит та характер своїх персонажів. Використання мови певної території чи соціальної групи слугує засобом для відтворення історичної, соціальної, культурної, етнічної особливостей.

Особливості діалектизмів у різні часи досліджувало багато науковців. Вагомий внесок у вивчення загальних питань української діалектології здійснив П. Гриценко. Загальні питання взаємодії літературної мови з територіальними діалектами розглядали М. Жовтобрюх, І. Матвіяс та інші. Окремі наукові розвідки акцентовано на вивчення закарпатського говору, генезис покутського, гуцульського, середньо-наддніпрянського діалектів тощо. У загальнотеоретичному аспекті функції діалектизмів у художніх творах простежували багато науковців, зокрема С. Єрмоленко, А. Зеленько, Г. Козачук, І. Ніколаєнко.

Сучасна українська літературна мова сформувалася на основі південно-східного наріччя, увібравши в себе окремі риси північних і південно-західних діалектів [1,35].

Іван Малкович — український поет і видавець, який родився на Косівщині. Аналізуючи творчість Івана Малковича, бачимо активне використання гуцульського діалекту.

Гуцульський діалект використовується в сучасній українській літературі як важливий чинник художнього текстотворення. Способи його застосування різні: від маркування мовлення персонажів окремими фонетичними, граматичними й лексичними гуцульськими діалектними рисами до використання гуцульського діалекту в ролі літературної мови.

Можна з упевненістю сказати, що манера вживання діалектизмів у художніх текстах не втратила своєї цінності і активно використовується сучасними письменниками.

Іван Малкович вводить у свої поетичні твори гуцульську лексику. Наприклад, іменники на позначення осіб: газда (господар) князь «молодий (на весіллі)», княгиня «молода (на весіллі)», любчик «коханий»): На хлібі – три пташки-зозульки, а тісто – глевке – і тому / западається в центрі княгиня із князем на бричці; Відпродай, газдо, мені хату, / вино, і віск, і решту свіч, / аби я мав де панувати / і банувати ніч у ніч.

Значну увагу Іван Малкович приділяє вживанню діалектних дієслів, яких у поетичних творах письменника є дуже багато: банувати (тужити, сумувати) вздріти (побачити), втворити (відчинити, відкрити), зфашкувати (спалахувати), корняти (будити), кутати (поратися коло домашнього господарства), ладувати (вантажити), літувати (перебувати на полонині протягом літнього сезону), минатися (гинути, помирати), пантрувати (пильнувати, стежити), перешпурити (перекинути), пуцувати (чистити), скугніти (скавуліти) Наприклад: Якщо добре придивиться – / можете уздріть / на сорочці проти серця / черешеньки слід. тут / де ми тепер долітовуємо це літо / плакали колись ведмеді рудошерсті. Знову коні палають в степу, / гриви зфашкують раптом. Летиш, як сто вітрів!.. Спиняйся / бо так всі гори

потолочиш. Я любив тебе потайно, / так поспішливо і вмовкло – / так, мов квапляться отаву / захапати, щоб не змкла.

Діалектизми на рівні фонетики представлені рідко, проте знаходимо поодинокі випадки використання голосних е, і замість а після м'яких приголосних: пістолетко, поволочивсі; скорочення звукового складу слів: мо' замість може, не тра' – замість не треба.

На морфологічному рівні гуцульського говору відзначаємо закінчення -и в родовому і давальному: людности, Іванови; відмінках іменників однини, деякі відмінні від сучасних літературних фонетичні варіанти відмінкових форм займенників: на ню, на него, сей, ся, се, використання закінчення -е замість -ить у дієсловах третьої особи однини теперішнього і майбутнього часів другої дієвідміни: полюбе, баче, написання ся окремо від дієслівних форми умовного способу, утворені за допомогою частки бим і форми минулого час: розтяв бим тебе, любко.

Знаходимо і прислівники: видко (світло, ясно), лепсько (погано), нагло (раптово), пусто (даремно), фурт (постійно, безперервно), маркотно (ніяково, моторошно), сегорік (цього року), тогди (тоді). Наприклад: Нехай молить пан кат, щоб лепськіше кипіло. Так пусто літо відійшло – вже й не дотягнешся рукою. Рядки у віршах, як порожні ясла: / сегорік не вродила конюшина. Дівчинко моя фіялковая, / чом ти мене не любиш? – / чорний кінь прийде – свисне на мене – / тоги плакати будеш та ін. Трапляються у творах І. Малковича діалектні лексеми і серед службових слів, зокрема: най (хай, нехай), агій (вигук, уживається для висловлення обурення, роздратування), ади (вигук, уживається для висловлення здивування; диви, бач). Наприклад: «Най би хоч баранчики / ніколи не виростили», – / отак гадав я собі під вечір / у Березові, / тримаючи в колінах / те перелякане диво.

Отже, територіальні діалектизми є невід'ємною ознакою стилю творчості Івана Малковича. Їхнє використання в поетичних творах є зрозумілим, оскільки письменник відтворював мову своїх земляків – жителів гуцульських сіл, звідки й сам Іван Малкович.

Список використаних джерел:

1. Бевзено С.П. «Українська діалектологія» / С.П. Бевзенко – К.: Вища школа, 1980. – 233с.
2. Малкович І. А. Вірші / І. А. Малкович. – К.: Укр. письменник, 1992. – 110с.
3. Малкович І. Все поруч: Вибрані вірші, переклади, есеї, інтерв'ю / І. Малкович. – К. : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2010. – 336 с.
4. Малкович І. Із янголом на плечі / І. Малкович. – К.: Поетична агенція «Княжів», 1997. – 150 с.
5. Яворський Андрій. Теоретичні засади вивчення діалектизмів у мові художньої літератури / Ю. Яворський // Лінгвостилістичні студії.– 2015.– Вип. 2.– С. 230-236.– Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/l_s_2015_2_30

Капцевич М.О., фаховий молодший бакалавр
Науковий керівник:
викладач циклової комісії філологічних дисциплін
Сіора В.В.

Кременчуцький льотний коледж

Харківського національного університету внутрішніх справ

РОЛЬ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В СУСПІЛЬСТВІ ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПРОРИВУ

Мова – це не лише система знаків, символічно опосередкований світ людини, а й найважливіший інструмент людської діяльності. Мова є основним об'єднуючим інструментом суспільства. Значення літературної мови, що відрізняється єдністю норми,

дуже важливе для самовизначення людини в суспільстві, особливо в молоді. Збереження мови як пласту національної культури є необхідною умовою державної ідентичності.

В той же час очевидна необхідність засвоєння норм в інших мовах та культурах, що сприяє не просто адекватності розуміння при спілкуванні з представниками інших культурних традицій, але й допомагає уникнути ізоляції, небезпечної в умовах зростання контактів у сучасному світі [2, с. 502].

За останній час відбулися суттєві зміни для умов існування мови у світі в цілому. Поява Інтернету в ролі нового інформаційного середовища розширила доступ величезної кількості людей до масового поширення своїх текстів, до реорганізації традиційної системи освіти, формування системи дистанційного навчання тощо.

Комунікація, що є найважливішою формою соціальної взаємодії, відчуває значний вплив сучасних технологій. Виникнення електронних форм зберігання і поширення інформації спровокувало процеси, що зачіпають різні аспекти суспільного життя. Масштаб зрушень і змін, що відбуваються в цій сфері, пов'язаний з тим, що інформація, залучена в комунікацію, не може існувати поза кодом свого конкретного носія

Відповідно, зміна носія неминуче впливає на глибинні комунікативні процеси і суспільство загалом. Подібні революційні зрушення у комунікативній сфері вже відомі історії. Так, винахід І. Гутенбергом друкарства не було лише технічною інновацією, а стало певним етапом у розвитку цивілізації [1].

Книгодрукування, що прийшло на зміну рукописній книзі, стало важливим стимулом розвитку наукової думки, літератури, мистецтва, освіти. Аналогічна ситуація склалася у другій половині ХХ ст. у зв'язку з поширенням електронних форм зберігання та обміну інформацією.

Комунікативні зрушення, зумовлені поширенням електронних інформаційних носіїв, багатопланові і тому не можуть бути досліджені ізолювано, у межах однієї предметної області. Філологічні аспекти цього явища полягають у тому, що істотно змінилися форми міжособистісної комунікації, сформовані багатоміжовим «книжковим» досвідом.

Можливості технологій (зокрема, персональні комп'ютери та Інтернет) трансформують такі традиційні антиномії, як масова та міжособова комунікація, адресант (автор) тексту та його адресат (читач), письмове та усне мовлення, текст та не-текст (супутні графічні образи) та інші. Наприклад, в електронному листуванні сформувалася так звана своєрідна форма комунікації за допомогою різних скорочень та символів.

Ці самі скорочення використовуються в щоденній спонтанній промові, особливо серед молоді, та є зміною, що відбулася на рівні письмової комунікації. Існують психологічні (вплив мережевої комунікації на масову свідомість, специфіка самоідентифікації в мережевому спілкуванні тощо) та соціальні (безконтрольність масштабних інформаційних потоків та їх вплив на суспільство) впливи.

Нові форми комунікації стають важливим чинником процесу глобалізації, що відбувається у світі. І в цій ситуації надзвичайно важливим є завдання захисту та пропаганди рідної мови, власної літератури та культури, духовних багатств свого народу.

Трансформація літератури в сучасному світі з впровадженням інновації дозволяє їй вийти на новий рівень та досягти покращення якості мови.

Використати переваги сучасних форм комунікації, що багаторазово збільшують потенціал обміну інформацією, а також подолати їх негативні наслідки, допоможе комплексне міждисциплінарне дослідження даного явища.

Виникають невірні погляди, ніби роль літератури у суспільстві на відміну від минулого (особливо ХІХ, ХХ ст.), незначна. Але насправді література є найважливішим чинником, визначаючим стан нашої культури.

Важливе поєднання із суміжними науковими підходами до тексту – у художній антропології, культурній етнографії, археології, соціології, історії, ін. Так, сучасні антропологи та етнографи звертаються до літературних творів для того, щоб зафіксувати зміни, що відбуваються з людиною, у її побуті, у тому числі духовному.

Роль літератури проявляється і в тому, що не тільки засоби комунікації, Інтернет, інші види сучасних технологій, численні сфери соціального життя базуються на тексті, а й поведінка людини в політиці, повсякденному житті будується за законами художнього тексту. Тому підходи, що склалися в науці про літературу, що активно використовуються у філософії для створення картини світу, з різними цілями в інших гуманітарних науках.

Педагогічне співтовариство переорієнтовується сьогодні на технології навчання та виховання, які мають забезпечити успішну соціалізацію особистості. Інформаційно-технологічна революція не має призвести нас до недооцінки її воістину фундаментального значення. Вона є щонайменше такою ж великою історичною подією, як і індустріальна революція XVI ст., викликаючи переломи в матеріальній основі економіки, суспільства та культури.

Таким чином, комп'ютери, комунікаційні системи, генетичне декодування та програмування – все це слугує для посилення та розширення людської думки, формування особистості та управління навчальним закладом. Частіше говорячи про деякі досягнення демократичних прав свобод, при цьому ми забуваємо про занепад звичаїв. І саме література є головною основою будь-якого суспільства, носієм нових ідей та духовного насичення.

Сучасна література, як і суспільство, явище багатогранне. З одного боку, література та автори стали більш розкутими, більше не обмежені ані цензурою, ні будь-якими рамками чи канонами, як це було протягом багатьох століть у попередні роки. З іншого боку, саме у зв'язку з тим, що література нічим і ніким не обмежена, сьогодні на ринку можна побачити сотні найменувань творів, які не тільки не мають жодної мистецької цінності, а й негативно впливають на сучасних читачів, формування їх художнього смаку та на весь літературний процес загалом [3, с. 56].

Література допомагає відкрити нові горизонти вдосконалення людини, надаючи позитивний вплив на виховання та розвиток нових поколінь, залишаючи культурну спадщину для майбутнього покоління. Як би швидкоплинно не змінювалося наше життя, цінності залишаються незмінними. Щодо сучасної літератури, потрібен модернізований підхід на звичайні речі. Незважаючи на можливості сьогоdnішніх технологій, найкращим путівником у пошуках істини завжди був і залишається величезний пласт культурної спадщини, несе у собі досвід багатьох поколінь. Особливо великий вплив має література на підростаюче покоління .

Тому літературне виховання стало одним із зовнішніх факторів, здатних вплинути на те, яка особистість виросте, і які риси характеру матиме. Адже тільки в сучасному світі створюється суспільство, в рамках якого література виступає соціальним інститутом поряд з іншими, релігією та наукою і утворює разом з ними мережу соціокультурних відносин.

Список використаних джерел:

1. Русанівський В. М. (ред.). Українська мова: енциклопедія. Київ: Українська енциклопедія, 2004.
2. Сайко О. Мова і нація: філософський та психологічний аспекти. – Вісник Львівського університету, 2004, № 25, с. 488 – 491.
3. Фабіан М. Етикетна лексика як фрагмент взаємодії мови і суспільства. – Вісник Львівського університету, 2006, № 38, ч. 2, с. 53 – 59.

Ковальчук Т.С., магістр
Науковий керівник:
доктор філологічних наук, професор кафедри української мови
Масицька Тетяна Євгенівна
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛЕЖНОГО СУБ'ЄКТА ПРОЦЕСУ (НА МАТЕРІАЛІ МОВОТВОРЧОСТІ ІВАНА БАЙДАКА)

Постановка проблеми. У структурі реченневих одиниць предикати процесу формують семантико-синтаксичну залежність суб'єкта процесу. Такі предикатні компоненти не вимагають активного виконавця дії та мають ознаки фазовості. Процесуальні предикати мають специфічну семантику, тому їхнє вивчення є важливим для розуміння утворення синтаксичних конструкцій.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження суб'єкта процесу найвагомніше представлено в працях І. Р. Вихованця [1], М. В. Мірченка [6], Т. Є. Масицької [2], О. Г. Межова [5] та ін. Дослідники виокремили семантичні типи суб'єктів, зумовлені предикатами процесу та проаналізували вияв суб'єктності у граматичній структурі речення. Проблематику залежних від предиката компонентів висвітлено в працях Т. Є. Масицької [3; 4]. Однак, реалізація залежного суб'єкта процесу в художніх текстах потребує детальнішого вивчення.

Об'єктом дослідження є семантико-синтаксична залежність суб'єкта, зумовлена предикатами процесу.

Предмет дослідження – особливості семантико-синтаксичної залежності суб'єкта, що формують предикати процесу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Семантико-синтаксична залежність предикатів процесу зумовила досить широкий лексичний діапазон суб'єктної процесуальної залежності в мовотворчості Івана Байдака. Вона представлена іменниками на позначення:

1. Осіб, виражених власними та загальними назвами, напр.: ...[істоти] народжуються, ростуть, старіють, помирають, змінюють одне одного, розмножуються і чомусь, наповнені тими ж складниками, що й я, не мають спокою через те, що моя шкіра відрізняється від їхньої (2, с. 43-44); **Мама** безугавно плакала (2, с. 53); ...тому [Родвелл] максимально розтягував улюблені обов'язки (1, с. 86); **Більшість часу Тьєрі** проводить у своєму кабінеті, де вивчає філософію, подекуди [Тьєрі] проводить екскурсію особистою бібліотекою... (1, с. 104).

2. Конкретні предмети, напр.: **Вогнища** змінювали свою географію (2, с. 64); **Тількино мій організм** сформувався, то проблеми зменшилися (2, с. 50); **Одна нога** була в мене вічно засмаглою порівняно з іншими, а коли хвороба дійшла до голови, то моє **волосся** стало сивіти (2, с. 3); **Щоправда**, у мене тепер досить швидко втомлювалися **очі**... (1, с. 49).

3. Абстрактні предмети, напр.: **З-за рогу** вийду я, дівчина із некрасивими руками, і ваш **настрій** безсумнівно покращиться, якщо ви мені про це нагадаєте (2, с. 41-42); Мене завжди переповнював **страх** неприйняття, бути відкинутою (2, с. 127); **Почуття** й подальші **питання** завжди лише створювали проблеми для мене (1, с. 74); ... чи таке **збайдужіння** не поширюється на близьких йому людей (1, с. 54); ...**градус** розмови підвищувався (1, с. 32); ... ці мрії суттєво **оживили** її (2, с. 94); ... якому **сняться** сни... (1, с. 123); ...**страх** нерідко супроводжує нас дорогою до щастя (2, с. 49); ...мої **напади** слабшали (2, с. 72).

4. Назви небесних тіл, напр.: **Сонце** зігрівало мою шкіру... (2, с. 140).

5. Особові займенники: я, він, вона та ін., напр.:

– займенник «я», напр.: **Намагаюсь [я]** накопичити гроші... (2, с. 16); **Про останні я** трішки перебільшив (1, с. 74); **Я** перетворився на чекання (2, с. 72).

- займенник «**він**», напр.: *Щовечора він перевтілювався у новий образ...* (1, с. 37).
- займенник «**ми**», напр.: *Ми можемо тривалий час обдумувати речі...* (2, с. 115).
- займенник «**вона**», напр.: *...але вона тільки поглиблювалась* (2, с. 60); *...адже вона завжди змінюватиметься...* (1, с. 38).

б. Неозначено-кількісний числівник «**багато**», який перебрав на себе функції суб'єкта, напр.: *Чи багато вслухаються в її спів, чи [багато] намагаються зрозуміти про що йдеться в пісні* (2, с. 74).

Дієслівні предикати зі значенням *шукати, чекати, знати* формують не лише суб'єктну, а об'єктну залежності, напр.: *Адже я теж колись із завзяттям шукав роботу у сфері спілкування з людьми...* (2, с. 28); *...шукав у творі елементи гіпертексту...* (1, с. 99); *Можливо, ти самотійно шукаєш похибку у власних твердженнях* (1, с. 16); *...протягом яких я вірив і чекав інформації* (1, с. 116); *Зараз вони чекають дитину* (2, с. 135); *...саме в такі дні на Родвелла чекали вагомі зустрічі* (1, с. 31).

Висновки. В аналізованих конструкціях суб'єкти, вмотивовані предикатами процесу, найчастіше представлені іменниками на позначення осіб та абстрактних предметів. Також досить часто автор вживає особові займенники. У мовотворчості Івана Байдака спостерігаємо випадки вживання неозначено-кількісного числівника *багато*.

Список використаної літератури:

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
2. Масицька Т. Є. Семантико-синтаксична залежність суб'єкта процесу у поетичних творах Тараса Шевченка. *Волинь філологічна: текст і контекст. Творчість Т. Шевченка: традиції і сучасність* : зб. наук. пр. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. Вип. 18. С.287–297.
3. Масицька Т. Є. Семантико-синтаксичні реченнєві залежності в сучасній українській літературній мові автореф. дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2017. 36 с.
4. Масицька Т. Є. Типологія семантико-синтаксичних реченнєвих залежностей : монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2016. 416 с.
5. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.
6. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : монографія. вид. 2-ге, переробл. Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2004. 393 с.
7. Іван Байдак. Чоловік з моїм іменем. Харків : ТОВ «Віват», 2019. 144с.
8. Іван Байдак. (Не) помітні. Харків : ТОВ «Віват», 2021. 144 с.

Правник М.О., студентка
Науковий керівник:
к. філол. н., доцент, доцент кафедри
теорії і методики викладання філологічних
дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті
Чернушенко Н.М.
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди

ВИКОРИСТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.

Сучасна українська мова завдяки фразеологізмам стає різнобарвною, неповторною, автентичною. Хотілось би зазначити головні ознаки фразеологізмів – влучність, крилатість, дотепність, цілісність, відтворюваність. Використання фразеологізмів в повсякденному житті починається з дитинства, родини та школи, адже сталі вирази поєднують дотепність і глибину думки, допомагають лаконічно та змістовно передавати великі обсяги інформації, розвивають фантазію та креативність. Практика кращих учителів переконує, що для того, щоб фразеологічні одиниці увійшли в активний словник дитини та залишились у її словниковому запасі на все життя, потрібно постійно стимулювати учнів до вживання їх як на уроках, так і в житті. Сформувати ці уміння, а саме засвоєння фразеологізмів, збагачування лексичного запасу мови неможливо без урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів. І тому слова В.О.Сухомлинського: «Потрібно на кожному уроці записувати по два-три нових фразеологічних звороти, які б збагачували мову школярів» в наш час звучать досить актуально.

Серед усіх рівнів мови тільки лексичний і фразеологічний є найбільш рухомими, вони постійно кількісно і якісно змінюються та їх динамічні процеси привертають увагу багатьох лінгвістів. Саме фразеологічний фонд мови здавна привертая увагу багатьох мовознавців. Цінні для розвитку фразеологічної теорії спостереження знаходимо в працях: Ф. І. Буслаєва, О. О. Потебні, І. І. Срезневського, Ф. П. Фортунатова, О. О. Шахматова й інших видатних дослідників. Також заслуговують на увагу дослідження фразеології сучасної української літературної мови Л. Г. Скрипник, Л. І. Коломієць, О. С. Юрченка, Ф. П. Медведєва, А. П. Коваль, В. В. Коптілова, Г. М. Удовиченка, Н. О. Батюк, Н. Д. Бабиць, І. О. Виргана, М. М. Пилинської, І. С. Олійник, М. М. Сидоренко, Д. В. та В. Д. Ужченків, П. О. Редіна, І. О. Купіної, Н. В. Піддубної та інших.

Так що ж таке фразеологізм? Фразеологізм — стійке сполучення двох і більше слів, яке в процесі мовлення відтворюється як готова словесна формула, передає одне значення і, як правило, має певне емоційне забарвлення. Їх зміст завжди інший, ніж семантика поєднаних у них слів: *брати ноги на плечі* – тікати, *робити з мухи слона* – перебільшувати. Оскільки фразеологізми тісно пов'язані з умовами, місцем і часом, у якому з'явилися, певним випадком, тому в кожній мові вони індивідуальні, своєрідні, неповторні, і буквально не перекладаються. Спираючись на дослідження та спостереження деяких українських мовознавців, можна вважати, що в аналізований період початку ХХІ ст. нові міжстильові, книжні і розмовні фразеологізми поповнювалися з двох основних джерел — питомого й іншомовного. До питомих фразеологізмів відносимо власне українські інновації, такі як: *небесна сотня*, *вибіркове правосуддя*, *виборчі туристи*. Також останнім часом з'явилися й активно використовуються у побуті стійкі утворення: *по цимбалах*, *ще й кінь (кіт) не валявся*, *не для преси* тощо. Окремо хотілось би зазначити, що певна частина фразеологізмів-інновацій пов'язана зі сферою освіти та навчального процесу. Найчисельнішою є підгрупа одиниць, що походять з математичних дисциплін: *диктувати умови задачі*, *винести (вивести) за дужки*, *рівняння з багатьма невідомими* тощо. Сфера мистецтва також нині

задіяна в процесах фразеотворення: *сам собі режисер, голлівудське кіно, зіркова (зоряна) хвороба, вільний художник.*

Також слід відмітити й такі фразеологічні одиниці з галузі інформатики та комп'ютерних технологій: *інформаційна революція, інформаційна війна, цифрові технології* тощо. Чимало фразеологічних зворотів мають виробничо-професійне походження: *шити білими нитками, грати першу скрипку, брати в кліщі тощо.* Ряд фразеологізмів є дотепними висловами з анекдотів, жартів: *не до солі, вийшов тишк, ростуть груші на вербі.* У фразеологізмах відбиті спостереження над навколишнім життям і подіями, людьми, природою: *жувати жулку, розправляти крила, скреготати зубами, задирати носа.* Переважна більшість фразеологізмів, які вживаються у побутовому мовленні, у творах художньої літератури, а також у засобах масової інформації, мають українське коріння. Сьогодні неможливо знайти людину, яка б не використовувала у своєму спілкуванні жодного фразеологізму, але мало хто знає, навіщо ж вони нам так потрібні. Нам здається для того, щоб насправді збагатити й прикрасити нашу мову, але й точніше висловити думку, що в підсумку дозволяє краще зрозуміти співрозмовника. Спілкування між людьми переслідує дві мети: передати інформацію і поділитися своїми почуттями, емоціями та переживаннями. У наших спостереженнях були зафіксовані у повсякденному житті такі фразеологізми : *ведмежа послуга, бісики очима пускати, рідного батька продасть, канути у небуття, зарубати на носі, спіймати на гарячому, високо літати, бити байдики, відійти у вічність, точити яси, не ликом шитий, бути на сьомому небі, як вареник у маслі, бути в курсі, взяти гріх на душу, побитися об заклад, зайти у глухий кут, на круги своя повернутися, взяти бика за роги, відвести біду, зняти розжеві окуляри, не лишатися в боргу, обкидати брудом, летіти галопом, розвісити вуха, як з гуски вода, не тямити себе, теревені правити, оком не повести, п'яте колесо, залишити на чорний день, міцний горішок, відбити охоту, через тернії до зірок, пуститися берега, бути на курячих правах, заморити черв'ячка, по гарячих слідах, морочити голову тощо.* Фразеологізми пов'язані з найрізноманітнішими предметно-чуттєвими сферами, причому функціональна активність їх у різні часи не однакова і зумовлюється суспільно-побутовими чинниками. Використовуються вони для надання висловлюванню образності, емоційності, експресивності, створення відтінку іронії, жарту, сарказму тощо, вираження позитивних емоцій, відтворення найтонших аспектів значення, характеристики.

Отже, фразеологізми наповнюють мовлення глибинною свіжістю, надають йому художнього звучання, лексичної й синтаксичної витонченості, довершеності. Їх активне творення, та актуалізація на початку ХХІ ст. спричинені активною взаємодією зовнішніх і внутрішніх мовних чинників. Вони переконливо доводять, що сучасна українська мова інтенсивно розвивається, живе повноцінним, природним життям, засвідчують динаміку національної фразеологічної системи, фіксують найтонші відтінки думок, почуттів, найрізноманітніші якості мовлення людей, надають йому виразності, національного українського колориту.

Список використаних джерел:

1. Авксентьев Л., Калашник В., Ужченко В. Фразеология современной украинской речи. Харьков: Основа, 1977. 182с.
2. Авксентьев Л. Г. Современная украинская речь. Фразеология: Навч. посібник для студ. філолог. фак-тів. / 2-е вид., доп. і перероб. Харьков: Вища школа, 1988. 134 с.
3. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології / М. Ф. Алефіренко. Х.: Вища школа, 1983. 134 с.
4. Личук М. І. Ступені фразеологізації речень: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / М. І. Личук. К., 2001. – 16 с.
5. Назаренко О. В. Менталітет нації у дзеркалі української фразеології / О. В. Назаренко / Український смисл: Науково-популярний лінгвокультурологічний щоквартальник. 2007. № 3. С. 27-34.

Martyniuk O.V., a student
Scientific supervisor:
English teacher of the I category
Yurkiv H.V.

Chernivtsi Cooperative professional College of Economy and Law

THE ROLE OF BUSINESS ENGLISH IN MY FUTURE PROFESSION

The English language has become the prevailing business language in the world Economy. Business English is a special field of English language, which concerns the language by which people do business. Nowadays, the knowledge of Business English is essential if you want to succeed as a professional in your field. Improving your vocabulary and knowledge of Business English will help you to get success at work and open up a host of new career opportunities.

Long ago during employment a good income and prestigious jobs were offered by companies that required English language skills at a certain level. In these companies you may need to write your resume in English, have a job interview or communicate with the employer in this very language. When you find yourself in the English business environment, you need to use this language to establish relations, conduct ordinary and business correspondence, to have telephone conversations, to negotiate, to prepare presentations and much more. All this can be achieved more successfully if one learns the language with a focus on work issues related to the conduct of various kinds of business.

When studying this area of the English language a person not only learns the words, but masters the necessary skills of Business English etiquette. He learns a lot from other people too. All this is extremely useful and important for the student who will be an economist in the future. During the studying of Business English the students learn how international companies cooperate with one another, how they conduct business and establish professional relationships. At the same time, improving your Business English skills can have a great impact on your future career, allowing you to prosper and rise the career ladder faster than you expected.

The ability to use specialized vocabulary and phrases confidently and skillfully will make you sound like a real expert, and you will be treated more seriously in a business environment. You can be a brilliant specialist and successfully convey your message in your native tongue, but if you cannot do the same in English at international meetings, you will not be accepted as a serious and equal partner.

As for me, I am a student of the Economics Department and I am learning Business English. During classes we learn a lot of new vocabulary related to Economics, Marketing and Business, we learn how to form different business documents such as: resume, application form, varied kinds of business letters and draw up contracts, agreements etc. We also discuss all kinds of situations and events related to the economic sphere in English which increases our level of knowledge and gives us more new and interesting information. I think it's very cool that we have this subject in our curriculum because when I graduate from college, I might be hired by a company and be able to point out on my resume that I can speak Business English. I will also be able, for example, to negotiate with foreign partners and to do business trips to foreign countries without difficulties.

Considering all the above-mentioned, we can conclude that learning Business English in the sphere of Economy, in particular, gives us a lot of opportunities both for our future profession and for our own development. Business English skills will help us greatly in our future career. If your goal is to work effectively in the international environment you need to improve your knowledge of it every time. English has become a major language in the business world. So don't lose the opportunity to learn it and don't be afraid to be involved in the studying of narrow subjects.

The list of literature:

6. Markushevskaya L.P., Bukhanova L.I., Melkonyan A.L. and others. English for Economists (Part-Time Education): textbook. Saint-Petersburg: SPb GU ITMO, 2006. 156 p.
7. Pirogova N.G. Focus on Business English: teaching aid/ Reviewer: Dmytrenko N.A., Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor. Saint-Petersburg: ITMO University, 2021. 65 p.
8. Taylor J., Peltier S. Accounting. Career Path: manuscript / John Taylor, Stephen Peltier, Express Publishing. 2013. 120p.
4. Taylor J., Zeter J. Business English. Career Path: manuscript / John Taylor, Jeff Zeter, Express Publishing. 2014. 120p.

Гарцунова М.М., студентка

Науковий керівник:

к.філол.н., доцент кафедри германської філології

Медвідь О.М.

Сумський державний університет

ФОРМИ АНГЛІЙСЬКОГО NETSPEAK

В онлайн-дискурсі Netspeak, як новий вид комунікації, став частиною англійської мови та замінює традиційні методи комунікації. Він відіграє значну роль у сучасному віртуальному середовищі, а через те, що вагома частина інформації в Інтернеті подається англійською мовою, дослідження цього питання є актуальним у сучасній лінгвістиці. Вивченням Netspeak займалися як українські, так і зарубіжні філологи: Барон Н.С., Горошко О.І., Крістал Д., Леонтович О.А. та ін., адже форми Netspeak в англійській мові впливають на розвиток природних мов в усіх сферах життя.

Розглянемо деякі форми англійського Netspeak, а саме: аббревіацію, що набула особливого поширення наприкінці ХХ ст. та стала продуктивним способом скорочення словосполучень та слів задля мовної економії. Аббревіацію розподіляють на ініціалізацію та аббревіацію, сформовану з букв та цифр. Завдяки явищу ініціалізації усувається інформаційна надлишковість та опускаються елементи мовних одиниць, що полегшує розуміння змісту висловлювання та пришвидшує комунікацію між її учасниками.

Ініціальна аббревіатура створена з першої літери або літер слів, записана заголовними літерами. Наразі розрізняють два види аббревіатур: ініціально-буквену та ініціально-звукову. До прикладу: *JW (just wondering)*, *ROFL (rolling on floor laughing)*, *IKR (I know right)*, *CTN (can't talk now)*, *BBL (be back later)*, *IRL (in real life)*, *BTW (by the way)*.

Окрему ланку займає аббревіація, що замінює деякі слова чи морфемні літерами та цифрами зі схожою вимовою. До прикладу: *U (you)*, *UR (your)*, *M8 (mate)*, *H8 (hate)*, *U4E (you forever)*, *CU (see you)*, *2C (to see)*, *L8r (later)*, *ne1 (anyone)*. Так, цифра *two* часто замінює прийменник *to* і прислівник *too*, а цифри *four* та *eight* частіше використовують для певної частини слова або для його закінчення.

Ще однією формою Netspeak є складні слова, утворені за допомогою додавання двох або декількох основ та включають ознаки синтаксичної та структурної цілісності. Контамінація широко представлена в інтернет-дискурсі та виникає при додаванні двох скорочених основ слів чи поєднанні повної форми слова зі скороченою основою іншого слова. Приклади контамінації у соціальних мережах: *foodpic (food + picture)*, *Instaday (Instagram + day)*, *vlog (video + blog)*, *Emoticon (emotion + icon)*, *Twitpost (Twitter + post)*, *tumblog (Tumblr + blog)*.

В Інтернет-дискурсі є обмежена кількість невербальних засобів комунікації, а саме смайлів, стікерів та емотиконів. Графічні зображення виконують емотивну функцію для передачі настрою та емоцій співрозмовнику, фатичну функцію для встановлення контакту з учасниками комунікації, а також метафізичну функцію, що виражена в інтерпретації та

виглядає сенсу графічних символів. Емотикон — графічний еквівалент окремих слів та виразів, що складається з простих символів на клавіатурі комп'ютера. До прикладу: :) (*happiness*), :D (*grin*), :((*sadness*), :((*crying*), ;) (*winking*), :O (*surprise*), <3 (*love*).

Отже, розвиток систем миттєвого обміну повідомленнями, електронної пошти та необхідність передавати повідомлення швидко і лаконічно зі збереженням емотивної складової є вираженням давньої потреби людей у спілкуванні. Використання цифрових технологій спричинило появу Netspeak, що у свою чергу вплинуло на розвиток аббревіації та створення спеціальних графічних позначень і символів, що використовуються в текстових повідомленнях.

Список використаних джерел:

1. Crystal D. *Language and the Internet* / D. Crystal. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 272 p.

Коваленко Є.О., студентка

Науковий керівник:

старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін

Гарцунова Л.І.

Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНИХ ЗАСОБІВ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ)

Оскільки ділові папери відіграють важливу роль в житті як кожної особи окремо, так і міжнародного співтовариства загалом, а англійська мова є загальноприйнятою мовою ділового спілкування, то вивчення особливостей англійського офіційно-ділового тексту є надзвичайно актуальним питанням.

Проблемою дослідження мовних засобів англійських офіційно-ділових текстів займалися багато мовознавців, зокрема І.Р. Гальперін детально аналізував стиль англійських офіційних документів, Л.К. Граудіна, І.В. Арнольд вивчали стилістику сучасної англійської мови, В.Л. Наєр описав функціональні стилі англійської мови, Л.В. Колтунова досліджувала особливості ділового спілкування, С.П. Кушнерук, Л.Р. Дускаєва посвятили свої праці стилістиці офіційно-ділового мовлення.

Цариною використання англійських офіційно-ділових текстів є сфера соціально-правових відносин, представлена законодавством, економікою, управлінською та дипломатичною діяльністю. Офіційно-діловий стиль використовується при складанні документів різноманітних жанрів: міжнародних договорів, законодавчих актів, постанов, статутів, інструкцій, законів, ділових паперів, службової та ділової переписки.

Для юридичного мовлення характерне використання латинських та французьких слів та виразів, які отримали термінологічне забарвлення. До прикладу: *Ad verbum* – дослівно, *Casus delicti* – випадок правопорушення, *De facto...de jure* – фактично...юридично, *A priori* – беззаперечно, завідома, *Status quo* – дійсний стан, положення [3].

Ще однією характерною особливістю офіційно-ділового стилю юридичних текстів є наявність скорочень, аббревіатур, складноскорочених слів. До прикладу: *Mem(o)* (*memorandum*); *i. e.* (*id est*, що рівнозначно англійському *that is*); *G. C. S. I.* (*Knight Grand Commander of the Star of India*); *U. N.* (*United Nations*); *VIP* (*very important person*); *D. A. O.* (*Divisional Ammunition Officer*); *W.R.* (*warehouse receipt*) [2].

Також варто відмітити суто іменний характер офіційно-ділового стилю юридичних текстів. Один і той же іменник у ділових текстах може повторюватися навіть в сусідніх реченнях і не замінюватися займенником. У розмовній мові або художніх текстах це вважалося б тавтологією, проте в офіційно-діловому стилі таке повторення обумовлене функціонально, оскільки за допомогою них уникають неправильного трактування текстів

документів. До прикладу: *Depending on the jurisdiction, the damages awarded will be either compensatory or punitive. Compensatory damages are intended, as far as it is possible, to put the victim in the position he or she would have been if had the tort not occurred. Punitive damages are awarded to punish a wrongdoer. As well as compensation for damage to property, damages may also be awarded for: loss of earnings capacity, future expected losses, pain and suffering and reasonable medical expenses.*

Широко використовуються в офіційно-діловому стилі юридичних текстів віддієслівні іменники: *execution* – виконання, *notification* – сповіщення, *infringement of the law* – правопорушення, *resolution* – постанова, *solution* – вирішення (суперечок), *submission* – підпорядкування, *division* – розподілення та ін. [2].

Історично обумовлена традиція висловлювати в одному реченні найрізноманітніші умови глибоко вкоренилася в дипломатичних та юридичних документах, саме тому в текстах юридичних документів є довгі речення з напрочуд розгалуженою системою сполучникового зв'язку. Іноді одне речення охоплює усі умови домовленості, які можуть виникнути в результаті реалізації таких відносин. Преамбула статуту ООН може бути яскравим прикладом цієї тенденції:

CHARTER OF THE UNITED NATIONS WE THE PEOPLES OF THE UNITED NATIONS DETERMINED

to save succeeding generations from the scourge of war, which twice in our lifetime has brought untold sorrow to mankind, and to reaffirm faith in fundamental human rights, in the dignity and worth of human person, in the equal rights of men and women and of nations large and small, and to establish conditions under which justice and respect for the obligations arising from treaties and other sources of international law can be maintained, and to promote social progress and better standards of life in larger freedom, AND FOR THESE ENDS

to practice tolerance and live together in peace with one another as good neighbours, and to unite our strength to maintain international peace and security, and to ensure, by the acceptance of principles and the institution of methods, that armed force shall not be used, save in the common interest, and to employ international machinery for the promotion of the economic and social advancement of all peoples,

HAVE RESOLVED TO COMBINE OUR EFFORTS TO ACCOMPLISH THESE AIMS.

Accordingly, our respective Governments, through representatives assembled in the City of San Francisco, who have exhibited their full powers found to be in good and due form, have agreed to the present Charter of the United Nations and do hereby establish an international organization to be known as the United Nations [1].

Отже, до лексичних особливостей офіційно-ділового стилю англійської мови можна віднести стійкість, клішованість, відсутність образності, велику кількість латинських та французьких запозичень, абревіатур та скорочень, пасивних конструкцій, інфінітив, широке використання форм теперішнього часу дієслів та іменний характер мовлення.

Список використаних джерел:

1. United Nation Organization // UN Official Site. – [електронний ресурс] – Режим доступу: – URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/preamble>
2. Англійсько-український словник термінів і понять з державного управління / Уклали: Г.Райт та ін. – К.: Основи, 1996. – 128 с.
3. Латинсько-український та українсько-латинський словник юридичної фразеології / Уклад. М.М. Ухаль. – Ужгород: Карпатська Вежа, 2008. – 414 с.

Бондарчук А. А., викладач іноземних мов
Радудік О. Є., викладач іноземних мов
Фальштинська Ю. В., к. пед. н., викладач іноземних мов
ВСП «Вінницький торговельно-економічний фаховий коледж КНТЕУ»

СТВОРЕННЯ ТРЕНІНГОВОГО ЦЕНТРУ SELF-КОУЧИНГУ ДЛЯ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Перехід на дистанційне навчання, зумовлений пандемією, став неочікуваним та доволі серйозним випробуванням для всіх учасників освітнього процесу – викладачів, студентів та їхніх батьків. Після тимчасової розгубленості всім довелось прийняти цей виклик та швидко адаптуватись до нових реалій, але питання розвитку дистанційної освіти набуло неабиякої актуальності.

Згідно чинного законодавства дистанційне навчання - це індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій. Метою дистанційного навчання є надання освітніх послуг шляхом застосування у навчанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій за певними освітніми або освітньо-кваліфікаційними рівнями відповідно до державних стандартів освіти; за програмами підготовки громадян до вступу у навчальні заклади, підготовки іноземців та підвищення кваліфікації працівників [4].

Відповідно до Положення про дистанційне навчання можливе запровадження його або як окремої форми навчання, або використання технологій дистанційного навчання для забезпечення навчання у різних формах. Дистанційна форма навчання передбачає доступ до Інтернету, технічне забезпечення (комп'ютер, планшет, смартфон тощо) в усіх учасників освітнього процесу.

Активне запровадження такої форми навчання в Україні вимагає від викладачів не тільки оновлення знань, умінь і навичок у галузі інформаційно-комунікаційних технологій, а й оволодіння новими вміннями щодо самоорганізації, визначення пріоритетів професійного розвитку та побудови власної освітньої траєкторії.

Сьогодні є нагальна потреба в удосконаленні не тільки змісту освіти, але й системи організаційних форм і методів підвищення кваліфікації педагогів, запровадження інноваційних педагогічних технологій, зокрема технологій дистанційного навчання. Ці технології надають можливість викладачу реалізувати особисті освітні потреби – оволодіти новими знаннями, вміннями та напрямками професійної діяльності, оновити та осучаснити знання, отримані під час навчання в закладах вищої освіти, підвищити соціальну та професійну активність, реалізувати творчий потенціал.

Підвищення кваліфікації – складова загальної системи безперервної освіти особистості. Головною метою підвищення кваліфікації викладачів є приведення у відповідність фахової та посадово-функціональної компетентності працівників освіти до потреб та вимог суспільства на конкретно-історичному етапі соціально-економічного розвитку українського суспільства та інтегративних процесів у всесвітньому освітянському просторі [5].

Особливості системи підвищення кваліфікації викладачів: – необхідність постійної орієнтації на запити суспільства, в якому освіта перебуває у кризовому стані та вимагає принципової модернізації; – збільшення вимог до якості підвищення кваліфікації вчителів відповідно до запитів українського суспільства та інтеграції в міжнародний освітній простір [3].

Робота в системі підвищення кваліфікації має ґрунтуватися на впровадженні найсучасніших і найефективніших технологій, спрямування роботи відповідно до потреб освітньої галузі. Необхідною умовою ефективного навчання викладачів є активне навчання,

в якому переважають методи і технології, спрямовані на самостійне засвоєння слухачами знань і набуття вмінь у процесі їхньої активної розумової та практичної діяльності.

Для сучасної освіти характерним є пошук нових педагогічних можливостей, що пов'язано насамперед із відмовою від традиційного навчання з ідеєю цілісності педагогічного процесу як системи, що ґрунтується на теорії загальнолюдських цінностей, гуманізації, особистісно-орієнтованого підходу, пріоритету суб'єкт-суб'єктних відносин.

Як відомо, у процесі підвищення кваліфікації викладачів доводиться вирішувати складніші питання, ніж під час підготовки майбутніх спеціалістів у ЗВО, оскільки у разі перенавчання і підвищення фахового рівня доводиться асимілювати нові знання в структуру життєвого досвіду слухачів, а також впливати не тільки на інформативному, а й (переважно) на особистісному рівнях. Водночас система підвищення кваліфікації менш інерційна та здатна реагувати на швидкі соціально-економічні і техніко-технологічні умови. Як правило, вона має безпосередній двосторонній зв'язок із практикою, що дає змогу швидше отримати освітній результат, а контингент, що навчається, здатний критично оцінювати пропонувані інновації, може безпосередньо брати участь в їх апробації, розвитку та реалізації.

На нашу думку, в системі підвищення кваліфікації викладачів найефективнішими сьогодні є інтерактивні, інформаційні та тренінгові технології. Розвиток інформаційних технологій у сучасному світі потребує нових методичних підходів до освітнього процесу. Сьогодні у світі спостерігається формування освітніх систем нового покоління, ознаками яких є відкритість матеріалів для коментування, редагування в необхідних випадках та адаптації під конкретного користувача. Запровадження інформаційно-комунікаційних технологій у систему освіти веде до зміни ролі викладача, до появи нових методів, організаційних форм і засобів навчання. У контексті інноваційного розвитку післядипломної педагогічної освіти на основі інформаційно-комунікаційних технологій значні перспективи має навчання за дистанційною формою[1].

Викладачами іноземних мов ВСП «Вінницький торговельно-економічний фаховий коледж КНТЕУ» був створений тренінговий центр self-коучингу, який спрямований на підвищення професійної компетентності викладачів іноземних мов, розвитку їх педагогічної творчості, ознайомлення з сучасними технологіями навчання, із перспективним педагогічним досвідом.

Тренінговий центр self-коучингу став альтернативою Центрам професійного розвитку, а його основним завданням є оволодіння викладачами іноземних мов у найкоротші терміни відповідними практичними навичками, які зараз є вкрай необхідними у створенні інноваційного освітнього простору і забезпеченні якісного і ефективного освітнього процесу. А ще більше – щоб ці зміни набували системного характеру і забезпечували сталий розвиток навчального закладу.

Self-коучинг (від англ. self-coaching – самонаставництво, особистісне тренування) - це одна з інноваційних технологій, яка допомагає підготувати педагога з інноваційним типом мислення, творчого, умотивованого. Це технологія педагогічного самонаставництва, професійної самореалізації і самовдосконалення, яка ґрунтується на прийнятті викладачем відповідальності за власні думки, дії, звички і за розвиток власного професіоналізму, педагогічної творчості і майстерності [6].

Самореалізація в цьому сенсі є не стільки результатом, скільки процесом – безперервним, циклічним, який триває все життя. Педагог, беручи на себе відповідальність, використовуючи технології і техніки self-коучингу зможе успішно моделювати й реалізовувати процеси самоосвіти й саморозвитку, як особистісного, так і професійного. Однак розвиток передбачає не просто опанування нового потоку інформації, вироблення умінь і навичок. Це ще й створення нових типів мислення, які є інструментами реалізації нових ідей, освітніх технологій, мобілізації потенційних внутрішніх ресурсів, вироблення педагогічної дії нової якості.

Можна визначити наступні рівні професійних змін при використанні технології self-коучингу:

1. Рівень ідентичності - визначення самого себе «Хто?», «Хто я, чому прагну до цього результату?», «Ким я стану, коли отримаю цей результат?».

2. Рівень переконань – наші цінності, мотивації: «Чому?», «Чому цей результат важливий для мене?», «Які цінності для мене важливі, які переконання мене спрямовують?».

3. Рівень здібностей – це різноманітні набори шаблонів поведінки, станів і стратегій, які ми виконувати у своєму житті: «Як?», «Як конкретно я можу отримати цей результат?», «Які здібності у мене є / мені потрібні, щоб здійснити ці дії в цих місцях в ці моменти?».

4. Рівень поведінки – сукупність конкретних дій, зроблених нами в певному оточенні: «Що?», «Що конкретно потрібно робити, щоб отримати цей результат?», «Що конкретно я буду робити, коли отримаю даний результат».

5. Рівень контексту – зовнішнє середовище (оточення), з яким ми постійно контактуємо, включає місце, час і людей: «Коли? Де? З ким?», «Де, коли і з ким бажаний цей результат?»[2].

Доцільність використання технології self-коучингу полягає в наступних позиціях:

- Підвищення продуктивності та якості професійно-педагогічної діяльності викладачів.

- Безперервний професійний саморозвиток викладачів. Self-коучинг передбачає швидке навчання «без відриву від виробництва».

- Збільшення конструктивних ідей.

- Діагностика і моніторинг безперервного професійного саморозвитку і самореалізації, що дозволяє враховувати і прогнозувати зміни, які відбуваються в результаті впровадження інноваційних програм і технологій.

- Більша гнучкість і адаптивність до змін. В умовах зростаючої конкуренції на ринку освітніх послуг зможе залишитись тільки гнучкий і адаптивний, готовий до впровадження освітніх інновацій педагог.

Тренінговий центр self-коучингу створювався кваліфікованими та досвідченими викладачами іноземних мов. Він дозволяє викладачам з інших закладів освіти ознайомитися й використовувати у своїй роботі нові методики, методи професійної діяльності на засадах інноваційності з урахуванням потреб самого викладача. Така ефективна форма забезпечить особистісне та професійно-діяльнісне самовдосконалення викладачів іноземних мов.

Для того, щоб запустити тренінговий центр self-коучингу ми підготувалися технічно, й методично. Це проєкт, що створив систему професійного вдосконалення викладачів іноземної мови на основі безперервного професійного розвитку.

Матеріально-технічне забезпечення ВСП «Вінницький торговельно-економічний фаховий коледж КНТЕУ» відповідає вимогам щодо здійснення освітньої діяльності, зокрема, для функціонування тренінгового центру self-коучингу. Освітні курси проводяться в лінгафонно-комп'ютерному кабінеті, де встановлено 15 комп'ютерів, інтерактивний комплекс, який складається з мультимедійного проєктора, інтерактивної дошки, лінгафонної гарнітури та бінокулярних відеоокулярів. Всі комп'ютери підключені до мережі Інтернет та створено зону Wi-Fi. Програмне забезпечення, яке використовується для проведення освітніх курсів: Smartnotebook, Lingvo, TellmeMore, граматичні тести, аудіо тексти; операційні системи XP (Home, Professional); операційні системи 7 (Professional).

Основні напрями роботи тренінгового центру:

- ознайомлення викладачів із новинками теорії та практики педагогічної діяльності, прогресивними педагогічними технологіями, а також закріплення у них навичок самостійного набуття знань, необхідних для професійного розвитку;

- підвищення педагогічної та дослідницької майстерності викладачів;

- оволодіння методами роботи з новими ІК технологіями і джерелами інформації;

- запровадженню інноваційних технологій в процесі вивчення іноземних мов та поширення нових наукових напрацювань з новітніх методів викладання іноземних мов;

- обмін досвідом викладачів у питаннях розробки сучасних навчальних програм іноземних мов та технологій тестування якості навчання;
- розповсюдження інформації про мову навчання, проведення семінарів та конференцій;
- організація тренінгів тощо.

Запропоновані в нашому центрі self-коучингу нові форми й методи роботи з організації дистанційного навчання іноземним мовам дозволяють викладачам удосконалити знання та уміння з проектування, практичної реалізації віртуального навчального кабінету, урізноманітнюють комунікаційну взаємодію між учасниками дистанційного курсу та поглиблюють практичні навички використання відкритих освітніх платформ. Завдяки практичному застосуванню знань, отриманих на тренінгах нашого центру self-коучингу викладачами іноземних мов підтверджено, що навіть під час дистанційного навчання, спричиненого локдауном, якісна успішність студентів не лише не знизилась, але й дещо покращилась.

Отже, формування професіоналізму педагогів неможливе без використання технології селф-коучингу, яка сприятиме самостійному покроковому осмисленню та самостійному пошуку, стимулюватиме актуалізацію внутрішніх ресурсів викладачів, дозволить здійснити передачу досвіду, знань і розвитку компетенцій.

Список використаних джерел:

1. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках іноземної мови : тематичний збірник праць / Упоряд.: А. А. Волосюк; за заг. редакцією А. О. Лавренчука. Рівне : РОППО, 2018. 29 с.
2. Матвієнко О. В., Калугіна Т. В. Професійний саморозвиток викладача іноземної мови у системі науково-методичної роботи коледжу: діагностичний інструментарій: навч.-метод. посібник. Івано-Франківськ: НАІР, 2018. 146 с.
3. Панченко А.О., Пометун О.І., Ремех Т.О. Навчання в дії: Як організувати підготовку вчителів до застосування інтерактивних технологій навчання/ А.О. Панченко, О.І. Пометун, Т.О. Ремех [Метод. посібник]. К.: А.П.Н., 2018. 72с.
4. Положення про дистанційне навчання: Наказ МОН України від 25.04.2013 № 466, № 1115 від 08.09.2020
5. Рязанцева О.В. Уміння викладача дистанційної системи освіти, необхідні для успішної комунікативної взаємодії з учасниками навчального процесу. / О.В. Рязанцева // Молодий вчений. - №12.1(40). – December.-2016.- С. 531-534.
6. Сидоренко В.В. Селф-коучинг (самонаставництво) як технологія професійного розвитку педагога Нової української школи : спецкурс/ Вікторія Вікторівна Сидоренко. К.: Агроосвіта, 2020. 94 с.

Шуліка О. С., магістр

Науковий керівник:

*Кандидат філологічних наук, доцент кафедри
германських мов та методик їх навчання*

Кочубей В.Ю.

*Центральноукраїнський державний педагогічний
університет імені В. Винниченка*

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОГО ВМІННЯ АУДІОВАННЯ В СТАРШИХ КЛАСАХ

Аудіювання є однією з найактуальніших тем в сучасній методиці навчання англійської мови, без якого неможливе мовне спілкування. Як зазначає О. А. Федорова, аудіюванню належить провідна роль в комунікації (42%), в той час як говоріння (32%) ,

читання (15%) і письмо(11%) займають відповідно меншу частину [4, с.5]. Неможливо навчитись говорити, без практики аудіювання. М.І. Пентилюк розглядає аудіювання як вид рецептивної мовленнєвої діяльності, сприйняття й розуміння почутого мовлення, аудіо тексту, мета якої полягає в осмисленні почутого мовленнєвого повідомлення [3, с.21].

Необхідність навчання аудіюванню як окремого самостійного виду мовленнєвої діяльності та його важлива роль при вивченні іноземної мови обумовлюється певними факторами. По-перше, сприйняття на слух забезпечує надходження до довготривалої пам'яті еталонних зразків іноземної мови. По-друге, слухо-мовленнєві та слухомоторні феномени реалізуються всіма видами мовленнєвої діяльності. Відповідно, не можна навчити іншим видам мовленнєвої діяльності, не розвиваючи слуховий аналізатор. І на останок, в учня розвивається слуховий контроль, який характерний для всіх видів мовленнєвої діяльності, тобто, під час говоріння/читання відбувається самоконтроль. Отже, необхідність спеціального, цілеспрямованого навчання аудіюванню як самостійного виду мовленнєвої діяльності – очевидна.

Навчання іноземної мови в старших класах базується на загальноосвітньому та поглибленому профільному рівнях відповідно до начального плану та начальних програм. Сформованість іншомовної компетентності на рівні незалежного користувача забезпечує базовий загальноосвітній рівень. Профільне навчання передбачає поглиблене та професійно зорієнтоване оволодіння іноземною мовою. Навчання іноземної мови у школах з поглибленим вивченням іноземної мови відбувається з урахуванням досвіду учнів, який вони вже набули в початковій та основній школі. Також, враховуються вікові та комунікативні потреби учнів старших класів. Після закінчення 11-го класу учні спеціалізованої школи з поглибленим вивченням іноземної мови досягають рівня B2. Згідно Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, аудитивні навички цього рівня охоплюють вміння розуміти лінгвістично складне мовлення на конкретні та абстрактні теми в межах вимовної норми, а також слідкувати за розширеними лініями аргументації в промовах [5].

В методиці викладання англійської мови виділяють різні класифікації аудіювання, а саме: за способом здійснення (О. Казарцева), за співвідношенням з експресивним усним мовленням і його формою (Б. Дальхаус), за формою перебігу слухання під час спілкування (Г. Х'юз) [4, с.19-20]. На нашу думку, найбільш придатною для використання в закладах освіти є класифікація видів аудіювання залежно від завдання, або комунікативної настанови від вчителя (викладача) наступним чином [2, с. 289]:

- аудіювання з розумінням основного змісту (skim listening);
- аудіювання з повним розумінням (listening for detailed comprehension);
- аудіювання з вибіркоким виокремленням інформації (listening for partial comprehension);
- аудіювання з критичною оцінкою (critical listening).

В нашому дослідженні ми спробували з'ясувати, чи представлені всі види аудіювання в підручниках, за якими навчають англійської мови в старшій школі. З цією метою було обрано підручник «Choices» Upper Intermediate» видавництва Pearson [7]. Він відповідає рівню B2, а отже відповідає потребам старшокласників для досягнення цього рівня при вивченні іноземної мови в профільних школах. Порівняно з іншими начально-методичними комплексами у підручнику «Choices» представлена велика кількість завдань для відпрацювання та тренування аудитивних навичок.

Варто окремо проаналізувати кожен з видів аудіювання та завдання до них у представленому підручнику. Аудіювання з розумінням основного змісту аудіо тексту вимагає від слухачів 75 % розуміння тексту [2, с.289]. Тобто, достатньо зрозуміти загальну тему чи окремі деталі прослуханої інформації. Таким чином, цей вид аудіювання потребує наступні вміння:

- здогадатися та спрогнозувати зміст самого аудіювання лише по назві тексту;
- випускати певні лексичні одиниці, котрі не заважають розумінню тексту;

- розуміти суть, або основи змісту інформації;
- знаходити зв'язки між завданнями та смисловими частинами тексту.

Якщо говорити про аудіювання з повним розумінням змісту, то варто застосувати наступні завдання:

- з'єднати вирази \ визначення \ буквосполучення \ речення;
- доповнити інформацію
- поставити у правильному порядку;
- дати відповіді на запитання.

Аудіювання з вибіркоким виокремленням інформації вимагає від слухачів розуміти лише ту інформацію, яку на початку вказав вчитель, або котра пов'язана з власне інтересами учнів. Концентрація уваги базується на пошуку необхідної інформації та розумінні її основного змісту. Таким чином, у слухачів тренуються навички орієнтування в логічній та смисловій структурі прослуханого тексту. Для аудіювання такого типу у підручнику є наступні вправи matching (поєднай, з'єднай) та gap-filling. Заповнення інформації у вигляді речень, потребує більш повного або детального слухання.

Аудіювання з повним розумінням потребує максимального і точного розуміння інформації. Під час такого аудіювання учні формують або тренують вміння поєднувати прослуховування з логіко-смисловою діяльністю. Такий тип аудіювання вчить дітей одразу робити логічні висновки та зіставляти аудіо інформацію з власним досвідом.

Аудіювання для детального прослуховування охоплює найбільше типів завдань:

- доповніть інформацію;
- з'єднайте;
- прослухайте та перевірте ваші здогадки;
- оберіть правильний варіант;
- прослухайте та напишіть правильні вирази чи ні.

У підручнику «Choices» Upper Intermediate» переважає аудіювання для детального прослуховування, що можна пояснити бажанням розвивати під час аудіювання різні види компетенцій та тренувати такі психофізіологічні механізми, як оперативна та довготривала пам'ять, увага, механізми осмислення та прогнозування. Вправи для виконання активізують критичне мислення в учнів, і вимагають повної концентрації для розуміння інформації.

Під час аудіювання виникають певні труднощі, котрі загалом впливають на розуміння аудіо матеріалів та на виконання заданої настанови. Труднощі можуть бути пов'язані з індивідуальними психологічними особливостями та лінгвістичні труднощі [1, с.392]. Серед лінгвістичних труднощів найбільш поширеними є перенасичення аудіо тексту незнайомою лексикою. Для вирішення цієї проблеми ми пропонуємо зменшити кількість нових ЛО наступним чином:

- зробити зноску з незнайомими словами перед прослуховуванням;
- розробити завдання pre-listening і дати учням можливість з'єднати слова \ вирази та їх переклад;
- дати учням перелік слів та запропонувати можливість самим здогадатися, що вони означають.

Відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти [5], загальна тривалість аудіо тексту для 11-го класу не повинна перевищувати 3-4 хвилини. В іншому випадку, розуміння та концентрація уваги учнів будуть ускладнені надто довгим текстом. Для уникнення цих труднощів вчитель має попередньо підібрати тексти відповідно до вимог та потреб учнів.

Ретельна розробка завдань до кожного типу аудіювання (pre-listening, after-listening), чітке формулювання настанови для слухачів та підбір аудіо матеріалів відповідно до рівня знань та вікової категорії – є факторами, що сприяють ефективному формуванню аудитивних вмінь. Варто також зауважити, що чим більше вчитель (викладач) приділятиме увагу відпрацюванню аудіюванню, тим точнішим і детальнішим стає не тільки сприйняття фактичної інформації, а й глибоке розуміння смислу прослуханого. Можна зробити

висновки, що розвиток комунікативного вміння у старших класах напряду залежить від систематичного тренування навичок аудіювання під час навчального процесу.

Список використаних джерел:

1. Мартинюк О. В. Стратегії формування іншомовної адитивної компетенції студентів на заняттях з практичного курсу англійської мови / О. В. Мартинюк // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – 2013.- Вип. 34. – С. 391-395
2. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін./ за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2013. – 590 с.
3. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посіб./кол. авторів за ред. М.І. Пентиліук – К.: Ленсвіт, 2015. – 320с.
4. Федорова О. А. Формування аудитивних умінь іноземних слухачів підготовчого відділення у процесі навчання української мови : дис. канд. пед. наук: 13.00.02, Івано-Франківськ, 2016. – 260с.
5. Common European framework of reference for languages: learning, teaching assessment. Companion volume with new descriptors. (2018). Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/cefr-companion-volume-with-new-descriptors-2018/1680787989>
6. Dahlhaus B. Fertigkeit Hören | B. Dahlhaus. – München: Goethe-Institut, 1994. – 192 p.
7. Szlachta Emma «Choices» Upper Intermediate». E. Szlachta. – England: Pearson Education Limited, 2013. – 160 p.

Вус В.В., II курс, магістр
Науковий керівник:

доцент кафедри романо-германської філології

Гришкова Н.В.

*ПВНЗ „Міжнародний економіко-
гуманітарний університет
ім. акад. С. Дем'янчука” (м.Рівне)*

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Вус В.В. У дослідженні розглядаються питання щодо національно-мовної картини світу, аналізується історія поглядів стосовно цієї проблеми.

Ключові слова: етнічна спільнота, концептуальна картина світу, мовна картина світу, національно-мовна картина світу.

V. Vus. The given paper deals with the notion of national linguistic worldview, the history of views on this problem is analysed.

Key words: ethnic community, conceptual worldview, linguistic worldview, national linguistic worldview.

Сучасні досягнення лінгвістики зі всією очевидністю свідчать про посилений інтерес учених до вивчення проблеми мовних утілень національних особливостей певних етносів.

Особливий інтерес дослідників викликають проблеми, пов'язані з мовною картиною світу, мовною особистістю, мовною свідомістю, дискурсом, національно-культурною складовою комунікації. Даним питанням присвячені дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, які працюють у різних галузях знання: лінгвістики, етнолінгвістики, психолінгвістики, соціолінгвістики, етнопсихології, культурології (Н.Д. Арутюнова, В.Г. Гак, І.А. Зимня, Ю.М. Караулов, Г.В. Колшанський, В.Г. Костомаров, О.С. Кубрякова, О.О. Леонт'єв, Ю.М. Лотман, М. Мінський, О.В. Падучева, О.Г. Ревзіна, Ю.А. Сорокін, Ю.С. Степанов, В.М. Телія, І.О. Голубовська, В.В. Жайворонок, І.В. Кононенко, М.П. Кочерган, В.М. Манакін, О.С. Мельничук, О.О. Селіванова, Ж.П. Соколовська, Г.М. Яворська, А.

Вежбицька, J.R. Anderson, J.W. Berry, E. Clark, M. Jonson, G. Lakoff, N. Miller, S.E. Nadel, M.A. Sullivan, S. Taylor, D. Wilson).

Об'єктом дослідження є національно мовна картина світу (НМКС) національно-культурної спільноти.

Предметом дослідження є фактори зовнішнього середовища етносу, завдяки яким формується НМКС, та їхній вплив на етнічну свідомість, яка отримує відображення в лексичній системі мови.

Мета дослідження – вивчення національного культурного простору через призму його віддзеркалення в мові й в дискурсі.

Мова – це найголовніша знакова система людини, найважливіший засіб пізнання.

Представники певної спільноти використовують мову для того, щоб пояснити світ і сформулювати ту чи іншу його модель. Природньо, що спільноти людей відрізняються світоглядом, за способом життєдіяльності, відповідно вербальні картини світу також суттєво відрізняються. Вільгельм фон Гумбольдт описував мови як різні кола, для розуміння яких слід перейти з одного кола до іншого, тобто зануритися в іншу концептосферу.

Вчений також зауважував, що „різні мови є для нації органами її оригінального мислення і сприйняття”. На українському ґрунті ідеї В. Гумбольдта розвинув філософ, мовознавець, літературознавець О. О. Потебня. Свого часу він писав, що необхідно вивчати не те, що описується за допомогою мови, а те як це відображається у мові [Потебня,] Термін «картина світу» вперше з'явився у працях німецького фізика В. Герца на межі ХІХ–ХХ ст. Вчений розумів його як сукупність внутрішніх образів зовнішніх об'єктів, які відображають їх істотні властивості і дають можливість робити логічні висновки щодо поведінки цих об'єктів. М. Хайдегер вважав, що картина світу – це не картина, що зображує світ, а світ, який сприймається, як картина. З точки зору дослідниці А. Вежбицької, національно-культурна специфіка ментальності та характер етносу знаходить своє вираження не лише на лексико-семантичному, а й на морфологічному та синтаксичному рівнях мовної структури. В. М. Телія вважає, що мовна картина світу створюється не лише засобами конкретної лексики та опредмечуванням процесуальних значень, але й використанням синтаксичних конструкцій, які первісно відображають відношення між елементами дійсності, що сприймається предметно...”. Під мовною картиною світу ми розуміємо характер віддзеркалення в мові концептуальної картини світу та мовні засоби вираження знань про неї. З огляду на широке розуміння змісту поняття “мовна картина світу” його визначення слід звести до вужчого концепту „національно-мовна картина світу”.

Національно-мовна картина світу є вираженим засобами певної мови світовідчуттям і світорозумінням певного етносу, вербалізованою інтерпретацією мовним соціумом навколишнього світу і себе самого в цьому світі. Національних мовних картин світу стільки ж, скільки мов. У кожній з них відображається своєрідність національного характеру, яка зумовлює структуру мовних моделей концептуалізації світу.

Унікальність національної мовної картини світу очевидна лише на фоні інших національних мовних картин світу.

Перспективою нашого подальшого дослідження є системне вивчення складових НМКС та способів вербалізації національно-специфічних концептів.

Список використаних джерел:

1. Zatsny YA Modern English-speaking world and enrichment of vocabulary. Lviv, 2007. 228p.
2. English-Russian dictionary-reference book of taboo vocabulary and euphemisms / [comp. A. Kudryavtsev and others]. - М.: КОМТ, 1993. 304p.
3. English-Russian phraseological dictionary / [comp. A. Kunin]. - [4th ed.]. - М.: Rus. language, 1984. 944p.
4. English-Ukrainian dictionary / [E. Gorot et al.]. - Vinnytsia: New book, 2006. 1700p.

Базильчук О.М., студентка спеціальності «Початкова освіта»
Науковий керівник:
викладач кафедри педагогіки, психології та фахових методик
Бобир О.І.
КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського»

ВИКОРИСТАННЯ ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ В МОВІ РОМАНУ В. ДРОЗДА «ЛИСТЯ ЗЕМЛІ»

Українські письменники широко використовують у художніх творах діалектизми. Мова літературного твору є тим середовищем, у якому виявляється взаємодія діалектної і літературної форм мови. Слова, що є характерними для тієї чи іншої території, допомагають авторові краще передати життя, побут, внутрішній світ героїв, сприяють більш глибокому розумінню подій. Як зазначають науковці, діалектизми «у художньому стилі використовуються для максимального наближення до дійсності, опису життя з усіма його подробицями, відтворення місцевого колориту, побуту, звичаїв, типізації характерів представників різних місцевостей» [6, 38].

Сучасна літературна мова продовжує поповнюватися елементами говіркового мовлення. Набуваючи статусу нормативних, ці лексичні одиниці збагачують запас експресивних засобів української літературної мови, розширюючи її стилістичні можливості. Оскільки в мові художньої літератури найяскравіше виражені естетичні функції, в ній говірковий елемент піддається випробуванню на стилістичну придатність. Як тільки елемент говірки потрапляє в художній твір, він перестає бути звичайним діалектизмом, а набуває нових смислових відтінків, виділяється на фоні літературної мови й відповідно стилістично увиразнюється.

Використання діалектизмів у художньому мовленні привернуло увагу багатьох дослідників. До цієї проблематики зверталися В. Грещук [2], П. Гриценко [3], С. Бибик [1], С. Єрмоленко [4], А. Яворський [8]. Поступово від вивчення діалектної лексики в усному поширенні вчені перейшли до розгляду діалектизмів у художньому мовленні, визначаючи зокрема їх стилістичну роль. Однією з основних функцій діалектизмів у художніх творах С. Єрмоленко вважає художньо-естетичну: «З погляду стильової норми вони виконують функцію художньо-естетичних засобів» [4, 26]. Погляди науковця на стилістичну функцію діалектизмів поділяє П. Гриценко, зауважуючи, що «використання діалектизмів становить відступ від чинних... норм літературної мови зі стилістичною настановою» [3, 33].

Говіркові особливості різних регіонів України представлені в художній літературі порізно. Мовний колорит мешканців Чернігівщини яскраво виявляється в художній палітрі діалогії В. Дрозда «Листя землі». У великому романі спостерігаються різнорівневі лінгвальні елементи, характерні для Східного Полісся. Як зазначила письменниця І. Жиленко, «складна метафоричність, тексту, алегорії, міфи, притчі, казки – все це зробило твір не для «масового читача» [5, 218]. Однак фахівці отримують досить повне уявлення про специфіку мовлення мешканців цієї території.

Мовну палітру художніх творів В. Дрозда активно вивчає А. Яворський [8]. У наукових розвідках дослідника представлено різнорівневі аспекти використання діалектизмів у романі «Листя землі».

Мета статті – дослідити використання лексичних елементів східнополіської говірки в епічному романі В. Дрозда «Листя землі». Для досягнення цієї мети необхідно розв'язати такі завдання: визначити корпус лексичних діалектизмів, використаних у творі, з'ясувати їх значення, систематизувати говіркові лексеми і дослідити специфіку їх використання автором.

Застосування діалектизмів у літературному творі дає можливість авторові відобразити колорит місцевості, продемонструвати її мовну специфіку й оригінальність. Ці властивості діалектних лексичних одиниць майстерно використовує письменник В. Дрозд, зокрема в своєму романі «Листя землі».

У художньому мовленні автора діалектна лексика відіграє важливу стилетворчу роль: є одним із засобів передачі колоритної тональності поліської говірки, сприяє розкриттю внутрішнього світу персонажів, засобом увиразнення, доповнення ментальності героїв на рівні світовідчуття, засобом відтворення певних фрагментів навколишньої дійсності, засобом художньої оригінальності.

Діалектизми твору можна розділити на чотири групи: словотвірні, граматичні, лексичні, фонетичні. Найбільш частотними є лексичні. Такі діалектні одиниці вживаються автором із різною метою: як для вираження авторського ставлення до героїв твору, так і для характеристики персонажів, їхніх соціальних та психологічних особливостей, для передачі колориту. Основними функціями власне лексичних діалектизмів можна назвати такі: номінація осіб, речей, тварин, будівель; позначення поведінки героїв; називання дій персонажів, явищ природи; характеристика місцевості; передача абстрактних понять.

У романі «Листя землі» серед слів діалектної лексики переважають діалектизми-іменники. Друге місце за частотністю вживання займають дієслівні діалектні одиниці. Більшу частину становлять лексичні діалектизми західного та східного Полісся. Функції вживання діалектизмів різноманітні. Здебільшого в творі вони використовуються для називання предметів побуту, номінації осіб, позначення поведінки героїв у різних життєвих ситуаціях, характеристики якостей персонажів. Серед специфічних функцій діалектизмів у романі «Листя землі» можемо виділити:

– найменування людей за різними ознаками (*большак, убіж, дерилюд, зальотка, носодрал, лапотник, добро хот*): *Ти – большак між нас* (большак «найстарший за віком») [1, с. 393]; *∴ А був у нас у Пакулі Федот Темний, убіж, звичайно* (убіж – бідняк, убогий,) [1, с. 619]; *А калі збрехав, непуть, з живого шкуру зніму* (непуть – негідник) [1, с. 670]; *Наш батюшка скупирдяй, дерилюд* [1, с. 619] (дерилюд – здирник); *Завльотку Килину П'явчину узяв* [1, с. 72], *А була у Демида зальотка одна* [1, с. 684] (зальотка, завльотка – дівчина, яка любить гуляти з хлопцями); *Для такого, як ти, носодрала, колишня плуга у гурті знайдеться* [1, с. 331] (носодрал – пихата людина, чванько); *Сьогодні він голова, а завтра – лапотник останній* [2, с. 361] (лапотник – обірванець); *Доброхоти підкажуть властям, де мій курінь* [2, с. 420]; (доброхот – доброзичливець); *І вже на тую злидоту, на тую підстелюху, на тую трав'янку Оксану і оком не веде* [1, с. 258]; (підстелюха – жінка легкої поведінки, трав'янка – пов'язане з травою, трав'яне); *Ледве упізнав її, пайшла, пайшла в од молодь очевидьки* [1, с. 164] (одмолодь – стан людини, коли виглядає молодшою); *Ти в нежоначах досюль* [1, с. 67] (нежонач – неодружений парубок);

– називання рослин, тварин (*кіки, вивериця, вутя, сівери ця*): *Виверицею сковзував униз* [1, с. 232] (вивериця – білка); *Я в одмолоді під Страхоліссям збирав гриби* [1, с. 164] (одмолодь – молодий ліс); *Уляна – удовка, чотири вугли в неї та двоє вутят у подолі* [1, с. 72] (вутята – каченята);

– лексеми на визначення стрін світу, відстані, явищ природи (*сівер, сирін, студорга, лея, голощок*): *Доці лили і лили леєю непроглядною* [1, с. 447] (лея – злива), *Червоні з сівера підходять* [1, с. 627] (сівер – північ); *Даю я тебе дванадцять днів поля* [1, с. 306] (день – міра земельної площі, близько 1 га); *Морозцем по голощоку земельку вхопило* [1, с. 567], *І ми, лапаки, з теплого череня та по струп'ю мерзлому, по олощоку босоніж до церкви* [1, с. 299] (голощок, олощок – ожеледь; лід, оголений від снігу);

– діалектна лексика, що відображає специфіку поліської місцевості (*сукрачче, глижжє, хемереча*): *Закрутив головою, аж тапіло збрижилось* [1, с. 209], (тапіло – трясовина); *Попустив Мартин коней, щоб скубли хахли край дороги* [1, с. 146] (хахли – місце, пропущене при косінні); *Віз мій розсипався на дорожньому сукраччі* [1, с. 223] (сукрачче – нерівності на поверхні землі); *Там така хемереча понад лугом* [1, с. 147] (хемереча – лісова хаща); *І доїхали яни до захла, так у нас старі люди поворот дороги називають* [1, с. 280] (захло – згин дороги); *Прийдуть інгуші – нікого не помилують, і не буде Горіхової землі в Пакулі, а будуть могилки* [1, с. 302] (могилки – кладовище);

– назви будівель та їхніх частин (*ушула, парки, пуднавеска, маштарка, могозей*) *У пуднавесці обода на колесо одягали* [1, с. 577] (пуднавеска – повітка); *Кривлю Остап вивів як на показ: чотирисихилу, спина рівненька, вишита парками* [2, с. 66] (парки – зв'язані до купи два кулики, що використовувалися для покриття будівлі); *Дубових плах не вистачило, добудовували в закидь, між ушул* [1, с. 66] (плаха – шматок розколотої навпіл деревини, колоди; брус); *І впала матка моя стара між двох ушул* [1, с. 219] (ушула – пазовий стовп каркасної будівлі);

– назви одягу (*пацяганка, страп'я, напиначка, чекмень*): *І зняли вони з Дарини потяганочку, добренну ще, на хутрі* [1, с. 581], *Кожухок-пацяганка на ньому* [1, с. 567]; (потяганочка, пацяганка – чоловічий кожух, покритий тканиною); *Узяла яна ту напиначку* [1, с. 161], (напиначка – велика вовняна хустка); *Мамо, розв'язуй запатилок... та діставай скарби свої* [1, с. 337] (запатилок – панчоха); *Було у мене страп'я трохи, свого і свекрушиного* [1, с. 442] (страп'я «одяг, лахміття»);

– назви національних обрядових дійств (*колодки*): *Ми ж із нею на колодках разом гуляли* [1, с. 164] (колодки – колодки вечорниці);

– назви страв (*затирачка, макорженик*) *Приніс кусень сала, кулидку хліба, кислих огірків* [2, с. 414], *Дозвольте йому узять хоч кулидочку хліба* [1, с. 279] (кулидка – буханка хліба), *кулидочка – невелика буханка*); *Напоїла я хлоп'я затирашкою тою* [2, с. 429], (затирашка – страва, що готується з рідкого тіста, яке набирається ложкою й опускається в окріп); *З лободи та висівок маторженики пекли* [1, с. 604] (маторженик «печиво з домішкою лободи»);

– лексеми на позначення дій (*блюсти, бурать, очоловічитися, майовать, шаландати*): *Очоловічився, узявши за себе попову наймичку* [1, с. 373], *Ще я не очоловічилася, ще я у матки рідної жила* [1, с. 554]; (очоловічитися – одружитися; вийти заміж); *Буду женити тебе, Устиме, своєї осені, досить табе майовать* [1, с. 258], *Сонечко так маювало, так маювало* [1, с. 646], *Маладьонка уміла маювать і виплітать химороди* [1, с. 149], (маювать, маювать – гуляти; бути неодруженим); *Його очі, засльозані, сумні, пам'ятатиму* [2, с. 70] (засльозаний – заплаканий); *Я пішкую нашими полями під виспіву жайворонків* [1, с. 157], *Спішували чоловіки до церкви* [1, с. 75], (пішкувати, спішкувати – іти, ходити, попінкувати – піти, пропінкувати – пройти); *Я на стогу сіна верикую* [1, с. 220] (вершкувати – викладати верх стіжка);

– абстрактну лексику (*обчий, уйма, довг, обиденній, напрасліца, потяжка*): *Усе обче буде* [1, с. 329] (обче – спільне); *Уйма землі, де тепер хати, для землеробства вивільниться* [1, с. 329] (уйма – велика кількість).

У романі «Листя землі» автор використав значну кількість слов'янських архаїзмів, взятих із східнополіської говірки: *Будьте щасливі, сябри* [1, с. 264] (сябро – друг; співробітник); *Я вже сьомий год саме дуб'є гризу* [1, с. 41] (год – рік); *Не дуже йон до роботи ручий* [1, с. 289] (ручий – охочий, беручий); *Уйма землі, де тепер хати, для землеробства вивільниться* [1, с. 329] (уйма – велика кількість); *Се свідчу я, Нестор, чії діди й прадіди з роду оратаї* [1, с. 86], *Тепер усі ми робітники, ратаї на землі* [1, с. 174] (оратай, ратай – орач); *На всю жисть залишився слід од цієї невеселої пригоди на моєму чолопочку* [1, с. 472] (чолопочок – маківка); *Челядь і кухар вбралися в чистий одяг* [1, с. 166] (челядь «прислуга»); *І студорга тут страшенна, кості од морозу ломить* [1, с. 223] (студорга –

великий холод); *Позалетось у твоїм царстві уже народився той, хто дошки з твоїми парсунами на цвинтарях палитиме* [1, с. 22] (позалетось – позаторік); *Бабські язика теперечки доблягузкують* [1, с. 608] (доблягузкувати – плести нісенітниці); *Людяки бальбочуть* [1, с. 362], *На людяку болбочете* [1, с. 149] (болботати, бальботати – белькотати); *Зосталася яна саменька, яко перст, у світі великому, до сироти нескосирному* [1, с. 406] (нескосирний – неприхильний); *До людяк йон скосирний* [1, с. 278] (скосирний – прихильний).

Зустрічаються на сторінках роману В. Дрозда також характерні для мовлення мешканців Полісся полонізми: *Кодло моє од віку в Пакулі, правда твоя* [1, с. 39] (кодло – рід); *Посадять тебе у тюрму, потарганять у краї сибірські* [1, с. 216] (потарганити – потягнути, повезти); *Нас трьох, як дітей репресованих, – затарганили під Брест* [1, с. 493] (затарганити – затягнути, завезти); *Діставав він із закутку бутельку із сивухою* [2, с. 361] (бутелька – пляшка); *Прилаштувала люстро* [1, с. 73] (люстро – дзеркало); *І нараяли йому людяки піти опівночі на Вишневу гору* [1, с. 141], *А назавтра кличе його пан Опанас, нараяний Уляною Несторкою* [1, с. 207] (нараяти – порадити); *І повіялася слаква несусвітня, дощем холодним мочило нас* [1, с. 221] (слаква – сльота).

Використовуються автором також запозичення з російської мови, що зустрічаються в мовленні полісян, але їх досить незначна кількість: *Кровинку нашу смоктатимуть, бо вушли од роду* [2, с. 408] (вушлий – кмітливий, спритний); *Такі хороми одчебучив* [1, с. 149] (одчебучити – вибудувати).

Особливого колориту творові надають старослов'янізми: *Зосталися ми удвох з супружницею моєю дорогою* [1, с. 620] (супружниця – дружина); *Благословив ти супружество наше* [1, с. 620–621] (супружество – шлюб); *Не вредний комендант був, не* [2, с. 449] (вредний – злий); *Буває врем'я... коли уранні – уже смурніє на вечір* [1, с. 507] (врем'я – час); *Дивувалася я з того, думала – йому в голові повреділося* [1, с. 72] (повредіться – зіпсуватися).

Отже, В. Дрозд використав у своєму романі широкий спектр лексичних діалектизмів, що свідчить про прагнення автора реалістично відтворити мовний колорит полісян, особливості побуту, специфіку місцевості, забезпечити мовну експресивність. Діалектні лексеми зустрічаються здебільшого в розповідях персонажів твору, їхніх спогадах, оскільки діалогічного мовлення на сторінках роману практично немає. Певні труднощі у сприйнятті діалектної лексики зі сторінок роману викликає те, що автор подає досить незначну її кількість у посторінкових виносках.

Зважаючи на обсяг твору, вбачаємо перспективи подальшого дослідження в детальному аналізі лексичних діалектизмів як стилістичної категорії.

Список використаних джерел:

1. Биби́к С. Діалектне слово у словнику і в тексті // Ів.-Франківськ. зб. ст. VIII Міжнар. конф. 2003. С. 46–50.
2. Грещук В. Діалектне слово в художній мові // Українознавчі студії. 2010. № 11–12. С. 3–11.
3. Гриценко П. Ю. Мови чисті джерела // Культура слова. 1983. Вип. 25. С. 32–38.
4. Дрозд В. Г. Листя землі : [роман] : у двох кн. Київ, 2009. Кн. 1. 703 с.
5. Дрозд В. Г. Листя землі : [роман] : у двох кн. / [упоряд. І. В. Жиленко] Київ, 2011. Кн. 2. 622 с.
6. Єрмоленко С. Я. Народнорозмовна традиція в літературно-художньому мовленні // Стилїстика сучасної української літературної мови в контексті слов'янських стилїстик // Мовознавство. 1998. № 2–3. С. 25–36.
7. Жиленко І. Homo feriens: Спогади / Ірина Жиленко. – Київ, 2011. – 816 с.
8. Стилїстика української мови: навчально-методичний посібник / за ред. А. С. Попович. – Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 2017. – 172 с.

9. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза : Постмодерний період : навч. посіб. Київ, 2008. – 248 с.

10. Яворський А. Ю. Поліська лексика в романі Володимира Дрозда «Листя землі» // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк, 2015. № 6 (307). С. 154–158.

СЕКЦІЯ 23. Філософські науки

Трофименко Є.В.,

курсант групи СФ-204 Сумської філії ХНУВС

Науковий керівник:

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних дисциплін

Геращенко Т. Г.

Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ

ПАТРІОТИЗМ ЯК ОЗНАКА САМОДОСТАТНОСТІ НАЦІЇ

Актуальність національно-патріотичного виховання молоді зумовлюється, насамперед, викликами, що стоять сьогодні перед Україною і вимагають згуртованості суспільства. В Україні відбувається процес формування української національної ідеї, єдиної політичної нації, тому рівень патріотизму нашого народу має бути достатньо високим. Патріотизм – громадське почуття, яке характеризується відданістю і любов'ю до Батьківщини, до свого народу, здатністю до захисту своєї землі не тільки від зовнішніх, але і внутрішніх ворогів.

Існуюча стратегія національно-патріотичного виховання розроблена відповідно до положень Конституції України, законів України «Про освіту», «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті», «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939 – 1945 років», Постанови Верховної Ради України від 12 травня 2015 року № 373-VIII «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» та інших нормативно-правових актів, а також на основі аналізу стану і проблем національно-патріотичного виховання в Україні за часів її незалежності. Основними складовими національно-патріотичного виховання є: громадсько-патріотичне, військово-патріотичне та духовно-моральне виховання.

В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства й нації в цілому. Форми й методи виховання базуються на українських народних традиціях, кращих надбаннях національної та світової культури. Ось чому патріотичне виховання молоді необхідно утілювати на кращих прикладах української класики. Система національно-патріотичних цінностей суспільства тримається на архетипах мудрості, що творяться духовно культурною елітою суспільства. Громадяни, що осягають і цінують свою національність, є найбільш дієвим державотворчим ресурсом. Якщо у суспільстві переважають політично байдужі, світоглядно бездіяльні, деморалізовані громадяни, повновладним інститутам відкривається великий лан для нелегітимних маневрів, маніпуляцій свідомістю, установлення авторитарних режимів. Запобігти цим тенденціям може громадянське суспільство, провідною рисою якого є те, що воно створюється не державою, а безпосередньо особистостями.

Сучасне формування патріотизму, зокрема й у курсантів вищих навчальних закладів системи МВС України, здійснюється в умовах національного виховання, яке розуміють як

формування гармонійно розвиненої, високоосвіченої, соціально активної й національно свідомої людини, наділеної глибокою громадянською відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими й духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, працьовитістю, господарською кмітливістю, креативністю й ініціативою. У цьому контексті важливо досягти досить високого рівня свідомості і самосвідомості людини.

Національна свідомість та самосвідомість розуміється як усвідомлення людиною представником певного народу, носієм його культури, знавцем минулого; це здатність до діяльності, спрямованої у майбутнє. Сьогодні кожна молода людина має сприймати себе як невід'ємну частинку національної (етнічної) спільноти, носія національних (етнічних) цінностей, що склалися у ході еволюційного розвитку національної спільноти.

Критично оцінюючи сучасний рівень національно-патріотичної свідомості, варто зазначити, що поряд з прикладами мужності і героїзму Героїв Небесної Сотні, учасників антитерористичної операції та операції об'єднаних сил у Донецькій та Луганській областях, спротиву окупації та анексії Росією Автономної Республіки Крим, трапляються приклади невизначеності сучасного українського патріотизму, радикалізм, спонтанність і розгубленість. Причини цього потрібно шукати у владній верхівці та її діяльності, бо народ завжди чекає на вияв патріотизму від своїх лідерів та керівників. Навіть теперішня війна показує це. Поки влада збирає кошти на армію, наші воїни, мужні українці показують чудеса відваги і патріотизму кожного дня.

Отже, узагальнюючи вищезазначене, можна сказати, що виховання національно-патріотичної особистості є непинним процесом, що визначає формування колективної душі українського народу, поєднання національних цінностей із загально світовими. Національно-патріотична свідомість формується у процесі соціалізації особистості на основі любові до Батьківщини і свого народу. А високий рівень патріотизму є переконливою ознакою самодостатності нації.

СЕКЦІЯ 24. Економічні науки

Гарагуля Д.А., здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

к.т.н., доцент, доцент кафедри маркетингу

та торговельного підприємництва

Чуйко М.М.

Харківський торговельно-економічний інститут УІПА

ШОКОЛАД У КОНТЕКСТІ ЕКСПОРТУ Й ІМПОРТУ

Шоколад і шоколадні вироби завжди користувалися популярністю та попитом серед населення України. За популярністю серед кондитерських виробів шоколад знаходиться на другому місці, поступаючись тільки борошняним виробам. Шоколад представляє собою кондитерський виріб, приготовлений з шоколадної маси з начинкою або без неї. Від інших кондитерських виробів шоколад відрізняється високою енергетичною цінністю, він легко засвоюється організмом людини. Алкалоїди, що входять до складу какао-бобів, надають шоколаду збудливу дію, знижують втому, підвищують працездатність [1].

Відомо, що середньостатистичний українець споживає в рік приблизно 2,5 кг шоколаду. Попит на шоколад на вітчизняному ринку достатньо стабільний і високий – близько 73 % населення України є споживачами даного продукту. Кондитерський ринок України дуже змінився в умовах економічної кризи: ключові гравці здали свої позиції, а покупці вже інакше підходять до вибору солодощів. Проте, протягом 2020 року попит на шоколад серед українців зріс на 10 %. За останніми даними, основна частина кондитерського

ринку України фактично знаходиться в руках чотирьох великих компаній – «АВК», «Конті», «Roshen» та «Millenium».

При цьому серед цих чотирьох монополістів найкраще справи йдуть у компанії Roshen, яка, незважаючи на пандемію, змогла зміцнити свої позиції на вітчизняному кондитерському ринку. На даний момент ці підприємства контролюють дві третини українського ринку та три чверті експорту. Конкуренція на внутрішньому ринку солодоців залишається високою – зараз у країні офіційно працюють 750 виробників кондитерських виробів, які борються між собою за увагу споживача [2].

Українці часто вважають, що якість вітчизняної шоколадної продукції на порядок нижче, ніж зарубіжної. Але український шоколад імпортується в більш ніж 50 країн світу, зберігаючи при цьому якість міжнародних стандартів. Шоколад є одним із перспективних сегментів українського експорту. Проте торік експорт з України шоколаду зменшився на 9,7 % – з 63,9 тис. т до 57,7 тис. т. Таке падіння відбулося в останні три місяці через вплив пандемії COVID-19. Встановлено, що найбільше Україна експортує шоколад до країн ЄС (39 % від загального обсягу українського експорту) і країн СНД (36 %), на третьому місці – країни Азії (19 %). Серед окремих країн найбільшими партнерами України є Казахстан, Румунія, Болгарія і Грузія, при цьому якщо експорт в країни СНД поступово скорочується, то поставки в країни ЄС та країни інших регіонів – динамічно зростають (в натуральному вираженні за останні чотири роки експорт зростає: в Румунію на 28 %, Болгарію на 54 %, Угорщину на 79 %, Польщу на 30 %, Німеччину на 32 %, а також в США на 64 %). Імпорт шоколаду в Україну в 2020 році зріс у натуральному виразі на 28 % порівняно з попереднім роком – із 33,6 тис. т до 43 тис. т. Завозили його переважно з Польщі (33,6 %), Нідерландів (13,8 %) і Німеччини (12,2 %) [3].

Таким чином встановлено, що на сьогодні імпорт шоколаду перевищив його експорт. Серед причин спаду виробництва шоколаду свою роль зіграли: девальвація гривні; зниження купівельних можливостей населення; закриття російського ринку; зростання цін на какао-боби та цукор, карантинні обмеження в країні. Проте спостерігаються широкі перспективи для розвитку вітчизняної кондитерської галузі, і зокрема, для виробництва шоколаду, оскільки існуючий на даний момент у країні рівень споживання на душу населення має великий потенціал для зросту. Зростання обсягів імпорту сировини какао-бобів, какао-продуктів та експорту шоколаду вказує також на широкі можливості сучасного виробництва і збуту українського продукту за кордон.

Список використаних джерел:

1. Кириченко Л. С. Крохмаль, цукор, мед та кондитерські вироби : підручник. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 360 с.
2. Тренди світового ринку шоколадних виробів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://export.gov.ua/industry/review/26>
3. Імпорт шоколаду перевищує його експорт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://agroexpert.ua/15337-2/>

Чміль Г.Л.

*к.е.н., доцент, доцент кафедри маркетингу та медіакомунікацій
Державний біотехнологічний університет*

ПРИНЦИПИ INBOUND МАРКЕТИНГУ

У міру того, як підприємство здобуває все більше інформації про потенційних клієнтів, важливо, щоб маркетингове повідомлення і контент все більше набували персоналізованого характеру відповідно до потреб споживачів. У цьому контексті доцільним є використання принципів inbound маркетингу, однак актуальна наукова думка не сформувала єдиного підходу до їх виокремлення, учені та практики з маркетингу розглядають їх з декількох

позицій, зокрема засновники дослідженого терміну з HubSpot Academ увиокремлюють три основоположні принципи: залучення, втягування, здивування (Attract, Engage, Delight), крім того в рамках цих принципів фахівці також рекомендують використовувати модель принципів S.C.O.P.E. [1]:

- стандартизація (Standardize for Consistency) – спосіб зберігати свою історію послідовною для різних користувачів та осіб;

- контекстуалізація для здобуття релевантності (Contextualize for Relevance) – практика, яка допомагає націлити вашу аудиторію на повідомлення;

- оптимізація (Optimize for Clarity) – метод, за допомогою якого відбувається моніторинг та аналіз повідомлення з метою його вдосконалення;

- персоналізація для здобуття впливу (Personalize for Impact) – повідомлення має носити особливий характер для користувачів з метою налагодження взаємозв'язку зі своєю аудиторією;

- емпатія (Empathize for Perspective) – якість контенту, який демонструє людські якості бренду, активізує спілкування з аудиторією, а також дозволяє їм відчувати себе більш пов'язаними.

З іншого боку, українські вчені [2] підходять до визначення принципів inbound маркетингу з технологічної точки зору, відзначаючи «активне використання методів SEO / SEM-маркетингу; ведення блогу для залучення уваги до своєї цільової сторінки / сайту; широке використання соціальних медіа (Facebook, Twitter) для просування нового продукту / послуги; ведення власного RSS-каналу, підкастів, публікація eBooks; переважне використання всіляких безкоштовних інструментів електронної комерції наприклад, Google Analytics і Content Experiments». Однак вважаємо, що такий підхід носить суто практичну технічну значущість, при цьому він не формує розвиток інноваційних видів інструментів inbound маркетингу. Відтак, зважаючи на високий рівень використання технологій inbound маркетингу, а також перманентно зростаючу область цифровізації економіки [3-9], на нашу думку доцільно розбудовувати його інституційний характер за допомогою наступних принципів:

- якісний контент – фундаментальний принцип, який є каркасом архітектури inbound маркетингу;

- взаємопов'язаність – умови пов'язаності та інформаційні технології підвищили значення соціального конформізму, тренди до зростання суспільної думки щодо реалізації бізнес-ідей підприємства посилюються на фоні високого доступу до мобільного інтернету, тобто активізація ролі споживчої влади та зниження цензури на контент, який дозволяє реалізовувати комунікацію, зокрема, публікація покупцями та замовниками скарг та коментарів, безпосередньо формує транспарентний імідж підприємства;

- людиноцентризм – створення та адаптація брендів, які орієнтуються на базові цінності та ставляться до клієнтів як до друзів, таким чином справедливо здобуваючи невіддільну частину їх способу життя;

- багатоканальність – inbound маркетинг за своєю природою є багатоканальним, оскільки його інструменти тяжіють до споживача саме там, де він знаходиться та у тому каналі, в якому вони хочуть взаємодіяти з підприємством;

- інтеграція – inbound маркетинг є продуктом цифрової епохи, однак він виступає складовою частиною омніканального маркетингу, тобто практики інтеграції декількох каналів із метою створення цілісного і послідовного обслуговування клієнтів;

- оперативність – проактивна позиція підприємства в реагуванні на події зовнішнього середовища (суспільного, політичного чи економічного життя), яка проявляється в активізації доречних та актуальних інструментів inbound маркетингу;

- перманентний моніторинг, який передбачає постійне проведення аналізу та коригування результатів роботи та її загальної концепції.

Вважаємо, що запропоновані принципи дозволять розширити та диверсифікувати маркетингову діяльність, збільшити її ефективність та результативність, а також зменшити зайві матеріальні (грошові) та нематеріальні (часові) витрати на маркетинг за рахунок підвищення лояльності споживача до підприємства, які здійснює транспарентну підприємницьку та соціальну діяльність, а також скорочення часу на прийняття управлінських рішень щодо формування маркетингових тактик та застосування інструментів та технологій.

Список використаних джерел:

1. Understanding the Fundamentals of Inbound. Hubspot. URL: [https://cdn2.hubspot.net/hubfs/137828/Certification_Files/Inbound%20Certification%20\(IC\)/InboundCertification_Fundamentals_deck.pdf](https://cdn2.hubspot.net/hubfs/137828/Certification_Files/Inbound%20Certification%20(IC)/InboundCertification_Fundamentals_deck.pdf)

2. Шпилик С.В., Добровольська І.Ю. Inbound маркетинг. *Актуальні задачі сучасних технологій* : матеріали V Міжнар. наук.-техн. конф. молодих учених та студентів, м. Тернопіль, 17-18 листопада 2016 р. Тернопіль, ТНТУ, 2016. Т. II. С. 387–388.

3. Чміль Г.Л. Трансформація поведінки економічних суб'єктів споживчого ринку в умовах цифровізації. *Сучасні реалії фінансово-економічного розвитку регіонів, галузей, підприємств, бізнесу*: монографія за ред. Л.М. Савчук, Л.М. Бандоріної. Дніпро: Пороги, 2020. С. 374–383.

4. Чміль Г.Л. Трансформація простору функціонування бізнес-структур під впливом цифровізації: вимір маркетплейсів. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія «Економічні науки»*. 2021. № 1. С. 391–405.

5. Чміль Г.Л. Адаптивна поведінка суб'єктів споживчого ринку в умовах цифрової трансформації економіки: теорія, методологія та практика : монографія. Харків: Видавець Іванченко І. С. 2021. 377 с.

6. Савицька Н.Л., Чміль Г.Л. Нова парадигма маркетингу в умовах цифрової трансформації економіки. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2020. Вип. 2 (84). С. 81–87.

7. Chmil H. Digitalization as a behaviour transformation tool of consumer market economic entities. *Majesty Of Marketing* : XVI International scientific and practical conference for students and young scientists, Dnipro, 10 December 2020. Dnipro: National Technical University Dnipro Polytechnic, 2020. P. 40–41.

8. Chmil H. Stages and configurators of the consumer market economic entities behavior digital transformation. *Sustainable Development: Modern Theories and Best Practices* : materials of the monthly International scientific and practical conference, Tallinn, 24-26 February 2021. Tallinn: Teadmus OÜ, 2021. P. 8–9.

9. Чміль Г.Л., Верзілова Г.Р. Місце маркетингової діяльності у забезпеченні економічного зростання торговельного підприємства. *Підприємництво та інновації*. 2019. Вип. 10. С. 178–182.

ОБГРУНТУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКОГО ПРОЦЕСУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

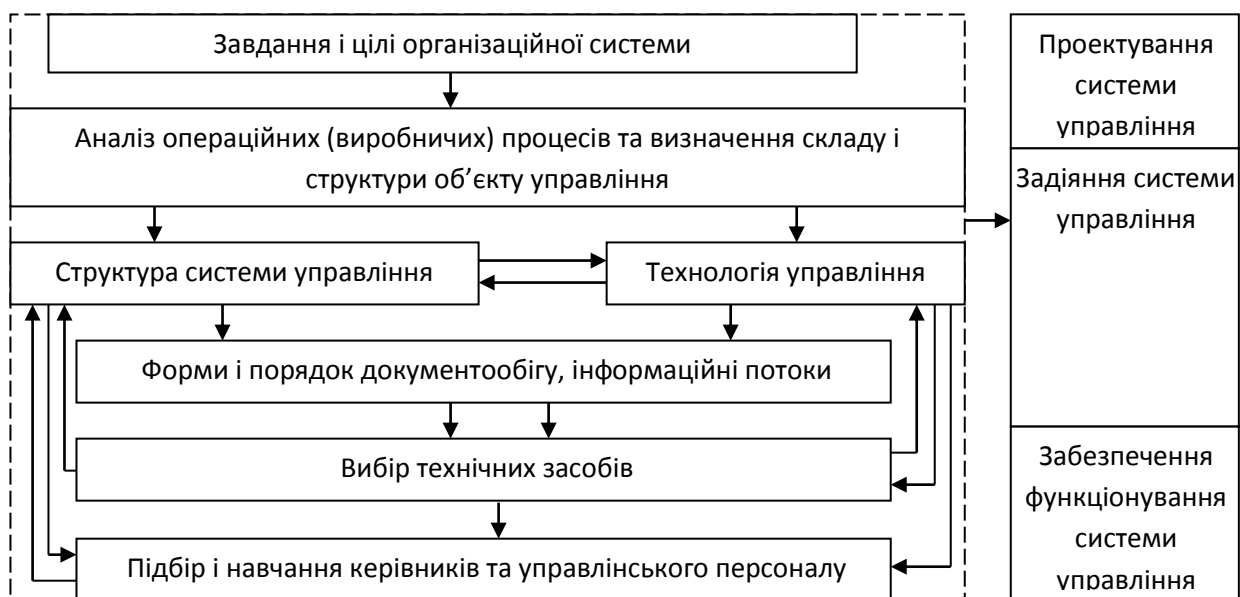
Дослідження організаційної структури сфери діяльності визначається складом та взаємозв'язками її елементів і підсистем, а також зв'язками з зовнішнім середовищем. Розрізняють просторову (розташування елементів системи в просторі) і часову (послідовність змін у часі стану елементів і системи в цілому) структури виробничих систем, що тісно взаємопов'язані і взаємозалежні.

У кожній сфері діяльності, зокрема суб'єктів підприємства, система управління зазнає постійних змін і перебуває у динамічній рівновазі, що забезпечується її структурою.

Розгляд організації виробництва як системи дає можливість поліпшити управління на підприємстві, пристосувати параметри функціонування організації до вимог зовнішнього та внутрішнього середовища.

Щоб здійснити належну систему організації управління (рис), необхідно:

- 1) визначити цілі і завдання наукової організації або іншої організаційної системи;
- 2) вивчити виробничий процес створення технічної системи;
- 3) розробити структуру системи управління, визначити під системи управління, встановити ієрархію лінійних керівників, число і рівні управлінських органів, намітити зв'язку комунікації;
- 4) визначити і розподілити завдання, права та відповідальності органів управління, розробити їх внутрішню структуру і визначити потрібну чисельність працівників;
- 5) розробити способи, прийоми і порядок виконання управлінських функцій і забезпечити підбір необхідних методів управління, а також прив'язку їх до конкретних умов;
- 6) розробити форми і порядок документообігу і організувати діловодство;

7) визначити склад і підготувати для використання в системі управління сукупність технічних засобів;

8) провести підбір і навчання керівників та управлінського персоналу роботі в створюваній системі.

При організації системи управління необхідно враховувати зв'язки і взаємозалежність процедур процесу організації управління. Функції управління реалізуються в процесі управління при використанні сукупності способів і прийомів впливу на керований об'єкт в процесі трудової діяльності колективу людей з метою досягнення поставленої мети.

Список використаних джерел:

1. Ананченко О.Є. Питання формування організаційної структури системи управління інформаційною безпекою підприємства. *Сучасний захист інформації*. 2016. № 1. С. 79-84.
2. Бесєдін М.О., Нагаєв В.М. Основи менеджменту. Підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 496 с.
3. Дубінський С.В. Сучасні підходи до вдосконалення організаційно-економічного механізму управління діяльністю промислових підприємств. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2014. № 1 (16). С. 65-72.

Віталін К.В., студент гр. МН6-201
*Науковий керівник: к.е.н.,
в.о. завідувача кафедри менеджменту,
маркетингу та підприємництва
Пиріжок С.Є.
Вінницький кооперативний інститут*

УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ ТА ЙОГО ОБГРУНТУВАННЯ В ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ СТРУКТУРІ ПІДПРИЄМСТВА

Організаційна структура на підприємстві повинна мати відповідність його діяльності згідно спеціалізації, інформаційними потоками, матеріальним забезпеченням та ін. [1, с. 42-44].

Виділена організаційна структура передбачає створення на час його виконання окремого підрозділу під керівництвом призначеного менеджера проекту, єдиним завданням якого є виконання дій із впровадження ідеї в життя.

У суб'єктах економічної діяльності, де виконання проектів є сутністю підприємницької діяльності, реалізується структура загального управління проектами. Це стосується фірм, які працюють, наприклад, на ринку програмного забезпечення, будівництва індивідуального житла тощо. Тобто в тих сферах, де кожен продукт характеризується унікальністю або відтворюється за індивідуальним замовленням.

При отриманні замовлення на розробку воно доручається тій чи іншій команді залежно від складності завдання, його важливості, конкретного наповнення чи потрібного кваліфікаційного рівня виконавців за такою схемою (рис. 1).

Дуалістична структура використовується тоді, коли дві або більше зацікавлених сторін формують КМП (Організаційна структура проекту за менеджерами) та приймають на себе солідарну відповідальність за її дії та наслідки діяльності підприємства.

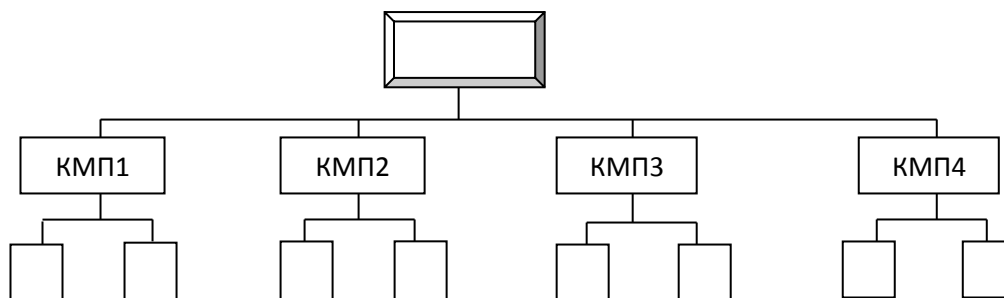

Рис. 1. – Організаційна структура загального управління проектами.

Дуалістична структура організації КМП (рис. 2) дуже часто використовується в Україні у зв'язку з тим, що їй відповідає форма діяльності, яка передбачена у господарському та податковому законодавстві, а саме – спільна діяльність без створення юридичної особи.

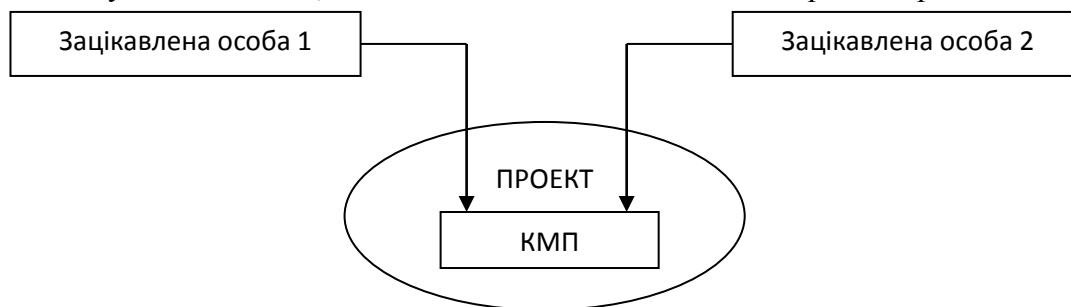

Рис. 2. – Дуалістична організаційна структура проекту

Наявність цього дозволяє якнайшвидше пройти всі необхідні реєстраційні процедури, відкрити окремий поточний банківський рахунок, відокремити бухгалтерський та податковий облік з проекту від поточної діяльності зацікавлених осіб.

Основною перевагою дуалістичної структури є можливість повного відокремлення фінансових потоків та господарської діяльності з виконання проекту від поточної діяльності його зацікавлених осіб. Тобто, якщо в учасників проекту є проблеми в фінансовому плані, вони ні в якому разі не позначаються на результатах виконання проекту [2, с. 77-79].

Зважаючи на особливе значення суто управлінських навичок в організації виконання проекту, у країнах, де управління проектами вже давно є звичайною практикою й окремим напрямком загальної системи управління, менеджер проекту перетворився на окремий фаховий напрям.

Список використаних джерел:

1. Москвічова О.С., Шпатар А.С. Теоретичні аспекти побудови оптимальної організаційної структури управління підприємством. *Регіональна бізнес-економіка та управління*. 2019. - № - С. 41-49.
2. Махнова Г., Шевченко С. Совершенствование организационной структуры управления предприятием. *Интеллект. Инновации. Инвестиции*. 2016. № 1. - С. 77-80.

Климьонова А.С., Ковальчук А.Ю.

Науковий керівник:

д.держ.упр., доцент,

професор кафедри менеджменту,

маркетингу та підприємництва

Іванюта П.В.

Вінницький кооперативний інститут

ДИВІЗІОНАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ЯК НЕОБХІДНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ

Організаційна структура у звичайному вигляді не підходить підприємствам з широкою номенклатурою продукції, які здійснюють свою діяльність у широких міжнародних масштабах (на декількох ринках відразу). Для організації в цих умовах більш прийнятною є дивізіональна структура [1].

Дивізіональна структура (відділ, дільниця) – ще на початку ХХ ст. найбільш

проникливі керівники великих організацій зрозуміли, що традиційна функціональна структура більше не відповідає їхнім вимогам. Якщо величезна фірма буде прагнути вмістити свою діяльність у три або чотири основні відділи, то для того щоб зменшити сферу контролю кожного керівника до прийнятних масштабів, кожний такий відділ має бути розбитий на сотні підрозділів.

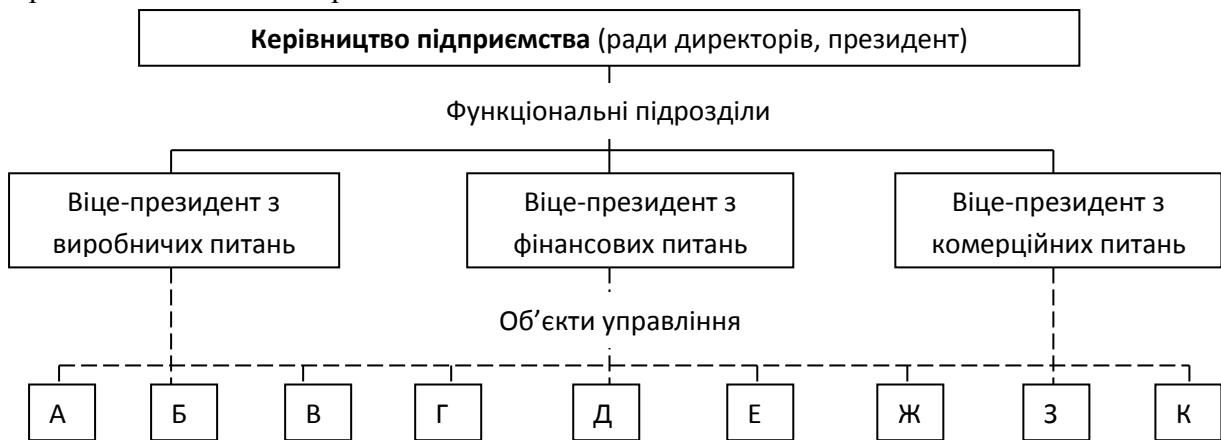

Рис. 1. – Принципова схема функціональної структури управління

Ланцюг команд стає неймовірно довгим і некерованим. Щоб справитись з сучасними проблемами, зумовленими розміром фірм, диверсифікацією їхньої продукції, змінами зовнішнього середовища, керівництво великих компаній використовує дивізіональну організаційну структуру управління. Поділ організації на елементи та блоки здійснюється за такими ознаками: види (дивізіони) товарів або послуг (продуктова структура); групи покупців (структура, орієнтована на споживача); географічні регіони (регіональна структура).

Дивізіональна продуктова структура. Повноваження з керівництва виробництвом і збутом будь-яких продуктів чи послуг передаються одному керівникові, який є відповідальним за даний вид продукції. Керівники вторинних функціональних служб (виробничої, технічної, збуту) повинні звітувати перед управляючим з цього виду продукту. На рис. 2. наведена принципова схема продуктової структури [2, с. 28-31]. Така структура дозволяє великому підприємстві приділяти конкретному продукту настільки ж уваги, наскільки цьому приділяє невелика фірма, що випускає один-два види продукції. Підприємства з такою структурою здатні швидше, реагувати на зміни умов конкуренції, технології, попиту покупців. Іншим позитивним моментом є краща координація робіт, бо вся діяльність щодо даного продукту підпорядковується одній людині (немає дублювання).

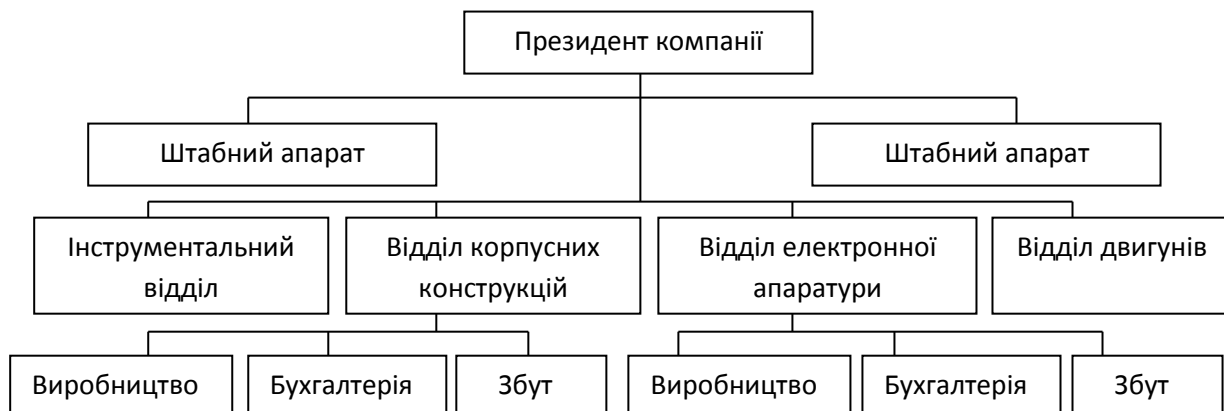

Рис. 2. – Принципова схема продуктової структури

Серед недоліків даної структури слід відзначити збільшення витрат на

виробництво продукції, бо в кожному продуктовому підрозділі є свої функціональні відділи (виробництво, бухгалтерія, збут, фінанси).

Дивізіональна організаційна структура, орієнтована на споживача. При такій структурі всі підрозділи групуються навколо визначених груп споживачів. Мета структури – задовольнити споживачів так само добре, як і організація, яка обслуговує лише одну групу. Наприклад: деякі організації виробляють великий асортимент товарів або послуг згідно з попитом декількох великих груп споживачів або ринків, які мають чітко визначені, специфічні потреби. Так, у великих видавництвах є окремі підрозділи, які випускають літературу для дорослих, підлітків, дітей, вищих і середніх навчальних закладів тощо. Тобто кожний підрозділ орієнтується на «свого» покупця і діє як незалежна компанія (має свої відділи фінансів, збуту, маркетингу). Інший приклад – комерційні банки. До їхніх споживачів належать юридичні особи, приватні особи, міжнародні фінансові організації, пенсійні фонди тощо.

На рис. 3 наведена принципова схема структури (її частини), орієнтованої на споживача (на прикладі енергокористування). Вона містить такі самі позитивні і негативні моменти, як і продуктова, але з урахуванням відмінностей у цільовій функції.

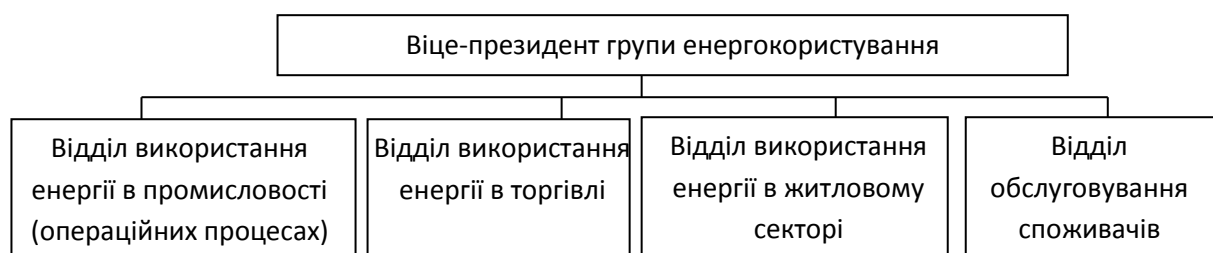

Рис. 3. – Принципова схема дивізіональної структури (частини), орієнтованої на споживача

Регіональна (територіальна) дивізіональна структура. Якщо діяльність організації охоплює великі географічні зони, особливо в міжнародному масштабі, то може виявитися доцільною структура, яка діє за регіональною ознакою (за місцем розташування підрозділів організації). Регіональна організаційна структура полегшує вирішення проблем, пов'язаних з місцевим законодавством, потребами споживачів. Особливо багато прикладів регіональних структур мають збутові компанії: «Ксерокс», «Кодак», підприємства фармацевтичної галузі тощо.

Позитивні та негативні моменти цього типу структур аналогічні структурам, орієнтованим на споживача та продукти. На рис. 4 наведена принципова схема регіональної структури організації.

Вибір форми дивізіональних структур визначається важливістю конкретного елемента (орієнтація на продукт, споживача або регіон) у стратегічних планах організації. Наприклад: продуктова структура дозволяє легко справлятися з розробкою нових видів продукції, виходячи з міркувань конкуренції, задоволення потреб покупців; структура, орієнтована на споживача, дає підприємству можливість найбільш ефективно враховувати потреби споживачів; регіональна структура дозволяє організації більш ефективно враховувати географічні ринки.

Підприємства, які ведуть свою діяльність на міжнародному рівні, повинні вибирати організаційну структуру відповідно до своєї стратегії. Цей вибір зумовлюється трьома стратегічними факторами: як використати можливості, які є за кордоном? як найбільш ефективно використати продукцію або послуги за кордоном? як координувати діяльність закордонних філій?

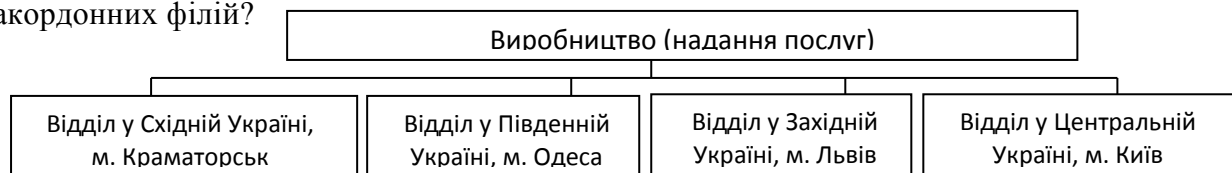

Рис. 4. – Регіональна організаційна структура

Ці структури досить складні. Керівник кожної закордонної філії підпорядковується безпосередньо виконавчому директору або президенту всієї компанії (рис. 5).

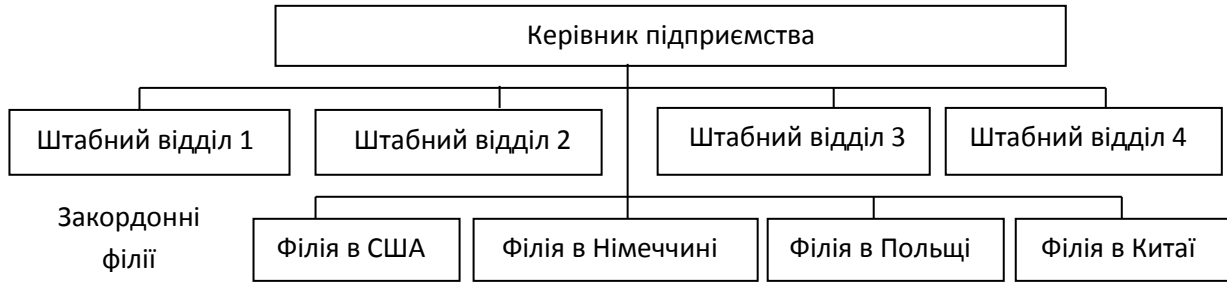

Рис. 5. – Дивізіональна структура підприємства із закордонними регіональними філіями

Частина штабного філіялу головного управління на підприємстві може переводитися також і в зарубіжні філіяли [3, с. 33-35]. Це зумовлюється такими факторами: обмежений державами обсяг продажу, номенклатура та географія ринків збуту.

Дивізіональна організаційна структура є таким механізмом управління на підприємстві, за допомогою якої поєднуються різні структурні одиниці, оптимізуються внутрішні зв'язки, досягається синергетичний ефект, обґрунтовано спрощується до фінансів, і в результаті чого досягається стійка система службових взаємовідносин між структурними підрозділами і працівниками апарату управління.

Список використаних джерел:

1. Бесєдін М.О., Нагаєв В.М. Основи менеджменту. Підручник. Київ : Центр навальної літератури, 2005. 496 с.
2. Рудь Н., Марчук О. Інноваційні кластерні структури: аналіз передумов формування та розвитку. *Економіст*. 2014. № 9. С. 28-31.
3. Сакевич І.А. Організаційні структури та функції управління підприємствами в сучасних умовах. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2017. № 11. С. 33-36.

Якубовська І. С., Бондарчук Р. О., студенти

Науковий керівник:

д.держ.упр., доцент.

професор кафедри менеджменту,

маркетингу та підприємництва

Іванюта П.В.

Вінницький кооперативний інститут

ЦІЛІ УПРАВЛІННЯ ЯК ОСНОВА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ПІДПРИЄМСТВА

Цілі управління на підприємстві є запрограмованим критерієм керування, заради якого здійснюється управлінський процес. Наприклад: при плануванні керівництво розробляє цілі і доводить їх до працівників. Саме організацію можна розглядати як засіб досягнення цілей.

Різноманітність цілей. Цілі помітно відрізняються в залежності від типу організації. Наприклад: організації, що займаються бізнесом, концентрують свою увагу на таких економічних показниках, як прибуток, рентабельність, продуктивність. Державні організації (навчальні заклади, некомерційні лікарні) не прагнуть одержання до прибутків – їх більше хвилюють витрати. Ці відмінності впливають і на набір цілей, які формулює керівництво. У великих організацій більше цілей, ніж у малих. Так, щоб одержати прибуток, керівник повинен сформулювати цілі на таких сегментах, як частках ринку, розробка продукції, якість послуг, підготовка та підбір кадрів, соціальна відповідальність тощо.

Цілі підрозділів повинні доповнювати загальні цілі організації і не суперечити цілям інших

підрозділів. Наприклад: метою фінансового підрозділу може бути зменшення кредитних втрат до 1 % від суми продажу; підрозділ маркетингу може прагнути скоротити кількість скарг споживачів на 20 %.

Структура – це логічні взаємозв’язки рівнів управління та функціональних ділянок, що дозволяють ефективно досягати цілей організації. Складовими частинами структури управління є ланка, ступінь (рівень), зв’язок.

Обсяг управління означає, що вертикальний розподіл праці в організації створює ієрархію управлінських функцій. Визначальною характеристикою цієї ієрархії є формальна підлеглисть осіб на кожному рівні. Ієрархія пронизує всю організацію, поступово опускаючись до рівня неуправлінського персоналу.

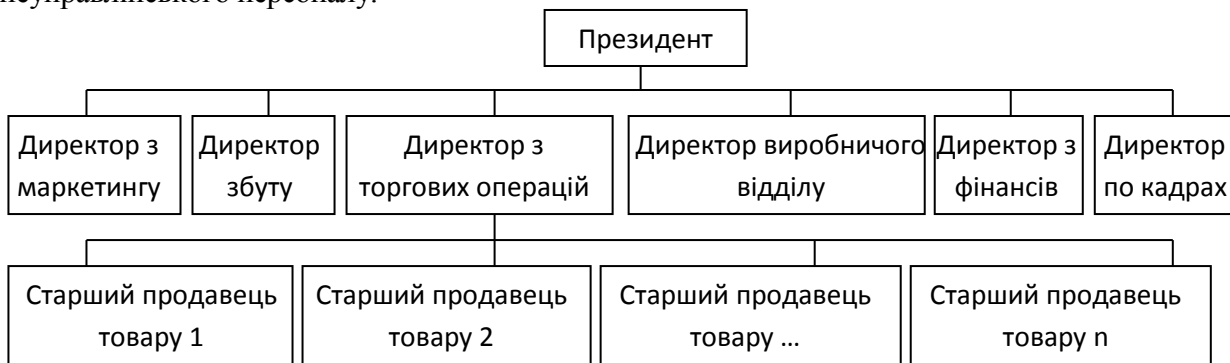

Рис. 1. – Структура управління адміністрації підприємства

Число осіб, підлеглих одному керівникові, являє собою сферу контролю (обсяг управління). Якщо одному управлінцю підлягає досить велика кількість людей, то доцільно говорити про широку сферу контролю, що дає в результаті плоску структуру управління (рис. 1).

Якщо сфера контролю вузька, тобто одному керівникові підлягає невелика кількість людей, можна говорити про багаторівневу високу структуру управління (рис. 2).

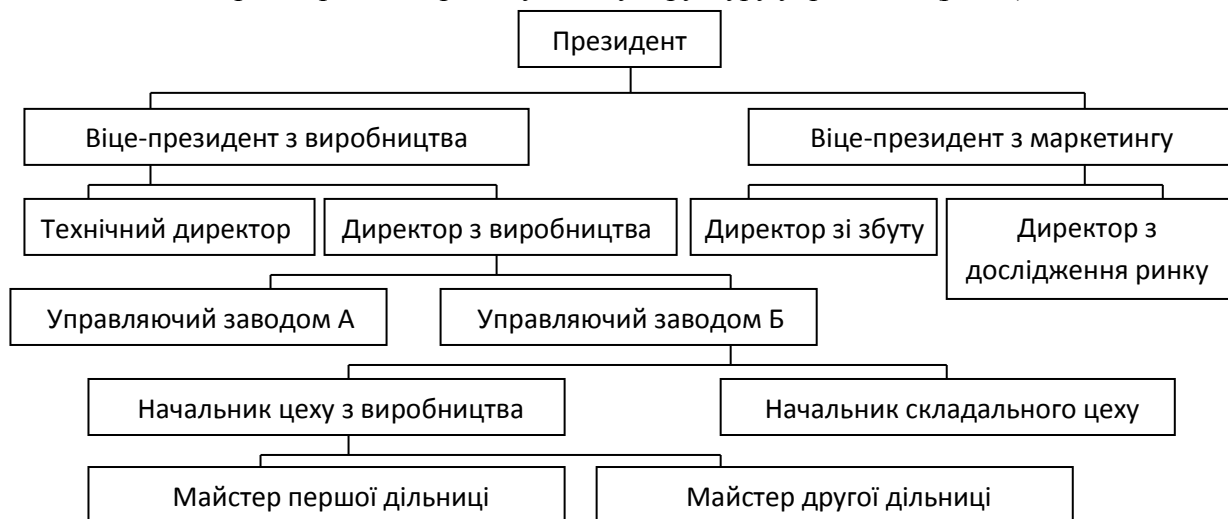

Рис. 2. – Структура управління вищого ієрархічного рівня

В цілому великі організації з плоскою структурою мають менше рівнів управління, ніж організації такого ж розміру з високою структурою. Наприклад: організація на рис. 2 має 13 керівників, у кожного з них сфера контролю дорівнює 2. При цьому організація має шість рівнів управління. В організації на рис. 2 сфера контролю дорівнює 6 і в ній існує тільки три рівні, незважаючи на однакову кількість керівників.

Під організаційною структурою розуміють упорядковану сукупність взаємопов'язаних елементів, які функціонують і розвиваються як єдине ціле завдяки сталій взаємодії між собою. Організаційна структура управління – це сукупність органів

управління, функціональних підрозділів і окремих працівників, які підпорядковуються один одному і взаємодіють для досягнення цілей організації.

Список використаних джерел:

1. Барна М. Ю. Структура механізму управління ефективністю системи внутрішньої торгівлі в Україні. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. № 7/8. - С. 24-30.
2. Давидова Л. Організаційні структури видавництв вищих навчальних закладів України: львівський досвід. *Вісник Книжкової палати*. 2017. № 8. - С. 3-7.
3. Жемчугов А., Жемчугов М. Оптимальна організаційна структура підприємства. *Проблеми економіки та менеджменту*. 2015. № 5. - С. 7-28.

Іваніна І. В., Юраш Є. П., студенти
Науковий керівник:
д.держ.упр., доцент,
професор кафедри менеджменту,
маркетингу та підприємництва
Іванюта П.В.
Вінницький кооперативний інститут

МАТРИЧНА ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ЯК УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ПРОЦЕСУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Реальні організаційні структури підприємств на сьогодні характеризуються таким чином: у рамках одного підприємства частина відділів може діяти як адаптивна структура, а частина - як бюрократична. Отже, все визначається конкретними, індивідуальними умовами діяльності підприємства. Наприклад: більшість виробничих підрозділів організації можуть діяти за бюрократичним типом структури, а науково-дослідні часто використовують адаптивну форму, що має чисто проектний вигляд [1].

Чисто проектна структура використовується дуже рідко, бо в цьому випадку спостерігаються дуже великі витрати (фінансові, трудові, матеріальні), але для виконання широкомасштабних проектів дана структура найбільш прийнятна. Наприклад: проектна структура широко використовується при створенні космічних літальних апаратів, широкомасштабних програм реконструкції міст, виробництва найважливіших для країни продуктів, ліків тощо. Якщо йдеться про порівняно невеликі проекти, то подібні структури можуть створюватись у фірмах, які ведуть гостру конкурентну боротьбу у швидко змінюваному науко-місткому середовищі (рис. 1) [2, с. 73-78]. Така структура дуже гнучка, але за наявності кількох цільових програм або проектів призводить до подрібнення ресурсів і помітно ускладнює підтримку та розвиток виробничого і наукового потенціалу організації як єдиного цілого.

Рис. 1. – Принципова схема проектно-матричної структури

Матричні структури – це варіант проектної організації на підприємстві з відмінним від неї подвійним підпорядкуванням виконавців: з одного боку, безпосередньо керівникам функціональних служб, з другого – керівникові проекту, наділеному необхідними повноваженнями для здійснення процесу управління проектом. Ці повноваження можуть мати лінійне навантаження, а можуть бути просто обмежені штабними повноваженнями. За такої організації керівник проекту взаємодіє з двома групами підлеглих: з постійними членами проектної групи та іншими працівниками функціональних відділів, які підлягають йому з обмеженого кола питань (рис. 2).

Початок матричним організаціям був покладений авіакосмічними фірмами у 50-60-ті роки. Ці фірми були занадто дрібні, щоб вважатися чисто проектними організаціями, і досить великими, щоб почати вирішувати проблеми, породжувані фінансовими ресурсами. Щоб використати переваги функціональних і проектних структур, багато великих компаній наклали проектну структуру на функціональну (постійно діючу в організації). Така структура нагадує решітку (матрицю).

Рис. 2. – Принципова схема матричної структури

Основний недолік матричних структур – їх складність. Тут багато проблем виникає при накладенні вертикальних і горизонтальних, лінійних і функціональних повноважень. Через це часто виникають конфлікти. Однак у тих організаціях, де швидко змінюється середовище і необхідно зробити «ривок» у якійсь галузі, матричні структури є досить ефективними. Наприклад: більшість фірм, які займаються банківською справою, електронікою, авіакосмічною технікою, мають матричні структури. Сьогодні ці структури намагаються успішно застосовувати у лікарнях, банках, інших компаніях. Вони мають гнучкість адаптивних структур і практичну координацію дивізіональних.

Список використаних джерел:

1. Беседін М.О., Нагаєв В.М. Основи менеджменту. Підручник. Київ : Центр навальної літератури, 2005. 496 с.
2. Майданевич Ю.П. Дослідження становлення й розвитку походження організаційних структур управління. *АгроСвіт*. 2014. № 9. С. 73-80.

Судік О. В., Скрипар Ю. О., студенти
Науковий керівник:
д.держ.упр., доцент,
професор кафедри менеджменту,
маркетингу та підприємництва
Іванюта П.В.
Вінницький кооперативний інститут

ФАКТОРИ ЗОВНІШНЬОГО І ВНУТРІШНЬОГО ОТОЧЕННЯ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА

Зовнішнє оточення підприємства все частіше стає джерелом проблем для сучасних керівників. Вони повинні обов'язково враховувати це середовище, оскільки підприємства як відкрита система залежить від зовнішнього світу щодо постачання ресурсів (енергії, кадрів), а також від споживачів. Менеджер повинен бачити суттєві фактори, які діють зовні на організацію, знати способи реагування на них, використовуючи багатий арсенал інструментів і методів управлінського впливу. Таким чином, будь-які зміни зовнішнього середовища мають знаходити адекватну відповідь керівника у формах планування, організації, мотивації і контролю внутрішнього середовища. Щоб вижити і забезпечити ефективність, підприємства повинні пристосовуватися до зовнішнього середовища [1].

Врахувати всі фактори зовнішнього середовища неможливо, бо їх дуже багато. Тому керівництво повинно обмежити врахування зовнішнього середовища тими аспектами, які є вирішальними для успіху підприємства. Це споживачі, конкуренти, урядові установи, постачальники, фінансові організації, джерела трудових ресурсів. Прийнято розрізняти сили прямого і побічного зовнішнього впливу на підприємство [2, с. 102-106].

Середовище прямого впливу включає фактори, які безпосередньо впливають на операції підприємства. Це постачальники, споживачі, конкуренти, трудові ресурси, закони, державне регулювання (рис. 1).

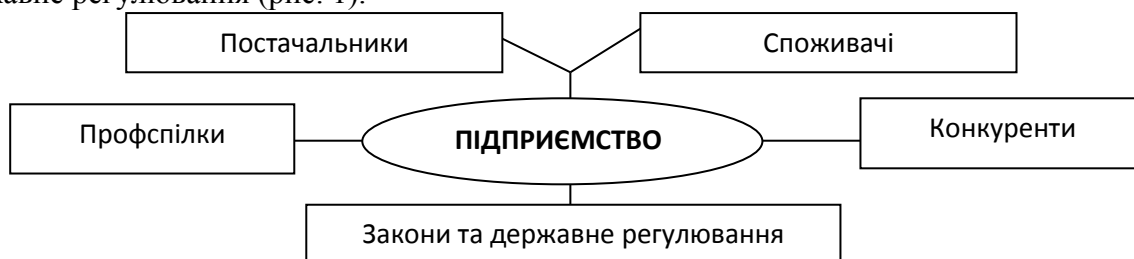

Рис. 1. – Зовнішнє середовище прямого впливу

Під середовищем побічного впливу розуміють фактори, які можуть не справляти прямого негайного впливу на операції організації, але все ж таки позначаються на них. Це стан економіки, науково-технічний прогрес, соціокультурні та політичні зміни, вплив групових інтересів, суттєві для організації події в інших країнах (рис. 2).

Наприклад: на фірму «Дженерал Моторс» прямо впливають постачальники матеріалів, які використовуються при виготовленні автомобілів; закони, які регулюють ціноутворення і порядок найму на роботу; переваги споживачів, а також дії основних конкурентів – фірм «Форд», «Тойота», «Крайслер».

Щоб утриматися в бізнесі, підприємства повинні реагувати на ці фактори. А такі фактори, як нові технології, інфляція, економічний спад, зміни у соціальному і культурному житті, видимо можуть не позначатися на операціях підприємства, але їх слід враховувати в інтересах на майбутній розвиток і розробку стратегії.

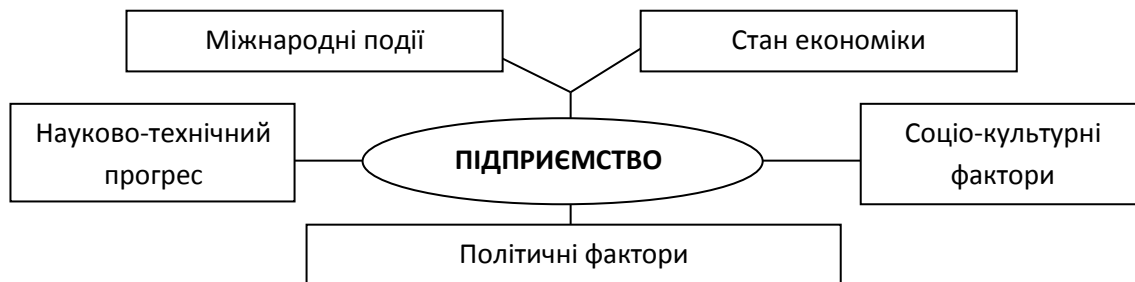

Рис. 2. – Зовнішнє середовище побічного впливу

На рис. 3 представлена модель підприємства з урахуванням комплексного впливу на неї зовнішніх і внутрішніх факторів. Далі розглянемо зовнішні фактори більш докладно. Але спочатку наведемо загальні характеристики зовнішнього середовища підприємства.

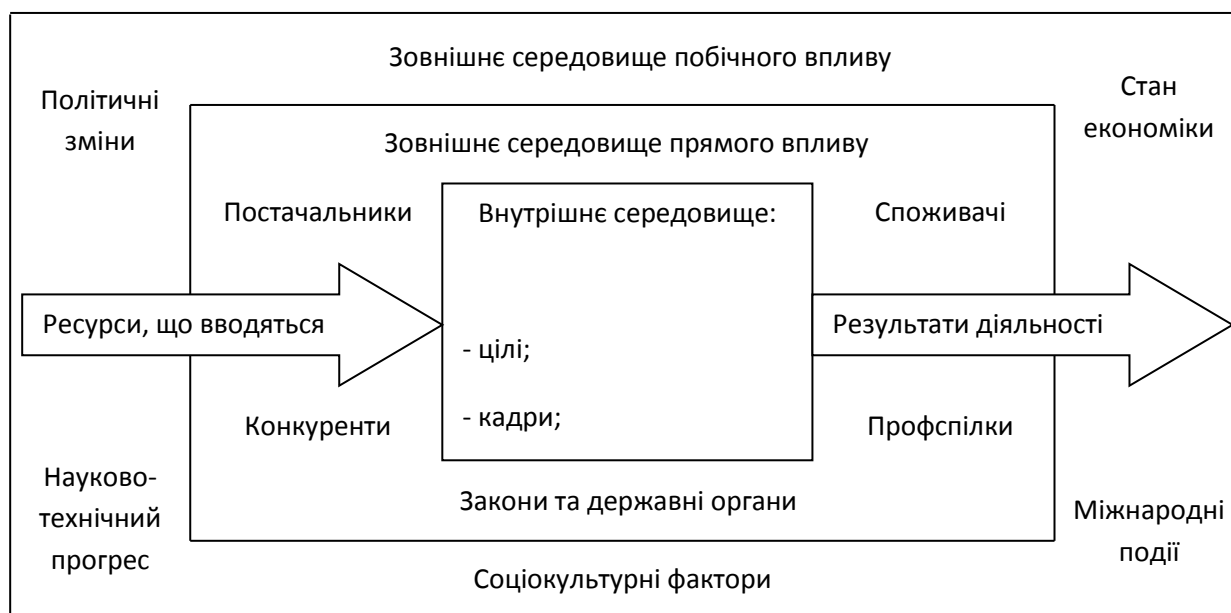

Рис. 3. – Модель впливу внутрішніх і зовнішніх змінних на підприємства

Основним завданням менеджменту є сформування і забезпечення такої структури управління всередині підприємства, яка б найкраще відповідала б його цілям і завданням, безпосередньо пов'язаних з операційним процесом, а також швидко адаптуватися внутрішньому та зовнішньому середовищі.

Список використаних джерел:

1. Бесєдін М.О., Нагаєв В.М. Основи менеджменту. Підручник. Київ : Центр навальної літератури, 2005. 496 с.
2. Прудникова І.М. Технологія діагностики якості організаційних структур управління підприємствами. *Вісник Донецького Національного університету економіки і торгівлі імені М. Туган-Барановського*. 2014. № 4. С.102-108.
3. Чулак О.В. Вдосконалення організаційної структури управління, орієнтованої на досягнення стратегічних цілей підприємства. Теоретичні та прикладні питання економіки. 2014. Випуск 25. С. 204-208.

**Stennikova V.V., higher education
Supervisor:**
*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Management and Economic
Kovalenko N.
Flight Academy of National Aviation University*

EMOTIONAL INTELLIGENCE AS AN ELEMENT OF IMPROVING THE EFFICIENCY ENTERPRISE MANAGEMENT

The development of emotional intelligence of enterprise personnel has become one of the most topical problems of our time, that is why there is a need to consider this issue. All over the world, more and more attention is being paid to the workforce, ensuring its growth and development within the organization, because it will be the key to successful and efficient operation of the enterprise.

The urgency of the topic is due to the fact that in Ukraine the emotional components of human resources are greatly underestimated, and as a result there are a mass exodus of highly qualified specialists abroad, the collapse of many research and production teams and, as a result, weakening the country's competitive position in the world labor market. Today is the time of the neuro-intellectual economy, where the main source of income is not natural resources, but the intelligence of society, including emotional one [1-2].

For today, there is no doubt that emotional intelligence and neuroleadership are an integral part of the management potential of the enterprise. Modern practice of Ukrainian enterprises requires the search for and formation of a new management, which will be based primarily on emotional intelligence and neuroleader qualities of leadership [3].

Despite numerous studies, there is no single approach to the methodology of assessment and formation of emotional intelligence and neuroleader qualities of the management of the enterprise, which is an additional problem for the effective implementation of business. Given the challenge of practice, in order to identify practical problems in the formation and implementation of neuroleadership by domestic enterprises, a scientific study was conducted on the basis of the International Joint-Stock Aviation Company "URGA", which is presented in the following sections. The aviation company was chosen not by chance, but because the aspects of the development of emotional intelligence and the introduction of neuroleadership by companies in the civil aviation industry in order to improve management are almost not studied.

For the purpose of regular development and updating of knowledge in the field of neuros, the program of development of emotional intelligence and neuroleader qualities of management of International Joint-Stock Aviation Company «URGA» is offered [4]:

1. Regular assessment of emotional intelligence and neuroleader qualities of managers by various methods.
2. Analysis of the results.
3. Selection of optimal methods for the development of emotional intelligence of neuroleaders.
4. Training of neuroleaders of strategic level.
5. Exchange of experience with neuroleaders of tactical level.
6. Familiarization of neuroleaders of the tactical level with the basics of emotional intelligence and development of measures to improve emotional intelligence and neuroleader qualities.
7. Training of operational-level neuroleaders with the help of a mobile application and in cooperation with neuroleaders of tactical and strategic levels.
8. Realization of the received knowledge among neuroleaders of International Joint-Stock Aviation Company «URGA», exchange of experience.

9. Regular review of the achievements of neuroleaders, acquired knowledge and their development, as well as the impact on subordinates.

With the help of the aforementioned program it is possible to establish in International Joint-Stock Aviation Company «URGA» continuous development and training of management, assessment of the impact of emotional intelligence on the activities of employees before and after the activities and regular self-improvement.

The formation and development of emotional intelligence of the management of International Joint-Stock Aviation Company «URGA» is today one of the main tasks of the airline's management. It is important to find a balance between efficient operations and productive work of workers, so that both sides are fully satisfied with the result and process.

The requirements of practice indicate that the priority for effective business and entrepreneurship is value-based neuromanagement. Accordingly, the airline's management needs to pay maximum attention to the use of emotional intelligence and the formation of neuroleader qualities of management in order to ensure and improve efficiency.

According to the Robert Half Institute for Neuroscience, according to statistics from the International Center for Creative Consulting Technologies, it is established that measures to develop emotional intelligence and neuroleader qualities of management staff improve financial and economic performance, which reflects the effectiveness of management decisions namely [5]:

- profitability will increase by 45%;
- labor productivity will increase by 2-3%;
- net profit will increase by 15-20%;
- reduction of staff turnover to 0.

Thus, the practice of scientists in the field of neuroscience proves that the introduction of measures to improve the use of emotional intelligence as a basis for neuroleadership will positively affect not only the management staff of International Joint-Stock Aviation Company «URGA», but also improve financial and economic performance, namely: profitability will increase from 1.5% to 2.2%, that is by 46.6%, labor productivity will increase from 97.2 number of passengers per 1 employee to 99.2 number of passengers per 1 employee, that is by 2.1%, net profit will increase by an average of 15.7% from 2503,000 UAH up to 2,897,000 UAH; staff turnover will be reduced to 0, and in the next few years it is planned to attract more experienced and qualified managers.

Consequently, the study concluded that increasing the effectiveness of emotional intelligence as a basis for neuroleadership in the management of International Joint-Stock Aviation Company «URGA», under the implementation of the program of the International Center «Creative Consulting Technologies», will get an economic effect of 394,000 UAH for a year.

References:

1. Bar-On, R. (2019). Emotional Quotient Inventory (Eq-i). Technical manual. 2(11), 23-29. [in USA]
2. Brown, K. (2020) The Benefits of Being Present: Mindfulness and Its Role in Psychological Well-Being. *Journal of Personality and Social Psychology*. 4, 822–848 [in USA]
3. Brown, K. (2018) Fostering healthy self-regulation from within and without: a self-determination theory perspective. *Positive Psychology in Practice*, 5, 105–124. [in USA]
4. Csikszentmihalyi, M. (2018) *Life Worth Living: Contributions to Positive Psychology*. [in Britan].
5. Kovalenko N., Stennikova V. Development of neuroleaders as an innovative mechanism of personnel motivation. Напрями економічного зростання та інноваційного розвитку підприємства: стратегічне управління та інноваційний розвиток: всеукр. наук.-практ. конф., 16 квітня 2021 р. Кривий Ріг, С. 24–27.

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ АУДИТУ ВИТРАТ НА ВИРОБНИЦТВО І КАЛЬКУЛЯЦІЮ СОБІВАРТОСТІ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ

Метою досліджень є розгляд аудиту витрат на виробництво і калькуляцію собівартості готової продукції(робіт, послуг).

Виходячи з поставленої мети в ході досліджень необхідно вирішити ряд завдань, зокрема:

- визначити набір завдань, що підлягають рішенню в ході аудиту витрат на виробництво і калькуляцію собівартості готової продукції(робіт, послуг);
- розподілити процес аудиторської перевірки на послідовні взаємопов'язані етапи з метою його структуризації.

При дослідженні вказаної проблематики використовувався набір загальнонаукових методів і прийомів.

Аудит витрат на виробництво і формування собівартості готової продукції (робіт, послуг) спрямований на рішення ряду завдань, а саме:

- 1) підтвердження достовірності даних фінансової (бухгалтерською) звітності;
- 2) перевірка своєчасності, повноти і достовірності відображення фактичних витрат на рахунках бухгалтерського обліку;
- 3) встановлення доцільності понесених витрат;
- 4) перевірка забезпечення належного контролю за дотриманням встановлених кошторисів витрат;
- 5) перевірка відповідності обліку витрат на виробництво як усередині корпоративної, так і зовнішній базі;
- б) аналіз і пошук шляхів підвищення ефективності витрат на виробництво і калькуляцію собівартості готової продукції (робіт, послуг).

Як і будь-який процес, аудит витрат складається з ряду послідовних етапів.

Розглянемо кожного з них:

Етап I. На цьому етапі аудиторіві необхідно ознайомитися із специфікою веденням обліку на конкретному підприємстві. Отримана інформація у вигляді аудиторських доказів в подальшому виступатиме інформаційною базою для проведення аудиту. Також цей етап передбачає організацію облікового процесу, при цьому аудиторіві слід звернути особливу увагу на робочий план рахунків, облікові номенклатури, а також на носії облікової інформації за витратами на виробництво і калькуляцію собівартості готової продукції(робіт, послуг). В результаті аудитором розробляються рекомендації по оптимізації роботи бухгалтерії і підвищенню ефективності системи бухгалтерського і управлінського обліку в частині витрат на виробництво.

Етап II. Цей етап припускає здійснення детального планування проведення аудиту витрат на виробництво. При цьому аудиторіві необхідно ознайомитися із специфікою діяльності підприємства, визначити ефективність і надійність системи внутрішнього контролю, визначити об'єм вибірки інформації про витрати на виробництво і калькуляцію собівартості готової продукції (робіт, послуг), розрахувати рівень істотності і аудиторського ризику, а також розробити ряд аудиторських процедур, які застосовуватимуться під час проведення аудиту. На цьому етапі складається план і програма аудиту витрат на виробництво і калькуляцію готової продукції(робіт, послуг).

Етап III. На цьому етапі аудитор досліджує і вивчає динаміку і структуру витрат на виробництво, а також виявляє резерви скорочення витрат і збільшення прибули підприємства. При цьому аудиторіві необхідно використати ряд аналітичних методів, а

також різні моделі, застосовані до організації, що перевіряється, виходячи як із специфіки виробничого процесу, так і її діяльності в цілому.

Етап IV. Цей етап припускає впровадження комплексу заходів по скороченню витрат і збільшенню доходів підприємства : за допомогою проведених контрольних і аналітичних процедур аудитор розробляє комплекс заходів, спрямованих на економічно доцільне зниження витрат на виробництво. Результатом цього етапу є надання так званих планів, рекомендованих керівництву організації до виконання, у вигляді додатків до аудиторського звіту.

Етап V. На цьому етапі необхідно вибрати схему обліку витрат на виробництво.

Етап VI. На цьому етапі необхідно провести підготовчі заходи з метою адаптації робочого плану рахунків і класифікації витрат на виробництво, що сприятиме ухваленню правильних управлінських рішень. Данні задачі можна досягти при проведенні CVP - аналізу, який надалі дасть можливість розрахувати прогнозований максимальний прибуток, робити коригування у разі незапланованого зниження об'єму виробництва, виявити чинники, які чинять пряму дію на витрати підприємства, розрахувати точку беззбитковості, а також вибрати найбільш оптимальне рішення по управлінню витратами.

Висновки. Таким чином, облік витрат на виробництво виступає ключовим елементом діяльності кожного господарського підприємства країни. Від того наскільки правильно і грамотно буде побудована організація цього процесу, залежатиме правильність і ефективність облікового процесу в цілому. Саме з цією метою на підприємствах необхідно регулярно проводити аудит витрат на виробництво, який дозволить сформувати незалежну думку за результатами перевірки цієї ділянки обліку, виявити наявні порушення і неточності, а також своєчасно усунути ці недоліки, надавши відповідні рекомендації і пропозиції.

Список використаних джерел:

1. Каменська Т. О. Внутрішній аудит. Сучасний погляд / Т. О. Каменська – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – 491 с.
2. Кулаковська Л. П. Організація і методика аудиту : навч. посіб. / Л. П. Кулаковська, Ю. В. Піча. – К. : Каравела, 2009. – 544 с. – ISBN966-8019-63-4.
3. Рудницький В.С. Внутрішній аудит: методологія, організація. - Тернопіль: Економічна думка, 2000. – 104 с. 5. Немченко В.В., Хомутенко В.П., Хомутенко А.В. Практичний курс внутрішнього аудиту./ За ред. Демченко В.В. Підручник.- К.: Центр учбової літератури, 2008.- 240 с.
4. Монографія Пархоменко В.М.; «Бухгалтерський облік, внутрішній контроль і економічний аналіз витрат на поліпшення якості продукції: проблеми теорії та методології» - ЖДТУ 2010р.

Несен М.А.,

*здобувач вищої освіти 4-го курсу, економічного факультету, спеціальності
«Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності»*

Науковий керівник:

к.е.н., доцент кафедри маркетингу, менеджменту та підприємництва

Ляшевська В. І.

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

РОЛЬ ПРОГНОЗУВАННЯ І ПЛАНУВАННЯ В ПІДВИЩЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У зв'язку зі збільшенням кількості підприємств різних форм власності, а отже і різноманітності пропонованих товарів та послуг для споживачів, зростає конкуренція на

ринку, що є ризиком при веденні бізнесу для кожної фірми. Саме тому на перший план виходить управління конкурентоспроможністю організації, що допомагає мінімізувати можливі фактори негативного впливу зовнішнього ринку.

Управління конкурентоспроможністю компаній включає в себе багато аспектів, які вимагають окремого аналізу. І для того, щоб кожний елемент був врахований, важливо заздалегідь розробити певний план дій та спрогнозувати, що можна отримати у результаті.

Окремі аспекти цього питання знайшли висвітлення в наукових працях В. Ф. Іванюта [1], І. П. Отенко [2], Н. Н. Пойда - Носик [3], О. М. Сумець [4] та інших. Тому питання прогнозування і планування в поліпшенні конкурентоспроможності підприємств в умовах ринкової економіки потребує подальшого наукового дослідження та порівняння.

Метою цього дослідження є визначення важливості прогнозування і планування в підвищенні конкурентоспроможності підприємств в умовах ринкової економіки.

Структуру функціонування діяльності необхідно постійно оновлювати, згідно зі специфікою сучасного ринку.

Виявлення назриваючих тенденцій, перешкод для розвитку і суперечностей управління конкурентоспроможністю, пошук шляхів і методів їх розкриття та розв'язання, а особливо – надійний прогноз – це важливі задачі, що необхідно вирішувати при створенні оптимальних моделей міжнародної економіки. Ефективне вирішення цих питань можливе при впровадженні методів інноваційного управління із застосуванням інформаційних комп'ютеризованих систем і технологій, вдосконаленні й більш широкому використанні методів планування та прогнозування економічних показників роботи підприємства, регіону та галузі [1].

Під терміном «конкуренція» розуміють суперництво між суб'єктами господарства, головною метою яких є досягнення одного й того ж результату. Завдяки конкуренції можна виявити суспільну необхідність в конкретному типі товару чи послуги та провести аналіз щодо їх характеристик. Після цього встановити рівень цін на відповідні типи продукції [2].

Важливість оцінки рівня конкурентоспроможності визначається необхідністю позиціонування оцінюваного об'єкта відносно конкурентів, а також визначення заходів щодо управління конкурентоспроможністю в напрямку її підвищення [3].

Організації для випередження конкурентів варто постійно планувати перспективи розвитку власного виробництва та оцінювати потреби ринку, а засобами управління досягати відповідних планових результатів. Також необхідно планувати ці перспективи по кожному етапу, починаючи з підготовки виробництва і закінчуючи реалізацією продукції, що випускається, враховуючи диверсифікаційний перехід на освоєння нової продукції і вихід з нею на ринок.

Підвищення конкурентоспроможності є процесом змін, що передбачає певну мотивацію та стимулювання усіх учасників. Підвищення конкурентоспроможності підприємства забезпечується, перш за все, розробкою і реалізацією стратегічних рішень по реконструкції, впровадженню нововведень (наприклад, освоєння нових видів продукції, технологій), зміні структури виробництва та управління, форм організації процесів виробництва, взаємодії з постачальниками і споживачами, виходу на нові ринки.

Прогнозування є важливою об'єднуючою ланкою між теоретичними та практичними аспектами регулювання діяльності компаній [4].

Таким чином, в рамках ринкової економіки прогнозування та планування завжди будуть займати центральне місце в механізмі управління в якості способу досягнення мети на основі збалансованості та послідовності виконання всіх виробничих операцій. Це обов'язкова умова своєчасної підготовки матеріалів, сировини, комплектуючих виробів, засобів технологічного оснащення для виробництва кінцевої продукції, створення необхідних запасів, підготовки кадрів тощо [5 - 6].

Головним завданням побудови в Україні ефективної економічної системи є розв'язання питань забезпечення ринку якісними й конкурентоспроможними товарами та послугами.

І для того, щоб організаціям зберегти свої лідируючі позиції на ринку та забезпечити конкурентні переваги, варто постійно аналізувати діяльність інших підприємств суміжних сфер діяльності.

Мета, що визначається при побудові системи управління конкурентоспроможності організації, має забезпечувати умови ефективного функціонування компаній в умовах конкурентного середовища.

Сучасні економічні умови вимагають максимального розширення області прогнозування та постійного вдосконалення методології та принципів розробки прогнозів. Якщо рівень прогнозування процесів розвитку підприємства буде високим, то можна буде досягти максимальну ефективність процесів планування й управління на підприємстві.

Список використаних джерел:

1. Іванюта В.Ф. Теоретико-методологічні підходи формування конкурентоспроможності / В.Ф. Іванюта // Агроінком. – 2012. – № 1–2. – С. 97–101.
2. Отенко І. П. Аналіз та оцінка потенціалу: наукове видання. Харків : Вид. ХНЕУ, 2010. 348 с.
3. Пойда - Носик Н.Н., Грабарчук С.С. Фінансові ресурси підприємства. *Фінанси України*. 2008. № 1. С. 96-104.
4. Сумець О.М. Оцінка конкурентоспроможності сучасного промислового підприємства : навч.-практ. посіб. / О.М. Сумець, О.Є. Сомова, Є.Ф. Пеліхов. – К. : Професіонал, 2007. – 208 с.
5. Ляшевська В. І. Державне регулювання конкурентоспроможності з урахуванням нових тенденцій економічного розвитку. *Ефективна економіка*. 2016. № 5 URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4989> (дата звернення: 01.02.2019).
6. Ляшевська В.І., Шадріна Д.Ю., Орехов В.Р. Теоретичні засади конкурентоспроможності підприємства на зовнішніх ринках [Електронний ресурс] В.І. Ляшевська, Д.Ю. Шадріна, В.Р. Орехов // Приазовський економічний вісник випуск. – 2019. – № 6 (17). – Режим доступу до ресурсу: <http://rev.kpu.zp.ua/vypusk-6-17>

Лазебник Т.О., магістр

Науковий керівник:

к.ю.н., доцентка кафедри публічного управління та адміністрування

Риженко І.М.

Херсонського державного аграрно-економічного університету

СТРАТЕГІЧНА РОЛЬ ДЕРЖАВНИХ ПОСЛУГ ЯК СТРУКТУРНОЇ УМОВИ СЕРВІСНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

У процесі забезпечення сервісної реалізації публічного управління вагома роль відводиться запровадженню державних послуг. Адже детальний структурно-функціональний зміст державних послуг – це необхідна умова концептуалізації та технологізації державного сервісу в контексті сучасного розвитку держави. Саме тому: «процес надання державних та муніципальних послуг, їх стандартизація та регламентація посідають важливу роль у політиці багатьох сучасних держав, яка спрямована на досягнення більш ефективних результатів у роботі органів виконавчої влади та місцевого самоврядування» [1, с. 454]. З наведеного виходить, що сервісна реалізація публічного управління, фундаментом якої є запровадження якісних державних послуг, передбачає висунення оновлених вимог до професіоналізму та кваліфікації публічної служби, беручи до уваги специфічність сучасних модернізаційних та реформаторських процесів адміністративної системи сучасної держави, що слугує посиленню їх взаємозв'язку з громадянами.

Зазначимо, що функціональна цілеспрямованість послуг за сферою публічного управління є різною, а тому, має місце бути різний контекст формування його сервісного потенціалу.

Переважною більшістю держав сталого розвитку, якими пройдено етапи адміністративного реформування, склалась традиційна тенденція використовувати поняття «публічних послуг», які надають державні та муніципальні об'єднання згідно до покладених на них задач, щоб в подальшому забезпечити фундамент для реалізації «суспільних благ». Сказане підтверджується позицією П. Самуельсона та В. Норхауса, які казали, що «у формі суспільних благ виступають публічні послуги, які призначені для суспільного використання й всезагального споживання, вони неподільні на частини; при задоволенні потреб додаткових споживачів не зменшується рівень задоволення цими потребами всіх інших споживачів» [2]. З цього вбачається додати, що практика надання публічних послуг досить ясно дає зрозуміти ілюстрацію розгортання процесів інноваційного спрямування за сферою публічного управління, які відносяться до розвитку сервісної моделі держави.

Отже, розвиток публічних послуг як структурної умови сервісної реалізації публічного управління обумовлює наявність основоположних функціональних критеріїв, зокрема: формування сервісної держави; існування громадянського суспільства, яке є розвиненим; наявність сприятливих умов для ведення бізнесу, тощо. У цьому відношенні засвідчується, що здатність держави за вектором реалізації публічних послуг залежить від її можливостей «створювати належні умови для самореалізації особистості шляхом надання послуг, які слугують безпосередній реалізації їх гностично-генетичних потреб» [3, с. 299]. Тут доцільно зробити припущення з приводу того, що розробка та реалізація публічних послуг, у порівнянні з державними послугами, обумовлюється актуалізацією вимог суспільства до органів публічної влади.

Продовжуючи, зауважимо, що при використанні термінологічного поняття «державна послуга» достатньо прозоро ілюструється вітчизняна практика забезпечення розвитку сервісного потенціалу публічного управління, тому що проявляється баланс між суспільством та державою за вектором реалізації їх спільної сервісної функціональності. З даного приводу А. Граеллс обґрунтовував практичну значущість державних послуг та доводив необхідність розмежовувати негативний та позитивний вплив держави за сферою публічного управління. Як вважає дослідник, позитивним втручанням на практиці відбувається надання якісних державних послуг громадянам, не потребуючи їх запитів та згоди. При такій сервісній діяльності держави за сферою надання державних послуг, прослідковується її функціонально випереджаюча діяльність, яка знаходить технологічне виправдання для її структурної впливовості, тому що за її допомогою посилюється сервісний потенціал сфери публічного управління [4]. Відтак, певні ситуації, з якими зіштовхується сфера публічного управління, в основу свого формування беруть запити суспільства та держави.

В межах розглядуваного питання, слід вказати, що основною відмінністю публічних та державних послуг є суб'єктний аспект їх надання. В цьому контексті слід звернути увагу на твердження Р. Хаффрена, який пропонував під державною послугою осмислювати «вид публічної послуги, яка надається державою в особі її органів та уповноважених організацій» [5]. Якщо слідувати такій конструкції, можемо запропонувати більш спрощену формулу розуміння змістовного наповнення муніципальних послуг як таких, що надаються органами місцевого самоврядування та муніципальними організаціями.

В свою чергу, під державними послугами в загальному розумінні слід вбачати такі, що надаються фізичним та юридичним особам на підставі їх запиту до органів публічної влади. Проте, не будемо списувати з рахунків момент того, що сферою державних послуг охоплюється широкий концептуальний зріз, відображаючи послуги у вигляді трансакційного типу, до яких входять адміністративні та титульні послуги, що надаються суб'єктами публічного управління. Звужений контекст державних послуг розглядається шляхом реалізації функціонального потенціалу держави за вектором надання трансформаційних

послуг, які задовольняють фізичні (матеріальні) та духовні потреби громадян (послуги у сфері охорони здоров'я та освіти) [6, с. 63]. При наявності наведених формулювань державні послуги, будучи структурною умовою сервісної реалізації публічного управління забезпечують налагодженість, систематичність та інтенсивність взаємозв'язку держави і суспільства, формалізуючи їх відносини загалом, та підвищуючи якість державного управління, зокрема.

Як підсумок, необхідно вказати про те, що стратегічна роль державних послуг як структурної умови сервісної реалізації публічного управління полягає у наданні таких послуг фізичним та юридичним особам, залежно від їх запиту до органів публічної влади в межах їх повноважень. Окрім цього, їх стратегічна роль передбачає такі аспекти: 1) державні послуги мають безпосереднє відношення до сервісної діяльності органів публічної влади; 2) державні послуги передбачають активне залучення інституцій громадянського суспільства, аби реалізовувати сервісний потенціал держави.

Доведено, що підґрунтям сервісної реалізації публічного управління є запровадження якісних державних послуг, враховуючи специфічність новітніх модернізаційних та реформаторських процесів адміністративної системи в контексті розвитку сучасної держави, що виступає критерієм посилення їх взаємозв'язку із громадянами.

Список використаних джерел:

1. Крижевський В.В. Державні послуги як структурна умова сервісної реалізації публічного управління. *Науково-практичне забезпечення надання публічних послуг в умовах децентралізації*: III Всеукраїнська інтернет-конференція (м. Київ, 15 квітня 2020). Київ, ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2020. С. 453–456.

2. Самуэльсон П., Нордхаус В. Экономика. М. : Вильямс, 2014. 1360 с. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=17760806> (дата звернення: 09.11.2021).

3. Мониторинг государственных и муниципальных услуг в регионе как стратегический инструмент повышения качества регионального управления: опыт, проблемы, рекомендации / Под общ. ред. В.В. Маркина, А.В. Осташкова. М.: Экслибрис Пресс, 2018. 321 с.

4. Graells A. Public procurement and state aid: reopening the debate? URL: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2037768 (дата звернення: 09.11.2021).

5. Heffron R. Energy Subsidies and the Flawed Dominance of Economics in the UK Energy Sector. Cambridge University Science and Policy Exchange. 2017. URL: http://www.researchgate.net/publication/259458690_Energy_Subsidies_and_the_Flawed_Dominance_of_Economics_in_the_UK_Energy_Sector (дата звернення: 09.11.2021).

6. Тихомиров Ю.А. Публичные услуги и право : науч.- практ. пособ. М., 2017. 589 с.

Кулініч О.А. к.е.н.,
доцент кафедри економіки та бізнесу,
Рябінін Е.О., бакалавр,
Державний біотехнологічний університет

ВЕКТОРИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Посилення глобалізаційних процесів у світі підвищує значення розвитку зовнішньоекономічних відносин України, її участі в міжнародному поділі праці, фінансах, науково-технічному співробітництві. Водночас зовнішньоекономічна політика є засобом подолання кризових явищ в економіці України, відкриваючи доступ вітчизняній продукції на світові ринки й забезпечуючи надходження відповідних товарів і послуг до економіки України з інших країн світу.

Крім того, для України головні стратегічні партнери мають різні суспільні цінності та пріоритети, а постійне пристосовування до кожного з них призводить до розпорошення матеріальних та інтелектуальних ресурсів, до пасивної ролі у світових геополітичних процесах, до втрати стратегічної перспективи [1].

Розробка нової зовнішньоекономічної політики України потребує визначення цілей і пріоритетів національного розвитку з урахуванням особливостей трансформаційного етапу вітчизняної економіки та наслідків глибокої соціально-економічної кризи. Вона має бути комплексною, органічно пов'язувати всі види зовнішньоекономічної діяльності – зовнішню торгівлю, валютну та інвестиційну політику, науково-технічні зв'язки тощо.

Зараз Україна є рівноправним учасником міжнародного спілкування, приймає участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах, активно сприяє зміцненню загального миру й міжнародної безпеки, підтримує торговельно-економічні відносини з переважною більшістю сучасних країн світу.

Одним з пріоритетних векторів геополітичної стратегії України є інтеграція до ЄС, але її реалізація вимагає досягнення так званих копенгагенських критеріїв, які передбачають виконання країною певних економічних, соціальних та правових положень. Для їх виконання потрібний значний проміжок часу. До основних цілей зовнішньоекономічної політики України щодо ЄС належать: пошук засад взаємовигідного економічного, фінансового та науково-технічного співробітництва; стимулювання розвитку торговельних відносин з країнами ЄС і залучення інвестицій; використання фінансової й технічної допомоги країн-членів ЄС для проведення Україною ринкових реформ і створення соціально орієнтованого ринкового господарства; зміцнення економічної безпеки України.

До основного у зовнішньоекономічній політиці України щодо ЄС на сучасному етапі її розвитку можна віднести статус асоційованого члена зі створенням зони вільної торгівлі та приєднання до окремих європейських програм інтеграційного характеру у сферах енергетики, транспорту, сільського господарства, окремих галузей промисловості, охорони навколишнього середовища, освіти тощо.

Першочерговими чинниками, що заважають вступу України до ЄС, є: відсутність реально функціонуючої ринкової економіки; відмінність нормативно-правової бази України від єдиних законодавчих норм ЄС; невідповідність структури економіки України пріоритетам розвитку ринку ЄС; неспроможність українських підприємств конкурувати за єдиними правилами із західними компаніями; нездатність України робити внески до бюджету ЄС через важкий фінансовий стан тощо [2].

Європейський вибір України зумовлений передусім об'єктивним чинником. Україна прагне стати міцною демократичною соціальною державою, досягти в майбутньому високих рівнів розвитку та якості життя населення. Все це стимулює Україну впроваджувати відповідні реформи європейського характеру.

Іншим вагомим геополітичним орієнтиром України є Митний союз (МС) Євро-Азійського економічного співробітництва (ЄврАзЕС), до якого зараз входять Російська Федерація, Білорусь, Казахстан. Україну поєднують із цими країнами спільність історичного розвитку, демографічний склад населення, певна культурна та мовна близькість, наявність традиційних виробничих зв'язків та значна вага торговельно- економічних відносин. ЄврАзЕС за багатьма соціально-економічними показниками значно поступається ЄС, але вона має величезний потенціал розвитку. Крім того, наявність у неї відносно дешевих паливно- енергетичних та сировинних ресурсів дає змогу Україні, в разі вступу до цієї організації, підвищити конкурентоспроможність її традиційних галузей реального сектору економіки. До того ж сучасна промислова і сільськогосподарська продукція України має значний попит на внутрішніх ринках країн Митного союзу.

Використовуючи SWOT-аналіз, можна зіставити два альтернативні геоекономічні напрямки у зовнішній стратегії України – до зони вільної торгівлі з ЄС, з одного боку, і до Митного союзу з ЄврАзЕС – з іншого [3].

Результати SWOT-аналізу свідчать про наступне: 1) і зона вільної торгівлі з ЄС, і Митний союз з ЄврАзЕС мають позитивні й негативні боки; 2) якщо оцінювати вибір інтеграції з точки зору не використаних економічних можливостей і втрат у короткостроковій перспективі, то переваги – за Митним союзом. Якщо ж виходити з інтересів довгострокової перспективи, а також політичних, соціальних, законодавчих положень, то переваги за євроінтеграцією.

Таким чином, Україні потрібна виважена, чітко орієнтована гео економічна стратегія, яка б дала їй змогу стати активним суб'єктом геополітики за умов збереження економічного та політичного суверенітету, захисту її національних цінностей та соціально-культурної ідентичності.

Список використаних джерел:

1. Кулініч О.А. Умови розвитку міжнародного бізнесу в Україні. Розвиток харчових виробництв, ресторанного та готельного господарств і торгівлі: проблеми, перспективи, ефективність: Міжнар. наук.-практ. конф. 14.05.2020р. ХДУХТ. Харків, 2020. Ч. 2. С. 85-87
2. Кулініч О.А. Трансформації структури економіки України в контексті інтеграції в європейський економічний простір. Бухгалтерський облік, контроль та аналіз в умовах інституціональних змін: Всеукр. наук.-практ. конф. 22.10. 2020р. ПДАА. Полтава, 2020. - С. 200-204
3. Зовнішньоекономічна стратегія України. URL: https://pidru4niki.com/86339/ekonomika/zovnishnoekonomichna_strategiya_ukrayini (дата звернення 10.11.2021р.)

Андросова Т.В. к.е.н.,
професор кафедри економіки та бізнесу,
Толок А.В., бакалавр,
Державний біотехнологічний університет

УПРАВЛІННЯ МІЖНАРОДНОЮ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ

Конкурентоспроможність в умовах світової кризи, викликаної пандемією, та загальним уповільненням розвитку світової економіки, сьогодні займає провідні позиції у дослідженнях науковців. Зважаючи на те, що питання міжнародних аспектів достатньо розроблені в літературі, зокрема у фундаментальній двохтомній монографії «Управління міжнародною конкурентоспроможністю...» за ред. Д.Г. Лук'яненка та А.М. Поручника, розглянемо іншу групу тактичних інструментів управління конкурентоспроможністю на прикладі високотехнологічних транснаціональних корпорацій [1].

Узагальнення досвіду діяльності провідних високотехнологічних корпорацій дозволяє сформулювати наступні приклади вирівнювання їх конкурентоспроможності за чотирьома напрямками [2, С. 612-620].

Перший – результати. Базується на довгостроковій (курс акції, визначене зростання продажів, визначений залишковий прибуток) та короткостроковій корпоративній прибутковості (зростання залишкового прибутку, зростання продажів, рентабельність власного капіталу, відсоток продажів від нових продуктів).

Другий – це продуктивність. Включає залучення клієнтів (нові клієнти завдяки інноваціям, кількість клієнтів, що купують нові та традиційні продукти, частка ринку); відданість клієнтів (частка повторних клієнтів, середній рівень продажів на одного клієнта, задоволення клієнта від інноваційної діяльності, відсоток природного скорочення клієнтів, співвідношення повторних і нових покупців); отримання цінності (маржа товарів і послуг, запропонованих споживачам, середня ціна, що сплачена покупцем, кількість запропонованих товарів і послуг, прибутковість інноваційних операцій, доходи від інноваційної діяльності, вигідність клієнта).

Третій напрям – безпосередній процес. Складається з портфеля (баланс портфелю в часі, з прибутку, ризиків, технологій); узгодженості між інноваційною стратегією і розподілом ресурсів; виконання (ефективність платформ товарів, скорочення витрат/часу на розробку нового продукту/процесу, внутрішні ціни продажів/доходів, визначені внутрішні цілі часу, бюджету, експлуатаційних характеристик товару, продуктивність досліджень і розробок, кількість нових патентів, кількість ключових надходжень, частота і кількість експериментів, затрати часу на дослідження і розробки, терміни поставки, кількість і ціна запропонованих товарів і послуг, оцінка якості товарів і процесів

Останній четвертий – витрати. Означає фокусування на інноваціях (час на інновації, бюджетні витрати на інновації, інноваційні винагороди, успішність відібраних ідей, інвестування в тренінги); збалансованість інноваційних мереж в компанії та за її межами (рівень інноваційної інтеграції за бізнес-одинацями, комбінація джерел інновації, відсоток інноваційних проектів за участю зовнішніх посередників, кількість стратегічних альянсів, кількість досвідчених членів інноваційних команд, оцінка можливостей постачальників); інноваційну стратегію (результативність інноваційних проектів, сприйняття інноваційних продуктів/послуг проектного походження, ціна і сприйняття бренду, прибутковість інноваційних операцій, інноваційні комунікації в компанії по вертикалі і горизонталі, конкурентоспроможна позиція в галузі, галузеве конкурентне середовище; ефективність управлінської інфраструктури (співвідношення продуктивності і винагороди, якість інформаційних технологій, якість інноваційної інформації, ресурси дослідження ринку та технологій, кількість і якість даних про споживачів-інноваторів, наявність ресурсів для інноваційної діяльності, вільний час для інноваційної діяльності співробітників, географічна різноманітність виробництва та продажів, повноваження стратегічних бізнес-одинаць і функціональних менеджерів, міжфункціональні ініціативи).

Виходячи з наведеного переліку, доходимо висновку, що переважна кількість показників є невідомими для українських компаній. Однак, в умовах глобальної конкуренції і мінливості зовнішнього середовища їм вкрай необхідно започатковувати їх використання.

Представники світової високотехнологічної індустрії конкурують не лише у винахідливості, а ще й проявляють незвичайну тактичну кмітливість – вони постійно змінюються, адаптуються та винаходять і розробляють нові рішення.

Так, Компанія British Airways є типовим прикладом використання корпоративної культури в якості інструменту нарощування своєї конкурентоспроможності. Насамперед вона заново переглянула суть свого бізнесу, перетворившись із перевізника в постачальника послуг. Компанія провела тренінг із усіма своїми співробітниками про нову культуру. Згодом були здійснені процесуальні інновації, зокрема обробки багажу із таким нарощуванням ефективності, яка зробила ВА недосяжною для конкурентів. У наступному компанія поширила нову культуру на всі підрозділи у глобальному просторі, забезпечуючи опанування новітніх технологій надання сучасних послуг [3].

Таким чином, для забезпечення міжнародної конкурентоспроможності компанії, необхідним є наявність узгоджених тактичних інструментів управління та готовності на миттєву адаптацію до конкретних змін.

Список використаних джерел:

1. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія: У 2 т. – Т. 1; За заг. ред. Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручника. К.: КНЕУ, 2006. - 816 с.
2. Robock Stefan H. Internatopnal Business and Multinational Enterprises Homewood, Illinois: IRWIN, Inc, 2014. - 777 p.
3. Конкурентоспроможність транснаціональних корпорацій високотехнологічного бізнесу: автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.02 / Н. О. Ракітіна. ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Київ, 2016. - 19 с.

Robert Różycki

*Wyższa Szkoła Ekonomii, Prawa i Nauk Medycznych
im. Prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach.*

Wydział Prawa i Bezpieczeństwa.

Promotor naukowy: dr Dariusz Palacz

PANELE FOTOWOLTAICZNE W BUDOWIE SYSTEMU BEZPIECZEŃSTWA ENERGETYCZNEGO PAŃSTWA

Każdego dnia jesteśmy bombardowani informacjami o kolejnych zwyżkach cen energii elektrycznej, której wytworzenie w znacznej mierze uzależnione jest od surowców kopalnych. Wpływ na ich cenę bez wątpienia mają nie tylko warunki gry ekonomicznej opartej na tradycyjnym modelu popytu i podaży, ale również - a może i przede wszystkim - narastający problem tarć politycznych pomiędzy największymi potęgami tego świata, które handel i przepływ surowców kopalnych traktują jako jeden z elementów walki o wpływy: blokując, szantażując i wymuszając na geopolitycznym przeciwniku uległość i posłuszeństwo.

Państwa niebędące w stanie zapewnić sobie samowystarczalności energetycznej stają się ofiarą tego typu działań, których skuteczność jest tym większa, im mniejszymi możliwościami dywersyfikacyjnymi dysponują. I nie chodzi tu tylko o różnicowanie kierunku dostaw, co zmniejsza prawdopodobieństwo uzależnienia się od monopolu jednego dostawcy, ale również odywersyfikację dostępnych na rynku rodzajów surowców energetycznych. Kraje, które o tym zapominają stają się podatne na spekulacyjną grę prowadzoną na światowych giełdach towarowych przez podmioty prywatne jak i te należące do obcych, często wrogo nastawionych państw. Duża amplituda wahań wartości cenowych konkretnych surowców kopalnych powoduje rozchwianie gospodarcze i ekonomiczne, gdyż niedający się przewidzieć koszt energii, będącej podstawą mocy produkcyjnych firm i zakładów, dezorganizuje każdy kosztorys i co przekłada się na brak możliwości ułożenia jakiegokolwiek sensownego planu inwestycyjnego. To z kolei w bliższej perspektywie powoduje załamanie się systemu produkcyjnego poszczególnych przedsiębiorstw jak i całych gałęzi, a w tej dalszej - ograniczenie zaufania kapitału inwestycyjnego, który w przyszłości unikać będzie państw nieodpornych na tego typu zagrożenia.

W 1972 roku naukowcy z Massachusetts Institute of Technology opracowali scenariusz ewentualnej przyszłości ludzkości, który jako raport stanu zasobów naturalnych opublikowany został przez Klub Rzymski pod znamienym tytułem - „Granice wzrostu”. Co prawda jego przewidywania względem ilości paliw kopalnych na naszym globie okazały się nietrafne, gdyż rok 1990 nie okazał się tym, w którym zabraknie na Ziemi surowców kopalnych, to jednak jego niepodważalną zasługą było przede wszystkim uwypuklenie problemu wyczerpywania się zasobów nieodnawialnych źródeł energii.

Tym samym stało się niezaprzeczalnym faktem, iż wskazane w raporcie problemy, niezależnie od terminu ich wystąpienia, ostatecznie uderzą w światową gospodarkę doprowadzając do jej załamania i zapaści.

Aby temu zapobiec podjęto działania zmierzające do poprawienia efektywności wykorzystania istniejących zasobów naturalnych oraz zwiększenia nacisku na rozwój projektów systemowych opartych na komponentach wykorzystujących w głównej mierze w cyklu produkcyjnym odnawialne źródła energii.

O ile ze względu na nieustanny wzrost gospodarczy i cywilizacyjny coraz większych obszarów naszego globu, nie udało się zredukować zapotrzebowania świata na surowce kopalne, to jednak jeżeli chodzi o transformację energetyczną rozumianą, jako planowane przygotowanie budowy systemów infrastruktury odnawialnych źródeł energii, jest ona nieustannie rozwijana, co tym samym zwiększa udział OZE w miksie energetycznym szczególnie tych państw, które stoją na najwyższym stopniu rozwoju cywilizacyjnego na naszym globie.

Jednym z elementów tworzących system odnawialnych źródeł energii są panele fotowoltaiczne. Historia ich powstania sięga jeszcze wieku XIX. Natomiast dziś rozróżnić możemy wiele ich typów i rodzajów. Jedne charakteryzują się lepszą wydajnością, a inne elastycznością, prostotą w procesie produkcji, lub większą odpornością na wysokie temperatury. Lecz wszystkie łączy je jedno – przetwarzanie padającego na nie światła słonecznego w energię elektryczną.

Ich wydajność związana jest z kilkoma czynnikami. Jednym z nich jest szerokość geograficzna, różnice w mocy wytwarzanej energii pomiędzy określonymi rejonami świata potrafią być na tyle duże, że decydują one o stopniu opłacalności danego przedsięwzięcia na określonym terenie. Nie jest przypadkiem więc, że największe elektrownie słoneczne powstają w rejonach pustynnych i mocno nasłonecznionych, takich jak pustynia w Nevadzie czy w Arabii Saudyjskiej.

Oprócz szerokości geograficznej równie istotnym czynnikiem funkcjonowania systemów fotowoltaicznych są warunki atmosferyczne, które mają wpływ na moc wytwarzanej energii elektrycznej. Jeżeli chodzi o Polskę, to leży ona w strefie klimatu umiarkowanego, przez co nie jest obszarem najbardziej korzystnym dla produkcji prądu z tego typu odnawialnych źródeł energii. Poza tym, w różnych częściach naszego państwa, wartości te również nie są jednolite i najlepsze efekty uzyskują panele zamontowane w okolicach Lublina, Sandomierza i Opatowa.

Kolejną kwestią jest pora roku. Różnica pomiędzy produkcją energii elektrycznej w miesiącach zimowych a letnich potrafi być blisko 8-9 krotna. W okresie zimowym na 1m² przypada od 15 do 20 kWh na miesiąc. Tymczasem w okresie wiosenno-letnim, gdy dobowe naświetlenie systemu paneli fotowoltaicznych jest najdłuższe, na 1 m² przypada ponad 140 kWh na miesiąc. Powodem tak dużej różnicy jest kumulacja wszystkich czynników takich jak: kąt padania promieni słonecznych, czas pomiędzy wschodem a zachodem Słońca oraz stopień występowania i grubość powłoki chmur występujących w różnych porach roku.

Tym samym duże wahania w produkcji energii elektrycznej z systemów paneli fotowoltaicznych w poszczególnych porach roku, chociaż nie stanowią dużego problemu dla przeciętnego prosumenta, gdyż w ogólnym rozrachunku liczy się dla niego głównie suma wyprodukowanej energii elektrycznej na przestrzeni roku, to jednak są one dość kłopotliwą dysfunkcją dla całego systemu energetycznego danego państwa, a w szczególności firm energetycznych, które zobowiązane są do współpracy z prosumentami. Muszą one z jednej strony radzić sobie z nadwyżkami energii elektrycznej w miesiącach wiosenno-letnich, a z drugiej zapewnić stały dostęp prądu w miesiącach zimowych, gdy panele fotowoltaiczne nie są w stanie wyprodukować wystarczającej ilości energii zapewniającej samowystarczalność energetyczną prosumentów.

Tego typu komplikacji doświadczyły już te państwa, gdzie OZE stanowią poważną część miksu energetycznego będącego podstawą ich funkcjonowania. Przykładem może być Szwecja, która korzystając w ponad 50% z tak zwanej „zielonej energii” zmuszona była na początku 2021 roku do zakupu dodatkowych megawatów prądu, -w tym między innymi z Polski - gdyż system energetyczny Szwecji w okresie zimowym nie był w stanie zaspokoić wszystkich potrzeb mieszkańców tego kraju. Ten nieodosobniony przypadek wskazuje, że nastawienie się w głównej mierze na odnawialne źródła energii niesie za sobą duże ryzyko dla stabilności i bezpieczeństwa poszczególnych państw, a uzupełnienie systemu OZE o wiatraki czy elektrownie wodne, nie są w stanie zapewnić w 100% ich potrzeb energetycznych.

Redukcja emisji CO₂, a bezpieczeństwo energetyczne państwa.

Polska przystępując w 2004 roku do Unii Europejskiej zobowiązywała się do podjęcia działań wynikających z zawartego w 1997 roku *Protokołu z Kioto*. Preferencyjne potraktowanie naszego kraju, dla którego jako rok bazowy emisji CO₂ wyznaczono bardziej korzystny dla nas rok 1988 spowodowało, iż kolejne ekipy rządowe w Warszawie nie odczuwając presji wynikającej z konieczności poważnej redukcji emisji gazów cieplarnianych robiły niewiele, aby podjąć działania zmierzające do wspierania i promowania budowy infrastruktury OZE.

Początkowy sukces, jaki odnosiła Polska na polu redukcji emisji szkodliwych gazów, był w znacznej mierze spowodowany z jednej strony załamaniem gospodarczym po roku 1989, który zredukował automatycznie ilości dymiących kominów przemysłowych, a z drugiej - dzięki wprowadzeniu nowszych, zachodnich technologii, zmniejszyła się emisyjność zanieczyszczeń pozostałych na runku emitentów. Wprowadzenie powyższym elementem pozwoliło na uzyskanie ponad 30% redukcji emisji CO₂, co odczytywano za wielki sukces. Tymczasem nie rozwiązywał on problemu, a jedynie sztucznie go maskował.

Wprowadzona 17 lipca 2009 roku ustawa o systemie zarządzania emisjami gazów cieplarnianych i innych substancji, starała się przede wszystkim osiągnąć maksymalne rezultaty redukcji emisji szkodliwych gazów bez konieczności wprowadzenia drastycznych zmian w wielkości elementów miks energetycznego w Polsce. Wpłynęło to wyraźnie na zatrzymanie procesu redukcji emitowanych do atmosfery gazów, niwelując jedynie z drobnymi wahaniami efekt wzrostu produkcji przemysłowej oraz wzrost liczby aut na polskich drogach.

Zawarte w 2015 roku *Porozumienie Paryskie*, w którym 190 państw podpisało się pod koniecznością wzmocnienia działań proekologicznych wpłynęło na podjęcie przez UE zobowiązań, iż do 2030 r. państwa Wspólnoty zredukują emisję gazów cieplarnianych już nie o 8% jak było to w *Protokole z Kioto*, ale aż o 40% w stosunku do roku bazowego 1990. Tak śmiała decyzja oznaczać jednak musiała poważne kłopoty dla takich państw jak Polska, których wywiązanie się z powyższych zobowiązań wpływać musiało już nie tylko na problemy natury ekonomicznej czy społecznej alewrench politycznej.

Ignorując niejako powyższe zagrożenia 30 listopada 2016 roku Komisja Europejska wydała kolejny dokument zatytułowany: „Czysta energia dla wszystkich Europejczyków”, który nakreślał ramy polityki europejskiej, służące rozbudowie systemów OZE.

Przedstawiono w tym dokumencie trzy główne cele:

- efektywność energetyczna przede wszystkim,
- światowy lider na polu energii odnawialnej,
- uczciwe traktowanie konsumentów.

W dokumencie tym zwrócono szczególną uwagę na nieefektywność energetyczną 75% budynków znajdujących się na terenie UE, ze względu na brak ich odpowiedniej modernizacji i izolacji, co przyczynia się z kolei do zwiększonego zapotrzebowanie na energię utrzymującą na dostatecznym poziomie komfort życia ich mieszkańców. Wskazano również, że od 2025 roku wszystkie projektowane budynki komercyjne posiadające co najmniej 10 miejsc parkingowych będą musiały udostępnić instalację potrzebną do ładowania pojazdów wykorzystujących energię elektryczną. Za główny jednak priorytet działań uznano wspieranie budowy systemów OZE, tak aby do 2030 roku osiągnąć co najmniej 27% udział „zielonej energii” w całkowitym miksie energetycznym państw UE.

Polska niejako zdopingowana tymi decyzjami, podjęła w 2019 roku kroki zmierzające, do zmiany niekorzystnej dla siebie sytuacji wynikającej z zapóźnienia w budowie systemów OZE. Przeprowadzona w trybie pilnym nowelizacja ustawy o odnawialnych źródłach energii, wprowadziła do niej zapis o **prosumencie**, jako istotnym elemencie budowy tego systemu.

Jednocześnie 30 sierpnia 2019 roku ogłoszony został tekst Rozporządzenia Ministra Energii „W sprawie rodzajów programów i projektów przeznaczonych do realizacji w ramach krajowego systemu zielonych inwestycji”, który uTORował drogę programowi „Mój prąd”, wspierającemu budowę paneli fotowoltaicznych przez osoby fizyczne. Zakładał on oprócz ulgi podatkowej również bezpośrednie wsparcie finansowe w wysokości nawet do 50% kosztów przeprowadzonych inwestycji. Pozwoliło to zwiększyć moc systemów fotowoltaicznych wybudowanych w Polsce do ponad 6 GW, co z kolei zwiększyło moc wszystkich systemów OZE do 15 GW. Stanowi więc to w sumie już blisko 30% wszystkich źródeł energii produkowanych na terenie Polski.

Jednak 11 grudnia 2020 roku Wspólnota zobowiązała się na posiedzeniu Rady Europejskiej do zwiększenia redukcji emisji CO₂ w roku 2030 z planowanych 40% na 55%. Potwierdzone to zostało w ogłoszonym 14 lipca 2021 roku programie „Fit for 55” zakładającym wprowadzenie prawdziwej rewolucji energetycznej, której koszty mają pochłonąć setki miliardów euro.

W planowanym budżecie UE na lata 2021-2027 Polska otrzymać miała w ramach polityki spójności 66,8 mld euro, z których część winna być wykorzystana do przeprowadzenia inwestycji z zakresu przebudowy systemu energetycznego i zwiększonego w nim udziału tzw. „zielonej energii”.

Jak wiemy dziś, środki te nie zostały jak dotąd Polsce wypłacone, a realizacja programu „Fit for 55” jest mocno zagrożona.

Podsumowując należy podkreślić, że chociaż problem zmian klimatycznych oraz groźba nieodwracalności efektu cieplarnianego wywołanego negatywnymi skutkami spowodowanymi nadmierną emisją CO₂ do atmosfery budzi coraz większy niepokój, to trzeba pamiętać iż proekologiczne rozwiązania dotkną nie tylko przemysłu wydobywczego i energetycznego, ale każdą dziedzinę życia mieszkańców Unii Europejskiej. Wydaje się tym samym, że obecny plan walki o bezpieczeństwo klimatyczne nie uwzględnia, że nie może on odbywać się kosztem bezpieczeństwa energetycznego, które obecnie jest mocno zagrożone, co zresztą coraz częściej Europejczycy zaczynają dostrzegać w swoich portfelach, a w przyszłości może i w gniazdkach elektrycznych.

Jeżeli zaś chodzi o Polskę to energetyką naszym kraju oparta jest w głównej mierze na własnych surowcach kopalnych, takich jak węgiel kamienny czy brunatny, które są głównymi sprawcami zanieczyszczeń emitowanych do atmosfery i przysparzających z tego powodu coraz większe kłopoty naszej gospodarce, która przytłaczana jest wzrastającymi spekulacyjnie opłatami za emisję CO₂.

Jednocześnie brak ostatecznych decyzji co do losów energii atomowej budzić musi coraz większy niepokój czy Polska będzie w stanie w przyszłości zapewnić swojej gospodarce jak i obywatelom wystarczającą ilość energii, tak aby jej dalszy rozwój nie był zagrożony, a możliwy kryzys energetyczny nie stał się pretekstem dla podjęcia wrogich inicjatyw sterowanych z zewnątrz, godzących w interes polskiej racji stanu.

Розізнана О.І., бакалавр

Науковий керівник:

Викладач кафедри, фінансів, обліку та аналізу

Вечірко О.Г.

Вінницький кооперативний інститут

СУТНІСТЬ КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Економічний зміст кредитних операцій визначається фінансовими відносинами, що виникають у різних ланках економіки між підприємствами, банками, бюджетом, підприємцями, працівниками, власниками. Коло цих взаємовідносин досить широке, зокрема, у підприємств виникають розрахунки з постачальниками і споживачами сировини, продукції, товарів; з фінансовими та кредитними установами; внутрішньовідомчі та внутрішньогосподарські розрахунки; розрахунки з пов'язаними особами та інші.

Від якості та своєчасності розрахунків неабиякою мірою залежить успіх у здійсненні усієї виробничої та фінансової діяльності будь-якого підприємства, організації чи установи.

Якщо у підприємства є можливість значно підвищити обсяг виробництва продукції, але власних коштів для цього недостатньо або їх може не вистачити навіть на забезпечення поточної комерційної діяльності, в таких випадках залучення в обіг банківських позик може значно підвищити фінансовий результат, якщо здійснити правильний розрахунок строків і розмірів кредиту. Але це залучення може призвести до додаткового збитку у разі неефективного їх використання без перспективного аналізу результатів залучення позикових коштів в обіг і пов'язаного з ним ризику [1].

Підприємництво – це передусім ініціатива, готовність нести певні витрати з метою одержання економічної вигоди. Відсутність ресурсів, необхідних для покриття таких витрат, недостатня кількість або неможливість їх своєчасної мобілізації перешкоджає нормальному перебігу виробничого процесу і може звести нанівець ефективність діяльності. Уникнути проблем, зумовлених браком власного капіталу, можна шляхом залучення позикових коштів. Загальновідомими і найпоширенішими джерелами одержання таких коштів є кредити [2].

Кредит – це зобов'язання підприємства, які в свою чергу представляють собою заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій, і погашення в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють в себе економічні вигоди [3].

Кредитом визнається позичковий капітал банку у грошовій формі, що передається в тимчасове користування на умовах забезпеченості, зворотності, строковості, платності та цільового характеру використання. Кредитором іменується суб'єкт кредитних відносин, який надає в користування кошти; позичальником – суб'єкт, який залучає позикові кошти.

Кредитування підприємства здійснюється як у національній, так і в іноземній валюті. Кредити в іноземній валюті можуть бути отримані з двох джерел: від банків-резидентів і від іноземних кредиторів (нерезидентів).

Економічні відносини між сторонами кредитної угоди виникають під час одержання позики, користування нею та її повернення. В цих відносинах завжди беруть участь не менш ніж дві сторони: кредитор - сторона, що передає вартість у грошовій чи натуральній формі в кредит і позичальник - сторона, що зацікавлена в одержанні позики для досягнення своєї певної мети. Ці сторони називаються суб'єктами кредитної угоди, а ті грошові чи матеріальні цінності, затрати чи проекти, відносно яких укладається угода позики, - є об'єктом кредиту.

Банківський кредит на сьогодні є найпоширенішою формою фінансового кредиту і являє собою кошти, які надаються в позику юридичній або фізичній особі на визначений строк і під відсоток.

Список використаних джерел:

1. Бутинець Ф.Ф., Давидюк Т.В., Малюга Н.М., Чижевський Л.В. Бухгалтерський управлінський облік – Житомир: ПП “Рута”, 2006. – 480с.
2. Коробов М.Я. Фінансово економічний аналіз діяльності підприємств: Навч. посіб. – 2-е вид., стер. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2007. – 378 с.
3. Лишненко О.В. Бухгалтерський фінансовий облік. Навчальний посібник. – К.: ЦУЛ, 2009. – 523 с.

Карнаущук А.О., молодший спеціаліст

Науковий керівник:

*Викладач кафедри фундаментальних та
обліково-фінансових дисциплін*

Кушнір О.Ю.

Вінницький кооперативний інститут

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА ПОНЯТТЯ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ

Випуск продукції один із головних елементів суспільно - економічного життя держави, адже формування внутрішнього валового доходу залежить від обсягів виробництва готової продукції, виконаних робіт на наданих послуг.

Готова продукція – це готові вироби підприємства, які повністю пройшли усі стадії виробництва та здані на склад для подальшої її реалізації, тобто, це виготовлена на підприємстві продукція, що призначена для продажу та відповідає технічним і якісним характеристикам, передбаченими у виробничому регламенту й умовам договорів з покупцями та іншими нормативно-правовими актами. З цього виходить, що готовою продукцією, що призначена для продажу, вважаються закінчені вироби, які пройшли

випробування, приймання і відповідають технічним умовам і стандартам згідно з діючим порядком прийняття продукції.[1]

Готова продукція на підприємстві проходить такі основні стадії:

- випуск продукції з виробництва і здача її на склади;
- зберігання продукції на складах підприємства;
- відвантаження продукції на місці і відправка (відвантаження) іногороднім покупцям;

- відпуск продукції для внутрішніх потреб основних цехів, для збуту продукції (наприклад, тара власного виробництва) та ін.;

реалізація продукції (одержання грошей від покупців за відпущену продукцію). [2]

Випуск та реалізація готової продукції супроводжується певними витратами. Поточні витрати виробництва бувають циклічними та безперервними. Перші повторюються з кожним циклом виготовлення продукту (витрати на матеріали, заробітну плату виробничників, інструмент та ін.), другі існують постійно і незалежно від виробництва (утримання приміщень, споруд, устаткування, управлінського персоналу тощо).

Витрати мають натуральну та грошову форми. Планування й облік витрат факторів виробництва в натуральній формі (кількість, маса, об'єм, довжина тощо) мають важливе значення для організації діяльності підприємства. Проте, для оцінювання результатів цієї діяльності вирішальною є грошова оцінка витрат, оскільки вона виражає вартість випущеної і реалізованої продукції (робіт, послуг). [3]

Облік витрат на виробництво організовується з метою розподілу витрат на кожен окрему операцію або кожен окремий продукт, що необхідно для оцінки запасів і визначення фінансового результату.

Витрати виробництва готової продукції – це спожиті в процесі виробництва засоби виробництва, які втілюють у собі минулу працю (сировину, матеріали, амортизацію основних засобів, працю працівників, зайнятих у процесі виробництва теперішньому) з відповідними на неї нарахуваннями та ін.

Витрати пов'язані з реалізацією готової продукції - це витрати що втілюють в себе собівартість реалізованої готової продукції та інші витрати на здійснення її реалізації (збутові, адміністративні тощо).

Отже, готова продукція - це актив підприємства, який створюється шляхом понесених витрат з метою її продажу за продажними (договірними) цінами та отримання економічних вигод, тобто прибутку.

Список використаних джерел:

1. Добикіна Е. К., Ровенська В.В. Управлінський облік в оперативній діяльності підприємства. Навч. посібник. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2006. – 272с.
2. Фаріон І. Д., Писаренко Т.М. Бухгалтерський управлінський облік: Навч. посібник. Тернопіль: Економічна думка, 2006. – 566с.
3. Цигилик І. І., Крпельницька С.О., Економічний аналіз господарської діяльності підприємства: Навчальний посібник. – «Центр навч. Літератури», 2006. – 223 с.

ПЕРЕВАГИ ПРОФЕСІЇ СТРАХОВОГО АГЕНТА

Страховання – це відносини щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків) за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати ними страхових платежів (страхових внесків, страхових премій).

Страхову компанію неможливо уявити без страхового агента. Страховий агент - це не просто продавець послуги, його місія – нести страхову культуру населенню. Страхові продукти, які пропонує агент, дають клієнтам відчуття захищеності і впевненості в завтрашньому дні.

Страховий агент – представник страхової компанії. Він здійснює операції з укладання договорів майнового та особистого страхування. Вивчає регіональні умови і попит на певні страхові послуги. Аналізує склад регіонального контингенту потенційних клієнтів, обслуговує фізичних та юридичних осіб, що представляють установи, організації та підприємства різних форм власності. Проводить аргументовані бесіди з потенційними і постійними клієнтами з метою зацікавити їх в укладенні або продовженні договорів страхування (життя і здоров'я, рухомого та нерухомого майна, підприємницької та комерційної діяльності та ін.)[2]

У процесі роботи з клієнтами веде спостереження, оцінює особливості сприйняття, пам'яті, уваги, мотивацію поведінки і забезпечує взаєморозуміння при укладенні договорів на страхові послуги. Встановлює критерії і ступінь ризику при укладенні договорів на страхові послуги, з огляду на стан здоров'я, вік, стать, освіта, стаж трудової діяльності, рівень матеріального забезпечення та інші суб'єктивні якості, що характеризують клієнта.

Укладає і оформляє страхові договори, регулює відносини між страхувальником і страховиком, забезпечує їх виконання, здійснює приймання страхових внесків. Забезпечує правильність обчислення страхових внесків, оформлення страхових документів та їх збереження. Сприяє формуванню зацікавленості та попиту на запропоновані страхові послуги, враховуючи необхідність посилення матеріальної і моральної підтримки різних верств населення, а також наростання ризику, пов'язаного з конкуренцією, банкрутством, безробіттям та іншими процесами, що відбуваються в сучасних умовах. Надає допомогу клієнтам в отриманні вичерпної інформації про умови страхування.[3]

Проводить роботу з виявлення та обліку потенційних страхувальників та об'єктів страхування, дає оцінку вартості об'єктів страхування. Протягом терміну дії укладених договорів підтримує зв'язок з фізичними та юридичними особами, що вступили в договірні відносини щодо страхових послуг. У випадку заподіяння шкоди застрахованому здійснює оцінку і визначає його розмір з урахуванням критеріїв і ступеня ризику. Розглядає, чи надходять від клієнтів скарги і претензії щодо спірних питань обчислення і сплати страхових внесків, виплат страхового відшкодування при настанні страхового випадку, відповідно до умов договору. Встановлює причини порушень страхових договорів і вживає заходів щодо їх попередження та усунення. Досліджує неосвоені види страхових послуг і перспективи їх розвитку з метою застосування у своїй практиці і при створенні страхових органів і служб. Своєчасно та у відповідності до встановлених вимог оформлює необхідну документацію, веде облік і забезпечує зберігання документів, пов'язаних з укладанням договорів страхування. Здійснює взаємодію з іншими страховими агентами.

Страховий агент повинен знати нормативно-правові акти, положення, інструкції, інші керівні матеріали та документи, що регламентують діяльність страхових органів; види страхових послуг та умови різних видів страхування; правові основи розвитку страхової діяльності з урахуванням регіональних специфічних умов; діючу систему соціальних

гарантії; методи визначення ступеня ризику при укладанні договорів на страхові послуги та оцінки завданого збитку; основи ринкової економіки; основи психології та організації праці; порядок укладення та оформлення договорів на страхові послуги; вітчизняний і зарубіжний досвід організації страхування населення та суб'єктів господарювання; основи трудового законодавства; правила і норми охорони праці.[1]

Ця професія доступна абсолютно будь-якій людині, незалежно від місця проживання, статі або віку. Серед агентів є студенти, пенсіонери, вчителі, лікарі, колишні військові, успішні керівники – тобто всі ті, хто хоче вести активний спосіб життя, працювати за зручним для нього графіком і заробляти стільки, скільки він хоче.

Професія страхового агента - одна з найперспективніших в Україні, адже страхування – це область бізнесу в нашій країні, що динамічно розвивається.

Пандемія COVID-19 вплинула на страховий ринок, проте помірно. У 2020 році продовжилася тенденція до зростання показників страхових премій – приріст становив 12%. Також у 2020 році зросли й виплати страхових відшкодувань – на 9%. Крім цього, торік та у 2021 році продовжувався тренд на скорочення кількості страховиків. Насамперед – через добровільну відмову від ліцензій та вихід з ринку за власною ініціативою. За останні 11 місяців кількість страховиків скоротилася на 24 компанії

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про страхування» від 7.03.1996р. №85/96-ВР.
2. Страхові послуги: навч. посібник / Д.І.Дема, О.М. Віленчук, І.В. Дем'янюк; за заг. ред. Д.І.Деми. – [2-ге вид. перероб. та допов.]. – К.: Алерта, 2013. – с.26-44.
3. Страхові послуги: навч. посібник / Т.М. Яворська. – Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2008. – с. 44-69.

Єманова Д.В.,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Науковий керівник:

доц., к.п.н. кафедри товарознавства,

торговельного підприємництва та експертизи товарів

В.С. Володавчик

*Державний заклад «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»*

КЛАСИФІКАЦІЙНА ЕКСПЕРТИЗА МЕДУ НАТУРАЛЬНОГО ЗА УКТЗЕД

Під час регулювання імпорту товар підлягає класифікаційній експертизі, яка є одна з найбільш складних і відповідальних митних експертиз.

Як правило, доводиться ідентифікувати товар заповнюючи митну декларацію (графа 33 «Код товару») експерт визначає код представленого товару. Згідно української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД) застосовується система цифрового кодування, яка дозволяє надати необхідну інформацію про товар.

Враховуючи, що об'єктом дослідження є мед натуральний, проаналізуємо кожну товарну групу та детально розглянемо УКТЗЕД (рис.1).

Український класифікатор товарів ЗЕД

Код товару	Найменування товару
I	(з 01 по 05) Живі тварини; продукти тваринного походження
II	(з 06 по 14) Продукти рослинного походження
III	(група 15) Жири та олії тваринного або рослинного походження; продукти їх розщеплення; готові харчові жири; воски тваринного або рослинного походження
IV	(з 16 по 24) Готові харчові продукти; алкогольні та безалкогольні напої і оцет; тютюн та його заміники
V	(з 25 по 27) Мінеральні продукти
VI	(з 28 по 38) Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості
VII	(з 39 по 40) Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них; каучук, гума та вироби з них
VIII	(з 41 по 43) Шкура та шкіра необроблені, шкіра, натуральне хутро та вироби з них; шорно-сідельні спорядження та упряж; дорожні речі, сумки та аналогічні товари; вироби з кишок тварин (крім кетгуту з натурального шовку)
IX	(з 44 по 46) Деревина і вироби з деревини; деревне вугілля; пробка та вироби з неї; вироби із соломи, альфи та інших матеріалів для плетіння; кошикові та інші плетені вироби
X	(з 47 по 49) Маса з деревини або з інших волокнистих целюлозних матеріалів; папір або картон, одержані з відходів та макулатури; папір, картон та вироби з них
XI	(з 50 по 63) Текстиль та вироби з текстилю
XII	(з 64 по 67) Взуття, головні убори, парасольки від дощу та сонця, палиці, палиці-сидіння, стеки, батоги та їх частини; пір'я оброблене і вироби з нього; штучні квіти; вироби з волосся людини
XIII	(з 68 по 70) Вироби з каменю, гіпсу, цементу, азбесту, слюди або аналогічних матеріалів; керамічні вироби; скло та вироби із скла
XIV	(група 71) Перли натуральні або культивовані, дорогоцінне або напідорогоцінне каміння, дорогоцінні метали, метали, плаковані чи дубльовані дорогоцінними металами, та вироби з них; біжутерія; монети
XV	(з 72 по 83) Недорогоцінні метали та вироби з них
XVI	(з 84 по 85) Механічне обладнання; машини та механізми, електрообладнання та їх частини; пристрої для записування або відтворення звуку, прилади для записування або відтворення зображення і звуку по телебаченню та частини і приладдя до них
XVII	(з 86 по 89) Транспортні засоби, устаткування та пристрої, пов'язані з транспортом
XVIII	(з 90 по 92) Прилади та апарати оптичні, для фотографування або кінематографії, вимірювання, контролю або вимірювання точності; апарати медико-хірургічні; годинники; музичні інструменти; їх частини та приладдя
XIX	(група 93) Зброя, боеприпаси; їх частини та приладдя
XX	(з 94 по 96) Різні товари і вироби
XXI	(група 97) Твори мистецтва, предмети колекціонування та антикваріат (група 99) Інші товари

Сделано © 1999 - 2021 "НПО Поверхность МД"
Сервер поддержки ВЭД: www.mdoffice.com.ua

Рисунок 1 Класифікація товарних груп

Враховуючи найменування та пояснення до товарних позицій обираємо розділ I Живі тварини; продукти тваринного походження, які відносяться до товарної групи 01. З вищезазначеного можна зробити висновок про те, що об'єкт дослідження віднесено до товарної позиції:

04 Молоко та молочні продукти; яйця птиці; натуральний мед; істивні продукти тваринного походження, в іншому місці не зазначені:

0409 00 00 00 Мед натуральний.

Розгортання товарного коду за УКТЗЕД представлено на рисунку 2.

Український класифікатор товарів ЗЕД

I	(з 01 по 05) Живі тварини; продукти тваринного походження
04	Молоко та молочні продукти; яйця птиці; натуральний мед; істивні продукти тваринного походження, в іншому місці не зазначені
Код товару	Найменування товару
0401	Молоко та вершки, незгущені та без додання цукру чи інших підсолоджувальних речовин:
0402	Молоко та вершки, згущені або з доданням цукру або інших підсолоджувальних речовин:
0403	Маслянка, коагульовані молоко та вершки, йогурт, кефір та інші ферментовані або сквашені (бактеріальними заквасками) молоко та вершки, згущені або незгущені, з доданням або без додання цукру чи інших підсолоджувальних речовин, ароматизовані чи неароматизовані, з доданням або без додання фруктів, горіхів чи какао:
0404	Молочна сироватка, згущена або незгущена, з доданням чи без додання цукру чи інших підсолоджувальних речовин; продукти, що складаються з натуральних компонентів молока, з доданням чи без додання цукру чи інших підсолоджувальних речовин, в іншому місці не зазначені:
0405	Масло вершкове та інші жири, вироблені з молока; молочні пасти:
0406	Сири всіх видів і кисломолочний сир:
0407	Яйця птахів у шкаралупі, свіжі, консервовані або варені:
0408	Яйця птиці без шкаралупи та яєчні жовтки, свіжі, сушені, варені у воді або на парі, формовані, морожені або консервовані іншим способом, з доданням чи без додання цукру чи інших підсолоджувальних речовин:
0409 00 00 00	Мед натуральний
0410 00 00 00	Істивні продукти тваринного походження, в іншому місці не зазначені

Сделано © 1999 - 2021 "НПО Поверхность МД"
Сервер поддержки ВЭД: www.mdoffice.com.ua

Рисунок 2 Класифікаційна експертиза меду натурального за УКТЗЕД

Отже, за результатами проведеного дослідження було визначено ознаки класифікації об'єкту дослідження, а саме меду натурального за УКТЗЕД, а також встановлено десятизначний код 0409 00 00 00, який буде сформований у графі 33 «Код товару» митної декларації.

Список використаних джерел:

1. ДСТУ 4497:2005 Мед натуральний. Технічні умови [Чинний від 2007-07-01]. Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт України, 2007. 22 с.
2. Знайти свій код УКТЗЕД. URL: <https://ares.ua/uk/codesearch> (дата звернення: 09.11.2021).

Онищук С. І., магістр

Науковий керівник:

к.е.н., доцент кафедри маркетингу

Хрупович С. Є.

Західноукраїнський національний університет

ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Ще кілька років тому стратегічний маркетинг визначав загальний напрямок діяльності підприємства, який був орієнтований на тривалий майбутній розвиток того ж підприємства.

Серед зарубіжних вчених, які вивчали та працювали над проблемами формування маркетингових стратегій підприємств та їх використання, як на етапі започаткування бізнесу, так і в процесі функціонування, можна виділити Д. Аакера, Б. Бермана, А. Вайсмана, Дж. Дея, П. Дойля, П. Друкера, Дж. Еванса, Дж. Еткінсона, Ф. Котлера, Ж.-Ж. Ламбена, М. Портера, Й. Уілсона, Р. Фатхутдінова, А. Асселя, Г. Армстронга, та ін.

Науковці вважають, що стратегічне планування маркетингу є управлінським процесом формування і забезпечення довготривалої відповідності між цілями підприємства, її потенційними можливостями та ризиками, що виникають при здійсненні маркетингової діяльності [1]. Стратегічне маркетингове планування охоплює такі етапи: аналіз середовища підприємства, окреслення місії й цілей, вибір стратегії, реалізація стратегії, оцінювання та контроль реалізації стратегії [2].

В економічній літературі досі не сформовано єдиного підходу до визначення сутності та змісту маркетингових стратегій підприємства. Зауважимо, що ряд вчених стверджує, що маркетингову стратегію варто визначати як план досягнення маркетингових цілей, зокрема це Ф. Котлер, Г. Армстронг, [3]. На відміну від цих науковців, А. Ассель вважає маркетингову стратегію методом впливу на споживачів [4].

У сучасних умовах гострої конкуренції підприємств, правильний вибір маркетингової стратегії відіграє ключову роль у подальшому розвитку підприємства. Від обраного напрямку маркетингової діяльності залежать такі показники підприємства як рівень продажів, рентабельність, прибутковість та інші.

Сучасні підприємства, що володіють обмеженими ресурсами змушені ефективно планувати інвестиції, обсяги виробництва товарів і послуг, прибутки та максимально враховувати динаміку розвитку в ринковому середовищі. Саме ці обставини зумовили об'єктивну необхідність формування довгострокових чітких цілей і шляхів їхнього досягнення. Проте, не менш важливими є формування короткострокових цілей. Сучасні маркетингові стратегії повинні бути адаптивні, часто, стратегічним управлінням підприємств доводиться займатися вирішенням короткострокових завдань, які не завжди забезпечують довготривалий розвиток.

З вище сказаного, можна дійти висновку, що стратегія маркетингу - це не однозначне поняття, а складне і багатостороннє. Тому єдиного визначення цього терміну сьогодні не існує. Суть стратегії маркетингу фірми полягає в тому, щоб організація та керівники всередині неї були здатні негайно адаптуватися під постійно мінливе середовище ринку і

могли займатися створенням перспективних можливостей для підприємства, щоб стабілізувати економічне становище фірми або навіть покращити.

Список використаних джерел:

1. Мак-Дональд М. Стратегическое планирование маркетинга / Мак-Дональд СПб. : Питер, 2000. – 330 с.
2. Белявцев М. І. Маркетинг : навч. посіб. / М.І. Белявцев, Л.М. Іваненко. – К. : Центр навч. літ., 2005. – 328 с.
3. Армстронг Г., Котлер Ф. Маркетинг. Общий курс : уч. пособ. / Гари Армстронг, Филип Котлер. [5-е изд.] – М. : Вильямс, 2001. – 608 с.
4. Ассэль Г. Маркетинг: принципы и стратегия : [уч. для вузов]. / Г. Ассэль. М. : ИНФРАМ, 1999. – 804 с.

Ющук Д.С., студентка

Науковий керівник:

спеціаліст вищої категорії, викладач-методист

Омелько М.А.

ВСП «Могилів-Подільський технолого-економічний фаховий коледж

Вінницького національного аграрного університету»

ВПЛИВ ПОДАТКІВ ТА ЗБОРІВ НА ОБСЯГИ БЮДЖЕТІВ

Бюджет відображається як головний фонд фінансових ресурсів держави та адміністративних одиниць. Своєчасне формування доходів бюджету здобуває важливе значення в забезпеченні фінансових завдань, що проводяться органами державної влади. Важливою складовою при формуванні бюджету є податкові надходження, що становить основну частину ВВП. В процесі мобілізації, частини формування фонду фінансових ресурсів здійснюють регулювання фінансової діяльності суб'єктів підприємництва. Встановлені законодавством загальнодержавні та місцеві податки обумовлюються податковими надходженнями.

Відповідно до Стратегії реформування системи управління державними фінансами, формування податкової системи передбачає: підвищення якості податкового адміністрування;

- покращення бази оподаткування; удосконалення митного контролю.

Податкові надходження займають важливе місце у бюджетних доходах, що впливає на економічний розвиток держави.

Формування податкових надходжень є процесом адміністрування податків із застосуванням певних фіскальних інструментів. Податкові надходження є важливою формою перерозподілу ВВП. Вони формують більшу частину доходів Державного бюджету України. Як відомо, податкові надходження за 2014-2020 р.р. складають близько 75-80 % від загального фонду доходів Державного бюджету України. Подальше збільшення обсягів доходів бюджету залежить в основному від неподаткових надходжень. Зменшення відсотка податкових надходжень у 2020 році пов'язане зі збільшенням податкового боргу та відстрочених платежів.

Вченими доведено, що місцеві податки та збори є важливим підрозділом в структурі власних доходів бюджетів місцевого самоврядування. Питома вага місцевих податків в доходах бюджетів невисока, всього 24,5 %. Дослідження зазначають, що не мала частка плати за землю та єдиний податок припадає на власні доходи місцевих бюджетів.

Загалом по Україні частка надходжень плати за землю складає 11-12 %. У цей же період у 7 областях України, питома вага надходжень за землю близько 7-17%. Наведені відхилення спричинені рівнем місцевих податків, вартості землі та ставок податків. А в

будові місцевих податків, найвагомішим джерелом є плата за землю, які в структурі власних доходів бюджетів становить 90-95%.

До загального фонду місцевих бюджетів за 10 місяців 2021 року надійшло 281772,6 млн грн. Збільшення надходжень до загального фонду на січень-жовтень 2020 року становить 20,6% або 48 120,8 млн гривень. Обсяги надходжень податку на доходи фізичних осіб склав 168 808,7 млн гривень. Надходження збільшилися на 19,1 % (27 075 млн гривень). В 16 регіонах темпи приросту вищі за середній показник по Україні.

Найменший приріст мають Полтавська, Кіровоградська, Вінницька області. Дохід зі сплати за землю склав 29 408 млн гривень. Фактичні надходження податку на нерухоме майно на січень-жовтень 2021 року склали 7 211,5 млн гривень, порівняно із 2020 роком збільшилися на 36,2 % (1918 млн грн.). Внесок єдиного податку становив 37 959,0 млн гривень, проти 2020 року надходження збільшилися на 20,3 % (6400,3 млн грн.).

У наш час, податок на доходи фізичних осіб є головним компонентом фінансового механізму держави. Надходження до зведеного бюджету від цього податку є досить вагомими, більшими від нього є податок на додану вартість. Але різке підвищення мінімальної заробітної плати з 3200 грн. до 4173 грн. в 2019 році, призвело до створення нових способів мінімізації оподаткування у малому і середньому бізнесі, закриття малих підприємств, внаслідок чого зменшилися надходження податків на доходи фізичних осіб.

Рішучу роль у забезпеченні виконання державної функції щодо регулювання економічних процесів належить податкам. Але цього не достатньо для незалежності місцевих органів. За період, що був досліджений, з'ясувалося, що сума надходжень свідчить про темпи росту, але вони є нестабільними в бюджеті. І хоча постійно покращується система оподаткування, але усі можливості податку недостатньо використовуються, зокрема, через ухилення від сплати податку, податкової заборгованості та податкові пільги.

Ставка податку за земельні ділянки формується у розмірі не більше 3 % від їх НГО. Для земель, що підлягають загальному користуванню становить не більше 1 % від їх НГО, а для сільськогосподарських угідь — не менше 0,3 % та не більше 1 %. Максимальний розмір ставки податку за земельні ділянки, який підлягає сплаті за постійне користування суб'єктами господарювання сягає 12 % від їх нормативної грошової оцінки. Ставка податку за земельні ділянки, розташовані за межами населених пунктів, нормативну грошову оцінку яких не проведено, встановлюється для сільськогосподарських угідь — не менше 0,3 % та не більше 5 % від НГО.

Стабільність системи оподаткування на місцевому рівні визначає джерела місцевих бюджетів, що визначає добробут територіальних громад. Податкова система місцевого рівня має стати впливовим місцевим органом виконавчої влади на економічне діяльність населення. З кожним роком збільшується сума акцизного податку. Відповідне збільшення відбувається в результаті підвищення ставки на підакцизні товари. У 2019 році митні платежі зросли на 15% в результаті відслідковування митної вартості об'єктів оподаткування.

Із 2021 року частина акцизного податку з пального, яке ввезене на територію України, буде зараховуватися до місцевих бюджетів. За підрахунками місцева влада отримає за 2,5 місяця близько 1,2 млрд грн., які зможуть використати для покращення стану доріг чи побудову необхідного приміщення. На даний момент, кошти отримані з 1 січня, розподілені по бюджетах громад. Наступні надходження до бюджету будуть автоматичні та становити 13,4% акцизу пального, від обсягів реалізованого пального.

ДПС України повинна кожного року з 10 січня по 10 липня надавати Міністерству фінансів України відомості по обсягу реалізованого роздрібного пального у розрізі адміністративно-територіальних одиниць.

Отже, завдяки правильній організації бюджетного процесу забезпечується соціальна та економічна стабільність, гарантується належний рівень життя населення. Податкові надходження формують частку державного бюджету, завдяки їх збалансованості можливе повне фінансування програм соціального захисту населення, освіти, науки, охорони здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Державна податкова служба України «Акцизна накладна». - Київ, 2021.
2. Іщенко В.В. Податкова складова фінансової безпеки держави: наукова стаття «Економіка і бізнес» / О.М. Десятнюк, Л.П. Максимова, В.М.Мельник.-Тернопіль: ТНЕУ, 2009. – 312 с.
3. Онищенко В. Акцизний податок: наукова стаття «Головбух» / В. Онищенко, Д. Петрига. - Чернівці: МЦФЕР, 2021. – 11 с.
4. Станкус Т. Місцеві податки і збори / Т. Станкус, Ю. Крот. – Харків: Фактор, 2017. - 80с.
5. ТОВ «Актив Лекс». Акцизний податок на пальне: публічна стаття «Юридичні новини України» / LexInform.- Київ, 2021. – 15 с.
6. Чугунов І.Я. Формування податкових надходжень бюджету як складова система бюджетно-податкового регулювання: наукова праця / І.Я. Чугунов, В.І. Островецький, Київ: НДФІ, 2006. – 36 с.
- 7.Юшко С.В. Роль податкових надходжень у формуванні доходів бюджету: навч.посіб. / С.В.Юшко. - Київ: Світ фінансів, 2019. – 3 с.

Коцаба Н.В., студент

Науковий керівник:

к.е.н., доцент кафедри підприємництва та маркетингу

Василик О.Б.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

АНАЛІЗ КОЛЬОРІВ ВІДОМИХ БРЕНДІВ У КОНТЕКСТІ ВПЛИВУ НА ПОВЕДІНКУ СПОЖИВАЧА

Колір відіграє дуже важливу роль у формуванні популярності товарів певного бренду. Оригінальність логотипів брендів безпосередньо залежить від обраних ними кольорів. Можна сказати, що колір – це певний інструмент маніпуляції поведінкою споживачів, адже кольори часто привертають нашу увагу. Часто, коли ми бачимо логотип, у нас одразу на підсвідомому рівні формується певне ставлення та емоції стосовно того чи іншого бренду.

Отож, розглянемо більш детально значення основних популярних кольорів та приклади брендів, котрі їх використовують (табл.1)

Таблиця 1 – Аналіз значень кольорів та бренди, які їх використовують

Колір	Значення кольору*	Бренди, котрі їх використовують
	Червоний колір завжди привертає увагу до себе. Він символізує енергію, дії, сміливість та рішучість, а також любов і пристрасть.	Coca Cola, Xerox, McDonald's, KFC, Netflix, LEGO, H&M, YouTube, Heinz, Adobe, Canon, CNN, Levi's, Marlboro тощо.
	Оранжевий викликає приплив життєвих сил, дає оптимістичний тонус. Він дає відчуття внутрішньої рівноваги і душевної гармонії. Також вважається кольором здоров'я та творчості.	Nickelodeon, Payless, Fanta, Firefox, Crush, Hooters, Hermes, JBL, Soundcloud, Timberland, Thomson Reuters та ін.
	Жовтий колір символізує щастя, теплоту, активність, життєлюбність і радість, товарицькість та відкритість. Привертає увагу і створює позитивне враження. Також настроює на комунікабельність.	DHL, Chupa Chups, Nikon, Ferrari, Sprint, IKEA, Nirvana, Snapchat, Chevrolet, SubWay, IMOb

Продовження таблиці 1

	Зелений колір – колір природи та умиротворення, працездатності, здоров'я, гармонії та молодості. Зелений колір робить цілющу, розслаблюючу дію.	Starbucks, android, Spotify, Tic Tac, John Deere, Carlsberg, Lacoste, Heineken, Hess.
	Синій колір це спокій, надійність і благородство. Привертає увагу клієнтів, але більш стриманий і строгий. Викликає почуття довіри та безпеки, а також заспокоює.	Intel, Samsung, Siemens, BMW, Pfizer, Visa, Dell, Twitter, Facebook, Ford, Philips, Pampers, Skype, Oreo, Київстар, Walmart.
	Фіолетовий колір символізує розкіш, творчий, урочистий та таємничий. Також вважається кольором внутрішньої зосередженості та креативності.	Yahoo, Milka, FedEx, Apollo, Curves, Syfy, Viber, Taco Bell, Purple Cow, Barbie.
	Рожевий – колір жіночності, закоханості та краси. Робить нас більш уважними, чуйними та ласкавими. Символізує комфорт, ніжність, легкість. Налаштовує на дружність та позитив.	Pink, LG, Disney Princess, Dunkin Donuts, Victoria's Secret, Hello Kitty, Avon, T-mobile, Cosmopolitan, Playboy, Mary Kay.
	Білий колір символізує легкість, чистоту, відкритість і невинність. Зазвичай використовують для шрифту або фону. Він надає виразності іншим відтінкам	Apple, Fendi, Prada, Chanel, Gucci, Zara, Lancome, Gillette, Honda, Burberry, Lexus, Versace, Dolce Gabbana, Adidas, Nike, Vogue, Dior, Polo, Valentino, Puma, Jimmy Choo, DKNY, Givenchy, jeep, The Beatles, Uber тощо.
	Чорний вважається кольором високого статусу, багатства, аристократизму, сили, влади і стабільності. Використовують переважно для шрифтів або фону.	

*[Складено на основі джерел 1, 2]

Зазвичай бренди не використовують один єдиний колір, а поєднують їх. Найпоширенішим є поєднання усіх кольорів із білим. Також чорного із жовтим, червоного із жовтим, синього із оранжевим, зеленого та жовтого, фіолетового та жовтого, червоного та чорного.

Проте, не всі кольори підходять для усіх сфер діяльності. Так, оранжевий колір рекомендується використовувати для послуг у галузі здоров'я, освіти, медикаментів та дитячих товарів. Червоний – підходить для таких сфер, як харчування, IT-галузь, продаж машин. Жовтий рекомендується використовувати для туристичної сфери, сфери високих технологій, дитячих товарів, різного роду PR-агентств. Зелений найкраще підходить для медичних послуг, соціальних підприємств, сфер, пов'язаних з природою та для продуктів харчування. Синій – для напоїв, води, туристичних послуг, техніки і електроніки, а також фармацевтичних послуг. Білий колір ідеально підходить для техніки, яку люди звикли бачити в білому кольорі (холодильники, телефони тощо). Рожевий підходить для тих підприємств, які спеціалізуються на жіночих товарах, і, підходить для дитячих іграшок, меблів та продуктів харчування [3].

З таблиці 1 видно, що червоний колір застосували у своїх логотипах такі компанії, як Coca Cola, McDonald's, KFC, Marlboro – сфера харчування, Xerox, Netflix, YouTube, Adobe, Canon – IT-галузь, що відповідає рекомендаціям застосування даного кольору. Оранжевий – Nickelodeon (дитячий канал). Жовтий колір: Nikon, Snapchat, Ferrari, Chevrolet – сфера технологій. Зелений – Starbucks, Tic Tac, Carlsberg, Heineken (продукти харчування), Hess – енергетична компанія. Синій колір використовують Intel, Samsung, Siemens, BMW, Dell, Twitter, Facebook, Ford, Philips, Skype, Київстар (техніка та електроніка), Pfizer –

фармацевтичні послуги. Білий використали такі бренди, як Apple, Jeep, Uber (техніка). Рожевий – Pink, Disney Princess, Victoria's Secret, Hello Kitty, Avon, Cosmopolitan, Mary Kay (жіночі та дитячі товари). Тому, виходячи з вищенаведеного, можна сказати про те, що більшість брендів все ж використовують кольори за сферами їх використання.

Отже, кольорове сприйняття брендів займає важливу роль, оскільки бренд повинен викликати у споживача певні асоціації. Аналіз кольорів показав, що більшість відомих брендів використовують кольори за їх значенням, які відповідають їхнім продуктам. Ставлення людини до кольору завжди буде пов'язане із її емоціями, тому брендам важливо створити саме позитивні емоції стосовно своєї продукції.

Список використаних джерел:

1. Як колір впливає на ефективність реклами. URL: <https://fractus.com.ua/uk/blog/korysni-statti/marketyng/jak-kolir-vplivaie-na-efektivnist-reklami/> (дата звернення: 20.10.2021).
2. Психологія кольору в рекламі. URL: <https://leosvit.com/art/psychologiya-koloru-v-reklami> (дата звернення: 20.10.2021).
3. Психологія кольору в рекламі. URL: <https://marketer.ua/ua/psihologiya-tsveta-v-reklame/amp/> (дата звернення: 02.11.2021).

Сіроха І.О.

Науковий керівник: Гринчук Т.П., к.е.н.

Фаховий коледж економіки і права

Вінницького кооперативного інституту

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Важливою складовою економічної безпеки підприємства є фінансова безпека. В умовах сучасної ринкової економіки, що характеризується високим рівнем фінансових ризиків, зміною факторів зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування організацій, наростанням загроз їхнім фінансовим інтересам, одним із найбільш актуальних напрямів фінансового менеджменту стає забезпечення фінансової безпеки підприємства. Забезпечення фінансової безпеки підприємства є важливим чинником стабільного функціонування. Основними завданнями фінансової безпеки на підприємстві є:

- забезпечення сталого розвитку підприємства;
- забезпечення стійкості грошових розрахунків та основних фінансово-економічних параметрів;
- нейтралізація негативного впливу фінансових та банківських криз та навмисних дій конкурентів, тіньових структур на розвиток підприємства;
- запобігання агентським конфліктам між акціонерами, менеджерами та кредиторами щодо розподілу, використання та контролю за грошовими потоками підприємства;
- найбільш оптимальне для підприємства залучення та використання різних джерел фінансування;
- запобігання злочинам та адміністративним правопорушенням у фінансових правовідносинах.

Дані завдання мають вирішувати акціонери та менеджери підприємства з метою забезпечення безпечного та ефективного функціонування не тільки елементів фінансової системи підприємства, а й усіх взаємопов'язаних із нею елементів управління підприємством [1, с. 20].

Система забезпечення фінансової безпеки діяльності господарюючого суб'єкта – це сукупність спеціальних служб, засобів, методів і механізмів, що забезпечують захист

життєво важливих інтересів власників, персоналу, майна від внутрішніх та зовнішніх негативних факторів.

Головними зовнішніми небезпеками та загрозами, що впливають на втрату фінансової стійкості та безпеки підприємств є: скупка акцій, боргів підприємства небажаними партнерами; наявність значних фінансових зобов'язань у підприємства (як великої величини позикових коштів, і великих заборгованостей підприємству); нерозвиненість ринків капіталу та їх інфраструктури; недостатньо розвинена правова система захисту прав інвесторів та виконання законодавства; криза грошової та фінансово-кредитної систем; нестабільність економіки; недосконалість механізмів формування економічної політики держави; нестійкість нормативно-правової баз.

До внутрішніх небезпек і загроз, що впливають на фінансову безпеку, відносяться: навмисні або випадкові помилки управління в галузі управління фінансами підприємства, пов'язані з вибором стратегії підприємства; управлінням та оптимізацією активів та пасивів підприємства (розробка, впровадження та контроль управління дебіторською та кредиторською заборгованостями, вибір інвестиційних проектів та джерел їх фінансування, оптимізація амортизаційної та податкової політики); слабе маркетингове опрацювання ринку; неконкурентна цінова політика; низький рівень кваліфікації основного персоналу; витік стратегічної та фінансової інформації підприємства, недоліки в організації роботи служби безпеки підприємства.

Фінансова безпека може бути забезпечена тільки на основі фінансово стійкого розвитку підприємства, в якому створені умови для реалізації такого фінансового механізму, який здатний адаптуватися до умов внутрішнього і зовнішнього середовища, що змінюються.

Основними етапами забезпечення фінансової безпеки підприємства є:

- визначення загроз, що впливають на фінансову та виробничу діяльність підприємства з подальшою їх формалізацією;
- розробка механізмів та заходів ідентифікації загроз фінансовій безпеці підприємства;
- побудова системи обмежень, що ґрунтується на використанні індикаторів рівня загрози фінансовій безпеці підприємства;
- формування механізмів та заходів забезпечення фінансової безпеки підприємства, що нейтралізують або пом'якшують вплив зовнішніх та внутрішніх загроз.

Зовнішні загрози не залежать від діяльності підприємства, вони належать до факторів ризику довкілля. Підприємство не має змоги ліквідувати загрозу. Воно може і повинне розробити захисні механізми, що дозволяють мінімізувати негативні наслідки. Внутрішні загрози пов'язані з діяльністю самого підприємства та значно більшою мірою підлягають коригуванню та попередженню, ніж зовнішні. Внутрішні загрози викликані навмисними чи випадковими помилками менеджменту у сфері управління фінансами підприємства.

Для забезпечення фінансової безпеки на підприємстві слід визначити систему кількісних і якісних показників, що дозволяють оцінити поточний і перспективний рівень фінансового стану підприємства. Кожному виду фінансового стану підприємства будуть відповідати нормальні обмеження значень кількісних показників і набір якісних показників, що забезпечує стабільну захищеність фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього і внутрішнього характеру. Кількісні показники доцільніше представити у вигляді індикаторів, що відповідають особливостям досліджуваного об'єкта і дозволяють проводити діагностику і аналіз фінансової безпеки підприємства [2, с. 149].

Індикаторами фінансової безпеки підприємства є граничні значення наступних показників: коефіцієнт покриття, коефіцієнт автономії, рівень фінансового левериджу, коефіцієнт забезпеченості відсотків до сплати, рентабельність активів, рентабельність власного капіталу, середньозважена вартість капіталу, показник розвитку компанії, тимчасова структура кредитів, показники диверсифікації, темпи зростання прибутку, реалізації продукції, активів, співвідношення оборотності дебіторської та кредиторської заборгованості.

Процес забезпечення фінансової складової економічної безпеки підприємства може бути визначено як його діяльність із забезпечення максимально високого рівня платоспроможності та ліквідності оборотних коштів, найбільш ефективної структури капіталу підприємства та підвищення якості здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства. Значною загрозою фінансовій безпеці підприємства може також бути недостатній контроль за структурою вкладень підприємства, співвідношенням частин фінансового портфеля за ризиковістю та прибутковості його складових. Важливим напрямом забезпечення фінансової складової економічної безпеки підприємства є контроль за всіма сторонами його господарської діяльності з точки зору підвищення поточної рентабельності бізнесу, а також розвитку його зростання [3].

Найважливішою цільовою спрямованістю системи фінансової безпеки підприємства є створення необхідних передумов сталого зростання підприємства у поточному та перспективному періодах, тобто у тактичному та стратегічному аспектах. Так, у короткостроковому (тактичному) періоді мета та завдання формування системи фінансової безпеки підприємства орієнтуються на поліпшення та стабілізацію його фінансового стану для подальшого сталого розвитку. У довгостроковому (стратегічному) періоді мета та завдання системи фінансової безпеки підприємства орієнтуються на збереження найважливіших фінансових пропорцій, які забезпечують його стійке зростання та постійне зростання ринкової вартості.

Забезпечення фінансової безпеки має ґрунтуватися не з позиції окремого процесу, а в системі взаємозв'язків усіх процесів, що відбуваються як усередині підприємства, так і поза його межами у взаємодії із зовнішнім середовищем. Важливими умовами та елементами у забезпеченні нормального функціонування підприємства є оцінка та управління економічними ризиками та адаптація до змін ринкової кон'юнктури. В умовах підвищеної злочинності та криміналізації суспільства для зростання ефективності роботи підприємств необхідно створювати структури управління фінансовою безпекою, що забезпечують збереження та якість сировини та готової продукції, приріст прибутку та покращення основних фінансових показників.

Список використаних джерел:

1. Біляк Ю. В. Основні загрози фінансовій безпеці корпоративних підприємств. *Агросвіт*. 2017. № 12. С. 20-30.

2. Гринчук Т. П. Управління фінансовою безпекою підприємства. Соціально-компетентне управління корпораціями в умовах поведінкової економіки: [матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (18 лютого 2021 р.)] / відп. ред. О.М. Павлова, К. В. Павлов, Л. В. Шостак, А. М. Лялюк. Луцьк, 2021. 565 с.

3. Фінансова складова економічної безпеки підприємства.

URL: http://ni.biz.ua/6/6_11/6_11742_finansovaya-sostavlyayushchaya-ekonomicheskoy

[bezopasnosti-predpriyatiya.html](http://ni.biz.ua/6/6_11/6_11742_finansovaya-sostavlyayushchaya-ekonomicheskoy)

Пасєка Р.С.

ЗВО СВО «Магістр», спеціальність 051 «Економіка»

Науковий керівник:

Грищенко О. В.

к.е.н., доцент кафедри економіки, обліку та підприємництва,

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Регулярне прогнозування стійкості розвитку суб'єкта господарювання і стабільності його фінансового стану передбачає систематичне проведення діагностики та оцінки рівня ліквідності й платоспроможності, разом з тим забезпечуючи підвищення рівня довіри

інвесторів та ділових партнерів до проведення спільної діяльності. Так своєчасне погашення зобов'язань перед державою, позабюджетними фондами, акціонерами, працівниками, постачальниками, та іншими кредиторами і свідчить про спроможність суб'єкта господарювання вчасно оплачувати свої боргові зобов'язання та забезпечення гідного рівня платоспроможності, що в свою чергу, підвищує рівень довіри інвесторів та контрагентів.

Дослідженням методики оцінювання платоспроможності суб'єктів господарювання у вітчизняній науці займалися М. В. Афанасьєв[1], М.С. Білик, Г. В. Білоконенко, П. Л. Гордієнко[2], Н.Ю. Єршова[3,4], Загородній А.Г., Г.І.Кіндрацька, О. В. Пилипенко[5], О.В. Портна[3], Є. М. Сич, М. С. Стасишен[5] та інші науковці. Дослідження аналізу фінансової звітності суб'єктів господарювання здійснювали такі відомі зарубіжні вчені: Е.С. Хендріксен, Я.В. Соколов, Н.П. Кондраков, В.В. Ковальов, А.Д. Шеремета, О.В. Єфімов, Ж. Рішар, Л. Бернстайн та інші.

Наразі, у відповідності до міжнародних стандартів бізнес-планування, платоспроможність застосовується як один з фінансових показників ефективності бізнес-планів. Аналіз платоспроможності суб'єкта господарювання здійснюється за даними балансу (звіту про фінансовий стан) і характеризує структуру джерел фінансування ресурсів, ступінь фінансової стійкості та незалежності суб'єкта господарювання від зовнішніх джерел фінансування діяльності.

Науковці під платоспроможністю розуміють можливість суб'єкта господарювання вчасно сплачувати свої борги, а практики стверджують що це наявність у суб'єкта господарювання грошових коштів та їх еквівалентів для забезпечення оплати поточних розрахунків за кредиторською заборгованістю. Тому на практиці замість «платоспроможності» використовують поняття «ліквідність», чи здатність перетворення матеріальних цінностей в грошові кошти чи їх еквіваленти.

Поняття платоспроможності і ліквідності дуже близькі, хоча більш ємним вважають друге. Так, від ступеня ліквідності балансу залежить платоспроможність, в той же час ліквідність характеризує як поточний стан розрахунків суб'єкта господарювання, так і їх перспективу.

Управління ліквідністю суб'єкта господарювання сприятиме такому розміщенню коштів, щоб забезпечувати спроможність розплачуватися за зобов'язаннями. Важливе значення в цьому процесі займає аналіз ліквідності, який дозволяє як отримання поточних даних про його стан так і визначати шляхи вдосконалення у перспективі.

Аналіз платоспроможності здійснюють шляхом порівняння наявності і надходження коштів з платежами першої необхідності. Основними джерелами інформації для здійснення діагностики платоспроможності суб'єкта господарювання є його фінансова звітність, а саме: ф. №1 «Баланс(звіт про фінансовий стан)», ф. №2 «Звіт про фінансові результати(звіт про сукупний дохід)». Окрім цього, для аналізу платоспроможності використовують: ф. №4 «Звіт про власний капітал», інші форми звітності, дані первинного та аналітичного бухгалтерського обліку, які деталізують окремі статті балансу.

Фундаментальною основою для оцінки та прийняття рішень зовнішніми користувачами є етап аналітичної обробки показників фінансової звітності. Формування обліково-аналітичної інформації з метою розробки конкретних заходів, спрямованих на більш ефективно використання фінансових ресурсів зазвичай здійснюють за потенційними групами користувачів, згрупуємо їх в табл. 1.

Обліково-аналітичне забезпечення управління ліквідністю суб'єкта господарювання за групами користувачів

№ з/п	Групи користувачів	Етапи формування обліково-аналітичної інформації		
1	Інвестори	Розрахунок ліквідності: - коефіцієнт поточної ліквідності; - ліквідаційна вартість; - грошові потоки	Визначення фінансового ризику: - частка боргу в активах; - власний оборотний капітал	Обслуговування боргу: - прострочена заборгованість; - коефіцієнт покриття боргових зобов'язань; - коефіцієнт відсоткових виплат
2	Власники	Аналіз прибутковості: - прибутковість власного капіталу; - прибуток на акцію; - курс акцій; - прибутковість акцій; - вартість бізнесу.	Розрахунок розподілу прибутку: - дивіденди на акцію; - поточна прибутковість акцій; - коефіцієнт виплати дивідендів; - коефіцієнт покриття дивідендів.	Визначення ринкових показників: - коефіцієнт P/E; - співвідношення ринкової і балансової вартості акцій; - динаміка курсу акцій.
3	Управлінський персонал	Оцінка виробничої діяльності: - коефіцієнт прибутковості; - аналіз витрат; - операційний важіль; - аналіз податкових платежів.	Аналіз управління ресурсами: - оборотність активів; - оборотність запасів; - оборотність дебіторської заборгованості; - характеристика кредиторської заборгованості; - управління оборотним капіталом.	Розрахунок прибутковості: - прибутковість активів; - маржа прибутку; - вартість капіталу.

Таким чином, на підставі дослідження причинно-наслідкових взаємозв'язків між показниками виробничої, комерційної та фінансової діяльності, управлінський персонал зможе оцінити виконання плану забезпечення фінансовими ресурсами суб'єкта господарювання та їх використання з метою підвищення рівня платоспроможності. А сам процес розробки конкретних заходів ефективного використання фінансових ресурсів має базуватися на забезпеченні інформацією для прогнозування економічної рентабельності, виходячи з даних про наявність власних і позикових ресурсів суб'єкта господарювання.

Список використаних джерел:

1. Афанасьєв М.В. Економічна діагностика. Economic Diagnostics: навч.- метод. Посібник / М. В. Афанасьєв, Г. В. Білоконенко; Харківський нац.економічний ун-т. - Харків : ІНЖЕК, 2007. - 296 с.
2. Гордієнко П.Л. Стратегічний аналіз: навч. посібник / П. Л. Гордієнко; Міжнародний наук.-техн. ун-т. - К. : Алерта, 2006. - 404 с.
3. Єршова Н.Ю. Аналіз господарської діяльності: теорія та практикум: навч. посібник. / Н.Ю. Єршова, О.В. Портна. – Лівів.: Магнолія, 2015. – 452 с.

4. Єршова Н.Ю. Обліково-аналітичне забезпечення діагностики та прогнозування розвитку бізнес-структур: конспект лекцій: навч. видання. / уклад. Н. Ю. Єршова – Х.: НТУ «ХПІ», 2017. – 114 с.

5. Сич Є.М. Стратегічний аналіз: навч. Посібник. 2-ге вид. / Є. М. Сич, О. В. Пилипенко, М. С. Стасишен. - К. : Каравела, 2016. - 304 с.

Боровик А.П, студентка групи ГРС-191

Науковий керівник:

*к.е.н., доцент кафедри менеджменту,
маркетингу та підприємництва*

Пиріжок С.Є.

Вінницький кооперативний інститут

СУЧАСНИЙ МЕНЕДЖЕР: ВИМОГИ СЬОГОДЕННЯ

Однією зі складових системи управління є управлінський облік.

На вітчизняних підприємствах він поширений в більшості на середніх та великих підприємствах.

Широко застосовують управлінський облік у розвинених країнах світу, таких як Велика Британія, США, Канада та інших. Керівники компаній використовують управлінський облік для вирішення різноманітних інформаційно-аналітичних завдань.

Згідно з визначенням СІМА (Інституту професійних бухгалтерів у сфері управлінського обліку, Велика Британія), управлінський облік - це невід'ємна частина менеджменту, що використовується для ідентифікації, узагальнення, подання, інтерпретації та використання інформації, яка є релевантною для:

- формулювання стратегії бізнесу;
- планування і контролінгу (регулювання);
- ефективного використання ресурсів;
- збільшення результативності та нарощування вартості бізнесу; збереження матеріальних і нематеріальних активів;
- корпоративного управління і внутрішнього контролю [1].

В економічно розвинених країнах бухгалтер-менеджер є одночасно і професійним менеджером. Він приймає активну участь в управлінні підприємством. Він вирішує ряд складних питань починаючи з постановки завдань, їх планування та закінчуючи їх контролем.

Менеджеру щоденно доводиться складати звіти або їх отримувати. Для складання звітів необхідні навички та знання обліково-фінансових термінів.

Слід навести приклади перекладу обліково-економічних термінів (табл.1).

Велика Британія		США	
1		2	
1. Облікова документація	[accounts]	[financial statements]	Фінансова звітність
2. Кошторис	[budget]	[business plan]	Бізнес-план
3. Капітал	[equity]	[owners funds]	Власні засоби
4. Валова маржа	[gross margin]	[gross profit]	Валовий прибуток
5. Дебіторська заборгованість	[debtors]	[receivables]	Рахунки до отримання
6. Кредиторська заборгованість	[creditors]	[payables]	Рахунки до оплати

Фундаментом професіоналізму менеджерів є знання мови бізнесу – бухгалтерського обліку.

Управлінський облік в Україні впроваджується повільно. Але система управлінського обліку виходить за межі бухгалтерського обліку й охоплює елементи планування, контролю, аналізу та оцінки.

У зв'язку з необхідністю комплексного представлення інформації про підприємство, формування довіри зацікавлених сторін до результатів роботи, доцільним є впровадження звіту про управління.

Складання Звіту про управління є стратегічно важливим аспектом діяльності для продовження та вдосконалення бізнесу. Такий звіт є прекрасною можливістю представити всю необхідну інформацію про результати та плани діяльності, щоб залучити інвесторів, клієнтів, почати або продовжити співпрацю з банківськими чи іншими фінансовими установами, кредиторами та іншими суб'єктами [2].

Список використаних джерел

1. Мосійчук О.М., Осадча О.О., Управлінський облік витрат: вітчизняна практика та міжнародний досвід / О.М.Мосійчук., О.О.Осадча// Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Сталий розвиток країни в рамках Європейської інтеграції» 7 листопада 2019 року. м. Житомир, «Житомирська політехніка», 2019. – С.153-156.
2. Пиріжок С.Є. Запровадження звіту про управління стартап- компанією в контексті євроінтеграції / С.Є. Пиріжок, В.В. Ландесман // Тези учасників міжнародної студентської науково-практичної конференції студентів та молодих вчених на тему: «Європейська інтеграція України: економічні, політичні, гуманітарні та правові аспекти» (22-23 листопада 2019р.). Вінниця: ВКІ, 2019. – С.162 – 164
3. Методичні рекомендації зі складання звіту про управління. Затверджено наказом Мінфіну України від 07.12. 2018 № 982. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0982201-18#Text>

Мазур Д.В., студент гр. Мбз-201

Науковий керівник:

к.і.н., доцент Дибчук Л.В.

Вінницький кооперативний інститут

ВПЛИВ МАРКЕТИНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РОЗВИТОК СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В останні роки розвиток маркетингових технологій відбувається досить швидкими темпами, це сприяє утворенню великої кількості правил та обов'язкових знань, якими має володіти підприємство, щоб досягти поставлених організаційних цілей та претендувати на успішну діяльність. Правильне застосування маркетингових технологій надає неоціненну допомогу в реалізації товарів, що в свою чергу сприяє ефективному товарообігу, зміцненню ринку і стабілізації економіки в цілому. Ці технології зовсім різні, але мета їх реалізації одна - підвищення конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта в умовах сучасної ринкової економіки.

Дедалі важче стає дослідити попит, сформувані чітке уявлення про вподобання споживачів та здійснити ефективний маркетинговий вплив на них, реалізуючи лише безпосередньо функції чи конкретні заходи маркетингу. За таких умов необхідно активніше використовувати існуючі маркетингові технології та розробляти нові.

Технологізація маркетингової діяльності не що інше як підвищення організованості та ясності проведеної роботи, чітке визначення основних етапів її здійснення. Тобто, технологізація процесу маркетингової діяльності дає змогу найбільш ефективно вирішувати

проблеми, що виникають у даній сфері. Вона здатна забезпечити підвищення наукової обґрунтованості маркетингової діяльності з точки зору узгодження інтересів підприємства, споживача і суспільства загалом. Враховуючи, що в основі технологізації маркетингу є поділ маркетингового процесу на окремі процедури та операції, з подальшою регламентацією їх виконання, то такий підхід дає змогу підвищити ефективність управління підприємством [3].

Щоб розібратися в сутності та специфіці маркетингових технологій необхідно спочатку розглянути варіанти визначень цього поняття, а потім – зупинитися на основних його характеристиках.

Розглядаючи етимологію словосполучення «маркетингові технології», слід зазначити, що багатьма авторами даний термін використовується в синонімічному значенні понять «маркетингові інструменти», «маркетингова діяльність», «маркетингова робота». Часто технології маркетингу розглядаються як форма структуризації маркетингового знання.

Однак, переважна більшість науковців під цим терміном розуміють, як будь-яка сукупність послідовних процесів, прийомів та дій. В будь-якому випадку різні визначення мають місце в сучасній науці, а найбільш поширені поняття «маркетингові технології» наведені у табл. 1

Таблиця 1. Поняття «маркетингові технології» в тлумаченні різних авторів

№	Автор	Зміст поняття
1	2	3
1	Н. Туницький	Маркетингові технології – це сукупність взаємопов'язаних суб'єктів маркетингу, управлінських процедур, певних процесів та їх стадій, чітких у своїй послідовності операцій, прийомів та дій, спрямованих на досягнення маркетингових цілей.
2	Н. Еріашвілі	Маркетингові технології - являють собою сукупність стадій, операцій, прийомів і дій, необхідних для реалізації маркетингових рішень.
3	К. Альохіна, І. Скриннікова	Маркетингові технології – це продумана у всіх деталях модель маркетингової діяльності з розроблення, організації та проведення сукупності заходів, які забезпечують вирішення поставлених завдань.
4	М. Селюков, Н. Шалигіна, А. Кулик	Маркетингові технології – це система науково-гуманітарних знань, використання яких дає змогу реалізувати конкретний ринковий задум за допомогою певних умов, засобів і способів.
5	І. Іллічова	Маркетингові технології - це методи, що спрямовані на успішну діяльність підприємства на ринку.
6	Б. Голодець	Маркетингові технології - це технологізація процесу маркетингової діяльності, яка дозволяє найбільш ефективно вирішувати проблеми, що виникають в цій галузі.

Маркетингові технології – це система наукових знань щодо формування відповідних стадій, переліку конкретних операцій, прийомів і дій, реалізованих фахівцями сфери маркетингу з метою підвищення ефективності діяльності підприємства за рахунок, у першу чергу, інформаційного забезпечення виробництва конкурентоспроможної продукції, своєчасного виведення її на ринок та забезпечення довготривалих відносин зі споживачами [1].

Сегментування як технологія маркетингу передбачає поділ ринку на окремі сегменти задля досліджень споживчого попиту, відносин споживачів до певних продуктів.

Таргетинг (націлювання) як технологія маркетингу забезпечує фокусування маркетингових заходів на цільові сегменти ринку (тобто дає змогу із загальної кількості споживачів виділити за певними параметрами цільову аудиторію, якій призначається конкретний продукт компанії, на яку розрахована та чи інша реклама цього продукту).

Позиціонування – це технологія маркетингу, що дає змогу товару компанії за допомогою певних інструментів зайняти на ринку більш вигідну позицію, ніж позиції товарів компаній-конкурентів.

Аналіз (у тому числі й аналіз продажів) – технологія маркетингу, що включає в себе діяльність з дослідження і вивчення ринку товарів і послуг, наявності та рівнів попиту на ті чи інші товари, вивчення в динаміці цінової політики на ринку, отримання даних і визначення ставлення споживачів до певних видів товарів з метою підвищення попиту на товари компанії.

Прогнозування є однією з найважливіших технологій маркетингу, що являє собою прийоми і способи проведення маркетингових досліджень з метою оцінки перспективності ринку, можливостей його розвитку, відстеження динаміки цін і тенденцій їх зміни на період прогнозування [4].

Складні умови, в яких знаходяться вітчизняні підприємства, змушують їх активніше використовувати маркетингові технології. Розглянемо специфіку маркетингових технологій, які рекомендуємо використовувати вітчизняним підприємствам, а саме:

1. Маркетингові Інтернет-технології – це комплекс соціальних та управлінських процесів, які спрямовані на якнайповніше задоволення потреб споживачів у мережі Інтернет при формуванні пропозиції та системи обміну товарів і послуг за допомогою інформаційних комунікаційних технологій [2].

2. CRM (Customer relationship management) – управління взаємовідносинами з клієнтами. CRM-технології змінюють процес маркетингового планування, знижуючи його трудомісткість. CRM визначають передусім можливості збирання, оброблення й ефективного використання інформації, у першу чергу, про споживачів. Як маркетингова технологія інформаційні системи класу CRM забезпечують ефективну орієнтацію на ринок і спрямовані на створення великої бази лояльних клієнтів, яка саме і є для підприємства довготерміновою конкурентною перевагою [5].

3. Трейд-маркетинг – це діяльність усіх учасників торгівлі, спрямована на організацію просування товару від виробника до кінцевих споживачів найбільш вигідним для всіх учасників чином. Як маркетингова технологія трейд-маркетинг спрямований на підвищення попиту на рівні гуртової та роздрібною торгівлі, тобто на використання маркетингової комунікації та інших заходів у каналах дистрибуції, а не на рівні кінцевого споживача. Одним із інструментів трейд-маркетингу є мерчандайзинг – комплекс маркетингових заходів, здійснюваних у торгових приміщеннях, насамперед при веденні роздрібною торгівлі, і спрямованих на те, щоб "підвести" покупця до товару і створити сприятливу ситуацію, що забезпечує максимальну ймовірність здійснення покупки [6].

Висновки та пропозиції. Підводячи підсумки вищеописаного, слід зазначити, що маркетингові технології відіграють найважливішу роль в утворенні, функціонуванні та розвитку будь-якого господарюючого суб'єкта.

Саме маркетингові технології дозволяють зробити своє підприємство конкурентоспроможним, а його товари і послуги затребуваними на ринку.

Внаслідок цього ефективна ринкова діяльність, ведення цілеспрямованої конкурентної боротьби вимагають від виробників володіння технологіями здійснення маркетингової діяльності.

Список використаних джерел:

1. Голодець Б.М. Соціально-політичний маркетинг і розвиток соціальної держави в умовах глобалізації. - <http://social-science.com.ua/article/387>.
2. Дибчук Л. В. Майбутнє маркетингових комунікацій за цифровим маркетингом. Цифрова економіка [Електронний ресурс] зб. мат. II Національної наук.-метод. конф., 17-18 жовтня 2019 р., м. Київ. – К.:КНЕУ, 2019. – С. 690-694
3. Дибчук Л.В. Тренди та прогнози розвитку електронної комерції в світі та в Україні. Наук.-практ. журнал «Регіональна економіка та управління» – 2019. – № 1(23). – С. 50-60.
4. Технологии маркетинга. Новости маркетинга. - <http://www.marketingnews.ru/termin/95/>.
5. Пчелянська Г.О., Головчук Ю.О., Дибчук Л.В. Стратегічні напрями маркетингової діяльності бізнесу в умовах транспарентності середовища. Економіка та держава. 2021. №3. - С. 88-93 DOI: 10.32702/2306-6806.2021.3.88
6. Stadnyk V., Pchelianska G., Holovchuk Y., Dybchuk L. The concept of marketing of balanced development and features of its implementation in the food market. Ukraine. Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal. 2020. Vol. 6. No. 3. P. 80-95. URL: <https://arejournal.com/index.php/are/article/view/338>

Сидоренко В.А., студент гр. Мб-201
Науковий керівник:
к.і.н., доцент Дибчук Л.В.
Вінницький кооперативний інститут

МЕХАНІЗМИ ПРОСУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ

Сьогодні використання Інтернет-технологій у діловому повсякденному житті є нормою для підприємств різних країн світу. Мережу використовують як для обміну повідомленнями і доступу до інформаційних ресурсів, так і для проведення конкретних комерційних операцій, що складають сутність електронної комерції.

Електронний обмін даними через Інтернет дозволяє суб'єктам мережі обмінюватися інформацією, укласти угоди і здійснювати фінансові розрахунки у режимі реального часу. В якості суб'єктів можуть виступати юридичні та фізичні особи, серед яких: фінансові інститути, виробники, постачальники та споживачі товарів і послуг. Таким чином, Інтернет стає середовищем для здійснення господарської діяльності, зокрема просування продовольчих товарів, та дає можливість істотно підвищити її ефективність. Розрізняють три складові електронної економіки: електронну комерцію; інфраструктуру інформаційних технологій; інфраструктуру електронного бізнесу [6, с. 89].

Електронне ведення бізнесу охоплює три складові: електронний документообіг; електронну систему платежів; електронну торгівлю.

Електронна комерція також поєднує бізнес-процеси, серед яких: обмін інформацією; встановлення контактів між потенційними замовниками та постачальниками; продаж товарів і надання послуг; розрахунки з використанням електронних платіжних систем; управління доставкою продуктів; передпродажне і післяпродажне обслуговування; створення віртуальних підприємств. Критерієм, що виокремлює торговельні операції, пов'язані з використанням електронної комерції, слугує те, що вони здійснюються на основі електронних мереж, переважно Інтернет, за допомогою підключених до них персональних комп'ютерів або мобільних телефонів. Використання Інтернет-технологій надає можливість ефективної прямої

взаємодії з кінцевим споживачем, дозволяє накопичувати інформацію про обсяг, структуру продажів і попит клієнтів, що, у свою чергу, спрощує виконання бізнес-аналізу та досліджень ринку.

Інтернет-технології можна розділити на дві основні категорії:

офф-лайн технології – засоби поширення повідомлень, що забезпечують комунікації в режимі офф-лайн, тобто допускають істотну асинхронність в обміні повідомленнями (наприклад, веб-сторінки);

он-лайн технології синхронних комунікацій у режимі реального часу (наприклад, аудіо - та відеоконференції).

Отже, використання Інтернет-технологій дозволяє скоротити час взаємодії між виробниками та споживачами завдяки синхронному обміну інформацією у режимі реального часу, а також налагоджувати зворотній зв'язок між ними, що надає можливість електронній комерції зайняти особливе місце у просуванні товарів торговельними підприємствами до кінцевих споживачів.

Система електронної комерції містить у собі операції купівлі–продажу, можливість супроводу процесів генерації попиту на продукцію і послуги, автоматизацію адміністративних функцій, пов'язаних із продажами й обробкою замовлень, а також з удосконаленням обміну інформацією між партнерами [2, с. 55]. Інтернет-торгівля в Україні характеризується наступними бізнес - моделями діяльності підприємств:

підприємства, для яких торгівля в Інтернеті є професійним бізнесом, мають у своїй структурі підрозділи, що забезпечують високу якість обслуговування клієнтів;

мережі торговельних підприємств, які мають широкий асортимент товарів і за рахунок надання послуг із продажу товарів через Інтернет та їх доставки збільшують обсяги продажів;

Інтернет-магазини, які мають власний сайт, працюють як посередники між споживачем і роздрібним магазином із традиційними торговельними технологіями та, як правило, не мають служби доставки;

роздрібні магазини, які мають власний сайт, що виконує функції вітрини і є доповненням до основного бізнесу [4, с. 25].

Електронна торгівля здійснюється за допомогою різноманітних форм, серед яких найбільш поширеними вважаються:

торговельний майданчик – являє собою частину Інтернет-торгівлі, де одночасно здійснюють купівлю-продаж численні покупці і продавці, використовуючи єдині служби, програми, апарати, каталоги та інші ресурси. Існують три варіанти участі продавця в електронному торговельному майданчику:

розміщення прайс-листка продавця у каталозі торговельного майданчика з розбивкою на окремі групи товарів;

участь у торговельному ряді невеликого Інтернет-магазину і його поданням на сайті торговельного майданчика як цілісного об'єкту;

оренда тематичного розділу каталогу, при цьому лише орендар має право представляти товари даної тематики або даного асортименту.

Інтернет-магазин – веб-ресурс, який забезпечує повний цикл купівлі-продажу товарів через Інтернет в інтерактивному режимі з використанням електронного каталогу. Інтернет-магазин забезпечує виконання таких операцій: ознайомлення, вибір товару, оформлення замовлення, проведення взаєморозрахунків, відстежування виконання замовлення. Для його функціонування необхідними є такі програмно-апаратні компоненти:

Інтернет-вітрина (фронт-офіс) на Web-сервері, що містить інформацію про назву, спеціалізацію, статус магазину, асортимент товарів, засоби платежів, знижки, порядок доставки товару, гарантійні умови;

електронні каталоги – довідники з пошуку товарів і послуг, що супроводжуються такими характеристиками, як найменування, призначення, ціна, виробники тощо;

електронна платіжна система;

інформаційна система, інтегрована у фронт-офіс, тобто бек-офіс (склад, бухгалтерія, відділ доставки та ін.) [1, с. 692].

Технологічний процес, що забезпечує функціонування Інтернет - магазину, складається із системи взаємопов'язаних операцій, методів і прийомів. Інтернет-магазин базується на електронних технологіях із завершеним циклом торговельного обслуговування.

Отже, переведення традиційної торгівлі продовольством у мережу Інтернет надає додаткові можливості пристосування до змін зовнішнього середовища, співпраці між учасниками торговельного процесу, а також розвитку комунікаційної політики. Відкривши Інтернет-магазин, підприємства торгівлі продовольством отримують можливості: розширити ринки збуту продовольства; поліпшити зворотній зв'язок зі споживачами; збільшити обсяги продажу; випередити конкурентів шляхом зайняття нового сегменту ринку; розширити час прийняття замовлень покупців; зменшити реалізаційні витрати; запропонувати новий рівень обслуговування покупців.

У діяльності кожного підприємства важливе місце посідає робота з документами, які необхідно одержувати ззовні, готувати всередині підприємства, реєструвати, передавати працівникам, контролювати виконання, вести довідкову роботу, зберігати. Управління роботою з документами є важливою складовою частиною процесу господарювання, яка істотно впливає на оперативність, економічність і надійність функціонування підприємства. Тому електронний документообіг є необхідною складовою у діяльності підприємства, яке запровадило електронну торгівлю.

Завершальним етапом процесу здійснення трансакцій у системі електронної комерції є оплата товарів і послуг. Тому іншою важливою складовою механізму електронної комерції є електронні платіжні системи, що базуються на електронній формі грошей. Поява електронних грошей обумовлена розвитком інформаційних і криптографічних технологій, які дозволили зберігати та передавати на технічних пристроях грошову вартість.

Саме завдяки використанню електронних платіжних систем здійснення покупок в Інтернет-магазині можливе без відлучення клієнта від комп'ютера. Серед електронних платіжних систем, що застосовуються в електронній комерції, можна виділити наступні: E-Gold, PayPal, PayCash, WebMoney Transfer, CyberPlat, а також системи, що використовують смарт-картки – Mondex і VisaCash. В Україні існує Національна система масових електронних платежів, створена за підтримки і за ініціативою Національного банку України, де розрахунки за товари і послуги, одержання готівки та інші операції здійснюються за допомогою платіжних смарт-карток [3, с. 54].

Нині підприємства торгівлі використовують різноманітні форми реалізації Інтернет-технологій у торгівлі продовольством у залежності від функціональних можливостей електронних магазинів. Інтернет-вітрина виконує переважно інформаційну функцію і є електронним каталогом товарів, який періодично оновлюється. Покупці мають можливість ознайомитися з асортиментом, що пропонує торговельне підприємство, і здійснити замовлення за телефоном або електронною поштою. Через незначний обсяг системної інформації на електронних носіях, Інтернет-вітрина може бути розміщена на власному сервері підприємства, на сервері провайдера або на віртуальному торговельному майданчику у мережі Інтернет. Витрати на створення та адміністрування Інтернет-вітрини мінімальні у порівнянні з обсягами коштів, необхідних для впровадження інших форматів магазинів.

Інтернет-магазин із неповним циклом обслуговування покупців, окрім функцій вітрини, приймає замовлення і формує рахунок на оплату. Система ведення електронних торговельних операцій частково інтегрована з бізнес-процесами підприємства, обробка замовлень може здійснюватися як вручну, так і за допомогою спеціальних комп'ютерних програм. Такий Інтернет-магазин потребує більшої потужності серверного обладнання, але може бути розміщений як на сервері провайдера, так і на власному сервері. Створення та адміністрування такого сайту потребує певної кваліфікації і, відповідно, більших витрат. Практика свідчить, що такий формат торгівлі доцільний для тестових проектів із невеликою клієнтською базою [5, с. 9].

Автоматичний Інтернет-магазин здійснює повний цикл обслуговування – приймає замовлення, формує рахунок, приймає електронні платежі за товар і обробляє заявки на доставку товару. Ступінь інтеграції торговельних операцій автоматичного магазину із бізнес-процесами підприємства високий. Функціонування даного типу магазину потребує стабільного зв'язку інформаційної системи підприємства із мережею Інтернет, тому розміщувати такий магазин рекомендується на надійному сервері із постійно діючим каналом зв'язку. Автоматичний Інтернет-магазин є складною системою і потребує витрат на створення та обслуговування, а також високої кваліфікації фахівців.

Таким чином, різноманітність форматів Інтернет-торгівлі надає можливість підприємствам обирати оптимальний варіант для впровадження, виходячи із наявних фінансових і техніко-технологічних можливостей, сформульованих завдань розвитку і визначає структуру відповідного механізму просування продовольством.

Як будь-який вид бізнесу, електронна комерція має переваги та недоліки. Перевагами електронної комерції як засобу просування продукції для торговельного підприємства можна назвати такі:

- оптимізація бізнес-процесів, що створює ефективний механізм, котрий, у свою чергу, дозволяє створювати значну додану вартість;

- прискорення бізнес-процесів, швидкість і зручність здійснення операцій підвищують лояльність користувачів до електронної комерції; враховуючи специфіку продовольчої продукції, швидкість її доведення до кінцевого споживача постає суттєвою перевагою;

- зниження витрат на управління інфраструктурою бізнесу за рахунок використання програмних продуктів, заснованих на Інтернет-технологіях із нижчими витратами як грошових, матеріальних, так і людських ресурсів; зокрема, вартість створення електронного магазину є набагато нижчою за вартість створення магазину із традиційними торговельними технологіями;

- створення прозорої інформаційної структури підприємства, котра сприяє становленню позитивного іміджу підприємства та підвищенню довіри до нього з боку інших підприємств;

- можливість користуватися будь-якою інформацією у режимі реального часу за допомогою стандартного набору технічних засобів для створення свого web-сайту або web-серверу за нижчої вартості каналів зв'язку;

- можливості опублікування рекламної та іншої інформації;

- зміни у політиці цін та продукції, що пропонується, відбуваються швидше, ніж з'являється реклама у засобах масової інформації; при використанні Інтернету зміст інформації та реклами може бути змінений швидко, у будь-який час і у необхідній кількості;

Інтернет використовується для інтерактивної взаємодії з клієнтом, який може проводити усі операції з купівлі товару, а також забезпечує систему комунікацій, яка дозволяє миттєво вивчати реакцію споживачів мережі, та забезпечує отримання необхідної, детальної інформації, яка має зворотній характер як для споживачів, так і для підприємства [6, с. 90].

Отже, Інтернет-технології є комплексним засобом просування, який поєднує функції логістики і маркетингу та дозволяє підвищити ефективність взаємодії зі споживачами, а також накопичувати інформацію для виконання бізнес-аналізу та дослідження ринку.

Істотним чинником впливу на вибір покупцем роздрібного продавця є якість продовольчих товарів, а також обсяг і видовий склад послуг, які він надає. Комплекс послуг сьогодні постає одним із впливових засобів нецінової конкуренції і надає підприємству можливість посісти особливе місце серед інших аналогічних торговельних закладів.

Таким чином, інформаційна взаємодія створює нові канали просування, доступ до яких одержує значна кількість потенційних споживачів, які мають змогу у режимі реального часу висловлювати виробнику свої відгуки, побажання та зауваження, а це, своєю чергою, дає змогу торговельним підприємствам інформувати, нагадувати про себе, а також швидко адаптувати власну продукцію до потреб конкретних споживачів з метою активізації продажу. Інтернет-технології посідають вагоме місце в удосконаленні механізмів просування продовольства шляхом встановлення зворотного зв'язку між торговельними підприємствами

та споживачами, поліпшення управління підприємством, прискорення реакції на внутрішні та зовнішні чинники впливу і дозволяють підприємствам реалізовувати стратегії та комплексні програми просування продовольства таким чином, щоб забезпечувати найвищий економічний ефект як для підприємства, так і для споживачів продукції.

Список використаних джерел :

1. Дибчук Л. В. Майбутнє маркетингових комунікацій за цифровим маркетингом. Цифрова економіка [Електронний ресурс] зб. мат. II Національної наук.-метод. конф., 17-18 жовтня 2019 р., м. Київ. – К.:КНЕУ, 2019. – С. 690–694
2. Дибчук Л.В. Тренди та прогнози розвитку електронної комерції в світі та в Україні. Наук.-практ. журнал «Регіональна економіка та управління» – 2019. – № 1(23). – С. 50-60.
3. Дибчук Л.В. Чинники підвищення довіри до Інтернет-майданчиків. Маркетингові технології в умовах глобалізації економіки України: тези доп. XIII міжнар. наук.- практ. конф., , 29.11. – 01.12.2018 р.. – Хмельницький: ХНУ, 2018. – С. 52-55
4. Дубовик Т. В. Інтернет-торгівля в Україні. Вісник КНТЕУ. – 2013. – № 1. – С. 20-28.
5. Kovalchuk S., Kobets D., Dybchuk L. Formation of a system approach to the optimization of marketing management at an enterprise. Eastern – European journal of enterprise Technologies. 3 /4 (81). - 2016. - P.4 -12. DOI:10.15587/1729-4061.2061.70540
6. Пчелянська Г.О., Головчук Ю.О., Дибчук Л.В. Стратегічні напрями маркетингової діяльності бізнесу в умовах транспарентності середовища. Економіка та держава. 2021. №3. - С. 88-93 DOI: 10.32702/2306-6806.2021.3.88

Кравчук Карина, студентка гр. МР-11дс

Науковий керівник: к.е.н., доцент Головчук Ю.О.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

СУТЬ ТА ФУНКЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ РЕКЛАМИ

Міжнародна реклама, загалом кажучи, це просування товарів, послуг, компаній та ідей, як правило, у кількох країнах, яке здійснюється визначеним спонсором. Маркетологи розглядають рекламу як частину загальної рекламної стратегії. Інші компоненти рекламного комплексу включають рекламу, зв'язки з громадськістю, особисті продажі та стимулювання збуту. Реклама - це переконлива комунікаційна спроба змінити або підкріпити попереднє ставлення, яке можна передбачити щодо майбутньої поведінки.

Його можна розглядати як процес комунікації, який відбувається в багатьох культурах, що відрізняються за цінностями, стилями спілкування та моделями споживання. Це також бізнес-діяльність із залученням рекламодавців та рекламних агентств, які створюють рекламу та купують медіа в різних країнах. Загальна сума цих видів діяльності становить всесвітню галузь, значення якої зростає. Міжнародна реклама також є основною силою, яка як відображає соціальні цінності, так і пропагує певні цінності по всьому світу.

Міжнародна реклама передбачає визнання того, що люди в усьому світі мають різні потреби. Такі компанії, як Gillette, Coca-Cola, BIC і Cadbury Schweppes, мають бренди, визнані в усьому світі. Хоча багато продуктів, які продають ці підприємства, орієнтовані на глобальну аудиторію, використовуючи послідовний маркетинговий комплекс, також необхідно розуміти регіональні відмінності, тому важливо розуміти важливість міжнародного маркетингу. Організації повинні визнати, що відмінності в цінностях, звичаях, мовах і валютах означатимуть, що деякі продукти підійдуть лише певним країнам, і що, крім існування глобальних ринків, наприклад, для бритв BIC і Gillette, а також для напоїв Coca-Cola існують важливі регіональні відмінності, наприклад, реклама в Китаї та Індії повинна зосередитися на місцевих мовах. Так само, як маркетингове середовище має бути оцінено вдома, закордонний потенціал ринків має бути ретельно перевірений. Пошук

відповідної інформації займає більше часу через незнайомство деяких місць. Необхідно проаналізувати потенційний розмір ринку, ступінь і тип конкуренції, ціну, рекламні відмінності, відмінності продуктів, а також торгові бар'єри, щоб ефективно рекламувати наш продукт в різних країнах.

Культура є проблемним питанням для багатьох рекламодавців, оскільки вона за своєю суттю туманна і часто її важко зрозуміти. Можна порушувати культурні норми іншої країни, не будучи поінформованим про це, і люди з різних культур можуть відчувати себе незручно в присутності один одного, не знаючи точно чому. Спілкування складніше, оскільки культурні фактори значною мірою визначають спосіб сприйняття різних явищ. Якщо перцептивні рамки відрізняються, сприйняття самого повідомлення відрізняється.

Загальновідомий факт, що культура країни впливає на уподобання споживачів. Клієнти досить чутливо ставляться до культурних аспектів, зображених у рекламі. Рекламні теми, що включають соціальне визнання, взаємну залежність, повагу до старших, гармонію з природою, використання пори року, інновації та новизну, використання знаменитостей.

Рекламні дослідження є ключовими для визначення успіху реклами в будь-якій країні чи регіоні. Можливість визначити, які елементи та/або моменти реклами сприяють її успіху – це те, як досягається максимальна економія від масштабу. Коли людина знає, що працює в рекламі, цю ідею чи ідеї можна імпортувати на будь-який інший ринок. Заходи маркетингового дослідження, такі як «Потік уваги», «Потік емоцій» та моменти брендингу, дають уявлення про те, що працює в рекламі в будь-якій країні чи регіоні, оскільки вони ґрунтуються на візуальних, а не словесних елементах оголошення.

Список використаних джерел:

1. Головчук Ю.О., Пчелянська Г.О., Дибчук Л.В. Стратегічні напрями маркетингової діяльності бізнесу в умовах транспарентності середовища. *Економіка та держава*. 2021. №3. - С. 88-93.

2. Головчук Ю.О., Пчелянська Г.О., Дибчук Л.В. Маркетингове управління діяльністю вітчизняних суб'єктів господарювання на ринку туристичних послуг України. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. №5. 2021 . - С. 252-257.

3. Головчук Ю.О., Дибчук Л.В. Маркетинг взаємовідносин як важливий елемент конкурентної маркетингової стратегії. *Причорноморські економічні студії*. 2019. №43. - С. 89-92.

4. Головчук Ю.О., Стадник В.В. Маркетингові підходи до аналізу чинників макросередовища в контексті економічної безпеки бізнес-стратегій підприємств туристичної індустрії. Хмельницький, *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. №5, Т.1. - С. 224-232.

5. Пчелянська Г.О. Головчук Ю.О. Теоретико-методичні засади впровадження зеленого маркетингу в умовах екологічних викликів. *Особливості соціально-економічного поступу національної економіки в умовах інформаційно-технологічних викликів: колективна монографія* / За наук. ред. к.е.н., проф. Квасній Л.Г., к.е.н., доц. Татомир І.Л. Трускавець: Посвіт, 2020. - С.48-56.

ФАКТОРИ ЗОВНІШНЬОГО І ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА І ЇХ ВПЛИВ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА

Функціонування економіки підприємства – цілісний процес його діяльності, спрямованої на задоволення потреб споживачів і виробничої сфери в товарах і послугах, до складу якої входять: 1) зв'язки із зовнішнім середовищем; 2) управління власною діяльністю на регіональному рівні (тобто – зв'язки із внутрішнім середовищем) (рис. 1).

Рис. 1. – Схема функціонування економіки організації на основі організаційної структури

Чітке формулювання цілей і критеріїв забезпечує ефективне управління, створення системи мотивації, досягнення кінцевої мети програми дій, можливість зіставлення й оцінки варіантів рішень і концентрацію зусиль на пріоритетних напрямках. Головна мета може бути структурована за чотирма групами цілей і критеріїв їх досягнення:

- 1) ринкові механізми регулювання;
- 2) фінансово-економічні важелі;
- 3) соціальні пріоритети;
- 4) екологічні та природоохоронні заходи [1, с. 19–23].

Організаційна структура дозволяє працівникам чітко усвідомити своє місце на

підприємстві, завдяки чому вони спільно можуть працювати над досягненням заздалегідь встановлених цілей. Крім того, структура – це єдиний спосіб перейти від планів до дій. Без якої-небудь структури неможлива координація дій працівників і найкращі плани не зможуть бути реалізовані.

Виходячи із завдань аналізу ефективної діяльності підприємства важливе значення має класифікація факторів (рис. 2), ділення їх на внутрішні (які, у свою чергу, поділяються на основні і неосновні) і зовнішні. Внутрішні основними називаються фактори, які визначають результати діяльності підприємства. Внутрішні неосновні фактори, хоча і визначають роботу трудового персоналу, але не пов'язані безпосередньо із сутністю розглянутого показника: це структурні зрушення у складі продукції, порушення виробничої і технологічної дисципліни. А зовнішні фактори – це ті, які не залежать від діяльності працівників підприємства, безпосередньо зайнятому на виробництві, але і кількісно визначають рівень використання виробничих і фінансових ресурсів підприємств [2, с. 125–130].

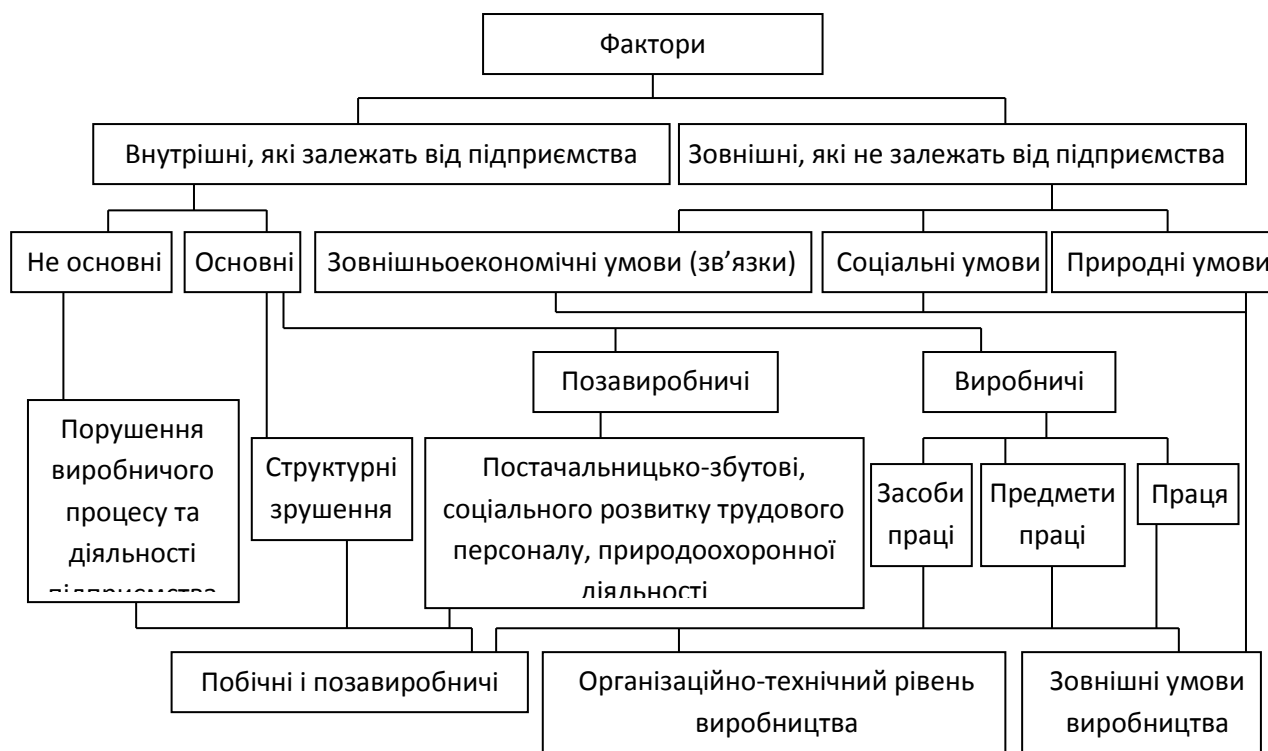

Рис. 2. – Класифікація факторів для аналізу діяльності підприємства

Під ефективністю найчастіше розуміється економічне відтворення всередині підприємства, яке переплітається із умовами зовнішнього середовища та побудовою системи управління, що, звісно, спрямовано на результати і продуктивність. Саме це зумовлює самостійність управлінського апарату у регулюванні процесів діяльності – за встановленими термінами, методами і прийомами виконання завдань і функцій працівниками.

Але на ефективність впливає також і врахування галузевих особливостей діяльності організації, бо у операційному процесі (виробництво продукції) система управління діє знизу доверху, тобто – від діяльності окремих структурних підрозділів, цехів, відділок, ланок відбувається прийняття управлінських рішень вищим керівництвом на підприємства загалом.

Список використаних джерел

1. Потапова Н.О. Організаційні й методичні аспекти підвищення ефективності міжнародних інвестиційних проектів. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2015. № 2. С. 17 – 24.
2. Ігнат'єв О.І. Теоретичні засади проектування організаційних структур управління суб'єктами господарювання. *Науковий вісник Полісся*. 2015. № 1 (1). С. 125 – 130.

РОЗРОБКА ТА РОЗПОВСЮДЖЕННЯ РЕКЛАМИ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕЛЕБАЧЕННЯ

Реклама по телебаченню – наймасовіший, але й найдорожчий засіб рекламування, використовується для передачі рекламних повідомлень і демонстрації рекламних фільмів. Телебачення ідеально дозволяє зробити широку імідж-рекламу завдяки величезній кількості глядачів, а також стимулюючу рекламу практично будь-яких товарів і послуг шляхом безпосереднього показу товару чи переваги послуги. Тому й ефективність телереклами є надзвичайно високою.

Реклама є невід'ємною частиною рекламного комплексу. У цю сучасну епоху модель виробництва реклами також змінилася через наявність інформаційних технологій. Спочатку модель виробництва веде до масової, потім сегментованої, а тепер фрагментованої реклами.

Телевізійна реклама подібна до радіореклами в тому сенсі, що вона передає конкретну рекламу за обмежений проміжок часу. Більшість телевізійних реклам тривалістю 30 або 60 секунд, достатньо довго, щоб надати глядачам доречну інформацію або створити конкретну думку про продукт або послугу, але недостатньо, щоб втратити увагу глядача. Телевізійні рекламні ролики зазвичай розміщуються на стратегічних перервах під час основної програми та за кілька хвилин до початку наступної години.

У телевізійній рекламі дуже важливий візуальний і звуковий інтерес. Замість того, щоб використовувати одного актора-закадрового, щоб читати рекламну копію над музичним ліжком, актори можуть створити візуальний образ, який ще більше посилить привабливість рекламного ролика. Наприклад, зображення щасливої родини, яка збирається за обіднім столом, може підвищити привабливість нової лінії консервованих супів. Привабливий чоловік в оточенні красивих моделей також може припустити привабливість нового одеколону.

Оскільки телеглядачі можуть легко відрізнити дешевий телевізійний рекламний ролик від звичайних програм, багато телевізійних рекламних агентств наймають професійних копірайтерів, режисерів та акторів для створення професійних рекламних роликів, які глядачі довго запам'ятають.

Фіксоване розміщення, на даний момент це найпоширеніший режим вітчизняного ТБ. У цьому випадку рекламодавець купує рекламний час у телеканалі як продукт для продажу телеканалу. Наприклад, рекламодавець хоче купити 5 хвилин на 15-секундну рекламу. Канал повинен вмістити 20 виходів реклами. Час випуску зазвичай записує рекламодавець. При цьому рекламодавці вирішують, коли і в якій програмі публікувати свою рекламу, виходячи з власного досвіду та інтуїції, і активно стежать за тим, чи виконуються їхні умови. Головна перевага такого виду реклами – простота і прозорість всього технологічного ланцюжка. У цьому випадку всі успішні та невдалі розміщення несе рекламодавець. Функція каналу зводиться до звичайного часу продажу, і гарантується, що реклама буде випущена в певний фіксований час.

В основному, аудиторія в цифрових медіа - це та сама аудиторія, що й цільові рекламодавці в традиційних медіа. Наявність інформаційних технологій також призводить до зміни моделей споживання медіа. Зміна споживання, звичайно, підтримується пристроєм та інфраструктурою, які стають все більш неадекватними. Зараз аудиторія може отримати доступ до всієї необхідної інформації лише на одному екрані мобільного телефону. Вони швидко адаптуються до технології, особливо молоді люди з покоління тисячоліть.

Отже, розвиток інформаційних технологій вносить певні зміни у всі сфери, в тому числі й у рекламу. Наявність інформаційних технологій дає змогу рекламодавцям надати новий досвід своїй цільовій аудиторії. Однак ця культурна зміна також повинна помітити

переконання та поведінку аудиторії, де домінують молоді люди. Тому всі зацікавлені сторони вимагають розуміння своєї аудиторії для досягнення мети просування продукту чи послуги.

Список використаної літератури:

1. Головчук Ю.О., Пчелянська Г.О., Дибчук Л.В. Стратегічні напрями маркетингової діяльності бізнесу в умовах транспарентності середовища. *Економіка та держава*. 2021. №3. - С. 88-93.
2. Головчук Ю.О., Пчелянська Г.О., Дибчук Л.В. Маркетингове управління діяльністю вітчизняних суб'єктів господарювання на ринку туристичних послуг України. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. №5. 2021. - С. 252-257.
3. Головчук Ю.О., Дибчук Л.В. Маркетинг взаємовідносин як важливий елемент конкурентної маркетингової стратегії. *Причорноморські економічні студії*. 2019. №43. - С. 89 – 92.
4. Пчелянська Г.О. Головчук Ю.О. Теоретико-методичні засади впровадження зеленого маркетингу в умовах екологічних викликів. *Особливості соціально-економічного поступу національної економіки в умовах інформаційно-технологічних викликів: колективна монографія* / За наук. ред. к.е.н., проф. Квасній Л.Г., к.е.н., доц. Татомир І.Л. Трускавець: Посвіт, 2020. - С.48-56.
5. Стадник В.В., Іжевський П.Г., Головчук Ю.О. Маркетинг взаємодії в розвитку інноваційного та ринкового потенціалу підприємства. *Ефективна економіка*. 2018. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/7.

Рибчинський Б.В., магістр

Горпинюк А.М., магістр

Мазур Ю.С., магістр

Київський університет ринкових відносин,

Науковий керівник:

к.е.н., доцент кафедри менеджменту, маркетингу та підприємництва

Білецька Н.В.

Вінницький кооперативний інститут

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНИХ ТРЕНДІВ ЛОГІСТИКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У статті висвітлюються сучасні підходи в формуванні логістичних рішень в умовах глобалізації. Концентрується увага на використанні сучасних інформаційних технологій в логістиці, направлених на управління ресурсними та транспортними потоками. Приділяється увага саміт-підходам в логістичному управлінні, як одній із технологій підготовки та формування цільових ефективних рішень, складовим елементом яких є автоматизація та роботизація логістичних ланцюгів.

Вступ. Зміни сучасних ринків змушують підприємства здійснювати пошук нових методів та стратегій, здатних підвищити продуктивність діяльності та збільшити потенційні можливості отримати прибутки. Саме таким інструментом є організація логістики на підприємстві. Логістика залишається інструментом, завдяки якому, господарські об'єкти формують стійку стратегію потокового управління. Сучасний світ уже зробив перший крок до принципово нової технологічної, економічної та соціальної реальності [5].

Проте виклики, які стоять перед сучасним індустріальним суспільством, важко переоцінити. Йдеться про зміну глобального соціально-технологічного укладу, наслідком якого є повне переформатування звичних нам систем, формування нових соціальних та економічних стратегій. Одночасно змінюється технологічна парадигма, змінюються моделі

управління і суспільні норми, відбуваються масштабні демографічні зрушення [3].

Відбувається набуття значних динамічних змін в умовах значних трансформацій, глобальні зміни торкаються усього економічного життя, не виключенням є логістика, яка має наступні ознаки: логістика є частиною загальної теорії управління зі своєю специфікою управління потоками в глобальному просторі [9]. Особливістю логістики є направленість оптимізованого управління та використання методів і моделей релевантних рішень, тобто рішень обумовлених неординарними підходами.

Логістика стала локомотивом сучасних технологій, реалізація яких будується на елементах, які тим чи іншим чином відносяться до глобалізаційних процесів.

Метою статі є аналіз та систематизація основних тенденцій в логістиці, що впливають на процесні форми глобалізації ринкового середовища.

Виклад основного матеріалу. Економічний ефект цифровізації промисловості може мати різносторонній характер: цифровізація технологічних процесів, способів організації виробництва; цифровізація засобів праці (устаткування, прилади, машини) із кращими якісними характеристиками. Аналіз показує, що цифровізація майже не торкається української промисловості, яка демонструє тенденцію до стрімкого скорочення темпів свого розвитку [3, 4, 6].

За даними Світового банку, Україна ледь помітна на світовому ринку. Український ІТ-ринок за світовими масштабами продовжує залишатися невеликим і складає близько 1% загальносвітового показника. Обмежене розуміння «цифрової економіки» зумовлює низький показник її частки в експорті. Варто нагадати, що точних даних про експортні об'єми ІТ-секторів немає [3].

Із кожним роком під впливом глобальних тенденцій зростає роль логістики та актуальність її наукових досліджень. Споживачеві потрібен якісний товар у потрібній кількості, в потрібному місці, в потрібний час і доставлений з мінімальними витратами. Саме тому виникає потреба в забезпеченні якості логістичної діяльності. У результаті дослідження розмежовано поняття «логістика», «логістична діяльність». Доведено, що логістична діяльність є цілеспрямованою сукупністю послідовних взаємопов'язаних логістичних бізнес-процесів, що розглядаються як ланцюжок «постачальник – виробник – споживач», пов'язані з постачанням, виробництвом, транспортуванням та збутом продукції з метою гармонізації інтересів виробників, постачальників та споживачів. «Логістика» є більш широким поняттям, ніж «логістична діяльність»[7].

Логістика включає виробничу й управлінську складові: управління процесами матеріально-технічного постачання, виробництва, розподілу і збуту продукції; діяльність із планування, виконання та контролю фізичного переміщення матеріалів, готової продукції тощо. Логістика – це управління логістичними бізнес-процесами (що охоплює безпосередньо логістичну діяльність як об'єкт управління та управлінську діяльність) з метою задоволення вимог ринку з мінімальними операційними та капітальними витратами. Якість логістичної діяльності означає сукупність властивостей і характеристик послідовних взаємопов'язаних логістичних бізнес-процесів, пов'язаних із постачанням, виробництвом, транспортуванням та збутом продукції, що виникає в результаті взаємодії споживача і виробника, а також інших зацікавлених сторін, ступінь (рівень) яких дозволяє задовольняти різні соціально-економічні потреби, що постійно змінюються [7].

Зміст ефективної логістики полягає в організації стійких ланцюгів постачання, які пов'язують економіку країн з ринками. Першочерговими постають питання логістичної інфраструктури. Для держав з розвинутою логістикою постає питання в створенні якісних логістичних послуг, орієнтованих на сучасні технології [8].

В зв'язку з цим, на сьогоднішній день можна виділити наступні тренди, що намітились в глобальному просторі логістики [10].

Під час побудови логістичних інформаційних систем необхідно дотримуватися принципу апаратних та програмних модулів. Під апаратним модулем розуміється функціональний вузол радіоелектронної апаратури. Програмним модулем є програмний

елемент, який виконує визначену функцію в загальному програмному забезпеченні. Інформаційна логістична система має контролювати постачання матеріально-технічних ресурсів на склади, тобто система має проводити оперативний моніторинг інформаційними потоками про постачання, постачальників та збут, користувачів. Особливістю методів управління в логістичних системах є те, що вони використовують управління потоками як стаціонарних, так і рухових об'єктів [1].

Жорсткі умови конкурентної боротьби вимагають від підприємств застосування нових підходів до планування та управління рухом товарних потоків від виробника готової продукції до споживача, заснованих на принципах логістики, а зростання її ролі в забезпеченні конкурентоспроможності підприємств зумовило необхідність перегляду підходів визначення логістики [9].

Однією із сучасних тенденцій змін є інтеграція технологій в складській логістиці, побудована на впровадженні елементів роботизації та автоматизації. Згідно глобального звіту про роботу з клієнтами Global Customer Report 2019, тестування робототехніки на складах логістичних компаній збільшилось на 18% в порівнянні з минулим роком. Мобільний складський робот Boston Dynamics під назвою Handle є тому одним з яскравих прикладів: компанія розробила повністю автономний компактний пристрій, який може отримувати доступ у будь-які важкодоступні місця, і при цьому володіє розширеною зоною зору. Завдяки цьому робот може швидко розвантажувати вантажівки, складати піддони і переміщувати ящики для всього складу. Перспективними є також пристрої, що побудовані на дистанційному віддаленому управлінні.

Одним із перспективних рішень є використання блокчейн-технологій. В логістиці використання блокчейн направлено на покращення обміну конфіденційними даними для різних перевізників або вантажовідправників. При цьому компанії можуть створювати рішення для фінансування торгівлі та ланцюгів постачання. CargoX – один із стартапів, який реалізував блокчейн на базі загальнодоступної мережі Ethereum для безпечної перевірки транзакцій документів. Компанії UPS і BNSF Railway Уоррена Баффета приєдналися до блокчейну в транспортному альянсі.

Слід зазначити, що на сьогодні в умовах карантинних обмежень одним із найактуальніших питань є оцінка логістичних ризиків. У такий спосіб постає питання щодо формування бізнес-процесової моделі, побудованої на сучасних засобах обробки даних.

Використання логістики в господарській діяльності ринкових структур в умовах реформування економіки України не може обмежитися лише раціоналізацією їх систем управління, а повинна супроводжуватися паралельним перетворенням їх у системи. У результаті ефект від її використання набагато перевищить додаткову вигоду суб'єктів господарювання від раціональної (оптимальної) організації управління їх поточковими процесами [9].

Висновки. Сучасні прояви глобалізації відображуються на формуванні логістичних стратегій підприємств, що обумовлено рядом чинників, основними серед яких є прагнення до стійкого розвитку та адаптації до змін конкурентних ринків. Найбільш перспективним у логістиці є використання автоматизації, інформаційних технологій, управлінських релевантних рішень, використання яких дозволить підприємствам адаптуватись до глобального цифрового простору та побудувати ефективні ланцюги постачання.

Список використаних джерел:

1. Волонтир Л.О. Інформаційна логістика бізнес-структур малих підприємств. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 34. С. 198–202.
2. Грицина Л.А. Сучасний стан та перспективи розвитку транспортної логістики в Україні. *Інфраструктура ринку*. Вип. 18. 2018. С. 11–18.
3. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf
4. Денисюк В.О. Вплив інформаційних систем на темпи євроінтеграції. Проблеми

економічного, облікового, контрольного і аналітичного забезпечення управління підприємство: зб. тез I Всеук. наук.-практ. конф. молодих науковців, м.Вінниця, 14-15 квітня 2016 р. Вінниця: ВНАУ, 2016. С. 267–269.

5. Денисюк В.О., Драбовский А.Г., Арапов С.М. Проблеми підготовки IT-фахівців у вищих навчальних закладах. Актуальні питання сучасної інформатики. Сучасні інформаційні технології в освіті та науці: зб. тез III Всеукраїнської наук.-практ. конф. з міжнародною участю, м. Житомир, 08-09 листопада 2018 р. Житомир: Вид-во О.О.Євенок, 2018. Вип. 6. С. 229–232.

6. Денисюк В.О. Обирання критеріїв для задачі комівояжера. *The scientific heritage*. URL: <https://www.tsh-journal.com/wp-content/uploads/2020/09/VOL-8-No-46-46-2020.pdf>

7. Криворучко О.М. Сучасне розуміння поняття «якість логістичної діяльності». *Економіка транспортного комплексу*. Вип. 31. 2018. С. 150-163.

8. Куцик П.О., Ковтун О.І., Башнянин Г.І. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку: монографія. Львів: Видавництво ЛКА, 2015. 594 с.

9. Науменко Н.А. Логістика як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 61. С. 129–135.

10. Офіційний сайт логістики. URL: <https://logist.fm/publications/80-e-mesto-ukrainy-v-reytinge-lpi>.

УДК: 339.138

Пітера Артур, магістр 2 курсу ЗУНУ
Науковий керівник: Тетяна Борисова
д.е.н., професор, завідувач кафедри
маркетингу ЗУНУ

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СФЕРІ МАРКЕТИНГУ

Інтенсивний розвиток науково-технічного прогресу сприяє активному впровадженню нових інструментів покращення та оптимізації методів виконання поставлених цілей у багатьох сферах діяльності людини. Сфера маркетингу не стала винятком. Одними з найбільш актуальних та потрібних засобів дослідження та просування є цифрові технології та штучний інтелект зокрема.

У маркетингу штучний інтелект - це інструмент, що допомагає підвищити ефективність маркетингових комунікацій. За допомогою штучного інтелекту можна контролювати та управляти процесом реклами, створенням відгуків, аналізувати процес просування та давати рекомендації користувачам. На даному етапі технологій, штучний інтелект допомагає персоналізувати рекламу, відповідно направити її на конкретного споживача, що значно підвищує ймовірність того, що клієнт зробить покупку. Фактично автоматизовані алгоритми переводять комунікацію з клієнтом на новий рівень. Пропонуючи відвідувачам рекламу, система враховує їхні потреби, вік, гендер, інтереси тощо. Такий формат реклами можна адаптувати під сезон, час доби та безліч інших факторів. Саме шляхом цього штучний інтелект став таким популярним інструментом у сфері маркетингу.

Маркетологи вже використовуються силу штучного інтелекту для отримання цінних висновків про своїх клієнтів, автоматизації завдань та оптимізації робочого процесу. Згідно з даними «Salesforce», трохи більше ніж половина маркетологів (51%) наразі використовують інструменти на основі штучного інтелекту, а ще 27% інтегрують ці інструменти у найближчому майбутньому. Це найвищий очікуваний ріст поміж інших передових технологій, які маркетологи будуть адаптувати наступного року. Штучний інтелект випереджає за цим показником інтернет речей та маркетингову автоматизацію. А зі зростанням кількості даних, яку генерують споживачі, комп'ютерні технології на основі

штучного інтелекту – машинне навчання, «глибинне» навчання та обробка повсякденної мови – стануть ще важливішими для прийняття рішень на основі даних [1].

Штучний інтелект сьогодні використовується практично у всіх сферах реклами та розробки. У маркетингу штучний інтелект застосовується дуже широко, а саме:

- створення сайтів;
- рекомендаціях та створенні контенту;
- автоматизації;
- соцмережах;
- продажах та в інших сферах.

Автоматизація в маркетингу дозволяє штучному інтелекту проаналізувати поведінку користувача і простежити за його уподобаннями, щоб створювати релевантні пропозиції. Машина створює і розсилає пропозиції групам і клієнтам - це дозволяє скинути з себе частину обов'язків і витратити час на іншу роботу.

Як бачимо, індустрія штучного інтелекту все ще знаходиться на ранній стадії свого розвитку. Попередні дослідження показують, що нам ще тільки належить побачити реальні бізнес-кейси використання штучного інтелекту. Розмови на тему заміни маркетологів штучним інтелектом не мають під собою жодного підґрунтя. Штучний інтелект допоможе створювати контент, але потреба у маркетологу-людині нікуди не зникне. Машини допоможуть знизити ресурси, потрібні на виконання задач, але людська креативність все ще незамінна [2].

Отже, штучний інтелект невпинно стає невід'ємною частиною сфери маркетингу. Немає сумнівів, що розвиток та вдосконалення даного напрямку буде активно продовжуватися. Тобто, як вже було зазначено, штучний інтелект підніме релевантність маркетингу на принципово новий рівень.

Список використаних джерел:

1. “AI in Marketing” - Business Insider Intelligence Report. URL: <https://www.businessinsider.com/intelligence/research-store/?AI-in-Marketing/p/102259722#!/AI-in-Marketing/p/102259722/category=11987293> (дата зверення: 1.11.2021)
2. IBA Global Employment Institute Artificial Intelligence and Robotics and Their Impact on the Workplace. URL: <https://www.ibanet.org/Document/Default.aspx?DocumentUid=c06aa1a3-d355-4866-beda-9a3a8779ba6e> (дата зверення: 1.11.2021)
3. Штучний інтелект у WEB-I та маркетингу. URL: https://ideyne.com/ua/article/iskusstvennii_intellekt_v_webe_i_marketinge (дата зверення: 1.11.2021)

Луценко Р.Р., аспірант

Науковий керівник:

д.е.н., професор

Даніч В.М.,

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

МОЖЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЙ РОЗПОДІЛЕНОГО РЕЄСТРУ

Інноваційні технології змінюють сьогодення. Діджиталізація набирає обертів. Можливості технологій розподільного реєстру постійно зростають. Це реєстри, які можуть записувати та перевіряти великий обсяг цифрових транзакцій. Блокчейн відкриває нові перспективи і приходить у нові галузі.

Довіра до технологій розподільного реєстру поступово зростає. Вперше на базі блокчейн-технології було створено біткоїн. Так технологія успішно пройшла апробацію. Популярність біткоїну продемонструвала можливість впровадження блокчейну у фінансову сферу, у банківські справи. Але згодом стало зрозуміло, що дану технологію можна

впроваджувати у самих різних секторах, від інфраструктури до державної політики. За відносно короткий час рішення на базі розподіленого реєстру з'явилися у кожній галузі економіки. І більшість сучасних застосувань блокчейну не пов'язані з криптовалютами.

Впровадження технологій розподіленого реєстру - непростий процес, але він має свої переваги. За допомогою таких технологій можна створювати цифрові записи, реєстри, сертифікати тощо. Дані в блокчейні можна зберігати, коригувати, пересилати в режимі онлайн. Для дотримання безпеки транзакції швидко підтверджуються, документуються і шифруються. Важливим є те, що немає потреби у посередниках. Це дозволяє підтримувати довіру між сторонами.

Незворотність - одна з головних переваг. Змінити стан реєстру шляхом будь-яких махінацій і шахрайств неможливо. Це гарантує криптографічна система захисту. Будь-які зміни даних в ланцюжку блоків можливі тільки тоді, коли стейкхолдери підтверджують легітимність транзакцій відповідно до загальних правил та протоколів. Особливістю також є те, що знаходження даних у децентралізованій системі дозволяє не тільки їх зберегти, а й швидко перевірити достовірність. Технологія запобігає втраті даних, бо всі учасники мережі зберігають постійно оновлювану актуальну копію в зашифрованому вигляді. Слід також зазначити, що використання технологій розподіленого реєстру виключає внесення несанкціонованих даних, оскільки всі учасники верифікують зміни в реєстрі. Застосування блокчейну виключає можливість внесення змін у дані, тому базу даних вважають актуальною на момент отримання до неї доступу. Зберігання даних відбувається на різних серверах, дані не можуть бути оформлені датами, що минули, зміни вносять в режимі реального часу і підробити їх неможливо.

Технологія блокчейну використовується як децентралізовані взаємовідносини, які не потребують звернення до третьої сторони, при створенні смарт-контрактів - угод, які функціонують на математичних алгоритмах і не потребують довіри між сторонами, оскільки у разі не виконання умов, контракт буде анульовано [1].

Можливості технологій розподіленого реєстру охоплюють самі різні галузі. Це фінансові послуги, торгівля, освіта, охорона здоров'я, подорожі, інфраструктура, державний сектор, сільське господарство, промисловість, зв'язок, інформаційні послуги тощо.

Сьогодні розглядають такі потенційні напрями застосування технологій розподіленого реєстру: цифрові валюти; кліринг і розрахунки; розрахунки за міжнародними торговельними операціями; міжнародні перекази і транскордонні платежі; обмін валют; мікроплатежі; ринки капіталу: цифрова емісія, торгівля і розрахунки за цінні папери; торгівля сировинними товарами; послуги нотарізації (наприклад, для іпотек); реєстри застав; реєстри активів; реєстри землі; синдиковані кредити; краудфандинг; страхування; земельні реєстри; платформи цифрової ідентифікації; зберігання персональних записів; управління ланцюгами постачання (управління запасами і розбіжностями); походження і автентичність продукту (твори мистецтва, фармацевтичні препарати, діаманти); системи електронного голосування; захист ключових інформаційних мереж від кібератак; зменшення шахрайства у бюджетних платежах та податкового шахрайства [2].

Блокчейн відкриває нові перспективи у сфері контрактів, вирішення спорів. Основними перевагами таких технологій є прозорість, захист, швидкість та надійність цифрових операцій.

Так, у банківській справі блокчейни можуть забезпечувати високу точність, безпечність, захищеність від несанкціонованих доступів, обмін інформацією при наданні фінансових послуг.

У медицині - забезпечити безпечний обмін інформацією між різними платформами. Це сприятиме вдосконаленню методів діагностики і лікування. Впровадження технологій розподіленого реєстру дозволить всім стейкхолдерам в галузі охорони здоров'я використовувати доступ до своїх мереж безпечно, прозоро, із гарантією збереження даних. Використання реєстру блокчейнів може створити більш ефективну систему, що відкриває двері для більш швидких інновацій, більш регульованого виробництва та розумного захисту

медичних даних. Крім кращого обміну даними, блокчейн можна використовувати в рамках досліджень та клінічних випробувань. У фармацевтичній промисловості впровадження таких технологій дозволить контролювати виробництво ліків. У разі допущення помилок, їх можна буде виявити та відстежити. В галузі охорони здоров'я захист пацієнтів може стати центральним елементом таких технологій. Пацієнти будуть впевнені у справжності та походження ліків та медичних виробів.

У майбутньому інструменти блокчейну можуть бути базовою інфраструктурою для проведення виборів, для відстеження та підрахунку голосів. Це вирішить цілий ряд проблем, пов'язаних з необхідністю перерахунку голосів, виключивши можливість шахрайства з виборцями та нечесної гри [3].

Відстеження даних за допомогою технології блокчейн також допоможе автоматизувати фінансові послуги з використанням. Це сприятиме зменшенню кількості помилок і випадків шахрайства. Технології розподіленого реєстру у сфері нерухомості дозволяють зменшити потребу у веденні документації на паперових носіях, прискорити транзакції, знизити транзакційні витрати. Додатки блокчейна нерухомості можуть допомогти записувати, відслідковувати та передавати права власності на землю, майнові права, заставні права та багато іншого, а також можуть допомогти забезпечити точність ведення документації.

Фінансові установи вже намагаються покращити платіжні інфраструктури і проводять свої експерименти. Блокчейн змінює ринок інвестицій та управління активами. Завдяки впровадженню таких технологій можна скорочувати витрати та прискорювати транзакції.

З метою сприяння впровадженню та розвитку блокчейн технологій, в Україні працює асоціація "Блокчейн України", основним завданням якої є розбудова багатостороннього діалогу, результатом якого стане консенсус в усіх напрямках діяльності технологій розподіленого реєстру [4]. Експерти Асоціації разом із залученими спеціалістами розробляють необхідну регуляторну базу для галузі та лобюють її імплементацію в Україні. Асоціація сприяє ефективному нетворкінгу всередині Української блокчейн спільноти та надає можливості нетворкінгу із представниками глобальної блокчейн екосистеми. Із метою підвищення обізнаності широкої аудиторії про блокчейн технологію, Асоціація проводить безкоштовні освітні заходи, де експерти галузі діляться досвідом, розкриваючи найактуальніші теми та поширює інформацію про українську та глобальну блокчейн індустрію, профільні заходи та освітні ресурси з вивчення блокчейн технологій.

Таким чином, спостерігається зростання інтересу до технологій розподіленого реєстру. Переглядаються підходи, вивчається вплив блокчейну на економіку. Дані технології здатні вирішити багато проблем в самих різних галузях. Можливості технологій розподільного реєстру постійно зростають і відкривають нові перспективи.

Список використаних джерел:

1. Хмара М.П., Михайлов Р.В. Блокчейн-революція як перехід до промислової революції 4.0. Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці. Проблеми системного підходу в економіці. Вип. № 6 (80), 2020. С. 139 - 154. URL : http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/6_80_2020_ukr/22.pdf (дата звернення 15.11.2021).
2. Кричевська Т.О. Технологія розподіленого реєстру: теоретико-інституційні засади, потенціал, фактичні досягнення та соціально-економічне значення. Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" № 11, 2018. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/> (дата звернення 15.11.2021).
3. Banking Is Only The Beginning: 58 Big Industries Blockchain Could Transform. URL : <https://www.cbinsights.com/research/industries-disrupted-blockchain/#mobility> (дата звернення 15.11.20).
4. Асоціація "Блокчейн України". URL : <https://bau.ai/> (дата звернення 15.11.20).

МЕНЕДЖМЕНТ: СУЧАСНІ ВИМОГИ В УМОВАХ "ІНДУСТРІЯ 4.0"

Виникнення та розвиток науки менеджменту зобов'язаний тим подіям, які відбувались у суспільстві. Уся методологічна база менеджменту поповнювалася та змінювалася саме завдяки перетворенням у суспільстві.

Перша індустріальна революція, яка почалася з винаходу парового двигуна більше двохсот років тому і призвела до зростання продуктивності і обсягів виробленої продукції призвела до появи школи наукового управління, метою якої було досягнення якомога більшої віддачі від праці робітників. Головним завданням управління підприємством, на думку Тейлора, має бути забезпечення максимального прибутку для підприємців у поєднанні з максимальним добробутом кожного зайнятого на підприємстві працівника [1].

Друга індустріальна революція характеризується важливими промисловими, соціальними та економічними змінами. В суспільстві почали застосовуватися нові процеси індустріалізації, які відбувалися за рахунок технологічного та наукового прогресу. Такі зміни вимагали перегляду всієї наукової бази управління, яка була розроблена в рамках школи наукового управління. Наука менеджмент почала розглядатися як ціла система: ефективність організації розглядалась не тільки як ефективність окремого робочого місця, а як сумарний ефект. Починає виникати адміністративна школа управління, представники якої розглядали проблеми ефективності організацій у ширшому аспекті, включаючи перспективу та намагаючись визначити загальні характеристики і закономірності ефективної організації. В рамках цієї школи почали виділятися функції та принципи управління, стилі керівництва, організаційні структури. Саме ці умови розвитку суспільства поставили питання регуляції психологічного процесу та людської діяльності, хоча проблема дослідження людського ресурсу та капіталу на той час була вже досить актуальною.

Третя індустріальна революція пов'язана з використанням інформаційних технологій, переходом до постіндустріального суспільства, коли сфера послуг почала переважати над сферою виробництва. Економіка стала більш орієнтовною на інноваційний сектор і сферу знань. Розвиток математики, статистики, інженерних наук та суміжних з ними областей знань стає появою школи науки управління, мета якої була дослідження проблем управління на основі системного аналізу та використання кібернетичного підходу, включаючи застосування математичних методів і ЕОМ. Виробництво починає розглядатись як соціальна система з використанням системного, процесного та ситуаційного підходів.

Сьогодні характеризується четвертою індустріальною революцією. Цей період означає автоматизацію виключно всіх процесів та етапів виробництва. "Індустрія 4.0"- саме таку назву отримав сучасний період, коли на одній із промислових виставок у Ганновері в 2011 році уряд Німеччини заговорив про необхідність більш широкого застосування інформаційних технологій у виробництві. Біонічна організація – результат четвертої індустріальної революції [2].

Біоніка (від грец. Βίην - елемент життя, буквально - що живе) - прикладна наука про застосування в технічних пристроях і системах принципів організації, властивостей, функцій і структур живої природи, тобто форми живого в природі і їх промислові аналоги [3].

Поява біонічних компаній вимагає детального перегляду усієї методології науки менеджменту, адже таким компаніям потрібні співробітники, які мають дизайнерські та технічні навички, гнучкі, адаптовані та здатні навчатися. На перший план в умовах біонічних організацій виходять важливість співпраці, творчого та критичного мислення. З цього видно, що такі компанії потребують зовсім іншої організаційної моделі, ніж традиційна парадигма управління. Класичні рівні управління повинні змінитися невеликими

автономними командами, які створювали б швидке приймання рішення. Важливим питанням в таких компаніях стає питання доступності до однакових даних, технологій та ресурсів.

Список використаних джерел

1. Юрик Н.Є. Історія менеджменту : Курс лекцій. – Тернопіль : ТНТУ імені Івана Пулюя, 2015. 114 с.
2. The Bionic Company. URL: <https://www.bcg.com/capabilities/digital-technology-data/bionic-company> (дата звернення: 14.11.2021)
3. Біоніка. Енциклопедія Сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=35330 (дата звернення: 14.11.2021)

Іваніна І.В., бакалавр
Якубовська І.С., бакалавр
Науковий керівник:

*к.г.н., доцент кафедри економічної теорії,
фундаментальних та соціально-гуманітарних дисциплін*
Шмагельська М.О.,
Вінницький кооперативний інститут

ПОЗИЦІЇ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГАХ У СФЕРІ ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ

Промисловий розвиток продовжує відігравати значну роль у глобальній економіці. Питання розвитку підприємницького клімату, підвищення інвестиційної привабливості та, в цілому, конкурентоспроможності економіки є одними з ключових положень економічного зростання будь-якої держави. Виробничий сектор відкриває шлях до економічного процвітання, впливаючи на розвиток промислової інфраструктури, створення нових робочих місць, а також на показники валового внутрішнього продукту (ВВП). Особливим видом діяльності, що активно впроваджується в ринковій економіці та визначає позиції держави у різних сферах економіки є процес формування рейтингів та індексів. За складовими загальноекономічних рейтингів протягом 2014 - 2019 рр. в Україні спостерігався прогрес, зокрема індекс покращення легкості ведення бізнесу з 96 місця перемістився до 71 місця, індекс економічних свобод з 162 місця до 147 місця [1].

Для оцінки результативності промислового розвитку країн існує обмежене коло міжнародних рейтингів. Серед них - індекс промислової конкурентоспроможності (ПК) ЮНІДО, індекс інновацій, індекс готовності до Четвертої промислової революції Всесвітнього економічного форуму, тощо. Стосовно багатьох чинників, що впливають на рівень конкурентоспроможності підприємств виробничого сектору країни з найвищими показниками зайняли провідні місця у міжнародних рейтингах, це: США, Китай, Японія, Німеччина, Південна Корея та Індія. Сукупно на частку цих країн припадає 60 відсотків світового промислового виробництва в структурі ВВП, що свідчить про вплив зазначених країн на глобальні тенденції промислового виробництва.

Важливим показником, що свідчить про готовність країни до змін, є індекс інновацій. Україна належить до країн зі слабкою економікою, у яких відсутній потенціал до подальшого розвитку, а також слабкі поточні позиції щодо структури виробництва. Окрім незначних інвестицій у науку з боку держави, головною проблемою економіки країни є сировинна зорієнтованість експорту. Не вирішивши цю проблему, Україна має низькі шанси на досягнення вищого рівня у світовій торгівлі, а відповідно і малі шанси на те, що зі змінами Четвертої промислової революції, країна не «впаде» у ще глибшу кризу, ніж вона є зараз. У 2015 р. Україна займала 64 місце в рейтингу зі значенням глобального індексу інновацій на рівні 36,5, а станом на 2018 р. – 43 позицію в рейтингу, що відповідає значенню індексу

інновацій – 38,5. У 2020 році цей показник погіршився і тепер індекс інновацій складає 36.32. Таким чином, Україна опиняється на 45 місці. Лідером серед країн з найвищим показником індексу інновацій у рейтингу глобального індексу інновацій з 2012 року залишається Швейцарія. Станом на 2020 рік значення індексу інновацій у цій країні дорівнює 66.08. У трійку країн з найвищими показниками, крім Швейцарії, увійшли Швеція та Сполучені Штати Америки зі значеннями індексу 62.47 і 60.56 відповідно [1].

Промислова конкурентоспроможність визначається як здатність країн зміцнювати свою присутність на зовнішньому та внутрішньому ринках з одночасним розвитком видів діяльності з високою доданою вартістю і технологічним рівнем. Індекс промислової конкурентоспроможності оцінює три основні критерії результативності переробної промисловості [2]:

- спроможність виробляти та експортувати продукцію переробної промисловості;
- технологічну складність продукції та експорту, якість експорту;
- вплив переробної промисловості країни на світове виробництво та торгівлю.

Для підвищення конкурентоспроможності Всесвітній економічний форум (англ. *World Economic Forum*, ВЕФ) - міжнародна неурядова організація, діяльність якої спрямована на розвиток міжнародної співпраці, шляхом залучення бізнесу, політичних, академічних та інших лідерів суспільства, радить всім країнам будувати економіку, яка менше залежить від зовнішніх і внутрішніх шоків; бути гнучкими на рівні країни, галузей, підприємств і окремих людей; створювати інноваційну екосистему. Чим вище вплив країни на світову торгівлю, тим вище її здатність отримувати вигоду від домінування на певних ринках, ефекту масштабу. Ці переваги можуть включати зменшення долі інвестицій в інфраструктуру, в науково-технічні розробки при значних витратах в абсолютному вимірюванні та більшу силу переговорів у торгових угодах. Здатність економіки виробляти готову продукцію повинна супроводжуватися зростанням експорту промислової продукції.

Висока частка середньо- та високотехнологічної продукції у доданій вартості переробної промисловості характеризує інтенсивність індустріалізації з високим рівнем продуктивності, інновацій та технічного прогресу. Успішні структурні зміни спричиняють перехід від низькотехнологічних, трудомістких видів діяльності до більш високотехнологічних і супроводжуються підвищення кваліфікації працюючих.

Переробна промисловість демонструвала сталий позитивний тренд у своєму розвитку, до жовтня 2019 року. Протягом січня - квітня 2021 р. переробна промисловість України відновила зростання лише на 1,6 % до аналогічного періоду попереднього року. Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості визначено головним центральним органом виконавчої влади, відповідальним за виконання зобов'язань, що випливають із членства України в ООН з промислового розвитку (ЮНІДО). ЮНІДО доводить, що існує тісний причинно-наслідковий зв'язок між бідністю та рівнем розвитку переробної промисловості. За Індексом промислової конкурентоспроможності звіт ЮНІДО від 2020 року позиціонує Україну на 69 місці серед 152 країн світу проти 53 місця у 2010 (табл. 1.).

Таблиця 1

Рейтинги України та окремих країн світу за Індексом промислової конкурентоспроможності ЮНІДО

Країна	2018	2016	2015	2014	2013	2010
Польща	22	23	23	23	24	25
Словаччина	26	24	24	26	26	27
Угорщина	27	23	26	27	28	29
Туреччина	30	29	29	30	30	30
Румунія	31	37	36	36	36	46
Білорусь	47	47	49	41	42	40
Україна	69	64	64	57	56	53
Кількість країн у рейтингу	152	150	150	144	144	135

Джерело: UNIDO, *Competitive Industrial Performance Report, Edition 2020, Vienna 2020* [3]

Чим вище вплив країни на світову торгівлю, тим вище її здатність отримувати вигоду від домінування на певних ринках, ефекту масштабу. Ці переваги можуть включати зменшення долі інвестицій в інфраструктуру, в науково-технічні розробки при значних витратах в абсолютному вимірюванні та більшу силу переговорів у торгових угодах. Здатність економіки виробляти готову продукцію повинна супроводжуватися зростанням експорту промислової продукції. Переробні галузі, які не інтегруються у глобальні ланцюги створення вартості, не матимуть високої конкурентоспроможності [2]. Суттєве зниження світового попиту, переоцінка інвесторами ризиків країн, що розвиваються, негативно позначиться на показниках зовнішньої торгівлі України і ускладнює залучення капіталу, тим самим загострюючи "інвестиційний голод" економіки і промисловості нашої держави.

Світовий сектор промислового виробництва демонструє стрімкий розвиток. Обсяг доходів від реалізації та експорту промислових і споживчих товарів стимулює економічне процвітання, вимагаючи від країн світу приділяти більше уваги розвитку сучасних виробничих потужностей, інвестуючи у розвиток високотехнологічної інфраструктури та освіти. Країни і компанії прагнуть перейти на новий технологічний рівень, а також підвищити рівень економічного добробуту. Для підвищення конкурентоспроможності як на рівні підприємств, так і держав, на тлі поєднання цифрового і матеріального аспектів виробництва, використання інноваційних технологій набуває найбільш важливого значення.

Позиції України у міжнародних рейтингах у сфері промислового розвитку доводять, що державі необхідно використання дієвих інструментів економічного та промислового розвитку, визначення пріоритетних секторів економіки і застосування різноманітних заходів для їх стимулювання, створення екосистеми інновацій, наповнених середнім і малим інноваційним бізнесом, для задоволення власних потреб і потужного експорту.

Список використаних джерел:

1. Семенов А. Ю. Аналіз світових рейтингів оцінки формування та розвитку цифрової економіки та місце України в них. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. № 43. С. 38–43.

2. Позиції України в міжнародних рейтингах у сфері промисловості / Індустрія 4.0 – Платформа INDUSTRY4UKRAINE. URL: <https://www.industry4ukraine.net/#about>

3. UNIDO, Competitive Industrial Performance Report, Edition 2020, Vienna 2020/ URL: <https://stat.unido.org/content/publications/competitive-industrial-performance-report-2020>

Байба М.Л., здобувач освіти

Науковий керівник:

*спеціаліст вищої категорії, старший викладач,
викладач економічних дисциплін,*

Бартельова А.А.

ВСП «Вінницький фаховий коледж НУХТ»

СТИМУЛЮВАННЯ ЗБУТУ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Стимулювання збуту є одним з елементів комплексу маркетингових комунікацій, або, як його ще називають, комплексу стимулювання. На сьогоднішній день все більша кількість виробників та продавців використовують різні заходи, направлені на стимулювання збуту своєї продукції.

Збут – це система всіх заходів, які проводяться після виходу продукції за межі підприємства і завершуються продажем. Стимулювання збуту – це спонукальні заходи, для прискорення продажу окремих товарів або збільшення його обсягу. Щоб вдосконалити

збутову діяльність необхідно приймати стратегічні заходи, спрямовані на створення більш ефективної збутової політики.

Отже, основними завданнями стимулювання збуту є:

- забезпечення швидкого зростання обсягів збуту продукції підприємства;
- заохочення споживачів спробувати новий товар чи здійснити повторні покупки;
- заохочення системи посередницьких торговельних організацій та працівників власного збутового відділу посилити зусилля з реалізації продукції підприємства.

При розробці збутової стратегії слід виходити з цілей, яких підприємство бажає досягти, політики підприємства в цілому, маркетингової стратегії, а також узгодження рішень по збуту з іншими елементами маркетингу. Процес характеризується циклічністю – з вибором каналу збуту і ухваленням рішень по фізичному розподілу товару слід відповідно до постійної динамічності середовища переглядати ці рішення.

Під час планування заходів стимулювання збуту підприємство повинно визначитися, на яку цільову аудиторію слід спрямовувати ці заходи. Саме тому впродовж першого етапу планування визначають: споживачів; торгових посередників; торговий персонал підприємства.

Інструментарієм цінової політики підприємства є збутовий механізм. Цей механізм включає, з одного боку, місце надання товару – канали збуту (їх протяжність, широта, тип посередника, кількість посередників на одному рівні), з іншого боку, час надання товару покупцеві – ухвалені рішення по фізичному розподілу товару (рішення щодо процесів обробки замовлення, обсягу запасу товару, вибору варіанту складування і транспортування). Підприємство може впливати на споживача за допомогою збутової стратегії шляхом пропозиції споживачеві товару в потрібному йому місці, в слушний для нього час, в необхідному для нього об'ємі і з бажаним ним комплексом обслуговування. Критерії вибору збутового каналу розробляються кожним підприємством самостійно залежно від стану кон'юнктури ринку.

Стимулювання збуту містить такі заходи: мерчандайзинг (оформлення місця продажу); упаковка, ярлик; покупка з подарунком; покупка зі знижкою; фірмові сувеніри; лотереї, конкурси, розіграші; демонстація товару; гарантія; семплінг (пропозиція зразків продукції); картка лояльності (картки для накопичення коштів або балів, яка дає споживачу право на знижку чи безкоштовне придбання).

Розрізняють три узагальнених типи стимулювання:

1. загальне стимулювання (на місці продажу): церемонії відкриття, річниці;
2. вибіркоче стимулювання: передбачає розміщення товару зовні місць загального розміщення на вигідній позиції;
3. індивідуальне стимулювання: здійснюється в місцях загального переміщення товарів і, як правило, ініціюється виробником (рекламна афіша).

Головною задачею маркетингової діяльності підприємства є орієнтація на виробництво такої продукції, яка приверне увагу споживачів і забезпечить задоволення їх потреб. Результатом вдалої маркетингової діяльності є досягнення двох цілей: задоволення потреб клієнтів та отримання максимально можливого прибутку.

Саме заради цих цілей підприємець створює свій бізнес і розробляє маркетинг як рушійну силу такого бізнесу. У сучасних умовах, коли відбувається перенасичення ринків продукцією, коли підприємства конкурують буквально за кожного споживача, можна запропонувати ряд етапів, які допомагають підвищити ефективність збутової діяльності підприємства.

Збутова стратегія – це комплекс заходів щодо вирішення питань реалізації продукції на ринок, шляхів та методів, які найкраще підходять підприємству, а також задовольняють якомога більше споживачів. Сьогодні всі підприємства знаходяться в певному конкурентному середовищі, де зброєю має бути не тільки якість товару чи послуги, а й ефективність продажу. У ринкових умовах господарювання потрібно отримати максимум від збутової діяльності шляхом зростання частки підприємства на ринку. Проблема збуту стає

актуальною уже під час розробки маркетингової політики, яку впроваджують вже не тільки великі компанії, але й малі підприємства. Адже ми живемо в той час, коли потреби споживача під впливом НТП ростуть щоденно, і високі вимоги ставляться не тільки до товарів розкоші, але й до товарів повсякденного вжитку. Саме через це, від грамотно розробленої збутової стратегії, в яку входить як визначення ринку і методів збуту, так і його стимулювання, якість, ціна, дизайн, залежить становище підприємства. Але, на жаль, багато представників малого та середнього бізнесу сприймають збут лише як продаж товарів та реалізацію послуг, та ігнорують його економічну важливість.

Підприємства, які хочуть завоювати довгострокові конкурентні позиції, повинні вже сьогодні визначити свої перспективні напрями збутової стратегії. Сучасний світ диктує свої правила конкурентної боротьби. Підприємства повинні проходити певні еволюційні процеси в своїй діяльності, стежити за останніми новинками на ринку, оновлюватись, не стояти на місці, адже завжди є шанс стати не в тренді, поза увагою споживача.

Як було вже зазначено, на формування збутової стратегії значним чином впливають споживачі. Теж саме можна сказати про визначення каналу розподілу: чи буде підприємство самостійно реалізовувати свою продукцію чи звернеться за допомогою до посередників. Існують стратегії прямого, непрямого, інтенсивного та селективного збуту. І перш ніж обрати щось одне, потрібно дослідити ринок, географію розміщення споживачів та й взагалі попит на дану продукцію. Для підприємств вибір каналу розподілу, тобто збутової мережі, є стратегічним рішенням, яке відповідає поставленим цілям.

Отже, можна зробити висновок, що збутова політика відіграє важливу роль в діяльності підприємства, а стимулювання збуту є однією з найважливіших функцій стратегічного управління.

Усі чинники повинні бути врахованими під час планування та розробки стратегії підприємства зі стимулювання збуту. Лише в такий спосіб підприємство може розраховувати на успіх запланованих заходів та їхній внесок у забезпечення досягнення цілей підприємства, а отже, реалізації висунутої місії. Збутова політика регулює маркетингову стратегію таким чином, щоб забезпечити максимум задоволення споживачів.

Головним пріоритетним напрямком підприємств має бути впровадження інноваційних методів та пошук альтернативних варіантів при формуванні збутової політики підприємства. Динамічний розвиток економіки призводить до того, що потрібне постійне дослідження та моніторинг даної сфери для забезпечення зростання підприємств і економіки в цілому.

Список використаних джерел:

1. Балабанова Л.В. Маркетинг : підручник. Вид. 3-тє, переробл. і допов. К. : КНЕУ, 2011. 543 с.
2. Виноградова О.В. Сучасні види маркетингу : навч. посібник. Київ : ДУТ, 2019. 262 с. URL : <http://www.dut.edu.ua/ua/lib/1/category/743/view/1703>
3. Гаркавенко С.С. Маркетинг: підручник. Вид. 7-ме. Київ: Лібра, 2010. 720 с.
4. Дарчук В.Г. Аналіз та планування маркетингової діяльності : навчальний посібник. Київ : ДУТ, 2019. 146 с. URL : http://www.dut.edu.ua/uploads/1_796_67558907.pdf
5. Карпенко Н.В. Маркетингова діяльність підприємств: сучасний зміст. К. : Центр учбової літератури, 2016. 252 с.
6. Петруня Ю.Є., Петруня В.Ю. Маркетинг : навчальний посібник. Вид. 3-тє, переробл. і доповн. Дніпропетровськ : Університет митної справи та фінансів, 2016. 362 с.
7. Савицька Н.Л. Маркетинг: навчальний посібник. Х. : Монограф, 2017. 204 с.

МЕХАНІЗМ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ КОМПАНІЇ

Мотивація працівників вимагає чималого вміння, наполегливості й розуміння людської природи. Вона вимагає розвинених здібностей задля спонукання виконавців до вищого рівня напруги зусиль, досягнення ефективних результатів праці.

Мотивація – це процес спонукання, стимулювання себе або інших людей до цілеспрямованої поведінки або виконання певних дій для досягнення власної мети або мети організації.

Функція мотивації – одна з основних функцій управління – заключається у спонуканні персоналу до ефективної, сумлінної діяльності для досягнення цілей організації, тобто у визначенні потреб персоналу, розробці систем винагороди за виконану роботу, використанні різних форм оплати праці. Вона охоплює розробку і використання стимулів до ефективної взаємодії суб'єктів спільної діяльності. Керівнику важливо завжди пам'ятати, що навіть ретельно складені плани і найдосконаліша структура організації мало чого варті, якщо хтось не виконує конкретної роботи в організації.

Основна мета процесу мотивації – це отримання максимальної віддачі від використання наявних трудових ресурсів, що дозволяє підвищити загальну результативність і прибутковість діяльності підприємства. Кожне підприємство прагне досягти успіху у своїй діяльності. Саме мотивація праці є однією із його складових. Цій проблемі присвячено чимало наукових праць, набутий багаторічний досвід в практиці нашої країни та за кордоном. За останні роки спостерігається зростання інтересу до проблем управління і мотивації персоналу, з'являються більш вдосконалені методи, які мали б сприяти підвищенню результативності праці.

Загальновідомо, що при формуванні системи мотивації основними важелями впливу на виникнення у працівників мотивів до діяльності, направленої на досягнення цілей підприємства, є економічні, адміністративні та соціально-психологічні. Відповідно до теорії А. Маслоу, економічні методи мотивації працівників діють із великою віддачею до певного часу, потім, в міру задоволення фізіологічних потреб настає необхідність задоволення соціальних потреб. Тому для створення ефективної системи стимулювання праці одних економічних методів недостатньо.

Для ефективного виконання функції мотивації в сучасних умовах менеджера (керівнику) необхідно вільно володіти понятійним мотиваційним апаратом та правильно розуміти його, враховувати і використовувати в управлінській діяльності об'єктивно існуючий взаємозв'язок таких головних понять, як мотив і стимул. Мотив праці формується лише тоді, коли трудова діяльність є головною умовою одержання блага. Якщо критерієм у розподільчих відносинах є відмінності статусу (посада, кваліфікаційні розряди, ступені, звання тощо), стаж роботи, належність до відповідної групи (ветеран, інвалід, учасник війни), тоді формуються мотиви службового просування, одержання розряду, ступеня або звання тощо, які не обов'язково передбачають трудову активність працівника.

Щоб ефективно мотивувати працівників, менеджеру необхідно прописати і пояснити кожному цілі роботи підприємства, обґрунтувати корисність дій, упровадити в корпоративні відносини деякі загальні цінності, культурну атрибутику, традиції. Потрібно більше уваги приділяти неекономічним методам мотивації, а також мотивації жінок і молодих спеціалістів, які на нинішньому етапі майже не використовуються в організаціях.

На основі вивчення досвіду зарубіжних компаній з побудови системи матеріальної та моральної мотивації пропонується:

- здійснювати регулювання заробітної плати на основі стажу роботи на підприємстві, такий підхід досить обґрунтований, тому що збільшення стажу безпосередньої роботи у виробничих структурах (цехах, дільницях) впливає на підвищення кваліфікації фахівця, його досвід, здатність прогнозувати можливі ситуації та своєчасно запобігати неполадкам у роботі, готовність приймати найефективніші та найраціональніші рішення;

- використовувати моделі компенсаційної системи оплати праці, розрахованої на тривалу кар'єру працівника. Це пов'язане з намаганням роботодавця виконати одночасно такі завдання: знизити витрати на здійснення контрольних функцій; сприяти формуванню стабільного трудового колективу; зменшити витрати на навчання нових працівників через зниження плинності кадрів; підвищити мотиваційний потенціал оплати праці працівників.

- Формувати преміальні фонди за створення, освоєння й випуск нової продукції для заохочення нововведень працівниками підприємства.

– Особливого розгляду заслуговують заходи і важелі морального стимулювання робітників. Тут маються на увазі зусилля керівництва фірми у напрямку згуртованості її трудового колективу, психологічного пристосування робітників різних рангів один до одного, вихованню в них почуття гордості за свою фірму, усвідомлення причетності до загальної улюбленої справи. Для досягнення цього проводиться, зокрема, так названа «політика відкритих дверей», відповідно до якої будь-який співробітник має можливість підійти і звернутися до будь-якого керівника (у встановлений час, розуміється) з питанням або проханням у розрахунок на розуміння і допомогу.

Досвід зарубіжних фірм свідчить про те, що на будь-якому підприємстві стимулювання перетворюється на мотив лише тоді, коли це стимулювання усвідомлене людиною та прийняте нею. Наприклад, щоб премія (стимул) стали мотивом поведінки й діяльності конкретного працівника, необхідно щоб він усвідомлював її як справедливий винагороду за працю. Тоді намагання заслужити премію сприятиме підвищенню результативності праці.

Дослідивши роботу компанії McDonald's, можна виділити основні напрямки мотивації: кар'єрне зростання, навчання, святкові дні, розваги, підвищення зарплати. Робота в компанії McDonald's пропонується людям різних культур, національностей, не допускається дискримінація при прийомі на роботу людей з фізичними вадами, літніх людей і молоді, яка тільки розпочинає працювати. Система управління персоналом компанії McDonald's є життєздатною та ефективною. Один з головних її принципів - це ефективна мотивація персоналу. Також фундаментальним аспектом філософії управління персоналом в компанії McDonald's є прищеплення працівникам почуття гордості за виконану роботу та досягнення.

Сьогодні неможливо ефективно управління організацією, не домігшись залученості всього персоналу, який, у свою чергу, неспроможний на ефективну працю без мотивації. Знання механізму мотивації дозволяє керівнику використовувати різноманітні форми визнання і оцінки праці працівників і ефективно їх застосовувати в різних ситуаціях.

Список використаних джерел:

1. https://pidru4niki.com/75142/menedzhment/motivuvannya_zagalna_funktsiya_menedzhmentu (дата звернення: 13.11.2021)
2. Іваницька С. Б., Клітна М. Р. Методологічні основи стимулювання праці персоналу підприємства. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2478> (дата звернення: 13.11.2021)
3. Космина Ю. М. Управління поведінкою персоналу підприємства на засадах корпоративної культури: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. Львів: Національний університет «Львівська політехніка»,
4. Робінс С.П. Основи менеджменту [Текст] / С.П. Робінс, Д.А. Де Ченцо; пер. з англ. А.Олійник. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002.

Капшицька Л. М., Тюрєнков Г. О., студенти

Науковий керівник:

*к.п.н., доцент кафедри економічної теорії,
фундаментальних та соціально-гуманітарних дисциплін*

Крутоус Т. П.

Вінницький кооперативний інститут

МАТЕМАТИКА ФІНАНСІВ

Сучасний світ неможливо уявити без фінансів. Вони забезпечують функціонування усіх сфер суспільства. Використання фінансової інформації, застосування фінансових знань є необхідними елементами будь-якого напрямку діяльності людини. Фінансова обізнаність допомагає зрозуміти ключові фінансові поняття і використовувати їх для прийняття рішень про доходи, витрати і заощадження, для вибору відповідних фінансових інструментів, планування бюджету, нагромадження коштів на майбутні цілі тощо.

Здійснення фінансових операцій супроводжують рахунки накопичення, рахунки ренти, погашення боргу, дисконтування, погашення довготермінових кредитів тощо. Основні проблеми математики фінансів - обчислення простих та складних відсотків прибутку.

Найпростішим типовим рахунком накопичення є депозит фізичної або юридичної особи, на який регулярно начисляється і зараховується (наприклад, в кінці кожного місяця або на початку наступного року) фіксований дохід та виконується баланс вкладень і запланованих відсотків з урахуванням терміну одержаних вкладень. У наш час безліч клієнтів здійснюють депозитний вклад в банк з різною метою: для збільшення капіталу, збереження грошових коштів. Виникає питання: Який банк обрати? Яка форма вкладу принесе найбільший дохід? Розглянемо відсоткові розрахунки по депозитах Приватбанку та Ощадбанку, при умові, що початкова сума вкладу 5000грн, термін 3 роки.

Депозитна програма Ощадбанк	Строк	Ставка	Депозитна програма Приватбанк	Строк	Ставка
Мій депозит	3 міс.	5,5 %	Стандарт (виплата процентів: щомісяця)	3 - 5	5,5 %
	6 міс.	6,5 %		6 - 8	6,5 %
	12 міс.	7,0 %		9 - 12	7,0 %
18- 24				6,5 %	

Розрахунку по депозитах Ощадбанку: 1) розрахуємо кінцеву суму, якщо ми уклали угоду на рік і пролонгуємо її до 3-х років: $5000 \cdot (1 + 7/100)^3 = 6125$ грн.; 2) Розглянемо варіант: поквартального нарахування складних відсотків. Кількість кварталів: 12, сума: 5890грн.; 3) Розглянемо варіант: піврічного нарахування складних відсотків, сума: 6058 грн. Здійснивши необхідні розрахунки та проаналізувавши всі можливі варіанти угоди, найвигідніше заключити договір на рік з пролонгацією, оскільки у результаті отримаємо 6125грн.

Розрахунку по депозитах Приватбанку свідчать, що найбільший дохід можна отримати, якщо строк 9-12 місяців, ставка 7% і при цьому відсоткові нарахування щомісяця.

Депозитна програма	Строк	Ставка	Сума на рахунку
Стандарт (виплата процентів: щомісяця)	3 - 5 міс.	5,5 %	5895грн
	6 - 8 міс.	6,5 %	6073грн
	9 - 12 міс.	7,0 %	6165грн
	18- 24 міс.	6,5 %	6073грн

Отже, розрахунки свідчать, що різниця у доході між банками становить 40грн. І хоча, на перший погляд це невеликі кошти, але якщо збільшити суму і термін, вийде досить суттєва сума. Висновок: фінансово грамотні люди більшою мірою захищені від фінансових ризиків і непередбачуваних ситуацій. Вони відповідальніше ставляться до управління

особистими фінансами, здатні підвищувати добробут за рахунок розподілу наявних грошових ресурсів і планування майбутніх витрат.

Баранецька О.С., бакалавр

Науковий керівник:

д.пед.н., професор кафедри безпеки життєдіяльності та педагогіки безпеки

Дембіцька С.В.

Вінницький національний технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ СИСТЕМ

Ми так чи інакше управляємо ризиками в повсякденному житті, зокрема під час прийняття будь-якого рішення, зважаючи всі «за» та «проти». Ці процеси аналізу є підсвідомими і дають змогу мисленню продукувати сотні причин підтримувати чи засуджувати певну дію. Коли процеси оцінки ризиків відбуваються систематизовано, злагоджено і контрольовано виникає поняття «ризик-менеджменту». Управління ризиками – це процес оцінки і вживання заходів, що мінімізують несприятливі наслідки ризику для організації.

Управління ризиками є важливим аспектом менеджменту освіти. Воно забезпечує захист студентів, викладачів і фінансів від будь-якої шкоди, а також захищає матеріальні активи навчального закладу. Розробка плану управління ризиками закладів вищої освіти не лише знижує ймовірність виникнення ризику, але зменшує наслідки цих ризиків в разі їх виникнення. Окремі напрацювання з окресленої проблеми дослідження частково відображено в публікаціях [1-2].

Проаналізувавши наявні напрацювання та враховуючи специфіку функціонування вищих навчальних закладів, виділяємо таку етапність проведення ризик-менеджменту у сучасних умовах розвитку суспільства:

1. Виявлення ризику та ідентифікація (віднесення ризику до певної групи)
2. Аналіз або параметризація ризиків (оцінка ймовірності, ступеня суттєвості, взаємодії з іншими ризиками, пріоритезація)
3. Вибір методів управління ризиками;
4. Моделювання ризикових ситуацій та можливих варіантів їх подолання;
5. Експертна оцінка варіантів управлінських рішень;
6. Прийняття управлінських рішень, які зменшують ймовірність або унеможливають настання ризикової ситуації;
7. Реалізація управлінських рішень;
8. Моніторинг та аналіз ефективності управлінських рішень.

Аналіз наукових публікацій з проблеми дослідження свідчить, що наявні підходи в управлінні закладами вищої освіти вимагають суттєвого перегляду. Ефективність роботи вищого навчального закладу залежить від вирішення багатьох завдань, значущість та рівень складових яких є різними. На сучасному етапі ризик-менеджмент в освіті є структурованим і послідовним підходом, що поєднує стратегію, процеси, людей, технології та навички для оцінки та управління факторами невизначеності, з якими стикаються університети в процесі виконання їх основної функції - надання освітніх послуг.

Список використаних джерел:

1. Дембіцька С. В. Кобилянська І.М., Зміст ризик-орієнтованого мислення майбутніх фахівців технічних спеціальностей. Інноваційні технології в процесі підготовки фахівців. І-66 Матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 25-26 березня 2021 року : збірник наукових праць. Вінниця : ВНТУ, 2021. С.28-30

2. Баранецька О. С., Дембіцька С. В.. Ризик-менеджмент в закладах вищої освіти: проблеми та перспективи впровадження. Якість освіти в умовах глобалізації світового освітнього простору : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 1 жовтня 2021 р). Дніпро : Міжнародний гуманітарний дослідницький центр, 2021. С. 31-32

Гріщенко І.В., викладач

Вінницький навчально-науковий інститут економіки ЗУНУ,

Білецька Н.В., магістр

Блажчук А.О., магістр

Стець В.І., магістр

Вінницький інститут конструювання одягу і підприємництва

МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ МОДЕЛЯМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Сучасний стан розвитку економічної системи нашої держави передбачає зміну основних характеристик всіх учасників підприємницької діяльності. При цьому, сам розвиток може бути як традиційний, так і інноваційний. Інноваційний тип розвитку економічної системи являється найбільш ефективним та продуктивним, оскільки він спрямований на процес пошуку ідей, підготовки нововведень та їх реалізації, що дозволяють підвищити ефективність основних учасників ринку: підприємствам розвиватися та збільшувати свою ефективність, суспільству – збільшувати рівень задоволення потреб, державі – підвищувати бюджетну ефективність тощо. Розвиток інноваційної діяльності на підприємстві є одним із вирішальних факторів успішного розвитку.

Теоретичні питання управління інноваційними моделями економічних систем, у тому числі і підприємств, в аспекті забезпечення стійкості розвитку представлені в працях Л.А. Ахметова, В.С. Балабанова, С.П. Бараненко, Т.А. Кондрацкой, П.П. Терехова, Г.В. Сдасюк, Б.Н. Кузик, І.Г. Хомкалової, Е. Ткаченко, Р. Вернера, Т.Е. Горностаевой і ін.

Економічна система нашої країни має у своєму розпорядженні великий ресурсний потенціал, до якого насамперед відноситься науково-технічний та інтелектуальний, що спрямовані на розвиток науково-технічного прогресу, передових технологій, та сприяє інноваційному розвитку. Водночас, існуючий ринковий механізм, рівень розвитку інституційного середовища, інфраструктури та інноваційних систем сприяють успішному розвитку вітчизняних підприємств [1, с. 158].

Але, слід відмітити, що інноваційна активність та ефективність інноваційної діяльності підприємств доволі низька, конкурентоспроможність їхньої продукції недостатня за багатьма позиціями. Наведені фактори створюють перешкоди у використанні можливостей розвитку на ринку в сучасних умовах господарювання. Отже, виникає необхідність удосконалення інноваційної моделі підприємств у бік удосконалення організації інноваційної діяльності та використання переваг інноваційного розвитку, за умов якого систематичне впровадження нововведень стає основним чинником розвитку [3, с. 146]. При цьому слід зауважити, що успішному застосуванню інноваційних моделей на підприємствах сприяють наступні фактори:

- інноваційна політика держави із чітко сформульованими цільовими установками;
- використання інноваційного потенціалу та його розвиток;
- розвиток відносин співробітництва між підприємствами, державою та науковими установами;
- побудова умов для стратегічного зростання підприємства;
- використання різних форм та методів інноваційної діяльності;
- удосконалення законодавства у сфері інноваційної діяльності;
- систематичне вивчення та запровадження міжнародного досвіду [5, с. 148].

Отже, методи управління інноваційними моделями на підприємствах - це сукупність взаємозалежних елементів, що включає органи управління, завдання, принципи, функції, структури, ресурси, методи, технології, інструменти, що знаходяться у певній послідовності, які що функціонують як єдине ціле та формують механізм впливу на підвищення інноваційної активності. Методи управління інноваційними моделями включають: інноваційну систему, яка через інструменти інноваційного розвитку стимулює інноваційну активність підприємства, що сприяє його інноваційного розвитку.

До основних методів ефективного управління інноваційними моделями на підприємствах необхідно віднести: інструмент керування людським капіталом, інструмент управління корпоративним зростанням, організаційно-економічний механізм управління, організація управління науково-технічним потенціалом підприємств

На сучасному етапі розвитку економічної системи простежується тенденція підвищення ролі держави у системі чинників зростання людського капіталу. Це закріплюється в економічній державній політиці, у рамках якої розробляється стратегія соціально-економічного розвитку, результатом реалізації якої виступає серед інших певний рівень розвитку людського капіталу, законодавчо регламентуються господарські, у тому числі трудові, відносини в суспільстві, формується відповідальність за стан природного середовища, прямо впливає умови життєдіяльності людини, та інших. Основним інструментом впливу на людський капітал є державний бюджет, у межах якого визначається політика фінансування освіти, культури, науки, системи соціального страхування та соціального захисту. Одним із найефективніших інструментів залучення підприємств до формування людського капіталу та створення сприятливих умов для його розвитку є механізм соціальної відповідальності підприємств [3, с. 147].

Розробками інновацій на підприємствах займається персонал, який має певний рівнем розвитку людського капіталу, який з точки зору якісних параметрів може забезпечити розвиток як окремого підприємства, а й усієї галузі загалом. Це визначає необхідність виділення у системі управління інноваційним розвитком підприємств блоку інструментів, вкладених у підвищення рівня розвитку людського капіталу працівників [5, с. 148].

Інструмент управління корпоративним зростанням є основним пріоритетом динамічного розвитку підприємств, мета якого - утримання, зміцнення та підвищення конкурентних позицій на ринку. Довгострокова стратегія зростання підприємств спрямована на розвиток діяльності та підвищення її ефективності, насамперед з допомогою інноваційної, активності. Основою становлення сучасної теорії зростання підприємства на рівні мікроекономічних досліджень послужила теорія економічного зростання, що вивчає макроекономічні моделі, які характеризують взаємозв'язки загальних економічних показників національних економік лише на рівні країн та регіонів. Теорія економічного зростання досліджує за допомогою математичного та модельного апарату умови збалансованого зростання економіки, передумови її раціонального розвитку [4, с. 21].

Організаційно-економічний механізм управління спрямований на створення таких економічних умов, що сприятимуть підвищенню ефективності діяльності, розвитку інноваційної діяльності, стимулювати модернізацію підприємств.

Організація управління науково-технічним потенціалом підприємств являється процесом впливу підрозділів підприємства на результати інтелектуальної діяльності та об'єкти інтелектуальної власності, які повинні бути інтегровані до єдиної системи всіх структурних підрозділів – реалізації, фінансів, маркетингу.

Реалізація науково-технічного потенціалу для підприємства відбувається за дотримання наступних умов:

- розробка та запровадження нового продукту (або модернізація існуючого);
- освоєння нових технологій та методів закупівлі, виробництва та збуту продукту;
- освоєння нових ринків збуту;
- розвиток нових джерел залучення всіх видів ресурсів на підприємстві;
- розробка, освоєння та впровадження нових методів та стандартів управління;

- реалізація нових форм взаємодії з постачальниками, споживачами, конкурентами, власниками, місцевою владою, державними органами та ін.

Підприємства, які запроваджують моделі управління інноваціями у своїй діяльності, можуть створювати та розвивати унікальні конкурентні переваги, оскільки інноваційний процес - це комплексний та тривалий процес перетворення інноваційної ідеї на товар, який здійснюється під впливом багатьох зовнішніх та внутрішніх факторів, та які в той чи інший мірі можуть стимулювати чи гальмувати інноваційний розвиток підприємств.

Список використаних джерел:

1. Гріщенко І.В., Білецька Н.В., Клівіденко Л.М. Інвестиційно-інноваційний розвиток підприємств в умовах системних перетворень. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна*. Львів, 2016. № 50. С. 157 – 161.

2. Гріщенко І.В., Білецька Н.В., Циганчук В.А. Фактори активізації інвестиційної привабливості підприємств. *Підприємництво і торгівля*. Львів, 2017. № 22. С. 64-76.

3. Гріщенко І.В., Балахонова О.В. Система забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств. *Шляхи активізації інноваційної діяльності в освіті, науці, економіці: зб. наук. праць*. 2016. Вінниця. Т 1. С. 145 – 147.

4. Поліщук Н. В. Теоретичні підходи до визначення сутності інновацій. *Галицький економічний вісник*. 2009. № 1 (22). С. 20–23.

5. Гріщенко І.В., Денисюк О.М. Структурна модель інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємства. *Шляхи активізації інноваційної діяльності в освіті, науці, економіці: зб. наук. праць*. 2016. Вінниця. Т 1. С. 147 – 149.

Федоренко М.В., магістрант

Науковий керівник:

к.е.н., доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики

Полковниченко С.О.

Національний університет «Чернігівська політехніка»

РОЛЬ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

Одним із загальновизнаних процесів у світовій економіці вважається активне становлення масового ринку освітніх пропозицій. Заклади вищої освіти (ЗВО) перетворюються в суб'єктів ринкової діяльності, так званих постачальників або провайдерів освітніх послуг.

Продукт освітніх послуг існує у вигляді не тільки засвоєних знань, набутих навичок та вмінь, але й формування та коригування конкретних поведінкових якостей. Освітні послуги повинні охоплювати всі сторони розвитку особистості та суспільства в цілому, тобто мати комплексний характер.

На сьогоднішній день державні та приватні заклади вищої освіти України опинились в умовах жорсткої конкуренції, що зумовлює необхідність підвищувати конкурентоспроможність своїх освітніх послуг. Запорукою успішної діяльності освітнього закладу є використання маркетингового підходу. Маркетингова діяльність навчальних закладів має здійснюватись з урахуванням всіх потреб своїх потенційних споживачів.

У науковій літературі виділяють наступні аспекти маркетингової діяльності у сфері освітніх послуг: формування пропозиції – виробництво (надання) і просування на освітньому ринку послуг та продуктів; формування попиту і стимулювання збуту освітніх послуг шляхом застосування різноманітних технологій просування на конкретних цільових ринках; здійснення цінової політики на ринку освітніх послуг; здійснення комплексу заходів щодо

організації здійснення маркетингових досліджень; прогнозування, виявлення перспективних освітніх послуг і необхідності оновлення та розширення наявного переліку; формування якості, місткості, асортименту освітніх послуг; аналіз та оцінка конкурентоспроможності закладу вищої освіти на освітньому ринку послуг; формулювання маркетингової стратегії ЗВО та її здійснення за допомогою певних маркетингових тактик [1].

Здійснення маркетингової діяльності освітнього закладу передбачає вивчення наявних потреб споживачів освітніх послуг, розробку комплексу маркетингових заходів, щоб задовольняти їх та, у свою чергу, стимулювати появу нових потреб. Потреба є нуждою у чомусь, що є необхідним для підтримання життєдіяльності і розвитку, як окремої людини, так і цілого народу, внутрішній збудник активності. Потреби знаходяться в лінійній залежності від культурного розвитку людини та цілого суспільства. За допомогою маркетингових інструментів освітній заклад аналізує потреби в освітніх послугах та пропонує способи їх забезпечення. Наприклад, розширити коло спеціальностей, освітніх програм, створити спеціальні курси або додаткові заняття.

Оволодіння певними знаннями, набуття навичок є потребами споживачів освітніх послуг [2]. Інструментарій маркетингу дозволяє дослідити освітній ринок, окреслити соціально-економічні особливості споживачів та закладу вищої освіти (суб'єкта ринку освітніх послуг).

До того ж, маркетинг відкриває можливості для дослідження попиту на певні освітні форми та програми, аналізу ситуації в освітній системі, сучасних тенденцій та інтересів споживачів. За допомогою маркетингових досліджень можна окреслити певні групи платоспроможного населення, визначити вартість освітніх послуг та здійснювати контроль над входженням освітніх закладів на ринок.

Вивчаючи маркетингові інструменти у сфері освітніх послуг, науковці важливу роль відводять Інтернет комунікаціям. Зокрема, Мельникова О.В. зазначає, що в умовах сьогодення маркетингові комунікації, Інтернет є дуже актуальними, адже це джерело інформації про певний освітнянський заклад та, у свою чергу, важіль впливу на споживача освітніх послуг [3, с. 26]. Недарма сьогодні заклади вищої освіти мають свої власні веб сторінки, адже просування освітніх послуг за допомогою мережі Інтернет має такі переваги:

–широке охоплення аудиторії. Так, згідно з даними міжнародної ІТ-компанії, що займається створенням програмних продуктів GlobalLogic, станом на 2020 рік в Україні налічувалось 19 млн осіб, які користуються мережею Інтернет. Натомість, лише за рік цифра виросла на 7 млн користувачів і в 2021 р. досягла 26 млн осіб. Наразі 60% людей зареєстровані в соціальних мережах, натомість станом на січень 2020 року ця цифра налічувала дещо більше 40%, що свідчить про те, що популярність соціальних мереж збільшилась на 20 % [4];

–безперервна робота, доступність інформації, що дозволяє миттєво досліджувати результати рекламної діяльності в Інтернеті [5, с. 48];

–інтерактивність, що забезпечує зворотний зв'язок зі споживачем;

–мультимедійність;

–відносно невисока вартість.

На сьогоднішній день сформувались такі компоненти Інтернет-комунікацій, як: веб-сайт, маркетинг у соціальних медіа, (SEO) – пошукова оптимізація, мобільний маркетинг, Інтернет-реклама, e-mail-маркетинг тощо.

У своїй переважній більшості освітні заклади – це некомерційні установи, де використовуються різні джерела фінансування, тож при застосуванні маркетингового підходу потрібно враховувати потреби не тільки безпосередніх споживачів освітніх послуг, тобто здобувачів освіти, але й замовників у вигляді промислових або фінансових організацій.

Отже, оцінка ситуації на ринку освітніх послуг повинна ґрунтуватись на результатах маркетингових досліджень, які, у свою чергу, визначають потенціал конкурентоспроможності ЗВО, дають змогу оцінити конкурентні позиції закладів та обґрунтувати стратегії їх розвитку.

Список використаних джерел:

1. Палехова В.А. Освіта: суспільне благо або товар? *Наукові праці. Економіка*. 2010. Т.133. Випуск 120. С. 25-31.
2. Рябова З. В. Наукові основи маркетингового управління в освіті: монографія. К.: Педагогічна думка, 2013. 268 с.
3. Мельникова О.В. Основні напрями просування освітніх послуг українськими ВНЗ у мережі Інтернет. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. Економіка. 2015, вип. 15. С. 25-35.
4. За рік карантину кількість українських користувачів у соцмережах зросла на 7 млн і досягла 60% населення країни. URL: <https://www.globallogic.com/ua/about/news/social-media-during-quarantine/> (дата звернення 14.11.21)
5. Птащенко О.В., Мірошникова Є.Д., Христенко М.Ю. Інтернет технології як ефективний інструмент просування освітніх брендів. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2017. № 2 (38). С. 47-49.

Мурай А.О., магістрант

Науковий керівник:

к.е.н., доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики

Полковниченко С.О.

Національний університет «Чернігівська політехніка»

МАРКЕТИНГОВА СТРАТЕГІЯ ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Просування продукції, яку виготовляє підприємство, на ринок передбачає створення й підтримання постійних зв'язків з ринковими суб'єктами, що забезпечує активізацію продажу товарів і формування позитивного іміджу. У зв'язку з цим важливо розробити маркетингову стратегію просування товарів і заходи щодо її реалізації, спрямовані на інформування, переконання споживачів та нагадування їм про свою діяльність.

Саме маркетингова стратегія повинна лягти в основу дій підприємства в конкретних ринкових умовах, визначати способи розширення цільових ринків з метою досягнення ефективних результатів.

Маркетингова стратегія підприємства з просування своїх товарів на ринок повинна включати визначення цілей, аналіз, планування маркетингових заходів та їх моніторинг. Головне завдання стратегії – перевести підприємство із теперішнього стану в майбутній, який буде більш вигідний.

За визначенням дослідників, питома вага маркетингової стратегії в загальній стратегії підприємства становить близько 80%. Формуючи маркетингову стратегію, важливо проаналізувати фактори маркетингового середовища та цілі підприємства, а також стратегічні рішення щодо маркетинг-міксу – товару, ціни, збуту та просування. При цьому маркетингові цілі фірми потрібно узгодити з її можливостями та вимогами споживачів, використати свої конкурентні переваги та слабкі позиції конкурентів [4].

Підприємство, як правило, використовує альтернативні варіанти товарних стратегій – стратегію проникнення на ринок, стратегію розширення ринку, стратегію розширення асортименту та стратегію диверсифікації [2, с. 151] в залежності від характеристики товарів, призначених для реалізації (існуючих та нових), та ринків продажу (існуючих та нових).

Стратегію проникнення на ринок використовують підприємства, які мають технологічні чи виробничі переваги. Саме це дозволяє їм збільшувати ринкову частку за

рахунок нижчих, порівняно з конкурентами, цін. При цьому підприємство вдається також до активізації реклами, модифікації товару, що збільшує витрати [3, с. 91].

Стратегію розширення (розвитку) ринку підприємство використовує, коли виводить на новий ринок існуючий товар. Новий ринок – це сегменти населення з новими демографічними характеристиками або стилем життя, а також частина тих споживачів, які раніше не купували товар. Застосування даної стратегії передбачає значні інвестиції в освоєння нових ринків та загострює конкурентну боротьбу. Стратегії для нових товарів передбачають або розширення товарного асортименту, або розробку нових товарів [1, с. 202].

Стратегія розробки нового товару (розвитку товару) передбачає створення нових товарів для споживачів освоєних ринків. Таку стратегію застосовують ті підприємства, які мають розвинуту науково-дослідну і конструкторську базу, а також персонал, мотивований на пошук і освоєння нових ідей.

Стратегію диверсифікації використовують тільки великі підприємства, постачаючи нові товари на нові ринки. Ці товари, як правило, не зв'язані з поточною діяльністю підприємства і потребують значних інвестицій [5, с. 81].

Нові товари для нових ринків можуть бути виведені також на основі стратегії горизонтальної інтеграції (об'єднання підприємства з аналогічним конкурентом); стратегій вертикальної інтеграції: прямої (об'єднання підприємства з торговельним представником) та зворотної (об'єднання підприємства з постачальником ресурсів).

У практичній діяльності суб'єктів ринку стратегії проникнення і розширення можуть доповнювати одна одну, що свідчить про використання змішаної стратегії. При цьому комунікаційні зусилля щодо просування продукції розподіляються між товаровиробниками й торговельними посередниками. Для впровадження й реалізації змішаної стратегії просування суб'єкти ринку мають розробити стратегії за найважливішими елементами маркетингового комплексу комунікацій, зокрема: внесення змін у план рекламної діяльності залежно від змін у маркетинговому мікросередовищі суб'єкта ринку; стимулювання персоналу підприємства та кінцевих споживачів; розвитку зв'язків з громадськістю (паблік релейшнз).

Загальними рисами проаналізованих стратегій є те, що вони: орієнтують діяльність підприємства на тривалий термін; реалізують загальну мету діяльності підприємства в різних сферах цієї діяльності; поділяються на велику кількість видів за схожими характеристиками; структуровані в однакові складові елементи (цілі, завдання, діяльність та дії, показники тощо), хоча їх природа та зміст різні; передбачають застосування критеріїв оцінки, що характеризують рівень досягнення мети, конкурентоспроможності та гнучкості стратегії тощо.

Маркетингова стратегія передбачає обґрунтування вибору і формування: цільового ринку; номенклатури та асортименту; цінової політики; системи збуту; організації реклами [3, с. 64].

Щоб запобігти протиріччям між маркетинговою стратегією та загальною стратегією розвитку підприємства, обираючи першу, потрібно узгодити цілі маркетингу із загальними цілями підприємства. На вибір маркетингової стратегії впливає також позиція підприємства на ринку, забезпеченість його ресурсами, рівень витрат на виробництво й маркетинг. Стратегія, яку обрало підприємство, є основою для розробки маркетингового плану, тобто конкретних дій з її реалізації.

Розробка та реалізація маркетингової програми, як і всієї стратегії, містить ключові фактори успіху в галузі товарів та послуг, які необхідно встановити та чітко сформулювати. Якщо не будуть вжиті маркетингові заходи, слід очікувати, що продажі продовжуватимуть скорочуватися, а ринок буде втрачатись внаслідок його захоплення конкурентами [4].

Розробляючи маркетингову стратегію, підприємство повинно враховувати вплив як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, що допоможе йому сформулювати таку стратегію, яка повністю відображає його можливості та потреби, а також враховує зміни, які стосуються кон'юнктури ринку та конкурентного середовища.

Отже, в сучасних умовах кожне підприємство повинно розробляти і реалізувати маркетингову стратегію, спрямовану на просування товарів і послуг споживачам на обраному ринку. Тільки маючи стратегію, підприємство може спланувати щоденну операційну діяльність та тактику досягнення цілей.

Список використаних джерел:

1. Гросул В. А. Маркетингове стратегічне планування на підприємстві. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2012. Вип. 1 (1). С. 201–205.
2. Дорош О. І. Маркетингова стратегія у системі забезпечення конкурентоспроможності підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. № 698. С.150-155.
3. Куденко Н. В. Стратегічний маркетинг: Навч. посібник. Вид. 2-ге, без змін. К.: КНЕУ, 2016. 152 с.
4. Мікловда В. П. Ефективність стратегічного управління підприємствами: сучасні проблеми та перспективи їх вирішення. Полтава, 2013. 218 с. URL: http://ounb.lutsk.ua/uploads/Efektyvnist_Strategichnogo_Upravlinnya.pdf

СЕКЦІЯ 25. Юридичні науки

Кутнякова А. Г., бакалавр , 04-19-02

Науковий керівник:

Асистент, кандидат наук трудового права

Луценко О.Є.

Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого

МОБІНГ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

Право на працю, яке закріплено в основному законі та багатьох інших нормативно-правових актах є неодмінною складовою соціально-економічних прав людини. Але деякі працівники стикаються з таким явищем, як мобінг, що є прямою перешкодою до вільного користування цим правом. Ще у 1998 році Міжнародна організація праці поставила мобінг на один щабель поруч зі зґвалтуванням і вбивством, що підкреслює руйнівні, негативні наслідки цього явища для людини[1]. Однією з причин, яка зумовлює наявність проблеми мобінгу у трудових колективах, є недостатнє та нечітке правове регулювання цього питання, а також відсутність юридичної відповідальності.

Щодо визначення, то до Верховної Ради внесено проект Закону № 7005 (щодо запобігання мобінгу), яким запропоновано ввести в законодавство поняття «мобінг» як «форму психологічного насильства, що полягає в тривалому й систематичному цькуванні працівника в колективі, сексуальному домаганні, психологічному тиску на нього з метою подальшого звільнення». Але на сьогодні, чинне законодавство не містить закріплення цього поняття. За даними Національного інституту соціальної допомоги Італії, мобінг – явище, яке не знає національних або культурних кордонів та є джерелом соціальних проблем і шкоди як для індивідуального, так і колективного добробуту і для економіки[2].

Різновидів мобінгу безліч, проте, можна виділити кілька найбільш поширених видів: Вертикальний та горизонтальний мобінг. Горизонтальний мобінг – це утиски з боку колег по роботі. А якщо ініціатором психологічного цькування стає безпосередній керівник це вже вертикальним мобінгом, ще його називають «босингом». Італійська дослідниця Герарда Урціуолі розглядає ще один вид: стратегічне знуцання (серія дій, спрямованих на те, щоб змусити працівника піти у відставку) або «напругу» – надмірний стрес на роботі, який виникає внаслідок тиску з боку роботодавця, направлено на спонукання до швидшого досягнення цілей корпоративних програм [3]. З огляду на національне законодавство,

проблема мобінгу має яскраво виражений правовий аспект. Відповідно до ст. 3 КУ сказано, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. У Кодексі законів про працю України (далі КЗпП), а саме у ст. 2 наголошується про право на здорові та безпечні умови праці як одне з основних трудових прав працівників. Також у ст. 21 КЗпП України, міститься положення, що трудовим договором є угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

Отже, аналізуючи наведені норми, презюмується що власник установи чи організації або фізична особа, повинні не допускати появи такого явища як мобінг, та відповідно не бути його ініціатором. Але на практиці, працівник не має нормативної можливості захистити свої порушені права, у зв'язку з дещо застарілими нормами КЗпП. Як показує статистика, страждають від мобінгу працівники різних сфер та видів діяльності. Для прикладу, у Франції уразливими групами виявились працівники транспортного сектору. Жертвами мобінгу частіше стають представники расових, етнічних, релігійних меншин, особи, які мають фізичні та психологічні відхилення. Тому я згодна з думкою І.Я. Кисельова, про те, що це одна зі шкідливостей виробничої середовища, захист від якої – нове завдання трудового права, співзвучне найважливішому постулату науки управління людськими ресурсами; взаємовідносини у трудовому колективі мають велике значення для підвищення ефективності виробництва, росту продуктивності праці [4]. У багатьох західних країнах ведеться активна боротьба та протидія мобінгу, та при прийнятті на роботу, працівники підписують антимобінгові угоди, де зазначають перелік осіб, до яких можна буде звернутися за допомогою.

В Україні способи захисту прав у сфері праці малоприматні для протидії від психологічного або морального насильства. Антимобінгова сторона охорони праці позначена лише на рівні наукових досліджень. Отже, першочерговим є законодавче закріплення та деталізація такого поняття. Встановлення відповідальності, та порядку розгляду спорів, причиною яких став мобінг. Юридичними можливостями забезпечення дієвого захисту прав та законних інтересів працівників в частині протидії мобінгу чи булінгу можуть стати норми інституту компенсації моральної шкоди та положення заборони зловживання правом, а також перейняття закордонного досвіду, та імплементація цих норм у національне законодавство.

Список використаних джерел:

1. Гаращенко Л.П. Правове регулювання заборони мобінгу в законодавстві зарубіжних країн. Юридичний вісник. 2016. No 3(40). С. 95-98.
2. Comunicati Stampa – INAS alla conferenza internazionale sul mobbing. URL: <http://www.inas.it/contenuti.php?idcontenuti=480>
3. “Il mobbing in Italia: stato dell'arte”. By Gerarda Urciuoli. 07/01/2016. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.benesserelavoro.it/2016/01/il-mobbing-in-italia-stato-dellarte/>.
4. Киселев И. Я. Сравнительное трудовое право: Учебник. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. – С. 179.

Кутнякова А. Г., бакалавр

Науковий керівник :

доктор юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права

Тарасов О.В.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ІНСТИТУТ ДИПЛОМАТИЧНОГО ЗАХИСТУ

Інститут дипломатичного захисту є одним з найдавніших в міжнародному праві, що пройшов свій шлях становлення та набув імплементації в юридичних нормах та звичаях. Згідно з визначенням Комісії міжнародного права : «Дипломатичний захист являє собою дипломатичну процедуру, за допомогою якої одна держава захищає права своїх громадян у разі їх порушення міжнародно-протиправним діянням іншої держави, в якій вони не змогли домогтися відновлення своїх прав, вичерпавши місцеві засоби юридичного захисту[1]».

Дипломатичний захист ніколи не мав кодифікованого закріплення, тому правовідносини, які виникають, знаходять своє відбиття у такому джерелі міжнародного права як звичай. Також положення про захист, можна знайти в писаних актах - у Віденській Конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. (ст. 3)[3] та Віденській конвенції про консульські зносини 1963 р. (ст. 5)[4].

Дипломатичний захист традиційно розглядають як виключне право держави в тому сенсі, що держава здійснює дипломатичний захист самостійно, оскільки вважається, що шкода, заподіяна громадянинові, являє собою шкоду самій державі. Цей принцип заснований на тезі Емер де Ваттеля, сформульовану їм в 1758 р. про те, що : «Той, хто погано поводить ся з громадянином, побічно завдає шкоди державі, на якій лежить обов'язок захищати цього громадянина». Даний підхід відбивається і в рішенні Постійної палати міжнародного правосуддя у справі 1924 р. про палестинських концесії Мавромматіса [2].

З огляду на процесуальні аспекти держава самостійно визначає форму захисту та його обсяг. Право на дипломатичний захист виникає тільки після того, як потерпілий вичерпає всі внутрішні способи правового захисту. Держава може здійснювати дипломатичний захист тільки стосовно своїх громадян, оскільки тільки зв'язки громадянства між державою та особистістю надають державі право надавати дипломатичний захист. В силу суверенітету кожна держава самостійно розв'язує питання про те, хто є її громадянином, а також порядок набуття та виходу з громадянства. Труднощі виникають у випадках, коли особа, яка потребує дипломатичного захисту, має подвійне громадянство. Як правило, в таких випадках захист може здійснюватися будь-якою з держав, а з часом і спільно цими державами, але тільки якщо громадянину було завдано шкоди державою, громадянством якої ця особа не володіє.

При здійсненні дипломатичного захисту держава може діяти на свій розсуд і визначати ті способи захисту, які вона вважає адекватними цілям швидкого та ефективного відшкодування збитків. Громадяни та юридичні особи не можуть оскаржувати досягнуте державою вирішення ситуації, оскільки після звернення за дипломатичним захистом, до держави переходять права вимоги в порядку суброгації. Відповідно до принципів міжнародного права, дипломатичний захист повинен здійснюватися законними та мирними шляхами. При здійсненні дипломатичного захисту держави можуть вдаватися як до дипломатичних заходів, так і до судового розгляду. Дипломатичні заходи охоплюють всі законні процедури, які використовуються однією державою для інформування іншої держави, включаючи протест, прохання про проведення розслідування і переговори, спрямовані на врегулювання суперечок. Зробити вичерпний перелік всіх засобів, які можуть застосовуватися для дипломатичного захисту, практично неможливо. Умовно засоби дипломатичного захисту можна поділити на чотири основні групи:

1. Дії дипломатичних представництв і консульських установ (дипломатичне і консульське сприяння врегулюванню проблеми, що передують пред'явлення офіційної міжнародної претензії);

2. Дипломатичні процедури: пред'явлення міжнародної претензії, переговори, посередництво, примирення;
3. Примусові дії (контрзаходи): реторсії, репресалії.
4. Звернення до міжнародних судових органів, включаючи арбітраж.

Таким чином, дипломатичний захист являє собою інститут, що має серйозне значення для поваги та відновлення прав людини у сучасних умовах. Розвиток міжнародного права вносить чимало нового до цього інституту. Попри критичне відношення до дипломатичного захисту через численні факти зловживання ним певними державами, цей інститут залишається дієвим механізмом відновлення та забезпечення належного захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю 6 грудня 2007 року [По доповіді Шостого комітету (A / 62/451)] URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/RES/62/67>
2. PERMANENT COURT OF INTERNATIONAL JUSTICE Fifth (Ordinary) Session The Mavrommatis Palestine Concessions Greece v. Britain
3. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_048#Text
4. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_047#Text

Krzysztof Sikora

*Wyższa Szkoła Ekonomii, Prawa i Nauk Medycznych
im. Prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach*

Wydział Prawa i Bezpieczeństwa

Promotor naukowy: dr Dariusz Palacz

OCHRONA OSÓB I MIENIA W ŚWIETLE OBOWIĄZUJĄCYCH PRZEPISÓW PRAWA

Ochrona osób i mienia w Polsce nie jest zjawiskiem nowym, gdyż już w średniowieczu władcy mieli swoją osobistą ochronę. W jednym z pierwszych zapisków na temat Mieszka I czytamy, że miał on swoją drużynę książęcą, która składała się z najlepszych wojowników. W późniejszym okresie władcy posiadali tzw. królewskie straże przyboczne, dobierane spośród najlepiej wyszkolonych rycerzy. W XVIII wieku działały regimenty gwardii konnej i pieszej, a wraz z coraz większą liczbą obywateli przybywających do miast narastały takie problemy jak: przestępczość, ubóstwo i przemoc. Zjawiska te były powszechne i wzmagaly potrzebę zapewnienia bezpieczeństwa dla najważniejszych osób w państwie.

W okresie wojen napoleońskich powstał w Warszawie konny oddział gwardii honorowej złożony z osób pochodzenia arystokratycznego, którego celem była ochrona cesarza Napoleona. W roku 1807 roku otrzymał on oficjalną nazwę „1 Pułku Szwoleżerów-Lansjerów Gwardii Cesarskiej” wstawiając się między innymi w bitwie pod Somosierrą. Oddział ten pełnił służbę u boku cesarza, aż do bitwy pod Waterloo w 1815 roku.

Odzyskanie przez Polskę niepodległości w listopadzie 1918 roku pozwoliło utworzyć pół roku później „Kompanię Przyboczną” i „Szwadron Przyboczny Naczelnika Państwa”, których głównym zadaniem była ochrona Józefa Piłsudskiego sprawującego w tym czasie funkcję Naczelnika Państwa.

Dnia 12 czerwca 1924 roku Minister Spraw Wewnętrznych Zygmunt Hübner powołał brygadę ochronną, której zadaniem było zapewnienie ochrony Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej. Utworzono również Oddział Zamkowy, który ochraniał siedzibę prezydenta, co zostało uregulowane w „Instrukcji o prowadzeniu służby ochronnej”. W tym dokumencie po raz pierwszy

pojawiła się informacja o niezbędnej liczbie agentów, którzy towarzyszyli głowie państwa podczas oficjalnych wizyt, spotkań, spacerów i przejazdów. Zwrócono również uwagę na miejsce zamieszkania prezydenta oraz ludzi stale przebywających w jego otoczeniu.

Co zaś tyczy się prywatnego sektora ochrony, funkcjonował on początkowo w oparciu o przepisy „prawa przemysłowego” ustanowionego przez państwa zaborcze. 18 lutego 1938 roku Sejm Rzeczypospolitej Polskiej uchwalił „Ustawę o przedsiębiorstwach wymagających szczególnego zaufania”. Ustawa nadawała uprawnienia w zakresie ochrony mienia oraz usług detektywistycznych. Przedsiębiorcy prowadzili działalność na podstawie pozwolenia wydawanego przez wojewodę, który nakładał na nich szczególne obowiązki oraz mógł uzależnić zatrudnienie określonych pracowników od swojej zgody, jak również mógł w razie konieczności polecać ich zwolnienie.

Po II wojnie światowej sektor ochrony w Polsce funkcjonował na podstawie Dekretu z 17 października 1946 roku o Straży Pocztowej oraz „Dekretu o funkcjonowaniu Straży Portowej” z 1947 roku.

Natomiast 31 stycznia 1961 roku Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalił ustawę o Straży Przemysłowej. Straż Przemysłowa stała się formacją przeznaczoną do ochrony zakładów przemysłowych, a w latach późniejszych zaliczano do niej straż bankową, straż pocztową oraz warty cywilne. Straż Przemysłowa była tworzona na mocy decyzji właściwego ministra lub wojewody, którzy decydowali o powołaniu straży przemysłowej w zakładzie pracy. Strażnicy zgodnie z ustawą byli jednolicie umundurowani i uzbrojeni, a do ich głównych zadań należało zapewnienie bezpieczeństwa zakładu pracy, strzeżenie mienia, konwojowanie mienia, kontrolowanie uprawnień do wstępu i wjazdu na teren zakładu, a także kontrolowanie wynoszonego i wywożonego mienia. Byli też uprawnieni do używania broni palnej w szczególnych przypadkach.

Pozostałe jednostki państwowe i instytucje były ochraniające przez służby mundurowe takie jak wojsko, Milicja Obywatelska (obecnie Policja), Biuro Ochrony Rządu (obecnie Służba Ochrony Państwa).

W Polsce po 1989 roku, wraz z przekształcaniem się struktury państwa, powstawaniem podmiotów prywatnych oraz prywatnego kapitału, rozpoczął się proces zmian w sektorze ochrony osób i mienia. Możliwość podjęcia działalności gospodarczej w zakresie ochrony osób i mienia zainicjowała ustawa z 23 grudnia 1988 roku o działalności gospodarczej. Ponadto, potencjał ochronny wspierał państwo w realizacji zadań z zakresu bezpieczeństwa narodowego. Realizowany był przez służby specjalne, służby graniczne, wymiar sprawiedliwości, państwowe służby i straże wyspecjalizowane w ochronie bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz elementy zarządzania kryzysowego, w skład których wchodziły również agencje ochrony osób i mienia.

Obecnie aktem prawnym regulującym funkcjonowanie podmiotów zajmujących się ochroną osób i mienia jest „Ustawa o ochronie osób i mienia” z dnia 22.08.1997 r. Zgodnie z definicją zawartą w tej ustawie, ochrona osób to działania mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa życia, zdrowia i nietykalności osobistej, a ochrona mienia jest działaniem zapobiegającym przestępstwom i wykroczeniom przeciwko mieniu, a także przeciwdziałające powstawaniu szkody wynikającej z tych zdarzeń oraz niedopuszczające do wstępu osób nieuprawnionych na teren chroniony. Należy to rozumieć jako kompletną osłonę tego co jest dla człowieka najcenniejsze, coś co może powodować nie tylko pogorszenie poziomu jakości życia, ale też stwarzać sytuacje zagrażające życiu i zdrowiu. Ochrona to przede wszystkim wszelka aktywność zapobiegająca naruszeniom prawa poprzez stanowcze posunięcia. To także minimalizowanie strat na skutek działań sił przyrody takich jak silne wiatry, powódzie, pożary czy katastrofy naturalne.

Art.2 pkt.6 ustawy mówi, że pracownik ochrony to osoba wpisana na listę kwalifikowanych pracowników ochrony fizycznej lub kwalifikowanych pracowników zabezpieczenia technicznego, i wykonującą zadania ochrony w ramach wewnętrznej służby ochrony albo na rzecz przedsiębiorcy, który uzyskał koncesję na prowadzenie działalności gospodarczej w zakresie usług ochrony osób i mienia.

To osoba, która spełnia wymagania do wykonywania zawodu pracownika ochrony fizycznej i która została wpisana na listę kwalifikowanych pracowników ochrony fizycznej prowadzonej przez Komendanta Głównego Policji.

Wprowadzenie przez ustawodawcę wysokich wymagań przy ubieganiu się o wpis na listę kwalifikowanych pracowników ochrony, przyczyniło się do znacznej poprawy funkcjonowania firm ochroniarskich.

Ochrona osób i mienia realizowana jest w formie bezpośredniej ochrony fizycznej stałej, podczas której wyznaczone osoby pełnią funkcję ochrony danego mienia przez cały czas lub doraźnej zazwyczaj w konkretnych porach lub w określonych sytuacjach. Ochrona tego typu, to też konwojowanie wartości pieniężnych oraz innych przedmiotów wartościowych lub niebezpiecznych.

Kolejny system ochrony to system monitoringu, do którego używa się elektronicznych urządzeń i systemów alarmowych sygnalizujących zagrożenie chronionych osób i mienia, a także zobowiązuje przedsiębiorcę do regularnego kontrolowania ich sprawności oraz cyklicznego serwisowania i naprawiania wszelkich usterek.

Pracownicy ochrony podczas wykonywania swoich zadań zobligowani są do przestrzegania zapisów wynikających z „Ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej” z 24 maja 2013 roku, takich jak: zasada niezbędności i proporcjonalności, zasada minimalizacji, zasada celowości, zasada ostrożności, zasada elastycznego doboru środków, zasada wyłączeń podmiotowych.

Zasady te zobowiązują pracownika ochrony do użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego proporcjonalnie do stopnia zagrożenia, wybierając środek o możliwie najmniejszej dolegliwości, a przede wszystkim nakazujące odstąpić od użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego, gdy cel został osiągnięty. Jeśli uzasadniają to okoliczności zdarzenia, pracownikowi ochrony wolno użyć lub wykorzystać więcej niż jeden taki środek.

Środków przymusu bezpośredniego używa się lub wykorzystuje z zachowaniem szczególnej ostrożności, uwzględniając ich właściwości, które mogą zagrozić życiu lub zdrowiu pracownika ochrony lub innej osoby.

Wobec kobiet o widocznej ciąży, osób których wygląd wskazuje na wiek do 13 lat oraz osób o widocznej niepełnosprawności, pracownik ochrony może użyć wyłącznie siły fizycznej w postaci technik obezwładnienia. Obowiązkiem pracownika ochrony jest udzielenie pomocy przedmedycznej oraz w razie potrzeby wezwanie podmiotów świadczących medyczne czynności ratunkowe w przypadku, gdy nastąpiło zranienie osoby lub wystąpiły inne widoczne objawy zagrażające życiu lub zdrowiu. W sytuacji, gdy podczas interwencji nastąpiła śmierć osoby ujętej, przełożony pracownika ochrony zapewni mu niezbędną pomoc psychologiczną lub prawną.

Środki przymusu bezpośredniego to między innymi: siła fizyczna w postaci chwytów obezwładniających oraz podobnych technik obrony, kajdanki zakładane na ręce, pałki służbowe, psy służbowe, paralizatory elektryczne, broń palna oraz ręczne miotacze gazu. Do użycia lub wykorzystania tych środków ma prawo jedynie kwalifikowany pracownik ochrony, który posiada odpowiednie zaświadczenia i certyfikaty potwierdzające nabytą wiedzę i przeszkolenie. Osoba taka oprócz odpowiednich warunków fizycznych i psychicznych, powinna posiadać również wiedzę z bezpieczeństwa, psychologii, ochrony fizycznej oraz najnowocześniejszych zabezpieczeniach elektronicznych. Przede wszystkim jednak winna posiadać umiejętność udzielania pomocy przedmedycznej.

Niewłaściwe wykonywanie przez pracownika ochrony obowiązków, może narazić na utratę zdrowia i życia jego, osoby ochranianej, oraz innej osoby trzeciej. Dlatego tak ważne stały się obowiązkowe szkolenia zapisane w ustawie, w których pracownicy uczestniczą co 5 lat.

Podczas takich szkoleń pracownicy ochrony nabywają wiedzę z przepisów prawa, uczestniczą w zajęciach z wyszkolenia strzeleckiego, samoobrony, technik interwencyjnych, udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej.

Ochrona to nie tylko zapewnianie właściwej ochrony fizycznej, lecz również umiejętność jej planowania, znajomość prawa i procedur administracyjnych, prewencyjne działania zmierzające do zapobiegania ewentualnym zagrożeniom oraz ujawnianie i zwalczanie zagrożeń przestępczych.

„Ustawa o ochronie osób i mienia” nałożyła na przedsiębiorców obowiązek utworzenie wewnętrznych służb ochrony w obiektach i placówkach ważnych dla obronności, bezpieczeństwa publicznego oraz innych ważnych interesów państwa stanowiących składniki infrastruktury krytycznej, których zniszczenie lub uszkodzenie mogłoby zagrozić życiu i zdrowiu ludzi oraz mających negatywny wpływ na środowisko.

W jednostkach takich znajdują zatrudnienie ci pracownicy ochrony, którzy są najlepiej przygotowani do zawodu, wyposażeni przez pracodawcę w najnowocześniejszy sprzęt i posiadają odpowiednie predyspozycje psychofizyczne.

W Polsce do 31 grudnia 2020 roku było wpisanych na listę kwalifikowanych pracowników ochrony 99 235 osób oraz 20 137 osób wpisanych na listę kwalifikowanych pracowników zabezpieczenia technicznego, co razem stanowi prawie 120 tysięcy wykwalifikowanych pracowników sektora ochrony osób i mienia.

Przedsiębiorca, który zamierza wykonywać tego typu działalność gospodarczą musi uzyskać koncesję od ministra właściwego do spraw wewnętrznych w zakresie usług ochrony osób i mienia, a jej ewentualne cofnięcie znajduje się również w gestii powyższego ministra.

Z danych Biura Prewencji Komendy Głównej Policji wynika, że w latach 2014 - 2018 wydano 3507 koncesji na świadczenie usług ochrony osób i mienia.

Zgodnie z przepisami ustawy, przedsiębiorcy prowadzący działalność związaną z ochroną osób i mienia zostali zobowiązani do jednolitego umundurowania pracowników ochrony. Pracownicy powinni posiadać oznaczenia odróżniające ich w sposób widoczny od mundurów pozostających pod szczególną ochroną lub których wzory zostały wprowadzone na podstawie odrębnych przepisów. Identyfikatory i odznaki pracowników ochrony, zatrudnianych przez przedsiębiorcę, powinny w sposób widoczny różnić się od identyfikatorów i odznak funkcjonariuszy i pracowników służb publicznych.

Typowymi zadaniami realizowanymi przez firmy ochrony na rynkach wewnętrznych są też zadania związane z: zabezpieczeniem imprez masowych, ochroną placówek dyplomatycznych, patrołowaniem i monitorowaniem miejsc publicznych, wykrywaniem sprawców przestępstw i wykroczeń.

Nie należy jednak zapomnieć, iż ochrona porządku publicznego oraz bezpieczeństwa obywateli jest przede wszystkim zadaniem państwa - o czym traktuje art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

W zakres tej ochrony wchodzi zapewnienie odpowiednich warunków dla utrzymania ładu konstytucyjnego, wewnętrznej stabilności, ochrony zasobów materialnych, prawidłowego funkcjonowanie infrastruktury krytycznej czy gwarancji bezpieczeństwa powszechnego i porządku publicznego.

Od maja 2020 roku obowiązuje w Polsce nowa Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP. W dokumencie tym bardzo poważnie traktuje się kwestię bezpieczeństwa infrastruktury krytycznej, o czym świadczy fakt, iż nakazuje się w niej wdrożenie modelu ochrony polegającej na zapewnieniu jej ciągłości działania oraz świadczonych przez nią usług.

W celu rozpoznawania, zapobiegania i łagodzenia negatywnych skutków, przedsiębiorstwa muszą dysponować instrumentem integracji społecznych, środowiskowych, etycznych i tych związanych z prawami człowieka.

Należy podkreślić, że zawód pracownika ochrony jest zawodem szczególnym i odpowiedzialnym. Osoby wykonujące ten zawód posługują się środkami przymusu bezpośredniego, stosują środki obywatelskie, chronią ludzi, mienie o znacznej wartości, dbają o bezpieczeństwo obiektów strategicznych, a także sądów, jednostek militarnych, elektrowni, ujęć wody i wiele innych ważnych i istotnych elementów infrastruktury krytycznej.

Zapotrzebowanie na usługi ochrony osób i mienia nieustannie wzrasta, a tym samym konieczne są wdrażania do tego zawodu nowych pracowników. Proces ten musi być jednak kontrolowany i usystematyzowany, a wykształcenie i wyposażenie osób zajmujących się ochroną osób i mienia pod względem prawnym, edukacyjnym, technicznym i logistycznym winno

гwarantова́ти то, і́з клієнт як і особи́ третєє ма́ють до чинєнія з високо́ вкваліфікованим персона́лем викону́ючим в спосі́б фахово́й постави́єне приєд ним за́дання.

Устава о о́хронє і мєніа́ за́ста́ла зно́вєлізована в 2014 ро́ку, а при́йєтіє розв'язань дерегула́ційних, позволи́ло на зми́кшенє лічби́ пра́цovníків о́хрони́. Ула́твило́ то ро́вни́є за́трудня́єніє о́бывате́лі па́нств на́ле́жачи́х до кра́їво́в Унії́ Європейськє́ї, Конфєдєра́ції Шва́йца́рськє́ї, Європейськє́го По́розу́мєніа́ о Во́льному́ Ха́нду́ (EFTA).

Па́тра́ча на кієру́єк зми́ан в о́бсара́зє о́хрони́ о́сїб і мєніа́, о́ра́з шви́кво́с но́вих те́хноло́гій вхо́дзачи́х до ро́зних се́коро́в го́сподо́рки на́ле́жє мє́є надє́є, же про́єє подно́сєніа́ ста́ндардо́в за́да́н о́ра́з услуж, бє́дєє ста́лы і не́змєнны, а пра́цovníкы́ те́го се́коро́ра ша́но́ваны за сва́ фахово́с о́ра́з ра́дєніа́ со́бєє в тру́дних, не́о́дзєні́ньних си́туа́ціях.

Кондрати́к В.О., ба́калавр

Науко́вий ке́рєвни́к:

к. ю. н., до́єнтка ка́федро́и крими́нального́ пра́ва №1

Го́рноста́й А.В.

На́ціо́нальний жу́риди́чний уні́верси́тет і́м. Я́росла́ва Му́дро́го

О́БЛИ́ВО́СТІ́ ПРИ́МУШУ́ВАННЯ́ ДО́ ВСТУ́ПУ В СТА́ТЕ́ВІ́Й ЗВ'Я́ЗОК: КРИ́МІНА́ЛЬНО-ПРА́ВОВІ́Й АНА́ЛІ́З

Консти́туція́ Укра́їни га́рантує́ і́нди́відам за́хист до́сє́ широкє́го спеќтра і́х пра́в та сво́бод. За́гално́вїдо́мо, що́ за вчи́єніа́ о́собо́ю діа́нь, які́ пору́шують пра́ва і́но́шої о́соби́ мо́же на́ста́вати жу́риди́чна ві́дпові́да́льнїсть ро́зних ви́дїв. У ст. 3 О́сновно́го За́кону́ за́крі́пленє́ по́ложє́ніа́, ві́дпові́дно до́ яко́го, лю́дина, її́ жи́ття і здо́ров'я́, че́сть і гї́днїсть, не́до́торка́нїсть і бе́зпе́ка ви́знаю́тьсє́ в Укра́їні на́йви́щою со́ціа́льною ці́ннїстю. В цьому́ ж но́рмативно́-пра́вовому́ акті́, в ст. 29 за́крі́пленє́ по́ложє́ніа́, де́ за́значє́но, що́ ко́жна о́сoba ма́є пра́во на́ сво́боду́ та о́собисту́ не́до́торка́ннїсть. Ко́нкрє́тний ви́д сво́боди́ в цьому́ по́ложє́нні́ не́ зга́дує́тьсє́, то́ж, не́о́бхї́дно тлумачи́ти да́ну но́рму́ так, що́ на́ціо́на́льне за́конода́вство

Ста́те́ва сво́бода́ та ста́те́ва не́до́торка́ннїсть є́ ро́довим о́б'є́ктом крими́на́льних пра́вопору́шень, що́ пе́редба́чєні́ в IV ро́зді́лі Крими́на́льного́ Ко́дексу́ Укра́їни, який на́разі́ ма́є на́зву́ «Крими́на́льні́ пра́вопору́шення́ про́ти ста́те́вої́ сво́боди́ та ста́те́вої́ не́до́торка́ннї́ о́соби́». За́раз цим ро́зді́лом пе́редба́чєні́ де́кі́лька ві́дпові́дних крими́на́льних пра́вопору́шень, а са́ме: згва́лтува́ннє (ст. 152), се́ксуа́льне на́си́льство́ (ст. 153), при́мушуваннє́ до́ всту́пу в ста́те́вий зв'язо́к (ст. 154), вчи́єніа́ ді́й се́ксуа́льного ха́ракте́ру з о́собо́ю, яка́ не́ до́ся́гла шї́стна́дцяти́рі́чного́ ві́ку (ст. 155), ро́збє́щеннє́ не́повно́лі́тніх (ст. 156), а та́кож до́ма́ганнє́ дити́ни для́ се́ксуа́льних ці́лей (ст. 156-1).

Але́ це́ су́часна́ карти́на за́хисту́ пра́в і́нди́віда́, пов'язани́х з ста́те́вою сво́бодо́ю та не́до́торка́ннїстю. Ві́тчизня́ною крими́на́льно-пра́вовою́ до́ктрино́ю ро́згля́дали́сє́ тако́го ро́ду пра́вопору́шеннє́ ще́ на́вї́ть у до́ра́дя́нськї́й пе́ріо́д. Хо́ча то́ді́ й вва́жало́сє́, що́ скла́д згва́лтува́ннє́ мо́жуть утво́рити ста́те́ві́ зно́сини, що́ супро́во́джу́ютьсє́ впли́вом на́ по́терпі́лу о́собо́у, який ста́вить її́ у бе́звихї́дне ста́новище́ та позба́вляє́ мо́жливості́ ви́брати́ бе́з втра́т для́ власно́го жи́ття й здо́ров'я́ і́нший, ні́ж підко́ритисє́ до́ма́ганнєм на́си́льника́, ва́ріа́нт по́веді́нки. Про́ ная́внїсть а́бо ві́дсутнї́сть до́брові́льної́ згоди́ у по́терпі́лої́ о́соби́ в то́й пе́ріо́д ще́ не́ зга́дувало́сє́, і́, на́ то́й ча́с, це́ не́ бу́ло ви́значаль́ною квалі́фіка́ційною ха́ракте́ристико́ю. В КК УРСР 1922 р. не́о́бхї́дною ха́ракте́ристико́ю скла́ду згва́лтува́ннє́ бу́ло «при́мушуваннє́», що́ о́б'є́дну́вало́ у со́бі́ те́рмі́ни фі́зично́го та психі́чного на́си́льства́. На́ступні́ ре́дакції́ крими́на́льно-пра́вового́ за́кону́ а́бо його́ но́ві́ ве́рсії́, як пра́вило́, не́

змінювали основний підхід до правопорушень даного роду, зберігаючи певну спадковість, хоча й змінюючи окремі положення. Так, наприклад, у 1934 р. КК УРСР 1927 р. був доповнений ще однією нормою, яка виявилася новою та містила в собі положення про караність добровільного та насильницького мужолозтва. Воно також могло вчинятися або шляхом примушування, або шляхом використання безпорадного стану потерпілого. З того часу було багато інших змін.

Якщо повернутися до наших сучасних реалій, то, безумовно, певний інтерес становлять зміни, які вітчизняний законодавець зробив, модернізуючи ст. 154 КК Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 6 грудня 2017 року. Тут нас цікавлять дві кримінально-правові норми.

Перша була ще в минулій редакції. Вона встановлює відповідальність за примушування особи до здійснення акту сексуального характеру з особою, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна (ч. 2 ст. 154). Варто зазначити, що ця норма перегукується з позицією КК УРСР 1927 р., адже тут замість слова «особою» використане словосполучення «з особою», яке фактично означає, що особу примушують до статевого зв'язку лише з тим, хто примушує. Кваліфікуючою ознакою цього діяння, як і до цього, визнається поєднання його з погрозою знищення, пошкодження або вилучення майна потерпілої особи чи її близьких родичів або з погрозою розголошення відомостей, що ганьблять її чи її близьких родичів (ч. 3 ст. 154).

Інша норма є новою, й отримала закріплення в ч. 1 ст. 154 та передбачає відповідальність за примушування особи до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою. Виникає питання щодо сенсу даної норми в ККУ. Звертаючись до дослідників цих питань, варто сказати, що, наприклад О. В. Харитонова зазначає наступне: у диспозиції ч. 1 ст. 154 КК відображений акцент на намірі винного порушувати гідність потерпілої особи через створення подібного небезпечного середовища. Причому законодавець зосереджує увагу саме на горизонтальних зв'язках, наприклад, між колегами на посадах одного рівня чи перехожими, що прогулюються у парку, тому ч. 1 ст. 154 не передбачає такої обов'язкової ознаки цього складу злочину, як матеріальна, службова чи інша залежність потерпілої особи [1, с. 57-59]. В такій позиції дійсно є сенс і це пояснює відмінність саме цієї частини від інших частин цієї статті.

Відкритим питанням залишається тоді сама природа «примушування» та характер діяння, передбаченого ч. 1 ст. 154. Звичайно, можна розглядати й тлумачення Верховного Суду з цих питань, але його рішення, як правило, стосуються більш раннього періоду, ще до змін 2017 року. Звертаючись знову ж таки до кримінально-правової літератури, можна виявити непоодинокі висновки, поява ч. 1 ст. 154 КК була покликана відобразити вимоги ст. 40 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьби з цими явищами (Стамбульської Конвенції) від 11 травня 2011 р., відповідно до яких сторони вживають необхідних законодавчих заходів для забезпечення того, щоби будь-яка форма небажаної вербальної, невербальної або фізичної поведінки сексуального характеру задля чи з наслідками заподіяння шкоди гідності людини, зокрема шляхом створення залякувальних, ворожих, принижуючих гідність, образливих та агресивних умов, піддавалася кримінальним чи іншим юридичним санкціям. Можливо проблема неясності пов'язана саме з тим, що основна мета, яку ставив перед собою законодавець, саме й полягала в приведенні положень КК у відповідність Конвенції, а не у бажанні покращити національне законодавство.

Але сказати, що ч. 1 ст. 154 КК є вітчизняним копіюванням положень Стамбульської конвенції буде також не зовсім справедливо. Як зазначає О. О. Дудоров, ст. 154 КК, на

відміну від п. «с» ч. 1 ст. 36 Стамбульської конвенції, не містить застереження про те, що злочином визнається примушування до здійснення акту сексуального характеру з третьою особою (треба так розуміти – не з тим, хто здійснює примушування)[2, с. 56-57].

Одним з найбільш непростих питань, пов'язаних з цією нормою є також і те, яким чином має йти «машина покарань» при визначенні питання про відповідальність особи, тобто як розмежовувати основні склади ст. ст. 152 та 153 з ч. 1 ст. 154. Уявімо ситуацію, коли особа примушує іншу особу до вступу з нею в статеві відносини, але через обставини, що від злочинця не залежали, реалізація його плану переривається (затримання поліцією під час вчинення кримінального правопорушення). На перший погляд, в такій ситуації може мати місце як склад замаху на вчинення зґвалтування так і закінчене кримінальне правопорушення передбачене ч. 1 ст. 154. Відкритим залишається питання щодо того, як виглядатиме кримінальна відповідальність особи. Тоді, більш за все, перед правоохоронцями постане непросте завдання, пов'язане зі з'ясуванням того, до чого прагнув правопорушник – вчинити зґвалтування або примушування. Хоча в доктрині існують й інші точки зору з цього приводу.

Підсумовуючи, хотілося б зазначити, що дане питання є вкрай актуальним та варте на увагу й на сьогоднішній день. В кримінально-правовій науці існують різні ідеї щодо вирішення такої проблеми. Зокрема, на увагу заслуговує позиція І. І. Чугунікова. Він пропонує взагалі прибрати з ККУ склад правопорушення, передбачений ч. 1 ст. 154, й залишити лише ті, що передбачені іншими частинами цієї статті, а термін «примушування» замінити «спонуканням», оскільки він, на думку науковця є більш вдалий при описі відповідного кримінального правопорушення[3, с. 286].

Список використаних джерел:

1. Харитоновна О.В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству : науково-практичний посібник. Харків : Видавництво права людини, 2018. 344 с.
2. Дудоров О.О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : практичний порадник. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2018. 92 с.
3. Чугуніков І.І. Зґвалтування і сексуальне насильство та примушування до вступу в статевий зв'язок: проблеми розмежування : стаття. Київ : Підприємство, господарство і право, Вип. 5, 2020. С. 280-287.

Пруднікова І.О., студентка
факультет адвокатури, 2 курс, 7 група
Науковий керівник:
к.ю.н., доцентка кафедри кримінального права № 1
Горностай А.В.
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

НЕОСУДНІСТЬ ТА ОБМЕЖЕНА ОСУДНІСТЬ ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ ІЗ ВІКОВОЮ ДЕМЕНЦІЄЮ

Головною підставою притягнення особи до кримінальної відповідальності є наявність складу кримінального правопорушення (усіх його об'єктивних і суб'єктивних ознак). Однією із обов'язкових складових суб'єкта кримінального правопорушення є його осудність.

Надбанням науки кримінального права є формула неосудності, яка частково зазначена в ККУ. Для визнання особи неосудною необхідне встановлення хоча б одного медичного та

юридичного критеріїв. До медичного критерію відносять наявність хронічного психічного захворювання, тимчасовий розлад психічної діяльності, недоумство або інший хворобливий стан особи. Юридичним критерієм визнається інтелектуальний (можливість усвідомлювати свої дії) та вольовий (можливість керувати ними).

Суд також може визнати особу обмежено осудною. Для цього існує певна формула, яка передбачає в якості медичного критерію психічний розлад та неповне усвідомлення дій або неповне керування ними в якості юридичного критерію. Особа визнається неосудною чи обмежено осудною тільки внаслідок рішення суду.

Слід зазначити, що норми чинного кримінального законодавства України не містять чіткої регламентації щодо особливості кримінальної відповідальності осіб пенсійного віку, які не здатні усвідомлювати свої дії внаслідок деменції та інших захворювань, які спричинені віковими особливостями. Це є досить стійкою проблемою нашого законодавства.

У випадках скоєння кримінального правопорушення особою пенсійного віку, у якій простежуються ознаки вікової деменції постає питання: чи можна притягнути її до кримінальної відповідальності?

Думки учених щодо цього питання є різноманітними. Деякі вважають, що вікова деменція – це психічний розлад, що провокує не повне усвідомлення своїх дій чи керування ними. Згідно з цим твердженням особа визнається обмежено осудною. Інші стверджують, що деменція не є медичним критерієм визнання особи неосудною чи обмежено осудною, адже відхилення є виявом вікових особливостей або захворювань, які не є психічними.

Проаналізувавши декілька статей, що стосуються психіатрії, я дійшла висновку, що вікова деменція не є медичним критерієм визнання особи неосудною, оскільки цей симптом спровокований віковими особливостями, а хронічним психічним захворюванням. Тобто відсутній медичний критерій як одна із обов'язкових складових визнання особи неосудною.

В той же час визнавати таку особу «повністю» осудною теж не є правильним, оскільки наявний юридичний критерій обмеженої осудності, адже внаслідок хвороби на певній стадії людина не повною мірою усвідомлює свої дії та керує ними.

Отже, вікова деменція – це такий стан, який знаходиться між осудністю і неосудністю. Для того, щоб вирішити проблему визначення людей з віковою деменцією осудними, українському законодавцю не завадило б ввести у словник правових термінів таке поняття, як «вікова осудність», під якою розумілося б нездатність особи похилого віку повною мірою усвідомлювати свої дії чи керувати ними під час учинення суспільно небезпечного діяння.

Висновки: обов'язковим елементом суб'єкта кримінального порушення, встановлення якого необхідне для наявності складу правопорушення є осудність особи. У кримінальному законодавстві нашої країни не передбачене точне визначення осудності чи неосудності осіб з віковою деменцією. З метою вирішення цієї проблеми бажано ввести поняття «вікова осудність», яке, можливо, слугувало би пом'якшувальною обставиною.

Список використаних джерел

1. Мирошніченко Н.М. Особа похилого віку як суб'єкт кримінального правопорушення. [Електронний ресурс] //ISSN 2307-1745 Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. м. Одеса, 2015р. №16 том 2. С. 60-62. URL: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc16/part_2/18.pdf. (дата звернення: 05.11.2021)
2. Павловська А.А. Проблеми визначення «вікової неосудності» в кримінальному праві України. [Електронний ресурс] //ISSN 2523-4552 Науковий журнал. Вісник пенітенціарної служби України. м. Київ, 2018р. № 1(3). С. 137-141. URL: <https://cutt.ly/DTwnBO5>. (дата звернення : 04.11.2021)

Рубежов Б. С.

Студент 2 курсу факультету адвокатури

Науковий керівник:

к. ю. н., доцентка, доцентка кафедри адміністративного права

Ковтун М. С.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

НЕДЕРЖАВНА ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА У ЦЬЙ СФЕРІ

Стаття 3 Конституції України визначає, що найвищою соціальною цінністю в Україні визнається людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. Також цим положенням закріплюється головний обов'язок держави, а саме утвердження і забезпечення прав і свобод людини [1]. Реалізація вказаного обов'язку забезпечується шляхом здійснення державою правоохоронної діяльності через органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону та інші органи, що передбачені у Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Проте діяльність лише державних правоохоронних органів не є достатньою для забезпечення правопорядку, а тому у процесі побудови громадянського суспільства виникає попит на створення альтернативних недержавних правоохоронних структур.

На момент написання цієї роботи правове регулювання недержавної правоохоронної діяльності здійснюється Конституцією України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Законом України «Про охоронну діяльність», Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності», Законом України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» та іншими нормативно-правовими актами.

Нині в нашій державі недержавні правоохоронні органи представлені приватними охоронними, охоронно-технічними та детективними підприємствами, комерційними службами безпеки, підприємствами різної форми власності, інформаційними бюро, службами безпеки банків, навчальними центрами, профільними фондами, науково-дослідними структурами, профільними факультетами вищих навчальних закладів.

Аналіз вищевказаних законодавчих актів, що регулюють недержавну правоохоронну діяльність, дає можливість виділити основні ознаки недержавних правоохоронних структур, а саме: орієнтованість на захист та охорону приватних інтересів (приміром, клієнта) та другорядність захисту та охорони суспільних, державних інтересів; правова неможливість застосування подібними структурами заходів юридичної відповідальності, у тому числі санкції, до осіб, які вчинили те чи інше правопорушення; вказані структури не виступають в інтересах держави, не її повноважними представниками, а діють в інтересах клієнта [2].

З огляду на недосконалість законодавчої бази щодо зазначеної теми доречним буде зупинитися на перспективах розвитку регулювання недержавної правоохоронної діяльності.

По-перше, є необхідним закріплення на законодавчому рівні визначення поняття «недержавна правоохоронна діяльність». Відсутність законодавчого визначення такої дефініції породжує стан правової невизначеності, що явно суперечить принципу верховенства права, який закріплений у ст. 8 Основного закону.

По-друге, нагальним є прийняття окремого закону, який би здійснював регулювання приватної детективної діяльності. 30.04.2020 року у Верховній Раді України було зареєстровано проект Закону про приватну детективну діяльність № 3010. Прийняття такого акту є доцільним, з огляду на те, що він буде визначати правові засади організації та здійснення приватної детективної діяльності, спрямованої на забезпечення захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Законодавче врегулювання детективної діяльності встановить об'єктивно необхідний «професійний ценз» доступу до заняття детективною діяльністю, гарантії діяльності як самого приватного детектива, так і клієнта, поняття «детективна таємниця», що у свою чергу позитивно вплине на рівень захисту прав клієнта, тощо.

По-третє, слід здійснити законодавчу регламентацію процедурних аспектів взаємодії правоохоронних органів та громадських формувань, що беруть участь в охороні громадського порядку і державного кордону. Так, наприклад, Законом України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» така процедура не визначена, що відповідно породжує ряд проблем та змушує вказаних суб'єктів орієнтуватись самостійно без чітко визначених правил.

З вищесказаного стає зрозумілим, що в Україні для забезпечення прав та свобод людини діють не тільки державні правоохоронні органи, а і недержавні структури. Врегулювання суспільних відносин, що виникають в процесі здійснення приватної правоохоронної діяльності, здійснює відповідна кількість нормативно-правових актів, однак така законодавча база не є досконалою, тому реалізація перелічених перспектив розвитку законодавства у цій сфері призведе до позитивних змін регулювання правоохоронної діяльності в цілому.

Список використаної літератури:

1. Конституція України : станом на 1 верес. 2016 р. /Верховна Рада України. Харків : Право, 2016. - 8 с.
2. Завальний М. В. Теоретичні передумови недержавної правоохоронної діяльності в Україні. *Сучасні проблеми адміністративного права та процесу*. 2017. № 6. - С. 76-79.

Гега І.В., студентка

Науковий керівник:

к.і.н., доцент кафедри права

Петренко В.І.

Вінницький кооперативний інститут

НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Проблема домашнього насильства завжди була актуальною, особливо її стало відчутно з початком запровадження карантину, у зв'язку з пандемією вірусної хвороби (COVID-19). В інформаційному просторі розпочалися дискусії щодо причин збільшення кількості розлучень та фізичного насильства. В багатьох країнах Європи у ЗМІ повідомлялось про загострення сімейних відносин та партнерських стосунків.

Вказана проблема важлива насамперед тому, що сім'я є основою суспільства і має перебувати під особливим захистом держави. Насильство і жорстокість в сім'ї не лише руйнують гармонію і злагоду в ній, але й виступають однією з передумов злочинності в суспільстві загалом. На думку французької дослідниці Марлен Скіапп, «карантинні локдауни є ідеальною базою для росту домашнього насильства» [1].

Кожна друга жінка у світі потерпає від насильства, причин чимало і одна з них – нерозуміння того, що саме є насильством. Домашнє насильство – це дії, характерні для

фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються між родичами або подружжям чи між іншими людьми, які спільно проживають, але не перебувають у родинних відносинах чи у шлюбі між собою.

Фізичне насильство – це форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

Економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру [2].

Проблема домашнього насилля в Україні не відрізняється від світових тенденцій: напруга в сім'ях, а з нею і кількість випадків насильства зростає. В той же час звужуються можливості самопомоги, повідомлення та реагування на такі випадки. Під час пандемії захист постраждалих від домашнього насильства був одним із ключових питань у середовищі правозахисних спільнот та жіночих громадських організацій.

Особливостями корона-кризи в Україні є ріст безробіття, а також спричинені урядовими рішеннями проблеми: в наданні психіатричної допомоги, з виїздом трудових мігрантів, масовим поверненням дітей з інтернатів без належної роботи з сім'ями та ін.

Вирішенню зазначених проблем, сприяють спеціальні нормативно-правові акти. Зокрема, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [2]. Він визначив основні напрями реалізації державної політики у цій сфері, закріпив спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству, передбачив створення єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства.

А закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» започаткував кримінальну відповідальність за вчинення домашнього насильства [3].

Відповідно Закону, за вчинення домашнього насильства винна особа карається: громадськими роботами на строк від 150 до 240 годин, арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк від 2 до п'яти років. Важливими змінами до закону є покарання з позбавленням волі (у сучасних реаліях обмеження свободи дисциплінує особу).

Як зазначалось, проблема домашнього насильства в період пандемії COVID-19 лише загострилася, так в Івано-Франківській області з січня по квітень 2020 р. було складено поліцією 692 протоколи, з них майже половина впродовж місяця (17.03-16.04) – в період карантину. Збільшилось число звернень на гарячу лінію постраждалих від насильства під час карантину, з 1270 до 2050 дзвінків на місяць. Схожі дані навели у Фонді народонаселення ООН в Україні, що надає притулок жертвам домашнього насильства: за час карантину вони отримали на 37% більше звернень. Також наповненість існуючих притулків для

постраждалих були заповнені на 80%. Показники, пов'язані з домашнім насильством, зростали в попередні роки, наприклад, у 2019 зафіксовано - 800 феміцидів в порівнянні з часом до пандемії - 600 [4].

Проаналізувавши інформацію та статистичні дані, на мою думку, більшість причин насильства криється, насамперед, у чоловічій психіці. Перебуваючи тривалий час в сімейному колі в одному помешканні (в період пандемії) таким методом, за рахунок впливу на емоції і психіку дружини, чоловік намагається самоствердитися.

У дослідженні ООН «Жінки COVID-19 та надання основних послуг для тих, хто пережив насильство над жінками та дівчатами» було акцентовано увагу на те, що виникають певні труднощі у дівчат і жінок щодо повідомлення про насильство правоохоронним органам чи відповідним службам довіри [5].

Для жінок, які постраждали від домашнього насильства, в Україні працюють притулки, гарячі телефонні лінії допомоги та інформаційно-роз'яснювальні кампанії. До притулків звертаються жінки, яким необхідно знайти безпечне місце, щоб вийти зі стосунків, де вони потерпають від насильства і на даний момент це є одним з найбезпечніших методів захисту, який регулює захист прав громадян. Там їм надають тимчасове місце проживання, юридичну, психологічну допомогу. Багато жінок стають бездомними у цій ситуації, оскільки вони фінансово залежать від свого кривдника. Середня тривалість перебування жінок у притулку становить від тридцяти до шістдесяти днів.

У сучасному світі сімейні відносини з кожним днем зазнають змін та трансформацій. Домашнє насильство має різний характер і, на жаль, у світі це серйозна проблема. Сьогодні багато жінок, що прагнуть самореалізації, зіштовхуються з осудом, знеціненням своїх досягнень з боку чоловіка та приниженням власної гідності. Тому, одним із методів захисту своїх прав на початку сімейних відносин є шлюбний договір.

Є така думка, що шлюбний договір – це недовіра до партнера, проте на мою думку – це необхідність. Кожне подружжя виробляє свою модель сімейного життя, зручну саме для нього, але саме це допоможе бути незалежним від проблем, тому що в наш час це важливо.

Шлюбний договір - це угода про вирішення спірних питань життя сім'ї, укладена між особами, які вступають у шлюб, або подружжям. Основне призначення шлюбних договорів правове регулювання окремих аспектів сімейного життя за для уникнення у подальшому ймовірних суперечок. Положення шлюбного договору повинні відповідати загальноприйнятим моральним засадам та в жодному разі не обмежувати права і свободи людини, яка є стороною угоди.

Все ж, якщо говорити про шлюбний договір як метод для захисту від домашнього насилля, то це має бути обов'язково задокументовано і вказана грошова компенсація за задіяну шкоду.

Загалом, в Україні шлюбний договір ще не набув широкої популярності, адже багато людей не наважуються запропонувати своїй майбутній половинці таке врегулювання прав та обов'язків подружжя. Сама пропозиція шлюбного договору сприймається партнером, як прояв недовіри.

Проте, шлюбний договір – це інструмент, який навпаки допоможе зміцнити ваші стосунки, відразу вирішити «болючі» для обох партнерів матеріальні питання. Я вважаю, якщо пара укладає шлюбний договір, тоді чоловік і жінка почуваються більш захищено у шлюбі. Буває й так, що кохання не вдалося зберегти і тоді шлюбний договір дає можливість припинити стосунки, уникаючи сварок та судової тяганини щодо розподілу майна, визначення батьківських обов'язків тощо.

Список використаних джерел:

1. URL: <https://english.alarabiya.net/features/2020/04/06/Coronavirus-Jordanian-woman-s-pleas-for-help-highlight-global-rise-of-domestic-abuse>
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон від 07 груд. 2017 р. № 2229-VIII. Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.
3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон від 06 груд. 2017 р. № 2227-VIII. Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>.
4. URL: <https://gk-press.if.ua/vid-pochatku-karantynu-politsiya-prykarpattya-zafiksuvala-278-vypadkiv-domashnogo-nasylstva/>
5. Covidimpactonwomenrights . URL: <https://www.ua.undp.org> >

Шевчук Т. А.,

викладач юридичних дисциплін

спеціаліст I категорії

Чернівецький кооперативний фаховий коледж економіки і права

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Конституція України гарантує кожному право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Про це йдеться, зокрема, в ст. 34 Конституції України. Тобто право на інформацію має кожен, незалежно чи ви фізична особа громадянин України, чи іноземець, чи підприємство, чи громадська організація, чи маєте інший статус [5].

Для того, аби реалізувати чи захистити своє право на безпечне для життя та здоров'я довкілля, потрібно володіти екологічною інформацією.

Правовий режим екологічної інформації визначається Конституцією України, законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», а також іншими законами та підзаконними актами.

В чинному законодавстві України вживається декілька термінів для позначення даної категорії, саме в різних нормативно-правових актах містяться різні поняття, такі як «екологічна інформація», «інформація про стан навколишнього природного середовища», «інформація про стан довкілля» тощо.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про інформацію» інформація визначається як будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Отже, визначаємо, що інформація – це певні відомості, факти, дані, знання, досвід, що мають значення для суб'єктів передачі та отримання такої інформації, і можуть бути відтворені на матеріальних носіях [3].

Порівнюючи трактування поняття "екологічна інформація", поданих в Організаційній конвенції та Законі України "Про охорону навколишнього природного середовища", можна дійти висновку, що визначення екологічної інформації, подане у Законі, є значно вужчим, оскільки виключає інформацію про стан здоров'я та безпеку людей, умови життя людей, стан об'єктів культури і споруд тією мірою, якою на них впливає або може вплинути стан складових навколишнього середовища [7].

Основними джерелами такої інформації є дані моніторингу довкілля, кадастрів природних ресурсів, реєстри, автоматизовані бази даних, архіви, а також довідки, що видаються уповноваженими на те органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, окремими посадовими особами.

Інформація за своїм доступом поділяється на відкриту та з обмеженим доступом (конфіденційну і таємну). Право вільного доступу до інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів та предметів побуту гарантується Конституцією України. Тому екологічна інформація завжди є відкритою і не може бути визнаною інформацією з обмеженим доступом.

Інформація про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) — це будь-яка інформація про:

- стан навколишнього природного середовища чи його об'єктів — землі, вод, надр, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу та рівні їх забруднення;

- біологічне різноманіття і його компоненти, включаючи генетично видозмінені організми та їх взаємодію з об'єктами навколишнього природного середовища;

- джерела, чинники, матеріали, речовини, продукцію, енергію, фізичні чинники (шум, вібрацію, електромагнітне випромінювання, радіацію), які впливають або можуть вплинути на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей;

- загрозу виникнення і причини надзвичайних екологічних ситуацій, результати ліквідації цих явищ, рекомендації щодо заходів, спрямованих на зменшення їх негативного впливу на природні об'єкти та здоров'я людей;

- екологічні прогнози, плани і програми, заходи, в тому числі адміністративні, державну екологічну політику, законодавство про охорону навколишнього природного середовища;

- витрати, пов'язані із здійсненням природоохоронних заходів за рахунок фондів охорони навколишнього природного середовища, інших джерел фінансування, економічний аналіз, проведений у процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля [1, с.26].

Конституція України гарантує кожній людині право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб. Держава визначила методи забезпечення цього конституційного права. Одним із них є покладення обов'язку на відповідних суб'єктів інформаційних відносин активно і пасивно надавати необхідну інформацію.

Активне надання інформації передбачає надання такої як виконання покладеного державою обов'язку поширення цієї інформації у певних ситуаціях і з дотриманням відповідної системності. Наприклад, обов'язок активного надання екологічної інформації покладено на органи державної влади. Цей обов'язок вони виконують шляхом:

- систематичного інформування населення через засоби масової інформації про стан навколишнього природного середовища, динаміку його змін, джерела забруднення, розміщення відходів чи іншої зміни навколишнього природного середовища і характер впливу екологічних чинників на здоров'я людей;

- негайного інформування про надзвичайні екологічні ситуації;

- передавання інформації, отриманої в результаті проведення моніторингу довкілля, каналами інформаційних зв'язків органам, уповноваженим приймати рішення щодо отриманої інформації;

- забезпечення вільного доступу до екологічної інформації, яка не становить державної таємниці та міститься у списках, реєстрах, архівах та інших джерелах [6, с.45].

Пасивне надання інформації передбачено у тих випадках, коли один суб'єкт інформаційних відносин звертається до іншого з вимогою надати екологічну інформацію. Зазвичай, громадяни можуть звернутися до відповідних органів державної влади чи місцевого самоврядування з інформаційним запитом про надання необхідної інформації. Причому вони не зобов'язані аргументувати своєї заінтересованості щодо надання екологічної інформації

Слід звернути увагу на аналіз змісту категорії екологічна інформація. Екологічна інформація - явище багатостороннє і неоднозначне, процес його формування досить складний і визначається багатьма факторами.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про інформацію» інформація про довкілля визначається як інформація про стан довкілля (екологічна інформація) - відомості та/або дані про: стан складових довкілля та його компоненти, включаючи генетично модифіковані організми, та взаємодію між цими складовими; фактори, що впливають або можуть впливати на складові довкілля (речовини, енергія, шум і випромінювання, а також діяльність або заходи, включаючи адміністративні, угоди в галузі навколишнього природного середовища, політику, законодавство, плани і програми); стан здоров'я та безпеки людей, умови життя людей, стан об'єктів культури і споруд тією мірою, якою на них впливає або може вплинути стан складових довкілля; інші відомості та/або дані. Аналогічне визначення містить ст. 25 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища», при тому уточнюючи коло об'єктів [3,4].

В науці також немає єдиного погляду на визначення поняття «екологічна інформація». Екологічна інформація – відкриті, повні та достовірні відомості про природні явища, події, предмети, процеси та осіб у сфері приналежності природних ресурсів, використання, забезпечення екологічної безпеки, відтворення й охорони навколишнього природного середовища, які надаються своєчасно. Повна інформація означає, що відомості, які до неї входять, є вичерпними, у них повною мірою відображені всі факти. Достовірною є інформація, яка відповідає об'єктивно існуючому стану довкілля та здоров'я людей, а також іншим показникам..

А. П. Гетьман під цим терміном розуміє будь-яку інформацію про стан вод, повітря, ґрунту, фауни, флори, землі і природних зон і про діяльність або заходи, які несприятливо впливають або можуть надавати такий вплив на них, а також про діяльність або заходи, спрямовані на їх охорону [1,с.56].

За визначенням Н.Р. Кобецької, екологічну інформацію можна визначити як частину інформації про природу, яка стосується взаємодій біологічних об'єктів з факторами оточуючого середовища [6,с.56].

Ю. С. Шемшученко визначає, що екологічна інформація – будь-яка інформація про стан навколишнього природного середовища в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи іншій матеріальній формі про події, явища, матеріали, факти, процеси і окремих осіб у сфері використання, відтворення та охорони природних ресурсів, природних компонентів та ландшафтів, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки [8,с.34].

Отже, спираючись на вищевказане, зазначаємо, що нема єдиного підходу до визначення категорії «екологічна інформація». Тому, на наш погляд, екологічна інформація – це повні, достовірні, своєчасні та вичерпні дані, знання, навички або відомості про стан навколишнього природного середовища, його компоненти та взаємодію між ними, екологічні загрози та небезпеки, заходи та засоби охорони, а також освітні заходи та пропаганда природоохоронного руху, відкритий доступ до яких має на меті забезпечення основоположних конституційних прав та інтересів людини та збереження середовища її існування. В даному визначенні звертаємо увагу на основні характеристики та особливості екологічної інформації.

Дане право має міжнародний характер, що, загалом, характерно для всіх екологічних відносин. Екологічні проблеми, на якій би території вони не відбулися, дуже часто мають вагомим значенням та вплив на територію сусідніх держав. Доступ до екологічної інформації на належному рівні в Україні має важливе значення як для українського суспільства, так і для міжнародної спільноти. Вважаємо, що звідси випливає наступна особливість: дане право має стосуватися кожного.

Повна інформація означає, що відомості, які до неї входять, є вичерпними, у них повною мірою відображені всі факти. А достовірною є інформація, яка відповідає об'єктивно існуючому стану довкілля та здоров'я людей, а також іншим показникам.

Як зазначалося вище, ефективна реалізація права доступу до екологічної інформації є гарантією забезпечення інших екологічних прав людини. Така інформація має бути відкритою та публічною, що, в першу чергу, гарантовано Конституцією України. Згідно ч. 2

ст. 1 Закону України «Про доступ до публічної інформації» публічна інформація є відкритою, крім випадків, встановлених законом. Така інформація має бути надана у найкоротші можливі терміни.

Підсумовуючи результати проведеного наукового дослідження, слід зазначити, що право на достовірну інформацію про стан довкілля є одним із основоположних конституційних прав людини, та його ефективна реалізація має вагомим значення для забезпечення розвитку громадянського суспільства в Україні.

Доступ до екологічної інформації необхідно розглядати в контексті суспільної корисності, адже в першу чергу, доступ до екологічної інформації про довкілля має на меті забезпечення конституційних прав та екологічних інтересів громадян. Тому важливим є визначення екологічної інформації як повної, публічної, вичерпної, своєчасної та об'єктивної.

Законодавство повинно забезпечити прозорість та легкодоступність екологічної інформації. Держави повинні збільшувати обсяг екологічної інформації в електронних базах даних.

Список використаних джерел:

1. Екологічне право: підруч. / за ред. А. П. Гетьмана. – Х.: Право, 2013. – 432 с.
2. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 32, ст. 314
3. Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року // Відомості Верховної Ради України, 1992, № 48, ст.650
4. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 41, ст.546
5. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/25>.
6. Кобецька Н. Р. Екологічне право України: навч. посіб. / Н. Р. Кобецька. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 352 с.
7. Оргуська Конвенція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epl.org.ua/environment-tax/orguska-konventsija>
8. Шемшученко Ю.С. Екологічне право України. Академічний курс: підруч. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. — К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. – 848 с.

Крижанівська А., студентка

Науковий керівник:

викладач

Яковець О.В.

Вінницький кооперативний інститут

ПРАВО БАТЬКА НА ВІДПУСТКУ ПО ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ

Право батька на те, щоб взяти відпустку для догляду за дитиною до досягнення нею трьох років, передбачене українським законодавством ще з 2007 року, проте воно в повній мірі не реалізовувалося. За результатами опитувань Фонду ООН у галузі народонаселення за 2019 рік – 60% українських працівників були переконані, що чоловік повинен забезпечувати родину, а жінка має піклування про дітей [1]. А частка чоловіків, які скористались можливістю піти у відпустку для догляду за дитиною становила лише 5% від опитаних.

Причин непопулярності такої відпустки серед чоловіків чимало, виділимо кілька з них: стереотип, що це «не чоловіча справа»; економічний фактор – відпустка для догляду за дитиною в Україні не оплачується, держава надає лише допомогу при народженні дитини у розмірі 41280 грн, яка поділяється на одноразову виплату 10320 грн і подальші щомісячні виплати до досягнення дитиною трьох років у розмірі 860 грн; зниження ролі батька, закладене ще з радянських часів (у той час відповідальною за виховання дітей була держава,

забезпечуючи розвинену систему дитячих садків, материнство вважалося найбільшим обов'язком перед державою, а чоловік мусив працювати) [2, С. 17]; прогалини в українському законодавстві, яке хоча й надавало, але обмежувало право чоловіків на відпустку при народженні чи для догляду за дитиною.

Зарубіжний досвід з цього питання дещо відрізняється від українських реалій. Так, існує ряд країн, у яких на державному рівні татусів заохочують до піклування про дітей, не просто надаючи можливість отримати відпустку без збереження заробітної плати, а зобов'язують певний час перебувати у відпустці для догляду за дитиною, зберігаючи за ними робоче місце і виплачуючи 100% заробітної плати. Тому у країнах Західної Європи за статистикою, 20% чоловіків перебувають у такій відпустці. Першими країнами в яких її запровадили були Норвегія та Німеччина.

Скандинавські країни і їх законодавство у цьому плані сьогодні є найпрогресивнішими. Слід відзначити, що так було і раніше. Адже, коли тільки почали піднімати питання охорони праці вагітних жінок і матерів, досвід саме цих країн було використано як зразок ще у 1917 р., коли на теренах СРСР вперше з'явилося поняття відпустки по вагітності та догляду за дитиною [3, С. 136].

Швеція ще з 70-х років ХХ століття почала залучати чоловіків до практики відпусток для догляду за дитиною. У наш час там запроваджені «батьківські квоти»: батько мусить узяти 60 днів відпустки по догляду за дитиною із 480 днів відпустки передбачених законодавством, які батьки можуть розділити між собою, інакше ці дні просто не зарахують, а родина отримає менші виплати. Решту часу батьки на власний розсуд можуть поділити між собою. Наслідуючи приклад Швеції, ряд країн Європи, наприклад Німеччина, замінили відпустку для матері та відпустку для батька при народженні дитини на спільну відпустку для догляду за дитиною з квотами для «мами» та «тата» [4]. В деяких країнах запровадили додаткові стимули для більш ефективного заохочення чоловіків до участі та відповідальності за виховання дітей.

Німеччина надає батькам можливість перебувати у відпустці на період до досягнення дитиною 3-річного віку, а у чоловіка право на таку відпустку з'явилося із 2006 року. Впродовж року виплачується допомога по догляду за дитиною в розмірі 65-67% від заробітної плати, а не фіксована однакова для усіх сума як в Україні. Якщо щонайменше на два місяці у декретну відпустку крім матері піде і батько виплата допомоги продовжується з 12 до 14 місяців. Чоловік може взяти ці два місяці водночас із дружиною або після завершення декретної відпустки жінки.

У Великій Британії батькові, який є найманим працівником, надається двотижнева відпустка, яку можна забрати протягом 56 днів після народження дитини, зі збереженням 90% середньої щотижневої зарплати. Також жінці і чоловікові надається відпустка без збереження заробітної плати для догляду за неповнолітньою дитиною загальним терміном до 18 тижнів, але не більше 4 тижнів на рік [4].

Польське законодавство надає 20 тижнів оплачуваної материнської відпустки, з яких 14 тижнів становить обов'язкова відпустка, яка належить виключно матері. Якщо батько дитини використає 6 тижнів решти відпустки, жінка може повернутися на роботу. Після цього один з батьків має право на додаткових 6 тижнів відпустки, також цей час можна розділити між матір'ю і татом. Перших 20 тижнів батьки отримують 100% заробітної плати, решта часу оплачується в розмірі від 80% або 60% зарплати, залежно від того, коли прийнято рішення про використання довшої відпустки. Також як матері, так і батькові, стаж роботи яких становить принаймні 6 місяців, належить право на відпустку для догляду за дитиною в розмірі до 36 місяців, яка не оплачується. Використати таку відпустку батьки можуть до досягнення дитиною п'яти років [5].

Переймаючи світовий досвід, для усунення законодавчих прогалин, які обмежують права чоловіка на відпустку для догляду за дитиною, створення передумов для посилення ролі батька у процесі виховання дітей та розвитку відповідального батьківства в Україні у 15.04.2021 р. було прийнято Закон №1401-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих

актів щодо забезпечення рівних можливостей матері та батька на догляд за дитиною». Документом вноситься зміни в статті 179, 181 Кодексу законів про працю України та статті 18, 20 Закону України «Про відпустки» і передбачає визначення відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку як рівного права кожного з батьків дитини (матері та батька) [6].

До внесення змін відповідно до норм трудового права України батько право батька взяти відпустку для догляду за дитиною до трьох років було похідним від права матері, тобто лише мати могла делегувати право на відпустку батькові. Скористатися цією відпусткою батько дитини міг лише у разі, якщо мати дитини мала право на таку відпустку, але не скористалася нею або перервала відпустку і вийшла на роботу. На практиці це призводило до того, що батько, мати дитини якого є самозайнятою особою або фізичною особою підприємцем, що сьогодні є поширеним явищем, був обмежений у праві скористатися відпусткою для догляду за дитиною, оскільки така жінка не перебуває в трудових відносинах та не мала права на будь-який вид відпустки [7].

Окрім цієї відпустки чоловік міг претендувати на відпустку без збереження заробітної плати тривалістю 14 днів у період, коли його дружина перебуває у післяпологовій відпустці.

За правилами нового Закону право на відпустку для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку мають в рівній мірі кожен з батьків дитини (матір або батько). Але оскільки така відпустка надається тільки одному з батьків, то право на неї потрібно засвідчити документом, який підтверджує, що один з них не скористався вже цим правом. Відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку зараховуються як до загального, так і до безперервного стажу роботи і до стажу роботи за спеціальністю (ст. 181 КЗпП) [8].

У разі якщо дитина потребує домашнього догляду, одному з батьків дитини в обов'язковому порядку надається відпустка без збереження заробітної плати тривалістю, визначеною у медичному висновку, але не більш як до досягнення дитиною шестирічного віку. Тож право на таку відпустку отримав і батько на рівні з матір'ю дитини.

Окрім цього, за бажанням у період перебування у відпустці для догляду за дитиною матір або батько можуть працювати на умовах неповного робочого часу або вдома.

Сьогодні як результат вивчення європейського досвіду батько отримав ще один вид відпустки – одноразову оплачувану відпустку при народженні дитини тривалістю до 14 календарних днів, яка може бути надана чоловіку, дружина якого народила дитину, а також батьку дитини, який не перебуває у зареєстрованому шлюбі з матір'ю дитини, за умови, що вони спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Скористатися відпусткою при народженні дитини батькові можна не пізніше трьох місяців з дня народження дитини. Після закінчення цього строку право на відпустку втрачається. Відмовити працівнику у її наданні роботодавець не може. Варто звернути увагу, що вона не підлягає грошовій компенсації та поділу її на частини.

Крім того, закон передбачає право на відпустку на дітей батьку, який має двох або більше дітей до 15 років, або дитину з інвалідністю, або який усиновив дитину, батьку особи з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи, але за умови, що матір дітей у цю відпустку не піде. Також право на відпустку має батько дитини або особи з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи, який виховує їх без матері (у тому числі у разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі).

Актуальним є можливість встановлення скороченої тривалості робочого часу для чоловіків, які мають дітей віком до чотирнадцяти років чи дитину з інвалідністю, та батьків, що виховують дітей без матері, зокрема у разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі [9].

Отже, в багатьох розвинутих країнах світу відпустку для догляду за дитиною мають право брати як мати, так і батько без значної втрати для сімейного бюджету. В Україні реалізація положень Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення рівних можливостей матері та батька на догляд за дитиною» дозволить усунути

законодавчі обмеження та дискримінаційний підхід, що порушують права чоловіків на відпустку для догляду за дитиною. Проте питання «чи стане батько частіше використовувати відпустку для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку?» залишається відкритим. Адже розрив в оплаті праці між чоловіками та жінками становить близько 25%. Тому для українців і надалі вибір «хто перебуватиме в декреті?» залишається вибором «чию заробітну плату ми втратимо найближчим часом?». Реальним покращенням становища батька стало запровадження одноразової оплачуваної відпустки при народженні дитини тривалістю до 14 календарних днів та право на відпустку на дітей батьку, який має двох або більше дітей до 15 років, або дитину з інвалідністю, або який усиновив дитину, батьку особи з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи.

Список використаних джерел:

1. Вознюк К. Жінки в законі: нюанси гендерної (не) рівності. Юридична газета. 28 березня 2019. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/zhinki-v-zakoni-nyuansigendernoyi-ne-rivnosti.html> (дата звернення: 11.11.2021);
2. Бочек О.І. Особливості гендерної рівності під час перебування у відпустці по догляду за дитиною: міжнародний досвід. Наука і правоохорона. 2018. №3. С. 15-20;
3. Корнева П.М. Соціальні відпустки в Україні: актуальні питання. Право і суспільство. 2020. №4. С. 133-139;
4. Худякова О. Декретна відпустка для чоловіків: які нові правила будуть в Україні і як це працює в інших країнах. Слово і діло. 19 квітня 2021. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/04/19/stattja/suspilstvo/dekretna-vidpustka-cholovikiv-yaki-novi-pravya-budut-ukrayini-yak-ce-pracyuye-inshyx-krayinax> (дата звернення: 11.11.2021);
5. Відпустка після народження дитини. URL: <https://www.migrapolis.pl/ua/> (дата звернення: 11.11.2021);
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення рівних можливостей матері та батька на догляд за дитиною» від 15.04.2021 №1401-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-20#Text> (дата звернення: 11.11.2021);
7. Право чоловіків на декретну відпустку: роз'яснення від Держпраці. Вісник. Офіційно про податки. 11.06.2021. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100025207-pravo-cholovikiv-na-dekretnu-vidpustku-roz'yasnennya-vid-derzhpratsi> (дата звернення: 11.11.2021);
8. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 11.11.2021);
9. Закон України «Про відпустки» від 15.11.1996 № 504/96 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.11.2021).

Пригода К.І., бакалавр

Науковий керівник:

кандидат наук, доцент кафедри кримінального права №1

Горностаї А.В.

Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого

КВАЛІФІКОВАНІ СКЛАДИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ СУБ'ЄКТАМИ ЯКИХ Є БАТЬКИ ДИТИНИ

Вчинення кримінально протиправного правопорушення за основним правилом тягне за собою кримінальну відповідальність. Але цікавим є питання, яку мету переслідував законодавець, встановлюючи конкретне покарання, які мотиви керували ним. Отже, метою цих тез є цільове тлумачення норм Кримінального кодексу України (далі ККУ), які містять в собі кваліфіковані склади кримінальних правопорушень суб'єктами яких є батьки дитини.

Аналізуючи ККУ, мені вдалося виділити декілька статей, які підходять під тему тез: ст. 149, ст. 155, ст. 156, ст. 304, ст. 323 (далі статті). Згідно ст. 149 КК за вчинення діяння передбаченого у частинні 1 («торгівля людиною, а так само вербування, переміщення,

переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію») покаранням є позбавлення волі на строк від трьох до восьми років, в той час вчинення батьками дитини цього ж діяння у ч. 3 цієї ж статті передбачає більш суворе покарання у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої [1].

Згідно ст. 155 КК за діяння передбачені у частині 1 («вчинення повнолітньою особою дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з використанням геніталій, іншого органу чи частини тіла або будь-якого предмета») встановлюється покарання у вигляді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, для батьків у ч. 2 цієї статті встановлюється значно суворіше покарання - позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого [1].

Згідно ст. 156 КК діяння передбачене у ч. 1 («вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку») карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, батьки знову ж таки відбувають більш тяжке покарання, у ч. 2 ст. 156 КК передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого [1].

Стаття 304 КК за діяння передбачене у частині 1 («втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, у пияцтво, у заняття жебрацтвом, азартними іграми») встановлює відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до семи років, у ч. 2 даної норми для батьків передбачається відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від чотирьох до десяти років.

За діяння передбачене у ч. 1 ст. 323 КК («спонукання неповнолітніх до застосування допінгу») покарання передбачене у вигляді штрафу до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, у ч. 2 цієї статті суворе покарання щодо батьків встановлюється у вигляді обмеження волі на строк до двох років або позбавлення волі на той самий строк [1].

Те, що кримінальна відповідальність батьків за вчинення дій, передбачених у попередніх статтях, полягає в застосуванні до них значно суворішого покарання, означає, що законодавець визначає такі діяння особливо небезпечними. По-перше, свідомість особи, її ставлення до інших людей формується в дитинстві, і значний вплив на це здійснюють батьки, тому законодавець виокремлює батьків особливими особами, що здійснюють піклування про своїх дітей. Вони мають обов'язок належно виховувати своїх дітей, прищеплювати їм моральні засади та високі ідеали. Батьки виховують дітей, які є громадянами України, і які в майбутньому через неналежне виховання, травми, завдані батьками можуть стати злочинцями.

Крім того, батьки є відповідальними перед державою. Вони повинні формувати молодь держави в такому напрямі, щоб вони будували своє майбутнє дбаючи про державу, сприяли її розвитку. Наслідком порушення батьківського обов'язку є сприяння підвищенню рівня злочинності в Україні, уповільнення державного розвитку.

Але насамперед батьки мають певну владу над своїми дітьми, що спрямована на реалізацію належної опіки (обирають школу, забезпечують комфортними умовами, здійснюють заходи виховання..). Нажаль, непоодинокими є випадки, коли окремі особи самовільно розширюють розуміння поняття «влада над дітьми». Свою владу батьки починають вважати абсолютною, і вимагають беззаперечного виконання дитиною усіх їх вказівок. На переконання таких батьків, оскільки вони забезпечують життя своєї дитини, то можуть використовувати її у своїх цілях. Наприклад змушувати жебракувати.

Необхідно підкреслити, що діти виступають надзвичайно «комфортними» жертвами. Адже вони залежні від батьків психічно (як дитина – мати/батько) так і фізично (вони живуть в їхньому домі, за їхній рахунок), дитині можна нав'язати, що протиправні дії, вчинені проти неї, є нормальними, дитину можна змусити замовчати. Батько може гвалтувати свою дитину і, здійснюючи свій батьківський вплив, може змусити дитину мовчати, або переконати, що такі дії є нормальними. Злочинець може ніколи не вчинити подібні протиправні дії щодо сторонньої особи, оскільки буде боятись, що його викриють. А щодо заподіяння шкоди власним дітям така особа має переконання, що здатна легко уникнути викриття та покарання. Саме тому для таких осіб власні діти стають першими жертвами.

На мою думку, визнаючи вчинення кримінального правопорушення батьками кваліфікуючою ознакою, законодавець обирає правильний шлях. Протиправні діяння батьків проти своїх дітей є особливо суспільно небезпечними, оскільки таке кримінальне діяння, через свої особливості є більш привабливим та більш безпечним для злочинця. В такому випадку ризик його вчинення значно зростає, порівняно з суспільно небезпечним посяганням проти чужої особи. Держава, в особі законодавця, виконує свою функцію, захищаючи не просто громадян, а найуразливішу групу населення – дітей, які не можуть захистити себе і свої права, попереджаючи такі кримінально протиправні діяння.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Верховна Рада України; Закон від 05.04.2001 р. №2341-111.

Хлібович В.А.
Науковий керівник: Собчук А.О.
Вінницький кооперативний інститут

ДОМАШНЄ НАСИЛЛЯ: ЗЛОЧИН ЧИ ОСОБИСТА СПРАВА?

Майже половина населення протягом життя страждає від домашнього насильства, а 30% з них зазнали насильства в дитинстві. За даними громадської організації «Джерело надії», кожна друга жінка у світі страждає від одного виду насильства. До поліції звертається лише незначний відсоток із загальної кількості постраждалих. Причин тому багато, і одна з них – нерозуміння того, що таке насильство [1].

Відповідно до Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" зазначено, що домашнє насильство – дії або бездіяльність фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [2]. А ст. 126 Кримінального кодексу України визначає покарання, а саме: карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років [3].

Нарешті запрацювали термінові заборонні приписи – їх можуть на місці видавати поліцейські терміном до 10 днів, а також обмежувальні приписи – вони видаються судом до 6 місяців. Такі приписи забороняють насильнику проживати чи перебувати на одній території з постраждалою особою, комунікувати з нею чи навіть наблизитися [4].

Причинами домашнього насилля можуть бути: патологічні ревнощі; модель поведінки, засвоєна у батьківській сім'ї; занижена або завищена самооцінка; нереалізовані мрії та

бажання з дитинства; власне самоствердження через інших людей; потреба у визнанні; психічні відхилення та захворювання; різні релігійні та політичні погляди; хронічний алкоголізм, наркоманія. І без того масштабна проблема домашнього насильства загострюється у зв'язку з поточною пандемією COVID-19 [5].

Перше, куди потрібно звернутися за допомогою, це поліція. Ви можете зателефонувати до поліції за номером 102 або особисто звернутися до райвідділу та написати заяву. Пам'ятайте, що працівники поліції можуть проникнути в житло людини без ухвали суду у невідкладних випадках, пов'язаних із припиненням акту домашнього насильства, у разі загрози життю чи здоров'ю потерпілого. Для отримання допомоги та консультацій можна зателефонувати до правоохоронних органів або в правозахисні організації.

В Україні запустили сайт для людей, які потерпають від домашнього насильства. Онлайн-платформа має назву "Мені здається". Її створили Інститут когнітивного моделювання, фонд Марії Єфросініної за підтримки Товариства Червоного Хреста України. Сайтом може скористатися будь-яка людина, яка хоче анонімно розповісти свою історію. За бажанням, можна залишити дані для зворотного зв'язку [6].

Експерт Антоніна Девяткина з практики зазначила, що для людей, які піддалися насильству в сім'ї, характерні такі особливості: низька самооцінка; збочене уявлення про сім'ю, про роль жінки/чоловіка в суспільстві; виправдання дій кривдника; відчуття провини і заперечення почуття гніву, які вони відчувають щодо до кривдника; упевненість, що ніхто не може допомогти їм у вирішенні проблеми насильства; віра в міф про насильницькі стосунки в сім'ї як нормальні між партнерами тощо.

«Діти, які виростили в сім'ях, де мало місце насильство, схильні до саморуйнування, самознищення, депресій, часто знаходяться у важкому психоемоційному стані, відчувають сором, провину, частенько заперечуючи факт насильства, зберігаючи подію в таємниці (особливо якщо це сімейна ситуація).

Для них можуть бути характерні переживання жаху, надпильності, почуття безнадійності і безсилля, фізіологічна і психічна напруга, внутрішній дискомфорт, порушення сну, нав'язливі спогади, суїцидальні думки», – розповідає сімейний психолог.

Епізоди насильства плачевно впливають на усіх членів сім'ї, створюючи патологічну атмосферу, в якій уся енергія дитини спрямовується на образи, страх, утримання почуттів, нескінченні скандали і з'ясування стосунків, і яка позбавляє дитину та інших членів сім'ї почуття захищеності, власної цінності. Таким чином діти з таких сімей позбавлені можливості нормально розвиватися і займатися творчістю побудови власного життя [7].

Майже половина жертв домашнього насильства не звертаються до правоохоронних органів.

Про це розповів доктор соціологічних наук Олександр Шульга на презентації результатів соціологічного дослідження "Домашнє насильство: 1,5 млн українців стали жертвами жорсткого поводження у побуті" в Укрінформі.

«Ми запитали, чи зверталися люди, якщо стали жертвами домашнього насильства, до поліції. 48% не зверталися, серед них 53% - чоловіки, 45% - жінки. Інша частина обирали кілька варіантів: 36% викликали поліцію (27% чоловіки, 41% жінки), 14% зверталися до дільничного (14% чоловіків, 15% жінок), писали заяву в поліцію 11% (9% чоловіків, 12% жінок)», - сказав Шульга.

«Основною причиною, чому не зверталися (жертви насильства до поліції - ред.), у нас називають, по-перше, зневіру - 43% (41% чоловіки, 45% жінки), по-друге, небажання, щоб дізнались інші люди - 34% (31% чоловіки та 35% жінки). На третьому місці - боялися, що це викличе ще більше насильства (28%, серед яких 18% чоловіки та 34% жінки). Знову ж таки, тут помітні розбіжності - майже в два рази серед жінок більше тих, хто серед причин незвернення до поліції називає, по-перше, страх ще більшого насильства. І інша причина - жінки боялися, що таке звернення завдасть дітям психологічної травми - 22% (жінок) до 11%

(чоловіки). Тобто не лише страх, не лише недовіра, а страх через те, що дітям стане гірше і сім'я розпадеться», - зауважив Шульга.

На запитання, що потрібно зробити на державному рівні, щоб запобігти домашньому насильству, більшість опитаних висловилися за посилення кримінальної відповідальності.

Кабінет Міністрів затвердив державну соціальну програму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на 2021-2025 роки. З державного бюджету на неї планується спрямувати 833 083,7 тис. грн, з місцевих бюджетів - 391 180,9 тис. грн, з інших джерел - 102,0 тис. грн. В переліку запланованих на цей період кроків передбачено, зокрема, створення 450 спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб (притулків, мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, денних центрів соціально-психологічної допомоги/спеціалізованих служб первинного соціально-психологічного консультування) [8].

Нині в Україні нараховується трохи менше, як 3 десятки притулків і відділень для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі. При цьому, як зауважується в матеріалах аналітичного центру «ЮрФем», рекомендований Радою Європи стандарт доступності – родинне місце (жінка і двоє дітей) на 10 тис. населення [9].

Як зазначається в додатку до постанови, програма передбачає удосконалення системи запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі; запровадження системного реагування на насильство; забезпечення постраждалим особам доступу до комплексних послуг, орієнтованих на їхні потреби; надання якісних соціальних послуг постраждалим від насилля. Також передбачене формування у суспільстві нетерпимого ставлення до насильства; підвищення рівня поінформованості населення про форми, прояви, причини і наслідки домашнього насильства; надання кожній постраждалій особі інформації про її права та можливості реалізації таких прав.

У межах програми планується створення єдиного підходу для розвитку і розбудови притулків та відповідної інфраструктури для постраждалих від домашнього насильства осіб [10].

На мою думку, нікого не потрібно переконувати, що сім'я є найважливішим інститутом у розвитку та вихованні дитини, тому проблеми сім'ї та батьківства актуальні й сьогодні. Здорова, міцна сім'я – запорука стабільності та процвітання будь-якого суспільства, будь-якої держави. На жаль, проблемами, що стоять перед суспільством, є гостра криза сім'ї, причинами якої є зміни моральних норм у сфері гендерних відносин, поширення дошлюбних стосунків, зміна традиційних (сімейних) ролей чоловіків і жінок, зміни в традиційні (сімейні) ролі чоловіків і жінок, втрата історичних українських традицій формування та збереження сім'ї, невідповідність молоді до шлюбу, підвищені вимоги до шлюбного партнера, алкоголізм та наркоманія тощо.

Тому на шляху подолання проявів домашнього насилля потрібно проводити такі заходи. По-перше, закликати батьків розповідати дітям про сімейні та сексуальні стосунки, до чого вони можуть привести, які можуть настати наслідки.

По-друге, закликати батьків розповідати дітям про сімейні та сексуальні стосунки, до чого вони можуть привести, які можуть настати наслідки. створити у школах та інших навчальних закладах предмет, який буде правильно показувати та роз'яснювати, що таке сім'я? Як правильно побудувати її? Хто такий чоловік? Хто така жінка? Які їхні ролі в житті? та багато інших запитань, якими буде цікавитись молодь. По-третє, створити програму «Як побудувати родину», яка буде популяризуватися у засобах масової інформації.

Не потрібно миритися з принизливим і жорстким поведінням чи боятися говорити про це. Не слід вдавати, що нічого не відбувається, і надіятися, що все минеться. Варто докласти максимум зусиль, щоб вирватися із замкнутого кола, а тим, хто поруч, – родичам, друзям, сусідам – треба простягнути руку допомоги, бо коли мова йде про домашнє насильство, мовчання означає співучасть.

Домашнє насильство – це злочин. Не приватна справа, не табу й не стара та відома традиція "б'є – значить любить". Це – справжнє насильство між членами родини або партнерами, яке в Україні з 2019 року вже криміналізоване.

Список використаних джерел:

1. Що значить захищати права жінок в Україні? URL: <https://probono.org.ua/womenrights>
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
3. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Злочин, а не приватна справа: як держава реагує на проблему домашнього насильства. URL: https://24tv.ua/problema-domashnogo-nasilstva-ukrayini-yak-reaguє-ostanni-novini_n1477176
5. Причини агресії в сім'ї. URL: <https://nonviolence.ed-era.com/violence-causes>
6. "Домашнє насильство справді існує. Це не галюцинація і не психологічний збій" – правозахисниця. URL: <https://suspilne.media/104671-domasne-nasilstvo-spravdi-isnuє-ce-ne-galucinacia-i-ne-psihologicnij-zbij-pravozahisnica/>
7. Заручники ситуації: як домашнє насильство впливає на наших дітей. URL: <https://dyvys.info/2021/04/29/zaruchnyky-sytuatsiyi-yak-domashnye-nasylstvo-vplyvaye-na-nashyh-ditej/>
8. Майже половина жертв домашнього насильства не звертаються до поліції. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3279326-majze-polovina-zertv-domasnogo-nasilstva-ne-zvertautsa-do-policii.html>
9. Пандемія поглибила проблему домашнього насильства стосовно жінок. Її рішення у правовій чи виховній площині? URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/pandemiya-poglibila-problemu-domashnogo-nasilstva-stosovno-zhinok-yiyi-rishennya-u-pravoviy-chi-vihovnij-ploshini?>
10. В Україні затвердили програму протидії домашньому насильству. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3196676-v-ukraini-zatverdili-programu-protidii-domasnomu-nasilstvu.html>

Горячкіна Н. В., бакалавр

Науковий керівник:

Викладач

Горєлова Н. М.

Вінницький кооперативний інститут

АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА АЛІМЕНТНИХ ПРАВОВІДНОСИН БАТЬКІВ ЩОДО ДІТЕЙ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Проблематика стягнення аліментів на утримання дітей є однією з найбільш гострих та актуальних у наш час. Тому інститут аліментів є важливим елементом відносин з приводу батьківства та формує самостійний комплекс відносин, що регулюється нормами сімейного законодавства. Держава, окрім гарантування права на аліменти, розуміючи низький рівень правової свідомості та правової культури осіб, які такі аліменти повинні сплачувати, розробляє спеціальні механізми та інструменти практичного характеру, спрямовані на забезпечення виконання аліментних зобов'язань перед дитиною. Хоча навіть за умови насичення національного законодавства нормативно-правовими актами, що передбачають стягнення аліментів, і навіть постійна їх актуалізація щодо розміру та величини аліментних зобов'язань, все одно існують об'єктивні проблеми їх невиконання. Частково їх вирішення є

ускладненим у силу існування тіньових процесів в економіці і недостатнім інструментарієм забезпечення легалізації доходів, отримуваних батьками для визначення коректної величини аліментів. Але є проблеми, вирішення яких є цілком можливим за рахунок встановлення або більш чітких правових конструкцій, або більш жорстких умов реалізації зобов'язань батьків із приводу утримання дитини.

Аліменти – це обов'язок утримання у визначених законом випадках одним членом сім'ї іншого. Відповідно ст. 180, 199 Сімейного кодексу України обов'язок по сплаті аліментів триває до повноліття та у випадку продовження навчання дитиною і виникнення у зв'язку з цим потреби матеріальної допомоги – до досягнення двадцяти трьох років за умови, що батьки можуть надавати таку допомогу.

На нашу думку, актуальною проблемою в цій галузі є визначення реального розміру частки доходів одного з батьків, яку він повинен перераховувати як аліментні платежі на утримання дитини. Окрім того, наше законодавство ототожнює дохід та заробіток. Звідси випливає, що особа, з якої її стягують, часто приховує свій фактичний дохід, що є досить розповсюдженою практикою в нашій країні. Дана позиція є слушною через недосконалість системи обліку та моніторингу доходів громадян, а також у силу того, що номінальна індексація грошових виплат відбувається по визначеним державою стандартам та нормативам, що досить часто не відповідає сучасним реаліям соціально-економічного становища.

Актуальною проблемою залишається небажання сплати аліментів на користь дитини. Але на сьогоднішній день держава намагається виправити ситуацію з боржниками, та застосовує посилені заходи. Наприклад, на сучасному етапі розвитку суспільних процесів відмічається зростання міграційних процесів в Україні, що призводить до масового виїзду за кордон громадян України на заробітки та породжує проблему стягнення аліментів з-за кордону. Тому держава забезпечує права дитини на отримання аліментів, а саме: заборона у видачі виїзних документів за кордон; обмеження виїзду або в інший спосіб, обмеження можливостей потрапляння в країну, в яку особа виїжджає у разі невиконання аліментних зобов'язань.

Дуже часто виникає стереотип, що вище згадані проблеми стосуються лише чоловіків, але це не так. В сучасному суспільстві постає гостра проблема, яка формується навколо жінок. В наш час жінки вдало маніпулюють чоловіками, та вимагають більшого від них не в законних інтересах.

По-перше, відсутній діючий механізм контролю за цільовим використанням аліментів. Тобто, не завжди усі кошти витрачаються на потреби лише дитини. По-друге, за законом, батьки зобов'язані приймати рівну участь. Неможливо проконтролювати, чи мати дитини вносить свій вклад і чи взагалі вона працює і має дохід.

На нашу думку, варто звернути увагу на регулювання аліментних правовідносин у країнах Європейського союзу. До прикладу в Німеччині існує так звана "Дюссельдорфська таблиця". Вона з точністю до одного євро визначає суми, з яких доходів та з якого віку дітей треба виплачувати гроші. Звичайно, ніхто не хоче залишити платника аліментів зовсім без грошей. Відповідно, у чоловіка, який їх виплачує (відповідно до статистики, саме колишні чоловіки складають майже 90 відсотків платників), за будь-яких обставин повинно залишатися щонайменше 1100 євро, якщо він працює, і не менше 800 євро - якщо отримує допомогу з безробіття. Загалом аліменти повинні виплачувати обидва колишні члени подружжя. Однак вважається, що той, з ким живе дитина (найчастіше мати), виплачує їх "натурою", тобто відповідає за житло, їжу, речі, виховання тощо. А вже за фінансову сторону відповідає другий з батьків. Зазвичай після розлучення кожен повинен самостійно себе забезпечувати. Однак зазвичай суд встає на сторону того, хто найбільше втратив у фінансовому плані. До речі, це не обов'язково може бути колишня дружина. У випадках, коли більше заробляють дружини, вони виплачують аліменти колишнім чоловікам. Постає риторичне питання: чи є у Німеччині злісні неплатники аліментів? На жаль, є, і чимало. У цьому випадку держава може виплачувати аліменти на дітей протягом певного

періоду. Однак якщо з'ясується, що у платника аліментів немає законних підстав їх не платити, то тоді з нього стягують виплачені державою кошти та самі аліменти. В такому випадку можуть заарештувати зарплату, накласти штраф або тюремне ув'язнення терміном до трьох років.

Отже, можна зробити висновок, що українське законодавство у сфері регулювання стягнення аліментів недосконале. Є багато прогалин та норм, які не відповідають реаліям нашого часу, що ускладнює притягнення боржника до відповідальності за невиконання або виконання не в повному обсязі аліментних обов'язків. Порядок стягнення аліментів є досить складним процесом, що пов'язаний з декількома галузями права та потребує вдосконалення на кожній – від призначення аліментів, зміни розміру за рішенням суду до його виконання. При цьому варто наголосити, що виховання та матеріальне утримання дітей є одним із найголовніших та найважливіших обов'язків батьків, що впливає не тільки з усталених моральних принципів нашого суспільства, а й закріплено в нормах чинного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України : Кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 13.11.2021).
2. Ханович Є. Порядок стягнення аліментів на дитину за чинним законодавством. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 10. С. 20–25.
3. Самілик Л.О., Корбут Л.П. Проблеми забезпечення належного виконання зобов'язань зі сплати аліментів. Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 6. С. 90–92.
4. Малярчук Т.В., Рогів Х.К. Актуальні проблеми сплати аліментів дітям і можливі шляхи їх подолання. Сучасні питання економіки і права. 2013. Вип. 2. С. 113–118.

Фаріга Є.В., студентка

Науковий керівник:

к.ю.н., доцент кафедри Кримінального права №1

Горностай А.В.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

ВПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ В СТАНІ СП'ЯНІННЯ: АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ДОСВІД ОКРЕМИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Статистика скоєння правопорушень за ст. 286-1 в Україні, на жаль, є не втішною. За даними Патрульної поліції у період з січня до жовтня 2021 року в Україні сталося 135 626 ДТП, 4119 з яких спричинені керування транспортним засобом у стані сп'яніння. Зокрема, в них загинуло 98 осіб, та 924 травмовано. [1] За інформацією Єдиного звіту про кримінальні правопорушення по державі Генеральної прокуратури України за період з січня по жовтень 2021 року за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами обліковується 2627 проваджень, в тому числі у стані сп'яніння 120 проваджень.[2] За даними Єдиного державного реєстру судових рішень за кримінальні правопорушення кваліфіковані за ст. 286-1 у період з березня до жовтня 2021 року в Україні було винесено 17 вироків по справах. [3]

Наведені дані підтверджують гостру необхідність у посиленні відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху, зокрема правил безпеки

дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння.

Після численних редакцій та дискусій остаточно 17 березня 2021 року Кримінальний кодекс України (ККУ) доповнено новою статтею 286-1 (Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння), яка підлягає застосуванню в редакції Закону № 1231-IX Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху.[4]

Поняття скоєння кримінальних правопорушень у стані сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції не є нововведенням у кримінальному законодавстві, проте має місце посилення кримінальної відповідальності за передбачені правопорушення, якщо вони скоєні у такому стані. Для прикладу, за такі порушення, що спричинили потерпілому тілесне ушкодження середньої тяжкості, чинною редакцією Кримінального кодексу України [5] у статті 286-1 передбачається позбавлення волі на строк до трьох років з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк від трьох до п'яти років, тоді як за те саме діяння, скоєне без наявності ознак стану сп'яніння суб'єкта, за статтею 286 карається штрафом від трьох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк до трьох років. Варто звернути увагу саме на те, що за наявності окремої статті Кримінального кодексу стан сп'яніння виступає не обтяжуючою, а кваліфікуючою ознакою при порушенні правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами.

Проаналізувавши законодавство деяких країн Європи, я дійшла висновку, що розвинуті сусіди України давно включили у своє законодавство обставину вчинення кримінального правопорушення під дією лікарських препаратів.

Зокрема, законодавство Республіка Польща дозволяє притягнути як до відповідальності за неналежне керування транспортними засобами, так і у разі скоєння того самого діяння особами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння. Зокрема, стаття 178a Кримінального кодексу (Kodeks karny) [6] за керування у стані сп'яніння наземним, водним або повітряним транспортом передбачає покарання у вигляді штрафу, обмеження або позбавлення волі до 2-х років, також за керування у стані сп'яніння зі спричиненням конкретних наслідків, описаних у статтях 173, 174, 177, 355 (йдеться про спричинення ДТП, в тому числі зі спричиненням смерті особі або декільком особам, нанесенням тілесних ушкоджень легкої та середньої тяжкості), застосовується покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 3-х місяців до 5-ти років.

Кримінальним законодавством Республіки Німеччина передбачено, що у разі якщо о поведінка водія призвела до небезпеки на дорозі, ДТП, навіть за рівня алкоголю в крові, починаючи від 0,3 проміле, правопорушення вже є кримінальним злочином. Відповідно до ст.315b Кримінального кодексу (Deutsches Strafgesetzbuch, StGB) [7] особа, що загрожує безпеці дорожнього руху з необережності, у тому числі через перебування у стані сп'яніння карається позбавленням волі на строк до двох років або штрафом. Окрім того, існує окрема стаття 316, яка передбачає покарання за діяння пов'язані із керуванням транспортними засобами у стані сп'яніння або під дією одурманюючих речовин, які не передбачені у конкретних статтях 315a або 315c, позбавлення волі на строк до одного року або штраф.

Кримінальне законодавство Франції передбачає, що за керування транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння особа підлягає застосуванню покарання у вигляді позбавлення волі на строк до одного року або більше, а також відкликання ліцензії на строк до трьох років, а якщо мова йде про керування транспортним засобом з пасажирями загальна вага якого більше 3500 кг, поїзд або літак, карається позбавленням волі на строк до двох років з позбавленням ліцензії їздити до чотирьох років. [8]

Отже, узагальнивши статистичні дані та аналіз кримінального законодавства деяких країн Європи, можна дійти висновку, що не всі країни застосовують формулювання скоєння правопорушення у стані сп'яніння або під дією лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, як обтяжуючу обставину.

У більшості країн зазначене порушення виступає кваліфікуючою обставиною кримінального правопорушення. Крім того, як зазначив у своїй роботі Острогляд О.В., відповідальність яку передбачають законодавства інших країн є на порядок суворішою ніж та, яка пропонується в Україні. [9]

Внесення відповідних змін до Кримінального кодексу України є кроком до модернізації та оновлення сучасного законодавства шляхом впровадження дієвих тенденцій притягнення до кримінальної відповідальності у Європі. Виділення в окрему статтю скоєння окреслених кримінальних порушень у стані сп'яніння, на мою думку, було дійсно необхідним для забезпечення ефективної боротьби з досить поширеною проблемою у вітчизняному суспільстві та гарантування безапелляційного призначення більш суворого покарання при наявності кваліфікуючої ознаки. Окрім того, уточнення щодо лікарських препаратів дозволить спростити процедуру притягнення до відповідальності та збільшити рівень персональної відповідальності за стан дорожнього руху кожного українського водія, про що свідчить ефективне застосування подібних норм у Європейських державах. Дане нововведення потребує подальшого вивчення та удосконалення, адже й досі залишаються питання щодо повноцінної кваліфікації перебування під дією лікарських препаратів, які будуть підпадати під застосування ст.286-1 ККУ.

Список використаних джерел:

1. Статистика Патрульної поліції ДТП в Україні. [Електронне джерело]
URL: <http://patrol.police.gov.ua/statystyka/>
2. Єдиного звіту про кримінальні правопорушення по державі Генеральної прокуратури України. [Електронне джерело]
URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820#
3. Єдиний державний реєстр судових рішень. [Електронне джерело]
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
4. ЗУ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху. [Електронне джерело]
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1231-20#Text>
5. Кримінальний кодекс України. [Електронне джерело]
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
6. USTAWA z dnia 6 czerwca 1997 r./ Kodeks karny/ Art. 178a. Prowadzenie pojazdu mechanicznego w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego [Електронне джерело]
URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-16798683>
7. Straßenverkehrsgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 5. März 2003/ § 316 Trunkenheit im Verkehr/§ 315b Gefährliche Eingriffe in den Straßenverkehr. [Електронне джерело]
URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/>
8. NOUVEAU CODE PÉNAL/ Article 268 Conduite sous l'effet de drogues. [Електронне джерело]
URL: https://www.legislationline.org/download/id/6357/file/Andorra_CC_2005_fr.pdf
9. Острогляд О.В. Кримінальна відповідальність за керування транспортним засобом в стані сп'яніння: впровадження та зарубіжний досвід. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. №7(19), 2019.* [Електронне джерело]
URL: <https://visnyk.iful.edu.ua>

Власова Є.Р., бакалавр

Науковий керівник:

к.ю.н., доцентка кафедри кримінального права №1

Горностай А.В.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

МІНІМАЛЬНИЙ ВІК ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В РІЗНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

Необхідною передумовою будь-якого законодавчого процесу, який враховує сучасні наукові вимоги, є порівняльно-правове дослідження регулювання проблеми у зарубіжному законодавстві. Це, у свою чергу, дає змогу виявити переваги та запозичити позитивні аспекти регулювання, які можна успішно трансформувати у національне законодавство.

Так, одною з основних проблем суб'єкта кримінального правопорушення як у нашій державі, так і в багатьох країнах, є вік з якого настає кримінальна відповідальність. Слід зазначити, що встановлення мінімальної календарної вікової межі для кримінальної відповідальності має бути соціально та кримінологічно обґрунтованим. Тільки за умови досягнення певного віку під впливом сім'ї, школи, соціального середовища підліток досягає певного рівня свідомості, який дозволяє йому розрізняти добре і погане, що може спричинити шкоду іншим людям.

Законодавства різних країн передбачають різний мінімальний вік суб'єкта кримінального правопорушення. Мінімальний вік з якого настає кримінальна відповідальність встановлюється волею законодавця з урахуванням даних медицини, психології, педагогіки та інших наук, а також виходячи з типових для більшості підлітків умов їхнього розвитку і формування на різних стадіях життєвого шляху. Також законодавець виходить із відповідних історичних умов розвитку суспільства і кримінальної політики держави по боротьбі зі злочинністю.

Саме тому мінімальний вік суб'єкта кримінального правопорушення встановлюється в законодавстві іноземних держав по різному.

У деяких східних країнах, таких як Єгипет, Ірак, Ємен, Ліван, мінімальна вікова межа встановлена на рівні 7 років (наприклад, стаття 94 Кримінального кодексу Єгипту).

На відміну від кримінального законодавства країн континентальної Європи та законодавчо закріпленого віку, з якого застосовується кримінальна відповідальність, загальне англійське кримінальне законодавство не встановлює чітких вікових обмежень для настання відповідальності. Відповідно до судової практики нижня вікова межа суб'єкта становить 10 років, але до повної кримінальної відповідальності можуть бути притягнуті лише особи, які досягли 17-річного віку [4,с.91]. Кримінальний кодекс Колорадо та Луїзіани також встановлює мінімальний вік суб'єкта у 10 років (стаття 18-1-504 Кримінального кодексу Колорадо) [2,с.114].

Кримінальний кодекс Французької Республіки у статті 122-8 встановлює вік кримінальної відповідальності з 13 років, але до осіб, віком до 16 років не може бути застосоване таке покарання, як позбавлення волі. Мінімальний вік суб'єкта злочину в 13 років встановлений і законодавством Узбекистану, а також у кодексах низки штатів США, зокрема, у кримінальному кодексі штату Джорджія та Іллінойс (стаття 84 Кримінального кодексу штату Джорджія) [2,с.114].

Кримінальне уложення Німеччини встановлює мінімальний вік суб'єкта з 14 років, але у параграфі 19 закріплює, що до осіб віком від 14 до 16 років застосовується принцип «кримінальної невідповідальності». Цей принцип полягає у тому, що до цієї категорії осіб не застосовується покарання, а лише заходи виховного впливу [1,с.172]. Мінімальний вік притягнення до кримінальної відповідальності у 14 років встановлено і в ч. 2 ст. 22 Кримінального кодексу України, і в законодавстві Італії (статті 85 та 97 Кримінального кодексу Італії), Болгарії, Норвегії, Японії, більшості країн СНД. Кримінальний кодекс

Міннесоти також встановлює мінімальний вік у 14 років (стаття 609.055 підпункт 1 цього кодексу) [2,с.114].

З 15 років передбачена кримінальна відповідальність в кримінальному законодавстві Польщі, Данії, Швеції, Фінляндії [3,с.238]. Кримінальні кодекси штатів Нью-Гемпшир та Техас також передбачають мінімальний вік суб'єкта у 15 років (стаття 2.272 Кримінального кодексу Техасу) [2,с.114].

Слід зазначити, що в США регулювання віку кримінальної відповідальності як ознаки осудності особи характеризується специфікою кожного штату. Зокрема, кримінальне законодавство деяких штатів взагалі не визначає вік кримінальної відповідальності, а питання про нижню вікову межу вирішується в кожній справі судом індивідуально.

Кримінальне право країн мусульманського світу традиційно закріплюють дуже низький мінімальний вік суб'єкта. А ось значна більшість європейських держав встановлює досить високі мінімальні вікові межі.

Отже, як ми бачимо в різних країнах законодавці встановлюють різну мінімальну межу, з якої особа може бути притягнена до кримінальної відповідальності при цьому вони керуються соціальним, культурним та моральним аспектами, що мають місце в країні. На жаль, так як питання щодо встановлення приблизно однакового мінімального віку, з якого особу можна притягнути до кримінальної відповідальності залишається відкритим, сформувалося три різні позиції з цього питання:

1. Вік 14 років є оптимальним для встановлення його як мінімального віку суб'єкта кримінального правопорушення.
2. Збільшення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. На думку деяких науковців, це зумовлено швидкими темпами розвитку суспільства та сучасними умовами життя. Вони пропонують встановити такі вікові межі: обмежений вік – з 15 років; повний вік – з 17 років; вік для спеціальних суб'єктів – з 18 років.
3. Зниження мінімальної вікової межі в деяких країнах до 11-13 років. Таке рішення вони пов'язують насамперед з тим, що, відбувається швидке поширення вчинення кримінальних правопорушень у віці від 10 до 14 років [5,с.70-72].

Розглянувши ці три позиції, я дійшла висновку, що схилиюсь до першої позиції, а саме до того, що 14 років є оптимальний вік, з якого особу може бути притягнуто до кримінальної відповідальності. Мінімальний вік кримінальної відповідальності, встановлюється законодавцем кожної країни з урахуванням можливості осіб усвідомлювати суспільну небезпечність і протиправність своїх діянь, проте я вважаю, що підвищення мінімальної межі віку до 15-16 років може призвести до збільшення вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми, що матиме негативні наслідки для суспільного життя в країні. А в країнах де мінімальний вік особи, яка може бути притягнена до кримінальної відповідальності коливається від 7 до 14 років, я вважаю, за потрібне встановити більш м'які міри покарання, ніж для повнолітніх, так як це може дати особі можливість переосмислити свої дії і в майбутньому стати відповідальним та усвідомленим громадянином своєї країни з великим багажем досвіду.

Список використаних джерел:

1. Матишевський П.С. Кримінальне право України. Загальна частина. К.: А.С.К., 2001. 352 с.
2. Оганесян Р.Л. Возраст уголовной ответственности в уголовном праве зарубежных стран. Вектор науки ТГУ. 2009. № 2(5).
3. Сапожнікова О. Пропозиції щодо зменшення мінімальної вікової межі кримінальної відповідальності в Україні. Вісник Академії адвокатури України. 2008. Число 2.
4. Хохлова І.В. Кримінальне право зарубіжних країн (в питаннях та відповідях) / І.В. Хохлова, О.П. Шем'яков. К.: Центр навчальної літератури, 2006. с.256.
5. Плашовецький О.А. Кримінально-правова диференціація віку: дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н.: 12.00.08. Львів, 2017. с.188.

ХАРАКТЕРИСТИКА ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ПРАВОВУ КУЛЬТУРУ МОЛОДІ

Виклад основного матеріалу. Україна буде незалежною, правовою державою. Ставлячи перед собою завдання розбудови нації і держави, найголовнішим необхідно визначити відродження суспільної, і найперше особистої культури – правової культури громадян України, яка може відродитися лише за наявності правового виховання.

Правова культура – це система правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи особи, інші найважливіші соціальні цінності [4, с. 566].

Правова культура – це рівень виховання і освіти суспільства в сфері державно-правових відносин. Вона включає насамперед високий рівень правосвідомості населення. В свою чергу високий рівень правосвідомості населення – це знання права громадянами, загальна налаштованість населення на виконання правових приписів. Але як такі приписи можуть виконуватися простим громадянином, якщо їх не виконують представники нашої влади.

Правова культура – це насамперед шанобливе ставлення до права. Можна стверджувати, що не кожна людина, якій властива правосвідомість, наділена правовою культурою. Це особа, яка має певний рівень правової культури, знає чинне законодавство, їй притаманне шанобливе ставлення до права, вона поводить згідно з наявними позитивними оцінками права.

Найважливішими складовими правової культури є право, правосвідомість, правовідносини, правопорушення, правова діяльність. З іншого боку, – це цілеспрямована система заходів просвітницького та освітнього характеру, які формують повагу до права, цивілізованих способів вирішення спорів, профілактики правопорушень [3, с. 68].

Отже, правова культура – це єдність правових знань, оцінок та поведінки. Володіти правовою культурою – це не лише самому дотримуватися вимог юридичних норм, а й оцінювати правомірність вчинків інших осіб, щоб спрямувати особисті дії на попередження або припинення правопорушень.

Хочемо звернути увагу й на те, що навіть окремі депутати нашого парламенту самі демонструють необізнаність з елементарними положеннями чинних законів, особливо економічного напрямку.

Правова освіта - це необхідний елемент правової культури [4, с. 566].

Основними напрямками правової освіти є те, що всі громадяни України мають право на набуття необхідного їм мінімуму правових знань. Це право забезпечується розгалуженою мережею загальних та спеціалізованих навчально-виховних закладів незалежно від форм власності, широким правовим інформуванням населення через засоби масової інформації та культурно-освітні установи.

Правова освіта є обов'язковою в усіх дошкільних виховних, середніх загальноосвітніх, професійних навчально-виховних, вищих навчальних закладах.

Неодноразово ми можемо почути таку хибну думку, що молодь не зацікавлена в належному обсязі правової інформації і зверхньо ставиться до вивчення правових предметів. Але, як підтверджують результати соціологічного дослідження, проведеного нами серед студентів різних навчальних закладів нашого міста, 89, 7 % респондентів хочуть ґрунтовніше вивчати основи права. Більшість з них переконані, що саме юридичні знання і повага до законів можуть сформувані високий рівень правової культури, здатені значно зменшити кількість правопорушень.

Правова основа і виховання формують основу, що допомагає підліткам долати перші життєві труднощі, не зійти на шлях правових порушень.

Раніше вивчаючи дисципліну основи права, студенти та учні могли здобути знання, які в майбутньому їм могли б стати в нагоді при здійсненні ними своєї трудової діяльності (зокрема при укладанні різних видів договорів).

На даний час, нажаль, програма вивчення дисципліни основи права змінена і нев кращу сторону. Програма націлює студентів на вивчення більш форм демократії.

Саме у навчальних закладах відбувається соціалізація особистості – розвиток здібностей, набуття знань і умінь, формування життєвих компетентностей, рис особистості, світогляду, тому необхідно прикласти всіх зусиль щоб наше молоде покоління зростало в цивілізованому суспільстві.

Щоб правозахисна діяльність юристів відповідала концепціям українського суверенітету, забезпечувала діяльність державних установ у правовому просторі, сприяла подоланню стереотипів патерналізму в правосвідомості людей необхідна змістовна виховна та самовиховна робота з формування правової культури майбутніх юристів.

Проявом правової культури суспільства є нинішнє законодавство України, його рівень щодо міжнародної правової культури, а також його відношення до людини [3, с. 320].

Правова культура українського суспільства сьогодні має дві тенденції: по-перше, вона намагається вчасно реагувати на економічні, політичні, суспільні зміни в Україні; по-друге, багато нового в суспільстві оцінюється з точки зору таких діючих правових норм, які потребують їх скорішої заміни, тобто розвиток правової культури гальмується недосконалим законодавством.

Більше уваги слід приділяти правовому вихованню студентів і курсантів юридичних закладів. Варто запроваджувати диференціальну подачу навчального матеріалу; використовувати кожну можливість для зустрічі з практичними юристами; знайомити з дисциплінарною, адміністративною та кримінальною практикою щодо недотримання вимог законів юристами; формувати стійкі навички позитивної поведінки через багаторазове повторення; аналізувати відповідні справи кримінального, адміністративного, цивільного характеру, оцінювати дії як правопорушників, так і осіб, відповідальних за розгляд справ і прийняття рішень, тощо.

Зміст правового виховання – це найскладніше питання в системі правового виховання та навчання, оскільки тут потрібно визначити, які правові знання і в якому обсязі слід подавати. З таким висловлюванням необхідно погодитися, оскільки цього вимагає підготовка юристів-спеціалістів у нашій країні. Пропаганда права необхідна загалом у суспільстві, зокрема у прокурорській, адвокатській, банківській, нотаріальній сферах діяльності [4, с. 565].

Виховання визначають як процес систематичного, організованого і цілеспрямованого впливу на свідомість людини, її духовний та фізичний розвиток, з метою формування повноцінної особистості як невід'ємної частини суспільства, зумовлений дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників [2, с. 283].

Форми виховання – засоби організації виховного процесу, в яких реалізується взаємодія вихователя і вихованців у різних умовах [2, с. 283].

Всі педагогічні колективи, зокрема, і в нашому навчальному закладі повинні працювати над створенням відповідних умов для розвитку фізично і психічно здорової особистості, запобігання пияцтву, наркоманії, насильству, іншим асоціальним явищам, що негативно впливають на здоров'я людей.

Органічним поєднанням навчального процесу та пропагування правових знань є правові клініки, тобто залучення студентів до діяльності щодо роз'яснення положень чинного законодавства, допомоги населенню у реалізації та здійсненні їх прав. Правова допомога в нашому коледжі здійснюється Юридичною клінікою. Студенти разом із досвідченим викладачем права проводять прийом громадян з різних правових питань, надають всім бажаним юридичні консультації, проводять бесіди, з юридичних питань,

готують відповідні документи правового характеру у державні, судові, та інші органи з різних галузей права.

Завдяки такій організації юридичної практики та поза аудиторної діяльності студенти вчать краще передбачати, які правові проблеми можуть виникнути під час слухань відповідних справ у місцевих і господарських судах, і набувають більшої впевненості у правильному вирішенні спірних правових питань і, звичайно, сприяють формуванню належного рівня правової обізнаності.

Практика показує, що низький рівень правової культури на підприємствах, в установах, в індивідуальній юридичній діяльності призводить до порушень планової, фінансової, трудової дисципліни, до зловживань, хабарництва, злочинів, заподіює пряму шкоду економіці країни, окремим особам і конкретній людині.

Прогресивний розвиток суспільства безпосередньо впливає на рівень його правової культури [4, с. 566].

Висновки та пропозиції. Підсумовуючи результати проведеного наукового дослідження, слід зазначити, що права культура особи, залежить від багатьох факторів. Перш за все від рівня розвитку правової свідомості населення, тобто від того, наскільки глибоко засвоєні правові феномени, такі як цінність прав та свобод людини, наскільки інформовано у правовому відношенні населення, його соціальні, вікові, професійні та інші групи, яке емоційне ставлення населення до закону, суду, різноманітних правоохоронних органів, юридичних засобів і процедур, яке ставлення громадян до виконання правових приписів тощо.

Не менш суттєві і такі показники, як масштаби та глибина юридичної освіти, професійної підготовки та перепідготовки юристів, ступінь розвитку юридичної науки, правового мислення.

Ми можемо зробити висновок, що для підвищення рівня правової культури потрібно: забезпечити громадян правовою інформацією; провести фундаментальні дослідження в галузі теорії та практики правової освіти в Україні; розвивати правову культуру населення у селах; залучати студентів до діяльності правових клінік.

Список використаних джерел:

1. Лисенков С.Л. Загальна теорія держави і права. Навчальний посібник. – К.: «Юрисконсульт», 2006. – 355 с.
2. Теорія держави і права : навч. посіб. / [С. К. Бостан, Н.М. Пархоменко].- К. : ВЦ «Академія», 2013. – 348 с.
3. Теорія держави і права[текст]: Навчальний посібник для підготовки до іспитів. – К.: «Центр учбової літератури», 2012. – 184 с.
4. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред.. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко, - К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.

Вітенко З.Р.

*к.іст.н, доцент кафедри права
Вінницький кооперативний інститут*

СОЦІАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Державна політика України у сфері місцевого самоврядування спирається на інтереси жителів територіальних громад і передбачає децентралізацію влади – тобто передачу від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування значної частини повноважень, ресурсів та відповідальності. В основу цієї політики закладено положення Європейської хартії місцевого самоврядування та найкращі світові стандарти суспільних відносин у цій сфері [6].

Територіальна громада – це складна ієрархічна соціально-політико-економічна система, яку слід розглядати як сукупність взаємопов'язаних, взаємодіючих рис спільноти, яка об'єднана за територіальною ознакою та є частиною соціуму, первинним суб'єктом місцевого самоврядування, а також носієм спільних економічних інтересів. Взаємовідносини всередині окремої територіальної громади згуртовують її суб'єктів завдяки спільним інтересам і підтримують неформальні контакти з метою отримання взаємної вигоди й допомоги. Таким чином формується соціальний капітал територіальної громади – сукупність здатних приносити дохід зв'язків та соціально-економічних відносин, які виникають у певній соціальній мережі на основі існуючих норм та довіри [1, с.117].

В Україні впродовж останніх років були зроблені відчутні зрушення в напрямі створення умов та забезпечення можливостей соціально-економічного розвитку окремих територій. Зокрема, значного успіху було досягнуто в реформуванні централізованої системи державного фінансування розвитку регіонів і населених пунктів в бік децентралізації повноважень та ресурсів з утворенням об'єднаних територіальних громад (ОТГ). В той же час, новоутвореним органам місцевого самоврядування ОТГ бракує досвіду ефективного застосування наявних можливостей та ресурсів у напрямі забезпечення сталого соціально-економічного розвитку громади, що породжує необхідність вивчення провідної світової практики [2, с.93].

Попри інституційну децентралізацію в Україні соціальне тло в багатьох територіальних громадах залишається не досить позитивним. Громадян хвилюють питання забезпечення найпростіших соціальних потреб. У зв'язку з цим, неурядові структури та громадськість у цілому мають зосереджуватися на тому, що хвилює громадян. Це забезпечить більш високий рівень представництва і зв'язку інститутів врядування та широкого загалу. «Водночас, серед проблем, що турбують громадян особисто, найчастіше звучали підвищення зарплат і пенсій (63%) та зниження тарифів на комунальні послуги (64%); також досить часто називали покращення системи 110 охорони здоров'я, медичного обслуговування (36%).

Мотивація діяльності громадських структур рівня територіальної громади може бути пов'язана із стандартним переліком проблем, які є актуальними незалежно від регіону. Поряд з цим, слід усвідомлювати, що сучасні територіальні громади України не в змозі розв'язати всі питання одночасно. У зв'язку з цим важливим є зважений підхід та послідовність дій, спрямована на раціональну витрату ресурсів громади. «Також від 18% до 10% опитаних у числі пріоритетних назвали: покращення системи охорони здоров'я, медичного обслуговування, стримування зростання цін, скорочення безробіття, забезпечення законності, рівності всіх перед законом, боротьбу з економічною кризою, забезпечення територіальної цілісності України. У 111 цілому, названі чотири завдання є найбільш пріоритетними для жителів усіх регіонів [3, с. 110].

Одним із чинників, що впливає на розвиток територіальної громади та ОТГ через задоволення потреб населення громади в соціальних послугах, вдосконалення соціальної структури громади, сприяння накопиченню людського потенціалу регіону, підвищення ефективності використання суспільних ресурсів, суспільне визнання в регіоні досягнень територіальної громади та ОТГ є соціальний капітал [1, с. 120].

Соціальний потенціал є одним із стимулів на шляху масової самоорганізації громадян, який сприяє встановленню між ними стосунків, заснованих на взаємній довірі та допомозі. Його цілеспрямоване формування і нарощування в просторі міжособових, міжгрупових зв'язків і стосунків дає змогу знайти шлях до гармонізації політичних, соціальних, економічних інтересів, покращити можливості їх раціонального вираження на державному рівні. Наявність соціального капіталу безпосередньо впливає на досягнення стабільності в суспільстві та сприяє демократичному розвитку, а його відсутність, роз'єднаність гальмує розвиток громадянського суспільства [4].

Розвиток громади безпосередньо пов'язаний з прогресом громади. Це процес розвитку та підвищення здатності громади діяти колективно. Результатом цих дій є покращення

показників соціально-економічного розвитку громади в аспектах фізичного, соціального, політичного та економічного спектру.

Розвиток визначається рівнем життя, який включає не тільки особисті надбання індивіда, але й суспільні блага, якими він користується. Рівень життя складається з декількох основних компонентів, до яких належать: продукти харчування, головним чином сільськогосподарське та промислове виробництво, житло, одяг, товари народного споживання, система охорони здоров'я, транспорт, зв'язок, інші суспільні вигоди, освіта, відпочинок та подорожі тощо. Це багатомірний процес що має суцільний характер.

Місцевий економічний розвиток – це процес, який потребує повного використання існуючих людських та природних ресурсів для забезпечення зайнятості та створення багатства в межах певної громади [2, с. 94].

Одна із головних ролей у використанні ресурсів належить інтелектуальним. Вони являють собою сукупність розумових і творчих здібностей людей, їх освітній рівень, на основі чого формується потенціал і здатність народу продукувати і засвоювати нові знання та інформацію, використовувати їх для створення і впровадження нової техніки, прогресивних форм організації виробництва і праці, вироблення оптимальніших управлінських рішень щодо подальшого розвитку всіх сфер суспільного життя. Виробництвом нових наукових знань і впровадженням результатів наукових досліджень в практику займаються наукові представники – особлива соціальна-професійна група в системі поділу суспільної праці, в якій виділяються різні професії, для яких характерні певні види знань з властивим їм змістом і характером праці з різними напрямками наукових досліджень, виконуваних функцій і їх взаємозв'язків у досягненні спільних цілей.

Ядро розвитку науки на регіональному рівні повинно бути представлене регіональними програмами розвитку науки, заходи яких імплементуються в програми розвитку регіонів і в конкретні завдання і функції органів місцевої влади. Регіонам необхідно знайти і нові, особливі форми перетворень для територіальної організації фундаментальних і прикладних досліджень, системи знань з державного управління і місцевого самоврядування, в якій би взаємодіяли всі компоненти ланцюга: фундаментальні дослідження, прикладні дослідження, дослідні центри, бізнес-інкубатори, центри підготовки наукових кадрів, регіональна система їх використання і багатоцентрична система управління науковим потенціалом регіону зі специфічним соціальним середовищем і з особливою формою організації праці [5, с.12-14].

Отже, підсумуючи все вище сказане можна дійти висновку, що формування соціального потенціалу громади на пряму залежить від затвердження державних програм розвитку регіонів державними органами влади та безпосереднім виконанням на місцях цих програм місцевими органами влади. Також соціальний потенціал є рівнем життя, який включає не тільки особисті надбання індивіда, але й суспільні блага, якими він користується.

Список використаних джерел:

1. Грицаєнко М. І. Місце соціального капіталу у формуванні та об'єднанні територіальних громад / М.І. Грицаєнко. – Бізнес форум. – 2018. – №18. – С. 113 – 121.

2. Рудик О.А. Соціально-економічний розвиток територіальних громад: зарубіжний досвід / О.А. Рудик // науковий вісник Херсонського державного університету, 2019. – Випуск 36. – С. 93-96.

3. Федоренко В. В. Політична консолідація територіальних громад як чинник формування громадянського суспільства в Україні. –Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 – Дніпро, 2020. – С.185.

4. Бондаренко М. Ю. Соціальний капітал як основа розвитку громадянського суспільства [Електронний ресурс] / М. Ю. Бондаренко. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/dutp/2011_2/txts/Bondarenko.pdf

5. Бобровська О.Ю. інтелектуальні ресурси регіонів і їх використання в умовах децентралізації влади в Україні / О.Ю. Бобровська. Матеріали 6 міжнародної науково-практичної конференції «Сталий розвиток територій: проблеми та шляхи вирішення». – Дніпропетровськ, 2015. – С. 12-18.

6. <https://decentralization.gov.ua/about>

Волкова М. В.

Науковий керівник :

к.іст.н., доцент кафедри права

Вітенко З.Р.

Вінницький кооперативний інститут

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОТИПРАВНИХ ДІЙ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я, ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ОСОБИ

Згідно ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Забезпеченню виконання цієї загальної засади Основного закону України присвячена правоохоронна діяльність держави в особі відповідних правоохоронних органів [8, с. 5].

В умовах сьогодення ми можемо отримувати інформацію та спостерігати за роботою правоохоронних органів з різних джерел: Інтернету, телебачення, радіо, преси. На жаль, трапляються і такі випадки з боку правоохоронних органів як перевищення службових повноважень. Найбільше таких протиправних дій спостерігається в Національній поліції України. Саме працівники правоохоронних органів повинні нести відповідальність за життя, здоров'я та безпеку громадян, підсилювати впевненість людей у тому, що вони знаходяться в цілковитій безпеці, йдучи вулицею свого рідного міста чи перебуваючи вдома.

Якщо взяти статистику довіри цивільних осіб до органів правопорядку, то можемо побачити невтішні результати. Щодо Національної поліції за останні 10 місяців недовіра тільки збільшилась, а негативні дії зі сторони правоохоронців так і не зменшуються. Такі випадки, на жаль трапляються не лише в Україні, а й в інших країнах світу.

Метою статті є оцінка кримінологічної характеристики протиправних дій працівників правоохоронних органів проти здоров'я, честі та гідності особи.

Поняття «правоохоронні органи» є узагальнюючим науковим поняттям, яке використовується для позначення системи органів, що поділяються залежно від їх конкретних функцій та призначення в механізмі охорони права на: 1) органи охорони правопорядку; 2) контрольні (юрисдикційні) органи виконавчої влади; 3) органи охорони Конституції. При цьому під органами охорони правопорядку розуміються органи, для яких правоохоронна функція є основною. Вони здійснюють повноваження, спрямовані на захист прав і свобод людини та охорону правопорядку, наділяються державно-владними повноваженнями, мають право легального застосування примусу, що зумовлює особливості їх статусу, накладають на працівників цих органів особливі вимоги щодо фахової підготовки, психологічних і моральних якостей [7, с.147].

В сучасних умовах в Україні зростає рівень недовіри громадян до працівників правоохоронних органів. Майже третина українців (31%) негативно оцінюють роботу правоохоронців, так як вони часто перетинають межу своїх повноважень. В Україні зафіксований не один випадок, коли поліцейський може дозволити собі приниження особи і навіть застосування фізичної сили. Також трапляються і летальні випадки, коли працівник поліції не розраховує сили і позбавляє людину найголовнішого – життя. Тому, на жаль, не завжди «форма з погонями» є показником людини, яка є відповідальною за безпеку громадян

і дотриманням всіх законів. Особисто моя думка з приводу таких ситуацій є негативною, так як особа, яка обрана захищати громадян від злочинців, іноді сама стає по іншу сторону закону.

Щорічно до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини надходить в середньому до п'яти тисяч звернень на неправомірні дії працівників поліції, з яких третина стосується катувань, жорстокого та нелюдського поводження. Надходять такі звернення і в міжнародні організації. Наприклад, станом на 1 січня 2012 року Європейський суд з прав людини виніс 59 рішень щодо України, у яких констатував порушення ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод щодо заборони катувань [9, с.141].

Декілька прикладів таких правопорушень.

Під час патрулювання залізничного вокзалу у місті Одеса, поліцейські незаконно затримали двох осіб та проти їх волі доставили до опорного пункту поліції. Причиною затримання була підозра у крадіжці золотого ланцюжка. У цьому поліцейські хотіли, щоб затримані зізналися. Для зізнання у вчиненні крадіжки поліцейські принижували одного із затриманих, застосовували щодо нього психологічний тиск, погрожували розправою та завдавали численні удари гумовим кийком [3].

Інший резонансний випадок відбувся 25 травня 2020 року, оперуповноважений Кагарлицького відділу поліції застосував тортури до жінки, яку викликали до відділення поліції як свідка (за іншою інформацією, жінку підозрювали у крадіжці): вдягав на неї протигаз, застосовував кайданки та здійснював постріли з табельної зброї над головою, після чого кілька разів згвалтував потерпілу. Також правоохоронці ставили на коліна чоловіка, який перебував у відділенні, били по голові палицями, надягали протигаз та стріляли із пістолета над головою. По даному факту було зареєстровано кримінальне провадження за статтями «Згвалтування», «Катування», «Перевищення службових повноважень» [4].

24 серпня 2016 року в Кривому Озері, що на Миколаївщині відбулась подія, що сколихнула своєю жорстокістю всю Україну. Шестеро поліцейських прибули на виклик, їх викликала місцева жителька через сварку зі своїм чоловіком 31-річним Олександром Цукерманом, який був напідпитку. Поліція закувала його в кайданки та почала жорстоко бити ногами та кийками, а потім розстріляла. Усе це відбувалося на очах дружини, матері та його 13-річного сина. 24 серпня Олександр Цукерман помер. Судово-медична експертиза встановила, що причиною смерті стали чотири постріли з травматичного пістолета, зроблені впритул. Дві кулі влучили в серце, ще одна застрягла в легені. Працівники обласної прокуратури та поліції тоді ж 24 серпня заарештували усіх шістьох поліцейських [5].

Правопорушення, які скоюють працівники правоохоронних органів проти життя та здоров'я особи, відбуваються не тільки в Україні, а й на території інших держав.

В польському місті Вроцлав після затримання поліцією і вкрай жорстокого побиття помер 25-річний громадянин України Дмитро Никифоренко. Як повідомляє «Європейська правда», історію смерті описало польське видання *Gazeta Wyborcza*. Никифоренко повертався автобусом додому у нетверезому стані. За однією з версій, він заснув в автобусі за іншою – дивно поведився. Водій автобуса викликав швидку допомогу, а також поліцейський патруль. У крові українця виявили 1,5 проміле алкоголю. Поліція стверджувала, що чоловік агресивно поведився щодо офіцера поліції, і тому правоохоронці застосували до нього газ і наручники. *Gazeta Wyborcza* отримала відео з камер спостереження з витверезника у Вроцлаві і стверджує, що до українця необгрунтовано застосували насильство. За даними газети, українця били і душили, хоча він не поведився агресивно.

На кадрах видно, як Дмитро зайшов до кімнати о 22 год 27 хв. з характерною плямою від застосування сльозогінного газу. Коли йому розстебнули наручники, чоловік намагався встати. У цей момент на нього накинулися шестеро людей – правоохоронці і співробітники витверезника. Вони сідали на чоловіка, притискали його голову до підлоги коліном, прив'язали до ліжка, били його кулаками, кийками і душили. Таке поводження тривало півгодини, доки у ситуацію не втрутився лікар. Реанімаційні заходи не були успішними, і

Дмитро помер о 23:53. Попередні висновки експертів вказують на те, що ймовірною причиною смерті стало насильницьке задушення. Газета пише, що чотирьох поліцейських відсторонили після публікації статті, двох звільнили зі служби.

Таких прикладів на превеликий жаль, щодо неправомірних дій працівників поліції можна навести чимало [6].

Отже, питання неправомірних дій працівників поліції є надзвичайно актуальним, та потребує ретельного вивчення, для подальшого унеможливлення таких дій.

Список використаних джерел:

1. Закон «Про національну поліцію України» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#>
2. Кримінальний кодекс України. Чинне законодавство України зі змінами та доповненням станом на 3 вересня 2021 р. – К., 2021. – 200 с.
3. https://zbroya.info/uk/blog/18230_v-odesi-politseiski-bili-kiikom-ta-nogami-zatrimanikh-video/
4. <https://www.radiosvoboda.org/a/kagarkyk-katuvannya-policiya-zgvaltuvannya/31000398.html>
5. <https://novynarnia.com/2016/08/25/zhitelya-krivogo-ozera-v-kaydankah-politsiya-zastrelila-vpritul-iz-nesluzhbovoyi-zbroyi-sud-obiraye-zapobizhniy-zahid/>
6. <https://www.slovoidilo.ua/2021/11/05/novyna/svit/polshhi-policejski-pobyly-hromadyanyna-ukrayiny-yim-zahrozhuye-5-rokiv>
7. Кирбят'єв О.О. Професійна діяльність працівників правоохоронних органів та перевищення ними влади: кримінологічний вимір / О.О. Кирбятєв . // Прикарпатський юридичний вісник. – 2019., - Випуск 3(28) том 2. С. 147-151.
8. Макотченко Л. М. Запобігання перевищенню влади або службових повноважень працівників правоохоронних органів / Л. М. Макотченко. – Дніпро., 2020. – 156 с.
9. Лихова С.Я. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження за законодавством України/С.Я. Лихова // Юридичний вісник – 2015. – №2(35). – С.140-144.

Електронне наукове видання

**НАУКОВИЙ ПРОСТІР: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ,
ДОСЯГНЕННЯ ТА ІННОВАЦІЇ**

23-24 листопада 2021

**Збірник тез доповідей за матеріалами
Міжнародної науково-практичної конференції**

Відповідальні за випуск: д.е.н., професор Драбовський А.Г.
к.і.н., доцент Дибчук Л.В.

Верстка: Рябченко Г.В.

Гарнітура Times New Roman
Друк.аркушів - 30

Адреса видавництва:
Вінницький кооперативний інститут
Вул. Академіка Янгеля, 59, м. Вінниця, Вінницька область, 21009
Електронна адреса: admin@vki.vin.ua
Телефон (0432) 61-29-68